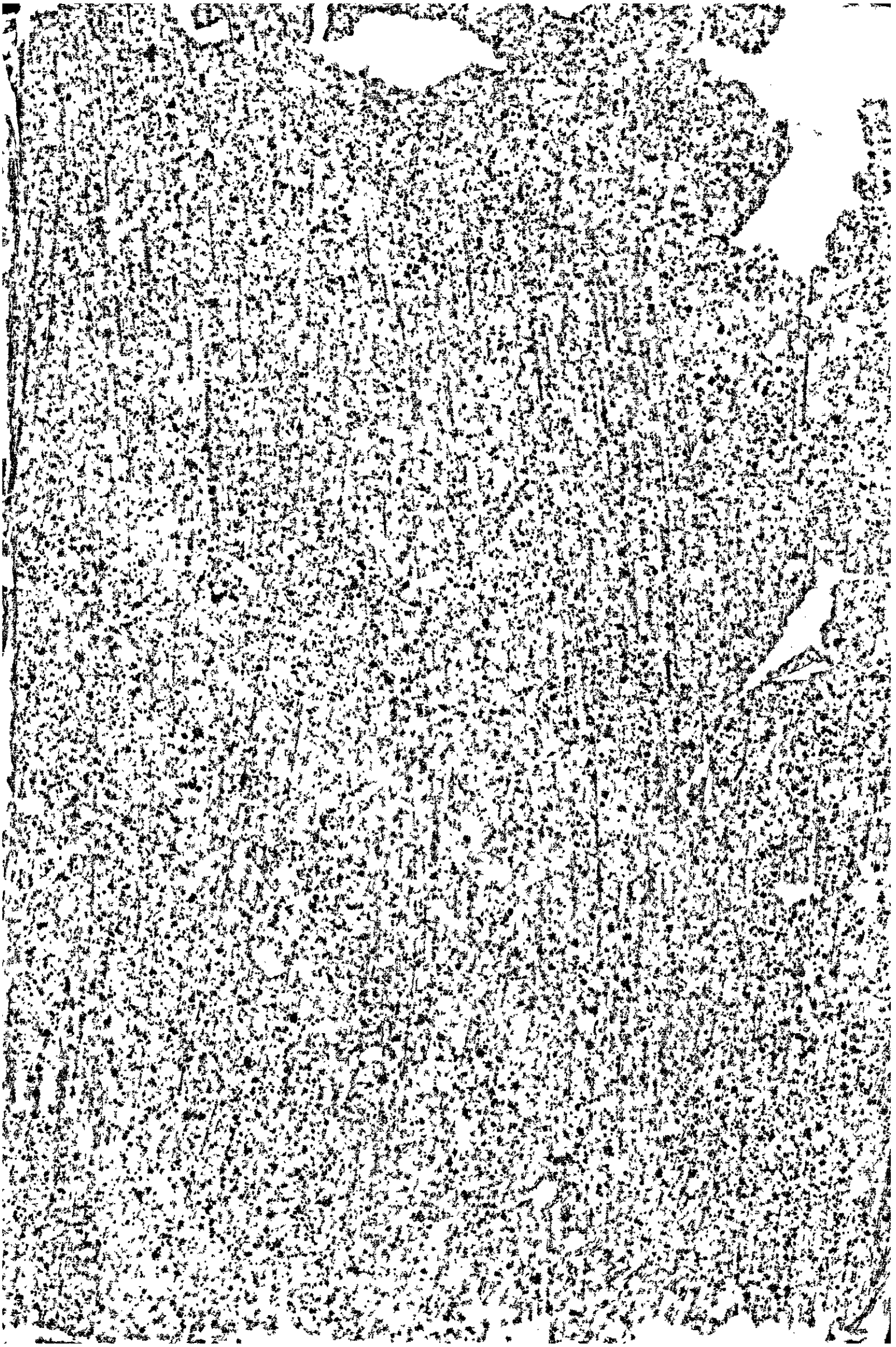
Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes

Extrait de la convention établie avec les établissements partenaires :

- ces établissements autorisent la numérisation des ouvrages dont ils sont dépositaires (fonds d'Etat ou autres) sous réserve du respect des conditions de conservation et de manipulation des documents anciens ou fragiles. Ils en conservent la propriété et le copyright, et les images résultant de la numérisation seront dûment référencées.
- le travail effectué par les laboratoires étant considéré comme une « oeuvre » (numérisation, traitement des images, description des ouvrages, constitution de la base de données, gestion technique et administrative du serveur), il relève aussi du droit de la propriété intellectuelle et toute utilisation ou reproduction est soumise à autorisation.
- toute utilisation commerciale restera soumise à autorisation particulière demandée par l'éditeur aux établissements détenteurs des droits (que ce soit pour un ouvrage édité sur papier ou une autre base de données).
- les bases de données sont déposées auprès des services juridiques compétents.

Copyright - © Bibliothèques Virtuelles Humanistes

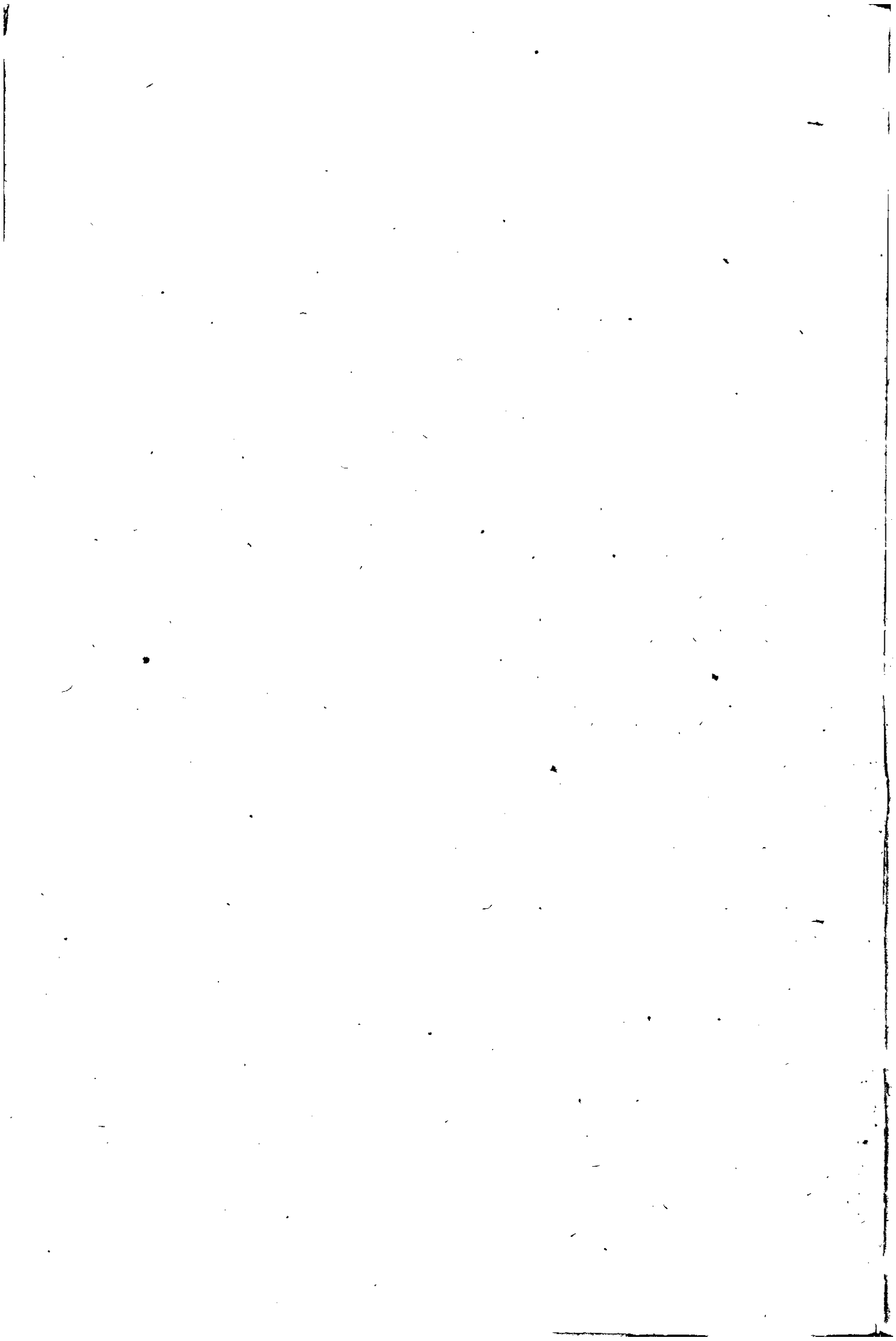
© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

coll. mpb 2
6°. [XII], 330, [2] p.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Numero tertio classe quinta.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI, uiri longè eruditißimi,

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE LIBRI QVINQVE: IN QVIBVS DE RELIGIONIS noſtræ fundamentis, aduerſus Ethnicos, Iudæos, Agarenos ſiue Mahumetanos, & peruerſe Chriſtianos plurima ſubtiliſſime ſimul atq; exactiſſime diſputantur, ut author in hoſce omnem ingenij doctrinæq; uim exeruiſſe, ac ueluti cygnæum quoddam melos iamiam moriturus cecinisse uideri possit: nunc primùm in lucem editi.

FRANCISCI CRANEVELDII NOVIOMAGI IVreconſulti doctiſs. & Cæſareæ Maieſt. conſiliarij in eoſdem libros Præfatio, in qua & de horum præſtantia ſcribendiq; ratione, ac ipſo etiam authore nonnulla.

Cum gratia & priuilegio tum Imperatoris Caroli V. tum Galliarum regis Franciſci, ad quinquennium.

BASILEAE, EX OFFICINA IO. OPORINI.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

C.E.S. RENAISSANCE 1952 TOURS

PAVLO TERTIO PONTIFICI

MODIS OMNIBVS SVMMO FRANCISCVS
Craneueldius Nouiomagus Iureconsultorum
infimus S. D.

NTER tot tantasq; laudes tuas, egregiaq; decora, Paule tertie, Pontifex maxime, quibus ornatus ac suspiciendus ad sublimem illũ Pontificiæ dignitatis apicem cõscendisti, primum clarissimæ familiæ tuæ domesticis antiquissimisq; ornamentis, deinde eruditissimorum hominum celeberrimis monimẽtis, postremò innumeris corporis animiq; dotibus, quas uel Dei optimi maximiq; benignitas, uel tua tibi parauit industria, nulla te res uerius supra cæteros eiusdem ordinis tui uiros extulit, aut magnificentius illustrauit, quàm quod ad hoc summum culmen dignitatum, quo nihil posset homini contingere præcellentius, parem attuleris morum dexteritatem, modestiam, iustitiam, innocentiam. in quibus moribus nihil insit, quod uel Momus ipse possit carpere: nihil in ipsa summi muneris functione, quod nõ præclaris factis & eximijs uirtutibus tuis multo reddatur illustrius. Videmus te summo studio, pariq; sapientia illud semper potissimũ fuisse molitum, assidueq; moliri, ut magis indies magisq; feliciter prouehatur & succrescat pietas illa uere Christiana, quam superiorib. annis, tum bellorum calamitates toto ferè terrarum orbe coortæ, tum dissidia sectarum magna ex parte subruerunt. Tu uero nobis ueluti sidus prosperum in hoc tam periculoso salo nauigantibus ita præluxisti, ut atrocissimas bellorum procellas, quæ iam Gallias Italiamq; propemodum obruissent, protinus in serenitatem tranquillitatemq; redegeris, & in sarcienda religionis prouincia alterum nobis Esdram exhibueris, hoc est solertissimum restauratorem atq; architectum, qui nõ solum uitijs tãti operis, si qua uspiam irrepsissent, mederi posses, uerũetiam pristinam firmitatem restituere, & ornamẽta uetustati cedentia maiore etiam cũ gratia reponere atq; cõfirmare. Sed aliàs dabitur maiore tuba S. tuæ laudes ut commemorare liceat. Iam uero paucis intelliget tua Celsitudo, quæ me res huc potuerit impellere, ut ad eandem scribere non sim ueritus, homo ignotus, ex ultimis propè Galliæ Belgicæ finibus, cuius ne nomen quidem isthic fando sit auditum. Exi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſtimabat uir eruditiſsimus, & ueræ pietatis amantiſsimus Ioannes Lodouicus Viues, mihi communibus quondam ſtudijs & arcta famt liaritate deuinctus, quum complura alia monimenta poſteris reliquiſſet, quæ doctorum manibus aſſidue teruntur, ſui quoque muneris eſſe, ut exulceratiſsimis iſtis temporibus, quibus tantæ mouebantur de rebus ad religionem pertinentibus quæſtiones, tantæq; de rebus maximis tragœdiæ, ipſe quoque pro ſua uirili quantum poſſet opis adferret, ac in commune conſuleret. Scripſit per aliquot annos ſub finem uitæ Opus hoc de Veritate fidei Chriſtianæ libris quinque, in quib. ſuauiſsime diſertiſsimeq; diſputauit, & omnem ingenij doctrinæq; uim exeruit, ut cygnæum quoddam melos iamiam moriturus ceciniſſe uideri poſſit. In quos ſanè libros plus illum diligentiæ atque laboris impendiſſe certum eſt, quàm in reliquos omnes, quos unquam antea euulgaſſet. Et tamen hiſce uixdum abſolutis, calculi, podagræ, febriumq; doloribus abreptus eſt, & ergaſtulo corpuſculi exolutus, quum uixdum peruenisset ad annum ætatis octauum & quadrageſimum, exhauſtus (ut conijcio) perpetuis laboribus ſtudiorum, quibus ei nihil fuerat in uita iucundius. Eos libros quum adhuc ſpiraret Viues, Tuæ S. dedicandos ac nuncupandos cenſuit, ſummo uidelicet religionis noſtræ principi atque aſſertori, cuius ſcilicet iudicio probari debuiſſent, quæcũque de religionis noſtræ fundamẽtis aduerſus Iudæos, Ethnicos, Agarenos, & peruerſe Chriſtianos plurima ſubtiliſsime ſimul atque exactiſsime diſputantur, ut ſi eiuſdem S. tuæ calculus acceſsiſſet, maiore cum fructu à cæteris ſtudioſis ea omnia legerentur. Et ſi quid uſpiam fuiſſet allucinatum, ut nihil eſt in hominũ rebus quod ſit ex omni parte perfectũ, id omne Sanctiſsimæ ſedis arbitrio cenſuræq; ſubmiſit. Potuiſset is quidem, ſi paulo diutius numina uitam illi condonaſſent, uel addere quædam, uel mutare, uel demere: ſed immatura tanti uiri mors effecit, ut hanc Venerem non penitus abſolutam habeamus, cui prorſus abſoluẽdæ uereor ne quiſquam penicillum auſit adhibere, quemadmodum de clariſsimi quondam Apellis Venere traditur, quam inſularibus ille Chois inchoauerat. Inuidit mors, inquit Plinius, peracta parte, nec qui ſuccederet operi ad præſcripta lineamenta inuentus eſt. Videmus finem libri ſecundi in abruptum quiddam deſinentem, & præcipitio deterrentem ab ulteriore ceu nimia rerum diuinarum inueſtigatione, quãdo ſupra captum ſunt humanæ mentis atque ingenij. Proinde tum eo loco, tum alijs quibuſdam in uniuerſo hoc Opere nondum dedolatis,

ne gry

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ne gry quidem addidimus aut ſubtraximus, quod hoc ipſum cũ noſtra profeſſione minime conuenire iudicaremus. Tantum conceſſimus, ut epiſtolæ nuncupatoriæ deſcribendæ uicarium officium ad me ueterem illius uiri ſodalem & amiculum deferretur. At noſter hic ſtilus durior ſanè & incõcinnior eſt: ſed negare nullo modo potui clariſs. matronæ Margaretæ Valdauræ, illius quõdam officioſiſs. cõiugi, hoc quale quale meum officium per literas flagitanti. Et cupiebat illa quidem, ut ipſum apud S. tuam munus, authoremq; muneris meis ornarẽ uerbis: quod ego mihi nulla ratione ſtatui faciendum, ne tam præclari operis, tamq; excellentis uiri laudes culpa detererem ingenij. Nam operi quidem ipſi maius multo ex lectione præconiũ accedet, quàm quantũ ego ullis poſſim uerbis conſequi. Authoris aũt laudes, quibus iuſta debetur uoluminis magnitudo, non ſolum epiſtolæ anguſtias, ſed noſtræ omnino paupertatem orationis reformidãt. Quare de illo, ut de Carthagine Saluſtius inquit, tacere ſatius puto, quàm pauca balbutire. Huic autem libro tua S. quum præcipuũ locum in Bibliotheca tribuet, tum eũ etiam legendũ uulgo publicandumq; curabit, ut hoc ueluti præiudicio probatus, cum ingenti ſtudio ſorum hominũ emolumento fructuq; legatur. Illud uero Deum Opt. Max. precamur omnes Chriſtianæ ueritatis ſtudioſi, ut cuius prouidentia uerus ille Pauli apoſtolorum principis imitator Paulus Tertius natus ac datus eſt rebus mortalium ſubleuandis, idem nobis eum quàm maximè longæuum eſſe uelit, & in reſarcienda religionis noſtræ concordia, ueritateq; fulcienda longe feliciſſimum. incumbente præſertim in idem ſtudiũ omnibus neruis, & (quod dici ſolet) remis uelisq; Cæſare principe inuictiſſimo CAROLO *Quinto ſemper Auguſto, ſemperq; felici. Cætera uerò cum pio Lectore tranſigemus.*

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

AD PIVM LECTOREM PRAEFATIO PER AVTHOREM VTcunque *delineata.*

MAGNAS & graues admodum plagas accepit humanum genus per primum illud primi hominis Adæ peccatum, non in corpore solum, quod tum factum est imbecillum, & morbis, senio, mortiq; obnoxium: sed etiam in animo, parte hominis longe diuiniore. & quod supra modum dolendum est, grauissimum uulnus accepit in ipsa uoluntate: quæ quum antea rectà ferretur in amorem summi maximiq; conditoris, tum demum auerti cœpit ab illo uero perfectoq; bono, & ad res uanas nihiliq; deflexit. Tum in mente suprema hominis ueluti specula caliginem quandam tenebricosam, hoc est ignorantiam cæcitatẽq; contraxit, ut iam inde per sese non satis perspicere ualeret quid rectũ sit, & quò debeat pertingere. Ex qua rerum ignoratione subinde nascitur in hominibus suspicio, ut etiam si à præstantioribus admoneantur meliorum, ea tamen eiusmodi esse non credant, neq; facile pareant: ac ne tum quidem, quum Deus ipse quidpiam docet, aut imperat. Nam uel non credunt homines Deum tale quiddam præscripsisse, uel obliuiscuntur, uel certe negligunt, aut sese non satis intellexisse suspicantur, qualia sint quæ de cultu sui ipsius Deus in uetere nouoq; testamento nos docere non est dedignatus. Ad quas res quum alij planè sint increduli, alij suspicaces & dubij, nunquid erit operæpreciũ, ut eas humanis ratiocinationibus fulciamus ac corroboremus: ut ad credendum adducantur ij quibus sola Dei dicentis authoritas non uidetur ad persuadendũ satis adferre momenti. Nam sunt pleriq; uel inter Christianos, quorum fides ueluti pictura quædam exoleta uidelicet uetustate, ualidioris persuasionis penicillo renouãda uideatur. Admirabuntur fortasse nonnulli, quum audierint diuinas præscriptiones rationibus fulciri, quasi diuina rebus humanis tueri constituerimus: & iactabunt fidei meritum fermè tolli & abrogari, si humana ratione firmetur ac corroboretur. Sed intelligant, rationes quidem fore humanas, quibus in hoc opere sumus usuri, sed tamen ex diuino fonte sumptas atq; petitas. Tales enim sunt, ut nemini unquam quantumuis ingenioso, quantumuis erudito uenissent in mentem, nisi pro sua ingenti misericordia Deus ipse nos ueritatem iam tum in abstruso, & (quod aiunt) in Democriti puteo delitescentem, per Seruatorem nostrum IESVM CHRISTVM docuisset. Verum tradita iam & patefacta ueritate, resolutisq; signaculis

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

lis illis ſeptem, quibus olim obſignatus erat liber ille myſteriorum; quem ſolus agnus ille immaculatus dignus eſt habitus, ut aperiret, iam non admodum difficile eſt rationes quoq; ad eam ueritatem explicandã adhibere: nõ ſic tamen, ut humanis diuina fulciamus. quid enim uideretur abſurdius? Sed ut pro uiribus oſtẽdamus, quàm ſint hæ inter ſeſe conformes atq; concordes. nihil enim eſt aliud humana ratio, quàm radius quidam diuinę lucis: ut regius ille Pſaltes meritò dixerit Deo, Signatum eſt ſuper nos lumẽ uultus tui Domine. Non igitur diſſident, neq; ſibi mutuò aduerſantur, ſi quis apte norit excutere ac perueſtigare. Nec uerò metuat quiſquam, ut fidei meritum ſit amiſſurus, ſi hęc noſtra perlegerit. non enim rationes adferẽtur eiuſmodi, quæ perhibeant, ut inquit ille, experimentum ſenſuum. Et tamen inter has quædam ſunt efficaciſſimæ: in ſpe tamen & charitate maius eſſe meritum fatendum eſt, quàm in ſola fide. Nam uel dæmones, ut Iacobus ait, credunt & contremiſcunt: ſed nec ſperant, nec amant. Neq; uero timeat quiſpiam, quod hic de fidei ueritate diſputetur: ſic enim melius apertiusq; dignoſcentur diabolicæ fraudes atq; præſtigiæ, quibus irretire & abducere in gehennam miſeros cupit. Quod ſi ſpiritum illum ſanctum omnes haberemus, & ſacram illam unctionem ſpiritalem, quæ nos omnia dòceret, hoc ipſum ſatis eſſet, nec ullis opus eſſet rationibus. Quod munus quum tam ſublime ſit, ut nec omnibus, nec omni tempore detur, utemur ſanè huius loco exquiſitis rationibus: quod nec primi, nec ſine exemplo facimus. Sic enim hactenus plurimi uirorum uitæ ſanctitate nobilium facere conſueuerunt, quorum dicta, ueluti ſequentes poſt terga meſſorum, in manipulos collegimus, & in hunc uſum coaceruauimus. Nec uero quiſquã exiſtimet fidẽ humanis hiſce rationibus perfici, aut in nobis poſſe generari. Iſagoge tantum eſt, ſiue introductio quædã, ut ab ipſo ſummo atq; optimo Deo fidẽ poſtulemus, quæ prorſus eſt donũ Dei: ut nõ ſine cauſſa dixerint apoſtoli, Domine adauge nobis fidẽ. Quanquam illud nobis certum ac firmum eſſe debet, minimeq; dubitandum, quin det illam omni petenti, beneficentiſſime ſimul ac liberaliſſime. Fides profectò donum eſt altiſſimi. At nos his libris omnibus nihil aliud egimus, nihil conati ſumus, niſi ut ueluti manu duceremus, & oſtenderemus, à quo ea ſit petenda, quomodo poſtuletur, & per quem, nempe CHRISTVM Dominum. Nec iſta ſcripſimus, ut extolleremus Chriſtianam fidem, quæ nullius commendatione aut præconijs indiget: tantum abeſt, ut noſtris operis egere uideatur. ſed ad fratres confirmandos, & exteros quoq; perducendos ad tanti boni communionem: id quod neſcio quàm magno cum fructu, optima certe ſpe, atq; animi promptitudine fecimus. quanquam uideamus hodierem potius affectibus geri, ſicut in partibus & factio-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nibus ciuitatum, quàm ratione ac iudicio. Sic Iudæus adhæret mordicus suæ sectæ, sic Saracenus & cæteri, quoniam eas à parentibus acceperunt, nec excutiunt, quò mens & ratio si apte in consilium adhiberentur, eos essent tandem perducturæ. Nos autem in hoc opere uniuerso dedimus operam, ut argumenta quibus utimur, quiuis etiam possit intelligere, si mentem aduerterit. Nam quędam nimis uel intricata uel arguta circulis scholarum relinquimus, quibus ea uidebantur magis conuenire. Vtinam autem liceat nobis omnia tam cõmodè tamq; dilucidè prorsus explicare, ut ab optimo quoq; possint intelligi. Lactantius ille Firmianus ad hisce similia differenda dari sibi optabat eloquentiam Tullianæ proximam. Ego uero longè aliter de M. Tullio Cicerone sentio: qui si de hisce rebus aliquando dicturus pulpitum conscendisset, intellexisset profectò, quãto facilius esset de caussis forensibus, de bello & repub. coram populo Ro. in alterã partem dicere, quàm de summo rerum omnium parente Deo, & rebus ab hominum sensu remotissimis persuadendis apud uniuersas orbis terrarum nationes cum dignitate disputare. Sed iam ad rem ipsam accingamur, precati in primis CHRISTVM Opt. Max. ut ipse manum admoueat operi, ne sine fructu tantum laboris frustra suscepisse uideamur.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

INDEX CAPITVM QVINQVE LIBRORVM IO. LODOVICI VIVIS DE VERITATE fidei Christianæ.

Epistola nuncupatoria.
Ad pium lectorem præfatio.

LIBER PRIMVS, QVI EST DE HOMINE & Deo, siue de fundamentis totius pietatis.

De fine rerum omnium. Cap. 1
Quantum est docere finem. 2
Rationibus agendum. 3
Quales erunt nostræ rationes. 4
Consideratio hominis & rerum humanarum ad inueniendū finem. 5
Qui sit hominis finis, ex ipso homine perscrutatio. 6
De uita uteri, & de hac nostra & altera. 7
Quid sit Deus. 8
Quod Deus condidit omnia, eiusq; prouidentia omnia reguntur. 9
Quod mundus esse aliquando cœperit. 10
Quæ fuerit condendi mundi causa, & de spiritibus. 11
De spirituum immortalitate. 12
De fine hominis. 13
De multitudine spirituum. 14
De peccato angeli & hominis. 15
De hominis corpore & peccato. 16
Quod hominum natura est corrupta. 17

LIBER SECVNDVS, QVI EST de IESV CHRISTO.

De religione priscorum hominum. 1
De diuina Trinitate. 2
Quod Deum conueniebat ad nos uenire. 3
Quod filium conueniebat uenire. 4
Quod conueniebat eum humanitate uestiri. 5
De aduentu IESV CHRISTI. 6
De uetere Testamento. 7
De Euangelij scriptoribus 8
De uirtutibus atque excellentia Euangelij 9
De actis IESV CHRISTI. 10

De

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

CAPITVM.

De doctrina CHRISTI. 11
De CHRISTI diuinitate ac miraculis. 12
De miraculis dæmonum. 13
Rursus de diuinitate CHRISTI. 14
De tormentis & morte CHRISTI. 15
De mysterijs passionis & mortis CHRISTI. 16
De sacramento in Cæna Domini instituto. 17
De resurrectione, ascensione, & missione Spiritus sancti. 18
De apostolis & martyribus. 19
De cursu Ecclesiæ sanctæ catholicæ. 20
De resurrectione nostrorum corporum. 21
De cessatione uicissitudinum. 22
De iudicio IESV CHRISTI. 23
De prædestinatione. 24

LIBER TERTIVS, QVI EST contra Iudæos.

Quod IESVS est Messias. 1
De intelligentia sacrarum literarum. 2
Quomodo disputandum. 3
De fine ac præmijs legis. 4
De abrogatione legis. 5
De uocatione gentium. 6
Rursum de abrogatione legis. 7
De exilio Iudæorum perpetuo. 8
De Messia Iudæorum. 9
De nostro & Iudæorum Messia. 10
Quomodo IESVS impleuit fidem uaticiniorum de Messia. 11
De his quæ post CHRISTVM. 12

LIBER QVARTVS, CONTRA SEctam Mahumetis.

Quod sit disputandum de religione. 1
De Mahumete. 2
De armis. 3
Quod CHRISTVM conueniebat uenire postremum. 4
De Alcorano. 5
De corruptione utriusque Testamenti. 6
De historijs Alcorani. 7
De Deo. 8

De

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

De CHRISTO. 9
De rerum natura. 10
De ijs quibus persuasit sectam suam. 11
De socijs eius. 12
De legibus & uita Saracenorum. 13
De die iudicij. 14
De beatitudine. 15
De Alcorano. 16
Quod homines possunt in quaque lege seruari. 17
Multi Agareni. 18

LIBER QVINTVS.

De præstantia fidei Christianæ. 1
Epilogus superiorum. 2
De reliquis doctrinis. 3
CHRISTVS attulit lucem. 4
De ijs quæ sunt in animo. 5
De opibus. 6
De prosperis & aduersis. 7
De morte. 8
De republica. 9
De fundamento fidei Christianæ. 10

INDICIS CAPITVM
FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

IOAN. LODOVICI VIVIS DE VE

RITATE FIDEI CHRISTIANAE LIBER PRI mus, qui eſt de Homine & Deo, ſiue de fundamentis totius pietatis.

DE FINE RERVM OMNIVM.

INTER multa quibus ſapiens ab inſipiente diſtat, illud eſt præcipuũ, quod ſapiens quæcunq; ſiue agit, ſiue dicit, in finem aliquẽ certum refert: ſtultus uerò, & demens, fertur temerè, nec quorſum euaſurus ſit, conſiderat. Ac de ipſis ſapientibus quo quis acutior eſt, ac cordatior, eo certiorem habet in re omni finem, magisq; fixum: & quoad eius poteſt perficere, minimum relinquit caſui. De quo eſt illa Ariſtotelis celebratiſſima ſententia, Vbi plurimum ualeat prudentia, ibi fortunã minime ualere. ſcilicet quòd illius ditioni atq; arbitrio non multũ permittit, quiſquis rerum exitus diligẽter prouiderit, & expedierit conſilia. Eſt enim proprium maxime uiri ſapientis, ordinare ac præſcribere omnia, quoad eius fieri poſſit. id autem nunquam aſſequetur, niſi oculos & mentem coniecerit in finem, tanquam in album iaculator. Quocirca quum authore mundi nihil ſit ſapientius, nec fas eſt aliter de illo exiſtimari, fieri profectò non poteſt, quin ſingula ad ſuos quæq; exitus ac uelut ſcopulos direxerit: neq; inueniri in natura temerè quippiam factum, aut fruſtra ſine ullo metæ reſpectu, ad quam tenderet. Quod iam olim ab excellentibus ingenijs deprehenſum, magna argumentorum ui oſtenſum ac patefactum eſt, ut ſuperuacaneum ſit eorum hic à me rationes repeti: in promptu eſt ex eorũ libris cognoſcere, adeò ut nihil in phyſico aiant eſſe turpius, quàm dicere, factum quid eſſe ſine cauſſa. Grande utiq; piaculum eſſet, humanũ ingenium de illo ſentire atq; exiſtimare, quiſquis uel cõditor eſt huius tanti operis, uel rector, quod eſt de homine ſapiente penè nefas, ut aliquid aggrediatur temerè, hoc eſt, nulla ut deſtinata cauſſa opus ſuſcipiat, atq; in eo uerſetur. Admonent ac docent nos curſus conuerſionesq; cœlorum, tum uices rerum ſtatæ ac indubiæ, omnia in genera & formas ſeparata deſcriptaq; ſimilitudine naſcentium per uices & cadentium perpetua atq; inuariabili, ut ratas firmasq; eſſe ſingulorũ cauſſas pro certo habeamus, ſiue condantur, ſiue conſeruentur, ſiue intereant: alioqui uel non fierent hæc, uel non perſeueraret tanta conſtantia. Non enim firma eſſe poſſunt ac ſtabilia, quæ mittuntur temere, nec

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

in certum exitum diriguntur. qua de re in prima philoſophia eſt à no A
bis diſputatum, & mox nõnulla attingemus. Sapientia igitur finem ſtatuit certum ac ſolidum, bonitas autem bonũ ac utilem. Neq; enim uel ſapientis eſt incertos aut leuiculos fines ſibi proponere, inſtituenti actionem aut opus: neq; eos perſequi, in quibus præmium ſit opera indignum. Nec boni eſt, fines rerum proponere animo ſuo malos & noxios. quippe ſi hoc fecerit, deſinit iam bonus eſſe. ſin uerò prius illud, ſapiens: ut cuius uel mens in ſtultitia uerſetur, uel uolũtas in malitia. Quum autem nihil ſit Deo ſapientius, nihil melius, utiq; omnia is in exitus certos parauit et magnos & ſolidos, & rebus ipſis cùm primis ſalutares: quales ſcilicet & ſapientia & bonitate illius digni ſunt. Quod ſi docent nos uel ſenſus ipſi, magnos atq; admirabiles eſſe rerum minutarum fines atq; uſus, quantum eſſe hominis ipſius exiſtimari par eſt, tanto reliquis omnibus præſtantioris? Agens quum in actionem ingreditur, finem ſibi præſtituit, à quo ad agendũ uelut ſtimulo quodam inſtigatur, & detinetur in opere. id nemo non quotidie tum in ſeipſe experitur, tum in alijs. Nam qui pecuniæ cupiditate nauigationem ſuſcipit, hunc pecunia animo propoſita & in nauẽ deduxit, & in naui retinet. Ad metã hanc uel agens ipſe perducit opus, nec relinquit donec ſit eò peruentum: uel uires et facultatem attribuit, quibus ipſum idem ſe perducat. Moles ſtatarias ac torpentes artifices B
ipſi perficiunt, machinis uerò neceſſaria apponunt adminicula, quibus motus ſuos curſusq; conficiant. Statuam ut quæ immobilis eſt, nec cõſumare ſeipſam poteſt, plaſtes aut fuſor abſoluit. Horologium aut piſtrinum opifex ſuus uſq; eò deducit, ut decurrere iam deinceps per ſeipſum ualeat. Motus & actiones quódnam initium habeant, et uelut fontem unde proficiſcantur, nomina ipſa declarant, & quaſi tacitus generis humani conſenſus. Sunt enim motus alij naturales, hos edit naturæ uis ac poteſtas. Sunt uoluntarij quidam, qui & humani nuncupantur: hos homo, ſeu quæ in eo pars eſt potiſſima, uoluntas. Illos ergo facultas naturæ ad finem peragit, hos facultas hominis ſeu uoluntatis. Cuius poteſtatis munus eſt ſupremum in homine imperium, omnia in illo regere ac temperare. Summæ poteſtati adiũcta eſt mens, tanquam conſultrix. Eius porrò qui conſulit, nihil eſt tam proprium, quàm ea tenere ac noſſe, de quibus ſolet cõſultari, alioqui nullo pacto recte conſulet. Quare mens hæc cuius uoluntas conſilio utitur, quæq; illam quid ſequendum tenendumq; ſit docet, quid contrà fugiendum atq; aſpernandum, nihil aliud eſt quàm lux animi, in qua neceſſe eſt finis eius cui ſumus conditi informatam atq; ingenitam à Deo ineſſe notitiam & comprehenſionem quandam. Nam ſi ſecus foret, parum magiſter hic & conſultor ſufficeret, quærendusq; eſſet alius magis idoneus, qui nos de re adeò neceſſaria edoceret, quam unam

A ũnam neſcire grauiſsima eſſet pernicies ac peſtis. Nec credi ullo modo licet, magiſtrum hunc qui uolũtati noſtræ tanquam pędagogus ſit appoſitus, mancum & deſtitutum ab ijs eſſe rebus, quæ nos ſcire prorſum oporteret. Nec abſoluiſſet opus ſuum Deus artifex ſapientiſsimus, cui nõ adieciſſet à quo duceretur ad finem quem ignoraret. Nos quoq; ab ſcopo noſtro deflectere nullius eſſet culpæ, nempe ab eo quod naturaliter neſciremus. Verum nos qua tandem cõditione miſsi in uitam ſimus, mutæ animantes facile declarant: quas omnes quum ad finem ſuũ abũde inſtructas ornatasq; uideamus, nimirum neceſſe eſt copioſius eſſe homini collatã facultatem metæ ſuæ pertingendæ. Maior eſt utique finis hominis, & potior, quàm rerum cæterarum, quanto ſcilicet excellentior is quàm reliquá omnia. quapropter ſi fini ſuo conſequendo parum res aliæ fictæ eſſent idoneæ, leuis fortaſſe foret iactura: grauiſsima autem, ſi homo tum in uniuerſitatis ratione, cuius princeps conditus eſſet optima & præcipua ſui parte mancus, tum in diuino opificio, cuius ſapientia notã reciperet, & in ea deſideraretur aliquid. Si reliqua igitur uires ad deſtinatã ſibi cauſſam ſunt ſortita, quæ ſunt creata hominis gratia, nimirum homo ipſe omniũ caput, princeps, cauſſa, maiorem ut ſit facultatem nactus neceſſum eſt, ne fruſtra ſit conditus, & cum aliqua ſui authoris (quod
B abſit) querela. An in ijs quæ ad tuendũ corpus, uitamq; hanc temporariam propagandam pertinent, tantam curam diligentiamq; Deus adhibuit, tot ſtirpes animantes fructus edidit certo ac ſtato tempore, in ijs quæ immortalitatem nobis pariunt fuerit parcior, & non plenius nos copioſiusq; inſtruxerit? Itaq; quũ de Deo omnia par ſit credi, imò pro certo ac comperto haberi ſumma optima perfectiſsima: etiam pro comperto exploratoq; eſt habendũ, hominẽ cæteris rebus quæ conſtant corpore potiorem, potiore ac præſtabiliore conditione eſſe præditum, ut uoluntati propenſio ſui finis ſit indita, & menti doctrici ac conſultrici uoluntatis informata cognitio illius ipſius finis. quæ cognitio augetur & profert ſe uſu, experimentis, doctrina, conſideratione mundi huius, & reputatione eorum quæ ſunt in homine, quæq; extrà. nec aliter indita illa cognitio per hæc adoleſcit & prodit foràs, quàm ſemen à ſolo & cœlo adiutum herbas, flores, fructus producit. Nec uelim mihi de nomine moueri cõtrouerſiam, ſiue ingenita comprehenſio nominetur, ſiue ſemen, ſiue lux, ſeu facultas, ſeu naturalis pronitas, qualis eſt in ingenio ad manifeſtiſsima, quæ etiam quum primùm offerũtur, ſtatim arripimus: ut totum eſſe dimidio maius: ſi ab æqualibus æqualia detrahantur, quæ reſtant eſſe æqualia. illis enim ita pueri conſentiũt, ut appareat informatam eos habere de illis ueritatibus notitiam: quodcunq; horum nominum placuerit, res tamen erit eadem. Apoſtolus Paulus quemadmodum ſeu

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſemina illa noſtrarum mentium augeſcant & prodeant, ſeu lux in ani A
mo quæ neceſſaria ſunt mõſtret, ſeu facultas exerceatur, & actionem
ſuam educat, docet ſcribẽs ad Romanos: Inuiſibilia (inquit) Dei per
ea quæ foràs edita ſint, conſpici intellecta. idq; non à Moſe uſque, uel
Abraamo, ſed à prima mundi origine: nec illa tantum inuiſibilia pri
ma, & ceu expoſita, uerum illa quoq; intima, & tanquam in receſſu de
ſempiterna ui numinis ac potẽtia, ut excuſari nemo poſſit, deflectens
à ſigno propoſito. Vicio enim peccamus non naturæ, ſed uolũtatis,
quæ uel relictis bonis monitis applicat ſe ad deterius, uel monitorem
ſuum ducemq; aſpernatur, aut negligit, nec curat exerceri in ijs quę eſt
docturus, ne per ignorantiã aberrans à uia in præcipitia & exitium
certum ducat. quorum uiciorum hoc eſt ignorantiæ, illud uerò alte-
rum prauitatis, ut monitori ſuo nõ obtemperet. Cæterum neq; igno
rantia purgat flagitium, quæ deſidia tua, uel alienatione ad res leues
inanes ſuperuacaneas contracta eſt: non magis quàm ſi in leges hu-
manas deliqueris, quas per ſecordiã ac ſegnitiem ignores. Hæc enim
mentis facula quam Dei munere accepimus, uel ocio langueſcit, uel
quum ad res uiles cuncta cõuertitur obtenebreſcit, nec metam oſten-
dit, nec uiam qua ad illam itur: & ſemen malignitate ſoli, aut quia ſen
tibus uel quia lapidibus obruitur, præfocatur. Vnde praua & perni-
cioſa conſuetudo inuadit animum, non aſſurgendi ad cõtemplanda B
neceſſaria, ſed ſuperflua modò & nihil profutura. Quòd ſi mens ne-
gligentia uel uicijs obducatur, & tanquã ſylueſcat, præcluditur adi-
tus luci: iam non in auium transferunt nos tenebræ, ſed in contrariũ
prorſum, & planè in exitium. Animaduertere eſt errores, & quàm
pernicioſi exiſtant quotidie in hominum uita, quum cæca mens du-
cit cæcam uoluntatem.

QVANTVM EST DOCERE FINEM.

QVod olim magni illi uiri reputãtes, qui Dei beneficio ma
iorem adepti ſunt uim illam facultatemq; mentis, de qua
modò loquebar, quàm alij, eamq; ipſi uſu & exercitatio-
ne expoliuerunt auxeruntq;, aggreſſi ſunt denſiſſimam
hanc ſyluam repurgare, & luci præbere aditum, quo tandem homo
aſpiceret quid eſſet, qua gratia miſſus in uitam, quò illi & quà conten
dendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius ſe aut præclarius
poſſe efficere, nec quo amplius aut uberius demererentur ſibi uniuer
ſam hominũ gentem. Nec fallebãtur indubiè. nam quid eſt in quaq;
re maius aut pluris faciendum, quàm uſum illius monſtrare, & qua
cauſſa ſit parata? Homo enim, ſi quamobrẽ poſitus ſit in uita neſciat,
neu quò eundum ſit ſibi, an non fruſtra uidebitur procreatus? Meri-
toq; conſenſu omnium laudatur Socrates Athenienſis, qui primus
philo-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A philoſophiam in cœlis atq; elementis naturæ immerſam ac errantem deuocarit in terram ad inquiſitionẽ uirtutis, & in ciuitates domoſq; introduxerit ad uſum hominum, & ut quiſq; qua tandem cauſſa eſſet conditus ſcrutaretur. Non ille philoſophiã detraxerat è cœlo, ſi modò ueram germanamq; uirtutem tradidiſſet, ſed potius uagantem ac uolantem temerè, magnasq; ambages nequicquam ſuſcipientẽ in cœlum retulerat, ut eam ibi homines quærerent, quò eſſent per illam reuerſuri. Neq; enim tributa eſt hominibus diuino munere uis ueri intelligendi ac inquirẽdi, ut in ſcrutatione rerum infructuoſa cõſumatur, ſed ut nos in cœlum reuehat, hoc eſt ad noſtram originem. Hinc factum eſt, ut caput & cardo uniuerſæ philoſophiæ exiſtimetur ſententia de finibus bonorum & malorũ: qui ea diſcreparent, tota ſecta iudicarentur diuerſi. Illa erat ceu nota, qua nationes inter ſe philoſophorum diſtinguerentur ac dignoſcerentur: idq; optimo iure. quippe ſi philoſophia lex eſt uitæ ac ratio, neceſſe eſt eam eſſe uiam qua ad metam peruenitur: ubi diuerſæ ac contrariæ propoſitæ ſunt metæ, non poteſt uia eſſe unica. Exculpſerunt iſti non pauca ad quæ peruenirſe eos facilè quiuis noſtrûm admiretur: quoniam naturalem lucem uel nacti ſunt maiorem, uel repurgarunt atque exercuerunt diligentius. Sed in pleriſq; hallucinati ſunt & lapſi, & in ijs propter quę uiciſ-
B ſim mirandum ſit authores atque inuentores rerum maximarum & pulcherrimarũ non uidiſſe ea, quæ ex illis ipſis ſequebantur quæ iam inueniſſent, ita ut uocem ipſi ſuam non exaudiſſe uideantur, & caſu potius incidiſſe in uerum, quàm ingenij ſolertia eò peruenirſe. Sed falſa eſt humana infirmitas, partim tarditate cordis ac torpore, partim inſcitia atq; inexercitatione. tum ab alijs praue instituta, uelut à parentibus, educatoribus, magiſtris ipſis humanitatis, & formatoribus animorum, à conſuetudine publica, & receptis uulgò opinionibus, quas perdifficile eſt in totum reijcere, ubi ſemel inhæſerunt. Acceſſit his quoq; contradicendi ſtudium, & proferendi nomen, ut & ipſi in inuentoribus haberentur. Fuerunt qui ex uotis ac deſideriis ſuis opinationes & diſciplinam confingerent, ut homines facinoribus ſceleribus flagitijs mancipati nollent eſſe Deum ullum uindicem malefactorum. ex quo affectu per uiciorum illecebras eò delabuntur, ut nec credant eſſe. Tot machinis impugnata atq; impetita humana imbecillitas ruit: ſed caſu uel ignoſcendo, uel certe miſerando. Hinc diſciſſum ſapientiæ ſtudium in tot diſciplinas & philoſophias, atque adeò in tot ſapientias. nam unaquæq; gens illorum & factio apud ſe unos ſapientiam eſſe clamat & contendit: unde tot rixæ inter illos & digladiatio, atque ex omni parte rationes acumine ingeniorum exculptæ, magnam ueri ſpeciem præ ſe ferentes, quæ oculis mentis præſtigias facerent, & tenebras humani ingenij condenſarent, incertioresq; ſtu-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

dioſos ueritatis domũ ab ſchola remitterent, quàm acceperãt. Nam A
ingenij uis tota dum in hoc ſolum incumbit, ut malum eſſe bonum,
falſum eſſe uerum euincat, excudat aliquid neceſſe eſt, quo id nonnul
lis uideatur perfeciſſe. In his cæcæ ignorantiæ fluctibus multum &
diu eſt iactatum humanum genus, donec Deus dignatus eſt nos re-
ſpicere, & ueritatis ſuæ lucem puriorem humanis oculis patefacere.
Abraæ primum, propter magnitudinem & cõſtantiam fiduciæ: tum
illius ſtirpi, per Iſaac & Iaacob: procedente autem tempore poſteris
Iaacob ualde auctõ in Aegypto data per Moſen lege, ſed id paucis.
illi enim quota humanæ gentis erant portio? Poſtremò autem ape-
ruit theſauros bonitatis ſuæ, quos uniuerſis hominum nationibus
proponeret, miſſo in terras filio ſuo IESV Chriſto, quæ eſt ipſius
ueritas & ſapientia. Hunc humanitate noſtra ueſtitum, dedit nobis
magiſtrum & ducem uiæ, exemplum uitæ, expiatorem ſcelerum, in-
terpretem pacis, authorem ſalutis. Sed impij ad tam lætum & ſaluta-
rem nuncium obturant aures, & quod illis ſicut & alijs omnibus fue
rat maximè optabile, uotisq; omnibus expetendum, reijciunt, & bo
nitatem ac miſerationes Domini repudiant, quibus tantopere indi-
gent: atque ex ſeipſis metiuntur Deum, ut quia ipſi ſunt & immites,
& inuidi, & mali, non aliũ eſſe Deum credant. Hi ex uia recta, quæ
unica eſt omnino ac ſimplex, in auia receſſerunt: quorum iniri nume B
rus non poteſt. Fecit enim ſibi unuſquiſq; uiam qua ingrederetur, re-
lictoq; duce Deo, ducem ſeipſum ſibi cõſtituit: neque uerò meliorem
ſui partem, nempe mentem puram purgatamq;, ſed prauas animi cu-
piditates, uel rationes turbulentas ac infirmas.

RĀTIONIBVS AGĒNDVM.

MEdelam quam Deus humano generi ſaucio attulit, lite-
ris conſignarunt ſancti uiri, dictante ſpiritu Dei: eaq; de-
mum uera ſunt oracula cœleſtia. Sed neq; huic rei fidem
habent impij, qui eas literas ut alias quaslibet inuentum
eſſe hominum ſuſpicantur, ad quos parum proficient ſacra dicta. Et
tamen dandũ eſt operam, ut hi quoq; ad intuendã ueritatem, quoad
eius fieri poſſit, adducãtur: ut miniſtri ſimus Dei, qui uult omnes ho
mines uenire ad agnoſcendã ueritatem, nempe ſeipſum. Nihil ergo
reſtat aliud, niſi ut qui ad nouã hanc lucem claudũt oculos, utantur
uetere illa & prima, quam homo ingratus naturalem & ſuã uocat,
quaſi non etiam à Deo acceperit, ſicut hanc alteram, ſed quia facul-
tatem eius ab utero ſecum educit, communisq; eſt omnibus, non a-
gnoſcit authorem illius: ut non fruſtra uideantur admonere nos ſen
tentiæ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tentiæ ueteres, Beneficium in puerum non collocandum, non enim meminerit. & altera, Qui uniuerſis benefaciat, à nemine reportare gratiam. Sed ſuperſedeamus nunc de impiorum loqui ingratitudine: neque enim hic eſt locus. Naturali ergo luce uerum indagabimus, quando hæc ſola inter nos & repugnantes relicta eſt, tanquam uia qua inſiſtamus ad aliquam ueſtigationem ueritatis. Cæterum priuſquam id aggredimur, reſpondendum eſt quibuſdam piorum hominum, qui nefas eſſe ducunt rationes adhiberi fidei, aut fidem rationibus confirmari. & adducunt illud ſermone uulgi protritum, Fides nõ habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Quod quemadmodum intelligatur, permagni refert. neque enim in totum uel rectè dicunt, uel à recto diſcedunt. Ante omnia conſtet nobis quid ſit ratio, quid fidem rationibus fulciri, à quibus & quatenus. Ratio, ut alibi alio modo exponatur quid ſit, in præſentia ſic commodiſsimè declarabitur, ad hoc utique inſtitutum. Ea eſt uelut radius quidam, quem Deus de fonte illo perenni ſuæ lucis in humanam mentem deriuauit. de quo Ioannes dicit in Euangelio, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Eſt ergo noſtra ratio ueluti riuulus è fonte Dei. quo is amplior ex fonte manat, eo decurrit plenior: quo eſt propior, eo purior: ut quum mali-
B gnus fluit & cœnoſus, euidentiſsimũ ſignum ſit longè à fonte ſuo diſcedere, parumq; illi ſuppeditari ex ſancto illo humore. Ita quo ratio eſt apertior & dilucidior, hoc propinquiorem & conformiorem origini ſuæ Deo eſſe manifeſtum eſt; quo minor & obſcurior, tanto longius diſcedere, ac proinde diſsimiliorem fieri. Quòd ſi propinquior ſit, melius ac facilius cernet diuina, quæq; ſunt uera de Deo. Experimentum huius rei non eſt procul petendum. docti enim homines multò plus de rebus diuinis aſſequuntur, quàm uulgus. Nec poteſt uerum ullum à ratione eſſe alienum, quod eſt conforme Deo, fonti rationis: imò ab eodem fonte uerum & ratio ſcaturiũt, idemq; Deus lux eſt & rationis & ueritatis, ut quum ipſe contrarius ſibi metipſi non poſſit eſſe, nec unquam uera ratio quantacunque hominum aut dæmonũ calliditate atque aſtutia peruertatur, atq; obſcuretur, ueritati poteſt repugnare. mutuò ſe potius adiuuãtes fulciunt, ut per rationem facilè perueniatur ad ueritatẽ, per hanc autẽ purgetur ratio. Illud nemo ignorat, quæ ſint de Deo uera, innumera eſſe & ampliſſima: ingenij autem noſtri captum anguſtũ, in quod cœleſtis illa infuſa eſt rationis lux ad eius menſurã. ita fit, ut in noſtra mente non poſſit eſſe cadẽ ueri ac rationis mẽſura. Maior eſt ueritas rerũ, quàm noſtra ratio: ſed nõ quod rationẽ noſtrã ſuperat, protinus eſt & contrarium, inimicũ, repugnans. Multo eſt aliud ſuperari, quàm aduer-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

sari. Quocirca quæ contra pietatem nostram finguntur rationes, uel A
uanæ sunt prorsum, & primo ipso aspectu deridiculæ & contemnen
dæ, uel dolosa aliqua & fraudulenta specie contectæ atque inuolutæ.
Porrò Dei mysteria quantum quidem ad captum nostrum attinet,
duorum sunt generũ. Altera ad nostram salutem pertinent, hoc est,
illorum cognitio necessaria est huic conficiundo itineri, quod ad feli-
citatem nostram ducit: altera sunt archana recondita, quorum intelli-
gentia non est nobis necessaria. Ita sumus à Deo indulgenter tracta-
ti, etiam postquam ab illo discessimus, meriti pœnas & supplicia gra
uissima, ut ad minime necessaria minimum quoq; lucis acceperimus:
contrà, ad ea quæ nobis nosse expediebat, plurimum. haud aliter
quàm utilissima nobis in natura in promptu sunt cũctis, cœlum, aër,
aqua, fruges, animantes cicures, aditus est cuilibet ad illa non opero-
sus: superuacua uerò sepositit Deus longissimè, raras aues, pisces ex-
quisitos, feras, purpurã, gemmas, metalla. De abstrusis illis mysteriis
dicitur, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne fueris scrutatus. tum
illud, Scrutator maiestatis opprimetur à gloria. & Paulus iubet non
plus sapere, quàm oportet sapere. De necessariis uerò est apud eun-
dem Apostolum: Quod notũ est Dei, manifestũ est illis, Deus enim
illos edocuit. Operæprecium est animaduertere, cuiusmodi à Pla-
tone, Aristotele, Cicerone, Seneca sunt scriptis prodita, quæ in tene- B
bris illis reperta admirari satis nõ possumus. nimirum sapientia Dei,
quæ est eius ratio & filius, illuminat omnem hominem uenientem in
hunc mundum. Iam de ratione non est definiendum simpliciter. Ho
mo enim quum è manibus egrederetur sui opificis, pulcherrimus
erat, instructus, ornatusq; iis rebus omnibus quibus esset opus ad
uitam, nimirum ut tanto authore dignum erat: mentem illius incre-
dibilis fulgor lucis opplebat, quæ illi mõstrabat quicquid expediret.
At ubi separãs se à Deo lapsus est in hanc calamitatem, obscurata est
lux illa, cæcitas & caligo menti obducta, ut nec uera nec utilia satis
perspiciat: & si quando intueatur, confestim oborta nubes uel affe-
ctuum, uel ignorantiæ, uel incõsiderationis densissima, conspectum
omnem adimit. Quocirca rationes de pietate tantopere sibi necessa-
rias, iam ex se non inuenit, aut inuentas per tenebras animi non in-
telligit, aut omnino aspernatur, carne obruta, aut motibus animi
concussa & afflicta. interdum quoque ab affectu & tarditate cordis
prauissimis consultoribus transuersa impellitur, ut facilius adhæ-
reat & assentiatur iis quæ stant pro malo contra bonum, sicut quæ
pro falso contra uerum. Ex qua mentis caligatione non iniuria dixit
Aristoteles, multa falsa multis ueris esse probabiliora. Sed non pro-
tinus ratio est illa, quæ armata est contra uerum & pium, quod à
mente

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A mente noſtra proficiſcitur, & rationis ſpecie quadam contegitur, ſed rationis inane ſimulachrum: nec riuus ex diuino fonte, ſed aqua cœnoſa ex lacunis dimanãs noſtræ cæcitatis. Nam quemadmodũ oculis corporis uſu uenit, ut magnum lucis ſplendorem intueri nõ ſuſtineant, caligentq́, & tenebris inuoluãtur: ita oculis mẽtis, in fulgore ueritatis. nec tamen deſinit eſſe lux, quia oculus in eam nequit intueri, aut tenebræ fiũt, quia oculis ita uidetur: ita nec ueritas aut perit, quòd eam humana mens non aſſequitur, aut fit falſitas, quia menti uideatur. Miſſus eſt ad nos cœlitus Chriſtus IESVS magiſter ueritatis, repurgator tanti cœni, corrector prauitatis, inſtaurator naturæ lapſæ, qui hominem puritati illi atque innocentiæ primæ in ſentiendo & ſapiendo reſtitueret. Depulit ergo è mentibus ſuorum ignorantiam & caliginem, quam inuexerat peccatum, & reſtituit ueros illos atque integros ſenſus naturæ ſynceræ atque incorruptæ. Ergo apertis ſemel à CHRISTO theſauris ueritatis, eæ deinceps rationes ab iis qui doctrinæ illi cœleſti paruerunt, ſunt de pietate inuentæ tam liquidæ, tam apertæ, ualidæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur non incurriſſe illas in oculos eorum, qui inter gentes ſapientiam profitebantur. Sed nimirum lux addita eſt rebus à CHRISTO, quam ille cœlitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ ſi affulſiſſet, maio-
B ra & pulchriora indubie quàm nos excogitaſſent, ut erat illorum in diſciplina omni tum ſolertia, tum ſtudium ardentius. quod ex iis licet colligere, quæ ſine hac luce inuenerũt. Adhibita enim rebus luce, facile eſt quid quæq; res & cuiuſmodi ſit dicere, & pro iis quæ dixeris argumenta congerere. Parit, ſicuti paulò antea dicebam, rationem cognita ueritas, & ueritatem confirmat adhibita ratio. Quòd ſi nihil eſt fide noſtra uerius, quid rationes reformidamus? quarum nulla eſt contra nos, omnes ſtant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoq; in nos poteſt, ratio ipſa non poteſt, & illas umbras leui momento lux noſtra diſpellet. Aurea eſt pietas noſtra, aurea, non deaurata. quo magis ſcarificatur & retegitur, hoc pulchrior & præſtantior exiſtit. puriorem ac nitidiorem illam reddit bellum quàm pax aduerſus gentes, aduerſum hereticos, qui ſcoria & rubigine conabãtur eam obducere. puritatem excellentiæ ſuæ magis oſtendit, quo eſt acrius agitata & concuſſa. Hæc eſt ſapientia quam Dominus daturũ ſe ſuis eſt pollicitus, cui artes, ingenia, calliditates, fraudes atque aſtutiæ omnes hominum non poſſent obſiſtere. Non eſt ergo nobis metuendũ, ne pietas noſtra detractis uelamentis fœditatẽ ullam oculis contuentiũ oſtendat. Metuãt hoc aliæ religiones falſæ atq; umbratiles, in quibus nihil eſt ſolidi, ideoq; attingi ſeſe nõ ſinũt. Iudæus grauatur cum Chriſtiano de lege ſua conferre. Mahumetes de ſecta ſua diſputari omnino uetuit, ne attingatis uitrũ tenuiſſimũ, falſum,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

falsum, inane, leuissimo contactu statim friatur. Nostra religio intus A
etiam est quàm exterius formosior, solidior, firmior. Accedat quiuis, tractet, agitet, scalpat, modò cum ingenio & iudicio: thesauros inueniet latentes sub specie egestatis, sapientiã in simplicitate, diuinitatem in humanitate. quod & planũ fecerunt multi alij, & spero me CHRISTO Domino & magistro meo propicio, hisce libris patefacturum.

Refert præterea non parũ qui utantur hisce rationibus, & quemadmodum, ut sunt hominum ingenia & mentes diuersissima. Alij sunt segnes & tardi, alij imperiti, alij ratione infirma, alij uitæ negocijs (quæ plurima nos confinximus) occupati, alij pueri, senes, ægri, mulieres, inexpertes rerum: ij nec inuenire rationes has de quibus iam dudum loquimur, nec inuentas possunt intelligere, sed tanquam in excelsis locis, ita in rebus tam sublimibus turbantur illorum oculi, & intuendo tam fulgentem solem perstringitur eorũ acies. quumq; multitudo ex crassis hominibus, & ad usum rationis inexercitatis cõstet, ea de caussa sancti authores ab hac tantarum rerum inquisitione illam arcuerunt: haud aliter quàm affectis oculis præcipiunt medici, ne surgentem aut cadentem solem inconniuenter aspiciant, ne uisus hallucinetur, & detrimentum accipiat. Nos tamen non fiducia ingenij aut eruditionis huc adduxit, sed exercitationis tantum, quæ beneficio Dei aliquoties tentata non infeliciter cessit. Simul ut experirer, an aliB
quam mei utilitatem præbere possem hominibus iuuandis: & in hoc gratificarer Patri illi cœlesti, cuius uolũtas est, ut omnes homines ad sese ueniant. In ijs quoque qui rationibus huiusmodi utuntur, nõ parum est positũ. Res enim optima & saluberrima, si aliter sumas quàm oportet, nocebit, atq; in contrarium uertet naturam & uim cui est parata. Vel ex ipsis mysticis literis originem errorum multi traxerunt. Sunt qui nõ minus rationem in abstrusis illis mysterijs, parumq; (ut dixi) ad nos pertinentibus requirant, quàm in ijs quæ nosse ad pietatem spectat: imò uero in illis quæ nostra non sunt, curiosius & subtilius scrutãtur, quàm in hæc quodammodo nostra, in quo non pauci nostrorum theologorum culpa nõ carent. Sunt qui parem in omnibus rationem efflagitent: quodq; indignius est, non plus de religione crediturí, quàm ratio euicerit. & quod in disciplina earum rerũ quæ sub sensus cadũt non facerent, exigunt in pietate, ut ratio sit fidei mensura. Quid, quòd eorũ multi non lucem & rationẽ diuinam ad diuina hæc uolunt adhiberi, sed humanã istam tot infectam & deprauatam sordibus, ut ea sit uelut fundamentum totius pietatis. Hinc nata est importunissima illa distinctio de lumine fidei & lumine naturæ, ut quòd alia uera sint hoc lumine, falsa in illo: alia è cõtrario. quis hæc re & natura cõiuncta discreuit, nisi homo aliquis impius, & imperitus? An est in rebus nisi una ueritas? Hanc si naturæ uiã ingressus nõ assequor,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quor, an protinus alia exiſtet ueritas, quam naturæ lumen confinget? Age uerò quis eſt tanto ingenio, tanta eruditione & uſu rerum, qui metas poſſit naturæ aſſignare, ut cõfirmare certò audeat non ulterius naturæ uiam ſe porrigere? Ridiculum eſt, in quo ingenium alicuius perſcrutantis ſiſtat, ibi ut naturam dicas etiã ſiſtere, & imbecillitatem humani ingenij transferre in uires naturæ: de qua dementia nihil ſatis dici poteſt pro indignitate. Quem porrò uoluntẽſſe menſurã tantæ rei? Platonẽ. at is ab Ariſtotele reprehenditur. Ariſtotelẽ. at is Academicis & Stoicis non placet, & acriter redarguitur. atq; hæc omnia non in lumine fidei, ne quis quid cauſſificetur, ſed in naturali, ut loquuntur. Sed redeamus ad alias cauſſas percenſendas. Ex diſputationibus & contentionibus circulorum ſcholaſticorum, orta eſt pertinacia & irritatio omnia ſcalpendi. progreſſi ſunt quidã longiſſimẽ, & ratiunculis ſophiſticis, uanis, inualidis, magnũ pondus rebus grauiſſimis detraxerunt. Noſtrum hoc inſtitutum multo eſt aliud. nam de diuinis ſolum diſſeremus myſterijs, quorum cognitione ac fide ſalus noſtra cõtinetur: tum ex luce quam Dominus noſter attulit ſuis, cuius illuſtratione omnia redduntur perſpicua & certiſſima. nec poſtulabimus ut canon & norma fidei ſit noſtra ratio, ſed tantũ introductio quædam exteris, & quibuſdam noſtrorum ſtabilimentum.

B Hoc uidemus iam inde ab ipſis Domini noſtri temporibus in hunc uſq; diem actitatum. CHRISTVS ipſe rationibus egit cum Iudæis, ad eis perſuadenda quædam, quibus ſatis non erat tanta rerum admirabilium multitudo & uarietas: uelut ſe eſſe CHRISTVM filium Dei, maiorem Dauide rege, inimicum dæmonibus, amicum Deo. Petrus Apoſtolorum princeps paratos nos uult agere, ut poſſimus de ſpe ac fiducia noſtra rationẽ reddere, & quidem omni poſcẽti. Paulus grandecolumen Eccleſiæ, non in humanæ ſapientiæ uerbis ad perſuadendum idoneis fuiſſe prædicationem ſuam ait, ſed in ſpiritu Dei & uirtute. Planè ita congruebat fieri, ut lux quæ ad intuendam fidei ueritatem adhibebatur, non ex rhetorum pigmentis & coloribus, non ex humana illa ſapientia cœno & fimo uiciorũ corrupta deſumeretur, ſed ex uirtute & ſpiritu Dei, quæ eſt doctrina Chriſti IESV. de qua ſubdit: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. ſapientiam autem non huius ſeculi, quæ perit: ſed loquimur Dei ſapientiã, myſterio incluſam & reconditam. Ex hac ſchola hauſtis rationibus agebat cum Iudæis & gentibus, euincens IESVM eſſe Chriſtum Domini, & alia quæ ſunt pietatis: quod eſt in eius Epiſtolis uidere. Timotheo præcipit, ut epiſcopus potens ſit doctrina ſana, & eos qui cõtradicant refellere. Equidem non ignoro pauciſsimis, & penè nullis rationibus nobis fore opus, ſi Dominus dignaretur nobis eas uires in ſermone dare, quas per ſpiritũ ſuũ dedit ſuis Apoſtolis, & ijs qui ab Apoſtolis erant

erant edocti. Quàm plana, quàm ſimplicia erãt illa quæ à primis Ec- A
cleſiæ proceribus fuerunt tradita: at quàm efficacia ad perſuadendũ, quod effectus demonſtrauit. Nimirum inerat in illorũ uita & uerbis uigor ſpiritus diuini, addebãtur quæ naturæ uim ſuperarent prodigia. ea erant ualidiora quàm innumeræ rationes. Poſteriores autem, quibus diuina illa facultas defuit, quia eorum uita ab Apoſtolica & martyrum degenerauerat, coacti ſunt plures coaceruare rationes, & pro fulcimento uitæ ac miraculorum quo deſtituebãtur, ingenij uires atq; exercitationem ſubſtituere. quo in numero fuerunt Tertullianus, Irenæus, Iuſtinus, Origenes, Anaſtaſius, Chryſoſtomus, Gregorij, Baſilius, Euſebius, Lactantius, Hieronymus, Auguſtinus, Cyrillus, Thomas Aquinas. Hinc recentiorum theologorum cœtus & ſcholæ omnes, quorum nos & ſequemur exemplũ, & tuebimur nos authoritate contra iſtos uel immodicè atque interdum quoq; imprudenter pios, & in pietate meticuloſos, uel malicioſe aut arrogãter deterrentes alios. quorum pars ita de ſe ſentiunt magnificè, ut credant quò ipſi nõ penetrarint, inuia eſſe reliquis omnibus. pars nollent ab alijs proferri in lucem, quæ ipſos latuiſſent. hi uero ignominiã ſuam interpretantur, Dei erga alios beneficiũ. Sed quis poſſit tandem dubitare, quo minus inter eas quæ humanę facultates uiresq; nominantur, ad ducendos homines in eam quam uelis ſententiam, maximũ robur habeat ratio? quæ ſola flectit humanam mentem, liberam alijs uiribus omnibus, atq; inuictam, quæcunq; admoueantur. Quid, quòd aliquot interdum locis & temporibus, & apud nõnullos hominum efficacior eſt quoq; quàm fides prodigiorum? Hæc enim in cõtrouerſiam uocari aliquando poſſunt, atque etiã in calumniam: ratio in oculos atque in ipſum animũ ut lux ſe ingerit, omnia peruadit ac uincit, modò ne quis uenientem excludat, & uelut oculos claudat ad ſplendorem. Ergo ſicut facultas uegetabilis ad ſenſus eſt uia, hi uero uelut gradum ſubſternunt quo aſcendamus ad mentem: ita humana hæc & naturalis ratio manum præbebit exteris, ut ad diuinam lucem contuendam ſeſe erigant & confirmentur: ut poſtquam potentia & bonitas Dei oſtenſæ illis & percognitæ fuerint, ad illum ſolũ ſuſpiciant, omnia incipiant de illo credere, ac bene ſperare optima, pulcherrima, ſalutifera, perfecta. Stirpis uitæ ſuccedit in nobis brutalis, poſt hanc humana: humanæ adiungetur hæc diuina. finis unius, initium eſt ſequentis: quæ ita ſe contingunt, ut unum prorſum eſſe uideantur extrema. Humanam rationem quid appellem, ex ſuperioribus liquere poteſt: eam quæ homini relicta eſt poſt caſum miſerabilẽ. Quapropter neceſſariæ ſunt rationes ingreſſuris, ſicut ingreſſis ſuperuacaneæ, ſi modo uere ac bona fide introierunt: quemadmodum alibi docebo. Tametſi rationes ſobrias, & magno iudicio expẽſas, arbitror multis B
etiam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A etiam CHRISTVM profeſsis bona fide non fore inutiles, & ad corroborandos imbecilles, & ad delectandos firmiores. Libenter enim intelligimus quæ credimus, & fortius aſſentimur. Legãtur modò pie ac prudenter, ſine curioſitate ac ſcrupulis, nõ ut his cenſeamus uel confirmari fidem, uel creſcere, ſed aperiri ac declarari. Vtinam orbis uniuerſus uerè cognoſceret atque intelligeret Deum & Dei ſapientiam ac bonitatẽ CHRISTVM IESVM, nihil eſſet alijs opus rationibus atq; argumentis quàm quod ipſe dixit. Sed immenſus hominũ numerus, filiũ Dei & ſalutem ſuã partim non noſcit, partim nõ agnoſcit: qui ſunt extra Eccleſiã. In ipſa quoq; Eccleſia quàm multi infirmi & nutantes, partim hoc ipſi non diſſimulãt, partim (quod magis eſt dolendũ) etiam profitentur. alij ſic ſe gerũt in uita, ut aliter appareat eos ſentire, quàm loquantur: nec ea uideãtur ſeriò habere perſuaſa, quæ de bonis malisq; æternitatis ſancta docet religio. Itaq; uidetur mihi in pietate uicijs hominũ inualeſcẽtibus illud uſu euenire inter eos qui CHRISTO dedimus nomina, quod in ſpecioſa quidem & ſcitè depicta tabula, ſed tamen peruetuſta, quæ lucem illã & nitorem coloris primi ſenſim amiſit, locisq; aliquot eſt ſubdeleta. quæ ſi non eſt pingenda denuò, eſt certè & puluere ac ſitu deterſo illuſtrãda, & quod interlitum eſt inſtauranB dum. Multum obſcuritatis & caliginis induxit prauorũ morũ diuturnitate conſuetudo radicata, conſenſusq; multitudinis in ſcelera tam pertinax & obſtinatus. tum negligentia atq; imperitia doctorum Eccleſiæ, omiſſa ueræ ac germanæ religionis cura inuectæ ſuperſtitiones pluſquàm aniles. Iam diſſenſiones & cum hæreticis, & inter nos ipſos plurimis de rebus, dici non poteſt quantum in animis noſtris attulerunt detrimenti. Poſtremò authoritas Eccleſiæ diminuta, & uerbum Dei aliàs neglectum, aliàs etiam ſuſpectũ, turpiſſimo initiatorũ exemplo, ut oratio eorum careret fide, quorum eſſet uita exoſa, grauem noſtris pectoribus plagam inflixit. Renouãda eſt fides, hoc eſt corroboratio ueritatis illius producẽda atque oſtendenda, ut hoc tanquam nouo nitore uetus color reſplendeſcat: nec ſolis iam diuinis oraculis ſtandum, ut olim quum firmiſſima eſſet, altasq; in mentibus ſanctorũ hominum radices egiſſet. Expẽdat hoc quiſq; in ſeipſe, & ijs quibus cum uerſatur. intelliget non me fruſtra admonere, negociumq; maioris eſſe quàm pro hominum opinione momenti. Equidem aggredi me arduum opus, & longè uiribus meis impar non ignoro, ſed indicibilis tantæ rei fructus ingentes animo meo faces ſubdit, cogitq; bene ſperare de Domino IESV, qui adeſſe huiuſmodi conatibus cõſueuit propitius & dexter, ſine cuius ope nos omnino nihil poſſumus, imò nihil ſumus. Itaq; iam nunc operis initio doctorem illum diuinæ ſapientiæ, hoc eſt ſuũpſius, imploro & obſecro, uti lucem illam ſuam dignetur admouere propius, tum mihi ad ea quæ conducant inuenienda & tra-

B denda,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

denda, tum lectoribus ad eadem ipsa intelligenda, ut ego & illi consen A
tiamus ueritati, & sancta fides ita in nostris cordibus stabiliatur, ut ar
tes omnes impetusq; hostis nostri ad eam siue reuellendam, siue etiam
commouendam, minimũ habeãt roboris ac uirium. Quòd si fauorem
hunc uel excludunt mea scelera, uel extrudunt, ego uerò nihilominus
iam nunc initiò profiteor, sententiã mutaturum me edoctum meliora.
Ecclesiæ uero iudicio & sto & stabo semper, etiã si mihi pro parte con
traria apertissima uideatur facere ratio. Ego enim falli possum, & fal-
lor sæpissime: Ecclesia, in his rebus quæ ad summã pietatis pertinent,
nunquã fallitur. Vos autẽ fratres qui hæc legitis, per immẽsam CHRI
STI beneuolentiam erga nos oro & obsecro, ut negociũ fraternę cha
ritatis iniunctũ nobis à Domino, reducendi aberrantes in uiam, purè
ac simpliciter cum concordia mecum geratis, ne quis in personas respi
ciat, sed in rem ipsam tanti momenti. In alijs disputationibus de natu-
ra, de rebus gestis, de dicendi ratione, de cognitione literarum, cõten-
tiones & humani affectus tolerẽtur sanè: quia quod fit ex cõtrouersijs
iacturæ leue est. in pietate deuitẽtur prorsum, quia perniciosissima.

QVALES ERVNT NOSTRAE RATIONES.

ARgumenta omnia uel ex rei essentia petuntur, uel ex adiun B
ctis, quæ inhęrẽtia nominãtur, uulgò accidẽtia. Et quoniã
mens nostra non ad omniũ essentias æqualiter penetrat,
neque accidentia planè ac liquidò cognoscit, fit ut rationes
de rebus omnibus non queant esse pares, quod quũ est ab Aristotele
traditum, tum facile res ipsa animaduertenti monstrat. Neq; enim in
scrutatione naturæ tam euidẽtes probationes adferũtur, quàm in ma-
thematicis: nec in prima philosophia, quæ est de reconditis naturæ, ut
in secunda, quæ de expositis sensui disputat. Sed in prima tamen philo
sophia fortiores sunt probationes, quàm in disciplina morum. de qua
meritò Aristoteles dicit, Satis abũde q; illi factum, si rationes adducan-
tur ueri similes, atq; in speciem probabiles: nam perspicuæ atq; inuinci-
biles non possunt. Ita in disputatione hac de pietate, erit quũ argumen
ta inducemus euidentia atq; incõfutabilia, erit quũ probabilibus tantũ
coniecturis debebimus esse contenti. Nec quisquam adeò fuerit uel im
pudens, uel excors, ut sensui subiecta uelit esse ea quæ de tãtis archanis
traduntur, quod in nulla omnino arte aut disciplina potest præstari.
hoc sensit ille, qui noluit fidem habere humanæ rationis experimentũ,
hoc est sensuum euidentiam: & Paulus, res quæ per fidem sperentur,
negauit sensibus apparere. Erunt autẽ in summa rationes omnes no-
stræ longè manifestiores ac fortiores, quàm quæ pro parte contraria
possent adferri, uel in maximè recõditis & sublimibus mysterijs. quin
etiam adeò erunt plurimæ illarũ probabiles ac inuictæ, ut nec tot, nec

adeò

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A adeò firmę ſint pleræq; earū, quibus freti magni philoſophi dogmata & principia ſcientiarum immutabilia conſtituunt: quæ adeò cenſent naturaliter eſſe hominum ingenijs perſpicua & certa, ut hominis appellatione indignum eum ducant, qui refragetur. Nec ſunt pauca in pietate noſtra adeò congruentia cum hominis mente atq; ingenio, ut cognita ilicò amplectatur, ut ſola illarum expoſitio ſufficiat nuda & quaſi inermis. Plurimos arbitror non ſe nobis aggregare hac una de cauſa, quòd de fide noſtra uel nihil prorſum audiuerunt, uel perparū. de quibus Paulus ait: Quomodo credent ei de quo non audierunt? quomodo audient ſine docente? Cæterum boni ac ueri unica eſt uia, mali & falſi innumeræ, uidelicet quotquot ab illa unica aberrāt. Quocirca nec uacabit mihi, nec operę preciū lectori fuerit, omnes omnium uel recenſere opiniones, uel refellere. Nam quæ cuique uenire poſſent in mentem, curare aut perſequi infinitum eſt, & hominis nimiū ocio ac ſtudio ſuo abutētis. Sunt enim quamplurima minuta profectò, & cura indigna: quæ ut ratione nulla fulciūtur, ita nullo in aduerſum impellente argumento ipſa per ſe concidunt. cuius generis ſunt quæ à nonnullis ſine argumento ullo, ſine probabilitate iaciuntur, in hunc modū, Fortaſſe ita eſt, fortaſſe ſecus, quis ſcit, quis nouit, fieri poſſet, neſcio, ſuſpicor. Quæ ſi in humanis ut temerè dicta exploduntur atq;
B exibilantur, quanto magis in ijs quæ cœlitus tradita fulciūtur diuina authoritate, captumq; omnem excedunt humanū? Quare illa ſolùm deſumam mihi ad cōfutandum, quæ minimum ſunt peruerſa & corrupta, ſpeciemq; rationis aliquā præ ſe ferunt, tametſi fictæ & fallacis. Hinc, quæ ad multos recepta ſunt, de quo genere ſunt celebres ſectæ, & hominum de colendo numine inuenta. Tum, quæ ad paucos, ſed eos præſtanteis, magnæq; de ſapientia authoritatis: qualia ſunt philoſophorum placita. Neq; perſequar ex ijs niſi ea tantū, unde uidero iacturā religioni importari, uel ut frigeat, uel nutet, uel omnino cadat. Nam abolita iam, uel ſatis à maioribus exploſa & profligata, ne attingam quidem: ut de Ioue, de Iunone, de Hercule, de Venere, de Marte, alijsq; huiuſce notæ. Quis enim adeò nunc inſanit, ut illos eſſe deos ſuos credat, quales nemo uelit habere liberos aut ſeruos? Et ad errorē illum conuincendum ſatis ſunt olim à ſanctis uiris dicta multa, quum is adhuc hominum animos occuparet. Interdū quoq; præteritis ſilentio aduerſariorum opinionibus, pro noſtris diſputaſſe ſatis habuero, quippe corroborandis noſtris quæ cum ueritate ſunt coniūcta, ruent aliena quæ à ueritate diſcedunt. Nec poſſunt omnia commemorari ſigillatim, nempe infinita. Veritate poſita & conſtabilita, facile huius contraria cadent atq; euaneſcent. Et in negocio, quo uno uera & permanſura continetur ſalus generis humani, nihil agam uafre ac aſtutè, nullo utar doloſo aut captioſo argumento, non aſſeuerabo niſi quæ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſint mihi primùm perſuaſiſſima: nec contendam ut ratio recipiatur ul A
la, niſi quę prius mihi fuerit probabiliſſima. non aliter alijs conſulam,
quàm ut mihi prius conſuluerim. Enimuero quid eſſet immanius alie
niuſq; ab omni humanitate, quàm fraudem ac fallaciam in eo ſtruere,
quod tantopere omnium intereſt ſciri, & ſine cuius notitia ſalui eſſe
nullo modo poſſumus, imò miſerrimi ut ſimus neceſſe eſt. nec illa in-
ducam argumenta uel intricata & nimiæ ſubtilitatis, uel cauilloſa &
fucata, cuius generis excogitata ſunt in circulis & diſputationibus no-
ſtrorum hominum plura quàm deceret. Omnia erunt, ut ſpero, faci-
lia & dilucida, quæ intelligi à quouis animaduertente queant, quan-
tumq; à me utique præſtari poterit, efficacia. Atque utinam operis hu-
ius non niſi doctus atq; ingenioſus mihi lector cõtingeret. citius enim
& promptius ſperauerim me ab huiuſmodi impetraturum argumen
tis meis aſſenſionem & fidem. Cum imperitis & craſſis hominibus
plurimum mihi proſpicio futurum negocij. uidelicet creduntur ægrè
quæ non ſatis intelliguntur. Quòd ſi nec eruditione multum ualue-
rit lector, nec corde, at ſaltem ualeat diligentia: præbeat ſe attentum di
ſputationi, in qua de ſalute agitur ſempiterna. Et quãdoquidẽ Deus
in humanos animos de ſua luce lucem deriuauit, etiamq; poſt naturę
caſum tantum reliqui fecit nobis, quantum ſi conſeruaretur & exco-
leretur, in uia nos profectò ſiſteret ſalutis, pro comperto à nobis po- B
netur, quod uniuerſo hominum generi in cõmune iudicatur ita eſſe.
Recte Cicero, De quo (inquit) omnium natura conſentit, id uerum
eſſe neceſſe eſt. Nam quemadmodum mutis animantibus conceſſi
ſunt à natura ſtimuli quidam, inſtinctusq;, quibus ad utilia impellan-
tur, retrahantur à noxijs: ita in hominum mentibus inditas atq; infor
matas eſſe notiones credibile eſt, quibus ad ea quæ ſibi profutura
ſint, adducantur. neque enim peior eſt belluarum conditio quàm no
ſtra, etiam nunc poſt ruinam illam miſerabilem. Quæ res efficit, ut
iuxta Pauli ſententiam excuſari malicia hominum non poſſit: quæ ni-
mirum eſſet excuſabilis, ſi non ad ueritatem bonitatis inſtructi ſatis
informatiq; eſſemus in uita, natura duce ac magiſtra. Quò ſuapte
ſponte leones omnes feruntur, id dicimus leonibus naturale: quò ca-
nes, canibus. eundemq; ad modum in cæteris. Quid ergo dici poteſt
probabilius, quàm eſſe hominibus naturale, quò nutu ſuo omnes ho
mines ferantur? Quod ſi eſt naturale, nõ ergo falſum. nam falſum nos
inuenimus, natura non indidit, caligo atq; hebetudo noſtrorum inge
niorum illud peperit. Quæ ueritas humani generis in ſententia de
uniuerſalibus intelligenda eſt. nam in ſingularibus falli poteſt. Com
munes enim illæ animorum conceptiones de generalibus ſunt. Se-
cundo loco uidetur poſſe poni, quod parti maximæ probatur, quod
optimæ, quod ſantiſſimæ, id eſt ijs qui lucem animi uel conſtitutio-

ne

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ne ſuorum corporum hauſerunt maiorem ac puriorem, uel ipſi deinceps ſtudijs, doctrina, meditatione, experimentis, uſu rerum probè ac diligenter annotato repurgarũt: quorum interdum utemur teſtimonijs ad noſtra cõfirmanda, ut qui humanis tantũ fidunt, libentius & ſecurius acquieſcant, quum rationem noſtram ijs uidebunt conſentire, quæ naturæ ſunt uiribus per excellentes uiros exculpta: & eo utemur crebrius, quo potiores rationes in ſuam illi ſententiã attulerint, ut ratione ſtemus magis quàm homine, ne eligere uideamur noſtro arbitratu ſuffragatores: atq; ea de cauſſa ſi manifeſta ratio illorũ dictis reclamauerit, corruptum illorum iudicium oſtendemus. Quòd ſi humanæ ſapientię ſectatores inter ſe diſſenſerint, quod faciũt ſæpiſſimè, & ratio à ueritate ſtabit, & nos ſecundũ rationem pronunciabimus de cauſſa. Aliquibus enim diſſentientibus, ut uerum nullus eorum teneat quandoq; euenit, ut autem plures quàm unus teneat nõ euenit. quia uerum unicum eſt, falſum uarium & multiplex. Quæ porrò ſenſibus ſunt obiecta, ea ratione non indigent, ſed experimento, prouiſo, quod doceri à philoſophis ſolet, ut ſenſorium ſit bene affectum, tum ſenſile ac medium ad ſenſionem congruentia. Poſtremò rationes eas in pretate debemus pro potioribus recipere, ad quas potiora & meliora conſequuntur: eas autem reijcere, ad quas mala & damna. Nam

B ut de Deo optimo optima quæq; debemus cogitare ac ſentire, ita credibilius eſt fieri ab eo ſemper quæ nobis ſint utilia, quàm quæ damnoſa & noxia: & ut opus illius eſt natura & rerum ueritas, utriq; conformius eſt quod bonũ ſit & conducibile. Sunt in rebus diuinis peniti ſſima quædam myſteria, ipſi ſoli Deo nec alteri cuiquam explorata, ad quorũ rationem & cauſſam humana mens nõ aſſurgit: uelut de generatione filij, de proceſſu ſpiritus ſancti, quomodo mundus in hanc pulchritudinem & admirabilitatem exſtitit è nihilo, quomodo ſuſtentatur, cur non prius conditus, cur non pòſt. tum in ijs quæ ſub ſenſus noſtros ueniũt. Quî fit, ut grauia deorſum, ſurſum ferãtur leuia, non potius è diuerſo: tot cœli, tot ſidera, nõ plura aliquot, neq; pauciora: quamobrem homo ſic editus, cur imbecillo corpore, & tot rebus indigo, ſollicitatus animi affectionibus & cõmotus: & alia, quæ ſunt Dei unius, ingenium noſtrum excedunt. Sapienter Socrates, Quæ ſupra nos, nihil ad nos: id eſt, quæ humana mens capere & inueſtigare nulla arte poteſt, prætermittamus. Hæc tamen quæ rationẽ omnem excedunt, ea dicentis authoritas, quum fuerit oſtenſa & confirmata, faciat credibilia. Quid, quòd ſæpenumero non ſuccurrit animo ratio in ijs quæ altiſſima & ſupra omnem ingeniorum aciem credebãtur, poſtea offert ſe ultrò non quæſita. Sed in his adeò occultis ſuffecerit & contrarios refellere, & dilucidè exponere noſtra, quantũ quidem res ipſa patietur. Diuini conſilij ſi quam attulerimus nonnunq; coniecturam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

probabilem, erit uelut gratuitum auctariū. Nam quum homines & angeli omnes, tum cœli ac mundi uniuersitas opera simus Dei, non possumus per nos ipsos sanctū illud consiliū assequi, quod creationē rerū antecessit. eò enim ad res producendas adductus est Deus. Quæ uerò priora sunt re quaq; ea non potest res illa cōprehendere, nisi doceatur ab eo qui ipsam præcesserit. Quapropter diuina illa intima non attingit suis facultatibus nostra mens, nō modò hæc quæ nunc est uicijs deprauata, & oppressa densa caligine, sed nec illa purior, quę principale scelus admisit. Si quid peculiarius à Deo traditur, id cum actione gratiarū accipimus, reliqua in occulto sunt nobis, Deo soli summo & præpotenti exposita & aperta. Mosi petenti diuinam ad contuendum faciem & maiestatem, responsum est cœlitus: Nō uidebit me homo, & uiuet: posteriora mea uidebis, faciem autē meam uidere nō poteris. Posteriora Domini, opera sunt illius, per quę alij alijs sublimius aut demissius ad cōtemplationē illius quandā uelut per gradus ascendimus. Solē si rectà intueamur, caligabimus: sin obliqui illius utamur splendore, cernemus facilè quæ cupimus, & ipsum eundem considerabimus sine offensa nostri. sic Deum nemo rectè intueatur, ne à fulgore ingenti amplitudinis & maiestatis opprimatur. Per res ab ipso conditas, in cognitionē illius quampiam nō difficulter perducemur. Quæcunq; enim ab authore fiunt aliquo, ad imaginē illius existunt, qui edit, siue ea sit corporalis similitudo, ut in gignēte animali, in igni comburenti, & eiusmodi: siue inhærentiū corporis, ut quum quid ab alio calfit, aut refrigeratur: siue spiritalis ea sit imago, qualis est in pingente, in ædificante, & quæ sunt eius generis. Loquor de ijs quidem qui in operādo non feruntur temerè, atq; ut fors tulerit, uelut pueri & dementes: sed qui aliquid animo suo præstituerunt, quod sequantur & petant. non quòd domus animo sit architecti similis, sed ei formæ ac figurę quam ille animo concœpit, sibiq; uelut exemplar proposuit, ad quod externā structurā accōmodaret. Quapropter quum nihil sit quod sapientius quæcunq; est collibitū instituat & peragat, cōq; Deus, fit, ut nec finis certior sit cuiquam, nec magis destinata. idq; si ita est, omnia quæ ab illo exeūt, ut cogitatibus illius respondeāt & similia sint necesse est. At cogitatus illius non sicut in nobis inhærentia sunt, sed ipse idem. nihil enim est in illa sancta natura, nisi ipsa eadē pura simplicissima, sui semper & ubiq; similis, nihilq; est in Deo nisi Deus. Illius ergo similia sunt omnia, expressius quidem aut dilutius alijs alia, sed certe quidem similia, & uerò. haud aliter quàm quæ imagines ab eodem sigillo & in cera, & in luto, & in mēbrana, & in argilla imprimunt̄, & si non æquè perspicuè omnes, sigillū tamen uerò referunt. Licet ergo ex conditis rebus conditorē aliquatenus cognoscere atq; intelligere, ut patrē ex filio, corpus ex imagine, pictorē ex tabula, architectū ex domo,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A mo. Et quæ de mundo hoc ſumũtur ad Deum argumenta, eiuſmodi ſunt ad ueritatẽ Dei, quales rerum imagines ſunt Dei, tenues certè ac obſcuræ, ſed tamen ueræ: tametſi turbatur crebrò mens noſtra in hac collectione, dum uel non ſatis quod cõueniat attẽdit, uel parũ rectè iudicat de rebus creatis. Nam qui collecturus cogniturusq; eſt per effecta cauſam, ſi in natura effecti fallatur, & in cauſſa uti fallatur neceſſe eſt, quoniã prauũ fundamẽtũ poſuit. Vnde tot errores de Deo, quòd in cenſendis illius operibus uehementer eſt erratũ. ut quòd cœlũ agat omnia, quòd fortuna multum dominetur, quòd nõ proſpiciat Deus rebus humanis, & huiuſmodi abſurdiſſima: propterea quòd cœli & hominũ & ſiderũ naturas atq; ingenia non ſatis cognita haberent & explorata. Hæc Dei per opera ipſius intelligẽtia & cõſideratio augetur luce admota, & arte quæſita, uel acumine ac bonitate ingeniorum, uel doctrina & inſtitutione, uel uſu & experimẽtis, uel Deo ipſo docente. His enim Dei muneribus maiores inueniũtur & efficaciores rationes, tametſi nunq; ad plenũ & perfectũ. Nam quis perfectionẽ cognitionis in tãto interuallo poſtulet, quæ nõ eſt in ijs quæ cernimus, quæq; manibus cõtrectamus & uoluimus? auſuri tamen ſpõdere certiora fore quæ in hac diſputatione afferemus, q̃ quę in omni philoſophia aſſeuerãtur: quæ philoſophia non opinionibus ſe & coniecturis
B gloriatur niti, ſed ſcientia & cognitione certiſſimâ & compertiſſimâ. Quòd ſi furori exiſtimaẽ proximũ, pro falſo & uano repudiare quicquid in diſciplinis uel naturæ, uel rerum humanarũ non aſſequimur, quanto erit in rebus diuinis furioſius? Nihil eſt quidẽ in fide noſtra reconditũ adeò & abſtruſum myſterijs, pro quo nõ ſint rationes magnæ multæ ualidiſſimæ: ſed nos parẽ ad omnia lucẽ non accepimus.

Meminiſſe quoq; lectores uelim, me & hominẽ eſſe, & unũ hominẽ, nec omnia per me aſſequi, nec omnia quæ alijs Deus oſtendit legi aut recordor: ne plus à me uel ſperent uel exigãt, q̃ ab homine mediocris ingenij atq; inſtitutionis: neue tantã tamq; indignã faciant iniuriã ueritati, ut illius uniuerſę unius ingeniũ uelint eſſe menſurã. Itaq; fieri poterit, ut rationes aliquãdo inueniat lector in hoc opere nõ ſatis animi ſui expectationi reſpõdentes: nõ erit hoc pietatis uiciũ, ſed uel meum proprium, uel tenebrarũ humanæ mentis.

CONSIDERATIO HOMINIS ET RERVM HVMANARVM ad inueniendum finem.

HÆc præfati paulò fuſius quæ in rem uehemẽter erat prædixiſſe, aggrediamur iam diſputationẽ ipſam CHRISTO propitio. Ad hominis uerũ germanumq; inueniendum finem, operæpreciũ fuerit, ut hominem ipſum humanaq; omnia ſingulatim euoluta atque explicata proponamus nobis ante oculos. Primùm omnium naſci hominem uidemus, tum ali & creſce-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

re, quod uiuere nuncupatur: hoc ei eſt cum ſtirpibus cõmune, diſtin A
ctum à non uiuentibus. Vis ergo & facultas eſt in eo aliqua per quam uiuit, quæ ijs negata eſt quæ non uiuunt. Ad hæc utitur ſenſibus externis & internis, in quo à belluis nihil differt, differt à ſtirpibus. Aliquis ergo in eo eſt uigor, cuius ope actionibus illis fungitur, qui non ineſt plantis & herbis. Veniamus iam ad ipſius proprium, utitur conſilio, ratione, iudicio, ſermone, quæ belluis non ſunt attributa, uti eſt à philoſophis declaratum, & res ipſa oſtendit. Aliquid ergo habet, quo carent reliquæ animantes: per quod animal eſt hoc rationale, cætera ſunt bruta muta & rationis expertia. Eauis & facultas Mens dicitur, ſeu Ratio, qua una homo cenſetur, alijs omnibus nõ diſſimilis rebus tanto ab homine interuallo ſeparatis, ſaxis, arboribus, belluis. Habet in mente functiones duas: alteram, qua in bonum tendit, uoluntatem: alteram, quam huius uelut cõſultricem eſſe nuper diximus, iudicium, ſiue ingenium, quæ quid uere & bonũ & malum ſit inquirit. Voluntas ex ſe qualitatem habet nullam, talis fit omnino quale id quod amplectitur: ſi bonum, bona: ſin malum, mala. Illic eſt uirtus, hic uicium. In ingenio ſuccreſcit, quũ non exercetur, ignorantia, quæ eſt uelut tenebræ. quum autem probè exercetur, peritia, quæ eſt tanquam pura lux. quum autem praue, peruerſitas & corruptela, quæ eſt ceu lux quæ in lucerna ex oleo ardens medicato, uarias rerum imagi- B
nes obijcit oculis, ut capita aſinina, uitulina, uineam per parietem expanſam, fallítq; intuentes ea ipſa quæ uera deberet oſtendere. In animo, quem communem fecimus cum beſtijs, ſunt ſenſus interni, imaginatio, phantaſia, exiſtimatio, memoria. hinc affectus uarij de opinione boni & mali, præſentis ac uenturi, lætitia, mœror, cupiditas, metus, & alia quæ ſubtilius exequi non eſt loci huius. Iam in corpore ſunt ſenſus interni, in illis integritas & uigor. tum integritas membrorum, ſanitas, uires, robur, ſpecies, habitudo, & per ſenſus uoluptas infuſa. Foris ad nos ueniunt quibus conſeruetur corpus, ea ex quibus eſt cõcretum & coagmentatũ. Sumimus enim ex terra, aqua, aëre, & igne, quæ huic tuendæ ac fulciendæ compoſitioni cõducant. tum quibus recuperetur ſanitas amiſſa uel nutans, & dubia cõfirmetur, quibus ſinguli ſenſuũ uoluptatibus & delicijs ſibi cõgruentibus titillentur motu quodã ſuaui & iucundo. Hæc præbuit natura. Nos adiecimus noſtra, primum pro teneritudine atq; imbecillitate corporum neceſſaria, indumentũ, habitacula, inſtrumenta exercẽdæ terræ, & quodã modo cogendæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditũ: tum quòd uires nacti eſſemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, ſocios, amicos, adminiſtros, tum ex bellorũ rabie ſeruos. & alioqui nati & cõpoſiti eramus à natura ad ſocietatem, quod beneuolentia & ſermo indicant. Iam ad procreationẽ ſobolis ſtimulat nos natura,

A tura,ut conſeruetur genus. itaq; uxores aſciuimus,unde nati liberi.ab uxoribus affinitates ortæ,à liberis conſanguinitates & propinquitates,& charitatis mutuæ nexus. ex ſociabilitate cœtus & cõgregationes hominũ concelebrati: unde pagi primũ,inde oppida urbesq; exti terunt, non ſolum amore coniungente homines,ſed interdũ malis & neceſſitatibus, dum cogunt ſe in unum ij quorũ alij alijs uſui poſſint eſſe. Ex malicia & iniquitate hominũ leges ſunt ortæ,& ad legũ æquitatisq; cõſeruationẽ magiſtratus cum poteſtate cõſtituti ad cõprimendam audaciã malorũ. ad propulſandã uerò uim hoſtilem & iniuriam externam arma inuenta ſunt,& multitudo armata effecit bellum. Qui cœtui & multitudini illi profuiſſet, honore afficiebatur, tum ad referendam ipſi gratiã, tum ad exemplũ aliorũ. Communicationi autem rerum à primo ſeruiebat cõmutatio, in cuius locũ quum res eſſet uiſa impedita & inexplicabilis, ſucceſſit numus,qui omnia exæquaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadã Dei ſimilitudine,quam nos deprauauimus,orta eſt cupiditas excellendi: ſed excellentia degenerãte ad res inanes ac falſas, dũ corruptè de bono decernimus. alij enim bonum poſuerũt,ac proinde pręſtantiã in forma,alij in robore, alij in animoſitate. fuerũt qui in rapinis & cæde hominũ, qui in luſionibus,qui in honeſtate generis,qui in nihil ſapiẽdo,& uita bel-
B luarum proxima. alij etiã honorem captarũt, non in ſua ſolũ ciuitate, ſed procul apud exteros : non ſuo tantum æuo, ſed ad poſteros, quæ gloria nũcupatur. Signa honorũ & excellentiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in geſtu, in toto corpore, in loco, dũ ſedimus, dum aſſurgimus,ambulamus, trãſimus. In his omnibus immerſit ſe & iudicandi prauitas, & cupiditas inſatiabilis permiſcuit omnia, cõfudit, torſit ad fines tum à natura ipſa, tum à recta inuẽtione hominum alieniſsimos. Non poſſum perſequi ſingula, quod eſſet operis immenſi, & in præſens minime neceſſarij. Quis hic non cogatur exclamare: O hominem miſerum iumentum, quis te adeò onerauit? ſed nõ eſt ei onus ab alio impoſitum, ipſe ſibi aſciuit, & ſuis manibus impoſuit. Hic eſt homo, hæc humana. Diſpiciamus iam ubi eſt eius finis. Finem uoco,ad quem referũtur cętera omnia,ipſe ad aliud nihil. Quod ut exemplo fiat manifeſtum, præparationi nauis finis eſt nauigatio, ſed non poſtremus : neq; enim ibi ſiſtit deſtinatio animi. nauigationi propoſita eſt pecunia, neq; hæc poſtrema, quam uidelicet alterius rei gratia quærimus : nempe ut ueſtem paremus,& alimenta . alijs uerò, ut ſeruos,domos, rem familiarem amplam: alijs ut gerant bellum, uel decus ſibi concilient & authoritatem, ut eſt cuiuſque animus & cupiditas. Et cibum expetimus, quo rectè ualeat corpus, aut animus: & rectè uolumus habere, ut probè fungamur actionibus quas cupimus. & hæ aliorſum tendunt, uel unde uenerant reflectuntur. Non

ſunt

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſunt itaq; hi fines quos hic quærimus. ſed ultimū illum in hominum A
actionibus inueſtigamus, ad quem tanquam ſummū & præſtantiſſi
mum tendunt omnia: ipſe ſui tantū gratia quæritur, non aliorum, qui
finis bonorū nuncupatur. Olim qui philoſophiā profitebātur, par-
tim cōtradicendi ſtudio, partim ſui oſtentandi, partim quòd non eo-
dem omnes modo conſiderarent hominem, uarios depixerunt fines.
Fuerunt qui uoluptatem ponerent, quòd ad eam beſtiæ omnes, ut &
noſtra animalis pars, ceu nutu ſuo ferrentur pronæ. Adiecerunt alij
indolentiam, eamq; præcipuam eſſe uoluptatem dixerunt: alij ſanita-
tem. Quidam ſenſu magis populari, nihil eſſe potius aut præſtabilius
arbitrati ſunt opibus, honore, potentia. Alij penitius inſpexerunt ho
minis naturā, finemq; in animo eſſe oportere ſtatuerunt, nempe uirtu
tem, qua componitur ac formatur animus, ne in motus illos incondi-
tos ac turbulentos intumeſcat ac tumultuetur: hi fuerūt Stoici. Ariſto
teles altius aſcendit ad mentē, & quod in ea exiſtimet eſſe optimū, ui-
delicet contemplationē rerum maximarū, id poſtremum eſſe cenſet in
bonis. addit uelut appendices corporis & animi, & uitæ ſeu bona ut
ipſe uocat, ſeu cōmoda ut Stoici. Hæ duæ nationes ex diſputationi-
bus Socratis ſunt natæ, quas literis mandauit diſcipulus eius Plato,
qui in cōſtituenda beatitudine hominis uarius eſt, & incertus, tametſi
quibuſdā locis plus uidit quàm reliqui omnes philoſophi. Ait enim B
alicubi, uirtutem doctrinamq; præcipuū eſſe bonum: alibi uerò, con-
templationem optimi, nempe Dei: alibi ſublimius elatus, amorē eius
atq; imitationē eſſe affirmauit. quod dictū quia ueritati eſt proximū,
ad poſtremū diſputationis referuabimus. Reliquę omnes opiniones
ac ſectæ iam olim aliæ aliarū telis confixæ, & argumētationibus refu-
tatæ ſunt. Facilius enim cuiq; fuit cōtra falſum dicere, quàm uerū inue
nire. Eorum rationes huc adferre operoſum eſſet nimis, & ſuperuaca
neum. Attingam tantū aliquas nō ex illis ſubtilibus atq; intricatis, ſed
cuiuſuis captui aptas & cōgruētes. Cōſtat homo, uti nullus ignorat,
ex animo & corpore. Finis ergo illius in externis reb. nō poteſt ſitus
eſſe, quę nec ſunt in homine, nec quicquā ſunt hominis, & ea quū ho-
minis gratia ſint quæſita & parata omnia, nō poſſunt profectò finis
eſſe hominis, contrà potius homo eſt illorū finis & cauſſa. Neq; enim
uel pecuniā uel poſſeſſiones & opes alias quęrimus propter ſeipſas, ni
ſi quòd adferūt uel delectationē, uel decus, uel uſum aliquē ad neceſſa
ria. Hæc igitur ulterius poſita ſunt, quàm diuitiæ. Quòd ſi hæc abſq;
numis liceat cōſequi, pauci numos attingerēt: ut reges & proceres ma
gnanimi, quibus quum pecuniarū uſus omnis abunde ſuppetat, ipſi
pecuniā nec cōtrectant unq;, ac ne uidēt quidē. Quòd ſi externa quia
homini ſeruiūt, eiusq; gratia ſunt inuenta, nō ſunt curſus huius meta
& ſcopus actionū, eadē ipſa de cauſſa nec in corpore utiq; ſitū erit hoc

de

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A de quo loquimur bonum. Corpus enim omnino ſeruit animo, ut ueſtis corpori, & animi gratia corpus curatur. Eleganter Salluſtius: Animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur: alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune eſt. Et uolumus bene ualere corpus, & ſenſus habere integros, uoluptatibuſq; perfrui, ut melius & ſuauius ſit animo, & liberius ac rectius fungatur ſuo munere mẽs. Quis eſt enim qui quid dementia ſit non ignorans, ſi daretur optio, eligeret firmiſſimam ualetudinem, uoluptates & oblectamenta ſenſuum omniũ cum dementia: quiq; non multo malit recte ſapere, quàm rectiſſime ualere? imò conſenſu generis humani cõſtat nullum eſſe grauiorem morbum quàm inſaniam animi, & morbos omnes animi ſæuiores atq; atrociores eſſe quàm corporis, magisq; deuitandos. Denique uel ipſo aſpectu hominis & leui animaduerſione eorum quæ agat, perſpicuum fit cuilibet, in animo eſſe dominatum, in corpore miniſterium. Quòd ſi corpus mancipium eſt uel adminiſtrum, uel (ut alij loquũtur) inſtrumentum animi, quis in eo quod uilius & abiectius eſt, beatitudinem collocet præſtãtioris? Porrò ſi animi gratia ſunt corporalia, finis horum animus erit, non è contrario. Sed finem profectò cuiuſq; rei proprium ad eamp ertinere partem oportet, quæ eſt cuique rei maxime propria. nam ſi in re cum alijs communis eſſet poſitus, idem eſſe poſſet diuerſa
B rum rerum finis, & communis illis cuiq; illarum proprius, quod fieri nequit. Itaq; finem homini peculiarem & proprium ex ea eſt quærendum hominis parte, qua homo eſt homo à cæteris rebus omnibus diſtinctus. Hoc poteſt exemplo commõſtrari. ſi cui uerſato in uita communi, homini acuto & prudenti, qui nunquam tamen cultellum aut gladium uiderit, cultellus offeratur, nec ullo indicante quærat gladij uſum, & quem in finem inſtrumentum illud ſit paratum, non in eo ponet uſum quòd ſit oblõgus, non quòd mucronatus (nam & multi baculi ſunt tales) ſed in eo quod ei eſt proprium, nempe in acie: ſic in homine quis ſtatuat ultimũ bonorum in corpore, quod quum ſit ei cum belluis commune, etiam beatitudo hominis brutorum eſſet beatitudo. quod ijs accidere neceſſe eſt, qui indolentiam, qui ualetudinem rectam, qui uoluptatem fecerunt extremum in bonis, ut in beatitudine belluas & homines æquarent, quos natura tanto interuallo ſeiunxerat. Eſt ergo ſummũ bonorum ad mentem pertinens, & in ea collocandum. Quid magis conuenit, quàm ut id quod homini eſt ſupremum & optimum, in eo reponatur quod eſt in homine optimum & præſtabiliſſimum? Id ſatis intellexerunt Ariſtoteles, Academici, Stoici, & alij qui in animo repoſuerũt hunc finem. Stoici uirtutem dixerunt eſſe qua mores componuntur, & reguntur prauæ animorum perturbationes: ſed hæc in parte humili uerſatur animi, quæ nobis communis eſt cum belluis. Nec uirtus eſſe poteſt ultimum bonorum,

qua

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

qua nihil eſt propter uitæ incommoda laborioſius, ærumnoſius, cala A
mitoſius. Bonum enim in quiete ſitum eſt, & delectatione. Ariſtoteles
ſpeculatur aliquanto ſublimius & longius. Huic duas eſſe placet bea-
titudines, ciuilem & politicam unam, alteram ſapientis priuatam: &
tria bonorum genera, animi, corporis, & uitæ, ſeu externa. Summum
illud ſapientis bonum, quodq; nomen hoc mereatur ſine addito, per-
fectum ſuisq; omnibus numeris cõſtans, dicit eſſe in mente, quæ excel
lentiſſimum eſt in homine, & maxime diuinum. Huius uerò præcipu-
um opus eſt contemplatio. hanc ergo eſſe ſummam fœlicitatem con-
cludit. Aliquid fortaſſe diceret de animis corpore ſolutis: ſed loquitur
de hac uita, in qua quid tandem poteſt cõtemplari animus tanta mole
corporis onuſtus, & obrutus, tam denſis tenebris oppreſſus? quanto
minus pulcherrima illa & præclariſſima, præſertim quum eius ipſius
uox ſit in prima philoſophia magno applauſu ab omnibus compro-
bata, aciem mentis noſtræ non aliter ad manifeſtiſſima naturæ caliga-
re & hallucinari, quàm noctuæ oculos ad fulgorem ſolis. Iam quan-
tumlibet uel contemplari connitaris, uel uirtutem ſequi, auertunt, aut
ſaltem interpellant te moleſtiſſimæ neceſſitates corporis ineuitabiles,
quibus ſuccurrendum eſt uelis nolis. Ita ſpecioſa illa & fœlix contem-
platio uel exercitatio uirtutis rebus abiectiſſimis cedit, & cogitur de
culmine illo beatitudinis uel deuolui, uel deſcendere. Quàm uerò con- B
ſentaneum eſt in eo ponere fœlicitatem quod eſt penè nullius? & in pri
mo libro Moraliũ dicere, nõ dari beatitudinem à fortuna, quòd beati-
tudinẽ par ſit cõmunem eſſe humani generis, & ad omnes pertinere?
Quòd ſi tibi Ariſtoteles in mente fœlicitatem collocare eſt uiſum, cur
uoluntatem ſolam deſertamq; omittis? præſertim quũ ipſe fatearis co
gnitionem omnẽ propter appetitũ eſſe à natura tributã, tam in bruto
quàm in homine. cognoſcimus enim bona & mala, ut hęc auerſemur,
illa expetamus. Stoici noluerũt bona appellare, quæ corpori eſſent uti
lia: & quæ ſunt reperta à nobis in uita, cõmoda nuncuparũt, & utilita
tes. Sed à Cicerone & aliis ſatis eſt oſtẽſum, quęcunq; uſurparẽt nomi
na, rem tamẽ eódem recidere. Quòd ſi in hac uita uelut cõcentus qui-
dam & harmonia exigitur omniũ bonorũ ad fœlicitatem, talem utiq;
fœlicem cõfingunt, qualis nondũ quiſquam fuit, nunquam erit, ac ne
eſſe quidem poteſt. Quippe fœlicitas hæc & conſumatio bonorum
in uita hac nulli poteſt euenire: & ſi quis hominem intus ac foris inſpe
xerit, facilè intelliget finem nullum habere in uita homine dignum, &
in quo poſſit conquieſcere. Quòd ſi quæ fine carent ipſis congruenti
fruſtra ſunt parata, neceſſe eſt profectò aut hominem fruſtra eſſe à tan
to authore Deo cõditum, & in hanc uitam quaſi in peregrinationem
miſſum, aut in exilium. Vana ſunt quæ uſum ſui atque utilitatem uel
nullam præſtant, uel perexiguã, req; ipſa indignam, quæ nihil habent

intus

A intus quod proſit, nihil quale præ ſe foris oſtendunt, ut uanæ bullæ fontium,& auenæ,& luſus pueriles. quid creatum eſſet à Deo uanius & inutilius, ſi præter uitam hanc nihil haberet? Id uerò ſi de ſapientiſſimo Deo nefas eſt exiſtimare, alibi ergo quærendus eſt hominis finis, non hic: & ne res uerbi ignorãtia claudatur, finem ex conſenſu omniũ philoſophorum, quod res ipſa docet, appello, quod perfectum hominem ac beatum reddit. Huius conditiones ſunt hæ, ut ſit homini proprius, ac ea de cauſſa in optima illius & præſtantiſſima parte ſitus, ut qui unus ſatis ſit ad fœlicitatem: quod autẽ fœlicitatẽ beatitudinemq; allaturũ, maximas ut delectationes importet ſine ulla moleſtia uel perturbatione neceſſe eſt. Adde his, ut ſit perpetuus, nec auferri poteſt. Nam ſi quis metus interueniat ne amittatur, is metus fœlicitatem diluet & corrumpet. Ideo in ſua cuiuſq; manu poſitum eſſe oportet, aut certe illius de quo exploratũ habeamus, daturum eum quoties nobis libuerit. Si quis hominem contempletur in hac uita, inueniet nihil minus aſſequi finem ſuum, quàm illum. Corpus eſt imbecillũ ſortitus, fragile, & morbis ac mortis generibus innumeris obnoxiũ: æui breuis ac incerti, cui exitus ſingulis momẽtis plurimis & uariis de cauſſis impendet. Brutis uerò firmiora ſunt corpora, minus cõcuſſa morbis, & ætas diuturnior: quæ fuit Theophraſti & quorundam aliorum
B querela, dum in ſapientiæ curriculo multas paterentur moras, & interciperentur priuſquam metam attingerẽt. Forma opinionibus conſtat. unicuiq; animanti ſacra eſt ſua forma, & omnium pulcherrima: uetusq; dictum eſt, Suum cuiq; pulchrum. per quod ſignificatur, non conſentire inter ſe hominum iudicia in ſtatuendo de pulchritudine. Quòd ſi res coloribus cenſetur, pauonibus cedamus, & multis auicularum, atque etiam uermiculorum. Deinde qúænam fœlicitas eſt quæ minimum prodeſt poſſidenti, plus delectat ſpectantem quàm habentem? Quid, quòd eſt res momentanea, corrumpitur mille caſibus, morbo, ætate, plaga, ulcere, papula, à ſole, à uento, ab æſtu, à rigore. Voluptates corporis breues, & planè momẽtaneæ, nec unquam meræ, ſemper moleſtia commiſtæ & cõtemperatæ. Relinquunt uerò poſt ſe mœrorem, & morbos. Bruta illis & pluribus, & maioribus, & diuturnioribus perfruuntur: quippe quæ undique uoluptates conquirunt, & abiectiores ſunt ad eos ſenſus quibus potiſſimum uoluptates capiuntur, nempe guſtum & tactũ. Adde quòd eas ſumunt ſecurè, ſine reuerentia, ſine reſpectu Dei & hominum, ſine repugnantia mentis, quæ prauis cupidinibus reclamat. Quòd ſi in illis eſſet fœlicitas, fœlicior fieres quo eis & diutius & crebrius utereris. Atqui tum fis miſerior. frangitur enim & debilitatur corpus, animus autẽ in belluinam naturam degenerat: ut fœlicitas tua nihil ſit aliud, quàm uerti in pecudem. Nec illos ipſos ſuos ſenſus delectatione afficit uoluptas, niſi moderatus ſit

C eius

eius usus,& rarus: quemadmodũ est apud quendam poëtarum, Voluptates cõmendat rarior usus. Cuiusmodi porrò sit uoluptas existimanda, declarauit cõsensus generis humani, qui tegi illas, qui dissimulari atq; occultari uoluit, nec est ullus qui de gulę aut libidinis perceptis uoluptatibus glorietur: nisi fortè insanit, & pudorem omnẽ excussit, hoc est (ut Cicero dicit) nomine sit homo, non re. Nam quisquis humanum habet sensum, quærit tenebras, & ubi delitescat, etiam in ijs quæ sunt lege ac iure permissæ, ut quum cõiuges dant operam liberis. Quin etiã philosophi Epicuræi, qui in uoluptate beatitudinem summam collocarũt, & si à primo de corporeis uoluptatibus loqui ac sentire se essent professi, ut Epicurus ipse, non tamen & aliorum philosophorum uexationem & uerecundiam humanitatis sustinuerunt. Itaq; uelum ei addiderũt honestæ matronæ, præcipuas & ueras & solidas esse uoluptates animorum: de illis se loqui, non de hac abiecta & bruta. Contra quos disputãt quum alij, tum M. Tullius. Sed ad nos nihil, quibus satis est corporeæ uoluptati preciũ & dignitatem detraxisse. Iam cõmedere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendum: & ubi finitum est, abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, meiere, excernere, grauitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum congruentia, labor, molestia, morbus, dolor, mors. Aedificatio, res ridicula, lapi B dem lapidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipulæ. Vestes pudori consulũt. Quod bonum esse potest in eo, quo fœlicius careremus, si liceret? Hęc enim nostra infirmitas inuenit, non præstantia. Quanto sunt meliore conditione, quibus hæc non sunt opus? Deniq; quid potest esse circa corpus, aut in corpore bonũ aut expetendum, quum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrius & fœtidius? Tollat quis cuticulam, uidebit quanta subitò existet fœditas, quæ undique per omnes corporis meatus tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præternaturalia, quæ naturalia perpauca sunt & exigua, nempe quîs corpus alitur & tegitur: cætera humana uanitas inuenit, & nos deinceps delicijs & prauo usu auximus in immensum, & effecimus ut illis indigeremus. Multæ gentes his demẽtiæ nostræ inuentis non utũtur, nec indigent, faciliusq; ac fœlicius ætatem degunt tanti põderis expertes. Nam opes, honores, dignitates qui quærunt, aut qui quæsitas tueri student ac conseruare, quàm multis & uarijs sese molestijs inuoluũt? Quid, quòd nõ sunt in manu & potestate possidentis, fortuita sunt: qui desiderat & affectat, plerunq; non consequitur. confluunt uerò ad negligentem, atq; etiam interdum aspernantem. Adde his, quàm multarum inimicitiarũ sunt causæ ac fomenta, inuidia competitorũ. unde non singulorum modò hominũ turbatur quies, sed uniuersæ ciuitatis ac regni, & prouinciæ totius.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A totius. minoribus uerò quãto ſunt odio, qui ſe ab illis premi cenſent? Age uerò, quibus tandem de rebus eſt tanta digladiatio, tam acerba contentio? de leuiſſimis ac minutiſſimis, de pecunia. Atqui ea per ſe nihil eſt. alibi ex auro, alibi eſt ex argento, ex ære, cupro, orichalco. fuit aliquando ex ſoleis calceorũ, eſt in quibuſdam orientis ciuitatibus ex fabis, certo numero diſtributis arbitrio magiſtratus aut principis. Et modò uſus ſit idem, quid refert quæ ſit pecunia? quæ ad paranda ea eſt excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima cõciliatio precij dicitur fuiſſe, quòd uim dicũtur habere ſalubrem corpori. itaq; in multas medicinas adhibentur. Ergo ſemoto uſu, nihil refert aurum habeas an ſaxum, adamantem an ſcrupum ex glarea ſumptum. Quòd ſi inſtrumentum eſt pecunia, res eſt utiq; quum ibi ſiſtitur inanis: ut ſi quis pennas coaceruaret diligenter multas, & uarias, nunquam ſcripturus. Vſus porrò neceſſarius, exiguus eſt. Quid faciunt centum millia ducatorum, ubi duo aut tres ſufficiũt? Vſus ſuperuacaneus prauitatem demonſtrat iudicij. Quiſquis enim ſuperuacaneum dicit, eo ipſo nomine uanitatẽ coarguit uacantem & redundantem. Accedit honor, quid rei hoc eſt? nam euaneſcit protinus, ſiquid ex ea coneris attingere. Aperiri caput, de uia cedere, blande appellari, duci & reduci, hæc nihil ſunt. ſtulta opinio & inconſiderantia
B efficit, ut aliquid eſſe credantur. Adde quòd alieni prorſum ſunt arbitrij, nempe populi, belluæ multorum capitum. is, ut uariè de præſtantia iudicat, ita honorem quò non decet applicat, unde nõ decet detrahit. Quę poteſt eſſe fœlicitas in alieno arbitrio ſita, atq; eo rudi, craſſo, ac proinde iniquo? De nobilitate uerbũ nullũ faciã: quoniã nihil puto ab hominib. ſtultius & inanius excogitatũ, quodq; minus haberet ſolidi quod apprehẽdas. Magiſtratus cura eſt & ſollicitudo, ſi uelis eſſe uir bonus: ſin malus, quæ poteſt eſſe fœlicitas in tyrãnide & odio plurimorum? Si ſunt hi hominũ fines, ſi ad hæc eſt homo cõditus, quid eo poteſt fingi miſerabilius? quãto beatius uiuitur ſine his? quæ aliud prorſum non ſunt, quàm fontes omniũ curarum, moleſtiarum, cruciatuum animi perennes & copioſiſſimi, contra quæ ſigillatim multa ſunt ab excellentibus ingenijs collecta, ut operæ ſit ſuperuacaneæ illa perſequi, quæ ſunt cuilibet obuia. Deniq; omnia hæc quæ ad uitæ huius excogitauimus ſubſidia, quomodo beabunt nos, quum ne tueri quidem poſſint à morbis, doloribus, moleſtijs, anxietatibus, fame, ſiti, algore, æſtu, morte? Hæc circa corpus, aut in ipſo corpore. Scrutemur, ſi placet, animũ. In cuius parte ima, & ea quę corpus attingit, ſunt motus illi, perturbationesq;, qui affectus uocãtur. His uerò quid turbulentius, atrocius, ſæuius? qui minimo excitantur flatu, ſæuasq; tempeſtates in toto homine cõcitant, ut non uideatur iam homo eſſe, ſed planè pecus aut fera: uitamq; uniuerſam tantũ abeſt ut beatam effi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ciant,ut reddant prorſum inſuauem atque amariſſimã. Omnisq; mo- A
ralis philoſophiæ in hoc uerſatur cura & labor,ut ſedentur, ut cõquie
ſcant hi motus. Altera ſuperior pars ac melior, mens dicitur. Quæ
ſunt illius bona? Duo,uti & functiones duæ. in intelligentia eſt perí-
tia,in uoluntate uirtus. In intelligentia humana tantæ ſunt tenebræ,ea
nox,ut quod acutiſſimus & peritiſſimus homo aſſequitur, non mul-
tum abeſſe uideatur ab eo quod nocte obſcuriſſima cernimus lucer-
nis remotis. Scilicet memoria eſt anguſta,fluxa,infidelis,acumen au-
tem ingenij retuſiſſimum, ſegnis diligentia & tarda. Quomodo con-
ſtitues in eo fœlicitatem,quod uel nullum eſt prorſum,uel adeò tenue
atque exiguum, ut pro nihilo ſit habendum? Quo magis Ariſtotelis
ſententiam miror, qui quũ non ignoraret quàm infirmæ eſſent etiam
circa corporalia quę ſub ſenſus ueniunt ingenij noſtri uires,finem ho
minis in cõtemplatione poſuit rerum ſupremarum, & quidem in hac
uita:ut nihil uideatur feciſſe aliud, quàm excitare hominibus cupidi-
tatem eius rei, quam cõſequi non ualerent. Ecquis tandẽ in cæco,aut
homine uiſus hebetiſſimi dicat fœlicitatem eſſe, multa acute cernere?
hoc irridere potius fuerit uicium, quàm oſtendere quid habeat opti-
mum natura. Quanto ſapientius Plato? qui fœlicem eum uocat, cui
uel in ſenectute contigerit, non ut ſcientiam habeat, ſed ut rectas opi-
niones de rebus. Altera pars eſt uoluntas,atq; ea potior. huius perfe B
ctio eſt uirtus. quocirca in excelſo loco reſidere dicitur, domina & re-
gina omnium. Equidẽ ad uirtutis nomen nõ poſſum non aſſurgere,
& multũ ei deferre. Agnoſco rem eſſe unam omnium pulcherrimam
& præſtantiſſimam,cui omnes meritò plurimum tribuant:ſed ipſam
non propter ſe, uerũ propter beatitudinẽ illam ſempiternã, ad quam
per uirtutes uenitur. Nam ſi ad hanc uitam referantur omnia, nec ullæ
ſit alterius ſpes,memoria,reſpectus,profectò nihil eſt uirtutis nomine
inanius, nec aliquid intus continet, niſi fortè apud callidos aſtutiam
commodè ac ſuauiter uiuẽdi. Virtutes cẽſentur hæ,Iuſtitia,fortitudo,
continentia. accedit prudentia, quæ magis rectrix eſt & moderatrix
uirtutum,quàm uirtus ipſa. Non eripis cuiquam ſuum,reddis depoſi
tum,non fraudaris,non circumuenis,præſtas pietatem patriæ,paren
tibus,propinquis, neceſſarijs,benefactori gratiam,iuſtus es:ad hunc
eundem modum in actionibus aliarum uirtutum. ſubis pericula in-
trepidè, perfers incõmoda fortiter,obijcis te morti animoſe, fortis es.
Si hæc facis omnia ut uir bonus habearis, ut ſis in precio, ut beneuo-
lentiam,ut honorẽ,ut decus colligas,quibus ex rebus dignitas,opes,
& uita iucundiſſima cõparatur:ex cõtrarijs autẽ ignominia,dedecus,
damna,pœnæ legibus cõſtitutæ:an non uirtus tua cautio eſt,ſeu cau
ponatio uerius,nõ aliter quàm nauigatio & negociatio,& bellũ quod
milites mercede perferunt? Ita habebo in bono opere uoluntatẽ peſſi
mam,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A. mam, nec minus aſſequar. imò magis multo, q̃ is qui ſimpliciter habet optimã, & ſequitur bona fide rectã conſcientiã. At dices, hic eſt uerè uir bonus, non ille: uanæ ſunt uoces. Quid eſt enim uir bonus, ſi hæc uita ſola ſpectet, niſi inane nomen? quis eſt iudex, quis eſt uindex rerũ intra cuiuſq; pectus occultarũ? Non minus diu uiuit uir malus q̃ bonus, & magis ex animi ſui ſententia ac uoto. cõfecto autem curſu, nihil utrinq; remanet: imò ſæpenumero mali hominis reſtat fundatũ patrimoniũ aſtutia & calliditate honeſtati, liberi etiã fama illius tanq̃ boni ac præſtantis uiri. Sed natura tamen & imago ueritatis adeò ſunt apud animos noſtros fortes, ut uel falſam & degenerantẽ uirtutẽ propter ueræ ſimilitudinẽ quandã & uelut umbrã, nõ poſſimus non admirari, quia ueræ uirtutis uenerationẽ ac beneuolentiã Deus humanis pectoribus indidit. Itaq; cõtra uerã uirtutem, cuius ope ſempiterna bona cõſequimur, nihil dici poteſt: cõtra fictã hanc & adumbratã, plurima acutè ac uerè. Nanq; ſi ad hoc ſolũ æuũ reſpexeris, utiq; uita noſtra uita erit corporum. At corpori nihil eſt perinde inimicũ, ac leges & præcepta uirtutis, per quam omnia illa prohibentur & interdicũtur quę corpori allubeſcũt: ut nõ immeritò carnẽ & uirtutẽ in duabus lancibus ſtatuerint, quarũ altera alteri conaretur prægrauare quantũ poſſet. Quòd ſi corpori uirtus eſt contraria, & huic uitæ: ſi huic uitæ, profectò & ipſi homini.

B. Equidẽ de ijs qui omnia uita cõcludebãt, libẽs audierim, quorſum illæ uoces pertinẽt magnificæ ſanè & amplę, ſed uelut bullæ: ſi deos atq; homines ſperemus poſſe nos fallere, nihil tamen agendũ iniuſtè, nihil praue, nihil nõ ex uirtute. Cuius tandem rei gratia? Vt ſimus (inquiũt) boni. Quorũ ea bonitas? quis eius fructus? Nam bonitas moleſta eſt, cui corpus & animi affectiones repugnant. Atqui nihil moleſtũ ſecundũ naturã, & proinde nec efficiẽs beatitudinis. Sin ea captatur bonitas, ut compoſitis animi affectib. iucundius uiuat, ea certè ſpectat & captatur iucũditas, nõ uirtus: quę negligeret prorſum, ſi iucũditatẽ hanc cõſequi detur ſine uirtute. Dicũt præterea: Nónne ſapiẽs, ſi fame ipſe conficiat, abſtulerit cibũ alteri homini ad nullã rem utili? Minime uerò. Nõ enim eſt mihi uita mea utilior, q̃ animi talis affectio, neminẽ ut uiolem commodi mei gratia. Mirũ eſt, eos quibus ſpes eſt poſt hanc uitã nulla, nõ ridere, quũ hęc ſcribũt aut loquunt. Quid quæſo tanto pere profutura eſt talis animi affectio ſapiẽti, ut mortẽ is malit ſubire, q̃ illam uiolare? aut quomõ eſt magis cõtra naturã quæ uocat iniuſtitia, q̃ mors, quũ prima naturæ commendatio ſit cuiuſq; erga ſemetipſum? Sed pergũt loqui magnificè: Præſtare diem unum bene, & ex uirtutis præſcripto tranſactũ, q̃ totã immortalitatẽ uirtute ſepoſita. Tum adhortant nos, ut relictis rebus omnibus ſequamur uirtutẽ, & citò ſequamur, & ſatius eſſe aliquãdo tandẽ ſerò, quàm nunq̃. Omnia hæc ſunt uana, & infructuoſa. Cedò, paucis anteq̃ morior diebus renuncio uoluptatibus & uitæ delicioſæ, dedo me ſeueræ atq; aſperæ uirtuti, paulo pòſt decedo

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

è uita, quid nãciſcor ex uirtute? quis fuerit illius fructus? In tauro Pha- A
laridis (inquiũt) exclamabit ſapiẽs, Nõ curo, nõ ſentio: quorſum id, ſi
ilico totus moriẽ? profectò fundunt uoces inanes, & uidenẽ uelle gran
dia quædã effundere, ut in tragœdijs quæ populus admireẽ. Quanto
rectius apud Xenophontẽ Cyrus, & ſenſui cõmuni appoſitius? Equi
dem, inquit, ita ſentio, nullã ab hominib. exerceri uirtutẽ, quo nihil ma
gis habeãt probi q̃ improbi. quiq̃ uoluptatibus ad tempus abſtinent,
nõ id ea gratia faciũt, quo ne unq̃ poſtea delectenẽ, uerũ ut per eiuſmo
di cõtinentiã amplioribus deinceps uoluptatibus perfruantur. Sic ille.
Quapropter cordatiores ex philoſophis ſatis intellexerũt, uana & in-
frugifera eſſe omnia, ſi huc modò referrenẽ: ideoq̃ uirtutũ & uiciorum
prẽmia ad alterã uitã remiſerunt, ut Socrates, & hunc ſecutus Plato, &
Platonẽ Cicero, & alij cõplures. q̃d quia natura duce ac magiſtra pro-
babile erat in uulgus, poëtæ quoq; tenuerũt. Sed hæc ita ſunt leuiter di
cta ac frigidè, ut idem ipſi nõ ſatis uiderentur credere, quæ affirmabãt,
quẽadmodũ alibi docebo. Sed ꝓfectò ita eſt, nullũ habet homo finẽ in
hac uita ſe dignũ, quòd ſi nec habet in altera, fruſtra eſt. nõ eſt autẽ fru
ſtra: cõditus eſt ergo ad alterã, & ibi eſt quies & finis, & beatitas illius.

QVI SIT HOMINIS FINIS, EX IP-ſo homine perſcrutatio.

VErũ ex homine ipſo, ꝓbè attẽteq̃ cõſiderato, nõ fuerit profe B
cto operoſum, q̃s illius ſit finis, aut quę certe eius ratio, inue
nire. Nõ aliter q̃ ſi quis in extremis illis Oceani inſulis, ubi
nullũ eſt ferrũ, gladiũ uideret ab aliquo noſtrorũ hominũ
allatũ, multũ uoluẽdo & uerſando, & ad rem aliquã accõmodãdo atq̃
experiũdo, uſum tandẽ illius inueniret, in quẽ eſſet paratus. Sic homo
inſpiciat diligẽter intus ac foris. Quæ in ſe, quæq̃ extra ſe habeat recen
ſuimus paulò antea. Ex naturæ præſtantia & ratione uſus facilè intelli
getur, nõ huc eũ ſpectare, neq̃ huic eſſe uitę conditũ. altior enim eſt na
turæ cõditio, q̃ pro his rebus, nec uſus earũ tam præſtãs inſtrumentũ
poſtulat, nec uſus inſtrumẽti huius hiſce eſt rebus aptus & accommo-
datus. Dicamus hæc apertius & explicatius, ut ab omnib. poſſint intel
ligi, modo mentẽ atq̃ attentionẽ adhibeãt. Nihil unq̃ aſſumiẽ in uſum
& finẽ alterius, q̃d ſit potius & præſtabilius eo propter quod ſumitur.
Id nec in uita cõtingit unq̃ inter ſapiẽtes, nec in natura, quæ ſumma ſa
pientia regiẽ. Semp enim q̃d alterius gratia ab aliq̃ expetiẽ, minus eſt il-
li q̃ id quod expetit, alioqui contrario potius modo expeteret. Omnes
pecuniã damus propter cibum, & hunc uolumus, ꝓpter uitã: uita ergo
melior cuiq̃ q̃ cibus, & hic q̃ pecunia. nam qui uitã impẽdit, ꝓpter ho
norẽ & famã, charior & melior eſt huic fama q̃ uita. Appetitus enim
noſter natura ſua in id fertur, q̃d ſibi cẽſet eſſe bonũ. Quo ergo melius
& potius exiſtimarit, eo ferretur pronius & uehemẽtius. Itaq; in q̃d po
tiſſimum, & propter q̃d aliud faciet, id cẽſebit ſibi eſſe omniũ optimũ.

Quod

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A Quod ſi ſit uolũtas ſapiẽtis, nõ falletur: & id re uera erit optimũ, quod maximè omniũ expetet, & in cuius gratiã ſumet alia. Natura ergo quę eſt ſapientiſſima omniũ, nempe à ſapientiſſimo cõpoſita, cõſtituta, inſtructa, ea quæ re uera ſunt præſtãtiſſima & optima ſtatuit ſummo loco, & horũ gratia cætera, non uice uerſa. Creauit ergo quicq;, & ei attribuit hunc finẽ, ut bene ſit illi. hoc enim nõ poteſt dari aliud potius aut melius, & in eo cuiuſq; rei appetitus cõquieſcit, dignumq; id eſt in q̃d ſumantur & referãtur alia. Senſuũ ergo corporaliũ finis eſt, ut bene ſit eis: mentis uerò, ut bene ſit illi. Senſus meritò in rebus uitæ huius occupantur, in eſu, potu, calfactione, refrigeratione, & huiuſmodi: quoniã per hæc bene eſt ipſis. integriores ſunt enim, acutius noſcũt, & perfruuntur ſuis uoluptatibus. Mens uerò ſi in rebus uitæ huius occupetur, quis erit fructus? nõ ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebit̃ res excelſas uel abditas, nec perfruet̃ uoluptatibus cognitionis: imò longius aberit ab intelligẽtia rerum ſe dignarũ, quo attẽtius & diligẽtius innauauerit rebus uitæ huius, nempe parãdis ijs quæ poſtulat corpus. Itaq; q̃d melius eſt, fieret inſtrumentũ deterioris, nẽpe mens corporis: & ſenſibus ſeruiret intelligẽtia. quũ omnib. è cõtrario potius natura informationẽ hanc indiderit, extrema eſſe cõdita ꝓpter corpus, hoc propter animũ: & in animo quæ ſunt inferiora propter ſupiora, uidelicet ꝓpter melio
B ra ſunt minus bona. Adde quòd eſt huic uitæ organũ minime neceſſarium mens. Senſibus quidẽ eſt animãti opus ad uitã, homini eundẽ in modũ ad parandũ uictũ: nihil aut cẽꝑ minimũ eget intelligẽtia, certè nõ maiore cẽꝑ habet uel canis, uel elephas. argumẽto ſunt fatui homines, q nõ minus uiuũt, nec minus perfruunt̃ uitæ gaudijs cẽꝑ ſapiẽtes, nec illis mẽte eſt opus: imò ſi uitã hanc ſolã ſpectes, nõ iniuria dixerit Græcus ille, In nihil ſapiẽdo uita iucũdiſſima. Vbi enim multa ſciẽtia, ut ingt Solomon, multa afflictio, & curę, & cogitationes & ſollicitudines graues ac moleſtę, queis demẽtes carẽt. At neceſſaria eſt intelligẽtia (nã hoc dicet quiſpiã) ad hũc uitæ cultũ, in ueſtibus, in cõdituris ciborũ, in pocu lentis, in habitatione, in ſupellectili, in nauigatione, in uecturis, etiã (ſi Deo placet) bello, ad honores & dignitatẽ, & alia quę ſunt huius generis. Hæc nõ dedit natura, ſed excogitauit uanitas, graue onus ſup filios Adã. Imò hęc ipſa ſunt de quib. cõqueror, quæ auertũt mentẽ à cognitione ſua, & cogunt ancillari reb. indigniſſimis, & q̃d erat in res altiſs. conſumendũ, conſumit̃ circa uiliſſima. Profectò opus eſt ad illa intelligentia, ſed miſera, & de excellẽtia ſua deturbata. Si qs Melitẽſe lintheũ, ut olim dicebãt, aut q̃d hodie Hollandicũ dicit̃, tenuiſs. & cãdidiſſimũ uiderit, num exiſtimabit paratũ ad cœnũ inuoluendũ, aut uerrendum pauimentũ? minimè uerò, ſed ad uſum honeſtiorẽ corporis. ſic intelligentiã mentis noſtrę ſi qs attentius cõtemplet̃ & cõſideret, erit ne tã ab intelligentia & mente alienus, ut uſum exiſtimet ſuere calceũ, macerare piſcem, extruere lapides? Quid, quòd nec opulẽti & primores dignant̃

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

illa facere aut ſcire, & ſapientes aſpernant, excutientes curã illarũ rerum A
omniũ, ut uacent potioribus. An ne tãta rationis & cogitationis uis eò eſt homini tributa, ut paret metalla, ut cædat lapides & ligna, quęrat alimẽta & tegumẽta corpori, ut paret per quæ alij aſſurgãt ipſi, & nudẽt caput, & cedãt de uia? O miſerã & deplorandã cõditionẽ uitæ. Homo res omniũ nobiliſs. & princeps mũdi ſublunaris, occupatur toto die in cõficiendo calceo, in tondẽdo crine, in uerrẽda toga, in coquẽdo cibo, in uoluẽdo ſecũ uel ultionẽ uel fraudẽ, uel cędem & ſtragẽ. Vah miſerũ genus ſeruitutis, huccine te conditũ exiſtimas? Quid ergo? dicet aliqs. nihil omnino agemus, ut Indi illi ocioſi ſine habitationibus, ſine cultu agrorũ, pecorũ more? Eſt quidẽ uita illa ſuauiſſima, & procul ab omni cura. Sed eam natura damnat, quæ nos actuoſos cõdidit. Nec iſtis hominib. opus erat mente. Itaq; nec hi utunt mente, ut nec noſtri bene utuntur. Perget forſan urgere: Erit q̃d ait Ariſtoteles, exercebit mens in contemplatione ac ſcientia rerũ maximarũ. Quorſum id uerò, nihil profuturæ? Luctabit cum difficultatibus ingenij ſui, cũ quo duriſſima illi erit cõtentio. Itaq; magis ſe torquebit q̃ delectabit, nec finem unq̃ & requietem inueniet in eo quod inquiret. Sed rectà ſpectemus iam hominem. in eo eſt corpus, cui ſeruiũt externa. non ergo in externis finis, quando quidẽ nõ ibi ſiſtit: ſed ulterius eſt progreſſus, nẽpe ad corpus, hoc eſt ſenſuũ gratia. nõ ergo ultimũ corpus. Senſus ad animum refe- B
runtur, quæ in animo ad mentẽ. mẽtis autẽ eſt cognoſcere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti coniunctus. Nã cognitio omnis in animali propter appetitũ eſt. Non enim expetit quis ut norit, ſed nouit ut expetat. incognita enim expetere nõ poſſumus. Is appetitus mentis uoluntas nominat, cuius eſt ipſa mens cõſultrix & ductatrix. In uolũtate ergo tanq̃ poſtrema & ſumma eſt finis, & uolũtatis finis hominis eſt finis. At uolũtatis finis & beatitudo eſt, illi eſſe optime. nõ eſt aũt ei optime in ceſſatione ab omni actu, alioqui torpenti & dormiẽti melius eſſe poſſet q̃ uigilãti & agenti. Quòd ſi ceſſanti eſſet optime, quorſum ſpectat uis, & uigor, & uita, & motus, & pronitas ad actionẽ, quę ſunt naturæ munera pulcherrima, quæq; nos meritò tãti facimus, ut uiciſſim torpor, & ſtupor, & ocium, & ceſſatio turpiſſima ac deuitanda ſunt, illorumq; munerũ orbitas ac priuatio. Nec ad eam fœlicitatẽ quæ eſſet per torporem, opus eſſet mente & cognitione & uolũtate, ſed ſaxo aliquo. Quumq; à uolendo ſit uoluntas dicta, quomodo optime erit ei, ſi deſinat uoluntas eſſe? Velle ergo melius ei q̃ deſidere, & melius uelle quàm nolle. uelle enim uolũtatis actio ad ſuũ bonũ, nolle auerſio à ſuo malo. Itaq; & amare, q̃d eſt uolendo adhærere, melius q̃ odiſſe, quod eſt nolendo auerti. In amore igitur optima & præſtãtiſſima uolũtatis actio. Amor aũt deſideriũ habet cõiungendi & fruẽdi re chara. Quod ſi uolũtas aſſequit, acquieſcit, & bene ſibi eſſe putat. Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruet, tale erit bonũ eius, & talis fiet ipſa. Non ergo

optimè

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A optimè crit ei, niſi fruatur re optima, & quæ implere poſſit amplitudi
nem deſiderij eius. Nihil autē implere deſideriū illius poteſt, niſi ſolus
Deus. Reliqua enim quibuſcunq; poteſt capi & teneri, uilia ſunt, dilu
ta, breuia, momentanea, exigua. In cōiunctione ergo ſola & fruitione
Dei optime eſt illi. ibi ergo finis eius, & proinde finis hominis. Ex co
gnitionis quoq; ratione idem ipſum poteſt colligi. Habet homo ſen-
ſus corporis, per quos facies rerum externas præſentes cognoſcit, ha-
bet ſenſus internos, per quos res eaſdem, ſed abſentes. habet rationē,
quæ per cauſſas & abditiſſima naturæ totius uagatur, & diſcurrit,
per cœlos, per elementa, per miſta & compacta ex elementis, per effe-
ctiones rerum, per ea quę corporis ſunt immunia, ſpiritalia nominan
tur. Dicant mihi, an hæc cognitio, quæ eſt pulcherrima, aliquid ad
uitam hanc degendam faciat: nihil profectò. Iam homo erectus ſuper
res conditas, tranſcendit cœlos, & uniuerſitatem mundi, uſque ad au-
thorem omnium Deum. Maligna quidem & perobſcura notitia, ſed
tanta quanta ſatis eſt ad conſulendum uoluntati, & eam excitandam,
ut ſic erga quicq; horum afficiatur, quale ipſum ſit. ita & ex iſs omni-
bus cognitionibus amores naſcuntur, nempe rerum corporaliū pre-
ſentium, rerum corporalium abſentium, rerum ſpiritalium, Dei deni-
que ipſius. Deus eſt ergo optimum & præſtantiſſimum quod mens
B aſſequi poteſt, quodq; oſtendere poteſt uoluntati, & huc tendunt o-
mnes cognitiones. nam cognoſcimus præſentia, per quæ uenimus
in cognitionem abſentium: cognoſcimus corporalia, ex quibus tran-
ſitur ad incorporalia. cognoſcimus compoſita, ex quibus ad ſimpli-
cia, ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad conditorem.
Summum ergo cognitionis eſt ſimplex, incorporeū, immortale, con-
ditor, nec eſt quicquam ulterius, & hoc implet ſolum. nam reliqua im
menſum relinquit uacui. Porrò id efficit beatum, quod implet, & ſa-
tiat, & quietat, idq; eſt optimum & ſupremū, quod illa poteſt amare.
Et quemadmodū per cognitiones alias ad Deum aſcēditur, ibiq; ſiſti-
mus, ita per amores aliarum rerum ad amorem Dei, ſupra quem nul-
lus eſt alius. Quòd ſi amare poteſt Deū mens noſtra, quia cognitum
amare debet, quia optimum (amor enim ad bonū ſemper tendit) aſ-
ſequi profectò poteſt: alioqui uanos appetitus indidiſſet natura men-
ti noſtræ, & in præcipuis defeciſſet. Neque enim amor beatum facit,
nec quieſcat, niſi per coniunctionem fruatur re amata, torquet uidelī-
cet abſentia & deſiderium. Nihil reliquorum nos ſatiat, inter manus
elabuntur quum poſſidentur, quum delectant diluta ſunt & diffugi-
unt, ut in eis bonum illud quod quærimus nō poſſit eſſe comprehen
ſum. Atqui coniunctio cum Deo non poteſt eſſe in hac uita talis, qua
efficiamur beati. reſtat ergo altera uita, in qua ſit. Quippe in uita hac
propter magnas huius corporis tenebras, nec tantū nouimus Deū,
nec

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nec tantū amamus, quantum eſſet opus: & ſubinde à notitia & amo- A
re reuocat nos corpus uel eſuriens, uel ſitiens, uel dormitans, uel lan-
guens, uel dolens, uel delaſſatū. Nec fruimur bonis illis Dei: imò quo
ardentius hic amamus, eo torquemur acrius deſiderio cõiunctionis.
Illic uerò depoſito corpore, aut mutato, & clarius cernemus, & arden
tius amabimus, & coniunctiſſimi erimus, & perfruemur bonis incre-
dibilibus. Hic eſt hominis finis, aut nullus eſt alius. Atqui oſtenſum
eſt eſſe aliquem, hic certe eſt. Ergo & argumentum hoc, quo cõficitur
non eſſe hic hominis bonum, & aliquod utiq; eſſe, tantum eſt, ut mul-
tos philoſophorum coëgerit affirmare poſt hanc uitam futurum bo-
num quod expetimus, tametſi timide, & quaſi diffidēter. Aſtipulatur
huic noſtræ ſententiæ corporis noſtri ſtatus rectus, & ſpectans in cœ
lum, tanquam in patriã ex peregrinatione aut exilio. Iam uitæ noſtræ
ratio quæ nuſquam ſiſtit, nec acquieſcit præſentibus, intenta ſemper
& prona in futurum. Beſtiæ acquieſcunt præſentibus, & fruuntur
hac uita: quod ſenſus noſtri declarant, qui præſentibus ſunt contenti.
mens uerò perennis in modum fluminis nuſquam ſubſiſtit, ſemper
in futurum agit ſuſpenſa & anxia. Pueri parant ſe iuuentæ, hæc ætas
ſenectuti, ſenectus ulterius mittit cogitationes. nulla ætas ſibi proſpi-
cit, ſed uẽturæ. Patres de filijs ſunt ſolliciti, hi de nepotibus, hodiernus
dies ſeruit craſtino, hæc hora ſeruit ſequenti, hoc momentū alteri mo B
mẽto. Etiã in medijs uoluptatibus ſi quid cogitationis & mẽtis admi
ſcemus, nunc̃q; præſentẽ carpimus niſi cũ expectatione cõtinuò mox
ſecuturę, quouſq; eſt penitus cõſumpta. Ita prius receſſit, c̃q; deſijt ſpe-
rari. Omnino quæcunque in uita cogitamus, dicimus, molimur, agi-
mus, nõ ſtant recta in præſens, ſed prona in futurū, & pendẽt ex ſpe:
arare, ſerere, ſcribere, legere, comedere, bibere, & reliqua omnia: ut ſcia
mus peregrinari nos atq; aliquò tendere irrequieto motu, nõ huc per-
tinere. Iam uerò natura ſummi illius, in quo eſt finis bonorum, omne
malum excludit, ac proinde curas, mœrorem, dolores, quod contin-
gere in uita non poteſt. uel ipſa certe cogitatio ſi cui bene ſit, illud ta-
men mutari poſſe aut finiri oportere in morte, non ſineret uitam eſſe
iucundam, nedum beatam: niſi quis obliuionem uellet animo infun-
dere, ne unquam de uarietate caſuũ & exitu uitæ ueniret in mentem:
quod fieri non poteſt in tot exemplis quotidianis. & ſicut corpus ere
ctum admonet nos cœli, ita compactio moleſtiæ ac uanitatis huius.
Habemus corpora multarũ rerum indiga, obnoxia caſibus, morbis,
moleſtijs, uarijs de cauſſis, & penè quotidie. Quid animũ: perturba-
tum, irritabilem, mentem ignarã: quæ poteſt inter hæc eſſe fœlicitas:
Illa quoq; eſt inſita perſuaſio toti ferè generi humano, aliquid aliud fu
turum poſt mortem melius hac uita: & id cõmune deſiderium expe-
ctat, ut exiſtimari neceſſe ſit à natura eſſe inditum.

DE

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A DE VITA VTERI, DE HAC NOSTRA ET ALTERA.

QVemadmodũ in matris utero paramur huic luci ac uitæ, ita in hac uita (quæ ad alterã relata ſimilis eſt utero) anguſtia & tenebris illi alteri paramur ſempiternæ. Quam ſententiam nemo exiſtimet elegantius eſſe uel ſubtilius excogitatam, quàm uerius. Quippe in ſtirpib. uitã ineſſe unam deprehendimus, quæ uegetatrix appellatur, qua nutriũtur & augẽtur: in brutis duas, illã ipſam uegetabilẽ, & alterã ſenſus: in homine tres, illas ſcilicet duas priores, & rationabilẽ, quę eſt mẽtis. Et in mẽte gemina eſt actio, ſiue intelligẽtia, quemadmodũ Ariſtoteles docet, & cæteri ſtudioſi ſapientię, resq; ipſa oſtẽdit. altera eſt quę in faciẽdo uel agẽdo eſt occupata, uelut in artibus quæ manuũ exercẽtur opere, & in prudentia, & circumſpectione locorũ, temporũ, perſonarũ, quibus quæq; res aut negocium accõmodari cõuenit: hęc rationẽ adhibet ijs quę ſenſuũ cognitione percipiũtur. altera eſt ſuperior, & excelſior, quæ naturæ cauſſas, & abditas procul à ſenſib. ueritates inquirit, ſcrutat, eruit, cõtemplat, quæ θεωρ nominatur, hoc eſt diuinũ quiddã. Ea uerò rationẽ & iudiciũ adhibet ijs quæ ſenſuũ limites excedũt. Videmus hominẽ aliquando degere uitã uegetabilẽ in locis maternis; hinc egreſſum uitã ſenſualẽ, hoc eſt bruti. Progreſſus autẽ ætate diſcit artes, exercet ſe in re priuata
B aut publica, & uſu atq; experimẽtis colligit prudentiam. Reſtat ut aliquando proficiat homo ad diuinã illã mẽtis ſuæ portionẽ, quod nunquam fit in æui huius decurſu. Pauciſſimi enim mentẽ excolunt, aut de illa prorſum cogitãt. pleriq; omnes habeãt mentẽ nẽc ne uix ſciunt. qui uerò ad curã mentis aliquã magna ui & cõniſu ſeſe erigũt, non ſiſtunt ibi, ſed retrahẽte mole corporis relabũtur ad curas & cogitationes uitę huius. Qui pauliſper ſiſtũt, impediẽte corporis caligine denſiſſima nihil uident, nihil aſſequũtur. Vita ergo hæc alterius eſt æui melioris ac præſtantioris, alioqui fruſtra eſſet nobis cõceſſum tantũ bonũ. Quòd ſi rerum uiliorũ uſum & perfectionẽ aliquam uidemus, utiq; huic adeò excellenti deeſſe ſua perfectio nõ poteſt. neq; enim peritior aut melior eſt Deus artifex in paruis ac uilibus, quàm in magnis & præcellẽtibus: aut uilia perficit, præſtabilia relinquit manca & inchoata. Et quemadmodum homo quum in utero formatur, quia uiuit more plantæ, claudítur anguſto gurguſtiolo, quod eiuſmodi uitæ generi ſufficit: ita egreſſus ex utero, quia ſenſibus eſt uſurus, prodit in amplitudinem & lucem functioni atq; officijs ſenſuũ neceſſariã: ſic etiam hinc diſcedẽs, quia uſurus mente tranſit in tanto maiorẽ & præſtantiorẽ lucẽ, quanto eſt mentis cognitio amplior & capacior & excellentior quàm ſenſuum. Naſcens fœtus deponit inuolucra, quibus erat tectus in utero, & ea per quæ alebatur, exit nudus: ſic homo abiẽs ex uita deponit hic illa ſua ceu inuolucra. moriũtur fœtus naſcentis inuolucra, moriũtur

&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

& hominis ad alteram uitam migrantis. Naſcitur infans quaſi inuitus A
cum labore & cruciatu, ita & qui ab hoc corporis domicilio diſcedit.
Egreſſus autem infans longè alia utitur uitæ ratione, quàm prius: ſic
animus relicto corpore. Cæterum ſicut habitudo ac tota penè uitę hu
ius ratio ex illa in matris utero formatione & conſtitutione ducitur, ut
tali quiſq; ſit corpore, habitudine, ualetudine, ſtatura, forma, uiribus,
qualem in prima illa fictione accepit: ſic etiam uitæ ſequentis conditio
plurimũ ex actionibus huius ſumitur, ut talis ſit illic deinceps animus,
qualem ſe formauit & inſtruxit in uita corporis, nempe humilis, abie-
ctus, miſer, ſi cœno & ſordibus ſe dedit corporis, aut prauis cupidita-
tibus ac libidinibus: ſublimis autẽ, erectus, cœleſtis, fœlix, ſi menti pręclaris cognitionibus uirtutibusq; excolendæ. Conſpicit infans modò natus lucem, & in ea formas rerum nouas ſibi & inuſitatas, eoq; admirabiles. cõſpicit item animus renaſcens, hoc eſt diſcedens è corpore lucem, & in ea nouas omnino atq; admirabiles rerum facies, quales nunquam hic eſſet antea ſuſpicatus. Et in utero quidam fœtus adeò ſunt uiuidi uigentesq;, ut ſubinde ſe cõmoueant, & quaſi ſenſum quendam uideantur præ ſe ferre: aliĳ torpẽtes, penitus immobiles, nunquam aliter ſentiuntur quàm timore. ita & in hac uita, aliĳ nullum oſtendunt alterius uitę ſenſum, caligini huius immerſi, & tanquam obruti alto gurgite: aliĳ intelligentia & uirtutibus innixi, iam hic quales poſtea futuri B
ſint declarãt, & guſtum quendam nobis præbent æui uenturi. Huius quoq; & inſequentis uitæ magnã quotidie cernimus imaginem in ĳs quæ per ſomnum, quæq; per uigiliam aſpicimus & cognoſcimus. In quiete regnũ eſt phantaſiæ, illa ſurſum & deorſum uerſat, miſcet, confundit, perturbat omnia, quales ſunt uitæ huius cogitationes, deſideria, cupiditates, in quibus omnib. ſenſibus ducimur, ac proinde phantaſia & ratione ualde tenui, atq; ea turbulenta. ad quam confuſionẽ & tenebras ſi hæc cõferas, quæ uigilãtes cognoſcimus atq; intelligimus, in promptu erit colligere, quàm alia futura ſit altera illa uita mentis, quàm hæc noſtra ſenſuũ. Somnus eſt hæc uita noſtra, nec aliter tranſit quàm ſomnus. & ſimiliter prætereuntia hæc aſpicimus, ut quæ animo per quietem obuerſantur. Multa etiam uidemus ſomniantes, quæ non minus certò & efficaciter iuremus nos intueri & agere, quàm quę ſpectamus uigilãtes ac gerimus. Itaq; & qui ſomniauit, putat ſe uidiſſe: & qui uidit, ſomniaſſe. uidelicet non minus uigilantibus denſa offundit ur animis caligo, quàm dormientibus: & memoria noſtra non pauca in ſe condita reſeruat, quæ neſciat cognitio dĳudicare dormiẽns ne illa aſpexerit an uigilans. adeò ſunt plæraque omnia in noſtris animis preſſa obſcuritate, & cõfuſa. In ſequẽti uero quo lux erit maior, & mentis cognitio atq; exercitatio expeditior ac liberior, eoq; erũt omnia perſpicua magis, diſtincta, certa.

QVID

A

QVID SIT DEVS.

PAranti mihi explicare amoris huius uim & rationem quo cum Deo cõiungimur, obijciunt ſe mihi quæſtiones aliquot, quas prius conuenit ſummouere, q̃ ad alia pergamus, ne ſint nobis in uia impedimento. Multa diximus, & bonã fecimus ſpem de uita altera immortali, tum de Deo ipſo ſummo & præpotenti. Quærat aliquis, cuiuſmodi hic ſit Deus? tum, an aliquid remanet noſtri poſt fata? Nam ſi nihil plus reſtat quàm oculis cernimus, quomodo eſſe altera uita poterit? De Deo dicamus prius: nam id expoſcit ordo diſputationis. Multa ſunt nobis in prima Philoſophia aduerſus eos diſputata, qui de ſumma illa & infinita natura parum recte ſentirẽt. Hic dicemus, quantũ propoſito ſatis erit, reliqua illinc petentur. Agemus hoc loco ſimplicius & apertius: quippe diſputatio illa doctorũ erat accommodata auribus, hæc uerò etiam uulgi. Primum omnium, de Deo facilius eſt quid non ſit dicere, quàm quid ſit: ſuperat enim ingenij noſtri captũ. meritoq; reſponſum Simonidis commendatur, qui quid eſſet Deus interrogatus à Hierone Syracuſano, dies aliquot dicitur ad cogitandũ poſtulaſſe. his tranſactis, alteros tanto plures: ita duplicaſſe ſubinde numerum. quum tyrannus cur id ageret admiratus quæſiuiſſet, Quoniam, inquit, quo magis inquiro,
B eo minus inuenio. Plura indies occurrunt animo, & difficiliora. uidelicet ingreditur mens noſtra pelagus immenſum, in quo nullæ prorſum apparent terræ, ſed quemadmodũ Poëta inquit, Cœlum undiq; & undiq; pontus. Et tamen magnos & pernicioſos errores ignoratio diuinitatis parit in hominum uita, non quidem inſcientia quid ſit, ſed uel ignorantia ſocors prorſum & ſecura de numine, ut non libeat illud qua datur cognoſcere: uel praua opinio eius quod non eſt. quæ pernicies latè per humanũ genus ſeſe diffudit. Nos tamen ex rebus ab eo cõditis utcunq; illum inueſtigabimus, nempe authorem ab opere, uti aliàs diximus, & ex ijs rebus quæ non eſt id quod eſt eliciemus: obſcurè ſanè ac tenuiter, ſed quantum nobis ſatis erit ad eum & colendum & amandum. nam hoc ut neceſſe eſt nobis, ita etiã ſufficit. Quæ porrò erimus conſecuti, expromemus uerbis noſtris. Nam propria quibus uerè apteq; eſſentia illa declaretur, nulla habemus. nec mirandum eſt non ſuppetere homini uerba, in eo quò eius intelligentia non peruadit. Eas quidem quę hic inter nos animaduertimus excellentias attribuimus Deo, ille autem excellentias noſtras omnes lõgiſsimè ſub ſe relinquit. Nec protinus falſæ aut reijciendæ ſunt nominationes noſtræ, quæ nobis congruentes ſunt, & ad qualemcunq; intelligentiam de illo noſtrã appoſitæ ac ſufficientes, certè ad illam quæ illi amando ſit ſatis. Sit hoc principiò nobis poſitum, quicquid in ſpecie aliqua ſeu forma, ſeu quo alio nomine appellare libeat, quicquid inquam in ea

D ſit

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

sit naturale, id imaginem aliquam uel similitudinem uel uestigium au- A
thoris sui referre. quod in nostris opificibus annotamus, ut quæ arte aut ingenio ab illis sunt perfecta, imagines sint interiorum animi cogi tatuum. Iam primum Deum eorū omniū quæ sunt præcipuū quiddā esse ac summū aimus, nec eo aliquid posse maius esse. Quippe si quid inueniri maius posset, nō iam hic Deus esset Deus, sed illud alterū am plius atq; præstantius. Aimus quoq; esse unicū. Hæc nanq; est summi ratio, ut unū sit ac solum, nec essentiarū pluralitas uel entium uel rerū. Exponēda sunt hęc uarijs uerbis, quo intelligātur facilius. Hæc igitur pluralitas in natura illa & regno esse non potest, ut à multis est osten- sum. quomodo autem, aut quæ sit illic pluralitas, mox aperiemus lo- co suo & proprio. Omnia uerò siue naturalia, siue quę arte cōstant, re- ferri, quoad eius facere possunt, ad unitatem cernimus. Entia naturæ sectio ac diuisio tradit corruptioni, ideoq; quoad eius possunt efficere, coniungunt sese ac coadunant, atq; in unione ad sui tutelā persistunt, uidelicet hoc indidit eis opifex natura, ut norint quodāmodo in unio- ne positam esse salutem, contrà in distinctione perniciem. Quin & ea quæ ex seipsis plura sunt numero, ad unitatem quandam rediguntur, ut ligna & lapides in domo uel in cumulo, & grana in aceruo. Do- mus ad unum familiæ patrem reducitur, ciuitas ad unum principem. etiam quæ aristocratia uel democratia utuntur, unū nihilominus sibi B præficiunt magistratum temporariū: aut si plures, hoc certè spectant, ut cōformitate sententiarū ac uoluntatū, plures illi unum fiant. Quòd si quemadmodū corporibus, ita & mentibus diuersi sint, intereat ciui- tas necesse est, excitatis in ea factionibus atq; intestina discordia. Belli gerendi ratio quæ exactam conseruandi exercitus disciplinā præcipit, imperatorē unū requirit, ad quem rei totius summa referatur. Quod si sint duo, uel partiuntur exercitum, ut Q. Fabius, & Minutius: uel al ternis diebus imperant, ut L. Paulus, & Terentius Varro: uel cōmuni utūtur cōsilio & uno, ut alij permulti. Hic aūt Deus unicus, qui mun- do quem cōdidit præest, potētia maximus est ac summus: & quemad modū unus mūdus, ita & rector illius unus. ac uice uersa, sicut unum corpus uni animæ, & una anima uni corpori. Neq; est aliquid quod Dei uiribus queat obsistere. Est item omnipotēs, ut omnia quæcunq; sit collibitum, possit perficere. Nam si non efficeret, in eo esset impedi- mentum, aut in rebus. Ipse quidem sibi nō repugnat, qui simplex est, & sui ubiq; similis: neque ex rebus conflatur uel aduersis, uel diuersis. Porrò si est in entibus resistentia, aliquid foret ei par, quod nefas est co gitare, neq; esset maximus & supremus omniū. Quid, quòd in rebus omnibus resistentiæ causa & ratio hinc oritur, quia contra naturam suam aliquid patiuntur. At qualem Deus quamq; rem iubet esse, & uult, ea est cuiusq; rei natura, uis, pronitas: neq; enim aliud est natura, quicq;

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quicq; ergo is in re quapiã uult fieri, id fit ſecundũ rei ipſius naturam, non quidem iuxta hanc conſuetam ordinariam, ſed ſecundũ extraordinariam naturã, tamen non ergo uiolente, nec adhibita ulla reſiſtentia. Cæterum illius omnipotentia in eo ſita eſt, non ut patiatur quod nolit, ſed ut efficiat quod uelit. Neq; enim corpus eſſe poteſt, aut moueri, cædi, dolere, augere, minui, delaſſari, obliuiſci, cogi, uim pati, uinci, interire. Non ſunt hęc potentiæ, ſed imbecillitatis, quippe nihil horum pateremur nos ſi poſſemus. Sed neq; illa ſunt potentiæ, facere aliquid & eſſe, & non eſſe, album pariter ac nigrum, quæ Plinius Secundus non poſſe Deum facere cauillatur, unde inepte ſe contra eius omnipotentiam collegiſſe aliquid autumat. Hoc uerò inconſtantiæ foret, non uirium, nempe eodem temporis puncto uelle ac nolle, approbare & improbare. Nam ſi quid facit currere, uult id currere: ſin idem ipſum ſedere, non uult currere. Nec poteſt duos habere motus uoluntatis contrarios, & duo aduerſa iudicia, faciendum & nõ faciendum, hoc tale & nõ tale. Sed nec poteſt agere, quod non poteſt uelle, ut ſeipſum occidere, aut miſerum facere. non enim accidere quid poteſt, ut id uelit. Quòd ſi omnipotens eſt, nec aliquid ei uel nocere poteſt, uel obſiſtere, nec uoluntatẽ habere poteſt ut intereat, immortalis certe eſt, tum etiã æternus. Nam ſi quis hunc creaſſet Deum, ille utiq;
B Deus fuiſſet & mortuus. quod eſt nefas. Hic item Deus beatiſſimus eſt, & bonis omnibus cumulatus. Nam ſi quicquid uult efficit, quid cauſſæ unquam fuerit, quo minus beatiſſimus ſit? Miſeria eſt enim in ijs quæ aduerſa noſtra uoluntate accidũt. Nec re ulla extra ſe indiget, per ſe ſufficiens & plenus: alioqui eſſet quod fœlicitatẽ eius poſſet impedire, nempe res illa exterior; nec eſſet beatiſſimus, cuius beatitudinis fons atq; origo non in ipſo eodem eſſet, ſed foris adueniret, quod in homine nemo cõcederet, ut beatũ eum quæ exterius ſunt reddant, quanto minus in Deo. Accedit his ſumma ſapientia. Nouit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula, q̃ minus omnia liquidò proſpiciat. Quòd ſi ſapientiſſimus non eſſet, neque omnipotens, aliquid uidelicet poſſet uelle, quod perficere per ignorantiã non ualeret, quemadmodũ pueri, aut rudes atq; inexperti, aut etiam homines prudentes, quos tamen latent & fallunt permulta. Et quia beatiſſimus eſt, fit ut ſit optimus quoq;, hoc eſt beneficentiſſimus ac munificẽtiſſimus abſq; omni prorſum inuidia: nec res ulla naturã illã poteſt peruertere, ut ſit malus, hoc eſt noxius ac maleficus. tales enim ſumus uel irati quia læſi, uel metuentes ne lædamur, uel ex malicia, uel errore mentis. Deum nihil poteſt lædere, beatiſſimum & omnipotentem, & magnitudinis ſuæ probe conſcius nihil timet. Quid, quòd uel ipſa lædendi cogitatio acerba eſt animo, & quietem illius interrumpit. At quemadmodũ infinita illa ſapientia non fallitur, ita nec poteſt fallere.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

fallunt enim qui aliquid concupiſcunt, quod obtinere niſi à deceptis A
non queunt. Bonitatem uerò habet, quam ſingulis momentis experimur: quam quòd ab alio non acceperit, fit, ut natura ſua habeat. neque enim à rebus conditis poteſt accipere, quæ poſteriores ſunt illo, quæq; omnes ab illo acceperũt, nihil dederunt ei, pleno per ſe, & perfectionis numeris omnibus abſoluto: nec ante illum præceſſit Deus aliquis, cuius tanquam hæreditatẽ adiret ſapientiæ aut bonitatis. Cui uerò bonum eſt naturale, malum erit profectò contra naturam. nihil autem facit contra ſuam naturam: id enim faceret inuitus & coactus, & uim patiens, quod contingere non poteſt. Et quoniam Dei uoluntas cauſſa eſt rerum, uoluntatemq; eius mouere nõ poteſt malicia, ſed bonitas omnia facit, ut proſit, ut iuuet, ut benefaciat. Itaq; ex eius operibus atq; effectibus quos uidemus, colligere eſt rationem uoluntatis illius, quòd ita decebat moderante ſapientia, quòd ita expediebat hortante bonitate. Ex alijs ad alia uenietur quaſi per gradus, quorum omnium erit bonitas ſuprema.

QVOD DEVS CONDIDIT OMNIA, quodq; eius prouidentia omnia reguntur.

NOn capit humanæ mentis cogitatio, rem ullam feciſſe ſemetipſam: facta eſt igitur ab alio. Neque uerò extitit fortuitò, & caſu quodam: cui cõmento Epicuræorum ordo B
& conſtantia uniuerſitatis magna uoce reclamat. & conſenſus generis humani hoc atteſtatur, eum qui ſummus ſit in mundo, authorem parentemq; eſſe omnium. Ratione ſunt certe condita omnia, & maxima ratione: qualis in eo eſt ſolo, qui eſt maximus. Sapienter M. Tullius: Non ſolum ea quæ ſunt in mundo, ut fierent ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſent. Hunc qui hæc omnia confecit, par eſt eſſe æternum, ut ſuperius diximus, à nullo editum, & immenſæ poteſtatis. Etenim eum qui omnia hæc quæ intuemur in hanc faciem & pulchritudinem produxit ex nihilo, uirium eſſe oportet infinitarum. quippe à nihilo ad aliquid interminabile eſt ſiue ſpaciũ, ſiue interuallũ: ſicut uiciſſim terminabile eſt ab aliquo, quantumcunq; maius ſit, ad aliquid quantulũcunq; minus. quo autem res eſt ſeparatior & lõginquior, hoc maiore opus eſt ui ad eã perducendã quò agens deſtinauit: ut maior eſt uis adhibenda ad lignũ craſſum & uiride uel accendendũ, uel ſecandum, quàm ſtipulam arentem. Quocirca præter diuinã poteſtatem nulla omnino poteſt de nihilo aliquid producere, quod noſtri creare uocant. Sed ea operatio qua ens à nõ ente prodit, ut maxima & ſumma, ita eſt etiam ſummi agentis ac potẽtiſſimi. Sed non in his tantũ, uerum in alijs etiã permultis hallucinati ſunt homines mundanæ ſapiẽtiæ ſtudioſi: quorum alij omnia reuocarũt ad ſenſus corporeos, tanq; mentis penitus ex-

A expertes: alij uiribus ac limitibus naturæ huius claudunt ea quæ ſunt diuinæ omnipotentiæ, quæq; naturã hanc omnem excedunt. Vetuſtiſſimi philoſophorum nihil cõſiderarunt aliud, quàm mera corpora. itaq; omnia exiſtimabant è corporibus fieri ac conſtare, mutatis ſolum inhærentibus: uelut Democritus, Leucippus, Anaxagoras. Democriti ſententiam Epicurus eſt ſecutus: poſteriores, uelut Plato & Ariſtoteles, paulò plus habuerunt mentis, hoc eſt hominis, ſtudioq; & induſtria penetrarũt introrſus ad contemplationem effectionum, quæ ἰδέας nuncupantur, formæ à noſtris, ſiue effectiones: de quibus in prima Philoſophia diſputauimus. ſicut & illud eſt à nobis eodem loco tractatum, nihil in mũdo temerè aut fortuitò agitari, omnia diuinæ mentis geri conſilio: quod etiã maximi & nobiliſſimi philoſophorum docuerunt. Nam caſus & fortuna ab ijs eſt nata, qui cauſſas rerum uel non perpendunt, uel non aſſequuntur: quæ plurimorum eſt origo errorum in omni uita & cognitione. Hi uerò quam cæcitatem in ingenijs ſuis geſtant, transferunt ad regimen naturæ, ut nulla ex cauſa fieri opinentur, quorum ipſi cauſſam non inueniunt, terminisq; ſuæ ipſorum ignorantiæ adminiſtrationem mundi diffiniunt: haud aliter quàm pueri, aut fatui, de operibus ſapientum cenſent. Sed merito, qui deos aut nullos poſuerant prorſum, aut ſegnes ac torpentes, ca-

B ſui & fortunæ permiſerunt omnia, ne dij meliores habeãt miniſtros, quàm ſint idem ipſi. Nam ſi mentem aliquam & rationẽ attribuerent adminiſtram, hanc certè omnes mallemus Deum eſſe. Et quemadmodum qui particulã quampiam magni regni contemplantur, quia non omnia uident euenire, quemadmodum ipſis expedit, damnant ilico procurationem & conſilium regni illius, quum tamen optime & ſaluberrime, & ſicuti uniuerſo corpori cõducit, gubernetur: quiq; unum aut alterum diem accepti ſunt hoſpitio in ædibus prudentiſs. ac diligentiſs. patris familiâs, animaduertunt nihilominus aliquid quod parùm probent, damnant ilico apud ſe conſtitutionem illius familiæ, quum rector domus non ad unum illum aut alterum diem referat rationes & cõſtitutionem domus ſuæ, ſed ad totum annũ, aut longius tempus: Ita qui portionem aliquam mundi ad breue quoddam tempus cõſiderant, aut ad utilitates ſeu libidinem potius aliquorum referunt, ſic improbant, ut agi temerè arbitrentur & ſine numine: quum diuina illa ſapientia non omnia ad unum aliquem angulũ, uel ad certos aliquot homines, nec in unum annum aut ſeculũ deſcribat & referat ſua opera, ſed incredibili ratione ac cõſilio ad omnes regni ſui partes in æuum omne. quæ ſi perpenderemus, ſi interrogaremus ſapientes, & priſcam cõſuleremus memoriam, multo iudicaremus tantis de rebus & uerecundius & cordatius. Nunc uerò pueri nati heri aut nudiustertius, imperiti, inexperti rerum, inexercitati, pleni prauis ſtudijs

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

atq; animi affectionibus, uacui atq; inanes ab omni doctrina & erudi- A
tis cogitationibus, sentẽtiã ferimus de maiestate tanti opificis: & quos pudere oportebat de rebus humanis uerbũ ullũ facere, nõ pudet de diuinis quicquid collibitũ est statuere, abrogare Deo regnũ mundi, & tribuere fortunæ temeritati, quam nullã quidẽ uiderũt in mundo, sed ex inconsiderãtia suarũ actionũ, ex impatiẽtia euentuũ inuexerunt. ut meritò illos satyrica maledicentia Iuuenalis perstringat, dicens:

Nullum numen habes, si sit prudentia. sed te
Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

Et Aristoteles: Vbi plurimum sit prudentiæ, ibi minimum fortunæ. sicut rursum, ibi fortunæ plurimũ, ubi prudẽtiæ perparum. In multis ea est superbiæ atq; arrogantiæ impotentia, ut curam omnẽ terrarum in se unos conuerti oportere censeãt. si quid ipsis accidat quod nolint, continuò faciant ingens Deo conuicium, imò ipsum præesse mundo negent, aut prauè atq; iniquè res administrare, & audent illum iurgio lacessere. Prætereo insanorum regum dementias, ut Xersis & Caligulæ, qui simultatem sumebant cum Ioue & Neptuno, quos esse deos rebantur. Lucanus uerbis Cæsaris dictatoris, quàm aptè ad arrogantiam principis ex fœlicitate insolentis:

Nunquam se cura deorum
Sic premit, ut uestræ uitæ, uestræq; saluti B
Fata uacent: procerum motus hæc cuncta sequuntur.
Humanum paucis uiuit genus.

Quasi uero regi naturæ, cuius leges sunt fata, aliquid sit in mũdo uniuerso magnum, aliud paruum, nedum in hominum reculis ac negociolis. Ille enim immẽsus, infinitus, æqua proportione excedit reliqua omnia quę sunt definita, magnum, paruum, humile, excelsum. nostra sunt hæc omnia inuẽta, non illius: quæ non solum ipse non nouit, sed nec eius ministra natura in plurimis. cui tam facile est aurum producere, quàm plumbũ, ligustrum quàm rosam: sicut pictori æquè est leue togam sericam pingere, ut laneã: & in hominibus creandis tanta difficultate nascuntur plebeij, ut nobiles. ex eisdem omnes constamus elementis. Regit quidem Deus ciuitates & populos per principes ac proceres: sed non minus priuati hominis cura tangitur, q̃ principis. etsi præsentius ostendit se adesse rebus principum, non propter eos, quorũ quiuis unus est homuncio, sed quia illis tam multa hominum millia continentur. Et tamen si quis expendat uniuscuiusq; priuati hominis uitæ cursum, manifestã deprehendet curã Dei de illo. Quidã uerò nollent esse Deum tam ubiq; præsentẽ, prouidentẽ omnia, cernentem omnia, testem, iudicẽ ac uindicẽ malorũ, tanq̃ obseruatorẽ quendam actionũ nostrarũ, uerborum, cogitatuum. & quemadmodũ mali facinorosiq; homines libertatẽ esse ducũt abolitionẽ magistratuũ & legum,

A legum, ne à quoq; ſcelerum ſuorũ pœnas expectent aut metuãt: ita & hi libertatẽ incredibilẽ fore ſperant, ſi nullũ conſiliũ præſit mundo, ſed omnia caſu & temerè ferantur, & ſine arbitris peccent. Ea mente Lucretius Carus poëta Epicuræus, Epicurum ait magno metu liberaſſe humanas mentes, quòd ſupſtitiones ſuſtulerit, & fortuitu geri omnia confirmarit. deos ipſos nempe beatiſſimos, nec habere negocij quicq;, nec exhibere alijs: ſcilicet in diuis adeò delicatis interruptũ iri quietem illam beatiſſimã, ſi quid rerum molirentur. Age uerò, an ne eſt libertas ciuitati, nullum habere à quo regatur? eſt libertas naui, ſine clauo & gubernatore undis ac uẽto permitti? libertas ergo erit, nullum eſſe in ſchola præceptorem, nullum in domo patrem familiæ, nullam mentem in homine, ſed ſolas cupiditates miſcere, ac turbare omnia pro libito. Id uerò nec pecudes cuperent, quarum intereſt paſtores habere, à quibus deducantur in paſcua, atq; in eis defendantur ab iniuria ferarum. Deniq; dicant mihi, cuius cœtus libertati conducat ſine magiſtratu, ſine rectore, ſine cõſilio & legibus uiuere. Ita ſanè magno metu liberauit Epicurus humanas mentes, ſed peſſimas & flagitioſiſſimas. Nam bonis quid nunciari poteſt acerbius, quàm Deum terras non reſpicere, nec homines curare? quanta licẽtia præbetur malo ad omne facinus, quanta deſperatio bonis omnibus, quòd careant eo, cui mentem & conſcientiã ſuã ſint approbaturi: quam hominibus approbare
B uel non poſſunt, uel nõ curant. Vir bonus ſiue exulet, ſiue expiletur, ſiue affligatur, ſiue pro beneficio maleficium recipiat, quanta eſt illi & cq; efficax cõſolatio, ſcire præeſſe mundo, qui falli non poſſit, optimus ac potẽtiſſimus, cui mentes noſtræ apertæ atq; expoſitę ſint, ſub illius oculis atque arbitrio fungi ſe officio probi uiri, illos mali. At moleſta res ſuperſtitio eſt, fateor: eam ſuſtulit Epicurus. Recte Cicero, quaſi difficile ſit tollere ſuperſtitionem, ubi religionem ſuſtuleris. perinde ac ſi quis dicat, Liberaui hunc profuſione, auarũ enim reddidi: liberaui temeritate, quia timidũ: liberaui dolore, nam occidi. Sed opinio hæc minutorũ eſt philoſophorũ. illi uerò quaſi maiorũ gentiũ, Socrates, Plato, & Socratici omnes, aſſerũt diuinæ mentis procuratione terras & cœlos gubernari, nec quicq; ferri caſu aut fortuitò. Nam quid magis temeritati fortunæ aut caſus contrariũ atq; inimicum, quàm ordinis perpetui ſeries & cõſtantia? In toto uero mundo uidere eſt ordinẽ inuariabilem atq; admirandũ. Facies uniuerſi qualis eſt nunc, talis fuit omni hominũ memoria. Non aliã uidere patres, aliãue nepotes Aſpicient: inquit Manilius. Motus cœlorũ & actiones ſui ſemper ſimiles, rerũ inferiorũ ſpecies eodẽ modo procedũt. Nam & ſi in ſingulis rerũ uarient nonnunq; inhærentia, ut in aliquibus hominũ, in aliquot frugibus, hoc aut illo tẽpore uel loco, in uẽtis, inundationibus, incẽdijs: natura tamen ſpeciei eadem eſt perpetuò, & inuariabilis, eædẽ formæ,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

eædem facies rerum, eædem cupiditates, appetitus, actiones, opera. A
Vbi ergo eſt caſus, ubi temeritas in natura, in qua eſt tãta & tam perpetua cõſtantia, tam omnia certis adeò legibus deſcripta & cõſtituta? temeritatis enim & fortuiti caſus propria ſunt uarietas, inconſtantia, mutationes crebræ ſine cauſſa, & diuerſiſſimæ. Nam ſi tu quòd uenti mutentur, quòd facultates & fortunæ hominũ & regionũ, protinus caſum colligis, caſu etiã dices fieri, quòd in æſtate aliud ſumas pallium, q̃ in hyeme, & alijs utare ciborũ generibus. Ad eundẽ modũ caſum eſſe affirmabis mutationes quatuor anni temporũ: non enim ſemper eſt idem habitus cœli & ſoli, quũ nihil ordinatius cogitari poſſit aut deſcriptius. mutãtur enim rerũ perpetuarũ & immutabiliũ actiones, prout expedit ijs ad quæ referuntur. Quàmillud prudẽter & magno eſt ab Ariſtotele iudicio animaduerſum, ſi quis ex tenebris prodiret in hanc lucẽ cœli & mundi, quem nunq̃ antea cõſpexiſſet, nec de illo audiuiſſet, cõſideraret autẽ curſus & actiones rerũ, nullo penitus modo dubitaturũ hunc, quin hęc omnia cura cõſilioq̃ tenerentur principis ſapientiſs. & potẽtiſſimi. Addã his M. Tullij argumẽtũ: Quæcũq̃ conſilio regũtur, melius & aptius regũtur q̃ quæ ſine illo. nihil uerò melius, nec pulchrius mũdo regit: cõſilio ergo, nõ fortuitu regitur. Aſſignet uerò mihi aliquis quippiã in mũdo uniuerſo, q̃d nõ ordine & ſapientia procedat, ſiue cœlos, elemẽta, ſiue animãtes, herbulas, plãtas, B
& alia quæcunq̃: omnia ſuos habent curſus, ſuos fines deſtinatos ac certos. Regere aũt eſt, rem in finem dirigere, & quaſi curſum eius moderari, quo finẽ pertingat. hoc idem eſt gubernare, ut nauẽ aut equũ. Quis ergo uerius res conditas regit ac gubernat, q̃ qui condidit, qui metam aſſignauit, qui uires attribuit quibus ad metã perueniãt? an nõ regit equum, qui illũ in uia dirigit? nõ nauẽ, qui clauũ torquet, & moderatur? Vnde ſunt initia, progreſſus, fines, uires, facultates rerum, ſi non à ſeipſis? ab aliq̃ ergo ſummæ uirtutis atq̃ artis, quæ temeritatem omnẽ excludit. Is ergo ſummæ potẽtiæ, ſeu uerius immenſæ, cõditor eſt, rector, gubernator, moderator omniũ. neq̃ enim temerè reliquit ab ſe cõdita, ſed attribuit cuiq̃ uires, quibus ſe tuerentur, & actiones exercerent ſibi utiles, ut uiuerent, uigerent, ualerẽt. Videmus annis tribui à Deo, per quæ uita propagat, per quæ ſenſus oblectãtur, mentes pulcherrimo atq̃ admirabili ſpectaculo detinent. Age porrò, ponamus Deum qualis eſt à nobis euidentiſs. rationibus deſcriptus. queramus iam ab aduerſarijs, quid cauſſæ eſſe dicãt, quo minus qui ſit eiuſmodi, non regat, & procuret mundũ. An deerit ei regendi ſcientia, qui eſt ſapientiſſimus? an uis & potẽtia, quę eſt in illo immẽſa atq̃ interminata? Quid ergo? cœlũ, aut fortuna, aut caſus poterit & ſciet mũdi procurationẽ ſuſtinere & exequi, princeps mũdi tãta illa ui & ſapiẽtia neſciet, aut nõ ualebit? Quidã Epicuræo more nimis occupatũ fore Deũ atq̃

anxium

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A anxium cauſſantur, ſi in eius humeros uniuerſitatis adminiſtratio incumbat. qua ratione prouidentiã Iouis deridet Lucianus Sophiſta, & Plinius Secũdus, in regnũ mundi frigidiſſimis cauillis uterq; ludẽs. idcirco pœnas euenire maleficijs feras ait Plinius, quòd princeps naturæ occupatus tanta regni mole, non poteſt omnibus pariter conſulere. omitto Lucianum, hominũ & deorum ſubſannatorem. nam irridere omnia, multo eſt facillimũ. Loquar de Plinio. an non uidetur uobis homo grauiſſimus in re tanta ſcurrari? Si Deus eſt homini ſimilis & par, & ad normã noſtrarũ uirium diuinas metimur, iure prouidentiam Dei rident, & illius miſerent, in quem tanta premat regni moles, atq; adeò moleſtia. Sed quis fingit ſibi cogitatione talem Deum, niſi qui nec cogitationem, nec mentem omnino habet ullam? Ariſtoteles quoq; nõ minus ineptè ac abſurdè in libello de Mundo, Si modo eius eſt hoc opus, cuius phraſis reclamat titulo: ſed cuiuſcũq; eſt, is Deum facit ſimilẽ magno Perſarũ regi, Xerſi puta, uel Cambyſi, uel Dario, qui ipſe per ſe maxima & pulcherrima regni obeat munia, minora & ſordida mãdet alijs. indignũ ducens, tantum principem manus ollæ aut ſcopis aut ſtrigili admouere. Ita principẽ naturę affixũ cœlo extremo per miniſtros procurare hæc terrena, à quibus certior fiat quid agatur. Cui ſimile eſt illud apud Ciceronem II de Nat. deorũ: Magna
B dij curãt, parua negligũt. Malè profectò agitur cum pietate numinis, quoties humana infirmitas ad Deum transfertur. non enim fit homo Dei potentiſſimi ac optimi ſimilis, ſed è contrario creditur, Deus malus atq; imbecillis homini ſimilis. Hic eſt error Homeri & poëtarũ de dijs, confutatus à philoſophis, exploſus atq; eiectus illuſtratione ueritatis, quam CHRISTVS attulit ſecum è cœlis. Ecquid tandẽ ſimile aut commune habet Deus cum Xerſe? Xerſes homo delicatus, uitam quandam inſtituerat uoluptariam: quam lædi & interturbari autumabat, ſi ipſe uel culinam ſuã, uel equile aſpiceret, uel ueſtes ſuas detergeret, aut ſe ipſe pecteret. ille ita agebat. Cyrus autẽ rex eiuſdem gẽtis, multo aliter: & Fabricius, & Annibal, & Marius, & Cęſar, & Alexander, qui primi in exercitu duris & difficillimis operibus admouebant manus, & quid militi agendum eſſet exemplo ſui edocebãt. Sed quid hæc tamen ad Deum? quaſi illi quicquam ſit maius aut minus, ſordidum uel nitidũ, & non omnia infinito paria, & ſpiritui æquè munda. At indigna ſunt tanto principe eiuſmodi miniſteria. Quis fecit indigna? Nam digna & indigna non natura ſeparauit in Deo, ſed ſuperbia in hominibus. Indignum eſt, ut locuples malus & inſcius uerrat cubiculum: non eſt indignum, ſi uir bonus & ſapiens pauper id faciat. Vides eſſe prauitatis iudicij, & ſuperbiæ, quæ ex opulentia naſcitur. Sed quæ tandem ſunt iſthæc ſordida atque indigna manibus Dei, ne coinquinentur? ſublunaria ſcilicet uaga, fluxa, inconſtantia,

mille

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

mille mutationibus per horas ſingulas obnoxia, tum ortibus & caſi- A
bus perpetuis. Ceu uerò non ſupra lunam motus ſint incitatiores, &
mutationes crebriores, quàm ſub luna. Naſci autẽ & interire multa,
ea eſt mũdi huius ratio: ſicut oriri ſolem & reliqua ſidera, tum abſcon
di, cõiungi, & ſeparari. Nec magnitudo & ſapiẽtia minus elucet in his
paruis, quàm in illis uaſtis corporibus. Quanta eſt admiratio artificij
diuini & ueneratio maieſtatis ex cõtemplatione apiculæ, aut formicu-
læ: quod idem ipſe Ariſtoteles in libris de Animalibus fatetur. Quid,
quòd cœli & ſidera ſtabilitate ſua, cognitiſq; authoris ſui legibus ua-
dunt, ut parum uideatur eſſe opus prouidentia. Hæc uerò quæ tu flu
xa & uaga & inconſtãtia nuncupas, niſi magno conſilio & prouiden
tia temperẽtur, cõfundentur breui & peribũt: ut magis ſe quotidiana
Dei prouidentia in infernis quàm ſupernis proferat. Non ergo ſunt
indigna Dei procuratione, quæ illa tantopere indigent, quæq; ſapien
tiam procurantis ad cultum & uenerationem illius euidenter præ ſe
ferunt & monſtrant. At regit hæc, & nouit per interpretes. Difficile
eſt cogitare, quemadmodũ illa perfectè norit. Si aliorum relatu intelli
git, quis terminauit ſcientiam illius? qui locus, quæ regio potuit impe
dire, ne illius cognitio progrederet ulterius? Hæc præſcribere homu-
lum aliquem, & definire, quantæ & quàm proiectæ eſt inſolẽtiæ? Tu
ergo quum ingenio tuo coneris penetrare terras & maria, etiã cœlos B
ipſos tranſcẽdere, diuinã mentem cœli carceribus coërcebis? quanto
eſſet cõgruentius, affirmare alias omnes mentes per illum noſſe, quæ
nouerint, quàm è diuerſo illũ per eas? aut ſic ipſum in ſe noſſe omnia,
& alias mentes in eo, & per eum quantum ipſe permittat. Quamuis
ipſum miniſtris uti uerum eſt, atteſtante diuino oraculo: Qui facit an-
gelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. & alio in loco:
Millia millium miniſtrabant ei. quemadmodũ inſtrumẽto cœlorum
inferiora hæc gubernari, opinio eſt multorũ. Ille tamen qui omnium
eſt conditor, nullis inſtrumentis indiget. Nam ſi id continuò fit, quic
quid ipſe uult, uelle illius erit author atque inſtrumentum. nec magis
ad hæc regenda aſtris indiget, quàm quum luto aperuit oculos cæci:
ſicut refert hiſtoria Euangelica. lutum enim magis uidebatur obtura-
turũ oculos quàm aperturũ. Sed ipſe oſtendere nobis uoluit, omnem
naturam eſſe ſibi inſtrumentum ad quiduis, quantumcunq; alienum.
Itaq; ſi princeps ille naturæ uellet, tam regeret mundũ ſaxis quàm ſide
ribus. Archimedes Syracuſanus mathematicus ſphæram compoſuit
automatam, quam multi adhuc imitantur. Poterit ergo ſine angelis
mouere ſphæram ſuam homo, non poterit Deus? Miniſtros ergo ad
ordinem & concinnitatem naturæ Deus condidit, non ad neceſſita-
tem ſuam. Neque enim eſt Deus uel imperitus, uel inualidus, ut ho-
mo. Quas res ipſe per ſe abſque inſtrumentis creauit, eas res ſolus po-
teſt

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſeſt tueri ac regere. Quàm alienum eſſet ab omni ratione, ut quod ma
ius eſt, poſſet, impos eius quod eſſet, minus ac leuius. Iam uerò quæ
ipſe per miniſtros ſuos, quæq; per inſtrumenta ſua gerit, num nō ipſe
idem dicendus eſt gerere, ut princeps à quo iuſſus miniſter aliquid a-
git? An non ego ſcribo, quia penna in ſcribendo utor? Quocirca cu-
rat terras, qui per miniſtros, quiq; per inſtrumenta curat: non aliter,
quàm qui horologiū & quamcunq; machinam automatam inſtruit.
uires enim & motus inſtrumenti ab eo ipſo ſunt. De ſcientia & pote
ſtate diximus, reſtat de uoluntate: quæ etiam duabus illis prioribus
propemodū eſt manifeſtior. Quid enim poteſt deſpicere, aut ſua cura
indignū ducere, qui procreauit omnia? Non enim procreaſſet, quod
inter opera ſua nollet reponi: non conſeruaret, quod indignū duceret
ſua cura. Quis enim uel obſiſtere eius uoluntati poteſt? aut ab eo ra-
tionem repoſcere, cur ita agat? qui omnia agit iuſtiſſime, refertq; om-
nia ad utilitates noſtras, nihil ad ſuas, quas nullas prorſus habet. Ce-
dò autem, quid ille uſquam cōdidit tam abiectū noſtra exiſtimatione,
& deſpicatum, in quo nō uarijs modis reluceat ſimilitudo ſapientiæ,
maieſtatis, bonitatis ipſius? ut appareat nihil ab eo contemni atq; ſper
ni, quod tanto artificio crearit. Ad hæc cauſſæ omnes effecta ſua cu-
rant, & quantum eſt uirium ſuarum conſeruant: atq; eo diligentius, ſi
B cognoſcendi facultate ſint præditę. quod quum ſit naturale, profectò
ad aliquā Dei ſimilitudinē eſt rebus inſitum. Neq; enim aliunde ſunt
naturæ noſtræ omnes, q̄ ab eo: omnia illuc ſe dirigunt & referūt, ut
quantū efficere poſſint, Deū in ſe reddāt ac repræſentent. Accedt huc,
quòd opifex omnis ſapiens, opus quod fecit quandiu approbat cōſer
uat, ſi poteſt: certè ad curam ſuam cenſet pertinere. Deus uerò non ſo-
lum ſapiens eſt, ſed etiā optimus: omniaq; illius opera, quoniam illius,
bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus uult proſpicere, &
plura in curā ſuam recipit, eáq; dexterè & ſcienter tractat gubernatq;, ſi
bonitati adiuncta ſit induſtria. Adde quod amor cauſſa fuit conden-
di mundū. Amat Deus omnia, quia ſua, & idcirco bona. Quid porro
amatur, quod nō etiā curetur, & quidē ſedulo? Quòd ſi curat omnia,
ſi nihil omittit penitus, ſi etiam procul (ut ſic loquar) diſſita, & tenue
ſui ueſtigiū referētia: quanto magis & peculiarius hominem, qui ma-
gna de cauſſa quū reliqua ſint opera, is unus propter cōmunicationē
mentis filius dici illius poſſit? Itaq; in ſacris literis non ſolū dicitur con
ditus ad ſimilitudinē Dei, quod eſt cōmune omnibus, ſed ad imaginē
quoq;. quumq; illi uni ex rebus omnibus quæ corpore eſſent ueſtitæ,
curam indiderit colendi & amādi ſui, manifeſtior eſt cognatio Dei ac
hominis, à q̄ uult noſci ſe, coli, diligi, eumq; idcirco peculiari eſſe etiam
Deo curæ. Quòd ſi quæ magis amant, curātur diligētius: profectò ap
paret, magnā curā gerere Deū de rebus hominū. Quid enim manife-
ſtius

ſtius oſtẽdit ſe Deus diligere, quàm nos, quibus omnia hæc inferiora A
tanq; domeſticam ſupellectilem parauit? Nam ſi quis brutorum uitæ
rationem, conditionem, mores cõtempletur, facile deprehendet illas
non domi ſuæ habitare, ſed noſtræ, illasq; propter noſtros uſus eſſe
conditas: & ſi quid habent ſuum, hactenus habent, quia nobis inſer-
uiunt. ſicut in Pſalmo ſcriptum eſt: Qui dat iumentis fœnum, & her
bam ſeruituti hominũ. Nec aliquid ſumũt ex mundo ad uitæ cultum,
ſed in diem uiuunt, atq; adeò in horam, & ea ſolum capiũt, quæ ſuſten
tando corpori ſufficiant: omnisq; illorum opera & labor, & fructus,
uſibus noſtris ſeruit, non eorum: ut canum, ouium, equorum, boum,
apum. uel quæ noxia exiſtimantur, uſum ſui aliquẽ uel in edulijs præ-
bent, uel in medicinis. At uerò quum curam Dei dico, loquor homi-
num more: nam proprijs & appoſitis uerbis diuina illa exprimi à no-
bis non queunt. nõ enim cura eſt in Deo, qualis in nobis, cum labore,
anxietate, defatigatione: nec maior aut minor de alijs rebus cura. Sed
de rerũ euentis transferimus in Deum ea quæ ſunt propriè noſtra, ut
aliàs declarabitur. alioqui nemo poſſet rectè de diuinis uerbũ unum
uel proferre uel intelligere, ſicuti dudum dicebã. Curæ autem præci-
puæ ac beneuolentiæ Dei erga hominẽ hæc ſunt ſigna, quòd monet,
quòd docet, quòd aſſuefacit eum uiq; qua peruenturus ſit ad ſe, hoc eſt
ad immortalem beatitudinem, cui eſt conditus. Docet ad ſe unum ac- B
currere in proſperis gratulatum, in aduerſis remedium, in neceſſarijs
opem atq; auxiliũ petitum. ab illo enim ſunt nobis bona omnia. Nam
ſi Deus terras negligit atq; aſpernatur, quò tandem miſerũ hominum
genus confugiet? quanta in calamitatibus afflictio, imò deſperatio? ſi
rex naturę nos non exaudit, ſi eſt inexorabilis, quid nobis opus eſt ta
li Deo? qui, ut rectè dicit apud Ciceronem Cotta, ſi nulla gratia nulla
in nos charitate tangitur, ualeat. Accurrere autem ad Deum in rebus
difficilibus, eiusq; fidem atq; opem implorare, tam eſt uerum ac natu-
rale, ut omnes afflictione preſſi ad cœlum ſtatim monſtrante natura
oculos attollant, & manus. illic enim propter loci excellentiam reſide-
re putant ſanctam illam & omnipotentem maieſtatem. qui ſi non au-
dit nos, nec precibus & affectib. noſtris tangitur, ſed ſedet durus atq;
indeprecabilis, quid poteſt hominibus triſtius accidere, uel acerbius?
an nõ meritò cum eiuſmodi Deo ſic expoſtularet homo? Siccine deſe
ris nos rerũ omniũ parens & author ſanctiſsime? ſiccine ualere nos
iubes fœturã tuam? Cedò igitur, cui nos tandem tradis? temeritati ne
caſuũ & fortunæ? quid cogitari poteſt crudelius? Genuiſti hominem,
quo pulchrius aut præſtabilius nihil eſſe uoluiſti inter omnia quę cer
nuntur, & tam excellentem fœtum tuum tradis educandum non nu-
trici probæ, non ſapienti pædagogo, ſed ſtultiſſimæ fortunæ & caſui
dementiſſimo, per mille pericula & calamitates miſerè iactandum. ca
ſui

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſui inquam, quo nihil eſt magis ſapientiæ tuæ contrarium. Iubes co
lite, ſectari uirtutem: quorſum, ſi nihil inde præter ærumnas expecta-
mus? nam uitæ huius cõmoda impij, conſcelerati, audaces occupant:
iſtis fortuna eſt blandior atque indulgentior, quàm probis & mode-
ratis hominibus, hoc eſt tui ſimilibus. Quas ergo agemus tibi gratias,
quòd in mundum inuexeris, quos neceſſe ſit uel malos eſſe, uel affli-
ctos, rectricemq; omniũ noſtrarũ actionũ temerariam fortunam eſſe
iuſſeris? Hæc quidem querela iuſta eſt de iſtorum deo. in noſtrũ uerò
non competit, qui nos egregia & ſingulari cõditione miſit in uitam,
inq; ea cõſeruat, ut ſummo ſuo beneficio facile ſit nobis ſi uelimus deis
eſſe, unà cum illo. Porrò quidam ex iſtis dilemma ſe adferre putant
ſanè quàm acutũ & indiſſolubile, quo homines de ui & mente diuina
incertos dimittant. Si Deus eſt, inquiunt, unde mala? ſin uerò non eſt,
unde bona? Verſiculus eſt græcus, quem citat Cicero in eandẽ propè
ſententiã. Si curent dij bene bonis ſit, male malis. Quid poteſt dici in
uerborum contrarietate concinnius aut uolubilius? quũ nihil ſit inа-
nius in ſenſu. Quæ nam ſunt tandem bona iſta, & mala? Bona uocant
noſtris corporibus utilia, noſtro appetitui congruentia: mala autem,
contraria, ut eluuiones, incendia, peſtilentiã, ſterilitatẽ, famem, bella,
euerſiones urbiũ, captiuitatẽ, paupertatem, infamiam, dedecus, dolo-
B rem. morbos uocant mala, & miſeriam. Rurſum affluentiã, diuitias,
libertatem, gratiam, decus, dignitatem, proſperã ualetudinem; bona
& beatitudinem: ut bona dicantur utilia, mala incommoda & noxia,
non menti, ſed corpori, & ijs qui affectu annexi ſunt motibus animo-
rum incõſultis. Creat hæc quidem Deus omnia, ſicut Heſaias uerbis
illius dicit: Ego ſum Deus creans lucem, & faciens tenebras, bonum
& malum: hoc eſt, & aſpera & iucunda ſenſui. Sed refert conſilio ſuo
ineſtimabili in finem aliquẽ nobis utilem, ut nos uel meliores reddat,
uel à ſceleribus deterreat, transferatq; ad frugem meliorem. non enim
copias uel ſterilitates agrorum propter animantes mutas creat. Nun-
quid curæ eſt Deo de bubus? inquit Paulus. Ad nos ea cura dirigitur,
non ad boues, equos, aſinos, qui in uſum noſtrũ ſunt conditi, quem-
admodum modò declarabã. Quid, quòd mundi rector non uni aut
alteri anno proſpicit, ſed diuturnitati ſeculorum. Prouidẽtia illius ad
longè pòſt uenturos ſe porrigit, ut diutina continuatione in aliquem
egregium exitum perueniat eorum qui digni ſunt illa ipſius cura: nem
pe hominum bonorum, à quibus amatur, & quos redamat, hisq; om
nia per ambages & circuitus admirabiles in bonum ſemper, atque id
quod ipſis maximè conducit, uertit: non ad ineptias præſentium uti-
litatum, ſed ad ſempiternam fœlicitatem, quod unum eſt hominis bo
num certũ & uerum. reliqua enim, ſicuti philoſophi uocant, ἀδιαφορα,
ſeu neutra: ut uerò Paulus, nihil. Non male Cato ſenior, ſtultos dixit

E multùm

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

multùm ſapientib. prodeſſe, quòd ab iſs cautiores ac meliores fierent: A
prudentes nihil conferre ſtultis, qui illorū rectè facta non animaduer
terent. Quæ qui conſideraverit attentius, inueniet, quocirca nullum
eſſe cuipiam querelæ locum relictum, ut bonis mala, malis bona eue-
niant: quod dictum ex malorum & bonorum ignorantia eſt natum,
in quo ſapientes à uulgo uehementer diſſentiunt. Vulgus enim om-
nia metitur corpore, ſapiētes animo. ideoq; inter illos mira diuerſitas,
dum aliàs populariter, aliàs philoſophicè loquimur. Aiunt enim, So
crati Athenienſi & M. Regulo in mediſs tormentis ac morte non ma-
le fuiſſe, nec Sardanapalo regi Syriæ in roſa bene. Sed de horum in lo
quendo & ſentiendo inconſtantia infinitum eſſet dicere. Nimirū uer
ſabantur in tenebris: CHRISTO gratia, à quo deducti ſumus in lu
cem & diem. Itaq; homines qui in tantam latitudinem conſiliſ nō mit-
tunt oculos, nec bona & mala uera regula dignoſcunt, ſtatim ex uno
uel altero exemplo quod ipſis parū probatur, damnant in uniuerſum
cuncta. tanto autem proiectius & deſperatius, ſi ipſis, aut iſs quibus
bene cupiunt, contra ſententiam res cedant: quemadmodū pueri deli
cati, quum quid à parentibus eorū fit, quod ipſis diſpliceat, ilico in eis
& prudentiam requirūt, & charitatem erga ſe. Nihil eſt in rebus qui-
dem quæ ſub cognitionem noſtram ueniunt, regno mundi ſimilius,
quàm uita quæ corpori noſtro ab anima præſtatur. Nam ut anima B
corpus uniuerſum ſingulasq; eius partes ſuſtentat, uegetat, uiuificat:
ita Dei præſentia ſalutem uitamq; adfert rebus omnibus. magnumq;
Dei ſimulachrū, mundum gubernātis, eſt humanus animus, corpori
ſuo uitam & ſenſum tribuēs: atq; adeò hic ad imaginem illam eſt con-
ditus Dei mundū temperantis, ſicut angelus ad imaginem Dei ſeiun-
cti à cura mūdi corporalis, de quo mox loquemur. Et quando quidē
ille præſens eſt omnibus, omnia intuetur, uidetq; nō ſolum corpora,
ſed animos item quos ipſe condidit: isq; eſt demum uerus & iuſtus iu
dex, cuius ſapientiā nulla res poteſt fallere, cuius æquitas ſingula per-
pendit, cuius potentię nemo poterit eximi. Nam humanis legibus &
magiſtratibus poteſt fieri fraus atq; impoſtura per uafros & callidos
homines, illi non poteſt. Cato apud A. Gellium in oratione quam ha
buit pro Rhodienſibus, negat legibus puniri uoluntatē, ſed actionē:
nec legibus ad hunc modum caueri, ſi quis tantū agri uelit poſſidere,
ea mulcta eſto, ſed ſi quis poſſideat. At Cicero & aliſ philoſophi, pec-
cata multa ſola uoluntate fieri, non negant: quale eſt illud ſecunda A-
ctione in Antoniū, Si occidiſſe Cæſarem ſcelus eſt, & uoluiſſe erit ſce
lus. Dic mihi, quis erit ſceleratæ huius uolūtatis iudex, & animaduer
ſor, niſi is ſolus qui eam intuetur? nam homo externa tantum cernit.
Sunt etiam quæ dā crimina, quæ illi ad Dei ultionem remittunt: ueluti
apud Senecam ingratitudo, primo lib. de Beneficijs. & Cicero de Le
gib.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A gib. ſecundo: Ad díuos adeunto caſtè, pietatẽ obſeruanto, opes amouento: qui ſecus faxit, Deus ipſe uindex erit. Atqui uindicare hæc omnia non poteſt Deus, niſi cogitatus perſpiciat, & noſtrarũ rerum cura tangatur, & imperium habeat in uita functos. Ita eſt profectò: alioqui nihil fuerit uita hominum, niſi merum latrociniũ, aut uirtutum ſimulatio, ſuorum commodorum cauſſa. Plinius in Hiſtoria naturæ ait, Deorum numine cuncta agi, ex uſu eſſe uitæ ut credatur, ideoq; inductum per homines ſapiẽtes. O proditorem generis humani. nam ſi id ſecretum tanti refert noſtra ignorari, tu qui profers, an nõ prodis nos omnes, & uinculum illud diſſoluis, quo ſocietates cœtusq; hominum continentur? Valerium quendam Soranum doctiſſimũ togatorum in crucem eſſe actum ſcribit Macrobius, quòd uerum urbis Romanæ nomen enunciarit: tu Plini, qui tantũ & tam ſalutare arcanũ euulgas, quàm multiplici dignus es cruce? Impij ſunt, & díjs ſacri, qui myſteria Eleuſinæ Cereris in Attica terra diuulgant: tu qui tantum myſterium profanas, quam tandem mereris pœnam? Sed nõ eſt myſteriũ, nec arcanum, neq; ab ingenioſis uiris excogitatũ ad utilitatem uitæ, ſed à natura inſculptum, & infixum omnium animis. Quid tu, an cenſes tam male agi cum genere hominũ, ut homines eſſe homines niſi per mendacium non poſſint? Neq; enim relinquitur in uita quicq; homine di-

B gnum, ſi Deus à cura noſtri eſt auerſus. An iuſtitia, an charitas hominum inter ſe, & amicitiæ, an pietas in patriam, in parentes, an gratitudo in benefactores? Quid opus eſt illis omnibus ficta ſimulatio? pro illis omnibus ſuffecerit, quantum rebus atq; uſibus tuis expediat: ut mercaturæ ſint uirtutes omnes, non uirtutes. Quorſum enim aliud, quandoquidem nemo eſt qui animũ ſpectet, aut iudicet? An non pudet philoſophos, poſt ſublatam prouidentiã uerbũ ullum de uirtute & pietate facere, aut omnino eam nominare: quæ nulla omnino ſit amplius, ſi Deus nos in ſuam curam non recipiat? Sed pergunt ineptire, Etiam ſi nulla ſit (inquiũt) remuneratio uirtutis, ſi nullus ſit Deus, tamen quietius & iucundius & ſecurius uiui ſecundũ uirtutem, quàm ſecundũ uicium. O uoces hominũ ſeipſos nõ exaudientiũ uæcordes. Si nihil habiturus ſum unquam aliud quàm uitæ huius curſum: ſi nullum reſpicio qui cõſcientiã meã ſpeculetur, aut norit, iubetis me relinquere mea cõmoda propter res ficticias? q̃d ſatis eſt à nobis ſuperius oſtenſum. Eſt etiã qui pronũciet, nullũ uerius colere uirtutem, quàm qui amiſit famam boni uiri, ne amitteret conſcientiã. Hoc nihil poteſt dici uerius, ſed parum cõgruenter, ſi Deus non ſit ſcrutator cordium. Quid enim hoc illi prodeſt, aut quem habet fructũ, aut cui ſe tempori reſeruat? Sequitur enim ſolum ſpecioſa quædã nomina, ſed inania, & floſculos amœnos ſine fructu. At iucundius uiuitur cum uirtute, & ſecurius: ita planè, cum ſimulatione uirtutis, cum externis actionibus

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ad obſequium humanarũ legum accommodatis. Neq; enim pœnam A
metuis, quia leges non uiolas, & haberis uir bonus. Vnde accedit tibi precium, & decus, & bona opinio. fidũt tibi omnes, credũt & cõmendant negocia publica & priuata. itaq; ars ea quæſtuoſa eſt: uoluntatẽ qualẽ inter hæc geras, nihil refert. Quid, quòd ſi uirtutẽ ſequeris, utiucundius & quietius & ſecurius uiuas, iam ut alij opes ad quietẽ ſuam, alij rura & hortos parant, alij uxores diuites & induſtrias, alij ſacerdotia: ita tu uirtutem conſectaris tanq; quietis tuæ inſtrumentũ. ut appareat, nundinari te uirtutẽ, & pluris facere quietem, q; illã. Ita apparet, ſi aliter quietem & ſecuritatẽ poſſes nanciſci, te longũ uale dicturũ uirtuti, qua dicis nihil eſſe in mundo pulchrius, amplius, præſtabilius. Eſt hoc planè eneruare in animis hominũ Dei & pietatis reſpectũ, ſi uirtutem cenſeas debere parari ad uitæ certiſs. utilitatẽ, etiã ſi nõ eſſet Deus qui noſtra cerneret. refrigeſcit enim cura Dei colẽdi, & uirtutẽ omnẽ non ad animi probitatem, ſed ad oſtentationẽ quandam transfers.

Quid, quòd multi nõ bene agere uirtutẽ eſſe hanc cenſent, quæ laboriоſa eſt & difficilis: ſed nemini malefacere, ne uiciſſim mali quid accipias. quæ uirtus non eſt, ſed ad uitæ quietẽ cautio & calliditas: de quibus etiã uolumine quinto dicemus. Iuſtitia ergo, & pietates omnes, & amicitiæ, & gratitudines, & fortitudo, & cõtinentia, & quæcunq; ſunt in hominibus magna & præclara, reſpectu Dei continentur atq; B
exercentur quẽadmodũ decet: quæ omnia uana, ſtulta, ridicula ſunt, illo ſemoto.

QVOD MVNDVS ESSE ALIQVANDO COEPERIT.

AEterum nõnulli ut concedant facile Deum omniũ conditorem rectoremq;, negãt tamen mundũ aliquo temporis initio incœpiſſe, ſed eſſe æternũ, conditori ſuo parẽ. Huic ſententiæ Ariſtoteles accedit, inſtructus ſuis axiomatis: Ex nihilo nihil fit: cuius eſt generatio, eſt interitus: & eiuſmodi. Quàm ſtultum eſt de mundi creatione ex legibus naturæ huius ſtatuere, quũ creatio illa naturã anteceſſerit: tum enim natura eſt cõdita, quando & mundus: nec aliud eſt natura, q; quod iuſſit Deus. alioqui miniſter eſſet Deus naturæ, nõ dominus. Sed progreſſus mũdi apertè nobis illius originẽ ponit ob oculos, quo progreſſu uidemus eũ haud aliter quàm hominẽ unũ uel populũ aliquẽ adoleſcere. Reuoluamus ueterem omnẽ memoriã, & ſeriem ac continuationẽ rerũ: uidebimus liquidò ab hinc tria annorũ millia hominũ genus adeò rude atq; impolitũ, ut à feris nõ multum diſtaret. Habitabatur in ſpeluncis, in ſolitudine, ſine rege, ſine lege, ſine iure ullo, & cõfœderatione æquæ cõſociationis: ſeorſum quiſq; per ſe, aut ad ſummũ cum uxore & liberis, erexerũt paulatim tentoria è ramalibus arborũ, & cœperũt caſas & tabernacula cõferre. unde uici & pagi extiterũt: qualis fuit habitatio nõ ferarum modò,

A modò & barbararū gentiū, ſed ipſorū Græcorū per tempora Troiani belli, ſicut Thucydides refert. Apud ſcriptores Græcos inuenio heroas illos qui exercitus Græcorū ductarunt ad Troiam, literas neſciuiſſe, ac ne fuiſſe tum quidem, niſi rariſſimas: quod Homerus ſubſignificat in teſſeris eorū, qui ſingulari certamine erāt cōgreſſuri cum Hectore. Certe ante Homerū ipſum nec ſcriptores fuerūt ulli penè gentiliū, neq; literæ, niſi apud Hebræos: quemadmodū ex ratione temporū manifeſtò colligitur. Secutæ ſunt urbes, & ingenia literis diſciplinisq; exculta: & quotidie noua prodeūt inuenta, ut in re bellica, in ædificijs. chalcographiam habemus, gētes & inſulas inuenimus cunctæ uetuſtati incognitas & inauditas, & reliqua eiuſmodi permulta, tanq; mūdo ſemp̄ proficiente, ut homine quantūuis ſene. Augeť quotidie uniuerſus uitæ cultus, atq; expoliť. Videlicet mūdus, ut homo ſenex, pluribus indies uitæ inſtrumentis indiget. Olim, ut iuuenis, facile ſe quocunq; cultu uictuq; tolerabat. Iam & morbi ſunt plures, & corporū infirmitas indies maior, eoq; neceſſitates etiā grauiores ac plures. Quid, quòd rerū omnia inuenta, quorū ſint, annotatū eſt memoriæ: quæ omnia in mūdi æternitate, nō nunc primū, ſed ab infinito tēpore oportuit reperta, aucta, exculta. Adde huc, quòd ſi æternus eſt mundus, & gentes nationesq; æternæ erūt: uelut Italia, Hiſpania, Gallia, Germania. Atqui nos origi-

B nes earum gentiū, auctus progreſſusq; nouimus, & ex inuētis q̄ non diuturnæ fuerint facile deprehendiť. In Italia rariſſimæ erāt literæ, quo tempore ceperūt Romā Galli Senones. eodē tempore nullæ erāt uites in Gallia. Quàm multarū rerū notitia atq; uſus in Gallia, in Hiſpania, natus eſt memoria patrū, aut noſtra, in ueſtitu, in habitatione, in uictu, in omni deniq; cognitione rerū neceſſariarū, in herbis, in animātibus. Pueri ſumus, planè nūc incipimus: omnia hęc cū infinita diuturnitate pugnāt. & infantia, quam in multis mūdi partibus annotamus, quid aliud teſtatur, q̄ mundū ipſum nō modò infinitū nō fuiſſe, ſed nec admodū uetuſtū? Hominū in iſtis nouis inſulis uictus nihil differt ab illo qui erat toto orbe ab hinc tria millia annorū, ſupra q̄d tēpus nulla eſt hiſtoria gentiliū. Vnde refutať Chaldæorū & Ægyptiorū uanitas, qui tot millia annorū cōfinxerūt: in quibus ſi quid geſtū dicerēt Græci ſcriptores, ut alia ab Ægyptijs, ita & res eas geſtas cupidiſſime ſumpſiſsēt & retuliſſent in literas, ſed anni illi erāt inanes, & ſomniati. Nam antiquiſſima Ægyptiorū de Phoroneo & Iſide, nō multùm ante Troiana bella cōtigerūt. Quid, quòd lingua Hebræa, quæ multis & euidētibus rationibus oſtendiť fuiſſe de primis, monſtrat clariſſimā infantiā mundi. ea enim ſimilis eſt linguæ puerorū, pleriſq; uerbis amphibola, parū diſerta, nō bene coniūgit partes, & uerborū tempora cōfundit. Quin & ex ea q̄ eſt antiquiſſima, licet ſumere teſtimoniū antiquitatis mundi, quam ipſa nō ante quinq; millia annorū ponit. Dicunt infinities ea-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

dem esse reperta, & toties concidisse nationibus sublatis, apud quas il
la uigebāt, partim incēdijs, partim eluuionibus, quæ statis tēporibus
ad motus & progressiones siderū necesse est accidere: ita hominibus
extinctis perire illa inuenta, rursum usu atq; ingenio paulatim reparari
ac redire. Quiduis potius, q̄ ut cum pietate consentiāt: & quam semel
arripuerūt opinionē, tuent mordicus per fas & nefas. Cōmentū hoc
ad eludēdas inuincibiles rationes est excogitatū. Quæ enim apertissi-
mè de cōdito aliquādo mundo proponunt, quæq; cogunt ipsi admit
tere sine mutatione sentētiæ, per eluuiones & exustiones recipiunt: ut
hoc nō ad ueritatis inquisitionē excogitarint, sed ne de sentētia cogan
tur discedere. Primùm, quī sciunt necesse esse eluuiones illas & exu-
stiones euenire ex cursibus siderū: Vt donem illis, coniunctiones aut
separationes errantiū siderū modò ad humoris redundantiā uergere,
modò ad siccitatē & incēdia. quī sciēt tamen hæc fore uniuerso orbe,
ut id possint asseuerare tam intrepide? nam constare inter eos uideo,
qui huiusmodi rerum cognitionē profitētur magis q̄ præstant, certa
quædā orbis loca coniunctiones has respicere, & illis uel bona uel ma
la portendere, nō cuncto orbi. At fortasse experiētia duxit eos ad hoc
affirmandū. Nihil minus. Quam enim eluuionē orbis, aut incendiū
uiderūt, aut legerūt, aut est omnino traditū ulli memoriæ? Nos ex sa- B
cris literis unū habemus diluuiū, quod plerisq; gentiliū ignorant. Po-
stea eluuiones & terræmotus & incendia contigerunt, non orbis, sed
regionis cuiuspiā: ut in diluuio Ogygis inundata est Attica & Bœo-
tia, sub Deucalione Achaia. Lugdunū Neronis tēporibus una nocte
conflagrauit, Delphi in Batauia paucis horis. similes deinceps calami
tates multas legimus, uel audiuimus. sed his casibus superfuerūt earū
regionū atq; urbiū plurimi, qui secū literas artesq; ac memoriā inuen-
torum cōseruatā & exercerēt ipsi, & posteris traderēt: ut iactura facta
esset ędificiorū & diuitiarū, nō artiū, neq; inuentorū humani ingenij.
Illud quoq; Noë diluuiū non siderū cōmistionib. assignat, sed ultioni
numinis. Verū isti solita temeritate sub certū horoscopum reducunt
eluuiem illam orbis, & similē horoscopū contigisse ferūt anno uicesi-
mo quarto, qui annus orbē ferè totum insanis istorū prædictionibus
terruit, quum nullus annus memoria eorū qui uiuerent aut mitior aut
serenior fuerit, aut suis omnibus partibus tempestiuior? Primùm in
tanta uarietate, tamq; incertis ijs qui annales scribūt, quem annū pos-
sunt ipsi annotare quo diluuiū contigerit? Ita non dicūt hoc euenisse,
quia hic erat astrorū coitus: sed quia id cōtigerit, talem affirmāt fuisse.
Hoc uerò non est ab experimentis scientiā colligere, sed ad tuendam
temeritatem assertionis cōfingere sibi experimenta. Verū irrisit istos,
natura, qui quo tempore natatura in aquis omnia erant minati, sere-
nissimi ut si quando antea fulserunt soles, & uer fuit omniū amœnis-
simum,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſimum. Iam ut nos eluuionẽ unam terrarũ oſtendimus, proferant ipſi uel alteram, uel exuſtionem terrarũ quampiã. An uerò nulli erunt tanto malo ſuperſtites, an ne aliqui? Si nulli, quomodo reparabitur humanum genus nullo ſemine? hoc difficilius erit explicare, q̃ mundũ non eſſe conditũ. Sin aliqui, hi certè de ſuis maioribus, de artibus atq; ingenijs illorum poſteros edocebũt. quod & fecit Noë, qui poſteritati ſuæ mundi exordia uſq; ab Adam ipſo patefecit. Etiã ſi hi qui remãſerunt, ignorarẽt eas artes, certè fuiſſe eas nõ poterãt ignorare, & hoc ſaltẽ tradidiſſent poſteris. Quid, quòd literarũ uſus, quem neceſſe eſt in mũdi æternitate æternũ fuiſſe, non ſiuiſſet uitæ mores ac cõſuetudines ignorari. ex quarum tamen narrationibus apparet, mundũ adhuc nouum ac rudem fuiſſe. Conchas marinas dicunt longiſſimè à mari repertas: Mela & Ouidius id tradunt. Quid inde colligitur? mare illic fuiſſe aliquando. Quid tum? Prætereo, quòd in mõtibus poſſunt fieri cruſtæ aliquãdo cõchis ſimiles, & quòd illæ potius ſunt diluuij de quo ſacræ loquũtur literæ ueſtigia atq; indicia. Quid uerò ſequitur, etiam ſi mare demus illic fuiſſe aliquãdo, ubi nunc agri ingentes à mari procul reducti? an hoc arripiẽt pro argumẽto æternitatis mundi? quaſi uerò non quotidie hoc uideamus in Galliæ huius Belgicæ æſtuarijs cõtingere.
Quid, quòd terræmotibus ſæpe eſt factum, ut ingentes amnes exaruerint,
B cõciderint mõtes, ex quorum ruinis repletæ ſunt ualles, alibi uerò montes ſubitò extiterũt. Requiruntur hodie mõtes, fontes, amnes, urbes, maria, quæ ueteres in mũdi deſcriptione poſuerunt. nec eſt opus ad tantam mutationẽ ſeculis infinitis, una uel altera ætate contingunt. Quærũt tamen de nobis iſti, ſi Deus ante mundi fabricationẽ æternus fuit, quid agebat immenſa illa æternitate? quid moliebatur rerũ? quid ei derepente noui accidit, ut quod hunc antea nouã mundi molitionẽ ſuſciperet, cur nõ antea multis ſeculorũ millibus mundũ protulit, cur non pòſt? Maximũ additur & impietati & falſis opinionibus robur, ſi homini ad confirmandũ negandumúe quicquid libuerit, ſatis eſt contrariam rationẽ nõ aſſequi, aut nõ inuenire. Tu ergo quia tantũ diuinę uolũtatis myſteriũ non capis, ilico in aduerſam trãſibis partẽ, ut eundẽ habeãt limitẽ ueritas & ingeniũ tuũ, q̃dq; indignius eſt in reb. diuinis. Nõ eſt fas homini cauſſas & rationes ſcrutari, quib. Dei uolũtas uelut adducit ad agendũ: nã ſcrutator maieſtatis, ut inqt Sapiens, opprimet à gloria: ſed uelle & parêre & adorare quicq̃d illa iuſſerit. Verũ hoc tamen q̃d in præſentia à nobis quærit, nõ relinquemus dubiũ & alligatum, ne homines queruli & iniquè ſuſpicaces deeſſe rationes putẽt ueritati, quas illorũ quæſtionib. opponat, tãetſi deeſſe nobis q̃s poſſet mirari. Quòd nõ intelligamus diuina, ea præcipua cauſa eſt quòd de Deo ſentimus nimis humanè, & illius tpa metimur ut noſtra, & cõmotiones animi adiũgimus ut noſtris principibus, & indigẽtia uel neceſſita te premimus. Niſi quis enim ſe ad cõſiderationẽ exercerit æternitatis, ut

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

illam uniuerſam quatenus fieri poteſt cõplectatur cogitatione ac mẽte, A
impiè in multis ſentiet,& non digne ad illã ſempiternã maieſtatẽ ac na
turã. In æternitate nec prius eſt, nec poſterius, nec antè nec pòſt. omnia
ſunt, nunc etiã multo magis q̃ explicari ſermone ullo humano poteſt:
quin etiã hoc noſtrũ Eſt uix Deo cõgruit, ut Plato affirmat in Timęo.
Qui hoc ergo in animo ſuo reputat, nõ habet q̊d tẽpus aut durationẽ
ullam in æternitate partiat, ut quædã ſint antè, alia pòſt: ſicut in uacuo
illo immẽſo atq; incõprehenſibili, q̊d eſt extra mundũ, neq; eſt hic neq;
illic. Nanq; ad eundẽ modũ quæri poſſit, cur hic potius mundus poſi
tus q̃ alibi? hæ nanq; loci & tẽporis diſtinctiones in mundo ſunt ſolo,
& cũ mundo genitę, antè aut extra illũ nullę ſunt. Quod uerò quæritẽ,
quid agebat antea? idẽ rogari poſſet, quid agit Deus extra mundum?
Non erat antea, ſed ſi q̊d antea, tu imaginaris homo in tẽpore genitus
& uiuẽs. Agebat ante mundũ, & ſine mũdo, q̊d nunc cum mundo, in
ſua fœlicitate ſeipſo cõtentus, & ſufficiẽs, plenus bonorũ omniũ, & ab
æterno cõſtituit mundũ procreare, atq; ea cõdere quibus beatitudinẽ
communicaret ſuam: ſed tunc, nõ antea, nec pòſt, quia ſic illi eſt uiſum.
Quòd ſi nos uix aut nullo penè modo quæ ab illo ſunt cõdita intelligi
mus, quomõ rationẽ uolũtatis eius capiemus anteq̃ cõderet, ſed iam in
illa reuoluimur Dei æternitate indigna. Et mundũ ab ęterno eſſe com
poſitum ac conſtitutũ magis defendebat olim philoſophorũ concerta B
tionibus, q̃ perſuadebat populo. Simul primũ CHRISTVS aperuit
quis creaſſet, quãdo, quomodo, id continuò ab uniuerſo eſt humano
genere receptũ, non Chriſtianis ſolùm, ſed Iudęis, Agarenis, etiã philo
ſophis de mundo. Facit ad Dei magnitudinẽ, ſcire mundũ eſſe à Deo
aliquando conſtitutũ, ut intelligamus quid & quantũ ſit, q̊d ille poſſit
agere. Quis enim potentiã illius queat expendere in æternitate? quæ
æternitas uires authoris abſcõdit, quaſi q̃ obruit. Quid, quantũ, qua-
tenus, quomodo fabricatus ſit ſingula, latent omnia hæc in æternitate
uaſtiſſima altitudine demerſa, nec quantus ipſe per ſe eſſet ſatis iudicari
poſſet in æternitate operis. Pertinet quoq; ad Dei bonitatẽ, exiſtimari
aliquãdo conditũ, ut intelligamus quemadmodũ ſe uoluerit cõmuni-
care. Nã in æternitate neceſſitas quædã includitur, quę preciũ bonitati
detrahit. Ariſtoteles, quum mundũ æternũ affirmaſſet, Deum ſupre-
mo affixit cœlo naturaliter operantẽ, preſſum neceſſitate, ne quid ali-
ter poſſit agere, q̃ ſicut agit, ut fata & leges nõ ipſum minus q̃ res alias
aſtringant, & ſit quod Poëtæ dicunt,

Fato ſtat Iuppiter ipſe. & Lucanus:
Se quoq; lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem.

Adimit Deo Ariſtoteles id quod in entibus ratione atq; intelligentia
prædítis eſt optimũ, libertatem: & ex principe mundi facit miniſtrum
naturæ, cui in agendo ſeruiat. At uerò ubicunq; ſunt actio naturæ &
uoluntatis, potior ſemper atq; antíquior eſt uoluntaria: ut in homine.

At

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A At tantus rerum ſcrutator quod potius eſt & melius Deo detrahit, cogitq; in ordinem, nõ ſaltem à ſeipſo admonitus quum politica ſcriberet, regem nõ eſſe legibus ſubditum: quam ſententiam à iure & conſtitutione iuſtitiæ, ipſe idẽ acuta ratione quare id fieri oporteret communiuit. Quòd ſi par eſt humanum principem ignorationi, imbecillitati, mutationibus ſubditum, non teneri legibus: quãto minus decet illum teneri ſapientiſs. omnipotentem, & in bono immutabilem: Iam quòd ſepſit neceſſitate, abſtulit ab eo cultum omnem, charitatem, gratiam. Quis enim ei quicq; debeat, qui quæ agat non poſſit aliter agere? quis igni habet gratiam, quòd carnes coxerit, & aquam feruefecit, aut aquæ quòd nos humectarit ac refrigerarit? naturalia ſunt eorũ opera, nec poſſunt aliter agere. Coco & miniſtris gratiam habemus, qui quæ poterant non præſtare ſi libuiſſet, præſtiterunt tamen noſtra cauſſa. Si quis deum illum Ariſtotelicũ imploret atq; oret ſupplex, ut quid uel tribuat commodi, uel auertat damni, quid cenſetis illum reſponſurũ? Tu uerò fruſtra cõſumis tempus & uerba, qui mihi ſupplicas. Non enim ea quæ tu poſcis, in manu mea eſt tribuere, legibus definitis præfixiſq; uado, nec minore premor neceſſitate in agẽdo, quàm tu in patiendo. Si quæ largiar, proderunt tibi, utere: ſin ſecus, fer tu neceſſitatem tuam æquo animo, ſicut ego fero meam magno. O' ſortem
B natura & maieſtate Dei indignam. Et cæteris quidem mentibus inferiores cœlos Ariſtoteles attribuit: Deo uero ſummo, præpotenti, immenſo octauum, hoc eſt ſupremum, eam illi quaſi prouinciam delegauit, quàm inæquali proportione? Quanto enim maiore interuallo excedit Dei natura reliquas mentes, quàm opus Dei opera aliarum, & orbis Dei orbes reliquos? Quod nec poëta Homerus nõ animaduertit, qui Iouem ſuum facit denunciantẽ reliquis dijs omnibus, ut ſi reſtim è cœlo demittant, é qua dij omnes pendeant, ſe unum tracturũ in cœlum reſtim cum uniuerſis dijs. Sed ab Ariſtotele libens quęſierim, ſi mentes cœlorum motrices ſunt finitæ, quomodo mouent tempore infinito, quandoquidem ſempiternus & fuit mũdus, & erit poſthac? Sed hæc magis ad philoſophiæ diſputationem pertinent, quàm pietatis, ſicut illa de numero mentium. Dicat aliquis forſan, Quid uos? num nõ Deum ab æterno ſtatuiſſe omnia affirmatis? ergo aliter non poſſunt euenire. Statuit quidem, uerũ liberè, ut hoc poſſet agere, & diuerſum. Hic eſt quæſtio de fato & neceſſitate. Si enim ille facit, omnia neceſſariò euenient. nam quis poterit mutare? ſi præuidet, neceſſariò euenient, alioqui falletur: nihil ergo eſt medium, ut Cicero concludit in II de Diuinat. Hæ opiniones de fato & fortuna & neceſſitate adeò ſunt in tota gentilitate uariæ ac pugnantes, ut quid dicendum de illis aut ſentiendum ſit, non poſſis elicere. Vulgus aliter ſentit quàm poëtæ, hi aliter quàm philoſophi, iſti inter ſe diſcordes. Democritus neceſsitate

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ceſſitate cenſet omnia euenire. Peripatetici idem propè aiunt. caſum enim & fortunam non rerum eſſe, ſed noſtrarum actionum ac deliberationum. Plato neceſſitatẽ ponit, & fatũ, & caſum. Stoici non admodum ab hoc diſcrepãt. Epicuræis fortuita placent omnia. Facile in tanta diſcordia magnã uerſari ignorantiam deprehendas, & alij alios ſuis telis confoderunt. nimirum quæ eſſet Dei natura & uis ignorabant, idcirco tantis in tenebris alios alias uias eſſe ingreſſos, mirandũ non eſt. Nos uerò Deum oſtendimus authorem eſſe uniuerſorũ, & liberè actiones ſuas obire, & exequi: tum eſſe ſempiternũ, in cuius æternitate ſi quis more noſtro, ut dudum explicabã, fuiſſe aut fore cõtempletur, in multos & graueis errores incidat neceſſe eſt. Neq; enim eſt in illo aliud quàm ſolũ eſſe, & uix illud ipſum. Quocirca omnia ſunt Deo præſentia, nec egit aut aget, nec uidit aut uidebit, aut pręuidet, ſed agit aut uidet, ne quis ſemel illum iuſſiſſe arbitretur, deinde ſepoſuiſſe curam, quam in naturã cœlorum & elementorũ reiecerit. Qui ad hanc ſe cogitationem atq; intelligentiã non ſuſtollit, nec cogitet quidem de fato aut de prouidẽtia Dei, aut uerbũ omnino faciat. nã perniciоſum hoc ei fuerit, ſi humana menſura, aut etiã angelica Deum uelit metiri. Et quando quidem ille agit omnia ſiue ſolus ſiue per inſtrumenta, minime tamen neceſſaria, quid aliud poteſt eſſe fatũ, aut fortuna, quàm eius uoluntas, quæ naturã rebus ſtatuit? Sed urgent odioſius: Atqui B ex hoc ipſo fit, omnia neceſſitate euenire. Neceſſitas autem uel eſt id quod nulla prorſum ratione fieri aliter poteſt: ita nihil naturale, nec ſolem oriri, nec cœlos uerti eſt ex neceſſitate. ſed ea tantũmodo quę ſunt Dei, ut eſſe illum bonum & beatiſſimũ & æternum. oſtẽdimus enim ipſum libere in ſuo uerſari opere, & poſſe aliter agere, ſi ſit collibitum. Vel neceſſitas eſt id quod ille iuſſit, definiuitq; in ordine naturæ ac curſu, quæ ſic ſemper ſolẽt procedere, & perpetuis naturæ cauſſis conſtant. ita curſus hic naturæ neceſſarius eſt: mutatur tamen, etſi rarò, at nonnunq; , ut ſolem ſiſtere, mortuũ reſurgere, lucem rurſus eum aſpicere cui ſint oculi effoſſi. Neceſſitas etiã eſt in eo q̃d aliter non ſolet euenire, etiã ſi poſſit, ut nõ ningere ſub æquoctiali. Adde huc neceſſitatẽ conditionis: ut ſi ſit homo, habere rationis facultatẽ. Neceſſitas quoq; naturæ gemina eſt. altera ſimplex ex prima cõſtitutione, ut ſolẽ uolui in zodiaco: altera ex cauſſa, quum cauſſa parit cauſſam, uelut delaſſari qui ualde laborarit, iraſci eũ cui ſanguis efferueſcat. In ordinatione naturæ uoluntates noſtræ liberæ ſunt, ut cogi à nulla omnino cauſſa poſſint, nõ ab his inferioribus, nec à cœlis ipſis, q̃a origo noſtra excelſior eſt, ſicuti mox differemus. Et loquor, tanq; cœli agãt regantq; hæc inferiora. nã quidã hoc aiũt. cõtrà alij ſignificare ſolũ, ſunt qui neutrũ: quę diſputatio nõ eſt huius inſtituti. Itaq; cogi non poſſunt mẽtes à cauſſa inferiore ipſis, licet poſſint incitari & ſollicitari, ut à corpore ac ſenſu. Libertas

A bertas uerò noſtræ uoluntatis ipſo experimento oſtenditur. quam ad rem pertinet uis conſultandi & eligendi, quam Ariſtoteles iure quaſi ſuperuacaneam damnauit, ſi non ſit libera humana mens. Nec eſſet ulla ſeruitus maior aut grauior quàm animi humani, ſi nõ haberet imperium in eo quod eſt proprie ipſius, nempe in intima uolũtate. Non enim tam eſt ſeruire nihil poſſidere in fortunis, nihil habere iuris in ſuum corpus, quàm non habere in uolũtate. Qui mœror, quanta deſperatio, ſi nos teneri & alligari nodis inſolubilib. crederemus, ut non eſſemus quales uellemus, ſed præpediremur plagis neceſſitatis, ut belluæ: quibus hoc moleſtum non eſt, quia non intelligunt. & ex hominibus quo quis ingenio & iudicio minus ualet, hoc alligatiorẽ habet uoluntatem, minuſq; libertate utitur, ſed fertur plerunq;, raro ipſe ſua ſponte ingreditur. Quapropter uolũtas noſtra ex neceſſitate naturæ, hoc eſt certis conſtitutiſq; naturæ legibus libera eſt, & liberè ſe huc applicat, uel in diuerſum. Itaq; multa eueniũt, quæ poſſent non euenire: quæq; ſolent euenire, neutra ſunt, uel indifferẽtia. Falletur, inquiunt, Dei ſcientia & prouidentia, ſi quid homo agat quod poſſit nõ agere. quippe ſi Deus uiderit nauigaturum Paulum cras, is uerò non intret nauim, falſus eſt Deus opinione ſua: imò uerò falſus eſt, quiſquis futurum attribuit Deo. Non enim uidet Deus aliquid euenturũ, ſed iam

B eſſe. Quo fit, decipi ac errare ut nullo poſſit modo. nec cõtinuò ex neceſſitate id euenit, utiq; non magis quàm quum te deambulantem cerno, aut neceſſitatem ipſe tibi adfero, aut tu mihi deceptionem. Deambulas tu, & potes quieſcere, & utrunq; Deus intuetur, nempe actum tuum & poteſtatem. Nec quia prædixit CHRISTVS fore aliquid, ideo contigit: ſed quia futurũ nouerat, prædicebat. Hæc quum ita ſe habeant, nihil profectò eſt in rebus fortuna. nectuntur enim cauſſis cauſſæ, nec quicquam accidit ſine ulla cauſſa. Nos uerò ex cauſſarum ignorantia fortunã finximus, ſicut quod euentus rei aliquis non erat nobis deſtinatus, caſum: ut fodientẽ incidiſſe in theſaurũ. cauſſa enim fuit, reconditum illic fuiſſe theſaurũ, & me ligonem aut palam in eum impegiſſe. Nam & quæ à nobis proficiſcũtur, quæ uoluntaria nominamus, cauſſis carent, nempe noſtrum uelle. hoc uero aliàs magnas interdum & graues, nonnunq; leues, ſed aliquas tamen non neceſſarias, uerũ quas uoluntas tanq; ſibi expediẽtes approbat, quũ poſſit diuerſas, aut etiã aduerſas. Preces etiã fiducia erga Deum quantũ proficiãt, intelliget liquidò, quiſquis ad uerã Dei cõſiderationẽ ſe ſuſtulerit. ille enim in ſtatuẽdo rerũ curſu pias preces multis pòſt annis futuras, iam cernit præſentes ſibi: ideoq; accõmodat ad eas nõ pauca, quæ rogatũ iri ab ſe amicos ſuos uidet. Mutanť quoq; ad preces ea quæ ex naturę cauſſis erant ſecutura, quẽadmodũ in Ezechia cõtigit, rege Iuda, cui quòd naturales cauſſarũ progreſſus mortẽ minabãtur, dictũ eſt à

pro-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

propheta Dei, Morieris, & nõ uiues. ſed is decurſus naturæ ad regis preces mutatus eſt, & mutaturũ ſe Deus præuiderat, & non tum moriturum regem, id quod in ſerie rerum poſuerat, ſed quaſi diuerticulũ à trita atq; uſitata naturæ uia. A

QVAE FVERIT CONDENDI MVNDI cauſſa, & de ſpiritibus.

QVi magnitudinem & ſapientiam Dei maieſtatem q; illam Dei immenſam conſideret, tum corporum utilitatem, ſordes, abiectionem, eaq; ſola inter ſe conferat, quo magis ea uerſarit & compararit, eo minus cauſſam inueniet condignam cur conditus ſit à Deo mundus tanta ſolertia, tanta molitione, tam uiſendo atq; admirando opere. quid aliud in eo reperiet quàm uanitatem meram? Sicuti duo ſapientiſſimi homines exclamarũt, Solomon & diuus Paulus. Maior ergo aliqua & Deo dignior erat cauſſa, quæ illum ad talem adduxit ſtructurã. Nempe quòd quum eſſet optimus, uideretq; ſe beatiſſimum, uoluit eam beatitudinem cõmunicare alijs. Natura nempe boni eſt, ut ſe diffundat & impartiatur multis. Præbet ergo ſeſe Deus ad bonitatis & beatitudinis participatũ uniuerſis entibus, quantũ cuiuſq; uis & capacitas capere ac ſuſtinere poteſt. Sed communicatio rerum uita carentium prætenuis eſt, adeò ut nulla eſſe uideatur: quę autem mutis animantibus, exigua & leuis, & B in qua exprimi atq; apparere non queat tantę beatitatis communitas. Alia ergo procreaſſe illum eſt neceſſe, capaciora ſuæ fœlicitatis atque aptiora, quibus ſe uerius tribueret ac plenius, & in quibus imago exiſteret illius tanti boni expreſſior ac manifeſtior. Dei beatitudo nihil eſt aliud, quàm ipſe Deus. neq; enim ita eſt ea conſideranda, ut quam in hominibus beatitudinem appellat uulgi ignorãtia, pecunias, poſſeſſiones, amicos, patriam, decus, quæ extra beatum ſunt. neq; beatus eſſe Deus poteſt re ulla ab ipſo aliena, ut per ſe non eſſet plenus perfectusq;, ſed per acceſſum rei alterius. Quòd ſi ipſe eſt ſua beatitudo, ſe ipſum cõmunicando cõmunem facit ſortem illam ſuam & conditionem feliciſſimam. Communicatio aũt hæc fieri non poteſt partitione aliqua, quam Deus nullam habet. unus eſt enim ſimplex, abſq; omni prorſum mole. communicat igitur, quum ſibi adiungit & applicat, ta ut in ſe qui eſt infinitus abſorbeat, ut ſic loquar, & unum ſecũ reddat. Tum enim ſimillimi effecti naturæ ac conditionis diuinę, quaſiq; deificati, uerè participes fiunt fœlicitatis illius inæſtimabilis. Et quoniam quidem nõ eſt Deus corpus, nec molem aliquam habet, uel magnitudinem, non tangitur per partes, nec adhærere quicquam parti alicui poteſt, in quo nullæ ſunt partes. Condidit ergo entia idonea huic coniunctioni, ſeu unioni uerius. Vnionem hanc facit ſimilitudo naturæ, quæ duplex eſt: in eſſentia, & in qualitate: in eſſentia, ut ſimplicia

A plicia ſint & ſpiritalia, quemadmodũ Deus ipſe: in qualitate aũtem, ut eam habeant qualitatẽ, quæ maxime & arctiſſime ſpiritus coniũgit, & facit unum. Corpora quidem multis modis uinciũtur, ſpiritus autem uno tantum, nempe amore: quemadmodum uiciſſim odio diſtinguuntur, & diſſeparantur. Et entibus quæ erant amatura, rationẽ & mentẽ dedit, unde amor & charitas naſcitur. nam quæ eſt brutorum charitas, cæcus eſt potius impetus, quàm certa & iudicio deſtinata beneuolentia. Explicemus ſingula eorum quæ propoſuimus, paulo diffuſius. Congruebat res condi ſpiritales, ut creationis circulus ab ſpiritu Deo per corpora rediret ad ſpiritus qui Deo coniunguntur atq; uniuntur. Tũ ubi erãt tenuiſſimæ ac confuſiſſimæ opificis imagines, par erat edi alias expreſſas, & quaſi ad uiuum effictas, quæ ſunt ſpiritales, & ratione prędítæ. Etenim igni huic maior eſt cum igne altero ſimilitudo, quàm cum ſuo ipſius calore. Similitudo autẽ diuinæ mentis duplex eſt: altera Dei in æternitate ſine mundo, altera eiuſdẽ mundum gubernantis. illam angeli referunt incorporei, hanc humani animi corpore ueſtiti, cui præeſt. Angelis cœlum attribuit, dignũ locum illa excellentia. hominibus, quàm diu in corpore agunt terreno & corruptibili, locum illis congruentem, nempe terram, quoad reparetur atq; inſtauretur ſpiritalius & Deo dignius. Omnia deprehẽdimus hor
B rere & torpeſcere, niſi habitentur, atq; excolãtur. Annotare eſt in omnibus mundi huius partibus uitas eſſe poſitas & conſtitutas, non dubium quin & cœlis uitas quoq; attribuerit author naturæ, à quibus habitentur tanto præſtantiores alijs uitis, quanto locus eſt amplior ac præſtabilior. Deo uero nihil opus eſt cœlo, nec ullo loco, fœliciſſimo in ſeipſo & perfectiſſimo. Nec eſſet cauſa congruens extendendi ſupra nos cœli tanti operis, quod uidendo & contẽplando exatiari non poſſumus, ſi nullus eſſet eius alius uſus quàm ut his reculis inferioribus ſeruiret, gignendis pluuijs, uentis, tempeſtatibus, frugibus, atq; eiuſmodi. rei certe maiori & excellentiori tanta & tam ſpecioſa moles eſt parata: angelis ſcilicet, & animis noſtris, item corporibus noſtris puris & defecatis per renouationem uniuerſitatis mundi. Non eſſe ergo res alias quàm quas uſurpamus ſenſibus, omni profectò mentis iudicio repugnat. Nam ſi Deus eſt author horũ, non eſt opus dignum tanta potentia & ſapientia. ſin rector, non eſt hoc regnum illius maieſtati congruens, & cõdignum. Vel ipſe intuitus cœlorum abunde teſtatur, non ſeruire tantam pulchritudinem huic deformitati, nec humilitati excellentiam. Nos quoq; ipſi ad utrum mundorũ ſpectemus, in promptu erit iudicare, ſi quis animum aduertat. Sunt enim ſenſus ex hoc mundo corporali, mens autem ex illo ſpiritali. Oſtendunt hoc appetitus, cognitio, & delectatio. Senſus expetunt, cognoſcunt, delectãtur ijs ſolis quæ materia ſunt & corpore ueſtita. mens autem ad ea

F ſem-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſemper fertur, quæ nuda ſunt molis: in ijs libenter uerſatur, eorum co A
gnitione & quaſi uſu delectatur magnopere, quod uidere eſt in præ-
ſtantibus & generoſis mentibus. Nam quæ in peiorē naturā degene
rarunt, nō præbent indiciū ingenij, & naturalis ſuæ qualitatis: quem-
admodum in natura uel belluæ cuiuſquam, uel ſtirpis, uel radicis, uel
floris, uel fructus inquirenda & perueſtiganda, nō facimus cenſuram
ex ijs quæ in deteriorem conditionem degenerauerunt, ſed quę in illa
ſunt nota perfectiſſima. Ex horum etiam duorū ſenſus mentis q̄ com-
paratione licet colligere, quanto eſt incorporeus mūdus excellentior.
quàm enim humilia & abiecta ſunt craſſa hæc, circa quæ ſenſus occu
pantur? quāto altiora & nobiliora, quibus mens ornatur? Quæ opes
ſunt illæ noſtri ingenij, collectæ ex mūdo ſpiritali, & quidem tenuiter
ac malignè tanq̄ aquæ pluuiæ guttatim deſtillantes? quid fiet quum
ex pleno & uiuo gurgite hauriemus? Declaratur quoq̄ mentem no-
ſtram non hinc eſſe, ſed è mundo incorporeo, quod in hoc corporali
poſita tanquam in loco alieno, non poteſt quieſcere, ſemper aliquid
deſiderat & requirit, uelut deſerta & deſtituta: intelligit ſibi deeſſe ali-
quid, ſed ignorantia & tenebris huius corporis ac mundi obſtupefa-
cta, quid illud ſit non aſſequitur, quoad lux ei admouetur aliqua quæ
caliginem illam diſcutiat, & ignorantiam edoceat: tum demum ſe to-
tam ubi ſit, unde uenerit, quò tendat ſpectetq̄, recognoſcit, & magna B
hæc ſublimia admiranda tanquam cognata ſibi intuetur, ad quæ ſen-
ſus non modò non penetrant, ſed tanquam fabulas, & rem impoſſibi
lem aſpernantur ac derident, quoniam eò non poſſunt ulla ui aſſur-
gere. non aliter quàm ſi leonibus, aut urſis, aut lupis, aut alicui bruto-
rum nationi daretur loquendi facultas, & ſermonis aliqua intelligen
tia, ſi quis in eorum cœtu de rebus hominum, de eo quod mente iu
dicio ratione conſequūtur & conficiunt, diſſereret, irrideretur ac reij-
ceretur tanquam fabellarum incredibilium conſictor, nimirum à me-
tientibus homines ex ſeſe. At ſpiritus & angelicos & humanos amo-
re coniungi Deo, ſeu potius unum cum illo fieri, id uerò exiſtimarit
quiſpiam tale eſſe, quale quum medicorū quidā ad curationē morbi
difficilis ac penè deplorati, iubent nos herbas aut oſſa animantium ab
extrema India uel Scythia petere. Quomodo uniētur tam diuerſa, an
gelus & Deus? & quod plus eſt, homo & Deus? dicet aliquis. Cæte
rum Deus non ideo à nobis procul abeſt, quia non cernitur, quia in
cœlis dicitur habere ſedem ſuam: ille autē re uera ubiq̄ eſt prę ſens, atq̄
adeſt: nec minus eſt cuiq̄ noſtrū intimus, quàm anima ipſa qua uiui-
mus, atq̄ etiā penitior. Neq̄ uerò nobis tantū eſt præſens, ſed cœlis,
ſideribus, elementis, arboribus, animātibus. quippe qui eſt magis uita
cuiuſq̄ & eſſentia, quàm animæ uel effectiones, per quas quicq̄ eſt id
quod eſt. Nihil ergo loci interuallū obſtat. Ratio autem connectendi
ſpiritus,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſpiritus,& nodus aptiſſimus eſt amor; ſicut uiciſſim reſoluendi & diſcindendi,odiū. Omnis enim facultas quæ cognoſcit,ob hoc ipſum cognoſcendi uim eſt nacta,ut ſi quid iudicarit eſſe bonum,appetat & ſequatur:ſin malum,auerſetur & fugiat.quę diffuſè ſunt in amoris natura explicita:non enim ſunt loci huius.Appetitio hæc boni,uocatur amor:mali aũt auerſio,eſt odium.Quæ expetimus,aſſequi uellemus, ut coniunctio illius deſideriū noſtrum impleret. quæ odimus,ab illis uellemus fugere, ne per præſentiam illius torqueremur. Amor ergo applicandi & cõnectendi uim habet. quod non tantū in hominibus, ſed in feris quoq; ipſis animaduertimus,quæ ſobolem ſuam diligunt, nollentq; ab ea diſcedere.Feræ beſtiæ,in ſyluis & ſolitudine natæ atq; educatę,hominem,quia metuunt,tanq̃ ſibi noxium oderunt:& quia oderunt, defugiunt ac deuitãt. cicures autẽ,ut feles & canes, quia nos diligunt,uerſantur inter nos placidè:& ſi quò recedamus,ſequuntur. Homines etiã quid coniungit, quid detinet, niſi amor? quid ſeparat, niſi odium? ita ut abſentiã inſtar mortis eſſe ducant. quumq; abſunt, quantum poſſunt efficere,reducunt ſe in præſentiam memoria,literis, mentione:& quem odimus, de eo non libenter meminimus.Sed hominis amor qui ratione eſt præditus, lõgè diuerſæ eſt rationis,quàm brutorum.horũ enim charitas uel ex impetu eſt quem natura indidit,
B uel ex delectatione ſenſuũ. & in hominibus qui nõ aliter uiuũt quàm belluæ,amicitia amorq; omnis ex eodem fonte manat,nempe ſenſuũ, abſq; iudicio rationis. Qui uerò amor ex cõſilio & mente oritur,ex eo bono trahit originẽ, quod mẽs iudicauit eſſe tale. ideo liber eſt amor, & ſcit quid amat:& quum amico ſuo fruitur,nouit quantum eſt quo fruatur, & quale : nec eſt ulla ſatietas, ut in ſenſu. Iam amor mentis ut eſt in intimis, ita ad intima amati penetrat. amor ſenſuũ exteriore hac facie eſt cõtentus,ſicut in mutis animalibus:nec quale quicq; intus ſit conſiderat,nec aliis uult cõiungi quàm externis,non intimis.Ideo canes, feles, & homines aſpectu tactuq; acquieſcunt. Mentis autẽ amor ad unionẽ ducit.uellet enim amici animus in amicũ immigrare.Scienterq; ficta eſt à uiro ſapiẽte fabella, Vulcanum reperiſſe amicos duos, qui optimè inter ſe cuperent.eo amore delectatũ Deum,obtuliſſe illis quicquid optaſſent. illos reſpondiſſe:O Vulcane,tu qui faber es deorum, fac ex nobis duobus unum prorſum. Ariſtoteles acutè,amicum amico alterum ipſum eſſe dixit. Huiuſmodi charitas eſt coniunctioni cum Deo & beatitudini illius idonea,nõ charitas ſenſuũ. Primùm rationem,mentem,iudiciũ,conſiliũ Deus largitus eſt ſpiritalibus naturis,per quæ intelligerent quod tandem eſſet uere ſuum bonũ,ut illud expeterent, expetitũ ſequerentẽ, & cuperẽt cum eo copulari atq; uniri: ad quod ſequitẽ æterna beatitudo. quam adepti, ſcirent quantũ eſſent aſſecuti,& uere fruerentur coniunctione Dei. nam ubi non eſt hoc iu

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

dicium, nec ratio atq; expenſio tanti boni, quæ poteſt eſſe beatitudo? A
Quid, quòd beatitudo illa quũ ſit Dei incorporalis, non cõgruit ſolis ſenſibus, qui corporalibus ſolũ capiunt, ſed mẽtibus: & amor qui efficit unũ, is demũ eſt qui ſpiritus beatos reddit, nẽpe unione cũ beatiſs. in qua redeũt ad illum ſpiritus eadem uia qua erant profecti. Amore ſcilicet impulſore nos condidit, amore reuocat ac reducit, amoris ianua ab illo exiuimus, eadẽ ipſa eſt reuertendũ. Nam gignendi mũdi cauſſa non fuit aliqua indigẽtia authoris Dei, ſed copia, affluẽtia, diuitię ſummæ & incredibiles: quòd quum ſe beatiſſimũ uideret, bonitas adduxit eum, ut conderet res illius beatitudinis: quo in opere & bonitas apparet cõmunicantis ſua, & amor erga illa quibus tanta bona ſtatuit largiri, haũd ſecus q̃ declarat mater charitatem erga fœtum quem geſtat in utero, quũ illi parat crepũdia, nutricẽ, cunas, ludicra, & alia quæ ætati illi cenſet cõducere. Amor autẽ creationis patefit in cõſeruatione. quæ enim non amaret, neq; cõſeruaret. uolũtas illius omnipotẽs, & creatio eſt, & conſeruatio. Aliquid horũ procul aſpexerũt uetuſtiſſimi ſapientes, Mercurius, Orpheus, Heſiodus, Parmenides: qui Amorem antiquiſſimũ dixerũt eſſe rerum omniũ, à ſe ortũ, cõſultiſſimũ, & locatum in ſinu Chaûs antecq̃ mundus conderet. cum quibus Plato cõſentit in Timæo, & in Conuiuio. Habemus connexionis & coadunationis rationem ac modũ. eam uerò nos poſſe cõſequi, argumento eſt qualitas B
ipſa & conditio mentis noſtræ, quæ ita eſt facta & informata, ut naturaliter in bonũ & pulchrũ feratur: qui motus, ut dixi, amor nuncupat. Quòd ſi data eſt homini intelligẽtia Dei obſcura quidem & maligna, ſed aliqua tamen, cognoſcit utiq; nihil cogitari poſſe pulchrius, præſtabilius, maius, melius. Ergo in eũ qui talis eſſe iudicet, accenditur ſtatim amor. nã ſi has noſtras leues & dilutas uel probitates, uel formas diligimus, quid de fonte, de origine, de copia decoris, bonitatis, ſapientiæ, potẽtiæ infinita exiſtimandũ eſt? Hunc ſi amat, cõiungi profectò cũ eo cupiet. id uerò ſi aſſequi nulla queat ratione ac uia, nõ ſuperuacanea tantũ fuerit eiuſmodi cognitio, ſed moleſta quoq; & acerba. Quor ſum attinet gladiũ ad ſcindendũ diligenter exacuere, ſi nihil poteſt ſcindi? Quid famelico aut ſitibundo edulia uel potiones proponere, tanq̃ Tantalo, quæ nõ ualeat attingere? Tale eſſet hominẽ condi cum intelligentia, & ex eo, deſiderio æternæ fœlicitatis, ſi peruenire ad eam non poſſet, quid foret aliud, q̃ eum crudeliter eludere? monſtrare quę expetat bona, & in quæ toto niſu feratur, arcere tamen à poſſeſſione & uſu illorũ. Beſtijs quòd eſt datũ illis bonis frui, ideo nec deſiderare, illis ſe bonis carere non ferũt grauiter, ac ne intelligũt quidẽ. Illud porrò animaduertiſſe operæpreciũ fuerit, nos & per calorẽ eſſe in utero matris paratos huic luci ac uitæ, & in ea per calorẽ uiuere ac conſeruari, & per calorem ad alterã illã redire; ſed ut hæc uita eſt corporalis, per calorem

hîc

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A hic cõporalem, ad alterã uerò quæ ſpiritalis eſt, per calorẽ mentis. Homo à Deo prodit per amorem, admonetur, ut ad eum ſe cõuertat lucem adhibita. Si id faciat, accendit̃ poſitis ob oculos tantis bonis. accenſus autẽ, toto niſu illuc fertur, ut uniatur. unitus, fit beatiſſimus, quia uelut Deus quidã. Cõuerſio eſt amoris ortus, illuſtratio eſt amoris alimentum, accẽſio eſt amoris incrementũ. ſequitur actio animi ipſius in expetendo, in unione uerò eſt abſolutio bonorũ omnium.

DE SPIRITVVM IMMORTALITATE.

SEd quando ſpiritus omnes ad ſui cognitionẽ & amorem, indeq; ad unionẽ & participatũ ſempiternę ſuæ fœlicitatis Deus cõdiderat, immortales quoq; eſſe uoluit, quæ eſt in beatitudine illa nõ exigua gaudij pars, ſcire ſe nunq̃ nec bona illa ſibi defutura, nec ſe illis bonis. Nec fas erat, ut qui ſemel ad tantam unitatem coniuncti eſſent cum Deo, amplius ab illo ad interitum diuellerentur, qua affectione uniuerſa penè dilueretur beatitudinis lætitia. Creauit ergo Deus mentes ſui capaces immateriatas, ne quid haberent inimicũ ac contrariũ, cuius uiolentia perimi poſſent, niſi idem ille Deus uellet, qui procrearat. quemadmodũ Plato loquentem inducit Deum ſupremũ dijs minoribus atq; inferioribus, quos ipſe procrearat, futuros illos uoluntate ſua æternos: quæ uoluntas Dei maius ſit
B uinculum ad eorũ perpetuitatẽ, quàm illa quibus eſſent quũ gignerentur connexi & colligati. Eadem eſt humanæ mẽtis cõditio & natura, quæ non ut reliquæ brutorũ animæ cum ſuo cadit corpore, ſed proprio ac peculiari munere ad æuum eſt immortale à Deo cõdita mens ac ſpiritus, ut ſuperiores illi cœleſtes. Sed hæc tamen diſputatio moleſtior eſt facta, atq; intricatior, ex hominum partim ignorantia, partim malicia & prauitate, qui omnia corporis ſenſibus metientes, induxerunt animum nihil credere, niſi quod ſub illos caderet. Alij delicijs immerſi ac uoluptatibus, omnia cuperent cum illis pariter cõcidere, hoc eſt cum corpore, nec eſſe ullum iudicem, qui uitę huius rationem à nobis repoſceret. Sed nos quãdo locus hic in uniuerſa uita & pietate, imò in hominum beatitudine aut extrema miſeria tanti eſt momẽti, fuſius paulò eum proſequemur: neq; eſt attingendum leuiter, quod periculoſum eſt nõ perfici. Nec pigebit me diſputationem integram in libris de Anima à me tractatã, hic retractare. Si ſolis ſenſibus habetur fides, & intra illorum limites concludũtur omnia, ut quibuſdam uidetur nimis craſſe de rebus ſtatuẽtibus, nec animas tribuemus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec ſenſu ullo percipimus: neq; effectiones ſiue formas eſſe in rebus naturæ cenſebimus: nihil denique præter molem, quam aſpicimus & attrectamus. quod eſt diſciplinæ omni contrariũ, tum ab omni iudicio humanæ mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri ſi uideant armatũ patrem, poſtea ea ipſa ar-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ma conſtituta recta in ſtipite, exiſtimant eſſe eundem ipſum patrem, A
adeunt, colloquuntur, & non moueri ac reſpondere admirantur, ter-
rentur, indignantur, deniq; etiam in fletum prorumpũt. Pueri ĩdem,
& homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos eſſe homi
nes iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitãt, & de
cibis offerunt ut edant. Idem iudiciũ eſt beſtijs, ut ficta & ſimulata pro
ueris accipiant. Alios quoq; fallit circa hæc communis loquendi for-
ma. Nam ut populus eſt ſermonis dominus, & ducitur magis ſenſi-
bus quàm iudicio mentis, fit, ut ex præſcripto ſenſuũ loquamur. Itaq;
picturam hominis, & cadauer hominis, hominẽ dicimus: & iam mul-
ti eum ueſtitũ qui totũ corpus amiciat eum ipſum uocant qui ueſtitur,
& iacere illũ quũ iacet ueſtitus. Verũ qui in ſtatuendo de abditis rebus
ſenſibus tantũ ducuntur, ab infantibus & morionibus nihil diſtãt, ne
dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominẽ eſſe aiunt:
& quum cadauer proiectũ aſpiciunt, nihil fuiſſe aliud hominem ſuſpi-
cantur, tametſi oculi & ſenſus iſti corporei, quomodo aliquid in clau-
ſo loco deprehendũt latêre, niſi ex ijs quæ foràs prodire cõſpiciunt: ut
ignem ex fumo, animãs ex uoce, morticinũ ex fœtore. Quis uerò non
annotat, quantum ſit inter hominẽ & brutum interualli: ut inferiora
alia præteream. Homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot
opera admirãda magno ingenio inuenta & exculpta: uagatur mente B
per naturam uniuerſam, habet rationẽ & ſermonem, in quîs omnibus
diuini ingenij uis quædam atq; imago elucet. Quòd ſi hominem pro-
pter ſimilitudinẽ corporis parem in naſcendo & moriendo facimus
beluis, neceſſe eſt, ut propter mẽtis tantã tamq; euidentẽ differentiam
faciamus præſtantiorẽ. Et ſi renunciatur tanto bono immortalitatis,
renunciandũ eſt quoq; ingenio, rationi, mẽti, per quam ſumus immor
tales: & ſi ea uidemus ſigna in homine, quæ teſtãtur illũ cœleſtis ac di-
uinæ eſſe originis, conſequens profectò eſt, ut aliquid in eo inſit maius
ac præſtabilius, quàm quod ſpectari poſſit oculis, aut manib. tractari.

Nullus, inquiunt, redit ad nos ex altera illa uita, qui nos certiores red
dat, qui ſit illic ſtatus rerum, quid agatur. Hoc quidem dicit uulgus, ali
quid ſe acutũ inueniſſe ac protuliſſe exiſtimans: ſed hoc eſt, qualia eius
ferè omnia. Tranſeo quòd multæ animæ fato iam defunctæ in ſua ſunt
reuerſæ corpora, aliæ uiuentibus ſunt locutæ, & aliquid eis ſignifica-
runt, quæ ſunt noſtræ pietatis, hoc eſt ſuprà naturam. Cæterum ſi nul
lus in Indiam commearet, nullus ab Indis ad nos, nec India eſſet proti-
nus, neq; Indi: tot annorum millibus uſque ad hanc ætatem nemo ad
nouum iſtum orbem nauigauit, nec ullus ad nos eorum, neque ultro
& citro alteri de alteris audiuimus, aut cognouimus: quid mirum, ſi
nec inter animos corpore ſolutos, & nos corporeos nullum ſit conſue
tudinis commercium? Magna quidem & uaria & difficilis inter nos

&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A & nouos iſtos homines uia: ſed confici tamen poteſt, & eſt confecta. inter nos uerò, & cœlos, aut inferos, naturæ legibus impoſſibilis. Inter corporea & incorporea nulla eſſe poteſt conuerſatio, neque nos illorum conditioni apti ſumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde quòd mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, hoc eſt de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quòd nos alij nolunt reuiſere, alij non poſſunt. Si quis in ſua ciuitate factus eſſet magiſtratus, nollet utique ad exilij ſui inſulam reuerti. itaq; hic non expetit. qui uerò in carcere aut ergaſtulo detinetur uinctus, non poteſt. Sed ſanè quócunq; nos conuertamus, ſurſum deorſum, circum circa, omnia docent, teſtãtur, clamant immortalem eſſe animam humanã: natura & neceſſitas cauſſarum, proportio & ſimilitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas noſtra ex illius beneficentia. Principiò rerum omnium ueræ germanæq; eſſentiæ ipſæ per ſe non cognoſcuntur à nobis, abditæ latent in penitiſſimis cuiuſq; rei, quò mens noſtra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhærentibus & actione potiſſimum, quid & quale quicq; ſit, ratio noſtra colligit. Nam ſicuti eſt ab Ariſtotele animaduerſum acutè, res omnis ſic habet ſe ad eſſe, quemadmodum ad operari. eius uidelicet opera & actus qualita-
B tem quantitatemq;, & ingenium eſſentiæ declarant. Primùm omnium actiones ipſas animæ perpendamus. de quibus actionibus prima eſt, cognoſcere: id uerò eſt quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisq; nominibus conſignatur. Nulla eſt porrò cognoſcendi facultas, & uis, quæ id cognoſcat, quod proportionem nõ habeat cum natura ſua aliquam. Cognitio enim uelut imago eſt quædam rerum in animo expreſſa, tanquam in ſpeculo. Non poteſt autem reddi ab ſpeculo corporali quod ſit ſpiritale, aut quæ aliorum ſunt ſenſuum quàm uiſus. neque id exprimetur, quod proportione eſt ipſo ſpeculo maius: ut mons totus proximè admotus, niſi procul recedat, ut ex interuallo naſcatur proportio: neque id, quod non eſt ei obiectum è regione. Senſus noſtri externi, nempe extenſi & prædiți quantitate, non capiunt quæ ſunt quantitatis immunia: nec quæ molem habent ampliorem, quàm pro eorum ambitu, neque abſentia. Senſus interni non capiũt ſpiritalia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quæ hæc capit, cognoſcit, comprehendit ſola ex rebus ſublunaribus, ſpiritus eſt, ut illa ipſa: & quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excederetur. Apertius hoc oſtendit, quod ex uniuerſa æternitate illam, quæ immenſa duratione nos præceſſit, non poſſumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens noſtra. hanc uerò quæ interminatis pòſt ſeculis ſequetur, facilè capimus & intelli-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

gimus: ut liquidò appareat illam uaſtiorẽ eſſe noſtra anima, nec ullam habere cum ea ſiue proportionẽ, ſiue analogiam: hanc uerò alteram habere, illi non eſſe aptam, huic eſſe. Ex eodẽ cognitionis fonte facilè colligitur, plantarum & brutorũ animas ex ui & potentia materiæ aptas inſtructasq; produci, mentem noſtrã peculiariter à Deo gigni in corpuſculo ſupra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim aſſurgit aut tranſgreditur id, à quo accipit eſſentiã & uires, alioqui non iam ab illo acciperet, ſed à priore aut ulteriore aliquo, in quod tenderet. Senſus noſtri interni atq; externi, tum belluæ, quæ illis ſunt ſolis præditæ, nihil cognoſcunt aliud, quàm quæ ſunt naturæ huius quam cernimus, non aſcendunt ſuperius. Mens noſtra non contenta cœlis, ſideribus, angelis, uſque ad Deum ipſum peruenit: nec ulterius poteſt progredi. Quid hoc arguit aliud, quàm animas mutorũ à natura hac progigni, ſupra quam ſe non attollunt: noſtram uerò à Deo ſupra naturę huius poteſtatẽ? Itaq; animæ noſtræ cõtingit, quod de aqua fontana dicitur, ut tam alte aſſurgat, q̃ deſcenderat, nec poſſit altius. Nec aliter quàm mens noſtra nõ modò intra Dei cognitionem ſiſtit, uerum etiã multo inferius. Sic ſenſus multum infra naturæ huius opera ſubſiſtunt, neq; intima illius penetrant, ſed in extima ſemper facie uerſantur. Moſes in mundi originibus nõ obſcuris uerbis uidetur hoc ſignificaſſe. Nam quum alia omnia ſolo Dei dicto narret eſſe condita, ubi ad hominem uenit, non naturæ eam tribuit potentiam, ut hominem procrearet, ſed Deo ſoli. dicit enim, Faciamus hominẽ ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. & paulò pòſt, Inſpirauit Deus in faciem Adæ ſpiraculũ uitæ. per utranq; ſententiam & originem à Deo propriam, & animorũ immortalitatem denotauit. Cæterum ne quis in hoc fallatur, tametſi ſupra uires naturæ huius ſiue elementaris, ſiue cœleſtis, ſiue angelicæ ſit, animã hominis à Deo creari, naturaliter tamen creatur à Deo, hoc eſt lege ab illo ordinata atq; ſtatuta, nõ ſecus quàm alia omnia. Non enim quoties homo cõditur, nouũ edit Deus miraculũ, hoc eſt præſcriptæ legi uel contrariũ uel diuerſum: niſi quis forte naturæ huius miraculũ uocet, in quo non diſſentio. ut nõ immerito Mercurius Triſmegiſtus, ſiue quis eſt alius, magnũ miraculũ eſſe hominẽ dixerit. Deus in materiam præparatã iam atq; aptam immittit animã, ſuprà materiæ ipſius & opificis naturæ uires, ſed lege ab ipſo ſtatuta. Quocirca & genitis in adulterio ac fœdo inceſtu animas tribuit, quoniã hi, quanquam contra bonũ & pium, non tamen contra legẽ illam à Deo poſitã gignuntur. quod fieret, ſi cinædis id quoq; concederetur, aut eiuſmodi. Et animam noſtram non à naturæ facultate, ſed Dei unius procreari beneficio, non ſolum eſt uerum, ſed intereſt humani generis uerum eſſe: & quia intereſt, uerum eſt indubiè. Inducta enim anima in corpus, nõ naturæ ope, ſed propriè ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuã & potiſ-

potiſſimam partem ſui nõ naturæ, ſed Deo, illumq; tanq; unicũ mentis ſuæ parentẽ agnoſcit, quam ſoli ipſi deuoueat, & conſecret, neq; in eam iuris quippiã alteri ulli impartiat, q; Deo, ſummo & præpotenti patri ſpirituũ unico. Multũ in corpus hoc & ſenſus omnes uendicãt ſibi poteſtatis & iuris parẽtes corporũ, tum liberi, natura ipſa, patria, neceſſarij. mens uerò ſolius eſt Dei, eamq; ſibi uni reſeruari iubet ad fœlicitatem noſtrã, quoniã illius ipſe unus eſt author & progenitor. Quòd ſi anima non à natura hac Dei adminiſtra & opifice profertur, ſed à ſolo Deo, cõſequens profectò eſt, ut nihil in natura ſit quod eam poſſit extinguere, ſolus id poteſt Deus. Non eſt autẽ credibile Deum ipſum per ſe cõdere, quod mox ſit perempturus. quid enim attinebat id fieri? Quin potius humanæ animæ & progignẽdæ & corrũpendæ, ſicut aliarũ animantiũ, potentiã naturæ concedebat: cur ſibi uni reſeruabat, quod cõmuni lege ac cõditioni erat ſubditurus? Hæc de cognitione, iam de appetitu. Cognitio omnis, ut aliàs eſt ſæpe & à nobis, & ab alijs ferè demõſtratũ, propter appetẽdũ aut fugiẽdũ eſt animãti indita. Eſſe nunc ſenſus noſtri capiũt, quemadmodũ & muta. Nam quale ſit belluarũ ingeniũ, & quẽadmodũ ſint affecta, ex noſtris tum externis ſenſibus tũ internis, certiſſimã coniecturã licet ſumere: uideli cet quos habemus cum illis communes, ac prorſum ſimiles. Itaq; ferun
B tur pecudes ſolũ ad nũc. appetitus enim cõſeruationis eſt in illis non ex cognitione rerũ, ſed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignendi nõ eſt principalis officij, nempe cognoſcẽtis, ſed uegetãtis, hoc eſt infimi. Homo aũt eſſe interminabile cognoſcit: q̃d quia uidet cõducibile ſibi eſſe ac bonũ, expetit quoq;. Itaq; naturalis eſt hic appetitus. ſi naturalis, ergo de re nobis congruente atq; apta, nec fruſtra ingenitus. Expleri igitur poteſt, & ut expleat aliquãdo neceſſe eſt. alioqui non ſolum inanis eſt tãti boni oſtẽſio, ſed crudelis. Expetitionis huius eſſentiæ perpetuæ, quæ nunq; intermoriat, indiciũ eſt auiditas prorogãdi nominis in omnia ſecula pòſt uentura. q̃d adeò eſt à natura inſitũ humanis pectoribus, ut etiã qui extingui omnia arbitrantur cum uita, ſamam nihilominus affectent, & bene audire uelint iam ſepulti. uelut ſignifer impietatis Epicurus, natalẽ ſuũ diem celebrari teſtamẽto cauit, & epulũ ſectatoribus ſuis dari luna uiceſima. Naturalis enim illa ueræ immortalitatis cupido infecta & corrupta tenebris mentis, prauis animorũ cupidinibus in hanc alterã degenerauit cupidinẽ famæ: haud aliter quàm quũ bonũ ſemen in ſolũ uicioſum incidit. Affectus item ipſi, qualis ſit & mentis noſtræ & ſenſuum natura, declarãt: quodq; ſit inter illos diſcrimen, & ſenſus dico tam internos q; externos. Si enim incipiat animus de morte ſua cogitare, ſenſus interni & phãtaſia modò longã uitã hanc fore imaginent, de altero illo interitu nõ admodũ permouent, imò facilè eiuſmodi cogitationẽ ſine ſenſu aliq; deglutiũt.

mens

mens uerò ipſa ijs tenebris inuoluitur, tantopere confunditur, ut nihil magis expaueſcat, & refugiat. Vel ipſi illi qui in maximis uerſant malis, & impetu quodam animi cæco mortem appetunt, cuperentq; ſeſe aboleri penitus, ſi pauliſper à deſperatione in ſe uacaret redire ac conquieſcere, deq; animi extinctione cogitarent, damnarent prorſum ſententiã priorẽ, interitumq; illũ horrerent, maiusq; id eſſe malũ ducerẽt, quàm illa omnia quibus uexãtur atq; affligũtur. Cõtrà uerò quum de hac morte corporis uenit in mentem, ſenſus omnes ilico percellũtur: mens uerò ſi ſana ſit & quieta, ſtat immobilis, & errorem trepidationemq; illã ſenſuũ ridet & caſtigat. Idcirco apud Platonẽ in Apologia acutiſſimus philoſophorũ Socrates, ad iudices & populũ Athenienſem uerba faciens de morte ſua, quòd multitudo ſenſibus ducitur, incerto reliquit animæ immortalitatem, dilemmate tantũ uſus. Si nõ moritur animus, maiora me expectant bona: ſin moritur, nihil ſentiã. In carcere uerò inter diſcipulos rerũ cognitione excultos, & ſapientiæ ſtudioſos, nihil poſuit in dubio, ſed cõſtanter, multisq; argumẽtis conatus eſt euincere, ac perſuadere, animos noſtros corporibus ſuis ſuperſtites perſeuerare. Quid ex his efficitur? an nõ manifeſtò mortem mentis cõtra ipſius naturam eſſe? idcirco illam eius mentionem reformidare ac exhorrere: ſenſus uerò de hac tantũ uita eſſe ſolicitos. mortem hanc corporũ ad mentem nihil pertinere: corporis eſſe, & eorum A B
quæ ſunt corpori annexa, ſenſuũ uidelicet internorũ ac externorum. Quid, quòd mens in prauo habitu corporis, uelut ſi affectu ſit perturbata, phantaſmatis confuſa, imperita, flagitioſa, ſceleſta, impia, magis ad recordationẽ corporeæ mortis cõcutitur, quàm quũ ſobria eſt, ſana, ſerena, quieta, docta, innocens, pia. Quæramus iam utrius iudicium certius ſit ac uerius, perturbatæ an quietæ, ægræ an ſanæ, indoctæ an eruditæ, in recto corporis ſtatu, an praue affecto, ſceleratæ ac impiæ, an piæ & ſanctæ. Ex delectationibus quoq; eſſentia deprehenditur humanæ mẽtis. delectationes enim eo ſunt maiores, ſuauiores, diuturniores, magisq; ſtabiles, quo res eæ quæ uoluptatem adferunt ſimiliores ſunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cũ illa & uicinitatẽ & proportionẽ habent. Quũ de genere eſt aliquo uel forma iudicandum, ab ijs ſumitur ſpecimen ad pronunciandũ, quę ſunt in illo genere optime affecta & cõſtituta, id eſt maxime ſecundũ generis eius uerã atq; incorruptã naturã. Non ignoro multos eſſe homines brutali ingenio, qui uoluptatibus ſenſuũ capiãtur unice. ſed nos præſtãtiſſimas ac generoſiſſimas mẽtes cõtemplemur. Illæ uerò plus delectant internis ſenſibus q̃ externis, plus mente q̃ phantaſia: & ex mẽte potiſſimũ contemplãdo, & ex rebus quas cõtemplãtur, illæ eas iucundiſſimè capiũt, & diutiſſimè tenẽt, quæ ſunt ſupremæ, quę corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus auidius expetit ac retinet,

A net, minusq; illis perſcrutãdis atq; intuendis defatigatur. Hæ igitur ſpiritales res & ſempiternæ conformiores ſunt menti, quàm corporales. illarum naturę ac ingenij magis eſt conſors & particeps, quàm iſtarũ. in illis enim mirifice acquieſcit, tanquàm ſuis ſimilitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores ſenſus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectando aſſequi poſſunt. Quòd ſi mens tam eſſet quàm ſenſus mortalis, non minus mentes excellentiſſimæ & diuinis proximæ, caducis rebus tenerẽtur ad ueram & ſolidã uoluptatem, quàm ſenſus ipſi. Iam ipſa corporum noſtrorum cõſtitutio, & facies in cœlum erecta, cœleſtes nos eſſe teſtificatur, intẽtos ſemper illuc tanquam in patriã, ad quam proficiſcimur. Et corpus ipſum quemadmodũ ſe habeat animus, oſtendit. erectus eſt enim hic & ſublimis magis multo quàm corpus, aſcendens per gradus rerum inferiorum, nec conquieſcẽs, donec ad cœleſtia & diuina peruenerit: ibi demum ſiſtit, & acquieſcit. ut ex motu, & ex quiete manifeſtũ fiat, quemadmodum in rebus omnibus naturæ, quis ſit ei locus naturalis. Cæteræ animantes, ut terreſtres, terram ſemper intuentur, in qua eſt bonum ipſarum. noſtrum uero bonũ, ſi non eſt in illa cœleſti æternitate, quorſum pertinet excelſum caput in homine, & oculi in cœlum ſuſpectantes? an ut in tanta uitę huius calamitate, & aſperrimis rebus locũ illum ſpecioſiſ-

B ſimum, atq; à miſeria omni remotũ intuentes, magis nos uita diſcruciet, & exacuatur uanũ illius fœlicitatis deſiderium? atq; eo uehementius & acrius, quo quisq; ingenio uel eruditione plurimum eſt prædítus atq; excultus, ueluitæ huius incõmodis ac miſerijs preſſus, & diu uexatus. nam fortaſſis hominũ aliqui pecorum more ſine ſenſu hæc prætereunt, ſiue ex mentis torpedine, ſiue ex ebrietate fauẽtis fortunę. Et de naſcendi modo in hac mortalitate intelligi poteſt, qualis ſit modus ille renaſcendi in æternitate. Nam ſicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce paratur illi alteri, præ qua lux hæc noſtra tenebræ ſunt, & nox obſcuriſſima. Nec aliter quàm quũ tempus naſcendi appetit, flacceſcit uita uteri, quaſiq; infans emoritur, illo utiq; uiuendi genere: ad eundem modũ quum homo è uita orbis huius exceſſurus eſt, & tanquam pariendus ad uitam alteram, moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto præſtantiore, quanto hæc eſt lucis huius melior, quàm illa uteri. Itaq; paramur in utero uitæ corporis, in corpore autem uitæ mentis. Horret animus diſceſſum ex hac uita, propter ingentem mutationem: & ſic eſt affectus, quemadmodum infans naſciturus, ſi ei ſenſus aliquis daretur noſcendi & cogitandi. Exit enim & infans naſcens, & homo moriẽs, uterq; in lucem nouam, faciemq; rerum admirandam. qua nouitate uterq; perterrefactus, nollet ex ſuo gurguſtiolo prodire, niſi urgeretur artificio naturæ. Non eſt profectò dubitãdũ, quin hominis mors magnam habeat cum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

cum ortu cognationem & ſimilitudinem, propter eam imperfectio- A
nem quæ eſt infanti in utero,& homini in hac uita. Nam ſi perfectus eſſet ſuis omnibus partibus, atq; abſolutus infans in locis maternis, nihil ei eſſet opus ortu: ſed quũ ei ſenſus ſit tributus,& facultas cognoſcendi, quæ exercere nõ poteſt in utero, egreditur in hanc ſpacioſam lucem, ubi ſentire poſſit & cognoſcere. Hactenus quidem communia nobis omnia cum beluis. At uerò quia beluæ hic funguntur muneribus ſuis omnibus & facultatibus à natura inditis, hic uiuunt ac intereunt. homo, cui donata eſt mens, qua nihil aut parum utitur in hac uita, profectò ortũ alium habet, in qua mentis obeat munia, quod in libris de Anima docuimus. ſicuti & de illo quoq; diſputauimus, ſi anima ſit mortalis, omnia ad uitã hanc pertinere, fruſtraq; hominem eſſe conditum: quandoquidem nullo penitus fine propoſito, uel non eo certe qui excellẽtia eius ſit dignus, atq; adeò res omnes incaſſum eſſent à Deo productæ. Quorſum enim creare attinebat? ſcilicet ut poſteaq; pauliſper ſeſe oſtendiſſent, ſubducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilq; abſit à beſtijs, longè etiam quàm illæ miſerior? qui quod potiſſimũ ipſi eſt, atq; optabiliſſimum, nunquam aſſequitur: quod Ariſtoteles & Theophraſtus fatentur. Quòd ſi homo, cui corporea ſunt parata omnia, qui ſolus uti poteſt, & uult, & nouit, fruſtra eſt inductus in uitam: quanto magis ea omnia, quæ illius ſunt B
gratia procreata? Vana ergo omnis creatio, & Dei maieſtate immenſaq; ſapiẽtia indigna. quod abſit. imò nec ulla eſt rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita ſunt connexa & coniũcta exiſtimatione ac perſuaſione, diuelli ac diſſociari ut nullo modo nec poſſint, nec fas ſit, Dei religio, Dei prouidentia, animæ noſtræ immortalitas. Quiſquis unum iſtorum tentarit labefactare, aliorum quoq; fidem concutiet. Nam ſi animæ non ſunt immortales, bene aut ſecus factorum nullæ ſunt pœnæ, nulla præmia. Hęc enim omnia in decurſu præſentis æui permiſta & confuſa cernimus, ut nihil aliud ſit hominum uita, quàm merum latrocinium. Nulla eſt ergo Deo cura de nobis. Quòd ſi nos non curat, quorſum à nobis coletur? uana & ſtulta perſuaſio fuerit religio Dei ac pietas. At nos tamen homines omnes & nationes quantumcunq; barbaras, & ab humanitatis inſtitutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionẽ aliquam, laudare ac probare modeſtiam, moderationem, gratitudinẽ, pietatẽ, manſuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non poteſt, quin hæc ſint bona, & cõtrarijs potiora. cuius rei nulla eſt ratio, ſi Deus nõ ſit ſpectator ac iudex. teſtantur igitur nos illi curæ eſſe, & pietatis premiũ alibi expectandum. Quòd ſi illic eſt uirtutis preciũ, & hominis finis, anima profectò illic uiuet. & retro idem ualet: ſi anima illic uiuet, finis hominis illic eſt. finis enim ad ultimũ & perfectiſſimum pertinet,
qui ea

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A qui ea de cauſſa nominatur finis. Quòd ſi plurimorum & ſapientiſſimorum hominum authoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis cõſenſum, habemus expreſſum alterum & manifeſtum. quandoquidem non ſolum doctis & ab humanitate inſtructis nationibus, ſed feris ac barbariſſimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc nouũ orbem tam diu ſepoſitis & latentibus, perſuaſiſſimum eſt, animas hominum hinc in alia emigrare loca, digna ijs rebus quæ in uita geſſerint. Ex profeſſoribus autem ſapientiæ ignobiliſſimi, & qui in delicijs extremum bonorum ſuorum poſuerant, animam fecerunt mortalem. ſcilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipſos funditus extirpauerũt. Poſt hæc autem per prauam perſuaſionem euerſa, non erat animorum immortalitas incolumis manſura, quæ coniuncta & complicata eſt cum cauſa prouidentiæ & pietatis. Sapientiſſimi uerò & ſanctiſſimi philoſophorum nunquam ſuſtinuerunt animam mortalem affirmare, & quaſi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus antiquiſſimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius diſcipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarũt. Socratis unum ex argumentis eſt in Phædone Platonis, naturale eſſe hominibus deſiderium ſciendi & ſapientiæ: quæ
B quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurũ eſſe abſq; dubio, ut deſiderium hoc alibi expleatur. Quippe quod naturale eſt, de nihilo eſſe, ac ſuperuacaneum, non poteſt. Nam quemadmodum fruſtra eſſent oculi aſtructi animalibus, ſi nunquã daretur cernere ſemper in nocte ac tenebris uitam acturis: ita & cupiditas ueritatis, ſi nunquam eſſemus illam aſſecuturi, ſuperuacanea res eſſet, ac deridicula. Qua in reputatione ac perſuaſione certiſſima ceſſat Theophraſti querela, quòd natura longiſſimam mutis animantibus uitam conceſſiſſet, quarum nihil intereſſet diu uiuere: homini uerò perbreuem, cui tantũ expediret longam uitam degere, ad aſſequendam ſapientiam, maximum hominis bonum. Nunc uerò quũ incipimus ſapere, morimur. non hæret in diuinam ſapientiã & bonitatem iuſta ulla querimonia. Satis longam ætatem accepimus, ut hic quantum cõueniat diſcamus. in altera erit copia ſapientiæ, & ſatietas. In hoc enim æuo quantulum eſſet, quod in ſapientiæ curriculo promoueremus, etiam ſi quadrupli caretur nobis uita, & ad quingẽtos aut mille annos perueniret? Non perfert ſapientiæ fulgorem mens noſtra, anguſtijs huiuſce corporis & obſcuritate oppreſſa, haud aliter quàm noctuæ oculi lumen ſolis: quę eſt Ariſtotelis magiſtri ſimilitudo. Quocirca tantus philoſophus non accuſatione naturæ, hoc eſt Dei ſapientiſſimi & optimi, debebat ſiſtere, ſed ex ea admoneri ſapientiæ huius, cuius tantum & tam acre deſiderium humanis pectoribus natura indidiſſet, alibi profectò eſſe

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

locum, & explendæ auiditatis oportunitatem. De Aristotele, quid A
senserit, nihil habeo dicere. obscurus est, lubricus, uafer, in hoc etiam,
ne à more suo discedat. Vno in loco dicit, Si intelligere potest mens
absq; phantasia, separari potest ab ea: sin secus, nõ potest. quod ab eo
non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim
in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est
per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus. Interior autem
imaginatio, non aliter, quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non
possunt aliter cernere, quàm ut illud finit uitrum. Alio tamen in loco
idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut im
mortale à caduco. In hanc præstantissimorum philosophorum, imò
philosophiæ totius sententiam optimus quisq; mente ac sensu uadit.
Nam mortalem esse animam malis & desperatis hominibus optatur,
& expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiunt. Si enim
(quod paulò antea dicebam) cogitatione reuoluat quis, absumi pror
sus omnia in morte, quasiq; in perpetuas tenebras absorberi, quis bo-
nus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio
suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet, & refugiat
modis omnibus, eamq; cum summa impatientia expectet, & perferat,
quum necessitas coget? Vel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uo-
tis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis tempestatibus, est B
tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mor-
tem inclamat: qui ubi paulum resedit, consolatur semetipsum spe, uel
quod cessabit dolor, uel quòd tempus & assuefactio leuiorẽ reddet.
Deniq; grata est quomodocunq; lux hæc, etiam miserrimis. quid illis,
qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age porrò quæ
desperatio homini probo, si ueniat illi in mentem suorum recte cogi-
tatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò con
trà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut pauper-
tatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uir-
tutis compensationẽ reliquam esse post uitam, nec plus eum acceptu-
rum, quàm improbũ & sceleratum? Nam memoria nominis nec sem
per contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & glo
riam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indigniſ
simum est) dedecus. Nec ampla est propter diuersitatẽ ingeniorum,
morum, sententiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra
& laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia consumente uetustate.
Nec quicquã ad uita functos pertinet. nec Achilli prodest sua gloria,
uel Socrati: nec Catilinæ aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid
porrò? posteaquam uir sapiens per cœlos, per sidera, per elementa o-
mnia sit animi intẽtione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes,
homines, angelos, usq; ad regem mũdi, per res ueteris memoriæ, quæ
gesta

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A geſta ſint, quæ contigerint, quid illi acerbius poteſt nunciari, aut quod minus conſolationem admittat, quàm ſi in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili ſpectaculo extinguenda ſit mens tantarum diuitiarum ſpectatrix, receptaculum, theſaurus: ut nullo amplius futura ſit ſenſu, nullo in loco, non magis quàm bruti animus abiectus, uilis, torpens, nullius q̃ capax excellentiæ? Quis eſt qui poſt hanc conſiderationem mortem non pertimeſcat, etiam in grauiſſimis uitæ malis poſitus? Contrà uerò, quanta bono & ſapienti conſolatio ad caſus omnes uitæ atque infortunia, ſcire paratum eſſe locum quietis, non priuationis atque orbationis omnium, ut ſomniarunt ſtulti, (quomodo enim quod non eſt quieſcit?) ſed fœlicitatis cõſtitutæ à Deo æquiſſimo, potẽtiſſimo, optimo: quam eis largietur, qui ad bene & ſanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uerè atque ex animo. Hæc quæ de hominum ſententijs atque authoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidũ, ab ea parte naturam & uerum ſtare, à qua ſtant boni & ſapientes, nempe à noſtra. Rectius uidelicet atque integrius eſt horum iudicium, quàm malorum aut dementium. Accedit iudicio & maximorum hominum & maximæ partis humani generis iuſtitia, probitas, religio, & uirtutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ nitũtur. Ac hæc
B quam in partem inclinant, & ueritatem eódem inclinare neceſſe eſt. pro his enim citius faciet ueritas, quàm pro ſceleribus, flagitijs, improbitate atque impietate: quæ mortalitatis animæ comites ſunt certiſſimæ. Sed nec mirandum eſt magnopere, in definienda atque ſtatuenda animæ natura falſos philoſophorum quoſdam minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles, quum alij amplioris nominis in ijs quæ ſenſibus uſurpamus, tam fœde ſint prolapſi. ut quòd nix eſſet nigra, quam uiderent candidiſſimam: quòd ignis frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porrò eſt in uitæ negocijs ſentẽtijs q̃ miſerrimum, & non fictis lachrymis deplorandum, quòd ad uerum & bonum nulli ſunt authores ſatis locupletes, & firmæ fidei: ad falſum & malum quiuis ſufficit. ut non iniuria ſit illud à Mimographo dictum, Ad triſtem partem ſtrenua eſt ſuſpicio. Nimirum, ut Ouidius inquit, quòd nos in uicium credula turba ſumus: mali uidelicet, & obſcuri, idcirco ad falſum & malum tanquam noſtri ſimile procliues. Quàm multi ſunt, qui Epicurum deridẽt, Plinium refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ uel naturæ adferrent, non ſatis habere explorata. At eoſdem ipſos quum prouidentiam & religionem tollunt, ijdem illi amplectuntur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes caligo uitiorũ & ſcelerum. Sunt qui aiant eſſe è re uitæ, credi animam eſſe immortalem, quem-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

admodum etiam deos esse, quòd aliter homines nec conseruaturi A
essent sanctã societatem, nec quicquam rectè facturi, nisi cohiberentur metu illo, restare alteram post hanc uitam, & deos uindices: quos ideo à metu θεοὺς esse nominatos, quasi δεους. Quid dicitis? Magno igitur mendacio opus est, ut homines uelint bene agere. O miseram conditionem uirtutis, si non potest hominibus nisi per ingens mendacium persuaderi: quum nullae duae res tam sint inter se amicae & concordes, quàm uirtus & ueritas: nempe germanae à Deo genitae, & humanis mentibus sicut utilissimae, ita etiam integris iucundissimae. Ergo Deus potentissimus, sapientissimus, optimus, ea lege & cõditione creauisset hominum genus, ut induci per ueritatem ad bene agendum non posset, sed per mendacium: & tantus artifex ad perfectionem operis sui instrumentum non è domo atque opulentia sua ipsius desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mendacium, quo nihil est à Deo alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinae bono deprehendisset mendacium, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur: & ut quisque esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus quoque, quando superstitione iam esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam nisi pœnas legum. ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij at- B
que institutione, hoc & ad maliciam & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset detectum, ficta & simulata esse omnia, quae præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio haec maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. ideoq; sententia haec semetipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturae ferarũ similior, & ab homine remotior. En quanta rationum acies pugnat pro nobis, id est pro ueritate. Nam nos quid sumus? Veritas est fortissima, maximis uiribus fulta & communita. Quid expectamus? An ut animas ipsas exiliẽtes cernamus è moribundis corporibus, tanquam fumum è flamma? Neque tum deessent, qui præstigias se dicerent metuere, & impostura oculis suis fieri: ut quum niuem albam cernerent, & ignem ardentem. Quid enim satis fuerit ei, qui animo obstinauit non assentiri? ut iam non agatur res apud tribunal rationis, sed affectionis prauae, ac pertinacis. An tot unquam adducta sunt à philosophis argumenta ad id corroborandum, quod tam exploratum certumq; nos habere credimus, quàm ea quae manibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima argumentorum pars staret ab aduersa parte, quis posset istorum sustinere importunitatem atque insolentiam, qui nunc inopes

A pes ac deſtituti ab omni ratione, iudicio, mente, magno tamen adhuc faſtidio nos aſpernantur & contemnunt, noſtramq; ueritatem quaſi ſtultitiam derident, quod rationibus habemus fidem? quum illi nihil aliud pro ſe habeant, niſi forſan, Non ita eſt, ſuſpicor, aut credo non ita eſſe. Quibus de cauſſis & rationibus adducor, ut exiſtimem ſententiã hanc de animæ immortalitate, quum ſit tanti ponderis, totius probitatis ac religionis fundamentum, non eſſe inter fidei articulos relatum, quod ſcientia poſſit compræhendi. Nam quibus tandem, aut quot argumentis aſſequemur ſcientiam, ſi hæc non ſuffecerint? Quidam affectantes uideri philoſophi, aiunt in fide pietatis animam eſſe immortalem, in lumine autem naturæ mortalem. Quo quid dici poteſt imperitius, aut dementius? Quaſi nos quid uideatur diſputemus, non quid ſit. Nos uerò nec fidei lumen, nec naturæ inquirimus, ſed ueritatem ipſam: quæ non gemina eſt, ſed unica. Age uerò quid eſt naturæ lumen? num non humana ratio? Cedò, an plures aut euidentiores inuentæ rationes ſunt pro ijs, quæ ſcire nos arbitramur ex cauſſis naturæ, ut ſententia noſtra fert, certiſſimis ac perſpectiſſimis? & adferri aliæ poſſent permultæ, & allatas eſſe ab alijs non dubitandum. Latiſſima enim res eſt ueritas. Sed ego eas tantum poſui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim au-
B tem mihi ad poſtremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, pauciſſimis & leuiſſimis coniecturis fulta, recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine ſtipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem ſtabilia atque indubitata nobis eſſe, noſtra nihil intereſt: hoc unum tam ualde intereſt, quantum eſt iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim eſſe aliquam homini infeſtam atque inimicã, quæ ueritatem nobis tam neceſſariam procuret uertere in controuerſiam, à cuius pernicioſiſſimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immenſa.

DE FINE HOMINIS.

INuentum eſt tandem quod tantopere & quæſierunt ueteres, & ſciri totius humani generis intereſt, qui ſit finis cui conditus eſt homo. Hunc demõſtrauimus eum eſſe, qui ſit animæ, & ex anima qui ſit mentis, & ex mente in uniuerſum hominem dimanet. Mentis autem eſt id, per quod ſit beata. Beata uerò effici non poteſt à rebus iſtis ſublunaribus, caducis & diarijs, quum ſit ipſa immortalis. Porrò nec ea immortalia, quæ ipſa in ſe beatitudinem non habent, reddent eam beatam, ut cœli & ſtellæ. quomodo beata fiet coniunctione illius quod beatum non ſit? Sed nec angelus poteſt ei ſuam beatitudinem communica-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

re, quam ipſe per ſe non habet ſuam, ſed alieno beneficio. neq; enim A
angelus aliunde eſt beatus, quàm ex cõiunctione atque unione cum
Deo. quòd niſi eam ipſam unionem communicet, nec beatitatem
poterit communicare. quòd ſi coniunctionem impartiatur, non
iam angelus eam fecerit beatam, ſed Deus per cõiunctionem ſuam.
Quumq; & cœli & angeli finitas uires habeant, non poterunt men
tis noſtræ captum implere, qui ad recipiendum immenſus eſt. ne-
que enim quantolibet terminato ac finito expletur. quod uidere eſt
in multis qui maiorem potioremq; fœlicitatis conditionẽ expetunt,
quàm angelicam: diſi fieri cuperent, & ſi quantus eſt Deus poſſent
dimetiri, etiam plus appeterent. certe expetunt quo amplius non
poſſunt cogitare. Condidit Deus hominem non propter ſuperio-
ra, quæ illo non indigent: nec propter inferiora, quod eſſet indi-
gnum: nihil ergo inter hominem & authorem ſuum eſt interpoſi-
tum. Creatus eſt igitur homo propter ſeipſum, ut à ſolo conditore
ſuo bonum omne ipſius & beatitudo dependeret. Quocirca ſolus
Deus, qui ſolus implet mentis noſtræ limites, & excedit, ipſe ani-
mam noſtram poteſt beare cui eſt beatiſſimus, qui immortalis, qui
infinitus, qui quam beatitudinem habet, ex ſe ipſo habet, non nactus
aliunde: & communicare poteſt, nec communicans deperdit. Et in
omni peregrinatione quaſiq; exilio reditus in patriam dulciſſimus B
eſt atque optabilis, eo magis ſi moleſta ſit peregrinatio & turbulen
ta, uel exilium turpe ac difficile, patria autem quieta & ſuauis. Ani-
mi noſtri in hanc uitam ceu in peregrinationem & exilium à Deo
egreſſi, quàm multa perferunt grauia, iniqua, laborioſa, acerba, &
dignitate ſua indigniſſima: ut philoſophorum quidam non iniu-
ria corpus hoc uincula & carcerem animi nuncuparint. In Deo
autem quieta omnia, pulcherrima, beatiſſima, plus quàm poſſu-
mus non eloqui modò, uerum etiam optare. Illuc ergo mire cupit
animus reuerti, & ſuſpirat, & clamat. ſed interdum nec poteſt di-
ſerte quæ ſentit proferre, neque ſeipſum intelligere, obrutus denſiſ-
ſimis tenebris ignorantiæ. Quòd ſi eò perueniat, compos fit uo-
ti, & expletur eius deſiderium, nec poteſt aliter. Adde his, quòd
quæ opera authori ſuo poſſunt eſſe ſimilia, eorum operum perfe-
ctio eſt, illi effici multo ſimillima. nos uerò mentes ſumus ad intel-
ligendum & amandum idoneæ, ad beatitudinem aptæ, ut author
noſter: noſtra ergo abſolutio eſt, iis ipſis dotibus, intelligentia, a-
more, & ad poſtremum beatitate, Deo fieri perquàm ſimiles. Ad
hæc motus circularis perfectiſſimus eſt omnium. nos non à natura
exiuimus, ut eſt ſuperius oſtenſum, ſed à Deo ipſo. quòd ſi ad il-
lum eundem reuertamur, perfectum utique curſum confecerimus.

Cæte.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A Cæterum nec ſimiles poſſumus Deo fieri, neque ad illum redire, niſi cum eo iungamur, & unum fiamus (ſicuti demonſtratum eſt) & quaſi dij: quod ſupremum eſt eorum quæ uel optare uaſtiſſimus atque ardentiſſimus appetitus poteſt. Is eſt ergo hominis uerus finis & dignus, quum eo recipiente, tum largiente authore ac principe uniuerſorum.

DE MVLTITVDINE SPIRITVVM.

QVæſtionē hanc Peripatetica ſchola nobis obijcit, Quot ſint angeli, quot animæ? Ariſtoteli haud plures eſſe placeet, ſiue mentes, ſiue (ut noſtri homines loquuntur) intelligentias, ipſe appellat νοῦς, quàm quot ſint orbes & motus cœlorum. quaſi in hoc unum conditi ſint angeli, ut cœlos circumuoluant. Ipſi uerò, quemadmodum & homines, ad immenſam illam beatitatem ſunt ex authoris bonitate progeniti. Angeli autem ex miniſterio quod regi ſuo præbent, nuncupantur. Omnes ſunt adminiſtratores ſpiritus, inquit Paulus, propter eos qui hæreditatem accipiunt ſalutis. Quandiu enim durat curſus æui
B huius, angeli ſunt, & famulantur in negocijs regni huius. Id uerò non eſt naturæ illorum finis, ſed functio temporaria. Numerum illorum & munus multo melius expreſſit Daniel, qui uidit. Millia, inquit, millium miniſtrabant ei (de Deo loquitur) & decies centena millia à dextris illius. de quo ſanctus Dionyſius ſic inquit: Supremos humanos numeros in ſemetipſos replicans per hos cœleſtium ordines mentium, numerabiles nobis non eſſe docet. Hæc tam numeroſa multitudo Ariſtotelicos offendit: ſed multo magis animarum, ſi ſint immortales. Quò enim abit tanta illarum multitudo, naſcentibus & cadentibus tot corporibus in morem foliorum, quum ueſtiuntur & exuuntur arbores uere atque autumno? Quòd ſi mundus æternus ſit, ut autumant, infinita erit animarum multitudo: quod eſt principi ſectæ contrarium, qui negat infinitam eſſe multitudinem poſſe entium per ſe exiſtentium ſeparatorum. Primum non eſſe æternum mundum, iam eſt à nobis demonſtratum. Deinde magna eſt & intricata in ſcholis diſputatio de axiomate illo Ariſtotelico, non poſſe exiſtere interminatam entium ſummam: quod ad corpora, non ad ſpiritus referri, conſenſus eſt penè omnium. Sed tanta animarum multitudo obruit illorum animos: & Deum ipſum obrueret, ſi eſſet eorum ſimilis. Verum non conſiderant, infinitati Dei quantamcunque multitudinem eſſe exiguam.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Nam & iſtos noſtros reges propter quandam humani animi cum A
Deo ſiue cognationem, ſiue ſimilitudinem, & ſi tenuiſſimam & lon
ginquam, quantumcunque magna regna non exatiant. Quis eo-
rum non putat ſe regni amplioris capacem? quis non optat, &
quantum eſt uirium ſuarum, procurat? Alexandro in regno Ma-
cedoniæ nato, hoc eſt Græciæ angulo, orbis hic non erat ſatis. Il-
lachrymaſſe dicitur ad mentionem plurium mundorum, quum de
hoc ipſo philoſophi apud eum diſputarent. At philoſophi illi qui
non plures modo mundos, uerum infinitos quoque in infinito po
ſuerunt uacuo, quanto uerius & propius Dei magnitudinem con
cœperunt animo, quàm hi noſtri puſilli, qui multitudine hac ani-
morum perturbãtur? quaſi ſolliciti & anxij uicem Dei, ne nimium
ſit occupatus & diſtrictus tot animorum cura. O ſtulti, in regno
agitis illius, cuius potentia & ſapientia nullos terminos habent.
Etiam ſi infiniti ſint ſpiritus, pauci ſunt Deo. Prætereo intimam
illam uim & magnitudinem, cuius uel portio tenuiſſima omnes ho
minum & angelorum intellectus exuperat. Quieſcant mentes no
ſtræ, quando tam craſſæ ſunt & ſegnes. Attollite in cœlum ocu-
los corporis, ac reputate cuius multitudinis ſit capax tanta moles,
quæ orbe hoc quem incolimus ea proportione eſt uaſtior, cuius ini-
ri numerus non poteſt. nec unum eſt cœlum, ſed multi; quanto ma B
gis, quòd ſpiritus loco non indigent, ac ne ipſa quidem corpora, ſi
Deus uelit illa ubicunque uiſum fuerit conſtipare.

DE PECCATO ANGELI ET HOMINIS.

VT autem ſpiritus illi amarent uere, atque ad beatitudi-
nem quam illis parauerat, congruenter dedit illis parens
omnium Deus mentem, qua cognoſcerent, intelligerent,
iudicio & conſilio uterentur, & ex libertate conſilij ac de-
liberationis ſequerentur quod amandum cenſuiſſent, nempe ſibi bo
num & conducibile. Is demum & uerus eſt amor (nam ſine libertate
impetus eſt potius quàm amor) & aptus beatitudini, ut nec inuitus
reluctansq; teneat in bonis, & ſciat quanta ſint ea bona. Scire enim,
& libenter morari, facit beatos: inuitos autem detineri, uel in ſum-
ma fœlicitate faceret miſerrimos. Verum & naturalem amorem,
quiq; delectare ſummè poſſit, & ex Deo beatos reddere, ex iudicio
cuiuſque amantis naſci eſt neceſſum. Si humanum animum Deus
ad ſe amandũ cogeret, non is amor eſſet, ſed animi uiolentia: quem-
admodum contingit in amoribus per philtra & artes maleficas ex-
tortis, nec talis amor delectationem poſſet amanti adferre, ut qui

non

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A non oritur ex iudicio rei pulchræ, delectabilis, expetendæ, ſed cæco impetu rapitur: nec gratus eſſe Deo poſſet, qui non elicuiſſet, ſed extorſiſſet: ſicut nec hominibus cordatis & intelligentibus rerum gratus eſt amor, quem amatoria pharmaca expreſſerunt. ex noſtro autem ſenſu de diuino poſſumus facere coniecturam. Qui amatur ex iudicio, gaudet amatorem ſuum exiſtimare bona ipſi ineſſe amari digna, eaq; reputatio allicit ad redamandum eum qui ita de nobis ſentiat. illud uerò iudicium non eſt in eo qui impulſus, qui tractus, qui coactus amat. Quid quod etiam circa belluas eadem ualet ratio? quæ quum erga nos ſunt bene affectæ, uelut canes, feles, pulli gallinacei, aut columbini, equi, muli, placent nobis, quia id eas aliquo cum iudicio facere arbitramur: uidelicet quòd credant bonos eſſe nos ſibi, & aliquam à nobis ad ipſas manare utilitatem. Quòd ſi quæ alienæ & ignotæ nobis blandiantur, minus eſt id gratum, quia caſu & errore id ſcimus contingere. Itaque & angelis & homini tempus aliquod attribuit Deus, in quo iudicij ac deliberationis uſum exercerent, quid ſibi foret bonum & expediens, quid perſequendum, ubi adepti eſſent tenendum ac conſeruandum. Non dubium quin homini maius multo cõceſſum ſit tempus, quanto mens noſtra ſegnior eſt & tardior, quàm angelica. In eo ipſo tempore
B quantulumcunque fuit (nam neque nos ſcimus, neque ſcire attinet) edocti ſunt à Deo atque illuſtrati, ut magnam admirabilemq; illam naturæ diuinæ maieſtatem, uim, ſapientiam, bonitatem, quantum ſuarum eſſet uirium conciperent animo atque intelligentia, ut eum ſolum ducerent eſſe ſuum bonum, illiq; magno amoris ardore adhærerent, ut unum fierent cum illo. Expediebat & angelo & homini nuſquam omnino oculum mentis diuertere, quin in lucem illam & bonitatem intentiſſimum haberent ſine conniuentia: quouſque tantas concepiſſent ardoris flammas, per quas Deo ſuo unirentur immortali æuo beatitudinis, nec uſquam amplius poſſent diuelli. Sed homo & angelorum non pauci oculos à Deo in ſemetipſos reflexerunt. intuiti autem excellentem ſuam naturam, grande conceperunt ex ſui contemplatione gaudium: unde à Deo in ſemetipſos amorem conuerterunt. amoti à luce oculi, prolapſi ſunt in tenebras, & excæcati ſunt, ut Dei obliti, fœlicitatem quam à Deo erant expectaturi, naturæ & uiribus ſuis arrogarent. & quum quantus eſſet Deus iam eorum animis excidiſſet, pares ſe illi eſſe ſunt rati. Amor ea coniungit inter quos commeat. angelus amorem ſuum ſi in Deum miſiſſet, iunctus fuiſſet illi: miſit ad ſe, iunxit ſe ſibi, ſeparauit à Deo. Abiunctus ergo à luce, collapſus eſt in tenebras: abiunctus à Deo bono & beato, in maliciam & miſeriam.

Idem

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Idem accidit homini, ut pòſt dicetur. Alij uerò angeli nihil de ſe co- A
gitarunt, ſed de ſuo uero bono, illum ſemper habuerunt præ oculis, & pluſquam ſeipſos amauerunt. Hi ſunt immortaliter beati, illi autem immortaliter miſeri: qui depræhenſi in cæcitate illa mentis atque ignorantia, in prauo & peruerſo amore ſui, in eo manent perpetuò, nec unquam reſipiſcunt, nec ſe peccaſſe agnoſcunt. Habent quidem illi ad alia acumen ingenij magnum, cognitionem atque intelligentiam rerum promptam & amplam: ſed quoties amor ille ſui furioſus opponit ſe ante uigorem mentis, rapit eos tranſuerſos ad prauiſſimas ſententias, ut quoties de Deo cogitant, & de ſeipſis. ita enim ſe amant, ut adduci non poſſint ad agnoſcendum ſcelus, nec ut ſe uel malos fateantur, uel aliquid commeritos, tantæq; illius ſuæ cladis culpam non ſinit amor ſui, ut in ſeipſos conferant, ſed in Deum. ab illo iniuriam ſibi fieri conqueruntur, eumq; uocant iniquum, & quantum poſſunt conantur uoluntati illius reſiſtere: & homines quos Deo uident gratiores, quàm ſe, infeſtare uexareq; multis malis ac incõmodis, partim odio, partim inuidentia erga nos, aliàs quoq; rabie quadam aduerſus Deum, ex qua res uniuerſas ὁderũt, quia ab illo conditas. In caſu autem illo è cœlis alij remanſerũt in aëre, alij in aquis, alij ad ima terrarum detruſi ſunt. Nocent quacunq; illis permittitur, & homines ad deſciſcendũ à Deo in mille ſcelera ſollicitant B
uarijs & incredibilibus aſtutijs atque artibus. Norunt enim uel naturæ ſuæ ſolertia, uel diuturno ac uario uſu rerum atque experimentis uim cuiuſq; herbæ, arboris, lapidis, animantis. per hæc mouent humores humani corporis, per quos mouetur phantaſia, à qua ſollicitantur ratio & uoluntas. Ipſi quoq; ut ſpiritales in facultates inferiores animæ occultas quaſdam actiones poſſunt inuehere, quod in libris de Anima fuſius declaratur. Hæc uerò infeſtatio & ſollicitatio ad deficiendũ, tentatio à noſtris nominatur. Hæc ita cõtigiſſe, ita eſt ab ultima uetuſtate traditum per manus humano generi, ut dubitari nõ magis poſſit, quàm de re geſta, qua nihil exiſtimetur certius. Homerus antiquiſſimus ſcriptor Atam ponit, hoc eſt Damnum deam, turbantem cœlum: eamq; ob cauſſam deiectã illinc à Ioue in terras, ubi infeſtat & inquietat hominum genus. Ægyptij in ſuis myſterijs perhibent, Iouem impuriores dæmonas è cœlo eiecíſſe, qui & homines pro uirili parte ſua ſecum quoque ad ima conantur detrudere. A' Plutarcho quoq; ponitur Typhon quidam dæmon Ægyptius, qui terras ac maria infeſtarit. Pherecydes Scyrus ſcribit fuiſſe dæmonem ſerpentem, qui maxima terris damna attulerit, eumq; nominatum ὀφιογενῆ. Hunc caſum uel à primis authoribus humani generis patres quaſi per manus tradiderunt filijs, uel ipſi ijdem dæmo

nes

A nes ijs quibus eſſent familiares, ut alia deſe ac natura ſua permulta, & hoc quoq; retulerunt. At quidam totam eam rem derident, quia Homeri & poëtarum fabulis ſit ſimilis: ipſi magis ridiculi, qui ignorant id quod doctorum omnium conſenſu eſt receptum, fabulas omnes ex rei geſtæ ueritate ortas eſſe, nec aliud eſſe fabularū poëticarum fundamentum, quàm uerum. Quàm uerò eſſet peruerſum & ineptum aliquid fabuloſum exiſtimare, quia fabulam uideat ei ſimilem: quaſi ueritas pro mendacio habenda eſſet, quia mendacium ueritati eſt plerunq; ſimile. an non ea quæ finguntur & ſimulantur ad imaginem, quantum efficere authores poſſunt, & ceu normam ueritatis accommodant? Ita ergo ſi quis uirum aliquem fingat magna ſapientia, probitate, rerum contemptu, quæ de Socrate ſcribuntur, fabuloſa erunt, quia fabulæ illius ſimilia: aut quæ de patientia & moderatione probæ alicuius matronæ dicentur, uana erunt, quia fabulæ de Griſelide ſimilia, quam Boccatius eſt commentus. Nec Homero & alijs ſcriptoribus hæc potuiſſent in mentem uenire, ad fingendū rem tantam, tam reconditam, tam admirabilem, niſi aliqua auditione eam à ſuis maioribus accepiſſent. Sed dimittamus poëtas & fabulas. Plutarchus & Pherecydes philoſophi ſunt. Addo his Euclidem, Platonem, Ciceronem, Apuleium, Lamblachū, Plotinum, Porphyrium, Martianum

B Capellā, & uniuerſam gentilitatē, cui dæmones fuerūt familiariſſimi. Spiritus omnes gentilitas, & philoſophorum ſcholæ dæmonas nuncuparunt, hoc eſt ſapientes, medium quoddam genus inter deos & homines. Horum duo fecerūt genera, ἀγαθὸς δαίμονας, & κακὸς δαίμονας, bonos ac malos. bonos colebant ut prodeſſent, malos ne nocerent. Eidem generi ſunt nuncupati & lares, & manes, tam boni quàm mali. Euclides geminum cuiq; genium attributum eſſe ait, bonū & malum. malus importat quæ poteſt damna, bonus à uiolentia mali tuetur. Plutarchus refert, M. Bruto in bellis ciuilibus apparuiſſe uelut faciem æthiopis tetram & horribilem, quam quū Brutus rogaret quis nam eſſet, reſponderit, ſe illius eſſe malū genium, quem uiſurus eſſet in Philippis Macedoniæ, ubi commiſſum eſt prælium, & Brutus uictus. Cacodæmones ſunt lemures, & terricula nocturna, quæ turbis miſcent omnia, & tumultibus: quorum philoſophi omnes meminerunt, & in unaquaque ciuitate ſentiuntur, ut nihil ſit notius atque exploratius, ut mirum ſit eſſe aliquem qui dubitet, niſi qui nihil eſſe credat, præter id quod ipſe uiderit aut ſenſerit. In inſulis fortunatis, quas Canarias uocant, priuſquam in ditionem Chriſtianorum uenirent, dæmones in idolis apertè loquebantur populo, & ſe iubebant adorari ac coli. In Nouo hoc orbe recens inuento nihil eſt tritius aut uulgarius, quàm non de nocte ſolum, ſed medio die ac luce occurrere manifeſtò dæmonem in urbe, in agro, qui aliquid loquatur, iubeat, uetet,

uetet,infeſtet,terreat,feriat. Quid inter nos? an nõ omnes ſæpenume A
ro uidimus homines à nefario dæmone arreptos,loqui linguas alie-
niſſimas,quorum ne uerbum quidem noſſent ſibi reſtituti? Qui rem
ignorant, furori atq; agitationi mentis cõcitatiſſimæ tale monſtrum
aſſignant: quod nulla ratio patitur. nam loqui unum aut alterũ igno
tum uerbum,fuerit ſanè mentis emotę: eloqui uerò totum ſermonem,
atq; etiam comptè,& uerſus in eo facere,& ſenſum & numerum,ma-
ioris eſt potentiæ ſeruare, quàm furoris humani animi. Dæmon eſt,
qui per inſtrumẽta illius edit uoces illas tanquam per fiſtulam. Mire-
tur porrò aliquis cur Deus,è cuius ſolo nutu pendent omnia, patitur
hos ſuos inimicos uiuere. Si tam Deus illis eſſet inimicus, quàm ipſi
ſunt Deo,punctũ profectò temporis non perſeuerarent. Sed dæmo-
nes quidem oderunt Deum,Deus illos non odit. abeſt enim à ſancta
illa & beata natura odiũ, affectus tam teter & deformis. Nocere illis
Deus poteſt, ſed non uult: illi contrà nocere Deo cupiunt, quod non
poſſunt. Amiſerunt illi quidem,quantum diſceſſione à Deo poterant
amittere,nempe magna & æterna bona: retinuerũt autem,quæ eſſen
tiæ naturæ illorum Deus erat in ipſorum origine elargitus,ut eſſent
ingenioſi, & immortales. Quæ ergo acceperunt damna & detrimen
ta,à ſeipſis acceperũt,non à Deo: qui quum ſit mera bonitas,prodeſt
omnibus,lædit neminem. Malus eſt dæmon,& mala eius opera om B
nia,& de Deo male cogitãs: Deus tamen artifex ſapientiſſimus, malũ
hoc in bonum eorũ conuertit,qui ipſi ſunt amici. Corporalia ſeruiũt
ſpiritalibus, ſpiritalia omnia propter participationẽ beatitudinis ſuæ
condidit Deus. eos ergo habet chariſſimos,qui eiuſce ſunt beatitudi-
nis conſortes. Ideoq; omnia propter iſtos ſunt,& bona & mala,qui
hæredes ſunt æterni boni: bona iſtis proſunt, & mala in bonum ce-
dunt,Deo procurante, & ipſis præbentibus ſe obſequentes, ſicut à
Paulo apoſtolo ſcriptum eſt: Diligentibus Deum,inquit Paulus,om
nia cooperãtur in bonũ. Quocirca habẽt ſancti angeli ex dæmonum
ruina gaudium ingens,quòd in partibus Dei permanſerunt. Habent
hic homines exemplum, ne à Deo deſciſcant. habent iuſti,à quibus
eorum exerceatur uirtus: & quum uident ſe manus cum tam ualido
hoſte conſerere,diffiſi ſuis uiribus,quæ nullæ ſunt,diſcunt Deo con-
fidere,ad eum cõfugere, illius opem ſeriò ac bona fide implorare,ſeq;
illi magis & magis adiungere, agnoſcere auxilium, & illum diligere,
qui nos à ſæuitia tam potentis atq; immanis hoſtis propu-
gnat. Et quoniã opera Dei omnia iuſtitia & bonita-
te ſunt temperata, in ſanctis elucet eius
bonitas, in ſceleratis iuſtitia.

DE

A DE HOMINIS CORPORE ET PECCATO.

CReatio rerum talis fuit, qualis impreſſio ſigilli in multis materijs, ut prima quæque maximè referret annuli figuram, poſtremæ dilutiſſimè. Ita Deus ab angelo ſibi propinquo progreſſus eſt ad molem illam inconditã atq; informem, quæ eſt à Deo remotiſſima, proxima nihilo. Et quũ ſe omnibus uellet impartiri, communicauit ſe plenè ſpiritibus, qui erant eius capaces. ut ſe autem materialibus etiam, quantum eorum uis & facultas caperet, communicaret, adiunxit materiale corporali, nempe hominis corpus animæ: quod ſanè corpus omnem rerum naturam, materialium quidem, in ſe complectitur, ignem, aërem, aquam, terram, uitam uegetabilem, cui additus eſt ſenſus. Itaq; in hominis beatitudine uelut beata redditur tota uniuerſitas. Et hominem Deus à principio unum procreauit, cui nomen fuit Adam. ex coſta eius eduxit uxorem Euam, ſicut antiquiſſimæ Hebræorum literæ referunt, de quibus ſtatim loquemur. Ex his duobus reliqui homines promanarunt. nam materiæ huius ratio generationibus eſt apta. Porrò qui apti eſſent ad gerendum, eos non oportebat condi uniuerſos pariter. nam ſuperflua fuiſſet generandi facultas attributa. Angeli, quibus gignere datum non erat, uno ſunt uelut partu editi. Accedit huc, quòd homines quo
B niam geniti erant rationales, & ad amorem idonei, coniungi inter ſe amore congruebat. Huic porrò nexui reſiſtit corpus. ideo ex uno uelut trunco producti ſunt omnes, ut tanquam propinqui & iuncti ſanguine omnes inter ſe bene cuperent, nec ullæ uiderentur eſſe naturales inimicitiæ. Hic cõditus eſt homo, & data ei uita corporalis. tum quod eſſet corporatus, tum quod par erat ut uiueret quoq; corporeũ inter corporea, poſtea ſpiritus inter ſpiritalia cum Deo. & qui amore ent unũ futurus cum Deo ut angeli, huic quoq; tempus eſt aſſignatũ, in quo intelligẽtia amorem extimularet, amor autem inflãmaretur, plus temporis homini quàm angelo propter affectus & corpus, quæ impedimento ſunt rationi: non utiq; tanto ut nunc, ſed alicui certe impedimento erant. quod quidẽ hinc naſcitur. Conditor enim ut omniũ eſt parens, omnia diligit, omnibus ſe uult impartiri, quantum uniuſcuiuſq; eſſentiæ uis & facultas capere ac perferre poteſt. quumq; ſit ipſe ſpiritus, ut id fieret facilius, aptius, plenius, corpus adnexuit ſpiritui, nempe animæ rationali, quæ Deum intelligeret, amaret, caperet, quæ beatitudo redundaret in corpus. Animæ cœleſtes ſunt, & diuinitati propinquæ, ſpiritus ſcilicet: corpora uerò craſſa & denſa, à cœlo & diuinitate remotiſſima. Fertur quicq; ad ſuam naturã & originem. Anima ſpectat ſurſum ad res cœleſtes ac diuinas: corpus in terram, & procul à diuinitate animã detrahit, & quantum poteſt detrudit. Affectiones autem, quæ uelut mediæ ſunt, & quaſi nexus inter corpus &

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

mentem, ad partem corporis deflectunt. unde tanta in animis noſtris A
procliuitas ad corporalia, id eſt ea quæ ſenſibus corporis uſurpantur, tanta ſegnicies ad pulcherrima & cœleſtia quæ ſola mente cõpræhen duntur, tanta ſollicitatio ad deſciſcendum à lege ſpiritus, hoc eſt Dei, ad concupiſcentias corporis & uitæ huius: & eo maior, quo grauius eſt pondus noxiarum, ut poſt peccatũ, & inualeſcentibus in humano genere uicijs. Ergo tametſi appetitus erat tum ante delictũ menti ſubditus, non tamen adeò, quin haberet obiectum ſuæ delectationis aut auerſionis, quo inconſulta mente impetu impelleretur. Nõ enim mutata eſt prorſum eſſentia naturæ, etſi deprauata & prolapſa lõgiſſimè à puritate atq; excellentia primæ originis. Sed ſi tum mens aliquid iuſſiſſet, fuiſſet ilicò appetitus audiens dicto: quod nunc eſt multo ſecus.
Et erat homo conditus ea lege, ut quemadmodũ quum ex utero poſt nouem menſes in nouã lucem uenit ſine morte, ita & tum poſtquam hic aliquandiu uixiſſet, transferretur in cœlũ. In hac uita ut aſſueſceret conditorem ſuum noſſe & amare, multa ſunt ei oſtenſa per quę ad illum ſe erigeret. Varietas rerũ conditarũ propter illius corpus: quod ut eſt compactũ ex uarijs, ita uarijs eget, ſiue ad uſum, ſiue ad delectationem. Tum mens ex illa uarietate facilius authorem intelligit. ille nim eſt tantus, & in ſimplicitate tam multiplex, ut unico opere non poſſet humanæ menti declarari. Pluribus opus fuit & ad manifeſtaB
tionem atq; expreſſionẽ illius naturæ: & tanti tamq; uarij artificis fuit multa fabricari, quoniã multa animo cõceperat. Illa autem animi ſimiliudo expromenda fuit operibus. Tota quidem filio exprimitur: ſed quantũ ſat illi eſt uiſum, per res creatas, in quarũ unaquaq; impreſſit uſtigiũ aliquod ſui, hoc eſt bonitatis, potẽtiæ, ſapiẽtiæ. Horũ autem corporaliũ uſus nõ eſt illis datus qui nõ indigerẽt, ut angelis. Sed neq; is qui uti neſcirẽt, ut belluis. Ei ergo ſolũ cui eſſet opus, ut homini ex corpore, quiq; uti ſciret ex mente. Quocirca propter hominis uſum hæc ſunt cõdita omnia. illum Deus præfecit dominũ principemq; horum omniũ, cuius gratia ſunt ex nihilo producta. Quibus de cauſis amor in Deũ, & reuerẽtia, & cultus naſci atque augeri poterat: quòd tam bonus Deus, qui tam multa cõdidiſſet propter ipſum: quòd tantus & tam admirabilis, qui de nihilo protuliſſet, & cõſeruaret. Ex tam multis ſenſui obuijs, tum cauſſis occultis, quas induſtria ſua humanũ ingeniũ inueſtigat, melius ſe hominis contemplatio attollit ad cognoſcendum Deũ, ut amet & colat, quàm faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd cognitio noſtra, ut corpore incluſa, ſequitur corporis naturam. Ex uarijs melius ſubſiſtit & roboratur, quàm ex aliquo uno: ex uariorũ atq; ſparſorũ collectione facilius peruenit quò intendit. Et quia non expediebat homini ſeipſum ſcrutari, ac pernoſſe, nec quantũ uel poſſet uel non poſſet in ſe ac res alias expendere, ne (quod

dæmoni

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A dæmoni acciderat) ex ea reputatione inſoleſceret, ſolummodo autem uniuerſam ſuam intelligentiam in authorem ſuum conuertere, ita demum futuro beatiſſimo: uetitus eſt de fructu arboris ſcientiæ guſtare, ſiue is fructus eam habebat uim, ut ad cõſiderationem rerum conferret, ſicut multa ſunt etiamnum quæ ſpiritus cordis & cerebri diluciдant, & mentis ſubtilitatem pariunt: ſiue illud ſummonebantur, ne à Deo ad dotes ſuas contemplandas, rerumq; ſibi ſubditarum experimentum animum deflecterent: debere confirmari primum in cognitione Dei, ut illum amaret ſolum, hinc ad uſum rerum aliarum tranſiturus, quum eſſet iam extra periculum. Sed ille inſtigatus eſt arte mali genij, qui ſerpentis forma illum aggreſſus, ex guſtu pomi ſcientiam & magnitudinẽ Deo parẽ promittebat: nec aliã fuiſſe aiebat Deo uetãdi cauſam, quàm ne in regno naturæ uelut ſocium habere hominẽ cogeretur. Calumniatur apud homines Deum, apud Deũ homines, ideo ἀυθάδης dictus. Verba ſtulta, ſed apud animum cupidum tantæ magnitudinis facile nacta ſunt fidem. Iam uxor re ipſa acceſſerat conſilio dæmonis, & pomum ederat, offerebatq; coniugi Adæ. Ita ſuperbiæ adiungebatur amor ſocietatis. Nam Euam ex coſta Adæ dormientis Deus eduxerat, dederatq; ei uelut adiumentum uitæ, forma ac ingenio ſimilibus. adiumẽta enim diſſimilia habebat haud ſanè pauca. Er-

B go gemino ſtimulo inſtigatus Adam, cõſenſit in partes & factionem contra Deum: tanto præmio opinione ſua propoſito, guſtauit de pomo ſcientiæ, hoc eſt, uertit oculos à Deo ad ſe, ut dæmon fecerat. ilico obtenebratus eſt, & ſe dilexit oblitus Dei. Quo admiſſo, ſeparauit ſe à complexu illo diuini fauoris. Cõditio erat dicta in lege, ut quacunque hora ex uetito fructu ederent, morerentur. quod ita cõtigit. Nam ſi quis hominẽ nunc cõſideret, planè uideat grauiſſimo laborantem morbo & inſanabili, ut iam deſperatus & deploratus ſit. Corpus infirmum, omniũ rerum iniuriæ obnoxium, morbi ſingulis corporis partibus cum acerbiſſimis dolorum facibus horis omnibus minãtes atque impendentes: mens ſicut in extrema ualetudine inualida, cæca, improuida, nec ſe illuſtrari ſinit uoluntas, ut palatum ægri noxia ſemper appetens, pro futuris inimica, ſananti aſpera atque intractabilis: affectus cõmoti omnes. ipſe homo ſeruus rerũ quibus eget, quarum erat natura dominus. In hac ægrotatione paucos annos moribundi agimus, donec omnino efflamus animam, quod mori dicitur: quum uerius ortus ipſe dici poſſit mors, ut acutè dixit Manilius,

Naſcentes morimur, finisq; ab origine pendet.

Talis mors data eſt Adæ pro ſupplicio ſceleris acerbior multo, quàm ilico extingui corpus. Statim peccatum, hoc eſt cognitio ſui, oſtendit ipſis, non eſſe tales eos quales rebantur. nam qui ſe excellentiſſimos eſſe exiſtimabant, eos puduit ſui ipſorum, & erubuerunt ſuam nudi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tatem: tales ſe eſſe iudicarũt, tam fœdos & turpes, ut exiſtimarẽt alios A
libentius ipſorum tegumenta conſpecturos, quàm ipſos eoſdem, decerptiſq; foliis ex arbore, texerunt ea quæ ab illo tempore fuerunt pudenda, prius non erant. & intelligentes ſe peccaſſe in legem authoris ſui, inter arbores confertiſſimas abdiderunt ſe, fugientes illius conſpectum. Clauſi erant prius eorum oculi ad alia, prẽterquam ad Deum: nunc clauſi ad Deum, aperti ad alia. amiſſa eſt ſimplicitas illa innocentiæ. & iam qui ſolum curaturi erant Dei iudicium de ſe, relicto diuino curant humanum. operiunt pudenda: & qui erat antea in mundo liber, incipit alienis iudicijs ſeruire. ſequitur caligo, & tenebrę mentis. fugiebant Domini conſpectũ, obliti omnia eſſe nuda & aperta coram oculis illius, uimq; illius omnia regere, omnia replere. hoc enim ante miſerabilem illũ caſum non ignorabãt. Tum Deus denunciauit homini, amiſiſſe illum poteſtatem in res inferiores, & laborioſe quæſiturum neceſſaria. terrã ipſam pro bono ſemine, pro mercede laboris repenſuram ei ſpinas & tribulos, res prorſum inutiles atq; inſuaues. Quæ noxa non ſolum de terra intelligenda eſt, ſed de ijs omnibus in quæ patet humana diligẽtia, aqua & aëre, ſiue naturaliter proueniãt, ſiue arte fiant atq; induſtria. omnibus propoſitus eſt labor & ſudor, ſi uelit uti. Et quoniã parens eſt Adam omniũ mortaliũ, in eo fuit uiciata natura noſtra, ut nunquã deinceps integra ueniret ad poſteros. B

QVOD HOMINVM NATVRA EST CORRVPTA.

COrruptam eſſe naturam noſtram, tam manifeſtò ipſamet oſtendit & clamat, quàm ægrotare ſe quum tenetur graui morbo. Quæ enim cõdidit Deus, ea in uſum aliquem parauit. nam quid minus cadit in ſanctã illam & æternam ſapientiã, quàm temere & ſine fructu & ſine ullo quicquã procreaſſe? In familia bene inſtituta nullus uacat officio, ut eſt uetus uerbum: uacabit in mũdo, quo nihil eſt ſapientius deſcriptum atque ordinatum? Porrò uſus non poteſt eſſe, niſi eius qui & indiget, & poteſt uti. Deus nulla prorſum re indiget, extra ſe angelis qui meri ſunt ſpiritus nullus eſt uſus mundi corporalis. Belluæ uerò paucis cõtentæ, nempe ſatisfeciſſe uentri, reliquis omnibus nec uti ſciunt, nec poſſunt, ac ne curant quidem. Homini ergo ſunt parata hæc, qui eget propter corpus, & mente ac ingenio prædítus ſciet uti. Sapiẽs & optimus artifex Deus, homini, cui ex bonitate ſua mundum ſuum attribuebat corporeum, ex eadem ipſa bonitate facultatem quoq; erat largitus, ea inter quæ uerſabatur accõmodandi ad uſus ſuos, nempe cognitionem & ſcientiam eorum, imperium quoq; in illa ipſa & dominatũ, quo nõ minus apte poſſet uti quibus uellet, q; facile & quandocunq; libuiſſet. Dominum ergo illum conſtituit eorũ quæ propter ipſum creauerat. Quale enim eſſet

A esſet hæreditatem filio parare, eamq; ita recondere, ne uel inueniret, uel poſtquam inueniſſet, eam addere difficultatẽ poſſeſſioni, ut capere & tenere uix poſſet? Tale eſſet omnino munus à Deo homini cõceſſum plantarũ, animantiũ, lapidũ, ſi ipſe quid & quatenus ex ijs ſumendũ haberet, quũ uſus poſceret, ignoraret. Iam autẽ ut ſciret aſſequi illa, nõ poſſet tamen magnis uiribus renitẽtia ac repugnãtia. Eſt ergo diuinę bonitatis ac ſapiẽtiæ, omnia hæc muneri homini tradita cũ facultate, hoc eſt ſciẽtia & dominatu. Atqui nos & miſera illorũ omniũ cæcitate atq; ignorãtia ab uſu eorum excludimur & arcemur, tum ea ad quæ peruenimus capere & poſſidere non poſſumus, quia procul diſſita, quia recõdita, quia reluctãtia, quia damnũ nobis mortemq; adferẽtia. Dicũt, Voluit nos Deus exercere. imò quantũcunq; exerceamur uniuerſi, minimã partẽ eorũ quæ ignorabimus non aſſequemur. At ſaltẽ neceſſaria ſciremus, ut belluæ. Quid, quòd nõ ſolũ ea nõ obtemperãt uolũtati noſtræ & iuſſibus, ſed inſidiãtur omnia, ut noceãt ſi qua poſſint. Æſtus & rigor cœli nobis, frugibus, & animãtibus noſtri uſus, ignes incẽdijs, aquæ eluuionibus, ædificia quæ nos ad tutelã noſtram extruimus ruina ſua nos opprimimur, in mari mergimur dum piſcamur, dũ aliquò trajcimus, ueſtes arrodit tinea, puluis & humor corrumpit metalla, rubigo cõſumit. nullę ſunt fruges quibus terra eadem
B non producat hoſtẽ, à quo ſuffocent & pereãt. aues, talpæ, mures, formicæ, uermiũ incredibiles formę fructibus & frugibus peſtiferæ. feles & canes inter nos educati penum uniuerſam diripiũt, inſidiant corti martes, uulpes, muſtelæ, caulibus lupus: ut tranſeã rariores feras, leones, urſos, apros, tigres, pardos, pantheras, nobis & noſtris gregibus hoſtes capitales. Quid referã uenena tã multifaria, tã præſentis exitij? Ex homine uerò quanta homini mala? plura ex illo uno, q̃ ex cæteris omnibus domi, priuatim, publicè, in ciuitate, calũnijs, pugnis, dimicationibus, furtis, rapinis, mutilatione. Poſtremò foris bello, quod unũ omnes facies & formas crudelitatis, immanitatis, inhumanitatis complectitur, ut id ſolum euidẽtiſſimo atq; efficaciſſimo ſit argumẽto deprauatæ ac uitiatę naturę noſtræ. Quæ animãtes inter ſe turmatim ad internicionẽ cõcurrũt? nullæ ſanè: ſed, ut Plinius inquit, cõgregari uidemus, & ſtare cõtra diſſimilia. Quæ fera tanta rabie ſæuit in feram ſui generis? nimirũ manet in illis primigena illa natura, in nobis degenerauit in peius. Itaq; nõ nos domini ſumus rerum, ſed illæ noſtri: & nos illis ſeruimus, quanto labore, q̃ aſſidua ſollicitudine? ut hominũ pleriſq; nihil ſit omnino aliud negociũ in uita, q̃ quærere quæ futura ſint uſui corpori, & quæſita cõſeruare, uel ne perdãtur, uel ne pereãt. Quod ſi amittant, quis dolor, quanta afflictatio? ita nihil minus q̃ id agunt, propter quod miſſus eſt homo in hanc uitã: & ſicut Ennius loquitur, præter propter uitã uiuitur. Aliquid ergo egimus, aliqd cõmi

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſimus, propter quod amiſſa ſunt ea munera, quæ excellẽti naturæ no A
ſtræ fuerãt ab authore cõceſſa. Iam uerò in re omni eſt aliquid optimũ
& præſtãtiſſimũ, unde res ea nomen ſpeciei ſuæ ſumit. beſtiæ omnes
ſtatim ut natæ ſunt, uel breuiſſimo pòſt tempore prę̃ſtantiſſimũ illud
ſuæ naturę̃ uſurpãt, & opera edũt illi prę̃ſtãtiæ cõformia, & ut quę̃dã
paulò diutius tardẽt, uſurpãt certe tandẽ, & re ipſa demõſtrãt ſe huius
eſſe naturę̃ ac ingenij. quod ſi nõ faciũt, certe indubitatũ facimus iudi
ciũ, corrupta ea eſſe ac deprauata ex cauſſa aliqua uel interna uel exter
na. Homo autẽ quãdiu bona mente nõ utit̃ur, q̃ꝫ pauci aliquãdo, q̃ꝫ mul
ti nunq̃ꝫ: ut appareat, à rectitudine naturæ ſuæ declinaſſe. Quid, quòd
animãtes omnes ſtatim uergũt quaſi nutu quodã ad inclinationẽ per-
fectionis ſuæ, ſoli homines à ſua ſunt auerſi & abhorrẽt, nẽpe à cultu
mentis & ſapiẽtia. Beſtiæ naturæ ductu nollẽt uiuere uitã plantarũ, &
ne illuc relabant̃ exercẽt ſemetipſas. At q̃ꝫ multi hominũ cupiũt uitam
brutorũ agere, immerſi delicijs & corporeis uoluptatibus, ſine ulla cu
ra aut reſpectu mẽtis, ac ne cogitatione quidẽ, ſit̃ ne mens aliqua, an ni
hil homo diſtet à beſtia. Quòd ſi ſibi ipſi homo permittat̃ & cõmen-
detur ſemota educatione ac diſciplina, quomodo ferret̃ pronus præ-
ceps q̃ꝫ ad ea quæ minime ſunt hominis? cuius rei ſtatim ab ortu ſuo
tota infantia & pueritia manifeſtiſſima edit ſig̃na. Quid enim quærit
aliud, c̃ꝫ delicias, uoluptates, luſus, indulgentiã? Quid ei magis eſt in- B
ſtar mortis, q̃ prima illa ad literas & formãdos mores inſtitutio? mens
noſtra natura expetit uera, uolũtas bona: adeò ut Quintilianus miran
dum eſſe ducat, malos eſſe tã multos, quòd ſit cõtra naturã. At quanta
eſt facta inclinatio à ueritate ad fabulas, à bono in malũ? Degenerauit
ergo natura noſtra à recta ſua cõditione ac uia. Age uerò, quę̃ tandẽ na
tura integra expetit interitũ ſui? Atqui in ſolo hominũ genere ſunt qui
ſibi manus adferãt, multi qui mortẽ optent & inuocẽt, plurimi ſani &
ualẽtes, tędio uitę̃ ob leuiculã agitationẽ bilis. Accedit his, quòd homi
nes poſiti ſumus à principe naturæ inter beſtias & angelos, propin-
quiores tamen angelis mẽtẽ ac intelligẽtia, propinquiores brutis cor-
pore. At uidere eſt, c̃ꝫ maiore nos interuallo ſuperãt angeli, q̃ nos bru
ta. & loquor de angelis in ſua natura, nec miſeria deiecta, nec ſublima-
ta beatitate. Corporis uerò dotibus à multis beſtijs ſuperamur, inte-
gritate, uiribus, celeritate, agilitate, ualetudine, uita, ſenſuũ acumine ac
uigore. Deinde nõ eſt credibile, à Deo optimo & nobis amiciſſimo
conditũ eſſe de principio hominem tam infirmo corpore, obiectũ tot
incommodis uitæ, & animã nobiliſſimã intruſam in uincula ubi tor-
queat̃ perpetuò: ſed eſſe indubie quod Sapiẽs ait, ſe id ſolũ inueniſſe,
à Deo eſſe factũ hominẽ rectum, ſincerũ, integrũ, & ipſum ſe his cala-
mitatibus inuoluiſſe quibus premit̃. Aliquid iſtorũ uiderũt in ſuis illis
tenebris Pythagorici, & eos ſecutus Plato, ut ſolet, quum dixerũt cor

pus

A pus hoc ſepulturã eſſe & carcerẽ animæ, eamq; hic deuinctã dare magnorũ ſcelerũ pœnas. Hic uideo adeſſe quoſdã multis quæſtionibus, tanq; tendiculis inſtructos. Atqui Adam peccauit ſolus, cur in nos redundat flagitij illius ſuppliciũ? Planius eſt faciendũ hoc quod de primæua noxa & principe dicimus. Mens hominis & illuſtrata erat magna luce Dei, & amore accẽſa, ut ſurſum ferretur: caro uerò beneficio illius lucis & ardoris ſubdita mẽti, & omnia homini. Homo uero per peccatũ auertẽs ſe à Deo, tranſijt à mente in carnẽ. Caro, cuius natura eſt deorſum trahere, nẽpe ad ſuã originẽ, procul à Deo trahit, nẽpe ab ſpiritu. habet enim caro natura atq; ingenio ſuo deſideria ſua & cupiditates alienas ab ſpiritu, ſed quę beneficio fauoris diuini reprimebantur. Ita amiſit homo ea munera, quæ gratia numinis erat nactus, & ex ſpiritali ac diuino factus eſt carnalis terrenusq;. Inde caro omnis ex illa carne deſumenda, damnata, tanq; Deo inimica: & caro omnis propter conſortiũ & coniunctionẽ cum illa inimica Dei carne nõ tam facta eſt inimica q; aliena. Ita in Adam propter peccatũ, tanq; in ſemine uel radice, omnis humana caro damnata eſt. Et quemadmodũ uitiato ſemine aut radice omnes deinceps fructus naſcuntur uiciati, ſic in uicio Adæ, quoniã ex eò omnes ſumus. Quapropter generatio hominis facta eſt pudenda: quod oſtẽdit naturalis pudor in oſtenſione ge-
B nitalium, ideoq; ea ſolũ texerũt Adã & Eua. nanq; ubi ſenſerũt uiciũ, de illis erubuerunt. Atqui ſacris oraculis eſt proditũ, Anima quæ peccauerit, ipſa morietur, pater non portabit iniquitatem filij. Ita eſt. Sed omnes quodãmodo in Adã peccauimus, nõ aliter q; omnes futuri fructus uiciati ſunt in uicio ſeminis aut radicis. Iuſtitia aũt illa prima quæ originalis nuncupat, nõ erat munus à Deo Adæ peculariter tributũ, ſed humano generi. ideoq; quum ij qui erãt tum humanũ genus, faci nus commiſerũt, uniuerſum humanũ genus beneficiũ illud perdidit: quemadmodũ quod ciuitas puſilla adhuc & infrequẽs decreuit ac ſtatuit, eadẽ mox aucta & numeroſa ſeruat, & pauci patres copioſam ſuã in poſterũ ſobolem obligãt & deuinciũt. Adde huc, quòd qua peccamus ratione, cõſimili punimur, nõ acrius. Omnes quidẽ in Adam hactenus peccauimus, ut fauoris & gratiæ Dei dona amitteremus, per quæ ad coniunctionẽ illius uenitur. Cares tu illis, nõ cruciaberis propterea, ſed carebis illa cõiunctione. Nihil fit ergo iniuriæ cuiq;, quando quidẽ non punit acerbo ſenſu, qui ipſe peccãdi ſenſum nõ habuit.

Quærit alius, Si Adã uno crimine tã immanẽ fecit caſum, cur nos tot flagitijs tot ſceleribus cooperti & obruti, nõ grauius multo cadimus, q; ille? Quia unicuiq; rerũ dedit Deus eam naturã, per quã eſſet res illa: quã ſi tolleret, nõ iam amplius ea res eſſet, ſed alia quæpiã diuerſæ formæ. ita dedit Deus homini, quo eſſet homo: tũ ornauit eũ atq; inſtruxit ampliſſimis donis, ut diximus, ſciẽtia & cognitione rerũ, latiſſima

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ditione in res omnes, ſano & integerrimo corpore, & uita pro libito A
diuturna. prima illa debebantur naturæ hominis, ſine quibus homo non eſſet: hæc autẽ poſteriora gratuita ſunt, ex fauore cõditoris. Quo ergo die à gratia & fauore principis ſui homo eſt deuolutus, eodẽ ipſo amiſit ea quæ gratia & fauor dederãt, & cõſeruabãt. qui enim ab igne calorẽ recipit, ſi abſcedat refrigeſcit. Itaq; cecidit Adam ex faſtigio illo beneficiorum Dei: nos qui humi iacemus, nullam habemus unde cadamus altitudinẽ. amiſimus enim dona gratuita, ideoq; alterum Adę flagitiũ, ſi quod admiſit, non nocuit nobis: nec noſtra ingeniũ tollũt naturale, tametſi non pauca important incõmoda, grauia profectò & peracerba, obſcurationẽ mentis, & quandã uelut in bellua degenerationem, morbos, debilitates, procliuitatem ad peſſima, tarditatem ad optima, quæ omnia uidemus indies gliſcere, ea uero ſcelerum eſſe ſupplicia dubitari nõ poteſt. Quantũ eſt enim, & quàm dolendũ, circuncludi hominẽ tenebris ignorantiæ, & quidem rerum maxime neceſſariarum: uinciri manibus & pedibus, morbo & debilitate, auerti innumeris cogitationibus à cura colendi & amandi numinis, angi tantarũ rerum quas quotidie augemus ſolicitudine? Sed pergũt quidã interrogare, an non peccatũ omne uoluntatis eſt? Ita planè. & peccatũ hoc uoluntatis fuit in Adam, hoc denigrauit illius animã, & corpus contaminauit. huius autẽ corruptio dimanauit ad poſteros, & orbatio pu- B
ritatis illius, quam noſtri iuſtitiã originalẽ uocant. Quocirca priuatio magis eſt in alijs boni, cẽ contractio mali ſeu culpæ, & animæ infectio ex cõtagione corporis quia illi iungitur, ut corpus noſtrũ in aërem peſtilentem ingreſſum noxã ſibi à loco accerſit. Quærũt hic alij, Quid ergo fiet de ijs qui fato ſunt defuncti ante annos quibus poſſent Deũ cognoſcere? Ad ſempiternã beatitudinẽ nõ peruenit niſi per charitatẽ Dei, ut antea dixi. pueri qui hanc beneficio CHRISTI nõ ſunt adepti, arcentur ab æternis illis bonis: nec ulla tamen fit illis iniuria, ſi nõ aſſequũtur, quod nec illis eſt promiſſum: nec ſentiũt tamen plus incõmodi, quàm ex ſutore aut fabro natus ſi nõ fiat rex, aut homo quòd alas & pennas nõ habet. fruunt tamen, ut credibile eſt, ampliſſimis bonis: nempe naturalibus liberis atq; expeditis. nõ enim uerſantur in malis, graui & tetro corpore exuti: uigent animæ cognitione libera, gaudẽt contemplatione aperta rerum omnium & dilucida. Additur aliud quæſitum: Peccatum Adæ nocuit tantopere, quid illius recõciliatio? cur non per reconciliationem eximuntur ea noxa quam propter delictum merebãtur? Si execrabiles filij Adam, cur non bonorũ uirorum filij grati? Quia in reconciliatione Adæ non eſt execratio carnis ſublata, ſed anima à ſeruitute carnis liberata, & repoſita in gratiã cum Deo. ita cõtigit ei quod alijs bonis uiris, ut manẽte uicio in ſemine, fructus ſit ad meliorẽ odorẽ aut ſaporem cõcinnatus. Aſcendunt quidam altius,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tius, & ſe in penetralia diuinæ ſapientiæ ac uoluntatis temerariò inge
runt. Cur, inquiunt, dedit Deus homini præceptum, quod ſciebat iri
ab ipſo uiolatũ? Simile eſt illud, Cur eos creat quos malos fore præno
uit, & ſibi inimicos? Hoc uerò nimis eſt impudẽter Deum ad redden
dam eorum quæ agat rationẽ accerſere: quod à principe aut uiro pru
dentiſſimo facere reformidares, deterritus uel magnitudine uel autho
ritate. Tu uero in Rege mundi omnipotenti & ſapientiſſimo, nec ma
gnitudinem reuereris potentiæ, nec ſapientiæ authoritatẽ? Peccat ho
mo non uoluntate Dei, ſed ſua ipſius. belluis libertatẽ non dedit men
tis, homini dedit, & ante eum propoſuit uitã & mortẽ, ad quodcunq;
uoluerit porrigat manum. Sed nec deſunt, qui bonũ hoc libertatis ani
mi, quo amplius aut præſtabilius dari nullum potuit, calumnientur,
quaſiq; Deũ in ius uocẽt, quòd id dederit per quod peccamus: quaſi
uerò non etiã bona omnia, ut mentis intelligentiam, phantaſiam, ſen
ſus, ualetudinẽ, robur, diuitias, potentiã, decus in peſſimos uſus con
uertamus. Nihil ergo dediſſe fuerat ſatius, quia nos bonis & bene at
tributis praue abutimur: & quod ingentium eſt ex ſe bonorũ inſtru
mentũ, nos in inſtrumentũ peruertimus malorũ omniũ. Sic ille Cice
ronianus Cota quaſi deos uocat in ius, quòd hominibus rationẽ ſint
largiti, quam multi tanquam in artificiũ uertunt ſcelerum & flagitio
B rum. Eſt ne author in culpa, ſi tu inde es malus, ſine quo eſſe bonus
non poteras? Et dæmonibus naturæ excellẽtia occaſionẽ præbuit mi
ſeriæ. culpet igitur diabolus Deum, quòd ſe tam excellentẽ cõdiderit.
Atqui ſciebat, inquit, me male uſurum. Atqui & alios ſciebat bene uſu
ros, idcirco dedit omnibus eiuſdem generis eadem: & malos tolerat
propter bonos. omnia enim ſunt propter hos, qui hæreditatem acci
piunt ſalutis, ut Paulus inquit. Sed oculi noſtri in comparatione no
ſtri temporis & æternitatis non ſolum caligant, uerum denſa nebula
inuoluuntur. Imaginandũ eſt, in illa æternitate perinde eſſe Deum fa
cere aliquid & præſcire, ut nos agere aliquid, & actum uidere. Trado
tibi gladiũ, hoc prius eſt natura: tu traditũ uertis in tuam perniciem,
hoc poſterius eſt: tum uideo te male uſum. ſic Deo prius eſt dare tibi
ampliſſima munera, poſterius te illis abuti, & eũ hoc cognoſcere non
quidẽ tẽpore, ſed curſu quodã rationis & uelut gradibus naturalibus
exiſtit ad poſtremũ. Quid ergo tã ſæuus eſt punitor Deus, ut tãta bo
na unius illico præcepti tranſgreſſione eripiat? hæccine eſt illa à uobis
nunquã ſatis deprędicata bonitas? Non eſt cõſiderandus Deus, ut iu
dex aliqs humanus, qui maleficiũ punit. Homo enim infligit pœnã,
et ira percitus, uel abductus odio ſcelerũ in corpus noxiũ exercet legẽ,
aut exerceri imperat. Deus uero mitiſſimus, mãſuetiſſimus, optimus
eſt: qui ut uere & appoſitè loquamur, non dederat præceptũ Adæ, &
pœnã addiderat: ſed ut pater amantiſſimus præmonuerat ne ab ipſo
oculos

oculos deflecteret ad res alias. futurum ſi id fieret, ut in maximas cala A
mitates & miſerias ſeſe induceret. haud ſecus quàm qui uoraginem di
gito indicat, in qua ſit præſentiſſima pernicies cadẽtibus. Itaq; Adam
prauitate & demẽtia ſua in id exitium incidit, à quo præmonitus fue
rat ut caueret. Non finxit Deus præceptum, nec ante pedes Adæ te-
tendit ut pedicam: neque poſt tranſgreſſionem impulit Deus illos in
tantas calamitates, tanquam uiolatores ſuæ legis: ſed ipſi quia ultro
receſſerunt à bono, neceſſariò in malum inciderunt, quoniam à bea-
tiſſimo in miſeriam, quod oſtendit ſacræ narrationis ſeries. Nam ubi
de uetito guſtaſſet fructu, ſtatim ſenſerunt quid admiſiſſent. & ante-
quam Deus illis loqueretur, & fœdum facinus exprobraret ad mani
feſtationem ſupplicij, iam inter ſe ſupplicium experiebantur & præ ſe
ferebant. Nec Deus damnauit terram & carnem, ſed damnatio ſecu-
ta eſt ex peccato & diſceſſu à Deo ad diabolum. Sacræ uerò literæ hu
manis uerbis & more hominibus loquuntur: & præſertim uulgo
gentis Hebrææ, quod erat ad altiora myſteria conſequenda tardiſſi-
mum. Et tamen ruinam hanc adeò miſerabilem & acerbam pater in-
dulgentiſſimus Deus in grande illi bonum conuertit. Nam homo
perculſus morbo grauiſſimo, quo per amorem ſui cæcum atque im-
modicum à Dei amore ac fiducia diſceſſerat, quo alio erat curandus
modo, quàm ne in ſui amorem recideret, & ad amorem Dei aſſueſce- B
ret redire? Cæca mens, multisq; tenebris obruta, admonent atque ſti-
mulant eum, ut ſibi diffiſus quærat ducem uiæ, magiſtrum actionum
ſuarum omnium, qui nec falli poſſit, nec uelit fallere: nempe Deum,
cui uni fidat. animus tanta perturbationum tempeſtate concuſſus, co
gitur ſedatorem & tranquillatorem implorare, & quietem optare ali-
quam, qualis contingere in hac uita non poſſit, in ſolo Deo eſt ſperan
da. Corpus infirmum, tot morbis & doloribus afflictum, uita tot mo
leſtijs impetita adducit hominem, ut minus ſe amet, aſſurgat fiducia
atque amore ad illum, à quo dabitur nobis requies tantis malis. etiam
inter has ſpinas, inter tam grauia incommoda multi uitam hanc mor
dicus tuentur, & ab altera abhorrent, & in Dei cogitatione rariſſimi
ſunt ac ſegnes, in amore autẽ frigidiſſimi. Quid facerent, ſi hic & cor-
pus eſſet firmiſſimũ, dolorũ & defatigationũ expers, & delectationes
in uita plurimæ ac perpetuę, omniaq; ad uoluntatẽ noſtram fluerent?
Si ergo ſanari ſe hic æger cupit, quomodo erat aliter ſanandus? pater
amantiſſimus quod aliud potuiſſet remediũ excogitare præſentius?
Quærunt, Cur ſi peccatũ Adæ tantã inuexit cladem & ruinã, recon-
ciliatio CHRISTI non eximit nos ea noxa, & in priſtinum ſtatum
reducit? CHRISTI aduentus & reconciliatio reddidit quod expe-
diebat, nempe uiam ad æterna bona: non reddidit ea bona quæ non
expediebat nos recuperare. Si enim homo eſſet ſolũ ad uitã hanc con
ditus,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ditus,bonus & beneficus Deus tum Adæ ipſi iam reconciliato,tum alijs qui ipſi ſe peccato ſuo non cõtaminaſſent,prima illa ſua excellentiſſima munera reddidiſſet. Sed quoniam nos ad cœleſtem immortalitatem Deus creauit,bonus & liberalis Deus ſpecimen etiam horum bonorum in primo homine protulit,fecit illum non ſolum dignitate naturæ admirabilẽ, ſed inſtruxit & ornauit ampliſſimis uitæ bonis. & ſic illũ poſterosq; eius reliquiſſet,ſi in Dei gratia perſeueraſſet. Sed Adam tam celeri defectione à Patre ac Domino,fecit & angelis & hominibus poſtea naſcituris manifeſtum, non cõducere & illi & nobis omnibus tantam patris indulgentiam: melius nobis eſſe omnibus,ut hic tanquam peregrini uerſemur, non tanquam ciues in patria,ut alteram illam ueram & perpetuò duraturam patriam toto pectore concupiſcamus & quæramus: ne ſi bene ſit nobis peregrè, patriæ nos non ſolum capiat obliuio,ſed neglectus & auerſatio. In illo enim rerũ ſtatu tam fœlici,& tam undiq; bonis conſtipato & accumulato,quotuſquiſq; uel cogitaſſet ad cœlum ſe eſſe factum & appoſitũ: uel curaſſet uel expetiſſet, niſi uis mentis magno conatu altè ſpectãtis,ſenſum tantæ fœlicitatis ſub ſe reliquiſſet: quod fuiſſet factu difficillimum in tanta dulcedine rerum uitæ. Itaq; experimentũ ſumptum eſt in uno,quid uniuerſis expediret: & CHRISTVS Dei filius iacturã quam nos
B in caſu Adæ fecimus, reſarciit: non repoſuit ea bona quæ & illi fuerũt cauſſa ruinæ,& nobis omnibus fuiſſent. reponet tamen, quũ iam amplius non poterũt eſſe ad noxiam occaſio: nempe quum euecti in cœlum ita erimus cum CHRISTO, & per CHRISTVM cum Deo, ut nullus ſit deinceps caſus timendus,nec uis ulla poſſit nos à Deo diuellere. Occurritur hic à pertinacibus alia quæſtione. Quandoquidem ad cœleſtem uitam eſt homo factus,cur Deus hic eum poſuit in terra,hoc eſt in peregrinatione, & non in patria ubi erat permãſurus: quorſum opus erat hoc decurſu uitæ: quorſum hoc corpore tanti & tam mirabilis artificij: Hoc uerò perinde eſt ac ſi quis quærat,Cur formet nos Deus prius in locis maternis,& nõ potius in hac luce in qua ſumus uicturi: cur creat flores ante fructus, cur fructus crudos ante maturitatem: cur animalia oriuntur paruula, ſenſim deinceps adoleſcunt: quæ perſequi eſſet infinitum. Voluit Deus res quæ materiã haberent,& cõtineri dimẽſu loci, & fluxu temporis procedere. Corpus autem ad hanc uitam magnũ & mirificum habet opificium, uidelicet omnia deinde opera etiã minutiſſima ſolertiã ſapientiamq; teſtantur conditoris. Miramur artificiũ huius corporis ad uitam, id eſt ad rem temporariam: quantum eſt artificium fœtus in utero ad nouem menſes: quantum formicæ & muſcæ, & papilionũ, & floſculi eodem die perituri quo naſcitur:

LIBRI PRIMI FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

IOANNIS LODOVICI VIVIS
DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE
Liber Secundus, qui est de IESV CHRISTO.

NOVVM mihi oritur uolumen cum aduentu Dei & Domini noſtri, in quo oſtendendū eſt, quemadmo dum lapſo homini Deus ſtatuerit ſubuenire. Quan topere afflixerit Adamum acerbiſſimus ille caſus, reputare quiuis facile per ſe poteſt: quum ex eo uideret ſe ingentibus Dei tam corpore quàm animo donis orbatum, & incredibili cum ægritudiné tranſegiſſe ætatem, ca lamitatem reputantem quum ſuam ipſius liberorum & cōiugis, tum illam quam in cunctam ſuam poſteritatē inuexiſſet. Mouit eum acerrime inter alia mors Abelis filij, quæ fuit in hominum genere prima, poſita ob oculos imagine tam horribili ſpeciei illius, quam quiſq; eſſet propter delictum illud ſuum ſubiturus. Sed conſolata eſt eum Dei bonitas, oſtenſa procul mentis oculis reparatione atq; inſtauratione tantæ ruinæ ampliſſima & copioſiſſima: qua ſpe fretus maiore animo ferebat tantū pōdus laboris, eamq; ipſe ſpem & fiduciam filijs ac nepotibus quaſi per manus tradidit, ſimul cum aliqua ratione pietatis, quę illi tanquā ſtellula inter nubes denſiſſimas cōſeruata eſt: Deū unicum B
qui uniuerſa cōdidiſſet, colendū eſſe ac reuerendū, huic obtemperandum, hunc amandū, in illo ineſſe bona omnia, procul autē ab illo calamitates, labores, cuncta mala. Sed poſteri illius quum ruditer æuum degerēt, ſine diſciplinis & cultu animorū, ſolis corporis ſenſibus ducebantur, quumq; nec præſens numen aſpicerēt, neq; ea per quæ intelligi poſſet, conſiderarent, ſubijt in eorū mentes grandis obliuio Dei, tum & iuſtitiā illius neglexere, eadem cauſſa qua etiamnum plurimi, quòd non cernerēt paratā ilico malefactis ultionē. Ergo uelut repagulis omnibus pudoris ac diuini reſpectus amotis, effuſiſſime ſe in flagitia omnemq; turpitudinē proiecerūt, nō illa quidem animi flagitia, arrogantiæ, odij, iracūdiæ, inuidentiæ, quæ apud illos nondū inualuerant: hæc enim orta ſunt & aucta cum hominū cœtibus, opulētia, honore, dignitatibus: ſed in ea quæ corporis libido expeteret. In has obſcœnitates & maximi & minimi uelut facto agmine irruerunt, adeò ut & qui nonnihil ingenio ualerent, haberentq; eas animi dotes, quibus ſe ad Dei cognitionē cultumq; facilè extollerent, quos angelos & Dei filios appellant myſticæ literæ, etiā cum alijs obbruteſcerēt ſectandis uoluptatibus. Depreſſa ui omni mentis ac iudicij, & quaſi demerſa in corpus, longiſſime à ſimilitudine Dei receſſerūt: eaq; fuit cōtinuatio flagitiorum, ut quum nihil reſtaret amplius bonæ ſpei, ultione numinis deleti ſint uniuerſi, laxatis aquis undiq;, ſuperné, inferné, à mari, à fonti-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A fontibus, à fluminibus. Cuius inundationis gentium quoq; ſcripto-
res meminere, uelut Pomponius Mela, qui Ioppen Ægypti cõditam
ante diluuium tradit. quod de diluuio uel Deucalionis uel Ogygis ac
cipi non poteſt, quorum neutrum attigit Ægyptum: fuerunt enim
utraq; in Græcia, Deucalionis in Achaia, Ogygis in Bœotia, & huic
uicina Attica. Repertus eſt tamen in tanta multitudine Noë, qui à ra-
tionibus uitæq; aliorum inſtituto longiſſime recederet, & numen pu
re ac ſancte coleret. Hunc cum uxore & tribus filijs, ac totidẽ nuribus
à clade illa Deus ſeruauit: unde poſtea humanum genus reparatum
eſt, tanto breui prouentu, ut quingentis annis pòſt & amplæ urbes
ſint frequentatæ, & magni exercitus ad bellum gerendũ collecti. Sed
hoc non de quingentis modo annis, uerum nec de ducentis fuerit mi
randum, ſi quis ad comparationem reuocet, quanta poſſit ex uno con
iugum pari breui tempore multitudo procreari. Ab uno intra uigin-
ti annos, ut pauciſſime dicam, uiginti: à uiginti pòſt annos totidem,
quadringenti: ab ijs deinceps ea turba, cuius iniri iam numerus non
poſſit. & hæc ante annos ſexaginta, quod facile eſt computatione col
ligere. Verum dubitarit aliquis, quemadmodũ ex hac noſtra regione
culta & habitata ad diuerſam, ſeu aduerſam potius tranſierint homi-
nes per loca inuia, exuſta perpetuis cœli ac ſoli ardoribus. Sed ea quæ
B ſtio ex uetere ignorantia naſcitur. Oſtenſum eſt enim noſtra ætate,
uniuerſam terram cum ipſo Oceano adiri & penetrari poſſe, etiã ſine
difficultate, nec obſtare uiam illam ſub ſignifero à ſole ſemper tritam
& accenſam. At ſunt etiam homines in mari, ſicut in terra: quod pro
indubitato eſt habendum, uiuere homines integros in mari, ſicuti Pli
nius tradit. quorum unus captus eſt ante annos duodecim in Bata-
uia, quem uiderunt plurimi: etenim detentus eſt ſupra duos annos
mutus, & incipiebat iam fari, quoad ictus bis peſtilentia in mare eſt
remiſſus, gaudens & exiliens. Sed iſti quoque ex terreſtribus ſunt ho
minibus progeniti. Nam ſunt in quibuſdam locis maritimis homi-
nes maximo opere dediti natatui, cui exercitationi aſſuefaciũt pueros
ſuos, ut hi diutiſſime poſſint durare ſub aquis. Filij horum in aquis
penè geniti, nati, educati, habitatione huiuſmodi non aliter delectan
tur, quàm piſces. ita quemadmodum alij homines in arido, ſic hi ui-
uunt in mari. cuiuſmodi eſſe in extremis illis inſulis Oceani, locis ca-
lidiſſimis, ex ijs quæ relationibus noſtrorũ hominũ accepimus, con
iecturare licet. Raphael Volaterranus refert, fuiſſe in Apulia ab hinc
annos ducentos iuuenem quendam, aſſuetum ab infantia in mari a-
gere. Itaque inter marinas belluas complures dies uerſabatur, & con
uiuebat illæſus, haud aliter quàm ſi una eſſet ex eis. penetrabat maris
intima & remotiſſima, reuertebatur ſæpe ad littus, & nautas de futu
ris tempeſtatibus præmonebat: Nicolaus prius dicebatur, poſtea Co

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

lapiſcis, quaſi Nicolaus piſcis. Sed ad curſum redeamus hiſtoriæ. A

DE RELIGIONE PRISCORVM HOMINVM.

PRorsùs Noë filios ſuos quam ipſe à ſuis accepiſſet maioribus pietatem, & colendi numinis rationẽ edocuit. Sed illi cum liberis & familia ad diuerſas mundi partes digreſſi, quod erat naturale facile retinuerũt: colendũ quidem eſſe numen, modum tamen & uiam mutauerunt, quiſq; arbitratu ſuo. unde deorũ & religionũ tanta multitudo ac uarietas exorta. Religionem uerò à natura eſſe humanis pectoribus inditam, oſtendit cõſenſus generis humani: dicã hoc uerbis Ciceronis, lib. de Leg. primo. De ipſis quidem hominibus inquit: Nulla gens eſt neq; tam immanſueta, neq; tam fera, quæ non etiã ſi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendũ ſciat. Deprehenſum eſt hoc non ſolum in nationibus terræ huius noſtræ, quam cõtinentẽ uocãt ſcriptores, ſed in nouo hoc orbe, ad quẽ magnis nauigationibus Hiſpani penetrarũt. Inuenerũt enim noſtri homines gẽtes permultas, quæ ſine literis, ſine legibus, ſine rege, ſine republica, ſine artibus æuũ degerent, nõ tamen ſine religione. ut appareat, uerius eſſe ex natura religionẽ, quàm reliquas hominũ artes atq; inuentiones. Nam ſicut facultates omnes atq; appetitus animi & corporis inditas à natura cenſemus, quoniã tametſi nõ eadem ſemper appetunt aut agũt, aliquid tamen & agunt & expetunt: ita de religionis eſt cura ſentiendũ, non eadem omnibus religio, aliqua tamen cuiq;. ſicuti non omnes eadem comedunt, nec omnes rebus eiſdem capiuntur & delectãtur: quia tamen eſſe omnes ac delectari animaduertimus, id eſſe naturale pronunciamus. eundem in modũ religio naturalis eſt in genere, ſpecies autẽ formæ, qualitates hominũ ſunt. Olim religio ſola habita eſt pro ſapientia, nec ſapientes alĩ quàm qui illam mortalibus traderent atq; explicarent, apud Æthiopas, Indos, Ægyptios, Græcos, Romanos, quorum catalogum longũ eſſet recenſere. Nec Deus de ſui cognitione humanis mentibus plus conceſſit ac reliquit, quàm quod pietati ſatis eſſet. Peſſime Lucianus Samoſatenus ſophiſta, qui adimens hominibus ueterem ac receptam religionem, non ſaltem reponebat nouã aliquã. Quod irrideret antiquas dementias ac inſanias, recte id quidẽ: ſed alia debebat ſubſtituere potiora. Sublatis enim prorſum religionibus, quid aliud quàm hominẽ ſine humanitate relinquebat? Sed quid aliud decebat Epicureũ facere, & eum qui à luce ſe in tenebras recepiſſet? idem faceta rabie philoſophiã irriſit, & curã omnẽ uirtutis. Cedò ſi potes aliquando loqui amoto ioco, quid tandẽ uis homines facere? tollis deorũ cultus, ſubſannas eruditionem, etiam uoluptates corporis quas ſecta tua profitetur inſectaris, quam humano ingenio relinquis occupationẽ? & tamẽ hic nõnullis B

(ſi

A (ſi Deo placet) ſapiẽs uidetur, nempe iſs qui magna inuidiæ rabie oderunt quicquid non habent, aut per quod alios magnos & claros effectos eſſe uident: ut Lucianus ipſe, quem ad inſectationem & proſcindendam philoſophiã inuidia Plutarchi Cheronenſis impulit, quem in magno eſſe honore apud Traianũ Cæſarem inuitus & dolens cernebat. Ergo ut ad propoſitũ ſermonis reuertamur, pietatis cura indita eſt naturaliter homini. quod ſi ita eſt, monſtrum profectò eſt hominis, nõ homo, qui ſine religione ulla uiuit. Sed poſteri Noë homines craſſi ac rudes, nõ Deũ illũ naturæ dominũ uenerati ſunt, quem non uiderent, ſenſibus tamen omnino ducerẽtur, ſed quæ intuitu pulchra atq; admirabilia in orbe ſpectarent, aut utilia deprehenderẽt, iudicio illo ſuo hebetiſſimo ac tardiſſimo pro diis habuere. Is error à parentibus manauit in poſteros, et auctus indies, magnas de uetuſtate uires accepit: cui ætates inſecutæ nefas exiſtimarunt repugnare. nam poſteri maioribus ſuis tanquã filij patribus eam ſe reuerentiã cenſent debere. Ergo alij propter ſpeciem & magnitudinẽ cœlos, ſidera, elementa adorauerunt: alij animantes brutas, à quibus aliquid commoditatis acciperẽt, ſicut Ægyptij boues, & feles, & ibes: alij homines quos honoribus diuinis uel ob beneficiũ, uel ob metum atq; aſſentationẽ affecerunt. Hæc omnia magna & miſerrima humani generis calamitate
B in deorum numerum atq; exiſtimationem uenerũt. Ita indies augendis huiuſmodi inſanijs religionum, magnum denſumq; ſibi homo murum circũdabat, ne ad uerum Dei cultum perueniret, & ad uiam ſuæ beatitudinis. Eos uero qui uel bonitate aliqua ingeniorum, uel diſciplina atque informatione humanitatis uidebat dæmon ad ſaniorem mentẽ poſſe peruenire, magnis occupationibus propoſitis auertebat ab ea cogitatione ac cura. Græcis & Romanis ingenijs dedit poëſim, hiſtoriam, ſtudiũ bene dicendi, cognitionem naturæ, mathematicas, exercitamenta corporis, bellica negocia, nobilitatẽ, rempub. rem priuatam, opulentiã, decus, dignitates, ambitionem, famam, gloriam. Inter hæc tam multa & uaria ecquæ tandẽ eſſe poterat religionis cogitatio, & cura ſeria & bonæ fidei? Aſſentiebant modo receptis iam olim opinionibus de dijs, & eorũ cultu, reliquas omnes cogitationes iſs occupationibus impendebant, quæ ſatis eſſent quibuſcunq; ingenijs diſtringẽdis & obruẽdis. Longo æuo poſt Noam extitit Abraam Chaldæus, qui cœli numen & naturæ regem coluit, adorauit, illi obſecutus eſt, ac toto fidit pectore. Erant indubiò ætate illa, & prioribus fuerant, qui more ac ritu Noë Deo cœli offerrent ſacrificia, uelut Melchiſedech, qui in primis illis Hieroſolymorũ fundamẽtis regnabat, ſacerdos Dei excelſi: ſed quæ eſſet Deo habenda fides, quanta fiducia, quæ charitas, fortaſſe nec præſtarent, nec aſſequerẽtur. Primus inter illos Abraam deprehendit autorẽ rectoremq; uniuerſitatis mundi,

di, non ſolum externis ſacrificijs cølendum, ſed amore & fiducia, ut A
illum chariorem habeas quàm teipſum, illiusq; uerbis & bonitati fidem nõ minorẽ præſtes, quàm ijs quæ cernis, aut tangis. Qui quum ea eſſet mente abominatus deos patrios, & magna inuidia apud populares ſuos fuit, & Deus illum colloquio ſuo dignatus eſt. à quo monitus, ut domum & rem familiarem transferret, ſine ulla cunctatione Deo ſeſe cunctum concredidit, & cum uxore ac familia tranſijt in Meſopotamiam prius, inde in Palæſtinam. Hunc tantum uirum, tam promptum obſequio, tam fiducia conſtantem ac ſtabilem delegit ſibi Dominus, ex cuius progenie naſceretur CHRISTVS, ſalus orbis perditi ac profligati. quumq; ex Sara uxore ſua nullos genuiſſet liberos, dedit ei ſeni admodum, & coniugi ſterilitatis ſiue natura à principio damnatę, ſeu ex æuo iam decurſo, filium Iſaac, quem patris non abſimilem uehementer dilexit Dominus. Huic duo fuerunt gemini precibus à Domino impetrati, Eſau, & Iacob, qui poſtea de lucta nominatus eſt Iſraël. hic fuit uir quum auitę imitator pietatis, tum uerò manſuetudinis incredibilis, quæ illũ magnopere commendabat Deo. Itaque ex duobus, & ſi erat Eſau natus paulo antè quàm Iacob, tamen hic eſt à Domino electus, ad propagationẽ ſanctæ ſobolis. Huic filij fuerunt duodecim mares, cum quibus urgente publica annonæ penuria, in Ægyptum migrauit, paſtoriciam uitam B
agens cum filijs: quod uitæ genus M. Varro ex Dicæarcho ſcribit antiquiſſimum fuiſſe, priorem q; agricolarum. Vnde apparet uetuſtiſſimam eſſe Hebræam gentem, quin & Hebræum nomen nõ nulli exiſtimant à paſtura pecudum deductũ eſſe. Cæterum Iacobi propago mirifice eſt multitudine aucta, adeò ut terrori iam eſſet Ægyptijs, edixiſſetq; is Pharao, qui tunc Ægyptum tenebat, ne mares Hebræorum tollerẽtur, ſed abijcerẽtur in Nilum. Et Hebræi ipſi quotidianis ſubſtructionum operibus, ſuprà quàm dici poſſit premebantur, erigendis ut puto inſanis illis regum extructionibus, quarum multa eſt mentio apud rerum ſcriptores. Cõtraxerant illi quoq; ex Ægyptiorum conuictu, plurimum impietatis: & oppreſſi laboribus, intentiq; ſemper præſenti neceſſitati, longa hauſerant obliuia Dei illius, cuius religionem à ſuis maioribus acceperant. Quumq; maturum iam conſilio diuino uideretur, & Palæſtinam ſtirpi Abraæ ſicuti erat pollicitus tradere, & populum ſuum à ſeruitute corporum atq; idololatria liberare, Moſen Hebræum de tribu Leuitica delegit, ducem ſui populi. Hic Pharaonem tum prodigijs & portentis uictum, tum damnis & afflictione fatigatum atque obrutum, coëgit populo ueniam dare, ut ad ſacrificandũ Deo ſuo Ægyptum egrederetur. Quumq; ad mare rubrum peruenijſſent, mutata ſubito Rex ſententia, decreuit illos reducere, & ingẽti armata manu perſecutus eos, quum ueſtigia illorum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A illorum urgeret, ingreſſus per ſiccas in mari rubro apertas uias, Hebræis iam in aduerſo littore conſiſtentibus, ipſe Dei nutu inuolutus eſt mari in priorem curſum reuerſo. Hæc omnia tametſi huic rerum ſtatui, ac proinde captui noſtrorum ingeniorum grandia atq; admirationis plena, quãtula ſunt tamen, ſi ſpectetur is à quo fiebãt: nempe ille, qui nutu ſolo ſuo cœlos atq; elemẽta & de nihilo protulit, & conſeruat, ne ad nihilum, hoc eſt originem ſuam relabantur. In Arabiæ deſertis, quadraginta annos ſub tentorijs tranſegere, & legem acceperunt quam Dominus Moſi dedit. Poſtea duce Ieſu filio Naue ingreſſi ſunt Palæſtinã Syriæ, quam poſſederunt uſq; ad Nabocodroſorum regem Chaldææ, qui populum illum Babylonem traduxit, unde ſeptuaginta annis pòſt domum ſunt edicto regis Perſarũ reducti. ibiq; manſerunt uſq; ad Veſpaſianum imperatorem, à quo gens illa eſt penè internicioni data. Sed res tanto temporũ decurſu geſtas longum eſſet breuiter enarrare, quæ quum à profanis compluribus, tum à ſacris authoribus memoriæ ſunt mãdata, noſtra uero aliò properat oratio. Annis autem aliquot ante captas & dirutas Hieroſolymas, miſit Deus filium ſuum IESVM CHRISTVM, per quem hominis miſerabilem ruinam fulciret, ac repararet. qui humano generi lucem, ſapientiã, redemptionem ſecum è cœlo attulit. Is CHRI-
B STVS & homo eſt & Deus, Dei filius, patri æqualis & par, eadem cum illo eſſentia & natura.

DE DIVINA TRINITATE.

IS ad nos cœlitus ueniens attulit ea, quæ nec habebat in ſe homo, nec in terra erat inuenire. Illud inter cætera, qui & cuiuſmodi ſit Deus in ſua illa intima eſſentia, quòd ſit pater, filius, & ſpiritus ſanctus: hoc nulla unquam hominis ratio, nullum iudicium, nullus mentis uigor eſſet per ſe conſecutus, CHRISTVS edocuit. Iuxta diuinam Ioannis apoſtoli ſententiam, Deum nemo uidit unquam: qui autem eſſet, tradidit nobis filius, & quidẽ unus cõſcius paterni ſecreti, quippe qui habitat ſemper in ſinu patris, id eſt, in intimis & reconditiſſimis arcanis illius, quò ne angelis quidem eſt acceſſus. Ne expectemus dum hæc nobis ab humano ingenio demõſtrentur, credamus ei qui loquitur de proprijs. Quod enim maius ſolet eſſe inter nos argumentũ, aut fortius, quàm ſi quid uir bonus de rebus ſuis affirmet? Nec deſunt tamen pro hac tam abſtruſa ueritate rationes, & quidem cõplures, quæ illam efficiãt aduerſarijs probabiliorem. Anteaquam ueritatem eam CHRISTVS retegeret, neque ueritatis neque rationum ueniſſet ulli unquam hominum in mentem. ſed poſtquam ueritatem à cœleſti, ſeu potius magiſtro Deo accepimus, rationes ſe nobis cœperunt oſtendere atq; ape-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

rire, quarum nos aliquas ex grandi numero proferemus. Qui conſcij A
cauſſæ ſuæ malæ, rationibus ſuis diffidunt, dant operam ſedulo ut perturbent iudicium lectoris, & tenebras offundant ei ob oculos, ut ne poſſit quid uerum & rectum ſit iudicare. nos ueritate confiſi, contraria uia inſiſtimus. attentionẽ poſtulamus, & ut expergiſcatur qui cum diſputamus, hortamur, & præmonemus periculum, ni uigilans & attentus expendat quæ attulerimus. Sit nobis poſitũ ante omnia, quod eſt ſuperiore uolumine declaratum, res omnes cõditas aliquid authoris ſui referre. Deum ſcholæ omnes ſapientiũ merũ eſſe actum confirmarunt. poteſtas enim in quocunque ſit ente, imperfectionem quandã in eo notat, quæ procul abeſt ab excellentia diuinæ eſſentiæ. Quòd ſi merus ſit actus, nunquam ceſſauit. egit ergo quandiu fuit. in ocio enim & ceſſatione ſtatim poteſtas locũ inuenit. Iam inde igitur à tota æternitate, (quandoquidem eſt æternus) egit aliquid. In Deo autem eſt natura, nempe uis & uirtus. eſt etiam facultas, ſeu quo alio placet conſignare nomine, quo res intelligatur, per quam naturam agit iuxta intimã & propriã uim ac potentiã. Eſt etiã in eodẽ Deo uolũtas libera, per quã agit ubi & quando uult. Huius rei ad declarationẽ de homine poteſt ſumi exemplũ, qui uim & naturalẽ habet, & liberam, ſeu uoluntariam. ui naturali quotieſcunq; poſſumus agimus, & agimus non ſtatuto modo ad arbitrium noſtrum, ſed magnitudinem B
menſuramq; facultatis ac potẽtiæ. ui autem uoluntaria agimus loco, tempore, & modo, quibus nobis eſt uiſum. Eodem modo actio naturalis Dei ſempiterna eſt, quia ſine poteſtate eſt actus merus, & non ſolum tempore infinita, uerum modo quoq; ſeu menſura. Itaq; quod ab eiuſmodi actione exiſtit, ſeu ipſa potius actio, uel actus, & æternũ & infinitum eſſe neceſſe eſt. id uero quod eiuſmodi ſit, quid aliud eſſe quàm Deus poteſt? Habemus ergo iuxta Dei naturã deum de deo. Pergamus ulterius. Deus mentẽ habet, imò eſt mens ipſa, qua nouit omnia. ex cognitione naſcitur uoluntas poſterior, ſicut eſt in quauis mente. Ergo ſapientiſſimus, & qui errare nulla ui, nullo caſu poteſt, diligit naturaliter ſe, quia nouit naturaliter ſe, & uidet atq; intelligit nihil ſeipſo melius uel fieri uel cogitari poſſe. Duo hi actus in Deo cognitionis & amoris ſui, uoluntatis ſcilicet ac mentis, naturales ſunt Deo, ac proinde ſempiterni atq; infiniti. ceſſare enim non poteſt natura illius diuinæ mentis. Sunt ergo actus duo in Deo, illi coëterni, & ut ſic dicam coinfiniti: eaq; de cauſſa Deus eſt uterque illorum, ut Deus ipſe. nec enim in Deo uniuſmodi & ſimpliciſſimo res ulla poteſt eſſe alterius naturæ, & eſſentiæ, quæ eſſet miſtura & compoſitio, qualem in immenſam illam naturam poſſe cadere ſapientes omnes negauerunt. Neque tamen plures ſunt dij, ut nec plures eſſentiæ in illa ſimpliciſſima & unica. Non enim per aliud intelligit, aut amat,

quàm

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quàm per ſeipſum, ita nec quod ex uoluntate & mente in ipſa naſcitur, aliud unquam erit, quàm idem ipſemet. unica igitur eſt ſiue eſſentia, ſiue natura: & in illa tres ſunt eiuſdem eſſentiæ, ipſe intelligens & intellectus & amor, qui ſunt non eſſentia diſtincti & diuerſi, ſed actionum rationibus intelligentiæ ac amoris. Sed nec plures eſſe poſſunt. Nam & ſi extra Deum plurimæ ſunt Dei actiones uoluntariæ, in Deo ipſo intimæ ac naturales, plures eſſe quàm duæ nõ poſſunt, intelligere & amare: ſicuti nec in mente noſtra, quæ Dei eſt certa & expreſſa imago. Memoria enim quæ eſt in nobis, poteſtas eſt potius quàm actus, cuius actus eſt intelligentia. in Deo autem ſemper eſt actus, ut quæ eſt memoria in nobis intelligentis Dei ſit imago, unde intellectus naſcitur, & ex duobus amor. primus dicitur pater, alter filius, tertius ſpiritus ſanctus: perſonæ ſeu hypoſtaſes tres, una eſſentia, natura, quæ Græcis eſt οὐσία. Vnde uerò ea illis indita ſint nomina, hæc eſt cauſſa. In ijs quæ cognitionis munere ſunt prædita, quod quicque eorum ad ſui effigiem atque imaginem producit, id ei eſt filius. Intelligentia uerò intelligentis ſe Dei tanto opere eſt ei ſimilis & compar, ut nihil inter res conditas tam ſit parenti ſuo. Se enim Deus per ſemetipſum intelligit. filius eſt igitur intellectus, nec illi appoſitius inueniri potuit nomen, quàm quod dedit Ioannes euangeliſta,
B λόγος, quod noſtrum alij uerterũt ſermonem, alij uerbum. eſt etiam eadem uox oratio, & computatio: ſed nulla uoce exprimitur latine quidem tam apte, quàm ſi rationem dixeris, aut mentem. Appellatur quoque patris ſapientia. ubi enim ſapiẽtia eſt cuiuſque, niſi in mente? Amor uerò qui eſt in Dei ſimplicitate, & in deitatis unitate tertius, nomen ex operibus accepit, ut Spiritus ſanctus nuncupetur. Amor enim Dei erga ſe per bonitatem eius & candorem rebus creatis communicatur: unde fit, ut fauorem ſuum & dona largiter impartiatur angelis & hominibus. & quia intus in mente hæc inſpirantur nobis amoris diuini beneficio, idcirco ſpiritus ſanctus nominatur, non autem filius ut intelligẽtia. tametſi enim unius ſunt omnes οὐσίας, hoc eſt eſſentiæ, quia tamen intelligẽtia magis rem ipſam effingit, exprimit, repræſentat, quàm uolitio, nõ amor dictus eſt filius, ſed λόγος. Adde quòd ut cognitio ſeu intelligẽtia uolitionem antecedit, ita filius prius conſideratur genitus, quàm ſpiritus procedens: nõ quòd alter alterũ anteceſſerit tempore, qui ſunt coæterni, ſed cognitionis noſtræ ratione quadam, & naturæ ordine, ut ſi initium uterq; ſumpſiſſet, antiquior eſſet filius futurus. Naſcitur autem amor ex amante per cognitionem, ita ſpiritus à patre oritur per filiũ. ſed ab hoc quoq; eadem ratione oriri dicitur, ſeu procedere, qua ex cognitione uoluntatem profectam dicimus. Tenẽda ſunt in tanto myſterio recepta iam olim ab Eccleſia uocabula, quæ ſola à diuina ſapientia edocta ſemper & gu-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

bernata, quemadmodum loquendum ſit ſola nouit, appoſitè non ad A
rem ipſam (quæ enim hominũ uel angelorum linguæ id ualerent?)
ſed ad diſciplinã certe & pietatem noſtram. Filius non gignit alium fi
lium, nec ſpiritus alium ſpiritum profert, quoniam nec filius aliam ha
bet intelligentiã quàm eam ipſam qua Deus ſe cognoſcit, qui eſt ipſe
filius: nec ſpiritus alium amorẽ, quàm quo Deus ſe amat, qui eſt ipſe
ſanctus ſpiritus. una eſt enim eſſentia diuinitatis, ideoq; & intellectus
qui ex eſſentia illa de ſe naſcitur unicus, & amor qui erga ſe unicus. Pa
ter intelligens ſe λόγῳ illum ſiue intelligentiam parit, qui eſt filius. Hic
uerò non extrà egreditur, ſed ad patrẽ ſeſe conuertitur, & ſiſtit in bea
tiſſimo. qua de cauſſa nec generat, quoniã ad patrem conuerſus, nec
aliorſum poteſt reſpicere. generatio uero eſt ulterior proceſſus ad ſe-
quentia. Ex hac conuerſione, & quaſi intuitu mutuo naſcitur amor
eorum mutuus, & tanquam connexus quidam, qui eſt ſpiritus ſan-
ctus. Hæc eſt Dei eſſentia, natura, ſubſtantia intima à ſe & in ſe, nec
aliud quicquam poteſt interuenire. Prouidendum eſt diligenter, ne
diſcindatur unitas ac ſimplicitas eſſentiæ, neu numerus perſonarum
confundatur. Nam quæcunq; in illis uocabulis ſeparantur, ad rela-
tionem quandam inter illas hypoſtaſeis pertinent, ut gignens, geni-
tum, procedens, pater, filius: cætera quæ eſſentię ſunt, nomina unica
ſunt, ut Deus, dominus, cõditor, & hutuſmodi. Et quemadmodum B
opus omne imaginem quandam & ſimilitudinem refert ſui opificis,
adeò ut ex opere qualis ſit opifex, & ex opifice quale ſit opus futurum
in promptu ſit intelligere: ita in rebus omnibus animaduertere eſt
diuinæ trinitatis effigiem, in unitate ſubſtantiæ. Eſt enim in qualibet
rerum eſſentia quaſi pater, unde oritur potentia, hoc eſt filius, & ex
utriſq; actio, hoc eſt ſpiritus ſanctus. In animantibus autem paulo di-
lucidius, in quibus quicquid gignit rem gignit ſuæ ſpeciei ac formæ,
alioqui monſtrum eſt error naturæ. Tum charitas genitum & gi-
gnens copulat, ac conglutinat. Sed in mentibus eo eſt expreſſior
imago, quanto illæ propinquiores ac ſimiliores ſunt Deo, nempe
etiã menti. eaq; de cauſſa Moſes in hiſtoria creationis mundi, quum
ad hominem uenit, uerbis Dei inquit: Faciamus hominem ad ima-
ginem & ſimilitudinem noſtram. idem de angelis dicturus, ſi de il-
lis eſſet apertius locutus. In mente autem ſiue angeli ſiue hominis
eſt mens ipſa tanquam pater, eſt intelligentia quæ ex mente profici-
ſcitur, hoc eſt filius, tum ex ambabus uolitio ſpiritus ſanctus: nec
plura ſunt, neque pauciora, & in homine aut angelo. Diſputatur
à ſcrutatoribus naturæ rerum, an tria illa eiuſdem ſint ſubſtantiæ ſeu
eſſentiæ, propterea quòd in hominem aut angelum uidentur poſſe
cadere qualitates, ſeu inhærentia alterius naturæ uel eſſentiæ, quàm
eſt mentium, de quibus multæ & uariæ ſunt, & ualde inter ſe diſcre-
pantes

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A pantes ſententiæ. In Deo autem quæſtio & diſputatio huiuſmodi non poteſt locum inuenire, in quem nulla competit compoſitio, nulla eſt in eo qualitas, nullum adiacens ſeu appoſitum, unica eſt in illo eſſentia ſimpliciſſima, & uniuſmodi, ut Deus ſit ipſe, & idem Deus, quicquid eſt in ipſo. Tranſeo alias in rebus ſimilitudines complures, quas ſancti olim patres annotarũt. Hi tres in orbis creatione ſunt deſignati, pater opifex, filius ſapientia ceu inſtrumentum quoddam, ſpiritus ſanctus: hoc eſt, amor & cauſſa quæ ad opus adduxit atque incitauit. Sancti & ſapientes ex Iudaiſmo, intelligentiam quandam exiguam quidem & malignam, ſed nonnullam tamen habuerunt huius ſanctæ Triadis, quod quarto huius operis uolumine CHRISTO adiuuante oſtendemus. Illuxit quoque & gentilitati ueritatis huius radiolus. Zeno Stoicæ ſcholæ inuentor, λόγον dicit fatum & neceſſitatem, & Deum, & animũ Iouis. Plato in ſexto de Republica quendam eſſe ait boni ipſius filium, ei ſimillimum per omnia. bonum uerò eſſe tanquam ſolem, filium autem eius ceu uidendi uim, quam per ſolem habemus. Et in epiſtola ad Herniam: Iurantes, inquit, ſtudio Muſis apto, & ſorore ſtudij eruditione, per Deum ducẽ omniũ quæ ſunt, quæq; futura ſunt, itidem per ducis & cauſſæ omniũ patrem dominum. & in Epinomide meminit λόγος τῶν πάντων θειοτάτος, hoc eſt ra-
B tionis omnium diuiniſſimæ. Tertium quoque dicit ineffabile. De filio etiam Dei multa apud Triſmegiſtum mentio. Poëtæ uerò qui philoſophis ſunt antiquiores, resq; uetuſtiſſimæ memoriæ inuolucris fabularum operiunt, Mineruam ſuam habent deam ingeniorum & totius ſapientiæ, atque adeò eam ipſam ſapientiam, quæ ſit διὸς νόος, hoc eſt, Iouis mens: eamq; ex Ioue ſolo prognatam ſine matre, & quidem ex ſuprema Iouis parte, nempe ex cerebro. Sed hæc ſint obiter perſtricta paucis, quæ ſolum ob id unum attigi, ut ij quibus diuina ſunt incredibilia, quia incomprehenſibilia, magis ſe nobis tractabiles & æquos præbeant ad mentionem ac diſputationem diuinæ trinitatis. Philoſophi certe, qui poſt CHRISTVM fuerunt, diuinæ trinitatis mentionem nõ omnino exploſerunt: quam quum animaduerterent maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ conſentaneam, conati ſunt à nobis ad Platonica cõmenta detorquere. Sed ueritas ſub furto non diu latet, ea ſemper præ ſe fert domini ſui ſigna, & cuius ſit teſtificatur. Etenim Plato, & alij omnes, ſi quid de filio dicebant, loquebantur magis, quàm quid loquerentur ſciebant, uel intelligebãt. Cognitio myſterij huius doctrinæ eſt non gentilitatis, ſed Chriſtianæ. Verumenimuero utinam res eſſet iam eò progreſſa, ut doctrina plenè admiſſa & approbata à noſtris aduerſarijs, non amplius de ueritate illius diſſideremus, ſed de authore.

QVOD

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

QVOD DEVM CONVENIEBAT AD NOS VENIRE.

A

SI quis hominem penitius conſideret, tantam in eo dignitatem inueniet naturę, tanta miſeria peccati infectam & contaminatam, ut mirandum non ſit dignatum eſſe Deum reſpicere opus ſuum adeò pulchrũ & præſtans, & quando reſtitui collapſum poterat, dediſſe operam ut inſtauraretur. Quibus hoc alijs modis fieri à Deo potuerit, non eſt humanæ mentis perſcrutari. certe quemadmodum factum eſt, congruentiſſime ac ſapientiſſime factum animaduertimus, nec quicquam nos excogitare commodius poſſumus, ac melius: niſi forte uniuerſam rerum naturam & mundi huius leges uellemus inuerſas & ſublatas, atque id optaremus quod fieri uel non poteſt, uel fas non eſt. Itaque ordinem rationem cauſſas quemadmodũ actum geſtumq; ſit quicque inſpici, curæ profectò ac ſtudij magnum precium fuerit. Per ſemetipſum uoluit nos Deus redimere captiuos, erigere iacentes, ſeruare perditos: nec aliter fieri uel par erat, uel expediebat nobis. Ipſe nos per ſe creauerat ad ſuam fœlicitatem, nos ab ea per delictum noſtrum diſceſſimus. Maius & amplius bonum eſt ad illam beatitudinis æternitatem reduci, quàm omnino eſſe procreatos: quoniam grauius & intolerabilius eſt in ſempiterna illa miſeria iacere, quàm omnino nihil eſſe, quem- B admodum de Iuda Dominus noſter pronunciauit. Gignit infantem parens in utero, natura ex utero educit in lucem hanc & uitam. plus facit in eo natura quàm parentes, & plus puer naturæ debet quàm parentibus: hi enim in gurguſtio poſuerant, & tenebris, natura in d profert quod eſt ſine ulla comparatione præſtabilius ac melius. Quòd ſi hominis perfectio eſt in beata illa immortalitate, quanto plus ei confert qui ad illam deducit, quàm qui in hanc imperfectionem ac calamitatem exilij & ergaſtuli? Quòd ſi nos per ſe Deus in hanc miſiſſet uitam, alius uerò ad alteram deduceret, quod pulchrius & magnificentius eſt hic dediſſet nobis, & huic quod maius atque optabilius eſt deberemus, Deo autem quod uilius & minus. Quum Deus hominem conderet, tam excellentem naturam, ipſe per ſe uoluit creare. ideo dicitur, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. & quotidie humanas animas, quemadmodum ſuperius demonſtrauimus, ipſe infundit corporibus. Quod ergo per ſe non dedignatur facere, nefas eſt exiſtimare, non dignari per ſe reſtcere. Nobis id quoque uehementer conducebat, & obfuiſſet aliter. Humanus nanque animus infectus & coinquinatus eſt ſuperbia, uamq per delictum contraxit, à qua ſtimulatus dedignatur ſubijci & parêre homini: tum quòd habet hominem aliàs de ignoran-

tia

A tia ſuſpectum, aliàs de affectu prauo: idq; uel ex ſeipſo colligit, uel ex aliorum experimentis. Quòd ignorantem eſſe ſuſpicatur, ne non ſatis quæ dicit explorata habeat & cognita, ſubdubitat ac ueretur. Ex peruerſa autem affectione illius, ſuſpicatur eum uelle fallere, dicere hoc aut illud, ut aliquid ſibi comparet pecuniæ, potentiæ, gratiæ, authoritatis, admirationis: uel rapi tranſuerſum odio, inuidia, amore, ſpe, metu. Enimuero ſenſurum aut dicturum aliter, ſi eſſet noſtro loco, ſi diues, ſi pauper, ſi ſeruus, ſi princeps, ſi miles, ſi opifex, maritus, celebs, parens, filius, æger, ſenex, puer, preſſus neceſſitate, peregrinus, captiuus, exul, & huiuſmodi quæ ſunt infinita. Quis unus hominum, imò qui homines tot cauſſificationibus obuiam ierint ac ſatisfecerint? Itaque populus Iſraëlites Moſi detraxit, & oblocutus eſt tantæ uirtuti charitatiq; erga gentem ipſam, excuſſa memoria omni, eiecto tantorum prodigiorum reſpectu. Horum poſteri à Deo uero ad cultum idolorum deſciuerunt, irriſerunt, inſectati ſunt, occiderunt prophetas. Philoſophos ſuos gentilitas ſubſannauit, partim quòd doctrinam ſapientiæ non caperent, partim quòd inuoluti flagitijs & ſceleribus diſciplinam melioris mentis odiſſent. aliàs quòd philoſophos ipſos aliter ac præciperent uiuere animaduerterent. quibus de cauſſis non in philoſophos modò multa ſunt dicta, agitata,
B conſcripta: ſed nec defuere, qui totam ipſam philoſophiam uituperarent ac condemnarent. Habet homo multos ad uerum doctores, cœlum, ſidera, elementa, ſtirpes, animantes: omnia nos de conditore ſuo docent, ſi uelimus præbere aurem. ſicut in Pſalmo dicitur: Cœli enarrant gloriã Dei, & opera manuũ eius annunciat firmamentũ. Sed homo ab ijs omnibus auertit aurem, mentem, cogitationẽ. datus eſt homini homo inſtitutor, & hunc aliàs neglexit, aliàs contempſit, aliàs habuit ſuſpectum. Iam ergo nulla nobis proderat doctrina. bonitatis ergo Dei fuit, rebus tam deſperatis opem per ſemetipſum ferre, quam fruſtra per res alias tam multas tulerat. E re ergo noſtra fuit ipſummet nobis loqui, nec aliter conueniebat fieri. hunc certe noſſe omnia nemo poteſt dubitare, nec libidine ulla animi aut prauis cupidinibus impelli, nihilq; ad ſua commoda referre, quĩ non eget, omnia ad noſtra, qui ſit bonus. Accedit huc, quòd motus noſtrorum animorum ilico aduerſus legem ſibi cõtrariam inſurgunt, cuiuſcunq; tandem ſit hominis, eamq; ut prægrauẽ ac iniquã accuſant, & quoad facere poſſunt reijciunt, tanquam pueri, quæ à magiſtris aut parentibus, aut uiris ſapientibus aduerſus eorũ luſus & affectiones iniungun tur: de quibus ſi inter æquales pueros conquerãtur, omnes continuò ſapientẽ illum difficilẽ ac moroſum pronunciãt, nõ rarò etiã ſtultum ac imprudentem. Ratio uerò inter tot clamores, & tantã repugnantiã animorum cedit plerunq; & tranſit in ſententiã peruerſę cupiditatis.

Quòd

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Quòd ſi quis affirmet ſe à Deo miſſum, non id credit ſiniſtra noſtra A
interpretatio, & ſuſpicatur aliquid illum affingere de ſuo, nec manda-
ta explicare bona fide. Quum uerò dicitur, Eum ipſum qui argumen
tis compluribus ſignisq; euidentiſſimis Deum ſe eſſe patefecerit ac de-
monſtrarit, hoc præcipere atque imperare, commouetur quidem ani
mi affectus, & nonnihil detrectat, ſed erubeſcit tamen, & retunditur
contumacia ſuperbiæ, quia pudet Deo rebellare, & uidet eſſe pericu
loſum. Ratio interea quietior ac liberior iudicat de eo quod præcipi-
tur, & inuenit nihil eſſe iuſtius, ſanctius, cõgruentius. Adde his quòd
olim philoſophi, quoniam nullum ferè uirtutis præmium pollicebantur, paucos qui obtemperarent inueniebant: ut non immeritò exclamarit quidam, Quis enim uirtutem amplectitur ipſam, Præmia ſi tollas? Quis eſt fructus uirtutis, quis finis religionis uerus, & quo ac quieſcat ſapiens homo & bonus? ſempiterna beatitudo. Quis hominum præmiũ hoc poſſet polliceri, ut fidem impetraret, niſi idem ipſe Deus, cuius coniunctio beatitudinẽ illam efficit? Nam de hominibus quis deſcendit è cœlis, ut ea referat? quis tantæ rei author eſſe & ſpon ſor poteſt? Ideoq; nec Moſes alia quàm terrena, etiã Dei uerbis ac nomine popularibus ſuis promiſit. Et quæ philoſophi de altera uita diſputabant, nec ipſi explicabant quæ dicerent, ut qui non ſatis intelligerent: nec pro certo confirmabant, ſed iactabant fortuitò, quæ ipſis B
eiſdem & incognita erant, & uehementer ambigua: aliis uerò partim ridicula, partim uel falſa omnino, uel magnopere ſuſpecta. Accedit huc, quòd humana uita ut non poteſt agere ſine recto iudicio, ita nec ſine recto amore, ut amemus & auerſemur unumquicq; pro merito ac dignitate. alioqui non ſolum in miſerandis tenebris cæci ac ignari omnium uolutabimur, ſed in aſperrimis cõflictabimur calamitatibus, quod uoluntatem in loca indigniſſima abiecerimus, ubi non fruatur eo quod cupit, ſed torqueatur & det pœnas, quod praue quæ non oportebat concupierit: relictis & pro nihilo habitis, quæ complecti maxime ẽ re fuerat. Atqui amores rectos, ut iudicia recta ſolus poteſt tradere, qui falli non poteſt: ſolus uult tradere, qui eſt optimus. Quapropter hoc demum magiſtro potuimus quæ eſſent neceſſaria diſcere. Is lucem attulit hominum tenebris, & ueritati ſub dubietatem compulſæ ac incluſæ claritatẽ inuexit, detraxit uelum, & confirmauit prophetarum dicta: & ſi quid recte gentiles philoſophi monuerant, hoc magiſtro enucleata, hoc authore approbata & recepta ſunt. Lex Iudæorum erat magna, & obſcuriſſima caligine cooperta: is eam caliginem diſpulit, & quæ erant in arcano illius myſteria recluſit & protulit, tanquam author totius ueritatis, & dominus uniuerſorum. Ad hæc naturæ legem ſitu obductam deterſit, & omnium oculis ſpectandã propoſuit, nitidam iam & decoram. Lex enim bona & recta inſita erat à

Deo

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A Deo humano cordi, quæ quòd primis humani generis initijs fuerit æqualis, naturalis eſt nuncupata. per primū autem delictū, & per reli quorum delictorū continuationē inualuit ſæuus dominatus iræ, ac concupiſcentię, ſub quo tangq; ſub tyrānide bona lex uim & uigorem ſuum amiſit, obſcurata eſt, oppreſſa, afflicta ab iniquitate. Itaq; neceſſum fuit, ut idem ipſe naturæ legē repurgaret ac cōfirmaret, qui cōdiderat, nec ſufficiebat alius. Omnes enim & homines & angeli ſub natura ſumus, nec tantarū uiriū, ut quæ fracta, debilitata, luxata, inuerſa ſunt in natura, cōponere, conſolidare, reparare poſſimus. Deus ſolus ſupra naturā eſt, conditor illius & dominus. hoc magiſtro legem naturæ integram accepimus, hoc eodem accipere conueniebat nos deterſam, emaculatam, inſtauratam: alioqui humana & ignorantia & ſuſpicio ſemper an ea eſſet lex naturæ ſubdubitaſſet, quibuſcunq; humanis magiſtris edocta, nunquam ſecura. quemadmodū ante Dei aduentum accidit: neq; id eſt mirum. Nam humana quantumcunq; magna & fortia, imbecillia ſunt, quòd ab imbecillo & corrupto uaſe prodeūt, & debili brachio infigūtur. Deus autē potens eſt, & dat uoci ſuæ robur ualidiſſimū. Docuit ergo nos Deus quæ eſſet malorum uitæ huius origo & cauſſa, nempe natura per primam culpam uiciata, & diabolus inſtigator ſolicitus, & uafer. quod philoſophi quum
B ignorarent, unde in hominibus tanta exiſteret cupiditas ad flagitia, quum ingeniū humanum naturaliter ad bonū deuergat, magnopere demirati ſunt. Poëtæ furias quaſdam confinxerunt, quibus agitari dicerent homines conſceleratos. Attulit Deus remedium cōtra dæmonem, fiduciam ſui: contra naturæ autem uicium, donum ſpiritus ſui. Philoſophi ignorabant prorſum quæ eſſet ad Deum uia: de gratia & ſpiritu illius, de fiducia erga illum, altum apud illos ſilentium. Recentiores Platonici, uelut Plotinus, Iamblichus, Porphyrius, uirtutes quaſdam poſuerunt purgatiuas, ſed ſpurias atque adulterinas, ſcilicet alienum fœtum ſurreptitium: illa enim ſcriptoribus noſtræ pietatis erant ſuffurati. nanq; eiuſmodi uirtutum nulli omnino ante CHRISTVM meminerant. Surripit noſtra diabolus, inquit Baſilius, & ſuis ea largiri conatur, ut ſcrupulos in hominum mentes injiciat, tanquam philoſophia ſufficiat ad omnia, & ſuperuacanea ſit religio. Sed hæc tanta quę nos manifeſtiſſimis rationibus cōmunimus, nulli unquam mortaliū uenire potuiſſent in mentem, niſi Deus humanos oculos aperuiſſet, & latentem abſtruſamq; ueritatem in lucem conſpectumq; hominum protuliſſet. Lex Iudaica data eſt uni populo, ideo per hominem illius populi. quæ autem uniuerſo humano generi dabatur, meritò per omnium authorem eſt promulgata, qui omnium noſſet ingenia, qui unam haberet normā, quam omnibus appoſitiſſime attemperaret, atque accommodaret. Indignatur Luca

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nus, quòd Ammon oraculum delegerit ſibi in extrema Africa, Vt caneret paucis, merſitq; hoc puluere uerum. Aliquem igitur exiſtere è re fuit omniũ, qui ueritatem uniuerſis demonſtraret. Plato magna quadam mentis incitatione, ac uelut φίλτρου ιασμῷ, uidetur ſectatoribus ſuis præcepiſſe, ſtandum eatenus ſuis decretis, & obtemperandum præceptis, quoad ſacratior aliquis homo appareat in terris, qui fontẽ ipſum aperiat ueritatis, quem omnes ſequantur. Ergo uenire ad nos Deum magiſtrum præceptoremq; ueritatis, & erat bonitatis illius, & ſalutis ac beatitatis noſtræ. A

QVOD FILIVM CONVENIEBAT VENIRE.

EX tribus autẽ perſonis diuinitatis filio potiſſimũ cõgruebat inſtaurationis huius munus, & functio: id eſt ei proprietati, per quam Deus eſt filius. Filius quidẽ ipſe ad nos uenit, & nos aſſeruit, ſed Deus ea ratione non qua eſt pater, aut ſpiritus ſanctus, ſed qua filius, de quo prius eſt tractatũ. Nam per quod genus hominũ eſt procreatũ, per idem par fuit recreari. Filius Dei mens & ſapientia eſt patris ſui, uti declarauimus: per hanc ſapientiam genus humanũ eſt conditũ, per hanc eandẽ erigi & fulciri debuit lapſum. omnia enim ſapiẽtia ſua uelut quodam (ut ita dicam) inſtrumento Deus procreauit. Quid, quòd omnia producta ſunt à Deo ad imaginem quandã filij ſui, quippe qui eſt primogenitus patris, patri unicus: reliqua ſunt opera, quæ ex hac primogenitura dependent. Primus enim actus & initiũ actuum omniũ eſt Dei filius. Quæ autẽ foras prolata ſunt ab opifice, ſimilia ijs ſunt, quæ prius erãt intus in animo. quod in nobis licet deprehendere, qui ſic operamur quemadmodum animo concepimus. Intelligentia autem patris eſt filius. omnia igitur eius eſſe ſimilia neceſſum eſt, quæcunq; ſunt creata. Quod ſi ita eſt, exemplar profectò erat adhibendũ ad corruptam & deprauatam imaginem inſtaurandam. Adde his, quòd peccatum omne in hominibus fit per auerſionem humanæ mentis à diuina ſapientia, ſicut recte factũ omne fit per conuerſionẽ ad eam. Nam Dei ſapientia illuminat & docet unumquenq; quid agendũ ſit. qui illam ſequitur, ingreditur quà oportet: qui ab ea diſcedit, errat, & uagatur temere per deuia, & obtenebratur ei mens, ne uideat quæ conducũt, & leuiſſimas cõmoditates bonis ingentibus anteponat: ut dubitandum non ſit, quin prauis omnibus actionibus error & obſcuritas, & ignorantia ſit admiſta. Itaque quiſquis ex orbe uniuerſo, ſiue inter Iudæos, ſiue inter Græcos, Romanos, Scythas, Indos, & quaſcũq; alias nationes recte agit, ſapientiæ Dei hoc debet: neq; enim alio magiſtro utitur. Atqui ea eſt Dei filius, de quo Ioannes ait, Illuminat omnẽ hominem uenientem in hunc mundũ. Per filium ergo decens erat fieri B recon-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A reconciliationem, hoc eſt purgationem peccatorum, ut conuerſio ad eum gratiã fauoremq; pareret Dei, ſicut auerſio peccatũ & culpã importauerat. Huic ergo Dei filio ſalutẽ ſuam debet, quiſquis eſt aſſecutus, quocunq; loco, quocunq; tempore. Miſſus eſt autem filius à patre non aliter, quàm quũ in eadem anima uoluntas mittit ingenium ad contemplandum & cognoſcendum.

QVOD CONGRVEBAT EVM HVMANITATE VESTIRI.

VEnit autem ad nos Dei filius humanitate, ut ſic dicam, ueſtitus & tectus: quo nihil erat aptius & cõgruentius, nihil magis expediebat ei operi quod agebatur, nempe ſaluti noſtræ. Parcere Dei non eſt ut hominũ. homo enim homini gratiã poteſt facere iniuriæ, manente in utroq; inimica inuicem uoluntate: Deus autẽ nõ ignoſcit homini, niſi is cum ipſo in gratiam redeat, quod fit per beneuolentiã & charitatẽ. hoc uerò, quoniã homini non eſt alterius animus perſpicuus, Deo patent omnia. Sed neq; homo homini ignoſceret, ſi iratum eius in ſe animũ, & male cogitantem inſpiceret. Charitas hæc & reconciliat nos Deo, & coniungit ad unionem, ut ſuperiore libro declarauimus. Hanc uerò charitatem quòd humanũ genus onuſtum hoc corpore peccati, ad libidines &
B concupiſcentias ſuas prono & magno põdere incumbenti, tum curis uitæ huius diſtractum nõ poteſt tam habere idoneã, & congruentẽ, ut cum Deo iungat: uenit homo qui unitus Deo, & illi gratiſſimus, ſuppleret in ijs qui ſe illi uere ac toto animo applicarent atq; adiungerent, quod illorũ amori ad beatitudinẽ deeſſet, ut illos incorporatos in CHRISTO, & iam quaſi eius membra Pater haberet charos ex charitate immenſa filij. Itaque hoc deſiderabat natura ipſa & ratio recõciliationis, ſalutis, fœlicitatis noſtræ. Iam uerò homines cũ Deo iunguntur charitate ſeu amore, & ea quæ amoris eſt comes fiducia. Amor autẽ & fiducia quũ ex bonitate illius elicitur qui amandus eſt, & cui fidendũ, tum ex amore illius in nos. Hunc uerò affectũ Dei erga nos homo nõ intelligebat, propter diſtantiã naturarũ humanæ ac diuinæ. Deus factus homo oſtẽdit nobis, & ob oculos poſuit amorẽ Dei erga nos, ut eum iam non ſolũ mente, ſed oculis quoq; corporis cernamus. Præter hæc delictũ hominis impulerat ipſum in tria mala ingentia, infirmitatẽ, ignorantiã, maliciam, per quæ ineptus factus eſt ad uirtutẽ diuinã imitandã, ad ueritatem cognoſcendã, ad bonitatem amandam. Venit Deus homine indutus, ut ſe homini præberet iam imitabilem, cognoſcibilẽ, amabilẽ. quod facere cõmodius nõ potuit, quàm ex propinquo, ex uicinia, ex ſimilitudine eiuſdem naturæ. Pertinebat hoc quoq; ad robur & uires doctrinæ illius, id eſt ad noſtras neceſſitates, ut qui agenda præciperet, idem ipſe manus admoueret

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

operi primus,& exequereť quæ iubebat,minore alioqui futuro pon A
dere in doctrina.Nã ſi diſſimilis ueniſſet nobis,hoc eſt in forma Dei,
unuſquiſq; noſtrũ imparẽ ſe eſſe Deo cauſſaretur,nec poſſe illa obire
quæ is iniungeret. Apparuit ergo homo,per omnia cuiq; noſtrũ ſimi
lis & par,quantũ utiq; ad naturalẽ conſtitutionẽ pertinet: & præbuit
uitæ exemplum indubitatũ,quod nec cunctaremur æmulari & debe
remus:optimũ, quia ſolus nõ poteſt fallere: certiſſimũ,quia nec falli.
Homo enim per peccatum corporalis factus, & carneus,Deum iam
(ut ſic dicã) carneum, facilius & capere ac intelligere poteſt,& ſequi.
Accedit huc, quòd quũ beatitudo noſtra ſit unio cum Deo, grande
attulit CHRISTVS exemplũ,& incitamentũ fiduciæ,ut uidentes
hominẽ Deo unitũ in CHRISTO, de unione noſtra incipiamus
optime ſperare,& ſempiternã eam futurã ſciamus,qualem in CHRI
STO ipſo animaduertimus. Maior quoq; eſt recõciliationis noſtræ
cum Deo fiducia,qui interpretẽ illius,& pacis noſtræ ſequeſtrum ha
bemus CHRISTVM Dei filium. De cuiuſcunq; alterius hominis
gratia cum Deo poſſemus ſubdubitare, & ſubuereri. omnis enim
homo mutabilis:unde magna fiduciæ debilitatio. De CHRISTO
non poſſumus,quis inſeparabiliter Deo eſt unitus,ſedens ad dexterã
patris ſui. Adde quòd cuius charitas uniuerſorũ erat ſuppletura cha-
ritatem, eum & amare & amari infinitè par fuit: quod cadere in alios B
non poteſt,q; inter Deum patrẽ & Deum filiũ. Nec ullus merus ho-
mo in eum poſſet diuini ſauoris gradum cõſcendere,ut omnia quæ-
cunq; optaret,poſſet à Deo impetrare: cuius rei magna habemus ex-
empla in ſanctis & prophetis, & ijs qui Deo gratiſſimi atq; intimi fue
runt, Moſe & Abraam. Creſcit hęc noſtra fiducia,& amor in Deum
accenditur,quòd uidemus nos Deo eſſe curæ, qui pro ſalute noſtra fi
lium ſuũ nobis exhibuerit, filium pro ſeruis, chariſſimũ pro inimicis.
Quibus de cauſſis Deum & hominẽ oportebat eſſe uindicẽ, aſſerto-
em, inſtauratorẽ noſtrum, ad doctrinã & exemplũ, & ſolutionem
à uinculis peccati & mortis. quicquid de CHRISTO detraxeris,
ſiue humanitatẽ ſiue diuinitatem, de bonitate Dei, de cõſilio ſapiẽtiæ
illius,de ſalute noſtra detrahis. Iuſtiſſima hoc loco occurrit quæſtio,
quo ex genere, aut qualis omnino ſit illa Dei & hominis in CHRI-
STO coniunctio: difficilis ſanè explicatu. nam nihil eſt hic in rebus
conditis, quod cõiunctionẽ illã per omnia referat. Similis eſt tamen,
ut D. Athanaſius dixit, copulæ animæ rationalis & corporis, ut di-
uinitas in CHRISTO ſit,ut eſt anima in corpore aliorũ hominũ,hu
manitas autẽ ut corpus. Et quemadmodum in hoc hominis nexu to
tus homo propter animã dicitur rationalis, ex corpore autẽ mortalis
& infirmus:ſic quę ſunt diuinitatis & humanitatis in CHRISTO,
toti CHRISTO attribuunť, ut ſit Deus omnipotẽs cœli & terræ
condi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A conditor,homo edens,bibens,dormiens,laſſus,paſſus, mortuus,& ſepultus.Similis eſt etiã hæc cõiunctio amoris nodo,& ipſa eſt ex genere quodã amoris.Nam quẽadmodũ patrẽ & filiũ in diuinitate immenſus ille amor iungit,qui item eſt Deus, ita Deũ & hominẽ amor iungit in CHRISTO, altioris & excellẽtioris notæ,quàm quæ humana cogitatio ualeat cõſequi.Ergo ſicut amor omnia reddit cõmunia,& amicũ facit alterum ipſum,ut Ariſtoteles diffiniuit:ita cõnexio hæc quę amicitiã omnẽ cunctasq́ charitates excedit,transfert diuina ad hominẽ,& humana ad Deũ. ita homo dicitur Deus,immortalis, omnipotẽs:& Deus paſſus,ac mortuus. Ne cõmoueantur ad hoc dictum aures imperitæ,nihil patit̃ Deus in ſua eſſentia,nec pati poteſt: ſed nec CHRISTI humanitas cõdidit cœlũ & terrã. in cõiunctione hac integer manet Deus, integer homo. nõ facta eſt hæc cõnexio, ut alterutri quicq̃ de dignitate, de maieſtate,de eſſentia,de natura ſua detraheretur ac periret:nõ ut minor eſſet Deus,ſed ut homo excellentior,non tamen ſupra ſuam naturam. Nec eſt Deus in homine concluſus,ut anima in corpore:citius eſt homo cõcluſus in Deo.ſed ſicut anima exit extra corpus per intelligentiã, & per orbem uniuerſum ſe expandit:ita quod Deus eſſentia & præſentia ſua cõplebat ante Mariam,cõplet adhuc poſt partũ Mariæ,nempe totũ quod eſt,& quod
B non eſt. In nexu ergo & cõiunctione eſt hęc cõmunicatio diuinarum atq́ humanarũ rerũ,nõ in naturis humana & diuina. Dicat aliquis, ſi eſſentiæ reuera ſunt diſtinctæ,nodo tantum deuinciũtur, cur quæ ſunt unius,transfertis ad alteram? Quia nõ aliter cõiunctio illa poſſet à nobis apte exprimi, niſi per eiuſmodi cõmunicationẽ attributorũ denotaremus unum prorſus eſſe illa duo. hoc & uult Deus, & nobis expedit ad efficacius immenſam Dei erga CHRSTVM, & per CHRISTVM in nos omnes charitatẽ exprimendã,qua ſibi hominem dignatus eſt adiũgere,ut ei nos omnes per illum uniamur.

DE ADVENTV IESV CHRISTI.

ADuentus CHRISTI, uita,mors,doctrina, & ea quæ poſtea ſunt cõſecuta,fœta ſunt ſanctis myſterijs, & diuinitatẽ illius manifeſtò ob oculos ponũt,ſi quis uelit attentionem adhibere. Nõ miſit Deus filiũ ſuum ſtatim poſt delictũ,nec medicinã naſcẽti morbo adhibuit, quæ quòd fuiſſet incognita,parũ admodũ habuiſſet gratię,ac proinde efficacitatis.Homo enim quod tam cito,tam liberaliter eſſet oblatũ,uel faſtidiſſet,uel duxiſſet pro nihilo.Reliquit Deus hominẽ ad longã ſui metipſius experientiam,ut uideret,an qui malicia ſua ceciderat,poſſet.ſe uiribus ſuis erigere. Nam in Geneſi Moſis, quũ Dominus crimen obiiceret homini,nõ uertit ſe homo ad Deũ ad agnitionẽ ſceleris,ad precandam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

uenìam ac pacem, ſed reiecit culpã uir in uxorẽ, uxor in ſerpentẽ. Accedit huc, quòd tributa ſunt homini à natura corpus, animus, mens: & hæc duplex, prudentiæ altera, altera ſapientiæ. Initio exercitus eſt homo rebus corporis, uenationibus, agricultura, prima illa & antiquiſſima ætate, ſine artibus uitæ, planè carnaliter: eaq; de cauſſa obruit eos eluuio aquarũ. Erexit ſe animus poſt diluuiũ in bellis, & honore fortitudinis, in potẽtia & imperijs. Succeſſit his prudentia, artes uitæ, adminiſtratio ciuitatũ, facundia, ſcrutatio naturæ. Omnia hæc occuparũt quidẽ hominẽ, ſed nihil eorũ illi profuit ad conſequendã eam fœlicitatẽ, cui erat deſtinatus. Venit filius Dei, ut hominẽ ſolueret ac liberaret, quem dæmon & peccati premebat ſeruitus, & obſidebat opibus, potentia, honoribus, bello, humanis artibus, inquiſitione naturæ, ut non poſſet caput erigere. CHRISTVS ſuperiorem hominis partem liberauit, edocuit, inſtruxit, ut ad Deũ ſeſe conuerteret ac ſuſtolleret. Dei enim cognitio, & colendi ſcientia, quæ religio dicitur, uera & eſt ſapientia, & habita ſemper ab omnibus fuit nationibus. Itaq; homo iam ſibi ac ingenio ſuo diffiſus, in quo tam parũ ineſſe præſidij cerneret, à quo uno petendũ haberet opem intellexit. A

Hoc quoq; eſt obſeruatũ, ut Rex pacis, pacis tempore naſceretur: quæ tum erat in uniuerſo imperio Populi Romani, quo maxima orbis pars tenebatur. Addũt noſtri, tum ueniſſe CHRISTVM in terras, quum ad ſummũ peruenìſſet hominũ malicia, & ita corruiſſent mores, ut differri iam non poſſet amplius correctio atq; inſtauratio. Hoc quidem in incerto eſt: ſed illud profectò certius, ueniſſe illum mũdo maxime edocto excultoq; ſcientijs, diſciplinis, uſu, experimentis, notitia rerum omniũ, ne quis impoſturã ſimplicitati factã eſſe poſſet ſuſpicari. Magnam rem conſecutũ eſſe Romulũ ſcribit Cicero, qui non rudibus & incultis tẽporibus, ſed eruditis habitus ſit pro deo. Quod miror equidẽ ab homine profectũ antiquæ memoriæ callentiſſimo. Quid enim erat illis Romuli temporibus Romæ præſertim imperitius? factus eſt deus à conuenis illis ſceleroſis latronibus, aut nequam mancipijs. At Dominus noſter in media Græcię philoſophia, in ipſa Italia referta literis, ingenijs, artibus, prædicatus eſt. Nihil in eius aduentu debetur aſtris. opus eſt enim illud cœlis & ſideribus maius, ac excelſius: ideoq; non ab aſtrologis prædictus eſt CHRISTVS, ſed à Sibyllis gentiũ, & uatibus Iudææ nationis. Tanta res eſt aduentus B

CHRISTI, tam utilis uniuerſo hominũ generi, adeò neceſſaria, ut prænunciari expedierit, quo præcedentes expectarent cum fiducia, proximi pararẽt ſeſe, præſentes agnoſcerẽt, ſequẽtes eueniſſe iam crederent: ne quem præteriret aut falleret ea medicina, quę ſaluti omniũ in cõmune promebatur. Nihil enim triſtius, uel acerbius, quàm graui morbo teneri, medicinam autem ignorare.

DE

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A DE VETERE TESTAMENTO.

SEd Sibyllarum carmina uetuſtas ipſa aboleuit, nec attinebat conſeruari obſcura, multisq; abſurdis ſuperſtitionibus: quales erant ab ijs receptæ, inter quos uiuebãt implicitæ atq; inuolutæ. tametſi illa interpretes eorũ aliorſum ſæpenumero tendentia, ad ſenſus quos uellent detorquebant: cui rei magnam illis facultatem & licentiã præbebat obſcuritas ſermonis, & ſententiarũ ambiguitas. Iudaica uaticinia ſanctiora & excelſiora multo, ad omniũ utilitatem reſeruata ſunt, quæ hunc ſe in modũ habent. Deus quũ hominẽ condidiſſet, edocuit illum ſine uoce & literis. Sed per peccatum irrepſit ignorãtia, oblitus eſt magnæ illius eruditionis. Duo tamen illi Deus reliquit, alterũ ad ſpem ac ſolatiũ, alterũ ad utilitatem uitæ. Prius fuit, uenturum CHRISTVM ad redimendũ humanum genus. alterũ, legis naturalis ueſtigia: quæ ſi ſequeretur, rectà inſiſteret quà oporteret. Vtrunq; quia homini neceſſariũ, ideo datũ homini à Deo creditur, quòd Deus & bonus eſt qui uoluit, & potẽs qui potuit. neq; enim ignorauit homo ſe non poſſe per ſe ipſum aſſurgere: nã ſi hoc credidiſſet, nõ minore ſuperbiæ ſe inuoluiſſet ſcelere, q̃ prius. & inualiditatẽ ſuã multis experimẽtis depræhẽderat, quàm nihil poſſet, nihil ſciret, nihil eſſet. Sin autẽ redemptũ ſe iri deſperaſſet,
B quantus mœror? Itaque de CHRISTO domino primus uates fuit Adam. Hoc uero uenturũ aliquãdo à Deo redemptionis beneficiũ, non ſolũ patres tradebãt per manus filijs, ſed adũbrabaẽ ſubinde multis euẽtis rerũ, ad ſolatiũ præſentiũ malorũ, ut in morte Abelis figura CHRISTI, in arca Noë figura baptiſmatis & eccleſiæ. Tum lex naturæ multis actibus cõfirmabaẽ, qui exitus manerẽt pios, qui impios: uelut in Cain, in diluuio, & eiuſmodi. Sed inualeſcente ignorantia, & per hæc malicia, cæci homines ad omnia, nihil conſiderabãt. Tum miſertus hominũ Deus, excitauit ſpiritũ ſanctorũ ſuorum, qui ſcriberẽt ad admonendũ atq; edocendũ hominem, quis eſſet omniũ horũ conditor, quomodo peccatũ ſit in homines natũ & propagatũ, quomodo Deus punierit malos. Huius rei hiſtoriã habemus à Moſe conſcriptam, ſiue is eſt illius primus author, ſiue ab Abraam acceperit, quem opinio quorundã eſt illis de rebus nonnulla Chaldaicis literis conſignaſſe. etiã filios Seth in columnis duabus generationem expoſuiſſe cœli & terræ, tradit Ioſephus: fides ſit penes illum. Geneſis autẽ mundi ita eſt à Moſe deſcripta, ut maximi deinceps uiri & admirati ſint in ea profunditatẽ ſapientiæ, & ueritatem narrationis amplexati. Pythagorici, & hos ſecutus Plato in Timæo, procreationẽ illam mundi æmulati ſunt, interdum quoq; eiſdem penè uerbis. Poſtquam autem totũ ferè genus humanum à Deo diſceſſiſſet, illũ qui bona fide Deum quærebat elegit Deus, in quo homine oſtẽdit magnitudinem bonitatis & retributionis ſuæ, & elegit progeniem eius, per Iſaac &

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Iacob, unde ipſe naſceretur, & qui alijs exẽplo eſſent ad religionẽ: & A
conſideraret homo, quàm eſſet pronus in malum, quàm ſubinde eri
geretur manu Dei: quàm autẽ pleno fauore adeſſet, ſi quis ſe præbe-
ret ducenti obſequentẽ. Tum horũ acta ad pietatẽ, & ſpem Meſſiæ,
& adumbrationẽ illius uitæ iuſſit ſcribi: perſecutus eſt ea idẽ author,
qui ſuperiora, Moſes. Et quãdo homines carne immerſi nõ curabãt
bonitatẽ, ſed uires & potentiã, oſtẽdit eis qua potẽtia uteret ipſe quũ
uellet. Eduxit poſteros Iaacob ex Ægypto, tot ſignis & portentis, &
brachio forti deiecit gẽtes Paleſtinæ, ut ibi eos collocaret, in terra quã
promiſerat patribus eorũ. & hæc item omnia tradita monumentis li-
terarum, ad pietatẽ poſterorũ. Dedit illis eam legẽ, quę & in præſens
auerteret eos à flagitijs & ſceleribus, & ſi uellẽt ſe in ſpiritũ attollere,
quales omnino eſſent futuri, intelligerẽt. Tum perſcripta ſunt facino
ra illius populi. Sub Ioſue ingreſſus in terrã promiſſam. Iam in illa ter
ra ſub ducibus & iudicibus. Creatio deinde regũ, captiuitas Babylo
ne. Omnia hæc ad doctrinã, ſpem, fiduciã in Deũ: & ſimul imagines
erãt maximarũ rerũ, quæ mox eſſent euẽturę, & quaſi umbræ corpo
rum. Miſit prophetas tanctq; magiſtros, & admonitores populi, per
quos uelut uiſitaret Dominus gentẽ illã. Hi & in præſens docebãt le
gem, atq; explicabant, & hortabantur ad eius cuſtodiã: tum exẽplo ſuæ
uitę ſanctiſſimę multos admonebãt atq; inuitabãt. Prædicebãt quoq; B
nationi illi euentura uel triſtia, quũ rebus proſperis laſciuiret, aut obli
ta eſſet Dei: uel læta ad eius cõſolationẽ, ut doctrina legis & uitæ pro-
bitate quam cernerẽt, fidem haberẽt ijs quæ illi promittebãt. Acceſſit
moralis informatio, qua homines illi uterentur in uita cõmuni: cuius
authores ſunt, Iob, Solomon, & Ieſus filius Syrach. addũt quidã Phi
lonem Alexãdrinũ, quẽ authorẽ uolũt libri Sapiẽtiæ: quæ nõ eſt inſti
tuti huius quæſtio. Et quia uniuerſa uita pij hominis meri ſunt amo-
res, habet anima noſtra delicias & amores ſuauiſſimos cũ ſponſo ſuo
CHRISTO in Canticis, quæ colloquia referũt eorũ qui pure amant.
Conſtat ergo Vetus inſtrumentũ hiſtoria rerũ geſtarũ ad exemplum
& doctrinã, lege ad obſeruationẽ, prophetia ad præparationem uen
turorum, præceptis morũ ad uitæ officia. Habent quidẽ hi libri intel
ligentiæ difficultatẽ propter ambiguitatem Hebræi ſermonis, & tro
pos uetuſtate obſcuros. tum de Deo ut loquitur hominibus craſſis,
omnia ſunt ad hominũ mores ac ſimilitudinẽ translata, aliter illi non
intellexiſſent. Dionyſius rectè ait in cœleſti Hierarchia, Cõgruentius
eſſe, ut res diuinæ exhibeãtur ſub metaphora rerum corporaliũ & ui-
lium, quàm nobiliũ. Primò, quòd per hos liberatur magis humanus
ſenſus ab errore. manifeſtũ enim eſt, quòd hæc non ſecundũ proprie
tatem dicũtur de diuinis: quòd utiq; poſſet eſſe dubium, ſi ſub figuris
nobiliſſimis corporaliũ deſcriberentur, apud illos potiſſimum, qui ni
hil maius corporibus nobilibus excogitare nouerũt. Accedunt huc
phra-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A phraſes,quæ multos offendunt,nempe alienæ ab ijſce linguis quibus aſſueuerunt. habẽt etiã translationes illis hominibus & temporibus gratas,nunc frigidas, nempe ab operis actionibusq; illorũ hominũ, erant enim ferè agricolæ & paſtores: nos autẽ bellatores,amatores,litigãtes.ſicut antiquiſſimæ translationes latinæ ruſticæ erãt,poſtea caſtrenſes aut forenſes.Sed cõſiderare par eſt hoc uſu euenire in linguis omnibus,etiã maxime cognatis & uicinis,ut in latina & græca,in latina & hiſpana. Repetitiones tam crebræ illius ſunt ævi,q̃d eſt uidere in Homero,in quo ſunt plures & moleſtiores. Tum in Canticis ſunt collaudationes & translationes lõgiſſimè petitæ, quibus nihil æque refert animũ amore percitum & inflammatũ, qui per totã naturã peregrinans,quod amato conferat longiſſime adducit. Tametſi linguæ illius periti,uenuſtatẽ, gratiã,proprietatẽ eius miris laudibus efferũt, maximamq; habere grauitatẽ & maieſtatẽ aiunt,ſimul etiã profunda myſteria.Sunt tamen quidã, qui à ſacrarũ literarũ lectione abhorrẽt, non ob difficultatẽ intellectus,& recõdita myſteria, quæ nunquã ipſi attigerunt: ſed quemadmodũ delicati quidã aut deprauati ſtomachi, nõ poſſunt uel maxime ſalutaria recipere,niſi cõdituris ſint & intritis concinnata.hi niſi adſit ſermonis ornatus & delicię, nihil poſſunt audire,uel in animum admittere:ita ut malint fabellas elegãter narratas,
B quàm ſimplicem ueritatem. nec delicias quidem orationis ferunt, niſi quibus aſſueuere. Nam alioqui ſi quis ſcrutetur,multas & magnas inueniet in ſacris literis. Omnia enim inſunt genera ſchematũ & troporum illorum naturaliũ, quę nouitatis gratiã nullo ſeculo amittunt, ſicut Homerica.Sed non negamus eſſe ſimplicitatẽ ſermonis.An par eſt, ut cõuiuium quod omnibus inſtruitur ac paratur, unius ſolũ aut alterius attẽperetur palato? an iſtis æquũ uidetur,ut Deus homini loquatur ſubtiliter & argumẽtoſe, quo paret ſibi fidẽ: an,quẽadmodũ loquitẽ Seneca,qui ſemper uideẽ ſibi uerſari in ſchola declamatoria,argutijs,acclamationibus,argumentatiũculis cõtortis,alijsq; huiuſmodi floſculis uerborũ & ſententiarũ,quo nomine placet plurimis. non ſic par eſt Deum loqui homini, ſed ut dominũ ſeruo, ut patrẽ filio,ut principẽ ſubdito,ut magiſtrũ diſcipulo. Apud Senecã ſunt multę ſententiolæ magis cõcinnæ & magno impetu dictæ,q̃; ueræ:uelut, Vir bonus maior eſt dijs, Deus eſt extra patientiã malorũ,Sapiens ſupra patientiã:& cõtroverſiã facit dijs de fœlicitate. Sed nec Seneca iſtis ſatisfacit,quoniã nimis ſeuerus exactor uirtutis.Quid,quòd ipſe Ariſtoteles, tãtus & bene dicẽdi,& recte ſentiẽdi magiſter,tradit res grauiſſimas nitore atq; ornamẽtis orationis immodicis deformari, & tanq̃ corrumpi. Ita res noſtræ pictatis nulla in phraſi poſſunt maieſtatẽ illã referre,quã habẽt in ſacris literis. Sũtq; hiſtorias Abraæ,Iſaac,Iacob aſpernanť. Quid ita? nónne in illis magna eſt uarietas caſuũ, & ſeries rerum,

rerum,& alia quæ legẽtes uel audientes detinẽt? Ita planè. Sed dicunt A
eſſe paſtorum, & priuatorũ hominũ. Vide hominũ ineptorum deli-
cias. an nõ paſtor fuit Apollo, Paris, Pan? quorũ non dico hiſtorias,
& res geſtas, ſed fabulas cõfictas tam libẽter cognoſcitis. Quid illa pa
ſtoricia Vergilij & Theocriti, quàm ſuauiter legitis, & cãtillatis? Vtra
eſt uel iucundior narratio, uel fructuoſior, de uenatione apri Caly do-
nij, an de Ioſepho filio Iſraëlis? At fuerũt paſtores. At ij paſtores me-
liores fuerũt quàm quiuis reges, & præſtantiores, nempe chari Deo.
Age uerò de iudicibus & regibus, quid deeſt huic hiſtoriæ? Quid tu
malis legere de Nerone crudeliſſimo, an de Dauide mitiſſimo? de Ca
ligula ſtolidiſſimo, an de Solomone ſapientiſſimo? Sed mouent iſtos
opes. quæ nam uerò ampliores aut admirabiliores quàm Dauidis, &
Solomonis? Cęterũ cur de Fabrijs, cur de Fabricijs, Curijs, Quintijs,
Coruncanis legũt, de Ariſtide, de Miltiade, de Phocione, de ſuis phi
loſophis? Quid, quòd in illis narrationibus ſunt affectus ſimplices,
ueri, ſinceri, atq; ea de cauſſa magis capiũt: nec deſunt caſus uarij, ſu-
biti, inexpectati, grandes, admirabiles, omnia denique quæ in curſu re-
rum geſtarum legentiũ animos ſolẽt tenere. Fuit memoria patrũ Ro
mæ Petrus quidã Calaber adeò deditus linguæ quiritiũ Romanorũ,
ut græcã non auſus ſit attingere, ne qua peregrinitate cõtaminaret la
tinam. hinc incipite ęſtimare hominis iudiciũ: quaſi uerò nõ ut quiſq; B
olim Romę fuit latiniſſimus, ita nõ etiã fuerit græciſſimus. tantus ad-
mirator illius Romanę uetuſtatis, ut Petri nomen mutarit in Pompo
nium, quaſi uerò ſit in nominibus aliquod diſcrimen: niſi fortè, quòd
Pomponius propter P & M grãdius quiddã ſonat. ita nõ ſignificatu
uocum, ſed ipſis uocib. mouentur, ut belluæ. Sicut alius quiſpiã excla
mauit, O te felicem P. Maro, cui nõ fuerit in carmine Petrus aut Pau
lus inſerẽdus. O' homines pueriliter delyrãtes. an nõ Paulus nomen
eſt Romanũ, & Marius, & Maria? Petra dicis: quin etiã Petrus. Nũ
nõ hæc nomina literis & ſyllabis cõſignãtur, & cõſtant temporibus?
Niſi fortè illud ſentiebat, deorum geſta & heroum & hominum ſce-
leſtiſſimorũ atq; impuriſſimorũ aptiora eſſe carmini, quàm ſacra: in
quo illi aſsẽtior. nam pia hæc grauitatẽ ſuã deſiderãt: illa crudelitatis,
tumultus, auaritiæ, iactantię, libidinũ, motus illos recipiũt incõditos
ac procelloſos. Sed altius latet hoc ulcus. impietas affixa eſt præcor-
dijs, quæ non ſolum inſipidã eis reddit pietatẽ, ſed etiã inuiſam. Ve-
rum de Pomponio Læto, uti cœperã. Celebrabat natalẽ urbis, & co
lebat Romulũ, & ſe dictatorẽ nominabat: Phædrũ autẽ, aliũ eiuſdem
metalli magiſtrũ equitum, & alia, quæ neſcias impiá ne an ludicra no
mines. Is autẽ quoties marmor aliquod uetus effodiebatur ex ruinis
urbis, illachrymabat. rogatus cur id ageret, Admonitu (inquit) tem-
porum meliorum. O' hominem, ut ipſi uocãt, excerebratum. Ecquæ
tandem

A tandem exiſtimabat meliora tempora? An ſub Maximino, ſub Caracalla, Commodo, Domitiano, Nerone, Caligula, Claudio, Tiberio? qui uirtuti omni bellũ indixerãt. an ulterius, bellis ciuilibus Antonij, Pompeij, Marij, Syllæ, quibus nihil toto terrarum orbe miſerabilius urbe Roma. Age uerò an non malis opus aliquod legere Ciceronis de philoſophia, Senecæ, Plutarchi, Platonis, quàm carmen Valerij Flacci? Quî iſtud? quia de philoſophia & moribus. Atqui ea quæ hic traduntur, de moribus ſunt, & non hominũ magiſterio, ſed Dei. Angelus Politianus totam ſacrã lectionem aſpernebatur. Domitius Calderinus ne miſſam quidem uolebat audire. & quum ab amicis eò duceretur, dixiſſe fertur, Eamus ad communem errorem. Sciamus quæ tandem erant occupationes iſtorum, præ quibus ſordebant eis ſacra, & pietas: nam maximas & præclariſſimas fuiſſe oportet. Domitius erat occupatus in exponẽda Priapeia Vergilij, ſeu Ouidij potius: quid poteſt dici fœdius, ac deteſtabilius? Politianus quærebat, dicendum ne eſſet Carthaginenſis an Carthaginienſis, ſcribendum primus an preimus, Vergilius an Virgilius: & de hiſce nugis inſtruebat centurias, quibus ordinandis defeſſus, transferebat ſe ad componendum feſtiuum aliquod epigrammation de maſcula uenere græcum, ut haberet plus ueneris, & latini non intelligerent. O hominum

B curas, propter quas merito pietatem uel contemnerent, uel negligerent. Sunt tamen quidã, qui in uetere inſtrumento offenduntur illis legis præſcriptis, tam indignis Dei maieſtate. Ego uero nõ miror hoc aliquos mirari. Nam lex Iudæorum, ut quæ pueris dabatur, in ſpecie quam Iudæi erant tunc uiſuri, & quam ſolam etiamnum ſuſtinent intueri, puerilis eſt, & planè indigna Deo. Imò niſi CHRISTVS eam à Deo affirmaſſet traditam, multi ex nationibus nõ potuiſſent adduci, ut id crederent. credunt tamen tanto teſtimonio: tum patefactis à CHRISTO corporibus, quæ latebãt ſub imagine & uelo, oſtenſaq; ea facie legis, quæ digna eſt legislatore Deo, nempe ut omnia ad ſpem futuræ redemptionis & ſalutis pertineãt. CHRISTVS enim eſt finis legis, & prophetarum. Itaq; Moſes incognitus antea & multis irriſus, cœpit beneficio CHRISTI non ſolum noſci à gentibus, ſed illis placere, atque allubeſcere. & hoc ingratiſſimi Iudæi IESV CHRISTO debent, nec agnoſcunt. Ergo quæ legẽ præceſſerunt, uarijs modis CHRISTVM præfigurabãt, eiusq; actiones, uitam, mortem, regnum, & eccleſiam: ut in morte Abelis inſontis, in diluuio, & reliquijs humani generis à Noë ſeruatis: in fide Abraæ, in obedientia Iſaac, in ſimplicitate Iacob, in inuidia & exaltatione Ioſeph, in agno phaſe, in egreſſu Ægypti, in tranſitu maris rubri, in introductione ad terrã promiſſam patribus. Quæ omnia quòd umbræ eſſent regni CHRISTI, idcirco tam diligenter eſt ea Moſes perſecutus.

Lex

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Lex autem tota umbra eſt, & delineatio eius ueræ legis, quam daturus erat CHRISTVS, dignam Deo dante, & homine accipiente, de quo aduerſus Iudæos diſputabo. Hiſtoriæ autem quæ ſacro canone leguntur, figuræ ſunt CHRISTI certiſſimæ. oſtendit hoc, quòd reliqua eorundem regum dicta & facta, quæ ad imaginem ſalutis non pertinerent, in alios ſunt profanos libros reiecta. de quibus eſt illud ſubinde in libris Regnorum & Paralipomenon: Reliqua autem ſermonum huius aut illius regis, & omnia quæ fecit, nónne hæc ſcripta ſunt in libro uerborum dierum regum Iſraël? Prophetæ omnes quicquid de rebus præſentibus loquerentur, admonerent, reprehenderent, laudarent, ſtatim ſe ad contemplationem ſuſtollebant æternæ ſalutis ac fœlicitatis. & de iuſtitia, de maieſtate, de beatitudine Meſſiæ aliquid cõmemorabant, uel ad conſolationem afflictionum, incitationemq; ad uirtutem & laudem: uel ad retundenda uicia, & impietatem coërcendam. nec aliter quàm amatores quicquid dicant, agant, cogitent, quicquid uideant, quicquid occurrat, protinus ad amores ſuos conuertunt: ſic prophetæ quacunq; ex re atque actione, occaſionem capiebant loquendi de Meſſia ſibi chariſſimo, in quem mentes eorum ſemper ferebãtur, adeò ut interdũ ſeipſos pro Meſſia ſubſtituãt. Credas de ſemetipſis loqui, quum de Meſſia ſit intelligendum: eodem prorſus modo, quo amicus quũ de rebus amici loquitur: & in plurali, multum hodie egimus, multum profecimus: & in ſingulari, perfeci negociũ, non perfeci: de his, in quibus qui dicit non eſt uerſatus, ſed amici res pro ſuis habet. Sunt autem prophetæ difficiles & perobſcuri multis de cauſſis, ſiue quòd admiſcẽt præſentibus cognitis uentura ignota, ſiue quòd intuentes animo & cogitatione res maximas & præclariſſimas euenturas, nec ſatis aptis uerbis enunciare poterant, quæ ſub ſenſus non ueniũt, quæq; ipſi nonnunquam parum intelligebant, quod & uatibus gentilitatis accidebat. Adde quòd ut ea cernebant mente tanquam ſpeculo, interdum uelut præſentia, aliàs ut uẽtura, aliàs quoq; ut præterita iam & tranſacta expromebant, quæ adhuc erant ſecutura. mutant enim crebro perſonas. Has omnes obſcuritates illuſtrauit CHRISTVS, & figuris atque umbris ſuum corpus oſtendit uerum germanumq;, ut quum corpus hoc habeamus, nihil ſit opus amplius imaginibus & adumbratione. Iudæus literam adhuc tanquam corticem mandit duriſſimum, & exuccum: & ea complectitur, quæ nec Deo digna ſunt, nec homine. CHRISTVS ſalutarem nucleum protulit. ille eſt ſal & uita & lux ueteris teſtamenti, qui mortuis rebus uitam attulit, & ſaliuit inſipida: de quo argumento alio uolumine differetur.

nunc ad id quod inſtituimus.

DE

DE EVANGELII SCRIPTORIBVS.

A VMbris ergo & caligini ueteris teſtamenti tanquam nocti tenebræ ſucceſſit ſol CHRISTI, & dies Euãgelij. in quo quæ de CHRISTO perhibentur, grandia de immenſo, & de Deo diuina, mirantur quidam à ſolis eſſe Chriſtianis prodita, nõ item ab aliquibus ætatis illius uel gentilibus, uel Iudæis. Tertullianus, & Lucianus Antiochenus, & Euſebius Cæſarienſis authores ſunt, multa eſſe tum à præſidibus Syriæ ac Paleſtinæ, tum à Cæſaris procuratoribus ad Senatum, & ad principem ſcripta de actis CHRISTI, quæ ſcriptores illi affirmãt ſuis etiam temporibus in ærario ſeruari inter alia ſcripta publica Po.Ro. nec credi aliter poteſt, quin res tantas, quę publicè agerentur, multi mandarint memoriæ partim libris & commentarijs, partim epiſtolis ad ſuos. Documento eſt caput illud Ioſephi in libro Antiquitatum XVIII, in quo Iudæus homo de Ieſu filio Mariæ facit mentionem ad hunc modum: Fuit autem eiſdem temporibus IESVS, ſapiens uir, ſi tamen uirum eum nominare fas eſt. erat enim mirabilium operum effector, & doctor hominũ eorum qui libenter quæ uera ſunt audiunt. Et multos quidem Iudæorum, multos etiam ex gentibus ſibi adiunxit. B CHRISTVS hic erat. Hunc accuſatione primorum noſtræ gentis uirorum, quum Pilatus in crucem agendum eſſe decreuiſſet, non deſeruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum uiuus, ſecundum quod diuinitus inſpirati prophetæ uel hæc, uel alia de eo innumera miracula futura eſſe prædixerãt. Sed & in hodiernum, Chriſtianorum, qui ab ipſo nuncupati ſunt, & nomen perſeuerat, & genus. Hæc ille. Sed libri, & epiſtolæ, & acta Po.Ro. uetuſtate & inclinationibus temporum interciderũt, ut alia maiore etiam cura cuſtodita: ſicut Ciceronis multa, & Varronis undecunq; doctiſſimi penè omnia. Menandri, quem omnes ediſcebãt, nihil extat, nec Ennij, Actij, Pacuuij: Taciti Cornelij, quem imperator Tacitus, quòd ſe de illius ſtirpe ſatum iactaret, toties iubebat deſcribi, & in publicis bibliothecis collocari, multi nihilominus deſiderantur libri. Sibyllina carmina penitus interciderunt, Romanis ſacroſancta: & leges XII tabularum, quas etiam pueri pro elementis ediſcebant. ut tranſeam, quod philoſophorum, qui tam multi Athenis claruerũt, præterquam Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti, nihil prorſum ad nos peruenerit, quum immenſam librorum multitudinem dicantur reliquiſſe. Rerum Romanarum ſcriptores, qui ſoli extant, tantum perſequebantur publica illius populi, & acta principum. Grauiter de ſcriptoribus rerum geſtarum Latinis & Græcis cõqueritur Cornelius Tacitus, quod Arminium tantum ducem Germanorum,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quiq; Varũ Quintiliũ tã insigni clade affecerit, uelut ignotũ præterie A
rint. Iam uerò quę in Iudæa cõtingebãt, aspernabãtur gẽtiles omnes, tanquam uanę ac anilis superstitionis, nec ea curabãt cognoscere. Tacitus & Suetonius cogũtur interdũ uerba de Iudæis & Christianis facere, quia narrationis ductu necessario in eos incidebãt. at ita de ijs loquuntur, tam falsò, & negligẽter, tanq; si nihil de illis audiuissent, nisi à pueris inter lusus. Erant uidelicet illis Iudaica omnia & Christiana tanq; in altero quodã orbe acta, & ab alio humano genere, referebãtq; illa uel ad magiã, uel ad impietatẽ uanã & maleficã. Insecutis deinde temporibus, quũ CHRISTI nomen tanq; sol quidã latius radios suos inciperet diffundere, excitato plurimorũ odio cõtra inuisam ueritatem, multa à uarijs de CHRISTO conscripta, suppressa sunt, & abolita ab ijs qui & CHRISTI nomen cupiebãt & conabant abolere. Non defuerunt qui de CHRISTO quũ non male sentirent, tacuerint tamen omnia ea quæ nec improbare poterãt, nec probare audebant. Age uerò, quid tandẽ, etiã si soli Christiani res CHRISTI & discipulorũ suorũ literis mandassent? An quia Iudæi soli Iudaica scripserũt, protinus sunt habẽda pro suspectis? soli Græci scripserunt græca, soli Romani sua illa prisca, quis ea de caussa res illas uocat in controuersiã & ambiguitatẽ? quasi uerò uel alienis tantũ, uel inimicis liceat certa atq; indubitata tradere: & nõ prõptius sit ueritati periculũ B
uel à maleuolẽtia & iniquitate inimici, uel ab ignorãtia & negligentia alieni? Quid, quòd plurimũ interest inter scriptionẽ uitę atq; actionũ CHRISTI, & aliarum cuiuscunq; nationis, sectæ, disciplinæ. hæc enim omnia scribi & tradi possũt ab exteris, qui nõ sint eius ritus, moris, legis, instituti, uolũtatis. Res aũt nostræ pietatis nemo potest uerè ac diligẽter mandare memoriæ, quin ilico ad nos trãseat, & fiat Christianus. Intelliget enim eã esse doctrinã, & Dei cultũ, in quo uno sita sit hominũ salus, extra quẽ incubitata pernicies. Quid de scriptione aut cõmentatione loquor? sola auditione, sola meditatione, sola pietatis huius cognitione, & uno quasi intuitu, cẽ; multa millia dederunt CHRISTO sua nomina, neglectis semel ac pro nihilo habitis uniuersis uitę huius utilitatibus, etiã uita ipsa? Cæterũ quantũcunq; profani homines de CHRISTO scripsissent, nõ passus tamen esset Deus pietatẽ suã extraneorũ testimonijs niti. sic enim illi fuit cordi, ut summa nostræ fœlicitatis nõ nisi à sanctissimis optimisq; uiris traderent, ne rei huius quã esse firmissimã certissimamq; uniuersorũ interest, aliquid authoritatis decederet ex indignitate authorũ. CHRISTVS ipse nihil penitus scripto reliquit: quia non uenerat, ut legem suã in tabulis aut mẽbranis exararet, sed in humanis cordibus. quẽadmodũ idem ipse in mũdi initio legẽ uirtutis in hominũ pectoribus insculpserat: eamq; ob caussam spiritũ sanctũ, hoc est patris & suum misit, qui

uelut

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A uelut perpetuus esset cõmonefactor suæ doctrinæ, & magister præsens. nec cõueniebat ut alibi Deus scriberet, quàm in ijs ipsis quos docebat: in ipsis eisdẽ cordibus quæ ipse finxerat, ne diuinæ uoci tanq; parum efficaci scriptura opitularetur, ac suppleret quod uiribus illius deesset. Nec personæ CHRISTI cõgruebat, ipso in cœlũ sublato, aliquod ostendi posse ipsius scriptũ, ne in eo humana infirmitas peccaret, alij nimio cultu, alij offensione, quòd (ut sunt hominũ ingenia diuersissima) aliquibus uideri potuisset nõ omnibus suis partibus & numeris absolutissimũ, hoc est Deo dignũ & cõgruens. Satis CHRISTO fuit, egisse quæ alij meminissent, aut si uideretur, aut opus esse existimarẽt, cõsignarent chartis ad recordationẽ. Doctrina quidem CHRISTI in cordibus exarata est, qualẽ gerit Ecclesia CHRISTI spõsa, spiritus sancti discipula, insculptã in suo corde, atq; infixã. Sed quoniã diuinę uocis homo obliuiscitur, & diuini spiritus fauorem ac monitus malicia sua uiolat, ac extrudit, placuit diuinæ benignitati ut ex CHRISTI actionibus ea mandarẽtur literis, quorũ cognitio ad hominũ sufficeret salutẽ: & mandarẽtur ab ijs, quorũ fides meritò approbaretur ab Ecclesia. Qui uitã atq; actiones CHRISTI, qui prodigia, qui doctrinã erant humano generi tradituri, eos & uidisse cõueniebat singula, & diligenter obseruasse, atq; annotasse, tum etiã uersa-
B tos esse cum eo familiarius. nõ poterat hæc præstare turba populi, cuius sentẽtia & testimoniũ incertũ est, plerunq; uanũ, uagũ, inconstãs. CHRISTVS ergo quum plurima ageret, & potissima publice, nõ tamen multitudinis testimonio acquieuit, septuaginta delegit sibi uiros: quibus uerò propius cõmunicaret sua, & tanq; intimorum amicorum cohortem, duodecim, qui cum eo domi & foris, in publico & priuato familiarissime cõuersarent, & cõsilia eius sacratissima cognoscerẽt. Si quid hoc ad rem existimatur facere, numerus hic duodecim deorũ iam olim apud gẽtes sacer erat, sacrumq; hoc collegiũ principũ diuorũ pietatis nostræ uidebat adũbrare. Duodecim fuerũt dij Athenis, duodecim dij selecti Romæ, & duodecim dij cõsentes. Apostoli sunt nominati, quòd tanq; nuncij cœlestis regni à CHRISTO mitterent. fuerũt hi homines de plebe rudes, literarũ & magnarũ artium ignari, simplices, qui nec fingere aut dissimulare, nec astu ac uafricie ulla scirẽt uti. lenti & tardi, non solum ad percipiendũ res maximas, sed etiã ad credendũ, de quorum tarditate ac duricie cordium sæpenumero Dominus est cõquestus. Tales uoluit conscios & testes esse suorũ actorũ, ut postq; intellexissent, & credidissent, fides esset & in illis stabilior, & apud reliquos certior, nõ aliter q; signũ in dura materia impressum. Ad exhibẽdas humanas doctrinas, nẽpe naturales, opus est lumine naturali, hoc est ingenij acumine & cultu: ad cœlestẽ autem & diuinã, uidelicet supernaturalẽ, supernaturali lumine, quod diuinitus infunditur. Tales fuerunt apostoli. rudes illos ac tardos accepit Do-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

minus, ſed quod ad pietatẽ altiſſimaq; attinet myſteria, doctiſſimos & ſapientiſſimos reddidit, taliq; inſtruxit ingenio & prudentia, ut ſapientiã illorũ omnes admirarentᵉ, nec quiſq; falſos eos in illis rebus fuiſſe poſſet ſuſpicari. Scire autem illos quæ aſſeuerarẽt, & cõpertiſſima habuiſſe, non affirmatione, aut iureiurãdo teſtificati ſunt, ſed iactura omniũ quæ exiſtimantur chara in uita, inſuper etiã perferẽdis doloribus, tormẽtis, morte acerbiſſima, & probroſiſſima. Quis credat eos indigniſſima, & malorũ extrema ſubire nõ recuſaſſe pro eo, quod haberent incertũ: nam pro certiſſimis & cõpertiſſimis quotuſquiſq; uel exiſtimationis, uel fortunarũ diſcrimen adire ſuſtineat, nedũ mortẽ oppetere, & tam acerbã: Iam uerò quiſquis mentitur, aliq̃d ſibi proponit animo emolumentũ mendacij: alius pecuniã, alius uoluptatẽ, alius famam aut decus, alius ultionẽ, alius ut animi prauã aliquã cupidinẽ expleat. Apoſtolis autẽ CHRISTI doctrina prædicãda & propaganda quid optabile uel uiuẽtibus quærebat, uel uita functis: uiuẽtibus quidẽ ea omnia, propter quę deuitãda & propulſanda mẽtiri homines cõſueuerunt: inopia, labores, ſitis, fames, cruciatus, ignominia, extremũ ſupplicĩ: poſt mortẽ uerò infamia, & ſi doctrina uera ac cœleſtis nõ erat, pœnę apud inferos tã impij mendacij. His credo illicefacti pręmijs, facile eſſent ad mẽtiendũ adducti. Iam uerò cuius fœuitiæ fuiſſet atq; immanitatis, diſcipulos CHRISTI, tũ ſemetipſos periculis, tormẽtis, ignominiæ, morti crudeliſſimæ obijcere: tũ id tanta cura & diligẽtia agere, ut tãta generis humani pars per rei falſæ & cõfictæ perſuaſionẽ in eadem mala protruderetᵉ? Ex ijs ergo qui Dominum agentẽ hic in terris comitati ſunt, & propius ac familiarius nouerũt, quidã facta & dicta illius prodiderũt memorię, cõſignatis locis et temporibus, quibus quæq; res eſſent actę, etiã nominatis ijs qui adfuiſsẽt, ut certior eſſet atq; indubitatior ueritas. nec auſi fuiſſent illa ſic ſcribere, ſi quid fingerẽt, uiuẽtibus etiãnum multis qui uidiſſent Dominũ, à quibus potuiſſent refelli, ſi quid mentirenᵗ: pręſertim quũ eſſent plurimi, qui nihil magis cuperẽt ac laborarẽt, q̃ ueritatẽ noſtrã quacunq; poſſent uia & ratione cõuellere ac labefactare. Ex omnibus tamen ijs qui acta CHRISTI & doctrinã literis mandarũt, antiquiſſima illa & prima Eccleſia illorum temporũ penè æqualis, ſolos quatuor tanquã ſacroſanctos & firmiſſimæ fidei ac ueritatis approbauit, ac retinuit: Matthæi & Ioãnis, qui rebus omnib. interfuerũt: Marci, ex relatione Petri: Lucæ, tum ex Pauli reuelatione, tum relatu aliorũ qui erãt cum Domino uerſati. Sapiẽter Auguſtinus, Ac ne putaretᵉ, inquit, q̃d attinet ad percipiendũ ac prędicandũ euangelium intereſſe aliquid, utrũ illi annũcient qui eundẽ Dominũ hic in carne apparentẽ ſecuti ſunt, an alij qui ex illis comparata fideliter crediderunt, diuina prouidẽtia procuratũ eſt per ſpiritũ ſanctũ, ut quibuſdã etiam ex illis qui primos apoſtolos ſequebanᵗ, nõ ſolũ annunciãdi, uerũ etiã ſcribẽdi euangeliũ tribue-

A tribueret authoritas. Sic ille. Has hiſtorias & neceſſarias duxerũt eſſe, & ſufficere, in quibus recipiẽdis duo potiſſimũ ſecuti ſunt, tum ueritatẽ rei, de qua facti erãt uel ab ipſis eiſdẽ Apoſtolis, uel à diſcipulis apoſtolorũ certiores. Itaq; tũ recepta approbataq; eſt euangelicæ hiſtoriæ ueritas, quũ adhuc ſupereſſent, qui Dominũ ipſum in ſua mortalitate cognouiſſent, aut qui eos audiuiſſent, qui illi fuerant familiares: tuncq; & conueniẽs fuit, & cõducibile, approbari quod ſequẽtes ætates tenerẽt pro indubitato, quũ omnes acta illa & doctrinã non tã ex ſcriptura cognoſcerẽt, cq; ex traditione eorum qui ipſi uidiſſent ac interfuiſſent. hi demũ iudicare poterãt, quid in illis rebus probandũ eſſet ac tenendũ, quid cõtrà refellendũ ac reijciendũ. Secuti ſunt etiã patres illi iudiciũ ſpiritus ſancti, qui eos docuit euãgelia hęc maiore ſapictia atq; ſpiritu eſſe compoſita, cq; humano, diuinitus eſſe illorũ pectoribus infuſa: de quo ſtatim diſſerã. At quatuor illi nonnunq; inter ſe diſſentiũt. Huic quæſtioni ſic reſpõdet Ioãnes Chryſoſtomus: Paruæ interdũ in euangelijs diſſidentiæ argumentũ præbent ueritatis, ne ex cõpoſito uideant ſcripſiſſe, ſi p omnia cõſentirẽt. Fuit Ioãnes apoſtolus Epheſi eodẽ tẽpore quo etiã Paulus, alter tamen nullã in ſuis epiſtolis de altero mentionẽ facit, nec multũ cõueniebãt & colloquebant, poſtq; ſatis erãt ab ſpiritu Dei edocti, inſtructi, & quaſi armati, ne de cõmunicata ſentẽtia & cõſi

B lio uiderentur annũciare CHRISTVM, ſed ex ipſius CHRISTI doctrina & monitis cœleſtibus. Ergo in fundamẽtis & ſumma nuſq; diſcrepãt, nẽpe CHRISTVM eſſe Dei filiũ, natũ de Maria uirgine, edidiſſe miracula ingẽtia, docuiſſe cõtemptũ rerũ mũdi huius, fiduciã & charitatẽ erga Deũ & homines, uocaſſe cunctos mortales ad ſempiternã fœlicitatẽ, paſſum, mortuũ, ſurrexiſſe, aſcẽdiſſe ad cœlos, ſedere ad dexterã patris ſui, uenturũ iudicẽ hominũ uniuerſorũ. hæc una uoce, una ſentẽtia cõſtanter referũt, & docent. Diſcrepãt quandoq; in circunſtãtijs, quas Græci περιστάσεις nominãt, quę rei ſummã nõ uariãt. hic aſtrictius rem narrãt, ille fuſius: hic perhibet ſanatos duos, alter tres: unus in egreſſu portę, alius in ingreſſu. quod illa de cauſſa ſæpe euenit, quòd eſt tanta miraculorũ CHRISTI multitudo, ut quæ ſunt diuerſa, nos tamen propter aliquã inter ſe ſimilitudinẽ eadem eſſe exiſtimemus. Eundẽ in modũ uſuuenit in dictis & ſentẽtijs doctrinæ. eadẽ dixit Dominus uarijs locis, uarijs uerbis: hic refert quæ hic dixit hoc modo, ille quę illo in loco paulũ diuerſẽ. colligũt uidelicet centones cõcionum & uerborũ CHRISTI, quæ ad inſtitutionẽ & ſalutẽ noſtram facerẽt. Et ut cõgerunt acta CHRISTI, magis eorũ habentes rationẽ, quàm ordinis tẽporis, uidentẽ ſæpenumero alia quę ſunt eadẽ, & eadẽ quæ ſunt diuerſa. Hoc uero etiã ſcriptores ſeculares ſoliti ſunt facere, quale eſt illud (ut unũ pro plurimis exemplis ponã) apud Verg. in xi.

Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaq; caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnes.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Tale etiã apertis uerbis apud Lucam in Actibus apoſtolorũ: Et ſic, inquit, uenimus Romã. Et inde quum audiſſent fratres de nobis, prodierunt nobis obuiam uſq; ad forum Appij, & tres tabernas. Vſus quoq; uerborũ nonnunq; præ ſe fert uarietatẽ, dum alius idem uocabulũ alia in ſignificatione ponit. quarũ rerum omnium manifeſta ſunt exempla legenti Euangeliũ, huc autem adducẽdi nõ eſt locus. huiuſmodi enim melius demõſtrantur in re præſenti, & oculis ſubiecta. A

DE VIRTVTIBVS ATQVE EXCELLENTIA EVANGELII.

Cæterũ ſi quis euãgelij uirtutes gratiamq; admirabilẽ propius attẽtiusq; cõtempletur, intelliget indubie nõ hominis eſſe opus, ſed Dei, nec potuiſſe ab humanis ingenijs ſine proprio & peculiari numinis afflatu cõponi. Vtinã mihi res nunc eſſet cum ijs qui attẽtius diligẽtiusq; librũ illũ uerſaſſent atq; inſpexiſſent: intelligerẽtur melius quæ dicerẽ, & facerẽ non mediocre compendiũ uerborũ. Omnia habet, quæcunq; par eſt habere diuinũ librũ, hoc eſt humanæ ſalutis. Primũ omniũ non de humanis artibus atq; opificijs, nõ de ſpeculatione cauſarum, non de circunſpectione & prudẽtia uel publica, uel priuata, præcepta cõtinet, ſed de immortalitate, ac bonis æternis. Idcirco euangelium nuncupatur, hoc eſt bona & læta annũciatio. Diſciplinæ aliæ ſapiẽtiæ, artes quæcunq; ac prudentiæ mundi huius nunciãt uenire ad imperium, ad regnum, ad opes, ad potentiam æui huius fragilis, ac breuiſſimi, ad epulas opiparas, ad ludos, ad uoluptates, ad decus, ad laudẽ, ad rigidã atq; inanem uirtutis umbram, ad terram fluentem lacte & melle, ad puellas formoſiſſimas, & quotidianas cõpotationes. Euangeliũ autẽ CHRISTI uenire celeres atq; expeditos ad amandũ Deum, ut cum illo ad æternitatem iungamur, unde exiſtet beatitudo inæſtimabilis. Hinc ut Deus homines omnes abſq; ulla exceptione aptos idoneosq; cõdidit ſuę fœlicitati, ita & legẽ quam ipſe traderet, hoc eſt fœlicitatis huius uiã certiſſimã communem eſſe omnibus uoluit, nulla ab ea ætas excluditur aut repellitur, nullus ſexus, natio, cõditio, eaq; de cauſſa catholica eſt fides nuncupata. Quod ſi omnibus ſine diſcrimine tradebatur tanquam ægris medicina, par fuit, ut ab omnibus etiã capi teneriq; poſſet, ad rectam obſeruantiam & cultum. Non eſt traditũ euangeliũ obſcurũ & difficile ad intelligendũ, tanquam pauciſſimis profuturũ, ſed facile, dilucidũ, apertum, expoſitũ omnibus, ut nemo eſſet quin petere illinc poſſet, & tanq; de fonte haurire, quæ ſaluti ſuæ expedirẽt. Pythagoras, Parmenides, Heraclitus, Plato, & alij ueterũ, ſi quid ſibi de diuinis, uel abſtruſis in natura rebus uiderentur exculpſiſſe, occultabãt ſedulò, uel ſi ederent, paucis admodum communicabãt, ijſq; amiciſſimis & adiuratiſſimis, non cõmittebant monimentis literarũ: aut ſi id facerent, obuelabant uerbis raris, exquiſitis, obſcuris. Plato ſcribẽs Dionyſio de quibuſdam ſacris B

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A sacris mysteriolis, iubet ut epistolam è uestigio concerpat, ne deueniat in manus indignorũ. Alij philosophi atq; oratores locuti sunt exultius, ornatius, accuratius, subtilius in omni genere artiũ: uidelicet non scribebãt omnibus, aut ex ingenio uel facundia decus ac gloriã captabant. ergo illa ipsa tam elaborata pauci adeunt, pauciores intelligunt. Nihil est scilicet periculi, si illa tenebris obruta sub ignorãtia delitescãt. At quod scire omnibus expedit, & est necesse, quod extremæ calamitis est nescire, utiq; congruũ est, ut ab omnibus quantũ sat est intelligatur. Deus enim nõ solũ ingeniosorũ, aut doctorũ, aut diuitũ est pater, & rector, sed omniũ promiscue, omniũ miseretur, omnes ad se uocat atq; allicit, omnibus uult optime cõsultũ. ideoq; Dominus noster magistris ecclesiarũ præcipit, Quod clàm audiuistis, palàm diuulgate. Homines hominibus inuidẽt, aut ad suã gloriã, aut suas utilitates referũt, quæ dicunt: Deus nõ sua spectat cõmoda quũ nobis benefacit, sed nostra ipsorũ simpliciter ac benigne. Quæ causa est, ut quum rationes de Deo multæ sint & efficacissimæ ingeniorũ naturali ui ac facultate deprehensę, uoluerit tamen Deus omnia nobis cõducibilia doctrina sua comprehẽdi, facili & aperta. Nam quũ ad rationes illas nõ penetrẽt & perueniãt, nisi homines ingeniorũ acumine præditi, idq; post longum studiũ & usum, tã sano & ualido iudicio ne fallãtur: quid ijs fieret, quibus nondũ licuit studere per ętatẽ, nõ licet per morbos, p̃ imbecillitatẽ, B per negocia & curas uitæ necessarias, nõ licebit per ingeniũ torpẽs & segne, uel auersum pronitate naturæ suæ & alienũ ab eiusmodi cõtemplatione? Quapropter diuina institutio statim omnibus proponit, & semel tota ea quã scire expedit, ex illius authoritate qui nec falli potest, nec fallere: ne si rationibus & speculationi ingeniorũ relinqueretur, graue homines adirẽt periculũ in ea re, sine qua salui esse nõ possũt. Rationes enim & argumẽta nõ semp ex ui sua efficiũt, sed prout est ingeniũ in quod inciderũt, ut semen in terrã. Alijs ratio fortissima suspecta est, sunt qui uerisimilẽ pro certissima atq; indubitabili recipiũt. Proposita est aũt Dei disciplina ea facilitate, quę apta esset omniũ ingenijs, quam omnes facilẽ caperẽt, simplici uidelicet narratione, exẽplisq;, & similitudinibus sumptis de rebus notissimis. At in hac ipsa facilitate & simplicitate tam utili, tam cõgruenti quibuslibet, quãta occultat altitudo mysteriorũ, quæ diutissime exercere possint magna atq; sublimia ingenia, ac pascere bona ac religioni dedita? Nullũ est in Euãgelio uerbũ, quo nõ tegat grande aliq̃d & admirabile arcanũ. Qui librũ illũ non euolui stis diligẽter, & cõsiderastis subtilius, credite expertis, aut certe uos ipsi experimini. Atq; hoc ipsum ẽ manifestò ex Dei operibus, quę omnia hoc maximè artificio sunt magna & miranda, quòd sub specie facili & aperta ingẽtes utilitates adferũt, ita res occultãt profundissimę speculationis, & quæ ingenia quantũuis excellẽtia ingẽti defigãt stupore, nec unq̃ exatiẽt contẽplãdo. uelut in formica, in apicula, in rebus minimis,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

in cœlo, in ſole, in aſtris, in elementis, & rebus magnis, in brutis, in ſtir A
pibus, in humano corpore, & rebus mediocribus. quibus omnibus ni
hil pulchrius, amœnius, iucũdius, nihil utilius ac cõducibilius, ad ſcru
tationem autẽ & ueſtigationẽ quid profundius aut remotius? Sic in
Euangelio quæ nobis ſunt neceſſaria, obuia ſunt omnia & ad manũ.
contẽplatione illarũ rerũ nihil animo gratius, inquiſitione uero & per-
ſcrutatione nihil excelſius aut admirabilius, nihil q̃d diutius ſublimes
mentes paſcere ac detinere poſſit cum ſumma uoluptate & fructu. ut
prẽclarus ac generoſus animus nihil neceſſe habeat alibi paſtũ prẽſtan
tiæ ſuæ congruentẽ quærere. Grãdia ſunt hæc quæ dixi, ſed profectò
dignitate ac magnitudine illarũ rerũ minora: hoc etiã ſine experimẽto,
ſine attẽta ſacri Euãgelij lectione facile quiuis aſſequeẽ manifeſta conie
ctura. Nã ſi nihil eſt penitus à Deo profectũ, quod non ſit refertũ ſecre
tis & admirabilitate, quãto eſſe magis par eſt Dei in humano corpore
& in terris uitã, functionẽ, adminiſtrationemq̃ humanæ ſalutis ac bea-
titatis, qua homines (ut ſic loquar) deificãtur, quẽadmodũ Deus ipſe
eſt humanatus. Iam quãtæ admirationis eſt in toto Euãgelio, & quidẽ
ab imperitis humanæ ſapiẽtiæ cõſcripto, nõ inueniri quæ in monimẽtis
maximorũ ingeniorũ magnaq̃ eruditione & cognitione rerũ atq̃ uſu
excultiſſimorũ, ut aliq̃d ſit uariũ & pugnãs, ut aliquid ineptũ, puerile,
frigidũ, abſurdũ, ridiculũ, & ubi ſcriptori danda ſit uenia quòd dormi B
tarit: quẽadmodũ de Homero inquit Horatius. Nihil in eis tale, ut ap
pareat rectorẽ moderatoremq̃ illarum mentiũ & manuũ fuiſſe Deũ, il
liſq̃ id beneficiũ eſſe colatũ, quod nulli humanorũ ingeniorũ, naturæ
quidẽ relicto. Quãta in illis narrationis cõſtãtia, qui tenor perpetuus,
facilitas autẽ inaffectata, & ubiq̃ ſui ſimilis. Grauitas uerò & ſeueritas
diuinis rebus cõgruens, nihil in illis prorſum iocoſum, aut ridiculum,
nõ delapſi ſunt ad ullã ſui oſtẽtationẽ, nõ ad citãdos eruditos nationũ,
non ad aliquid inferendũ ex ſapientia mundi, quæ tum maximè erat in
precio, nõ ad deſcriptiones regionũ ac locorũ, nõ ad inanes ullas atq̃
ocioſas digreſſiones, aut quæ amœnitate ſua detinere poſſent lectorẽ,
nihil in illis uacãs, aut aliorſum pertinẽs, nullũ eſt uerbũ q̃d ad ſummã
inſtituti nõ pertineat, hoc eſt ad rationẽ pietatis. & quũ in his quæ me-
diocria poſſent exiſtimari, ſic eluceat diuini conſilij effectus, minus erit
profectò mirandũ nihil in eis eſſe obſcœnum, & turpe, ut in Alcorano
Mahumetis, & apud gentiũ uates: nihil anile, delyrum, blaſphemũ, ut
in Thalmud Iudæorũ, & apud pleroſq̃ philoſophos. In expoſitione
autẽ eorũ quæ CHRISTVS uel dixerit uel egerit, eadem admirabi-
litas maieſtatis quæ in cæteris, ſeu potius amplior & ſublimior. Nam
Dei ratio & filius naturã ſibi hominis aſſumpſit, qua uelut inſtrumen-
to uteretur noſtræ doctrinæ, exempli, redemptionis, quo peracto mu
nere uoluit eam oculis humanis ſubducere, ne ibi amor ſuorum ſiſte-
ret, ſed tranſiret ad diuinitatem. Quocirca ut manifeſtum omnibus fie-
ret

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ret opus hoc CHRISTI cœleſte eſſe, nõ terrenũ: ad Deũ ſpectare, non in res mundi huius. de CHRISTI maioribus modice memo rarunt, cõtenti ſolum oſtẽdiſſe, referre illum genus ſuũ in Abraam & Dauidem, quibus erat priuatim promiſſus. de matre autem q̃ pauca: at de qua matre, q̃ digna, ut de illa lõgè plurima mãdarent memoriæ: Ipſe porrò matrẽ & fratres ſuos affirmauit, qui patris ſui cœleſtis uoluntati iuſſisq; obedirẽt: nõ repudiãs quos haberet ex ſangnine, ſed illos potiores ſibi docens, qui per ſpiritũ accederẽt. atq; adeò cõſanguinei qui illũ ſunt ſecuti, nõ prælati ſunt alijs nexu corporis, ſed cognatione ſpiritus, hoc eſt excellẽtia uirtutũ. De ipſo autem CHRISTO nihil retulerũt qua eſſet ſtatura, qua facie, qua forma, qua uoce, quomodo indueret, incederet, eſſet, biberet, quieſceret, quæ ſolent rerum ſcriptores etiã de uiris mediocribus memoriæ poſterorũ tradere: eoq; accuratius ac ſubtilius, quum propriè de illis ſuſcipiũt narrationem. quod altiſſimo Dei cõſilio effectũ eſt, ne quæ de rebus filij Dei corporalibus haberemus, ea putarent ſumma, & abſolutiſſima, & in rebus neutris ac indifferentibus propè ſola, ſic ueſtiri, ſic comedere, aut hæc uel illa ſic loqui, ſic ingredi. Inde quanta illis obſeruãdis, & q̃ accurata ſuperſtitio, q̃ placeret ſibi qui ſic ageret: & eo magis, ſi eſſent ſibi naturalia, ut cognationẽ uideret habere aliquã cum filio Dei. quæ curæ
B negligentiã eorũ importaret, quæ uerè ſunt Deo grata: qua planè ſiſteret in homine, nõ tranſiret ad Deũ. Niciã Atheniẽſem ducẽ ferunt manumiſiſſe ſeruũ, quem dicerẽt Baccho eſſe ſimilẽ: tactus eſt ſcilicet religione, quòd nefas exiſtimaret mortali ſeruire, qui ſimilitudinẽ haberet cum immortali. Quid fieret inter nos de ijs qui CHRISTVM facie uel uitæ actionibus naturalibus referrẽt? Nec uiciſſim deeſſent, ut ſunt hominũ uaria & pugnantia iudicia, qui res illas CHRISTI non putarẽt eſſe ſummas & perfectiſſimas: unde offenſio de CHRISTO, qua nihil eſt humanis & angelicis mentibus peſtilentius. Nihil ſcripſerũt prorſum quod noſtra nõ referret cognoſci, nihil omiſerũt quod referret. nã quicquid è re noſtra eſt nos ſcire, euãgelijs eſt explicatũ: curioſa, hoc eſt qua ad ſalutẽ noſtrã nõ faciũt, prætermiſſa ſunt. Et hæc omnia nõ tractãt tanq̃ encomiũ, ſed narrationis modo pure, ſimpliciter, nude: ex qua promptiſſimũ ſit iudicare, illum & uirum fuiſſe optimũ, & Deũ ipſum ſummũ, ac præpotentẽ. Quibus de cauſſis & rationibus hoc poſſum affirmare, nõ minus audacter quàm uere: Si cũcta humana ſapiẽtia cõſpiraret, ut hominẽ aliquẽ Deũ eſſe uellet oſtẽdere, & eius opera & dicta diuina, fingeretq; de illo homine quicquid animo eſſet collibitũ, & in id quod finxiſſet adhiberet orationis cultum, diſſerẽdi uim, & acumen rationũ, non poſſet tamen Euangelium unũ quale eſt noſtrũ cõponere, hoc eſt conſcribere, quo id poſſit euinci ac perſuaderi, quemadmodũ Euãgeliſtæ noſtri fecerũt ſolo hiſtoriæ cõtextu, detractis quibuſcunq; humanæ ſapiẽtiæ uiribus atq; orna-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ornamentis. Hoc uerò ut profanis atq; imperitis fortaſſe uideat̃ increA
dibile, aut nõ ſatis probabile, quiſquis tamen altius in Euãgelij ſenſa
penetrarit, facile mihi aſſentiet̃. Homerus finxit arbitrio ſuo in Achil
le optimi ſeu principis ſeu imperatoris effigiẽ, in Vlyſſe uiri prudentiſ
ſimi: quid exijt? Achillẽ fecit ſæuũ, ſanguinariũ, immanẽ, inhumanũ:
Vlyſſem aſtutum, fraudulẽtũ, mendacẽ. Xenophon Cyrum maiorẽ
ad imaginẽ, ut inquit Cicero, iuſti ac moderati imperij: & dixit quæ
uoluit, quæ omnes ſciebãt in regẽ illum nõ cõpetere. quid tandẽ pro-
tulit? principẽ bellacẽ, bella ex bellis ſerentẽ, artiũ pacis uel oblitũ, uel
negligentẽ. Philoſtratus Atticus rhetor Apolloniũ Tianeũ deſcribit,
in odiũ CHRISTI, uirũ diuinitate plenũ: qua narratione nihil eſt
fabuloſius, inconſtantius, nihil à mente omni & ratione inanius. &
profert tandẽ nobis magũ uaniſſimũ, arrogãtiſſimũ, & iactãtiſſimũ.
cuius mẽdacia & dementiã quum Euſebius Cæſariẽſis paucis uerbis
patefecit, tum nemini ſano nõ eſt facillimũ perſpicere. Sed ad ſaniores
redeamus. nã Philoſtrato illa ſcribẽti nemo eſt tam abſurdo iudicio,
qui nõ intelligat mentẽ omnino et ſanitatẽ defuiſſe. Plato rempub. eſt
cõmentus, irriſam atq; exploſam ab omnibus. Minos Cretẽſis leges
ſuas à Ioue ſe accepiſſe finxit, Lycurgus Lacedæmonius ab Apolline:
quæ à Platone, Ariſtotele, & maximis quibuſq; philoſophis ſunt re-
prehenſæ ac cõfutatæ. Cicero ipſe reip. iuſtæ ac legitimæ imaginem, B
quaſiq; ideam ab illa repub. Romana uetere mutuatus eſt, quæ fuerit
per bella Punica, & paulò antè: qua ciuitate nulla unq̃ fuit poſt homi
num memoriã iniquus, aut certè turbulẽtius inſtituta. At qui uiri hæc
fingebãt? quibus ingenijs, qua eruditione, prudẽtia, facũdia? ſed appa
rebat protinus humanum eſſe opus, hoc eſt debile, & ruinoſum. Hic
undiq; relucet ars & conſiliũ Dei. Idem M. Tullius qua cura, qua an-
xietate animi, quanta molitione cõſecraturũ ſe ait memoriã filiæ, om-
niumq; excellentiũ ingeniorum & græcis & latinis monumentis effe
cturum, ut pro dea habeat̃? qua ſolicitudine ſcribit ad Atticũ, ut ager
ſibi ematur loco celebri, in quo fanũ extruat̃ Tulliolæ? quid ſecutum
eſt? ſcripſit libros duos de morte filiæ, quibus, ut credibile eſt, profu-
ſis ingenij illius tanti tamq; in dicẽdo exercitati opibus, argumentis,
ſchematis, cultu, & ornatu orationis conatus eſt perſuadere poſteri-
tati, Tulliolã eſſe deã: ſed inepti patris aniles lachrymas & cõmentum
fragile preſentes poſteriq; deriſerũt. Redeamus iam ad libros omnes
ſacros ueteres ac nouos. Princeps & caput, & regula diuinorũ oracu
lorũ, & ſalutiferæ ac neceſſariæ ueritatis eſt CHRISTI Euangeliũ,
quo cæteri ſacri libri omnes cenſent̃, & precium accipiũt, tam ueteris
inſtrumenti, cq̃ noui. Epiſtolæ apoſtolicæ uelut explicatio quædam
ſunt aliquot ſententiarum Euãgelij, & earum fuſior expoſitio per ſpi-
ritum ſanctũ dictata, ut eius ſpiritus doctrinã Euãgelio conformẽ &
conſonam, ſeu ut aptius dicã unã atq; eandẽ in apoſtolis incipiamus
depræ-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A deprẹhendere & agnoſcere. Acta apoſtolorũ primum eſt ædificium ſurgens ſuper CHRISTI fundamentum, quod ſequens Eccleſia imitetur, quoad peragatur ædificiũ hoc in reditu Domini, quantum quidem fieri poſſit per tempora, regiones, & ſtatũ eccleſiarũ. Hi omnes ſunt libri fœderis pactiq; Dei cum hominibus, quod teſtamentum Hebraica loquendi proprietate nominatur. eſt enim fœdus diuinæ miſericordiæ, & reconciliationis eius cum humano genere. Vetus inſtrumentum huius cõfœderationis umbras continet eius corporis, quod eſt in nouo explicatum, atq; oſtenſum. Nouum enim ad cognitionem apertam ueritatis eſt datum, uetus autem ad præparationem noui, ut haberent homines in nocte illa, quoad ſol oriretur, doctrinam cultus diuini, ſpeculationem rerum altiſſimarum ſub caligine infimarum latentem, exempla Dei bonitatis ad fiduciam, & magnitudinis ac ſeueritatis eius ad timorẽ, ut uagi & fugitiui timore tanquam iniectis compedibus detinerentur: ne uerò deſperarent, parata eſſent illis tot opera miſerationum illius. In uetere ſermo eſt & ſententiæ puerorum, in nouo autem uirorum. Tametſi interdum CHRISTVS locutus eſt diſcipulis ſuis, nempe adhuc Iudæis, Iudæorum uerbis, ac more, de mẽſis in æterna beatitudine, de epulis & cõuiuio, aliisq; eiuſmodi nonnullis, licet perpaucis. Formabat ſcilicet Dominus pueros ſuos pueriliter primum, nec uoluit eos ad plenum perfectumq; doctrinæ perducere, ut fulgor illis ueritatis proponeretur ante oculos, quoad abſoluto humanę uitę decurſu tantã iam authoritatem apud illorum animos paraſſet, ut ſplendorem illum ingentiũ myſteriorum intueri & cuperent & inciperent poſſe. Ille quidem ſemina uniuerſæ ueritatis & ſanctæ doctrinæ in illorum pectoribus iecerat: quæ illi parum à primo intelligentes, edocti mox ab eodem ſpiritu CHRISTI, manifeſtò ſunt poſtea intuiti. Non attulit ſpiritus ſanctus nouam apoſtolis doctrinã, ſed explicationẽ acceptæ, de quo ſumus antea locuti. Homo ratione ac mẽte prædituſ, ad diſciplinas cultumq; animi factus, aptusq;, diſciplina aliqua indiget, ne ocio ac ſitu uis illa animi actuoſiſſima obtorpeſcat. Ad peritias diſciplinasq; non ſunt omnes eodẽ modo appoſiti: alij alijs uel tenẽtur, uel ſunt dediti. una eſt quæ uniuerſo hominum generi cõgruit, neceſſaria uidelicet. Neceſſarium uoco, ſine quo uiuere ac tueri ſe nõ poſſit. Nam quemadmodum ad corporis uitam etiã ſi artes actionesq; omnes homini adimas, tum illa omnia quæ uel delectationi ſunt, uel utilitati comparata, alimentum certè ut relinquas eſt neceſſum, ſi modo uis eum uiuere: ſic una eſt diſciplina, unus animi cultus, ſine quo animi uita non poſſit fulciri, propagari, quum abſq; reliquis uniuerſis poſſit. ea certe eſt ars, qua homo poſt uitam hanc corporis breuiſſimam, alteram illam æternitatis conſequitur, & finem illum ad quem ex bonitate

B

tate authoris ſui eſt conditus. hæc eſt ſcientia colendi Dei, quæ pietas A
nuncupatur, ea uerò libris diuini fœderis explicata eſt. Qua pietate
quoniam homo plus indiget, quàm cibo, bonitas illa & benignitas
eius qui cibum prouidit ac parauit, non neglexit, quod tanto erat ma
gis conducibile ac neceſſarium. Ea enim eſt Dei bonitas, & ſapien-
tia, ut nemo dubitare poſſit, quin & ille proſpiciat noſtris neceſſitati-
bus, & remedium illarum ſit ab eo. Quæ ergo uel delectamentorum
ſunt diſciplinæ, uel ornamenti, uel uſus huius temporarij, ac fugaciſ-
ſimi, ingenijs ſunt hominum inquiſita, & tradita, fluxa atque incerte
authoritatis. Hoc uero quod certum eſſe oportet, ſine quo ſalui eſſe
non poſſumus, Dei eſſe par fuit, cuius ſapientiæ infinitæ, nec falſæ,
nec fallentis authoritas certa, indubitata, firmiſſima eſt. Fundari ergo
conueniebat ſuper immobilitatem æternæ ueritatis, quod niſi eſſet
ſtabile, grauiſſima conſequeretur perturbatio, & pernicies acerbiſſi-
ma. Quapropter quiſquis ſacris literis detrahit, quiſquis eis derogat,
detrahit ac derogat bonitati ac benignitati Dei, fiduciæ atque amori
erga illū noſtro, id eſt ſaluti & bono noſtro ſupremo & unico, haud
aliter cogitans aut faciens, quàm ſi quis in graui & periculoſo mor-
bo unicã medicinam à ſapientiſſimo & amiciſſimo medico oblatam
uel tanquam noxiam calumniaretur, uel tanquam inutilem ſperne-
ret ac refutaret. Tametſi hoc quod tantopere nobis expedit firmum B
eſſe, certum, ſtabile, liquidum, plurimi ſunt qui uel malicia concutere
atque exagitare tentant, uel errore obſcurant, & obruunt tenebris, ut
inter tot conantes deprauare periclitetur ingenij noſtri imperitia at-
que infirmitas. Eiuſdem bonitas qui illa dictauit ſanctis ſuis, reliquit
normam & lucernam duraturã uſque ad extremum æui huius, quæ
dux ſit nobis in tenebris, & in dubijs atque incertis menſura. Ea uero
eſt Eccleſia, cui in æternũ præfecit magiſtrum & ductorem ſpiritum
ſuum, ut per illius regimen uere ſit Eccleſia (quemadmodum Paulus
ait) columna & fundamentum ueritatis. Illa ſcrutatur, examinat, ex-
pendit libros myſticos, probat aut reprobat ſingula uerborum ſen-
ſorum per ſpiritum ſanctum, alioqui confuſiſſima ſequeretur rerum
omnium perturbatio. Eccleſia uerò ſolos libros illos qui in ſacro con
tinentur canone, tanquam ſaluti noſtræ neceſſarios recepit atque ap
probauit, quoniam eorum authores ſpiritu Dei dictante ſcripſiſſe
ab eodem illo ſpiritu eſt edocta. multos alios comprobauit, ut utiles,
non tamen neceſſarios, de quorum ſpiritu incerta eſt: qui etiam ſi ma
giſterio ſacri ſpiritus ſint in ſcribẽdo uſi, à quo ſunt dona omnia ſan
cta, non tamen ea ſpiritus in hoc dictauit, ut uellet aut perpetua eſſe,
aut omnibus ad ſalutem immortalem neceſſaria.

DE

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

DE ACTIS IESV CHRISTI.

A Accedamus iam propius ad acta & uitã IESV CHRISTI, ut intelligant omnes, diuino eam fuisse consilio rectam, nec conuenisse aliter in illa quicquam fieri, nec humanas omnes cogitationes meliorem salutis rationẽ formamq; posse inuenire. Primum omnium poterat sibi Dominus corpus nouum omnino è terra confingere, quale Adæ. sed qui charitate nostri adductus in terram descenderat, sanguine & cognatione uoluit nobiscum iungi, quum ad maiorem inter nos & ipsum conciliandam gratiam, tum ut uerius peccatum in se ipso deleret, quod infixum carni nostræ adhærebat: ad exemplum quoq; nostrum, quod ualidius est in eo, qui homo à natura cæterorum hominum non differret. Itaq; electa est uirgo de tribu Iuda, & familia Dauid, Maria, quæ CHRISTVM dominum pareret, non dubium quin magnitudine uirtutum ad tantũ munus euecta. Nam cui facultas erat deligendi ex omnibus quam uellet, dubitandum nõ est, quo minus eam delegerit, quæ omni uirtutum & pietatis genere esset præstantissima, nempe sibi quantum fieri poterat simillima. Hæc desponsata erat Iosepho eiusdem tribus & familiæ uiro, ut custos esset uirginis, & sexus infirmi. in quo non castitati modo uirginis est prospectum, sed etiam fa-
B mæ, ne quis extra coniugium puerum natum statim ut adulterinum abominaretur. Sed illa ante humanas nuptias admirabilem illum hominem concepit, inscia prorsum uiri. Nam qui ad testificationem ueniebat totius integritatis, non decebat hunc integritatẽ in matre dissoluere, ac uiolare. Tum ad significationem spiritalis nostræ regenerationis. sicut enim de uirgine matre nascitur nostrũ caput, ita & nos de uirgine renascimur Ecclesia. Et despõsata fuit uirgo Maria, in hoc quoq; similis Ecclesiæ, quæ & uirgo est & spõsa. Virgini mysterium est ab angelo declaratum. Quàm consentaneum erat rem tantam ab angelo nunciari, quando minores olim res patribus nunciabantur per angelos. Virginem quoque id non ignorare decens erat, ne intumescente, ignota de caussa, utero, pauore percelleretur confusissimo. Et ad uirginem par erat mitti angelum similis conditionis, ac proximæ: ad hæc, ut sciret non rem agi uulgarem, quæ sic cœlitus denunciaretur. Iosephus quum ad cõspectum increscentis Mariæ uteri perturbaretur, admonitus est diuinitus, quid rei Dominus pararet humano generi. Itaq; uir per omnia & iustus, & pius, reliquo omni tempore abstinuit ab ea, nihilq; fuit aliud in domo, quàm prætextus famæ uirginis, minister infirmi sexus, & teneræ ætatis pueri. Non est quòd quisquam continentiam hanc Iosephi & Mariæ miretur: fecerunt hoc idem multa coniugum paria, quæ memoriæ sunt prodita, uelut Iulianus martyr & Basilia, Chrysanthus & Daria Alexãdrini,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Henricus Cæſar & Sinegunda, Amos, Malchus, & alij penè innu- A
meri, qui literarum monumentis non ſunt mandati. Exemplum Ma
riæ peperit imitationem, imitatio confirmat fidem exempli, ut quia fe
cerunt illi maximi, ad faciendum incitati ſint minores: & quia hi fece
runt, non dubitetur de illis. Quòd ſi in minoribus cauſſis conſtat fi-
des, cur in maioribus hærebitur? ueriſimilius eſt potuiſſe id contin-
gere in matre CHRISTI, quàm in uxoribus ſeruorum. Siue id
erat Ioſepho iam tum, quum illam ſibi deſponderet, fixum & deſti-
natum animo, non commiſceri fœminæ, ſed ab eius contactu conſer
uare ſe purum, ut Deus cuius conſiliũ ad grande illud arcanum de-
ducebat uirginem, talem illi ſocium applicarit, qui illi ut in uita omni,
ſic in propoſito animi eſſet concors. Siue ille uir religioſus horrore di
uinæ maieſtatis, nõ auſus eſt turpitudinem in locum ſacrum inferre,
in templum uidelicet longè quàm illud Hieroſolymorum ſanctius
& ſacratius. Siue utrunq; eſt, & propoſitum firmauit occaſio. Philip
pum Macedoniæ regem memoriæ traditum eſt, quum haberet per-
ſuaſum, Apollinem draconis imagine cum uxore ſua Olympiade cu
buiſſe, non eſt deinceps ad eam auſus accedere. Quiddam de Platone
Athenienſi haud abſimile accepimus: niſi forte hoc de Philippo, &
Platonis patre, ſit credibile, non ſit de Ioſepho: & ualidior ſit apud
ſtultorum animos ſuperſtitio, quàm religio uera apud ſapientes: & B
umbrę pietatis apud impios, quàm apud pios ſolida ipſa et uera. Sed
certe leuiſſimum erat numini, matrem conſeruare integram. Deſpon
ſam autem eſſe Dominus uoluit uirginem, noluit enim ex infamata
naſci matre: maluitq; aliquos de origine ſua, quàm de matris pudici-
cia dubitare. Quippe originem ipſe ſuam magnitudine atq; admirabi
litate operum facile erat afferturus atq; approbaturus. Nitori autem
uirginis non conueniebat ullam prorſus quantũuis leuem maculam
aſpergi: quæ res puellarem animum ſuprà quàm dici poteſt contur-
baſſet, & confudiſſet. Quid, quod ij qui filium Ioſephi faciunt Domi
num, ut Iudaicus furor ac rabies, Mariæ caſtitatem non putant ſe ac-
cuſare, ut quæ nihil cenſeatur feciſſe contra legem: qui uero de uirgi-
ne male ſenſiſſent, etiam CHRISTI infamaſſent originem. ita uir-
ginis dedecus commune fuiſſet ambobus. De CHRISTI uero
patre dubitatio nullam alterutri parit ignominiam, quia nihil exi-
ſtimatur commiſſum contra legem coniugij. Pertinet hoc quoque
ad exemplum Eccleſiæ, ne aliæ fœminæ opinionem de ſe negligant,
tanquam in hoc matris Domini ſui non diſſimiles, quæ de pudicitia
male audiuiſſent. Cæterum ex matre ſine patre naſci, grandi hoc my
ſterio non carebat. Alioqui cur fuiſſet turpius patrem habere quàm
matrem, quum præſtantior ſit uir, quàm fœmina? Sed nefas erat, ut
homo quiſquam diceretur eius pater, qui patrẽ haberet Deũ. Theo-
logia

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A logia poëtarum ex antiquiſſimis auditionibus profecta, Mineruã refert Iouis filiã, ex cerebro illius natam, ἀμάτορα, hoc eſt Dei ſapientiã: & Bacchum, id eſt mundum hunc, ex Iouis crure, quæ eſt illius pars infima: & Vulcanũ ex ſola Iunone genitum, ἀπάτορα, quæ eſt CHRISTI humanitas. Partu appropinquante, edixit Cæſar Auguſtus, qui tum orbi Romano imperabat, ut in ſua quiſq; ciuitate cenſeretur, unde eſſet illi origo. quumq; eſſent illi familiæ Dauidicæ, Bethleemũ uenerunt antiquam illius gentis patriam. & quum nõ inuenirent locum in diuerſorio, redundante ibi multitudine illius familiæ, quæ eadem de cauſſa eò conuenerat, peperit Maria filium ſuum CHRISTVM IESVM, VIII Cal. Ianuarias: & pannis inuolutum reclinauit in præſepi. Senſit ſtatim infans frigus & inopiã, hoc eſt incommoda eius naturę, quam ſumpſiſſet. Angeli cum grandi è cœlo ſplendore paſtores ad gratulationem inuitãt nati numinis. Stella uerò magos eódem adduxit. Ad Iudæos paſtores angeli mittuntur, qui alloquijs angelicis eſſent aſſueti. Magis autẽ gentilibus ſi angelus eſſet locutus, ſuſpicionem præbuiſſet dæmonij: hæc enim loqui & uerſari conſueuerunt cum gentilibus, non angeli lucis. Itaque de cœlo eis ſignum oſtenditur manifeſtum, & propter ipſos, nempe homines in rerum cœleſtium perſcrutatione uerſantes: ſunt enim apud Aſſyrios
B magi, quod philoſophi apud Græcos. & propter rem ipſam, ne terrenum, aut ex hoc elemẽtari mundo negocium eſſe crederent, ſed cœleſte & diuinum. tum etiam nouæ rationis, ſpeciei, decoris ſtellam, nouum mundo natum numen ſcirẽt portendere, homines in cognitione cœlorum & naturæ totius exercitati. Sed altius contemplantes, quid eſt hoc totum aliud, quàm de populo Iudaico acceſſuros ad CHRISTI adorationem & cultum paſtores, hoc eſt homines ſimplices ac rudes, eosq; Eccleſiæ paſtores futuros: de nationibus uerò magos, hoc eſt ſapiẽtiæ affectatores, homines magno ingenio ac doctrina: & prius Iudæos uenturos, hinc gentes: utroſq; autem à cœleſti lumine adductos. Et ad magorum ingreſſum turbatum & trepidatum eſſe Hieroſolymis, ſiue zelo, quòd in gratiã Dei reciperentur gentes: ſiue admiratione multiplicationis Eccleſiæ, quorum utrunq; in actis Apoſtolorum legimus. Attentè cõſiderate ſingula. nam ſicuti à principio præmonui, nullum uerbum uacat grandi myſterio. Circunciditur puer ſolutus lege, & ad purificationis ſolemne adducitur, mundus ipſe, quiq; alios omnes erat purgaturus: ut doceat nos patrijs legibus obedire, nec cuiquam uel querimoniæ, uel ſuſpicioni locum faceret. Imponitur ei nomen rei congruens IESVS, hoc eſt σωτὴρ, quod nos ſeruatorem poſſumus dicere. Rex autem Herodes, quum ſe à magis fruſtratum uidit, timens ſucceſſorem regni, occidi iuſſit pueros omnes Bethleemiticos intra bimatum, in quibus & filius

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

us est eius comprehensus. quod Augustus Cæsar quum cognouit, A
ioco notauit immanitatem: Satius esset, inquit, Herodis porcum esse, quàm filium. alludens ad Iudaicum ritum, quo porcinã esse uctabantur. Rem magnam, admirabilem, metuendam sibi uidisse atque audiuisse de magis Herodem oportet, ob quam nihil sit cunctatus sæuiciem nõ in ciues solum tantam exercere, sed in suum quoque filium naturalem. Ad hanc deuitandam cladem angeli monitu Ioseph us in Ægyptũ cum puero & matre secessit. Docet nos Dominus, persecutiones, quoad salua iustitia & pietate licuerit, defugere: & per CHRISTI pueri persecutionem, nascentis CHRISTI Ecclesiæ persecutio denotatur. Quærebat Herodes CHRISTVM, ut occideret: at is euasit, iugulati sunt infantes, flosculi martyrij. Vbi uerò accepisset Ioseph us fato esse Herodẽ defunctũ, angeli iussu in Galilæã reuertit. Duodecimo ætatis suæ anno remansit in templo, inscijs matre & Ioseph o: & contulit cum magistris Hebræorũ de lege & Messia. quod ille maximis de caussis fecit. primũ ut patefaceret se iam tum ad quid uenisset scire, & quæ à patre mandata accepisset, & suppetere sibi, si docere uoluisset, sapientiam, nec temere aut subitò ad ingentia opera delectum ac ascitum, ut Mosen & alios permultos, nec fortuitò in id munus docendi incidisse: ideoq; & in eius ortu tot sunt edita prodigia, ut iam tum sciretur hunc esse illum à Deo ad mundi reparationẽ B
electum, destinatum, missum. Vsque ad annum tricesimum, nihil legimus egisse Dominum publicè, non docuisse, non signis & portentis diuinitatis suæ maiestatem detexisse: non minoribus hæc, nec paucioribus de caussis, quàm reliqua omnia. ne si à puero tanta illa tamq; stupenda essent acta, suspecta fuissent quàm plurimis, alijs auersantibus & abominãtibus uelut magica, alijs irridentibus & illudentibus tanquam puerilia: & ad posteros dimanasset suspicio, ne temere fuissent illa à præsentibus accepta atque approbata. ad hæc sublatus fuisset immaturo tempore, nempe priusquã plene docuisset, priusquam maturum sui exemplum potuisset relinquere: ne quis res magnas ante iustum ætatis tempus aggrederetur agere. Deniq; decebat amplitudinem tanti officij, ut à uiro exerceretur. Et qui huc uenerat exemplum allaturus omnibus, omnem uiuẽdi rationem legitimã quidem expressit, austeram, & solitariam, & comem, & ciuilem: nec se tamen opificio ulli, uel arti addixit. Illa enim uitæ genera uirum bonũ, quiq; multis sit in commune profuturus, obire congruit, artes aut opificia non item. Præuidebat etiã futurum, ut si qua esset usus arte, existerent plurimi qui eam arriperent, constituentes in eo pietatem. Hoc ergo deuitauit, quod imitati essent multi cum damno. Prius illud alterum non deuitauit, cuius imitatio atque expressio nihil adferret incommodi. Seruauit perpetuam castitatem, neque uxorem duxit. non erat fas

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A fas eum habere ſponſam mulierem, cui deſpõſata eſſet Eccleſia, cui ſin gulæ noſtræ animę: nec gignere corporaliter liberos, qui tot gigneret quotidie ſpiritaliter. Decebat quoq; hominem ſpiritalem caſtitas, & mundicies corporis. Addequòd uenerat ut homines non terreſtres faceret, ſed cœleſtes, & à contagio liberaret carnis ad cœleſtem puritatem & mundiciem traductos. Poſtremò noluit diſcrimen aliquod inter ſobolem naturalem & adoptatam relinquere, omnes uoluit ſpiritaliter creare: ut ſciant omnes ad gratiam ſe atq; adoptionem hæreditatis filij Dei pertinere, non ad naturam. Quid ergo, dicat aliquis, exemplum ne præbet omnibus ut cœlibes uiuãt & caſti? Præbet certe, quantum quiſq; poteſt cõſequi. ſed quemadmodum ipſe idem de caſtitate dixit, Non omnes capiunt uerbum hoc, niſi quibus eſt cœlitus à patre cõceſſum. Incurrunt in uitam uniuſcuiuſq; multa temere & fortuitò, multa alieno acta conſilio, multa priora à poſterioribus conſilijs & rationibus aliena atq; contraria. Vitam Domini noſtri ſi quis uel cunctam contempletur, uel per partes, intelliget totam eſſe conſilio & ductu actam ſuoipſius, hoc eſt diuino, & liberrima eius uoluntate, adeò omnia ſancte & ſapienter ſunt acta, & prima cũ mediis, media cum poſtremis conſentiunt: ut appareat ab eadem mente inſtituta fuiſſe ſuperiora, à qua etiam ſequentia. Principiò natiuitas ipſa,

B quæ non eſt in manu naſcentium, in Domino noſtro quàm cõſona cum auſteritate totius uitæ? media bruma, de nocte, in exiguo & frigido oppidulo, atq; in eo non in diuerſorio, ſed in caſa uel tuguriolo, & reclinatus in præſepi. In eadem natiuitate, ſicut in reliqua uita, animad uertere eſt humilitatem terrenam cum maieſtate ac gloria cœleſti conIunctam, hoc eſt hominem cum Deo. ad præſepe, & inter paſtores cantant & miniſtrant mentes illæ cœleſtes: ſummittunt ſe magi, hoc eſt mundi ſapientia. Nato Domino continuò aduerſus eum conſurgit perſecutio, & pro eo timor ac terror, & eius cuſtodum fuga & trepidatio. hinc cædes infantium ab Herode rege facta, dum CHRISTVS quæritur, ut opprimatur. Quid conformius, aut quæ expreſſior imago tum uitæ eius, tum CHRISTI in ſua Eccleſia naſcentis? Conſpiratur à potẽtia mũdana aduerſus CHRISTVM Domini, occiduntur martyres à principibus & regibus molientibus CHRISTVM opprimere. CHRISTVS autem ſubductus eſt à parentibus, hoc eſt à patre ſuo, poſitus in tuto, collocatus ſcilicet in cœlis ad dexteram ipſius. Propter puerum mactãtur pueri, propter uirum uiri, propter innocentem innocẽtes. Offertur templo, præſto illi adſunt teſtimonia ſanctorum, & non minus fœminæ quàm uiri. Quo autem conſilio ignaris parentibus in templo remanſerit, quàm profundo & admirabili, paulò antea explicaui. Iam uerò per totam uitam nihil eum poſſediſſe legimus ex ijs quæ bona nominãtur, nõ agrum,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

non uillam, non pecuniam, non domicilium uel ſuum, uel conductitium. Non decebat illum aliquid habere peculiare, cuius eſſent uniuerſa. ac ne ueſtem quidem habuiſſet, ſi decóre potuiſſet inter homines uerſari nudus. Cuius conſilij fuit poſſe præſtare, ne quid ab ortu ad interitum ſuum poſſideret. Non deſunt, qui adulta ætate abijciunt à ſe procurationem & poſſeſsionem rerum omnium uitæ: hi tamen aliquid aliquando habuerunt. Nihil autem unquam habuiſſe non emptum, non donatum, non relictum, non conductum, iam inde ab ipſa infantia ad extremum uitæ diem, ac ne in morte quidem ſepulturam, certi fuit conſilij, quod uitam totam moderaretur. Quid illa, quòd nec ullam uitæ artem aut opificium exercuit, nullum habuit nec magiſtrum peritiæ, neque actionum uel admonitorem uel conſultorem, quod adulti quidem præſtare fortaſſis poſſint, quia ita placet: in puero autem quantum eſt, non deductum eſſe à matre, à Ioſepho, à propinquis ad aliquod opificium, aut ad literas? neminem in Galilæa extitiſſe, qui uel ex coniunctione ſanguinis, uel ex publico munere, uel ex curioſitate reciperet puerum edocendum? neminem qui adulto iam & confirmato cõſuleret, quæ facto eſſent opus, cuius admonitioni ille auſcultaret. imò contrà, ſi quis tentabat monere, in contrarium monebat eius rei, quam exequi negocio illius diuino conueniret, eoq; ſeuere ab ipſo repellebatur: quod eſt annotare in ſacra Euangelij lectione. Non utique fuiſſet nefas doceri hominem ab homine, & admoneri, & conſilium capere. Nam Moſes, cui Deus & locutus eſt, & legem ac ſapientiam dedit, tum à ſacerdotibus Ægyptijs eſt inſtitutus, tum admonitus à ſocero, & conſiliũ accepit à ſenioribus Iſraël. Sed grande nefas erat, Dei ſapientiam ab humanis tenebris uel doceri, uel etiam quantumuis leuiter admoneri. A B

DE DOCTRINA CHRISTI.

RSus autem docere, initium diſciplinæ ſuæ ſumpſit à refutatione receptorum errorum, de opibus, de uoluptatibus, honore, dignitatibus, gratia, potentia: quæ omnia ſpernere ſuos, ac pro nihilo exiſtimare iuſſit, tanquam fluxa, uana, commentitia, breui peritura. Caput doctrinæ ſuæ & fundamentum uniuerſæ ſuæ pietatis, amorem eſſe dixit erga Deum & homines, in quo oſtendit homini, quis eſſet finis & exitus bonorum omnium, & quemadmodũ petendus. Amor enim Dei quia nos iungit Deo beatiſſimo, beatos efficit. Amori erga Deum amores rerum iſtarum officiunt, inter quæ uerſamur. minus enim amat ſingula, qui amat plura: & ſenſus uſu aut uoluptate rerum mundi huius citerioris delinitus, à rerum altiorum amoribus mentem quaſi manu iniecta retrahit. Contemnenda ſunt igitur hæc, quæ uidemus & contrectamus,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ctamus, ſi uniuerſum amorem noſtrum in eo quod oportet collocare cupimus, non eſt charitas noſtra in res plures partienda, quæ tota ipſa adeò eſt exigua. CHRISTI ergo diſciplina fuit hæc, omnia ita eſſe à nobis poſſidenda & ſumenda, ne in animum penetrent: non debere uoluntatem ad ſe pellicere, quæ præſenti tantum neceſſitati ſeruiunt, & ſubinde nos à cura æternitatis abſtrahunt: cui curæ quicquid noceret, reſcindi atque abijci imperauit, opes, honores, amicos, parentes, & liberos, ſi eſſet neceſſe & proprium corpus. quicquid eam adiuuaret, aſciſci & amplecti, ſobrietatem, patientiam, tolerantiam, animi æquitatem. Ex Dei amore amor proximi naſcitur, tanquam filium neceſſariò amet, qui patrem. & eædem res utrique charitati ſimul ſunt noxiæ, atque utiles. Ex opum, & potentiæ, & claritatis cupidinibus naſcuntur lites, rixæ, iurgia, pugnæ, cædes, odia. ex illarum neglectione quies, & pax, & amicitia. Viciſſim quoque magnum eſt argumentum charitatis Dei, charitas hominum. Et quoniam quidem ad cœleſtem illum amorem ficti ac inſtructi ſumus, uetat nos hic CHRISTVS odijs & ſimultatibus aſſueſcere. uult amore iungi, ut immortalem illam uitam iam nunc incipiamus meditari. Nec ſolum redamandum eſſe amicum, ſed non habendum inimicum odio: quod præceptum arduum nimis & factu aſperum
B inueteratæ noſtræ conſuetudini, unumq; ex difficillimis Chriſtianæ pietatis. Fractæ quidem & corruptæ naturæ ſententijs atque opinionibus id uidetur. nam ſenſui naturæ integræ, quam Dominus reſtituit, nihil eſt probabilius, nec æquius, nec facilius factu. Quicquid enim eſt affectum contra naturæ ſuæ rationem, atque habitum, prauum eſt, diſtortum, & in uicio. Mentis noſtræ habitus eſt, ut ad ueritatem directa ſit ſemper, & ſpectans: uoluntatis, ut ad amorem, charitatem, beneuolentiam. Deprauata ergo eſt mens, quæ in falſum tendit: uoluntas item praua, quæ ad maleuolentiam & odium. eſt enim odium uolũtatis diſtortio, & quaſi morbus quidam, ſicut mendacium mentis. Qui ad errorem igitur, qui ad prauitatem, ad peccatum ex humanis pectoribus reſcindendum uenerat, non debebat hunc tantum & tam graue omittere, hærens in potiſſima hominis parte & præſtantiſſima, quod etiam tale eſſet, ut hominem aſſuefaceret contrariæ uiæ, atque illa eſt qua in cœlum & ad Deum ipſum peruenitur. At dicis, Ille odit me, & male uult mihi, male precatur, quacunq; poteſt nocet. Vis ergo, quia ille eſt malus, tu etiã malus eſſe? Vis inſanire tu, quia ille inſanit? an ſanabit tuum morbum morbus illius? & quaſi nõ ſit ſatis unum eſſe malum, uis eſſe duos? Quid furioſius, quàm te arietare caput ad parietẽ, quia inimicus tuus arietat? an non hoc eſt contra mentem, contra rationem, contra iudicium natu-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ræ rectæ? CHRISTI Domini noſtri uita conformis fuit doctri- A
næ, admirabilis, & planè diuina. Nec poſſedit ullas opes, nec ambijt, contentus tegmentis corporis, & uictu in diem quæſito, qualiſcunq; contigiſſet. Oblatum eſt ei regnum, ſpreuit, & reiecit, nullam uoluptatem unquam captauit, nullum in uita eius crimen, nulla criminis ſuſpicio uel leuiſſima, inter tantam inuidiam, & odium. nulli eſt unquam aſſentatus, nec locutus ad gratiam, ſemper rectum ac uerum, etiam cum præſentiſſimo periculo & capitis diſcrimine. uel Marthæ, quæ ipſi & diſcipulis eius miniſtrabat & parabat cibum atque hoſpitium, officium Magdalenæ prætulit, nullam aliam in rem intentæ, quàm ut illum audiret. De modeſtia & mãſuetudine illius infinitum eſſet dicere, quanta æquanimitate & excepit iactas in ſe contumelias, & pertulit quæcunque eueniſſent. nemini maledicenti remaledixit, nec mordentem remomordit. Aſperius interdum increpauit uicia, non ſua cauſſa, ſed publica: imò eorum ipſorum quos ita obiurgaret, ut nihil uel utilius uel lenius eſſet tali aſperitate. Nulli in eius ſermone admiſti ioci, nulli uel in dictis uel in factis luſus, omnia ſemper (quod Deum decebat) ſeria, & ſeuera. Magnitudinem ſuam & paternum in nos affectum patefecit, quòd in loquendo captui ſe illorum accommodauit, cum quibus ageret. nec dixit quicquam ad oſtentationẽm ſuæ ſapientiæ: quod feciſſet, quiſquis in tam nouis & mirabilibus B
præceptis uitæ captaſſet authoritatem & fidem: quod fecerunt Mahumetes in Alcorano, Rabini Iudæorum in Thalmud, & philoſophi gentiũ. Quicquid uerò diceretur mundanum, CHRISTVS ad negocium ſalutis noſtræ referebat, propter quod unum uenerat. ut quum narraretur ei de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuerat cum eorum ſacrificijs: & de octodecim illis, quos ruina turris Siloë oppreſſerat: non eſt illorum caſus miſeratus, aut execratus impij hominis fæuiciam, ſed erexit ſuos ad meliorem mentem: Putatis, inquit, nullos fuiſſe in illis oppidis peiores homines, quàm interfectos? ita & uos omnes graue exitium manet, ni reſipiſcatis. Et quum rogatus eſſet, an liceret Iudæis, populo Dei, tributum Cæſari pendere, homini profano, oſtenſo tributi numiſmate: Si Cæſari (inquit) redditis quæ dicitis eſſe Cæſaris, reddite Deo quæ ſunt Dei. Interrogantibus quoque ſuperuacanea uel curioſa, reſpondit profutura: ut

Petro de conditione mortis Ioannis euangeliſtæ, & diſcipulis alijs de regno eius.

DE

A

DE CHRISTI DIVINITATE AC MIRACVLIS.

SOcrates, Plato, Seneca, & alij de nationibus uiri præcipui modicè ipsi de se loquũtur, ac promittunt, interdum quoq; plusquam oportet demisse: CHRISTVS autẽ contrà, qui amplissima & maxima de se dixit, & est professus. inter cætera autem, quòd salus esset hominũ, missa cœlitus in terras à patre: & se quoq; esse Deum cum patre suo, qui cœlum sit & terram fabricatus. Sed homines decet de se modicè sentire ac loqui, Deum uerò decet quis & quantus sit nos docere. Homo de homine & humanis rebus potest iudicare: & quantuscunq; sit aliquis, semper inuenietur alius, qui de eius magnitudine ac præstãtia queat censere ac æstimare. Itaq; qui de se est locutus moderatè, posteaquam est uirtus eius intellecta, maior ac præstantior existimatur, & modestia illa in gloriã ei cedit tanto maiorem, quanto prodit uirtus inexpectatior. De Deo autem nisi idem ipse apertè enunciet qui sit, & quantus, quis omnino uel hominũ uel angelorũ id assequi ualeat ac deprehendere? Ergo in priscis eius oraculis sunt illa, Ego Deus omnipotens, &c. Et ex ijs qui CHRISTVM tantum uidebant, quotusquisq; esset qui rẽputãs Dei magnitudinem atq; excellentiã naturæ, hunc hominem
B cernens, adduci posset ut crederet Deum esse summũ illum & omnipotentem? In quo graue impenderet periculum. Nam Socratem, & Senecã, & Platonem præteriri non intellectos, sine damno & iactura contingit generis humani: at Deum non cognosci & ignorari, à quo proficiscantur tam ingentia beneficia, omnibus periculosissimũ est. Incidit enim homo in ingratitudinẽ, non habens benefactori gratiã: nec amat ut fas est illum, à quo nescit tot se momẽtis singulis accipere beneficia: & minus paret præcipiẽti, ignorãs esse Deum. Deo autem nihil est opus honore & existimatione ex modestia, sicut homini: nobis est opus cultu illius, reuerentia, timore, charitate ex scientia & cognitione potentiæ ac bonitatis illius, quas nemo unquam sicuti conueniret intueretur, nisi illo ipso mõstrante. Itaq; CHRISTVS & in futurum maxima de se & sua Ecclesia est pollicitus, de quorũ euentu certus erat. alioqui in tam nouo tamq; admirabili instituto, tamq; à cõmuni hominũ sensu abhorrenti, si aliquid falsum esse fuisset deprehensum, reliqua omnia tanquam uana & fictitia irrisa essent, ac explosa. In præsens autẽ Deum se Dei filiũ dixit: quod quia erat stupendũ, in eius rei cõfirmationem res quoq; edidit stupendas, quæ illum Deo esse amicum declararent, per quæ authoritas est cõparata, ut nõ esset credibile tantum & tam nefarium de se mendacium talem hominem fuisse dicturum. Addita sunt autem ea prodigia, quæ ab animaduertentibus promptum esset intelligere, ab eo solo posse effici qui Deus esset,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

esset, author & dominus naturæ: & tanto intelligerentur melius, & A
crederentur certius, quo quis esset sapiẽtior, & uirium facultatisq; naturæ rerum cõsultior. In cæcitate & surditate natis uidendi & audiendi usum nõ quem amiserãt reddidit, sed largitus est omnino nouum. Deambulauit super tumentes undas, ut nos super solidã terram: imperauit uentis, mari, tempestati, & paruerũt dicto. Expulit dæmones ex humanis corporibus, abstulit lepram, roborauit membra, & compages humani corporis dissolutas, sanauit omne genus morborum. Reddidit lucem & uitam mortuis. Multis modis miraculum superat potentiam naturæ: in ipsa actione, ut solem sisti, uel retroagi ab occidente in oriens, lapidem uel hominis corpus tolli in cœlum, graue in aqua non demergi: tum in subiecto actionis, ut cæco reddi lumen, mortuo uitã. lumen enim & uitã natura potest tribuere, sed non his. In ordine quoq; ac ratione qua fit, ut repente sanari ægrũ, sereno cœlo dari pluuiam, subito sterni uentum & mare turbatũ: hinc in agente, ut hominem inspicere hominum cogitatus: uel in instrumento, ut luto sanari cæcitatem. Omnis generis acta sunt à CHRISTO prodigia, ut si cui unum illorum, ut sunt hominũ mentes diuersissimæ, uel suspectum esset, uel non plenè satisfaceret, addita sunt tam multa & uaria, ut iam omnis dubitãdi materia & occasio sit sublata. Et egit uarijs modis, aliàs solo iussu, ut se ostenderet regem naturæ: aliàs inuo- B
catione patris, ut indicaret à quo haberet omnia, tum calumniæ occurreret eorum qui in Belzebuch principe dæmoniorum dæmonia illum aiebãt expellere. Interdum re aliqua adhibita, ut luto uel sputo: ut ostenderet quemadmodũ Deus operetur quandoq; solo uerbo & nutu, aliàs tactu uestis eius: quandoq; instrumẽtis quibus uult, etiam parum aptis, ut luto ad curandã cæcitatem. Sed illi naturæ domino nullum est ineptum instrumentum, qui nec instrumentis indiget. Nonnunquam manu imposita: interdum absens solo iussu. Nec unquam occasionem ipse edendi miraculi captauit, semper usus est oblata: non ad usum artis suæ cepit tempus aut locum, quod præstigiatores faciunt, sed subitò semper, & pro re nata. Nec utilitatem suam aut commoda sua unquam spectauit, sed aliorum: ut appareret nõ illum gloriæ suæ seruire in miraculo, sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, ut homines fidem habere sibi & Deo assuesaceret. Nec ullum unquam egit miraculum corporale, quod non magnas significationes haberet spiritales: quod sigillatim referre hic esset longum & superuacaneum, præsertim quum hisce de rebus nostrorum hominum libri sint referti.

DE

A

DE MIRACVLIS DAEMONVM.

Miracula quæ ſunt à Deo, multis notis diſtinguuntur à fictis miraculis dæmonum. Nam dæmon, ut qui Deum odit, & nos à Deo uellet auertere, omnia quæcunque poteſt diuina æmulatur: & tanto accuratius miracula, quòd uidet eam rem maxime ad potentiam diuinitatis accedere, quæ eſt ſupra naturam. Itaq; ut eſt uiribus ſuis naturalibus potentior quàm homo, tum uirium & facultatis naturæ rerum cõſultior, facile ſenſus noſtros eludit ad nos fallendos & abducendos à uero. Itaq; & edit opera ſtupenda, & ſe (quod eſt etiam diuinitatis) conſcium fingit rerum abſtruſarum, præſentium, præteritarum & uenturarum, uel ipſorum quoque cogitatuum: quum Deus dicatur ſcrutator cordium, ut homo in contemplanda diuina potentia titubet & uacillet. Eſt enim ueritati res damnoſiſſima (ad nos quidem) mendacium ſpecie ueritatis tectum. Itaque fidem uerorum miraculorum & diuinorum magnopere eleuant ac diminuũt falſa miracula per dæmones & dæmonum miniſtros edita. Quo execrabiliores ſunt, nempe ſathanæ ſimiles, ij qui in templis noſtrorum diuorum fingunt miracula propter quæſtum. efficiũt enim, ut quum eorum uanitas eſt patefacta, de ueris miraculis incipiant homines dubitare. Ergo miracula has habent notas

B rei ipſius, ueritas eſſentiæ, qualitas, modus actionis, cauſſa efficiens, cauſſa mouens ante rem, finis. Ad hos tanquam ad lapides lindios examinanda ſunt miracula, tum CHRISTI & ſanctorum, nempe diuina: tum ficta & diabolica, qualia ſunt uel quæ per ſemetipſum facit ſathan, ut quum non uiſus loquitur: aut aliquid agit, ut quum affligit aliquem morbo & ſanat, quum pluit ſanguine, carne, quum in aëre committit armatas acies, uel quum aſſumpto aërio corpore exhibet ſe conſpiciendum hominibus, ut paſſim in hoc nouo orbe, & antea in Canaria & inſulis illis fortunatis. uel quum loquitur in idolo, ut quondam gentilibus: aut in arbore, ut quercus Dodoneæ: uel in homine, ut in ſacerdotibus templorũ uiris ac fœminis. Habet quoque ſuos miniſtros magos, incantatores, lamias, ueneficas, & omnia genera diuinaculorum, augures, aruſpices, interpretes ſomniorum & ominum, chiromanticos, gæomanticos, hydromanticos, & alias dicendi de rebus occultis impoſturas, quæ numerum non habent. Ex quibus omnibus collecta ſunt ab ſcriptoribus gentium miracula, quibus dæmon & à ueritate abducit animos, & in ſua fallacia confirmat ac detinet. Sed in his primum eſt conſiderare, quòd eorum multa non habent ueritatẽ eſſentiæ, ſed præſtigias & illuſionem oculorum, ut non uere ægrotare eum qui uideatur, non uere uiuere: ſicut ferunt magos quoſdam certis incantamentis effeciſſe, ut cadauera ſine anima ambularent, loquerentur, & alia uiderentur obire uitæ munia.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

munia. Alia non ſunt miracula, propterea quòd ui naturæ fiunt, her A
ba uidelicet adhibita, aut oſſe, aut lapide, quæ omnia occultè poteſt dæmon admouere. Et multa quæ ſunt peritis naturæ cognita, ab im peritis pro miraculis haberentur: qualia ſunt quæ per eam magiam fi unt, quæ naturalis nominatur. Alia ineptiſſimis fiunt modis, & planè ridiculis, ut ſatis appareat à quo fiunt. Nam dæmon ne quis ea naturæ potentia fieri ſuſpicetur, iubet adhiberi uerba à re alieniſſima: ut ſi eſt ſanandus equus, dicatur, Mare eſt ſalſum, & in hyeme congelatum, aut aliquid abſurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam, uult addi uerba ex ſacris literis, uelut uerſum aliquem Pſalterij, aut etiam (ſi Deo placet) ſententiam ex ſancto CHRISTI Euangelio quampiam, aut recitari miſſam uel miſſas, & ſub ſacro linteolo poni fabas aut cicera certo numero: aut funiculũ tot nodis aſtringi, quoties recitatur nomen IESV in paſſione. Gratia Deo, qui non ſinit nobis tam occulta ab hoſte noſtro tendi retia, quin ratione aliqua poſſint ab attendentibus deprehendi: nec ſinit tentari nos ſupra id quod poſſumus. Alia fiunt per eos, qui etiam ſi uera exhiberent miracula, eorum tamen indignitas fidem illis detraheret, per flagitioſos, per conſceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitet facere impoſturam. Alia fiunt nemine poſtulante, alia ſine ullo condigno, ſiue ſolum ob B
quæſtum, ut à magis & ueneficis: uel ludicrum aliquod & riſum, aut leuem admirationem ad delectandum, aut etiam ad terrorem, ut quæ fiunt in aëre: uel oſtentationem, ut quæ à Philoſtrato ſcribuntur de Apollonio Tyaneo, de Brachmanibus, & nudis ſapientibus, cuiuſmodi quotidie patrãtur à magis, à lamijs, ab incantatoribus, qui inter nos uerſantur: ut lac ex una uacca trãſire in aliam, ſegetem ab agro in agrum. quod antiquiſſimis temporibus ſolitum fieri, & Vergilius ſignificat, & aperte carmen XII tab. Neue alienas ſegetes auerteris excantando. Prætereo alia maleficia, quæ in infantes exercet dæmonis crudelitas per lamias.

In prædictionibus & patefactionibus rerum abſtruſarum nõ minus manifeſta eſt ſathanæ uanitas & fraus. Res quidẽ præteritas facilè poteſt noſſe, quibus ipſe interfuit, & præſentes eadem ratione. Cogitatus mentis noſtræ ſolus nouit Deus: ſed dæmon ex coniecturis exterioribus illos colligit, ex uultu, ex geſtu, ex phantaſia quoq; quæ illi eſt peruia. certum tamen nihil habet: quemadmodum in rebus uenturis, quas ille magnis coniecturis uenatur aſtrorum peritia, qualitatibus elementorũ, quod faciunt agricolæ & nautæ cum admiratione eorum qui ea ignorant. tum multas prædictiones rerum futurarum tradunt

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tradunt philoſophi naturales, multa in ſua arte medici. Curſu rerum & experimentis, ut ex prioribus colligat ſequentia, ut faciunt inter nos prudentes: de quibus eſt illud, Qui bene cõiecerit, hunc tu uatem perhibeto optimum. Aſpectu etiam ſanctorum angelorum, quibus ſimiles ſunt in natura & comprehendendi, intelligendiq; ratione. & ut ſunt omnia cõiecturis & notis collecta, ſunt eis incerta, & reddunt reſponſa ambigua: ut,

Aio te Æacida Romanos uincere poſſe. &,
Crœſus Halim tranſiens.

Modus autem quo exequuntur has diuinationes, ineptus eſt, & meritò à maximis ingenijs etiam inter tenebras deriſus: per garritus aut uolatus auium, per paſtum pullorum, per exta animantium, per ſtridorem foricum, per uoces temere iactatas.

RVRSVS DE DIVINITATE CHRISTI.

TRia conſideranda ſunt in CHRISTO, ſapientia doctrinæ, probitas uitæ, & diuinitas eſſentiæ. Sapientiam ſatis declarat doctrina, quæ breuis, dilucida, explicata omnibus philoſophorũ ſcholis & diſputationibus ſilentium impoſuit. Bonitatem declarat uita acta innocẽtiſſimè. Miracula quæ
B eſſent ſupra hominum captum, uiderentur tamen, ei ſunt probandæ rei data, quæ captum quoq; hominum tranſcenderent, nec tamen uiderentur. Ipſa quidem miraculi occaſio ſemper hominum utilitates ſpectauit. ſed per hæc à maximo & ſapientiſſimo artifice Deo maius quiddam & hominibus cunctis in commune ſalubrius parabatur, nempe & diuinitatis & doctrinæ CHRISTI confirmatio atq; approbatio. quantulum enim eſt, hunc aut illum hominem uel ſanitati reddi, uel uitæ? ceu uerò nõ multa quotidie millia & afflictentur morbis, & defungãtur fato. Illud maximum, unicéq; expetendum, ut per fidem doctrinæ CHRISTI immortales animæ ſeruẽtur. CHRISTI miracula tanta & tam manifeſta fuerunt orbi, ut nulla unquam gens fuerit uel tam impudens, uel tam CHRISTO inimica & infenſa, ut ea ſit negare auſa. Itaq; gentiles, Iudæi, Agareni, omnes grandia & mirabilia eſſe à CHRISTO edita opera confitentur. ſed alij alias in cauſſas referũt. Agareni Deum authorem illorũ fatentur, Iudæi & gentiles dæmonẽ. Sed res ipſa clamat apertiſſime, Deo autho re atque approbatore illa omnia eſſe acta. Qui enim primi relictis patrijs ritibus ac lege, qui abiectis & repudiatis rebus omnibus, quæ ſolent eſſe hominibus in uita gratiſſimæ & chariſſimæ, CHRISTVM ſunt ſecuti, qui illi noua atq; admirabilia dicenti fidem tribuerunt, grauia, dura præcipienti obedierũt, denicq; ceruices ſuas obtulerunt pro illius doctrina & gloria, aliquid certe in eo maius & excelſius ani-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

maduerterunt humana ſapientia & potentia. Nam ob communem A
uitæ rationem, & quæ nihil ſuper cæteros haberet egregium, quis ſa
næ mentis renunciaret ſuis omnibus, nulla propoſita ſpe, niſi pau-
pertatis, calamitatis, ærumnarũ, infamiæ, ac mortis? Iſtud uerò quod
in loquendo & agendo maius erat humana ſorte, à ui & potentia
neceſſum erat proficiſci, quæ fortior ac ualidior eſſet quàm humana.
Tales eſſe duas tantũ comperimus, diabolicam malam, & diuinam
bonam. Poſitum ſit nobis quod de diabolo eſt receptum, & à nobis
declaratũ ſuperiore libro, eſſe illum natura angelum, uoluntate Deo
inimicum. Sub diuina potentia angelos bonos comprehendo, qui
ſunt Dei adminiſtri. Diaboli mens, animus, deſiderium, ardor mẽtis
eſt, Deo reſiſtere, quatenus poteſt efficere à Deo homines auertere
blandimẽtis, aſtu, fraude, præſtigiis, illuſionibus, minis, terrore: nihil
omittere, dum ne homo Deo ſeſe adiungat. Quæ CHRISTVS
oſtendebat miracula, pertinebant ad authoritatem perſonæ, & pro-
inde corroborationem doctrinæ. Doctrina erat, ut omnes rebus o-
mnibus uitæ huius ſine exceptione repudiatis, contemptis, pro nihi-
lo habitis, Deum ſequerentur, illi ſuos animos, mentes, corda deuo
uerent & conſecrarent, quicquid hoc impediret aut remoraretur ab-
ſcinderent atque amputarent, quicquid eſſet adiumento arceſſerent
ac fouerent. diabolum tanquam Dei inimicũ odiſſent, abominaren- B
tur, execrarentur, nihil cum illo haberent conſuetudinis ac commer-
cij, quicquid ab illo eſſet putarent uenenum & peſtem, caput eſſe om
nis mendacij & fraudis. Dicat iam aliquis, an poſſit quicquam diabo
lo cogitari magis infenſum atque inimicũ Deo? Ad huius ne doctri-
næ robur & ſtabilimentum uires & artes ſuas adiungeret diabolus,
& accommodaret, quæ doctrina & uitæ inſtitutio tantopere cum
deſideriis ſuis pugnaret? Malus quidem eſt diabolus, ſed nõ ſtultus
aut imprudens. ipſe ne, ut præſtigias ſuas & fucos concederet atque
accommodaret, ad fulciendam diſciplinam ſuis cupiditatibus tam
aduerſam? Dicet forſan aliquis malicioſiſſime ſuſpicax, Adiuuabat
IESVM dæmon hac ſola de cauſſa & ſpe, ut inſideret in hominum
animis ea blaſphemia & impietas, hominẽ illum eſſe Deum. Dictum
hoc plus habet malæ uoluntatis, quàm mali nocumenti. longiſſime
non à uero tantum abeſt ea cõiectura, ſed à ueriſimilitudine. Nam ſi
CHRISTVS nõ eſt Deus, haberi à nobis pro Deo pia eſt blaſphe
mia, nec diaboli deſideriis utilis, nec Deo inimica. Primum CHRI-
STVS nihil nos iubebat indignum Dei maieſtate credere, aut ſen-
tire. Doctrina Deo erat conformis, mundabat nos uitiis, ornabat
uirtutibus, erigebat à carne ad ſpiritum, à mundo ad Deum, Deo
uni & ſummo nos cunctos conſecrabat. Quæcunque ageret magna
& mirabilia, & ipſe in Deum referebat authorem, & illi ut gratias
agerent

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A agerent adhortator erat atque incitator, unde populus non rarò ad gratulationem Dei extollebatur, quod prophetam magnum ſuis diebus excitaſſet, per quem uiſitaret ſuum populum. Quid in his omnibus Deo non digniſſimum? Humanitatem, quam uidebant, nunquam dixit Deum eſſe, aut Dei filium, ſed filium hominis. Iunctũ uero Deum eſſe homini ad liberationem noſtrã, ad ſalutem omnium, quis poſſit blaſphemiam nominare? an nõ rebus omnibus Deus eſt iunctus & intimus? huic uero homini ita eſſe annexũ & applicatum, ut idem ſit Deus & homo, quæ tandem eſt blaſphemia? nónne ſalua manet utriuſque natura, ſubſtantia, dignitas? Nihil indignum patitur Deus, tantum ad communicationem diuinæ excellentiæ humanitas erigitur. hoccine eſt impium, quod arguit bonitatem Dei, & amorem erga nos ineffabilem, quod fiduciam noſtram de uita & ſalute ſempiterna adauget & corroborat? Imò quid eſt pietas, ſi hæc non eſt, id de Deo ſentire ac exiſtimare, per quod creſcat mihi de illo fiducia, & amem illum ardẽtius? Hiſcine deſeruiebat dæmon? quo fine, qua ſua utilitate, quid cupiebat, quid petebat? Nam dicere CHRISTVM ſeſe eſſe Deum, ſi non erat, ea uero iniuria eſt Deo facta à CHRISTO, ad nos nihil pertinet prorſum, qui per eius doctrinam & exemplum meliores & ſanctiores ſimus, recedimus à diabo-
B lo, accedimus ad Deum cultu charitate & imitatione uirtutum. Quis hoc credat de diabolo, uoluiſſe illum, conatum eſſe perfeciſſe, ut tantam in regno & ditione ſua plagam acciperet, quo inter Deum & hominem unum inimicitias ſereret? In Iudaico populo nihil quærebatur dæmoni. CHRISTVS enim nunquam uetuit cuiquam ne parêret legi, ſed ut uerius magiſq; ex animo Deo obſequeretur, nec fiduciam collocaret in corporali actione, ſed in bonitate mentis. In nationibus autem utro tempore florentius fuit regnum diaboli, ante CHRISTVM cognitum an poſtea? Nec ignorabat dæmon CHRISTI doctrinam idololatriæ ſubuerſionem eſſe. His omnibus accedit, quòd miraculorum ratio ac modus aduerſus prorſum & contrarius eſt dæmonibus, ut modò explicaui. Et quemadmodum CHRISTVS longiſſimè abduxit ſuos à commercio dæmonis, ab imitatione mentis prauiſſimæ ac ſceleſtiſſimæ: ita inuicem dæmones quacunque potuerunt arte ac uafricie conati ſunt homines à fide in CHRISTVM abſtrahere, ac diuellere. ubi dæmonum authoritas ſuſpecta erat & inuiſa, ut apud Iudæos, ibi eum illi commendabant & laudabant, ut fidem illius eleuarent: ubi multum ualebant authoritate, ut apud gentes, ibi uituperabant atque inſectabantur. Quod ſi non fauebant ei dæmones, imò erant infenſi & inimici & hoſtes capitales, reſtat ut fautor & adiutor illius in rebus tantis Deus fuerit. Quod ſi Deus, quum CHRISTVS ipſe Deum ſe eſſe profi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

teretur, Deus ergo erat. alioqui enim nullus unquam maior, nullus A
infeſtior fuiſſet hoſtis Deo. Quantulum enim fuiſſet diaboli crimen
præ iſto? diabolus Dei tantum æqualitatem expetiuit, hic eſſentiam
& naturam uſurparet. Quòd ſi angelus tam grauiter eſt punitus de
affectata Dei æqualitate, quid factum eſſet uſurpatori illi & raptori
ſubſtantiæ ac eſſentiæ ipſius diuinitatis? Dei ergo eſt filius, eiuſdem
qua illæ naturæ ac eſſentiæ, miſſus in mundum ob ſalutem noſtram.
Hoc uerò nihil dubitabo addere atque affirmare, ſi falſi & decepti ſu-
mus in CHRISTO, Deus nos fefellit. is enim tribuit CHRISTO
tantam ſapientiam doctrinæ, tantam probitatem uitæ, opera tam mi
rabilia, negocium tam ſalutare omnibus, tam dignum Dei bonitate,
ut ſi falſi ſumus, meritò conqueri poſſimus nos à Deo falſos. ſed nec
fallere Deus quenquam uel uult, uel poteſt: nec nos falſi ſumus, quo-
niam CHRISTVS, quo uno confidimus, Dei filius eſt, & Deus,
doctor & author ſalutis ac beatitatis noſtræ nunquã terminandæ.

DE TORMENTIS ET MORTE CHRISTI.

SI homo in prima illa integritate manſiſſet, qua erat à pa-
rente ſuo Deo in ſua origine donatus, nihil ei fuiſſet gra-
tius, nihil iucundius lege CHRISTI, nec quod liben- B
tius accepiſſet. Sed obtenebrata & concuſſa mente exci-
tata lege concupiſcentiæ, & temerario ac uiolento regno carnis, nihil
uiſum eſt ei inimicitius quàm id quod ipſi maxime expediret, ut lux
aſſueto in tenebris degere, & ægro medicina. Itaque & dæmon anti
quiſſimas ſuas inimicitias eſt perſecutus, & homines inconſultis ani-
morum motibus dediti ac mancipati, quod eis eſſet cõtrarium, non
ſolum repudiarunt, ſed perſecuti ſunt: nec aliter in CHRISTVM
inſurrexerunt, quàm ſi quis luſcioſis hominibus in obſcuro ſedenti-
bus, feneſtras de repente ad ſolem admittendum aperiret. Fugerunt
ab eo uoluptarij homines, irriſerunt diuites, perſecuti ſunt ambitio-
ſi ac ſuperbi, hoc eſt planè diabolici: ij potiſſimum, qui quum dignita
tes & honores ampliſſimos ſpecie ſanctitatis captarent, nihil ſibi ma-
gis rebantur obſtare, quàm doctrinã & caſtigationem CHRISTI,
quæ illis perſonam illam theatricã detrahebat, & proponebat eos po
pulo ſpectandos nudos, & in ea cuius opinionem uenabantur ſan-
ctitate infimos ac poſtremos, ne quis eos uellet imitari, tanto apud
Deum peiores, quo ſe hic nomine maximæ ac præſtantiſſimæ uirtu-
tis uenditabant. Itaque ſimulatores hi probitatis odio & rabie occæ-
cati, tametſi magna eius cernerent & admiranda opera, uarijs ſunt
eum inſidijs aggreſſi, uarijs modis conati ſunt eum è medio tollere.
Sed nec ante tempus, nec alio in loco, aut alio modo paſſus eſt ſe oc-
cidi,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A cidi, quàm ut essent omnia illi à patre præscripta & definita: hoc est, ut saluti nostræ expediret. In tempore expectatū est dum absoluisset instituendi ac docendi prouinciam, dum ea edidisset miracula quæ stabiliendæ pietatis suæ fidei sufficerent, dum oraculorum quæ de se præcesserant præstaret fidem, & eximpleret umbras figuras q̃, quæ de se auorum memoria præcessissent. Mortuus est in iuuentæ uigore, hoc est annos treis & triginta natus, ut magis charitatem erga nos ostenderet, & paternis iussibus obsequentiam. tum enim posuit uitam, quum erat uiuere iucundissimum. Sed nec congruebat, ut ulla in sacro illo corpore existeret diminutio ætatis, uirium, ualetudinis: idcirco est his omnibus integris & ualentibus sublatus. Demonstrata est quoque in specie sanctissimi corporis qualitas nostræ resurrectionis. tales enim resurgemus, qualis ipse: nos per reformationem corporum nostrorum, ille per naturæ suæ cursum. In loco autem placuit, ut Hierosolymæ deligerentur: ibi enim peractum est uerum hoc & summum sacrificium, ubi reliqua legis sacrificia, umbræ istius. Sed extra ciuitatem. nam quorum animalium, ut inquit Paulus, infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra: propter quod & IESVS, qui sanctificaret per suum sanguinem populū, extra portã passus est, ne illius tanti be
B neficij fructus ad unam ciuitatem existimaretur pertinere, sed in commune ad orbem totum. Et cruci affigitur extra conuersationem ciuitatum, & uanitatis ab hominibus inuentæ, ad nostrum exemplum: sic enim debemus nos concrucifigi CHRISTO, cura & amore harum rerum abdicato. In ligno moritur Dominus, hoc est, mysterium peregit salutis, quoniam & lignum perniciem ac mortem attulerat. & de ligno multæ sunt in uetere lege figuræ, ut in disputatione contra Iudæos explicabitur. Genus etiam est mortis non solum ignominiosum, sed durissimum, & prope intolerabile. Crucifixus est inter duos latrones, ad maiorem ignominiã: & hoc auget atrocitatem calumniæ, & immanitatem inuidentium. Eorum latronũ alter est ad beatitudinem seruatus à CHRISTO, alter perijt magno & exemplo & mysterio. Quid magis uniuersis hominibus conducit, quàm certos esse nos in extremis nostris rebus ac penè deploratis, salutem esse paratam per solam fiduciã in CHRISTVM, si nos illi uel puncto uno temporis uere ac ex animo commendemus? Datum est eius rei certissimum ac manifestissimum exemplum in altero latronum. in altero uero ostensum est, nihil proficere societatem laborum & crucis CHRISTI, nisi adsit etiam fiducia in illum. Nihil iuuat crucifigi cum CHRISTO, si CHRISTVM non diligis. Hi latrones duo significatio sunt totius generis humani, quod uniuersum propter sua scelera pœnas pendit. in eo alij sunt boni, qui adhærent

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

CHRISTO, ijsq; CHRISTI mors est salutifera. alij sunt mali, A
qui corpore quidem afflicti cum CHRISTO, ab eo se auertunt
animo: his CHRISTVM esse crucifixū nihil prodest. Cessit Do-
minus noster uita sua haud aliter, quàm si ueste aut calceo cessisset. In
nobis quæ sunt naturalia, uoluntatis arbitrio non subduntur: quo-
niam nos ipsi intra limites naturæ uiuimus. Voluntati autē CHRI-
STI ut natura erat subiecta, ita naturalia illius omnia sub eius arbi-
trium erant posita: itaq; & relinquere animam,, & resumere relictam,
in eius manu fuit ac potestate. Idcirco clamans expirauit, quod admi
ratus est Centurio. Nam alij acti in crucem, profuso sanguine tor-
mentis & cruciatibus fracti, afflicti, pessundati, per silentium cedunt
è uita, ut mortui iam credantur multò antea quàm expirarint. Dedit
Dominus in se locum & potestatem caussis mortis, passusq; est in se
fieri quæ in alijs mortalibus, ut ea ipsum occiderent quæ alios occi-
dissent. alioqui quid magnum fuisset, cōseruare ipsum sibi uitam, qui
alijs amissam reddidisset? Quid, quod facillimū illi fuisset uel è uincu-
lis discedere? uel quod aliàs fecerat, occultare semetipsum non in re-
moto loco, sed palàm medio foro & die, caligine ac tenebris cōspicien-
tium oculis ne ipsum cernerent offusis? nam ipsi ad edendū miraculū
nec n strumentis erat opus, nec tempore. uerum id hominum saluti
non conducebat. Admirabile est planè, & aliorū eius operum simile, B
quemadmodū se in accusatione & damnatione sui habuerit semper
in sua potestate, quàm manserit mens eius diuinitati concors & obse
quens: ut appareat planè ipsum non tractū, sed ultro ad necem suam
uenisse. In uinculis indignissimis, in calumnia mendacissima atq; im-
pudētissima raptus ad inimicos & iniquissimos iudices inter tot accu
santium clamores, & deposcentiū eum ad suppliciū tractus, raptatus,
cæsus, irrisus, quantam & quàm planè diuinā moderationem animi
præstitit: non se proiecit in lachrymas & eiulatus, non in afflictationē
sui ipsius, in supplicationem iudicum, in deprecationem pœnarum.
Nec uicissim indignitate contumeliæ ac iniquitatis irritatus atq; incen
sus est, ut maledictis calumniatores, aut iudices, aut satellites inceſſe-
ret: nihil prodijt ex sacro illo ore asperum, contumelioſum. Neque in
ostentationem uel locutus est grandia & admirabilia, uel edidit pro-
digium aliquod, præsertim apud regem Herodem, qui id tantopere
tam diu desiderauerat. non longam de se, ac rebus suis & accuratam
habuit orationem: non abiecit suam ipse dignitatem, nec ademit iudi
cibus suam, incredibili temperamento usus in rebus tam angustis &
difficilibus. Quum nihil se profecturum uideret, tacuit: quum autem
opus fuit, respondit rogatus paucis & modestè, ne silentium in con-
tumaciam raperetur, neue allegare ignorantiam ullam possent, decla
rauit quis esset, sine cuiusquam iniuria. Quum autē raperetur ad sup-
plicium,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A plicium, non iuit cõcionabundus, nec de cruce locutus eſt ad circumfuſam turbam purgans ſe, & teſtes accuſatores iudices culpans. Hæc illi in tanto tumultu, in tanta rerum omniũ perturbatione confuſiſſima ſuppetijt ſapientia, modeſtia, moderatio, conſtantia, ut facile regi omnia diuinitus appareret, & mandatum ſe habere à patre, cui nefas eſſet non obtemperare, ut ita ſe gereret. Et quemadmodum animam ſuam ultrò relinquebat, ità ſe offerebat tormentis, & neci, certus rerum ſuarum & præſcius, quem eſſent omnia exitum habitura. Nam quis unquam inermis, paruo comitatus grege inermium, imbellium, ignobilium, indoctorum, ignauiſſimorum, quos ipſe diffugituros prædixiſſet, incumbentibus in eius & doctrinæ ipſius perniciem cum odio ſæuiſſimo & capitali pontificibus & principibus Iudæis cum populo, qui procerum uoluntate ac nutu mutabatur: quis inquam talis ſperare eſſet auſus futurũ, ut ſe ſublato exiſteret quiſpiam deinceps qui auderet non dico prædicare, ſed illum uel nominare omnino, uel fateri fuiſſe ſe illi notum? Nam uel eo uiuente, quòd ſacris interdiceretur, quiſquis illum CHRISTVM eſſe diceret, non defuerunt, qui & doctrinam & familiaritatem & notitiam illius abnegarent. At Dominus non uicinus morti & Euangelium ſuum diuulgatum iri prædicatumq; toto orbe prædixit, & teſtamentum ſu-

B um fore æternum.

DE MYSTERIIS PASSIONIS ET MORTIS CHRISTI.

HÆc eſt illa crux CHRISTI, Iudæis quidem, ut Paulus inquit, ſcandalũ ac deteſtatio, gẽtibus autẽ demẽtia: uera tamen ſapiẽtia cœleſtis, & ijs qui ſeruãtur ſalus. Neq; eſt aliud æquè myſterijs & cõtemplatione rerũ celſiſſimarũ uel plenum uel altum. In ipſo CHRISTO oſtenſa eſt & approbata obedientia erga patrẽ, qua nõ ſolum carnẽ induit, & ſe quodãmodo exinaniuit Dominus, indutus forma ſerui, ſed paruit uſq; ad cruciatus & necẽ indigniſſimã. propter quod pater exaltauit illũ, & præfecit angelis, hominibus, dæmonibus, ut omnes illius nomini ac potentiæ ſe ſummittãt in cœlis, ſupra & ſubter terrã. Declarata eſt charitas Dei aduerſum nos, qui filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis mancipijs nequiſſimis & ſceleſtiſſimis tradidit unicũ ſuũ unice charum. Declarata eſt item CHRISTI charitas, qui in illa omnia tam aſpera & acerba, quoniã nobis cõducebat, uolens & libens cõſenſit. neq; enim iniũcta illi & impoſita eſſent, ſi noluiſſet. Cognoſcitur liberationis & redemptionis liberalitas, & benigniſſima magnitudo. Noſter enim reditus in gratiam cum patre ex amore patris & CHRISTI eſt ortus, cuius amoris immenſa copia quod noſtro deerat ſuppleuit. addita eſt tanta filij obtemperatio, tam immane & ignominioſum ſup-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

plicium noſtri gratia. Ne ſi paruo & leui eſſent omnia labore tranſacta, parũ fortaſſe nos debere exiſtimaremus CHRISTO, cui non magno ſtetiſſemus. Nunc uerò debemus illi gratiam immenſam, qui tot in ſuo innocentiſſimo corpore cruciatus pertulit noſtra cauſſa, tanto grauiores, quo illud corpus tenerius erat, & delicatius. Debemus noſmet ipſos illi, qui ſemetipſum pro nobis impendit. Augetur inuicẽ charitas noſtra erga Deum & CHRISTVM, à quibus nos tantopere intelligimus amari, & tantæ eſſe illis curæ. Creſcit fiducia, non poſſe nos non eſſe CHRISTO charos, qui nos tanto precio redemit, & aſſeruit, qui tantum pro nobis egit. Naturale eſt enim, ut beneficus eum diligat, in quo beneficiũ collocauit: & eo ardẽtius diligat, quo plura & ampliora dederit beneficia. Oritur erga proximum charitas, pro quo uidemus CHRISTVM tantũ dependiſſe, nempe ſeipſum, ne pro nihilo ducamus animã, pro qua CHRISTVS mortuus eſt. Norimus quanta ſit peccati uis, quę turpitudo & macula, quæ ſic fuerit eluenda, & quidem ab homine iuſtiſſimo, & flagrantiſſima apud Deum gratia. Seruemus nos à uicijs puros, ne rurſum crucifigamus in nobis filium Dei. Sciamus nos à ſeruitute diaboli extrema & abiectiſſima per ſanguinem CHRISTI eſſe liberatos, ne rurſus in tam miſeram conditionem relabamur. Fracta eſt diaboli tyrannis & poteſtas, in humanum genus minus iam habet uirium, non tantum illi permiſſum in nos ſæuire atque inſultare. Vbicunq; diuulgatum eſt euangelium CHRISTI, ceſſarunt continuò illius impoſturæ: ut in Græcia, Aſia, & uniuerſa continente, ſimul audita eſt ſancta illa uox Apoſtolorum, ſcriptores illorum temporum omnes conqueruntur ceſſaſſe oracula, deſijſſe deos dare reſponſa admirantur, quia cauſſam ignorant. Auorum memoria in Canaria & alijs inſulis Fortunatis dæmones uarijs formis exhibebant ſe illis populis conſpiciendos, & eos alloquebantur, inducebantq; ad multa genera ſacrificiorum ſæua & horrenda, ut ad paruos filios iugulandos, exurendos, & alia huiuſmodi: poſteaquam deuicti ſunt armis Hiſpanorum, & Chriſtiana pietas illis eſt audita, fraudes illæ omnes tanquam caligo luce immiſſa diſcuſſæ ſunt, atque euanuerunt. Sed ne quæramus exempla ſuperiorum ætatum: noſtra hac memoria in inſulis occidentalibus & Nouo hoc orbe Hiſpanis nauigationibus reperto, dæmones per uias omnes & compita frequentiſſime homines illos alloquebantur, & quæ fieri uellent admonebant: ubi uerò Chriſtianæ doctrinæ magiſtri eò uenerunt, magnum ilicò ſilentium omnium, magna fuga. uidelicet tenebras diſpellit lux, mendacium ueritas. Et quia doctrina inualida eſt, quum aliter uiuit præceptor ac loquitur, & mores ſunt doctrinæ cõtrarij: ualidiſſima autem eſt, quum ipſe qui præcipit actionibus ſuis eam conſtabilit & ſancit: par fuit, ut

A ut CHRISTVS, ſicut in diſciplina ſalutis doctorem ſe exhibuit, ita in uiuendi ratione exemplar, ut qui antea de alijs imitandis dubitabamus, de hoc iſto amplius non poſſimus dubitare, ſed ſequamur intrepide optimũ & ſapientiſſimum, ut eadem uia inſiſtentes eódem quò ille perueniamus. Itaque propoſuit ſe CHRISTVS exemplar noſtrum, ut nihil cunctemur aſpera omnia & grauiſſima adire ac perferre, ut obediamus Deo, ut illius in nobis amor augeſcat, ut proximo commodemus. Offenduntur quidam, quod Deus in tanta humilitate ac deiectione uenerit, qua de cauſſa multis præteritus ſit ignotus, ut ipſe idem cauſam uideatur præbuiſſe erroris ac impietatis erga ſe. Quàm uere id ignorantia & cæcitas affectionum loquitur, non rectum iudicium rationis, ipſi idem quid dicant non intelligunt. Primùm quid uocant humilitatem, quid ſublimitatem Dei? Si enim in ſua ipſius forma atque ſpecie uoluiſſent eum uenire, uniuerſa id natura non cepiſſet, incomprehenſibile illud eſt etiam angelis. Demiſiſſet ad ingenium & conditionem angelorum, at hi necapti ſunt humanis conuerſationibus, niſi corpore contecti: nec exemplum nobis poſſunt adferre, quum ſint formæ ſuperioris. At ex hominum qualitate ac conditione uoluiſſent iſti, ut detuliſſet ſecum opes, uires, potentiam, exercitum, nulla eſſet paſſus incommoda, mortem deui-
B taſſet. tum quidem agnitus fuiſſet prauis cupidinibus, incognitus rationi & iudicio mentis. Quid fuiſſet uel CHRISTO uanius, uel humano genere miſerius, ſi ille exhibuiſſet ſe talem? Qui enim ueniebat, ut homines à cupiditate peruerſa, à malis libidinibus, à tumultu & tempeſtate rationum ad modeſtiam, ſobrietatem, continentiam, ad æquitatem, tranquillitatem, pacem mentis reuocaret: idem ipſe uita, actionibus, exemplo ſui ad dementiam à ſana mente reuocaret ac retraheret. Nihil pulchrius uel optabilius omnibus, quàm fieri quantum cõcedatur Deo ſimilem. ſi ille mũdanas ſecum opes inaexiſſet, quid aliud quàm exacuiſſet noſtras cupiditates? unde & obliuio religionis, & ſuperbia, arrogantia, inuidia, rixæ, ſimultates, odia, pugnæ, & cædes uel inter fratres, dum illas uel paramus, uel retinemus, uel ne amittamus ſumus ſolliciti. Ita Deus nos in mala hæc omnia procliues alioqui per nos ipſos, & propendentes præcipitaſſet. Qui ſpiritus, quæ arrogantia diuitũ, pro dijs uoluiſſent coli, quæ deſperatio pauperum. Iam uerò quid nos CHRISTO deberemus, ſi comitatus ueniſſet tãta potẽtia? ſi placide, ſi molliter, ſi inter uoluptates ac delicias, q̃d erat æui huius à patre iniunctũ, tranſegiſſet, quid de nobis eſſet bene meritus? Minuis profectò, ſeu potius tollis prorſum gratitudinẽ erga CHRISTVM noſtrã, & proinde beneuolentiã & charitatem. Quanto ille melius ac ſapiẽtius? qui quum eſſet mundi dominus, & rex uniuerſorum, ut & bonitatem ſuam & amorem in

no

nos oſtenderet, demiſit ſe ad noſtrã humilitatem. Tum demum uere A
amor ſeſe profert & declarat, quum æqualitatem facit inter ſumma &
ima, ut quemadmodum in legibus amicitiæ ait Cicero, Minor aſcen
dat, maior ſe ſummittat. Non bene cõueniunt, inquit Poëta quidam,
nec in una ſede morantur, Maieſtas & amor. ſi rex poſita perſonæ
maieſtate caſulam uel tuguriolum ſubeat amore ductus puellæ, tum
demum & ſe amare declarat, & multum ei puella debet. Deum, qui
tantus eſt, adiunxiſſe ſibi hominem hominis amore, ſummi, ſingu-
laris, immenſi eſt amoris ſignum, & homo illi ſeipſum debet, nec erit
unquam ſoluendo. hoc uere coniungit nos cum Deo, non opulen
tiæ & diuitiarum arrogans oſtentatio. Iam uerò ad exemplum. non
conſiderant iſti aptum eſſe exemplum non poſſe, quod accommo-
datum non ſit ei qui ſit imitaturus. omnes quotquot docent, ad ca-
ptum ſe diſcentium ſummittunt. In Domino noſtro omnium animi
morborum medicina eſt prompta atque ad manum expoſita, omni-
bus incommodis conſolatio. Is in ſe expertus eſt frigus, æſtum, laſſi-
tudinem, famem, ſitim, uigilias, paupertatem, inopiam, perſecutio-
nem à ſuis, ab alienis, ignominiam, contemptum, conuicia, ſiniſtras
benefactorum interpretationes, inſidias, proditionem etiam à fami
liari, deſertionem à ſuis, uincula, calumniam, flagra, uerbera, irriſio-
nem, ſputa, alapas, nuditatem, cruciatus, crucem, mortem, depoſi- B
tionem de cruce precariam, alienam ſepulturam: & hæc innocentiſ-
ſimus, qua patiẽtia, æquitate animi, modeſtia, moderatione, ſilentio?
quanta exiſtit hinc conſolatio miſeris? quantum frenum fœlicibus?
quæ utriſq; diſciplina ſapientiæ? Hæc eſt uia & diſciplina, & ſalus &
uita generi humano, non quod ſtultitia affectionũ ſibi cõfingit, quæ
& diluit amorẽ CHRISTI, & bonitatẽ eleuat, & pietatẽ noſtram
diminuit, & ſalutem ſempiternam impedit ac auertit. Sed uolo iam
undiq; hanc ſtolidæ cupiditatis amentiã apertius patefacere, & liqui-
dum facere penitus quàm deſipiat. Aio enim, quòd ſi CHRISTVS
ueniſſet in opulentia, minus fuiſſet agnitus à recte ſtatuentibus. me-
talla enim & ueſtes & mancipia, & honor, & dignitas, & potentia, il-
la omnia humanæ ſunt ambitionis, unuſquiſq; expetit, & quantũ po
teſt ad ſe rapit, & trahit, per fas, per nefas. non eſt hæc Dei poſſidere,
ſed contemnere. Cedò, quod regnũ dediſſes CHRISTO, qui do-
minus eſt omniũ regum? credo Iſraëliticũ, in quo eſt natus. maius er-
go regnum habuiſſet Auguſtus Cæſar, maius Alexander Macedo.
nõ decuiſſet CHRISTI dignitatem, ut regnũ ſibi aliquod eligeret
in terra, cuius eſſet terra ipſa & cœlũ. Et in potẽtia nec iuſtitia, nec cha
ritas, nec obedientia illius potuiſſent perſpici & cognoſci: omnia ſub
illa potentiæ uoragine, ut in noſtris principibus, fuiſſent contecta &
obruta, nec qua de cauſſa quicq; uel loqueretur, uel ageret intellexiſſe-
n us.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A mus. sunt enim & uerba & consilia principum obliqua. Omnia in CHRISTO oportuit esse simplicia, plana, explicata, ne quid esset tectum, & simulatum, omnia essent ei qui uoluisset animaduertere obuia & facilia. Iam uerò de potentia & magnitudine CHRISTI audet quisquam conqueri, quòd occultata sit, & quasi celata? ecquid tandem apertius, aut manifestius? Quæ tandem fuit Alexãdri potentia? adolescens egressus patrium regnũ, comitatus quadraginta millibus delectissimorum militum, uicit Darium, cepit Asiam. Quæ Iulij Cæsaris? milite Romano ueterano, uincere semper assueto, decem annorum bello Galliam subegit: mox Imperator exercitatissimus in cursu uictoriarum superauit Cn. Pompeium, desuefactum bellis longa pace, & tyronem eius exercitum: uicit Ptolemæum, Scipionem, filios Pompeij. At quæ CHRISTI potentia? Venit iuuenis, filius Mariæ, sponsæ Iosephi fabri, solus & inermis, solo nutu suo quotiescunq; uoluit sanauit morbos omnes, expulit dæmones, minimo cibo saturauit multa hominum millia, reuocauit mortuos in uitam, imperauit uentis & mari, & obtemperarunt, etiã mortem eius cœlum atque elementa luxerunt. Quæ est hodie, aut fuit unquam potentia huic similis, nedum par? huic quisquam potentię comparari uniuersas quæ sunt, erunt, fuerunt? Si hoc non est infinitam & diuinam po-

B tentiam ostendere, atque ante oculos ponere, dicant mihi quid erit, doceant isti quemadmodum uerius declarari queat potentia. an omnia sita esse ducent in numis & in armis, quorum possessores miserrimi sunt homines, propter motus animorũ & tumultus concitatissimos. Alexandrũ Macedonem (ut de hominibus loquamur, qui istis mirifice placent) quũ Parmenio illi diceret, Si essem Alexãder, hoc aurum acciperẽ, quod pro uxoris & filiæ redemptione offert Darius: respondisse ferunt, Et ego, si essem Parmenio, sed ego memini me esse Alexandrum. Ita Deus si esset istorum similis, uenisset qualem ipsi cuperent. sed ille se Deum esse recordatur, hoc est, ut potentissimum, ita mitissimũ & benignissimũ: ideoq; potentiã illam tantã prodigiorum nemo est suo malo expertus, omnes utilem sibi & salutarem senserũt. Ecce iam uobis CHRISTVM nõ in humilitate, nõ in occulto, non ut ansam præbuerit ignorantiæ, sed sublimem, potentissimũ, manifestum, ut prætendi ignoratio à quoquam nulla amplius possit. quod ipse idem est testatus: Si nõ uenissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationẽ nullã habent de peccato suo. Vita eius testificata est bonitatem & innocentiam, doctrina sapientiam, miracula potentiam. Agite quem tandem iudicem nobis fertis? nullum recusabimus. ad cuius censurã & iudicium magnitudinem, potentiam, sublimitatem IESV CHRISTI uultis æstimari? Vultis sensus iudices? uidete miracula. uultis mentem? expẽdite doctrinam.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ctrinam. uultis affectus? si ullus est in uobis erga pulchritudinem iu A
stitiæ, probitatem innocentiæ, considerate dicta eius & facta. Manife
stus ergo Dominus uenit, ut est apud
sed uiciosis oculis, sed imperitiæ aut inconsiderantiæ nimium oper-
tus: ut alia omnia quantumlibet magna & excellentia, si absque atten
tione prætermittas, uelut cœlum, solem, stellas, naturã ipsam rerum
& eius opera.

DE SACRAMENTO IN COENA DOMINI INSTITVTO.

QVum uerò præsentiam suam discipulorum oculis esset subtracturus, quid magis illũ decebat, qui tam nos tenere atque indulgenter diligeret, quàm eam sui memoriã nobis relinquere, quę nos & amoris illius erga nos obliuisci nunquam sineret, & solatio esset, uelut parẽte destitutis, quæq; illum nobis quoad fieri posset, exhiberet, ac representaret? ea uerò animis nostris est spiritus CHRISTI, qui idem est & patris Dei: qui ut inuisibilis, cum inuisibili Ecclesiæ mente semper maneret, monens & docens eam quæcunq; sint opus. Quoniã uerò non solam habemus mentium cognitionem, sed etiam sensuum corporalium, istis admonitio relicta est CHRISTI sub signis, quæ in sensuum notionem caderent, panis scilicet ac uini; ut tam intus quàm foris uerum sit quod B
ipse pollicetur, Ego uobiscũ sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Irridemur hic à profanis, & incessimur acriter, quòd panis crustulam corpus esse Domini nostri asseramus, & uinum eius sanguinem. Quid non miraculo fuit, quum primum proferretur? ut inquit Plinius. Nihil est quod non uideatur absurdum ignoranti modum, rationem, causas eiusce rei. Nihil tam graue, serium, excellens, quod nõ ad calumniam & irrisionem pertrahi possit, si tu ex eo solum colligas, quod est stultitiæ aut absurditati quadantenus simile. Sic Dei prouidentiã, ordinem uniuersi, religionem omnem, ortus, occasus, decursus mundi huius, quæ uidendo nunquam exatiamur, semper admiramur: Epicurei, homines ipsi maxime ridiculi, quia nõ intellexerunt, derisere, & Lucianus Epicurissimus subsannauit: quasi uerò non etiam nos rideremus, si talis esset Deus, si talis mundus & uniuersorum ordo, qualem ipse confingit. Sed reuertamur ad propositum. Ad ueneration em tanti sacramenti, ad habendam pro tali munere gratiam, caussæ sunt explicandæ, & tota ratio negocij. Sapienterq; atque etiam pie olim factitatum est à patribus, ut mysteria hæc non patẽrẽt nisi ijs qui edocti iam essent, quæ nam sit cuiusq; illorum uis & natura. Primùm cõsiderandum est, hoc esse ab illo institutum, cui nihil non solum impossibile, sed nec difficile uel arduum. Corpus CHRISTI in eo est sacramento, modo quodam nobis incomprehensi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A hensibili. Nec mirum. quota enim quæq; est res ex istis naturalibus quas cognitione sensuũ usurpamus & contrectamus manibus, quarum essentiam, rationem, qualitatem, uires intimas assequamur? Tributum est sacramentum hoc ab amante ad memoriam sui, à patre ad consolationem desolatorum ac quasi orphanorum, à miti ac misericorde ad fiduciam trepidantium, à medico ad salutem ægrorũ. Idcirco & corpus ipse suũ reliquit, ut hæc omnia essent certiora ac firmiora. nec enim res posset inueniri alia, quæ ita & memoriã ipsius conseruaret integram, & affectionem uigentem. Quis enim erga rem ullam quantumcunq; excellentem & admirabilem ad eum posset modũ affici propter CHRISTVM, ut erga corpus ipsius met CHRISTI? Nec par erat, ut qui tantũ Ecclesiam amaret, alia in re fundaret recordationem amoris ac beneficiorum suorum, quàm intus in suo spiritu, foris in suo corpore. Quiq; sic nos diligebat, & illo tenebatur zelo, ut nos ad se unum traheret, & per se ad patrem, ne quóquam aliò animi nostri deflecterent, nunquã profectò sustinuisset, ut in alias res ad cultum, ad uenerationem, ad renouationem charitatis intenti essent animi nostri, quàm ad eum ipsum. Indubie ita est, quia sic esse & Deum decet, & nobis expedit. Formæ autem electæ sunt panis & uini, quoniã sunt res maxime puræ, tum quòd eas intra nos sumimus,

B ut sumpsisse nos sciamus CHRISTVM: ut quod amanti maxime est optabile, nõ solum nobiscum, sed intra nos habeamus rem unice charam. Habent etiam hæ duæ substantiæ rerum altissimarum significationes, & tanquam simulachra duo: alterum materiale, quòd sunt alimentorum precipua: alterum spiritale, quòd fiunt, panis quidem ex granis contusis tritici, uinum autem ex uuæ acinis pressis. Priore declaratur, præcipuum quoque & saluberrimum omnium alimentorum esse sacramentum hoc, quod uitam immortalem adferat, & suffulciat rite sumentibus. Posteriore autem intelligimus charitatem corporis Ecclesiæ & membrorum inter se: ideoq; à Græcis synaxis nominatur, à nobis communio. corpus enim hoc ex nobis omnibus componitur, ut panis ex granis, uinum ex acinis, sed contusis prius & pressis charitate, ut iam nullum existat granum, nullus acinus. sic in communitate hac Ecclesiæ nemo est suus, sed aliorum: nemo suum per se habet sensum & affectum, sed alienum, id est conuersum in substantiam corporis communis. Itaq; ad alias sacramenti huius utilitates accedit hæc, quòd docemur qualis sit Ecclesiæ compago, & cuiusmodi esse unumquemq; nostrum decet, & quomodo affici erga cæteros homines.

O DE

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

DE RESVRRECTIONE, ASCEN- A
sione, missione Spiritus sancti.

NOn erat congruens, ut corpus illud CHRISTI sacratissimum, tam obsequẽs animo & rationi instrumentum diuinitatis ad tantum bonum, iaceret in puluere & putrefactione: nec ullo prorsum modo expediebat nobis ad ueneration em atque amorem in CHRISTVM. Quis enim æque reueretur, aut diligit mortuum, ac uiuentem? ad spem uerò nostram quum in CHRISTVM, tum resurrectionis corporũ nostrorum, ut nos haud aliter speremus redituros ad uitam, quàm uidemus salutis nostræ authorem atque inuentorem. CHRISTI enim resurrectio initium est nostræ. nam Deus CHRISTI humanitatẽ exci tauit à mortuis, quæ ipsi est proxima: per hanc ad remotiora, hoc est ad alios homines ueniet. Ostendit CHRISTVS potentiam suam morti inimicam, authorem salutis & uitæ, quæ nõ solum alijs uitam largiretur, sed sibi ipse. etenim ipse idem nullius ope aut procuratione adiutus, reddidit sese uitæ, & refellit conuicium Iudæorum: Alios saluos fecit, seipsum non potuit saluum facere. resurrectio enim spontanea, mortem quoque spontaneam fuisse ostendit manifestò. Sepulchrum CHRISTI nouũ prorsus, & grande saxum ad ostium obiectum, tum custodia militaris, argumenta sunt certa resurrectionis, & B
corporis ad immortalem beatitudinem commutati. Nouum sepulchrum declarat, non esse alium, qui ad uitã surrexerit. Vastum saxum declarat, nihil iam illius corpori quo minus penetret quacunque libuerit obstare. Militaris custodia, illum si collibitum sit, non posse perspici. Sed illud certissimum uitæ eius argumentum, quòd ostendit se uiuentem discipulis, collocutus cum illis sæpe, uersatus, contrectatus. Ideoq; qui illum post resurrectionem uiderunt, ceruices suas indubiè morti obtulerunt pro fide resurrectionis eius. Quòd si non apertissimè conspexissent eum discipuli uiuentem, renunciassent uitæ institutæ, inuisæ mundo, fucum suspicati & fraudem inesse. Quis illorum adeò uecors fuisset & insanus, ut mortem non dubitaret oppetere pro fide resurrectionis illius, qui spem esset eorũ frustratus? quid enim expectaret amplius, à quo se delusum in tanto promisso recordaretur? quis potius nõ execraretur eum, qui hominibus in negocio pietatis sic imponeret? At non exhibuit se post resurrectionem oculis multitudinis spectandum, ut antea. uulgus enim rude, & tantorum mysteriorum ignarũ, credidisset uel phantasma aliquod esse, uel magicis artibus ac præstigiatorijs deludi oculos suos. Nec discipulis id prædicantibus eam habuisset fidem, quæ si ipsi soli quum uidissent, & contrectassent eum, tormentis & nece sua confirmarent. alioqui enim suspicax in deteriora populus, se quoque aspexisse diceret, sed

non

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A non ſibi illum eſſe uiſum, aut fucum aſpectui eſſe factum. Et quũ expediret CHRISTVM ad patrem aſcendere, nihil cõueniebat minus, quàm relinquere ſuſpicionẽ de reſurrectione ſua ullam. ideoq; ut alijs in rebus, ita in hac quoq; teſtimoniũ in ſequẽtes ætates propagandũ noluit eſſe promiſcuę multitudinis, quod inconſtans & temerariũ eſt, ne leuitatẽ in eo poſteri poſſent ſuſpicari. nec ulli uoluit apparere, qui poſtea eſſet dubitaturus, eamq; dubitationẽ extenſurus tanquã contagione in uenturas ætates: nec ulli qui nõ eſſet poſtea paratus, ſanguinem & uitã pro eiuſce ueritatis teſtimonio profundere. Quid, quòd reſurrectionis perſuaſio nõ conſpectũ requirebat modò, ſed collocutionem, conuerſationem, contactum, ut Thomas dixit. at ea nõ poterant uulgò fieri: multoq; erat aliud ſe natũ hominẽ, uiuẽtemq; omnibus oſtendere, quàm à morte ſuſcitatum. Ad prius enim pauciſſimis eſt opus argumẽtis, ad hoc uero alterũ permultis. Quapropter illud datum eſt turbæ, hoc uero paucis, atq; ijs ſelectis. Non cõducebat nobis, CHRISTVM hic in terris poſt reſurrectionem ſuam agere, & inter ſuos uerſari. magis enim de illius præſentis magnitudine dubitaſſemus. Non facilè capit humana mens, ut quem hominẽ ſibi ſimilẽ conſpicit, Deum eſſe credat, qui omnia condiderit, & ſuſtineat. Nec erat iam corpus illud beatiſſimũ diuturnæ inter homines cõſuetudini

B idoneũ. Expedit uobis, ut ego uadã, dicebat Dominus ſuis: quippe ſi nõ abiero, paracletus nõ ueniet ad uos. Nã niſi enim deſiſſent apoſtoli uidere Dominũ, nõ facti fuiſſent apti & capaces ſpiritus ſancti. nunq; enim ſe ad illius ſuſtuliſſent diuinitatis cõtemplationem, capti præſentis humanitatis cõſpectu iucundiſſimo. permãſiſſent in amore rerum corporaliũ, nec ſe ad ſpiritales erexiſſent. Apud oculum corporis abſorbetur CHRISTI diuinitas in humanitate, apud oculum uerò mentis humanitas in diuinitate. ſicut ſi hominem oculus corporis intueatur, totus uidebitur corporeus, & animus deliteſcet ſub aſpectu corporis: ſin uero oculo mentis, nihil tam exiſtet, quàm animus, & mens, ut corpus nõ iam ex homine uideatur eſſe, ſed uelut tegmen quoddam & appendix. eodem ſe res habet modo in cõtemplatione CHRISTI Dei & hominis. Itaq; aſcẽdit is in cœlum, ut eò aſſueſcamus mentem, deſiderium, uota noſtra omnia, ubi ipſe eſt, mittere: & monſtretur uia, qua nobis eſt eundum, & perueniẽdi fiducia. Melius quoq; nobis eſt, ut CHRISTVS in cœlo ad dexterã ſedeat patris, unde plura & maiora ad nos bona euẽtura facilius cõfidimus, quàm ſi hic ſemper moraretur in terris. Aſcenſu CHRISTI reſeratũ eſt ſanctis animabus cœlũ, quod ante illum erat clauſum. Neq; ullus patrum illuc aſcẽderat. hic eſt aduẽtus CHRISTI, & redẽptionis ac liberationis noſtræ fructus ampliſſimus. Æquum erat etiã, ut qui ad homines in cœlũ mittendos huc uenerat, primus ipſe in tanto bono

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

eſſet dux reliquorũ, nec cuiquam alteri fas eſt eam gloriã & decus tri- A
bui, quòd primus hominum in cœlum intrarit, ut qui princeps uiam aperuerat, inſtruxerat, munierat, primus ipſe ingrederet, primus aperiret oſtium: ne ſi quis alius prior aſcendiſſet, illi uel uiæ factæ, uel reſerati oſtij beneficiũ poſſet imputari. Primus ergo CHRISTVS in reſurrectione, primus & caput Eccleſiæ, primus in beatitudine. Reliquis aũt dux ipſe, & author, & cauſſa. Cæteri ut ab illo, & per illũ, ita poſt illũ. In rebus alijs humanis facilè quiuis CHRISTVM præceſſerit: in ſuis autem ipſius bonis, in ſua hæreditate, nefas eſt. Aſcendens in cœlũ CHRISTVS, diſcipulos ſuos manere Hieroſolymis iuſſit, donec cœleſti ab ſe miſſa uirtute cõfirmarentur & corroborarentur. Ante id tempus erat illis CHRISTI præſentia maximo ſolatio, qua una acquieſcẽtes nihil requirebãt aliud. hanc quũ expediret ab eorũ oculis ſubduci, miſſus eſt illis ſpiritus ſanctus, qui præſentiã illam ſuppleret docendo, admonendo, cõſolando, inflãmando eorũ corda. Noluit eodem momento temporis aut die mittere, ut aſſueſcerent patienter expectare opem Domini, & illi fidere, etiam ſi differenti & procraſtinanti.

Spiritus ſancti effectum in Apoſtolis manifeſtò ſentimus, in doctrina mentiũ eorũ, & animorũ cõfirmatione: adeò ut etiã ſi de eo nulla eſſet B
ſcriptura, indubitabilis eſſet & certiſſima coniectura. Diſcipuli enim ante Domini mortẽ tam indociles, poſt eius reſurrectionẽ tam docti & ſapientes magiſtri orbis terrarũ: quumq; admirãda eius cernerent opera, trepidi tamen ſemper & diffidẽtes in periculo deſeruerũt eum: atq; etiã qui uidebatur animoſiſſimus & conſtantiſſimus, iureiurãdo abnegauit: poſt reſurrectionẽ ultrò ſe pro illo offerebãt, & glorioſiſſimum exiſtimabãt ſanguinẽ pro eo profundere, uitã ponere. Indubie multũ effecit reſurrectio. nam ubi uiderũt eũ uitę ſeſe reddidiſſe, reuocarunt in memoriã ingentia & diuina illius opera. unde magna erga eum reuerẽtia, fiducia, & charitas. Sed nec tã facile eſſent omnia recordati quæ ab eo audierãt, nec intellexiſſent ea, quorũ multa quũ ab eo dicerẽtur præterierũt nõ intellecta: nec tam cõformiter fuiſſent firmi & cõſtantes in tuenda fide, quam ab eo acceperãt, etiã per infamiam, damna, cruciatus, mortẽ, niſi uirtute aliqua diuina & edocti & corroborati. Res facta oſtendit liquidò ſuã cauſſam.

Tum illis decem diebus quibus dilatus eſt ſpiritus ſanctus, agẽtes in eiſdẽ ædibus trepidi, & extrema metuentes malorũ, cœperũt ſuimet ipſorum experimentũ, q̃ nihil eſſent omnino ſine præſidio diuino, & cõdiſcerent illũ expetere uotis omnibus atq; implorare. Pòſt uerò præſidio illo muniti, quàm fortes atq; animoſi euaſerunt? Magna eſt

hæc

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A hæc ad ingreſſum diuini ſpiritus animorum noſtrorum purgatio, ſi agnoſcamus nos nihil eſſe, Deũ in nobis eſſe omnia, ut nos ipſi contemnentes atq; aſpernati, ad Deũ ſolũ nos cunctos cõferamus ac recipiamus, illũ unum inuocantes atq; implorãtes magna cum fiducia & charitate. Quæ CHRISTVS ſuos edocuit, ea ipſe ut magiſter & dominus tradidit. At ſpiritu ſancto mittẽdo uoluit nos cognoſcere, & ad intelligentiã doctrinę omnis opus eſſe cœleſti lumine, & ad exe cutionem præceptorũ cœleſti ui acuirtute. Pertinebat ſpiritus ſancti miſſio ad doctrinã uenturæ Eccleſiæ, ut cõſueſceret ſurſum ſpectare, inde mentẽ ſanam, inde uoluntatẽ rectã optare: & ſe quemadmodum apoſtoli accepiſſent, acceptura certũ haberet: nec quia CHRISTO ipſo mortali nõ erat magiſtro uſa, protinus abiiceret animũ, memor ſe poſſe habere ſpiritũ ſanctũ eundẽ, quem apoſtolorũ doctorem & tutorem poſt magiſteriũ & tutelã ſuã CHRISTVS eſſe uoluit. Et quemadmodum in primitiis Eccleſiæ expoſitor, doctor, admonitor, conſeruator fuiſſet eorum quæ tradidiſſet CHRISTVS, ita in ſequenti Eccleſia eſſet futurus, ut nullo unquam tempore uel magiſtrũ mutaret Eccleſia, uel doctrinã, ſed eandẽ ab exordio peregrinationis ſuæ retineret uſq; ad terminũ, eundẽ inſtitutorẽ, qui à CHRISTO exhibita ſuggereret ſemper atq; explanaret. Quid magis ad cõſolatio-
B nem noſtrã, ad inſtitutionẽ pietatemq; conſeruandã, ad ſalutẽ denicq; congruebat? Quid aliud à tanto amico erat expectandũ, à tam pio & indulgẽti patre? Datus eſt ſpiritus ſanctus ſenſibiliter apoſtolis, ut & ipſi accipere ſe ſcirẽt, & reliqui deinceps accepturos ſe ſaltẽ ſpiritaliter non diffiderẽt, quod alios ſenſibiliter accepiſſe uidiſſent, uel audiuiſſent. Magnarũ enim rerũ fidem manifeſtiorẽ eſſe inter initia cõuenit, ut inde in reliquũ ad occultiora proficiat. Apparuerũt ſuper ſingulos igneæ linguæ, inquit Lucas. ignis ad inflammandũ & illuſtrandũ facit, lingua uerò ad explicationẽ eorũ quæ mente cõceperis. Ad opus euangeliſtæ CHRISTI neceſſaria eſt mens, quæ capiat myſteria: & animus, qui intrepidè admoneat: & lingua, quæ diſertè. Linguarum uerò donũ ad uarietatẽ nationũ edocendã eſt tributũ. Fides enim, ut Paulus inquit, per auditũ. tum ex linguarum pronunciatione, & accipienti manifeſtus fiebat ſpiritus Dei, & audienti.

DE APOSTOLIS ET MARTYRIBVS.

QVæ poſt CHRISTI in cœlum aſcenſum, poſtq; ſpiritus diuini miſſionẽ ſunt cõſecuta, nõ minus CHRISTI diuinitatẽ nobis ponũt ob oculos, cũq; quæ præceſſerunt. Nam ſi quis quæ facta cernimus, futura prædixiſſet, nemo habuiſſet fidẽ, niſi ope ac opera peculiari Dei ac propria factũ iri haberet perſuaſiſſimũ: Tanta enim ſine humanis ullis uiribus nec ingenij, nec corporis, nec uitæ, quãta CHRISTVS, nemo potuiſſet profectò perficere, niſi eſſet Deus. Principiò, quæcunq; facit Domi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nus,iuſta ſunt: nec quiſquam ei poteſt dicere, Cur ita facis? Sed quoniã A
homini mentẽ atq; intelligentiã tribuit ad libertatẽ uoluntatis, placuit ei hactenus ſe approbare, ne quam in eo occaſionẽ relinqueret querelę uerſimilis. Ergo ne qua cõqueri poſſet natio non ex ſe natũ Dominũ, non ſe ab eo edoctã, & naſci ex ea uoluit, quæ cognitionẽ ac legem acce piſſet Dei: nec ad gentes eſt egreſſus, quibus regnũ Dei annunciaret. ſi qui enim CHRISTVM audiuerunt è gentibus, intra ipſos Iudææ terrę limites audiuerũt. Quin nec ſe uiuo paſſus eſt diſcipulos, quos ad ſalutẽ nunciandã hominibus quoquò uerſum dimittebat, ad ciuitates gentiũ proficiſci. Rediturus tamen ad patrẽ iuſſit, ut apud omnes mortales ſine exceptione ulla uel diſcrimine diuulgarẽt Euangelium regni cœlorũ: Deum eſſe omniũ patrẽ, nullã apud illũ diſtinctionẽ fore, illũ eſſe eundẽ omnibus: CHRISTI pietatẽ & gratiã iam nõ ad unum aliquẽ pertinere populũ, ut legẽ Moſis, ſed ad uniuerſum humanũ genus. neq; enim eadem eſt hominis unius, & filij Dei cauſſa. Moſes bonus fuit miniſter Domini, ſed populo Iſraëlitę. Filius Dei, qui & idẽ eſt Deus, omniũ eſt dominus, omniũ pater, æqualis ad omnes, idẽ ſemp & ſui ſimilis. Qui ergo Deus intra fines unius populi nõ cõcludebat, huius miſericordiã non oportebat illi ſoli populo patêre, ſed tam latè ſe extẽdere ac propagare, quàm potentiã & ſapientiã. Ideoq; fides CHRISTI catholica nũcupatur, hoc eſt uniuerſalis, quòd omniũ ſit gentiũ, B
omnis ſexus, omnis cõditionis, cõtinens quæcũq; ſunt ſaluti adipiſcendæ neceſſaria, nunq; ceſſatura. Et quo facilius prædicatio hæc apoſtolorum per orbẽ ſeſe diffunderet, maximã orbis partẽ ditioni uni atq; imperio ſubiecit, Romano ſcilicet, quæ res facilẽ præbebat inter nationes tranſitũ, commeatũ, cõmunicationẽ omniũ inter ſe. Adiuuabat eam rem linguę cõmunio. plurimi enim ſub Romana ditione loquebant latine, plerique græce, ita breui tẽpore fama rerũ omniũ atq; auditio latiſſime ſe diffundebat. Elegit Deus apoſtolos ſuos ad tantũ & tam admirandũ opus, quibus nulli omnino uideri poterãt minus idonei: ſed elegit infirma mũdi, ſicut Paulus inquit, ut cõfunderet fortia. Sciẽtiſſimi atq; expertiſſimi eſt artificis, malo & inepto inſtrumẽto idem efficere, quod alius aptiſſimo atq; appoſitiſſimo uix poſſit. ſicut Appellem carbone de foco ſumpto, ita eum à q̃ eſſet ad Ptolemæi prandiũ inuitatus expreſſiſſe tradũt, ut omnes inuitatorẽ illum ad primã delineationem agnoſcerẽt. Sed mirandũ nõ eſt, Deũ quę uelit incõgruẽtibus præſtare inſtrumẽtis, qui inſtrumẽtis omnino nullis indiget, quicquid fingere ſtatuerit. Itaq; miſit pauciſſimos ad cq̃ plurimos, rudes ad peritiſſimos. erat enim mũdus ingenijs atq; artibus excultus, ſi unquã aliàs: ne quis fucũ factũ, aut dolo captos eſſe homines poſſit ſuſpicari. miſit infantes ad diſertiſſimos atq; eloquentiſſimos, miſit ſimplices ad aſtutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellicoſos, inopes ad imperiũ populi Romani. Expediebat tantã eſſe in primis illis ædificij huius extructoribus humilitatẽ, ne ipſi humanis uirib. artibusq; aliquid tribuerẽt, aut in eis

ſpei

A ſpei quicq̃ aut fiducię collocarẽt: ſed ſibi penitus diffiſi, ab ope ac præſi
dio penderẽt Dei. Tum ne quis ſtulte ac demẽter aliquid ex ijs quæ fa
cta eſſent, humanæ potẽtiæ attribueret. Ne ipſi quoq; apoſtoli humi-
litatẽ ullã poſſent aſpernari, memores ſuę. Diſcerent manſuetudinẽ &
miſericordiã alijs impartiri, quã à Deo eſſent cõſecuti. Ciuitas hæc eſt
CHRISTI, regis mitiſſimi ac manſuetiſſimi: nihil conueniebat primis
illius fundamẽtis ac ædificio, ex cemẽto cõtrarię ciuitatis, nẽpe diaboli,
admiſceri ſuperbiæ atq; arrogãtiæ, cuius ipſe autor eſt, inuẽtor, caput.
Et ut magis & ipſi ad Dei opẽ ſubinde implorandã conſueſcerẽt accur
rere, & ueritas doctrinæ purior exiſteret, ac purgatior, aduerſarios de-
dit diſcipulis principes, proceres, milites, philoſophos, orbẽ penè cun-
ctũ. Pugnabãt multi aduerſum paucos omni prætercq̃ diuino preſidio
deſtitutos & deſertos: pugnabãt inquã odijs, inuidentia, rabie, maledi
ctis, inſectatione, tormẽtis, occidione. propoſita erat ijs qui inſtitutum
amplecterẽtur Chriſtianũ infamia, dedecus, pauptas, cruciatus, mors,
ignominia totigeneri ac poſteritati. Et quẽadmodũ electũ eſt ad præ-
dicationẽ apoſtolorũ imperium Ro. ita & ad cruciatus ac martyriũ, ne
regulos haberent Chriſtiani ad quos cõfugerent, ſed ab irato principe
Ro. nullũ relinqueret ſuffugiũ. quis enim auſus eſſet tutari, quos om-
niũ dominus rerũ capitaliũ dãnaſſet? Prędixerat hæc eis CHRISTVS
B omnia, ne quũ acciderẽt terrerent, ſed memores eius à q̃ eſſent præmo
niti, forti animo ſubirẽt pericula. Quanto & cẽ diuino cõſilio hæc ſunt
acta omnia, ne quid ſuorũ incremẽtorũ deberet pietas mũdo, ex Deo
penderet tota, quę ſciret originẽ ſuã, auctus, progreſſus, exitus, omnia
habere ſe ex ſolo Deo, uel uniuerſo mundo inuito ac repugnãte. Initio
quũ ſanctę pietati fundamẽta iacerent, ſatis eſt diligẽter procuratũ aſtu
& calliditate ſathanæ, ut CHRISTVS ſecũ coniungeret: ut in aliquã
uel ſocietatẽ, uel portionẽ admitteretur ſancti regni, effecit, ut Tiberius
Cæſar Senatui Ro. ſcriberet de CHRISTO inter alios deos recipiẽdo.
idẽ edicto Adriani, idẽ uoluntate Alexãdri Seueri tentauit: nihil profe
cit. nõ poteſt ſathan coire ſocietatẽ cum CHRISTO, non cõgruit, nõ
expedit nobis. Quòd ſi tũ CHRISTVS pro uno ex dijs eſſet habitus,
beneficiaria uiſa eſſet illius diuinitas, data ab imperatoribus Romanis:
nec ea quæ ſumma eſt religio & ſola, non talis fuiſſet credita, ſed una ex
bonis. Cõueniebat ergo ad eius uirtutẽ atq; excellẽtiã cognoſcẽdã, per
omnẽ contradictionẽ examinari. Quo ore cõmendãt philoſophi tole-
rantiã, & eius rei ad nos cohortãdos paucula quędã colligũt prędepta,
atq; ea fortiũ uirorũ, nẽpe philoſophorũ, aut militũ, qui ætate in labo
ribus duriſq; rebus exercitata, mirãdũ nõ erat aliqd in patiẽtia corporũ
ſup cæteros præſtare. At nos per millia poſſumus exẽpla noſtra indu
cere, quibus ſanguinẽ ſuũ profundẽtib. ſancta & cõſtabilita eſt noſtra
pietas. nec hi ſunt ſolũ fortes ac robuſti uiri militares, uel philoſophi,
per cogitatus & exercitamẽta animo ac corpore indurati: nã his quoq;

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

abundamus: ſed fœminæ, pueri, puellæ, ſenes. At qui cruciatus? qui A
ad ſui miſerationẽ impellebãt eos, qui Chriſtianos aiunt extrema omnia commeritos: ut Tacitus Cornelius. ut inter cætera miracula nõ ſit illud habendũ in poſtremis, potuiſſe à teneris corpuſculis tã immania tormenta perferri. Sed q̃d natura nullo prorſum modo ualuiſſet, perfecit Deus. Tulerit C. Marius, uel Alexãder Macedo, aut uir aliquis bellis & laborũ patiẽtia obduratus, ictum unũ atq; alterũ lethalẽ: quid puella tenerrima, quid tam multos toties cum acerbiſſimis doloris morſibus repetitos? Nec fruſtra cruor ille ſacroſanctus fundebatur. Nulla interrã cadebat gutta, ex qua nõ multi Chriſtiani cõſurgerẽt: ut expreſſa in ueritate uideatur fabella de ſerpentis dentibus à Cadmo in Bœotia ſparſis, unde armatæ acies naſcerent. O magna uis ueritatis, exclamat eorũ Cicero, quę contra hominũ ingenia, calliditatẽ, ſolertiã, cõtraq; fictas omniũ inſidias facile ſe per ſeipſam defendit. Ita Chriſtiana religio, quo acrius & rabioſius eſt oppugnata, hoc è prælio fortior, præſtantior, gratior excedit. Planè eſt quod ille pronũciauit, Veritas eſt rerum omniũ fortiſſima. Itaq; diſceſſerunt noſtri martyres, etſi mortui, uictores tamen. Nec uideat hoc uobis abſurdũ. qui M. Attiliũ Regulũ necatum à Carthaginẽſib. in tormẽtis uictorẽ dicitis eorũ ipſorũ, à quibus inique & immeritò tortus fuerit & neci deditus. Idem affirmatis de Zenone Eleate, & de alijs uiris præſtãti uirtute, qui iniqua ſunt morte ſub- B
lati. Quanquã uos, ſicuti modò dicebã, pauciſſima poteſtis cõmemorare exempla eorũ qui mortẽ ultro pro ueritate & iuſtitia obierunt: & in ijs alij effugiſſent ſi licuiſſet, ut Zeno. nã Anaxagoras fuga ſibi cõſuluit. alij ſeruierũt ſuę gloriæ, ut Attilius. Socrates quid de dijs ſentiret, criminationi apud iudices reſpõdens, diſſimulaſſe credit. Maccabæi fratres propter patriã legẽ mortẽ obierũt, ut Phileſij fratres pro patriæ terminis defodi ſe uiuos paſſi ſunt, ſicut Saluſtius & Valerius Maximus tradunt. Curtius quoq; in lacũ medio foro Romano ſe coniecit, & Decij in medias acies. hæc pietate patriæ. At pro pia ueritate mortẽ conſtãter perferre, nõ ſubterfugere, nõ diſſimulare, inſtitutũ eſt quod CHRISTVS è cœlo ad nos detulit, accẽſis ſuorũ pectoribus incredibili charitatis flamma erga Deũ, ut omnia, etiã uitã ſuã & ſanguinẽ Deo poſthabeãt. nec id unus excepit, aut alter, ſed tot millia, ut totidẽ homines in id cõſenſiſſe pro grandi eſſet habendũ miraculo. Poſt noſtrũ uero martyriũ profani aliq̃t in re falſa imitati ſunt, quod nos in uera. ſcilicet nauat diligentẽ operã dæmon, ut id in ſuis malis exprimat, quod in ſuis bonis operat Deus: ſed ille inefficaciter, ſicut omne genus uirtutis & ſpeciẽ ingẽtis pietatis conat effingere. Verũ quales tandẽ ſint diabolici martyres, quales CHRISTI, à fructibus utrorumq; nõ obſcure dignoſcit. Quid dicemus, quantũ miraculũ eſt, q̃ planè Dei opus, quod martyres noſtri præſtiterũt, ſiue dum ipſi inuicti tam immania ſupplicia perferũt, ſiue dũ homines priuati, humiles, imbelles, imperiti, infan-

tes

A tes,ab ijs omnibus quibus uis aliqua fit homini deſtituti ac inermes, præterquàm diuino præſidio, doctis indoctisq; perſuaſerũt res adeò ſublimes? quũ philoſophi difficile perſuadeãt moralia, difficilius multo naturalia,arte,eloquẽtia,exercitamẽtis,atq; uſu inſtructi & armati. Nunquam eam habẽt uim ficta,quæ uera. ſi res ſimulata eſſet noſtra fides,atq; adumbrata, nõ eum in humanis pectoribus effectũ ſiue ad credendũ,ſiue ad agendũ,ſiue ad patiendũ oſtenderet tot ſeculis,tot hominũ millibus non coactis, ſed ultro uenientibus, quũ tam multa in cõtrarium à nobis retraherent. Videamus iam quàm contra ius & fas omne tam grauia pertulerint ſupplicia. Meritò & ſapienter,quiſquis dixit: Si accuſari ſuffecerit,quis erit innocens? At Cornelio Tacito ſatis grande & legitimũ eſt præiudiciũ,damnatũ fuiſſe CHRISTVM à Pontio Pilato præſide Iudææ. Quæſo te Publi Corneli, ſi ita eſt,quid fiet Socrati? quid tuo Ciceroni? quid Rutilio? quid hiſtoriæ tuæ numinibus Heluidio Thraſeæ, Senecæ? quid alijs multis? Audiamus crimina, prodeant actores, ſedeant iudices. Actores multi ſunt,& crimen nõ unum, ſed pro ingenio cuiuſq;. Philoſophis diſplicet,quòd ſuis principijs cõtradicit, & natura neglecta altius ſeſe humanus animus attollit: ut Athenis irriſus eſt Paulus ab Stoicis & Epicuræis,ad mentionem reſurrectionis mortuorũ. mordebat illud
B acrius, quod inuecta meliore doctrina uidebãt ſe minore in precio futuros,& contemptũ iri ſuam caliginẽ luce fulgẽte. Superbo infenſum eſt,honores & decus & faſtũ cõculcari: diuiti, pro nihilo haberi opulentiam. principi odioſum eſt maiorem potentiã allegari, & oſtendi aliũ eſſe,cuiſit potius parendũ: quem affectum ſuperbiſſimũ adhuc in quibuſdã eſt deprehendere Chriſtianis principibus,qui nõ parum æquis auribus de diuina omnipotentia accipiũt,præſertim quum de illorũ humana eſt mẽtio. Voluptarius adimi ſibi ſuas delicias fert moleſte: Pontifices & ſacerdotes,decus,authoritatẽ,opes. Parentes indignantur liberos ſuos honore,loco,nobilitate, hæreditate,cõnubijs, pro nihilo habitis ac ſpretis,ad nudũ & pauperẽ & humilem CHRISTVM, tanquam ad certiſſimũ aſylum cõfugere. Sed quis ſigillatim perſequatur ſingula? quũ non defuerit Epheſi ſtatuarius, qui in Chriſtianos populũ concitaret,quòd idola tollerẽt, unde ipſe magnum faciebat quæſtum. Quemq; ſuę rapiũt ſcelerata in prælia cauſſæ, inquit Poëta. Prætextus tamen cõmunis omniũ erat, uiolari religiones patrias,& contemptũ eſſe numen deorũ immortaliũ. hoc uidelicet erat ad omnes ſpecioſiſſimũ. Tacitus & Tranquillus nihil profectò eorũ legerẽt,quæ tam temerè damnarẽt,ſecuti uulgi opinionẽ ac uoces.& ſatis apparet, eos curã omnẽ ſuorũ ſtudiorũ in excolẽda lingua,non mente cõſumpſiſſe. quomodo enim religionẽ noſtrã uocãt maleficã, cuius caput eſt omnibus bene uelle,bene cõſulere,bene facere? Quod

unquam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

unquam in cõmune Chriſtianorũ aliud eſt unquã crimen intentatũ, A
niſi quòd Iouem nõ colerẽt? Nam quędã rabioſiſſime & acerbiſſime
confícta ſunt,& tradita pueris legẽda,ediſcẽda,cantillãda publicè:ſed
quia falſa & cõficta,nõ hæſerunt in nobis,ipſa per ſeſe diſſoluta ſunt.
Audite ſodalẽ ueſtrũ Plinĩũ Cæciliũ,qui huius criminis inquiſitioni
præfuit, dum Aſiã prouinciã regeret: nam uos ex populari uociferatione iudicatis. Plinius ergo in epiſtola quadã ad Traianũ ſic inquit:
Propoſitus eſt libellus ſine authore, multorũ nomina continens, qui
negãt ſe eſſe Chriſtianos, aut fuiſſe, quum præeunte me appellarẽt,&
imagini tuæ, quam propter hoc iuſſerã cum ſimulachris numinũ adferri,ture ac uino ſupplicarent,præterea maledicerẽt Chriſto,quorũ
nihil cogi poſſe dicuntur,qui ſunt reuera Chriſtiani,dimittendos putaui. Alíj ab indice nominati, eſſe ſe Chriſtianos dixerunt,& mox negauerunt:fuiſſe quidẽ,ſed deſiſſe,quidã ante trienniũ,quidã ante plures annos,non nemo etiã ante uiginti quoq;. Omnes & imaginẽ tuã,
deorumq; ſimulachra uenerati ſunt,íj & Chriſto maledixerũt. Adfirmabãt autẽ hanc fuiſſe ſummã,uel culpæ ſuæ,uel erroris,quòd eſſent
ſoliti ſtato die ante lucẽ cõuenire, carmenq; Chriſto quaſi deo dicere
ſecum inuicẽ,ſeq; ſacramento nõ in ſcelus aliquod obſtringere,ſed ne
furta,ne latrocinia,ne adulteria cõmitterent,ne fidẽ fallerẽt,ne depoſitum appellati abnegarẽt: quibus peractis,morẽ ſibi diſcedẽdi fuiſſe, B
rurſusq; coëundi ad capiendũ cibum, promiſcuũ tamen,& innoxiũ.
Quo magis neceſſariũ credidi,ex duabus ancillis,quæ miniſtræ dicebanť,quid eſſet ueri & per tormẽta quęrere.Sed nihíl aliud inueni,q;
ſuperſtitionẽ prauã,& immodicã. Hæc ille. Sed erat tamen præter
iam dictas alia cauſſa, cur ſcriptores illi de Chriſtianis non ſine ignominia facerẽt mentionẽ.Exarſerat enim tãtopere & principũ & uulgi
odiũ aduerſus nouã pietatẽ, ut quiſquis de illa paulo moderatius meminiſſet, in ſuſpicionẽ raperetur, tanquã uideretur fauere ei, cui non
malediceret,quamq; non proſcinderet graui cõuicio.Qua calũnia ut
ſe omnino ſcriptores liberarent, cũ probro & cõtumelia nominabãt
Chriſtianos,quoties in eorũ mentionẽ inciderẽt. quod etiã hodie fieri à quibuſdã animaduertimus in damnatis opinionibus,quas multi
non audẽt abſq; præfatione cõtumeliæ nominare,ut ſe probẽt longè
ab illarum factione abeſſe. Quòd ſi priſcis receptisq; maiorũ cultu religionibus contrauenire tantũ erat nefas, cur impuniti relinquebãtur
philoſophi,qui nõ ſolum ueteres illos ritus cultusq; irridebãt & damnabant, ſed eorum multi ne deos quidẽ eſſe arbitrabãtur, alíj animas
noſtras affirmabãt mortales eſſe, & deorũ curã ad terras ac res humanas nunq; ſe demittere,quibus dictis religiones omnes nõ illæ ſolum
fictæ,& ab errore humanæ ignorãtiæ introductę,ſed quæcunq; aliæ
ueræ ac ſanctæ funditus extirpabãtur. At qui ea diſputabãt atq; aſſere
bant,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A bant, non ſolum magni erant in ciuitatibus, & honorati, ſed eorum libri in precio & manibus omnium. Quòd ſi noſtri contra religiones antiquas loquebantur, at audiſſent ſaltem quas alias adferebant, & utraſque inter ſe conferrent ac reputarent. Nihil tale, ſed clamore imperitæ multitudinis damnati ſunt, exoſi uoluptatibus, diuitijs, potentiæ, honoribus, dæmoni, quîs omnibus bellum indixerant, ut homines per horum inimicitias ad amicitiam Dei ſuſtollerent. Cedò autem, qui iudices cõdemnarunt, & addixerunt ſupplicijs, ſancti & incorrupti? Primus omnium Nero, hinc Domitianus, Seuerus, Maximinus, Maxentius, Diocletianus, Decius, & eorum miniſtri. Iſtis uidelicet curæ erat deorũ religio, quos gentiles ipſi fatẽtur deorũ fuiſſe cõtemptores: aduerſus homines autẽ, teterrimas belluas & crudeliſſimas, flagitijs & facinoribus ſæuiſſimis coopertos & obrutos, hoſtes uirtutis omnis, probitatis, honeſtatis, laudis: ut euidentiſſimũ argumentũ ſit, fuiſſe bonũ, quicquid illis diſpliceret, uel ex ipſo iudice condemnati rei colligatur innocẽtia. Habebãt hi principes, ut fieri ſolet, ſimiles ſui præfectos prouinciarũ, & miniſtros. Torquebantur & dilaniebãtur martyres immaniter, partim à ſæua iudicis natura, partim ambitione quadã, ut ſe principi ſuo, uel ad multitudiuẽ uendicarent, tanquam ultores publici odij, & edictorum principis ſui diligentes
B executores. aliàs quoque pietatis odio, quæ cum eorum moribus graiter diſſideret ac pugnaret: aliàs contentione quadam, uter uinceret, uiolentia iudicis, an patientia martyris. Voluit CHRISTVS, ut quemadmodũ ſuo ſanguine, ita & ſuorum, quam ille de cœlis attuliſſet pietatem, ſanciri. Primum, quòd par erat, ut labores atque ærumnæ capitis redundarent in membra, ita implentur quæ deſunt afflictionum CHRISTI, ut inquit Paulus. tum ut certius confirmaretur pietas, quam non uerbis modò, & inani contentione aſſererent, qui adferebant, ſed morte probroſiſſima & crudeliſſima. habe rent quoque exemplum ſequentes, quid facere illos patiq; oporteret pro diuina ueritate.

DE CVRSV ECCLESIAE SANCTAE CATHOLICAE.

Ic decurſus Chriſtianæ Eccleſiæ perpetuus erit, quoad tota hæc terreſtris in cœlum ſit translata, & ex mortali facta ſit immortalis, ex afflicta beatiſſima. D. Auguſtinus, & Io. Picus, referunt fuiſſe qui terminos quoſdam ſtatuerent ætati Eccleſiæ, qui omnes iam olim præterierũt, magna illorum uanitate atque ignominia, qui limites uolebant ponere in eo quod Deus iuſſit eſſe ſempiternum. idq; illi ex poſitu ſiderum uolebant colligere, quũ nec religio, nec hominis uolũtas cœlo ſit & ſideribus ſubiecta. Neque ulla eſt ſiderum coitio, quæ efficaciam ſuam in tot regio-

nes

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nes tam diuturno tempore poſſit extendere. Argumenta pia ſuper eà A
re hæc ſunt. Cœlum quandoquidem à Deo bono regitur, nõ poteſt eſſe malarum legum atq; impietatis cauſſa, eorum denique quæ bonitati ac ſapientiæ Dei contraria ſint atque inimica. Contemplari eſt in uniuerſa natura, qui ordo, qui conſenſus, quàm ſapiens inſtitutio. quàm abſonum ergo fuerit, ut quæ ratio naturæ nollet fieri, ab ijs tamen procurentur ſedulò quæ partes naturæ ſunt magnæ, potentes, optimæ, principales. Quòd ſi uirtute magnæ alicuius coniunctionis religio aliqua naſcitur: abolita illa uirtute, aboleri quoque religionem eſt neceſſe. Nulla autem ſiderum eſt coniunctio, cuius uirtus durare per tot annos fingatur etiam ab aſtrologis, quot annis & cultus idolorum, & Moſaica religio, & Chriſtiana perdurant. Triplicitates uerò ſiderum quæ olim erant, hodie ſunt: etiam quas authores eſſe religionum Ptolemæus ponit. Cur igitur nemo nũc colit idola, ut olim? Sed hac de re non uidetur mihi neceſſarium eſſe anxie diſputare, poſteaquam oſtenſum eſt authorem religionis noſtræ eſſe Deum, hunc uero bonum & clementem, qui benignitatem ſuã in uniuerſas generationes effundit uſque ad cõſummationem generis humani. Si quid ille naturaliter eſt acturus, ut in cauſſis, ſic in naturalibus informatũ concedi poteſt. ſin uerò ſupra naturam eſt acturus, nihil neceſſe eſt, ut ſit in cauſſis naturalibus, nempe cœlo & ſideribus uel inſertum uel B
indicatum. Sunt qui miracula etiamnum ad confirmationem ſuæ fidei requirant, ſeu ſi apertius auderent loqui, ut credãt omnino, dubij plus nimio & incerti in perſuaſione ſanctæ ueritatis. Primum miracula dubium nõ eſt quin ſint facta innumera, quorum plenæ ſunt hiſtoriæ, & fatentur uel inimici noſtri, quarumcunq; ſint ſectarum, Iudæi, gentiles, Agareni. Alioqui hoc eſſet maius omnibus miraculis miraculum, ut ait quidam, Sine miraculis adductum eſſe mundum inuitum & repugnantem ad opiniones adeò à receptiſſimis & inueteratis alienas & contrarias, per tantam repugnantiam & perſecutionem potentium. Nec dubiũ, quin edãtur quottidie ex fiducia petentium: ſed non ſcribũtur omnia, non omnia perferũtur ad nos. multa etiam ſcribuntur, ſed ſuſpicio falſorum miraculorũ aſpergit ueris ambiguitatem. Auaricia enim quorundam falſas miraculorum impoſturas comminiſcitur, ex quibus deprehenſis ac manifeſtis, quæ ueriſſima ſunt redduntur incerta: quod eſt in religione peſtiferum, & execrandi qui ea confingunt, maioresq; pœnas meriti, quàm qui adulterant pecuniam, aut antidoto admiſcent aconitum. Cæterum qui tandem exigunt prodigia? qui indigni ſunt qui uel uideant naturalia, prono ſemper in terram capite, ritu beluarum: aiunt ſe uelle intueri etiam ſupra cœleſtia, qui nunquam cœlum aſpexerũt. Rapi uolunt in altum portentis, ut inquit Ficinus, non uirtutum gradibus aſcendere. nunquam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quam utuntur ratione, & uolunt quæ rationem ſuperãt intueri. nam ſi ratione, ſi conſilio, ſi iudicio uterentur, aliquando hæc eſſent eis ad confirmationem pietatis pro magnis & admirandis prodigijs. Illud eſt in hac miraculorum poſtulatione ridiculum ne an indignandum maxime, quòd inſani homines ita à Deo poſcunt ad religionis firmamentum miracula, quaſi negocium agatur Dei in eo, ut ipſi ueræ pietati accedant: & non potius eorum ipſorum, qui ex miſerrimis & perditiſſimis ad ſalutem & fœlicitatem tranſeunt. Simile eſt hoc dicto illi principis cuiuſdam, Sufficiat Chriſto, quòd nos principes illi exhibemus fidem. quantæ erant in eo qui id dixit tenebræ inconſiderationis? iſti Deum ſibi fingunt, ut unum aliquem de noſtris regibus, cui expedit fidem ſibi haberi, ſe diligi & coli à ſubditis. Miraculorum ſatis eſt factum, credat qui uolet, ſuam rem aget, non Dei. Adde quòd miraculorum fides ſeu fiducia eſt effectrix. Vbi eſt nunc ea in nobis erga Deum fiducia, quæ impetrare poſſit à Deo, ut miraculum uel faciat, uel accipiat? quanquam ſi quis rectè expẽdat, non deſunt nobis miracula in rationibus pietatis, ſi quis ad exactum iudicium referat. Nec dubium quin ſancti illi patres, Eccleſiæ naſcentis creſcentisq; proceres Apoſtoli ac martyres, rationibus ſint potiſſimum uſi, intermiſtis nonnunquam miraculis uelut gemmis, quæ fi-

B des & feruor tum prædicantis, tum concionis ipſius impetrabat. ſed illa oculis dabantur, rationes autem menti. Nam quum homo cognitionem habeat ſenſuum, quæ eſt ei cum mutis animantibus communis, & cognitionem mentis, quæ eſt ipſi propria, magis decet illum rationibus mentis formari ac uirtutem ac cultum diuinũ, quàm prodigijs, quæ oculis alijsq; ſenſibus oſtenduntur, in admirationem ſtuporemq; impelli. Hoc eſt quod Abraam diuiti illi nepoti petenti, ut aliquis ex mortuis reſurgeret, qui uiuentes admoneret meliorum, reſpondit: Habent Moſen & prophetas, ſi illis fidem non adhibuerint, nec ſi quis illuc à nobis reuertatur, credent. Validior certe eſt ratio recte reputanti, quàm miraculi ſubita admiratio. Miraculum enim & ſuſpicionem & calumniam patitur, tanquam impoſitum ſit ſenſibus: uera ratio non patitur, quæ quo magis tractatur, expenditur, excutitur, eo inuenitur firmior, ſolidior, certior. Dedit ergo olim Dei benignitas prodigia, dat quotidie, dat cuique quod ualidius ſit prodigijs ad colendam ſanctam pietatem. nulli probetur excuſatio maliciæ, uicio quiſq; ſuo eſt malus, beneficio Dei bonus.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

DE RESVRRECTIONE NOSTRORVM CORPORVM.

DEmonſtratum eſt antea multis uerbis, hominem à Deo eſſe ad ſempiternam beatitudinem conditum. eos igitur homines, qui ipſi fiducia & charitate adhæſerint, beatos efficiet. Quòd ſi homines beati atque immortales erunt, animi reddentur corporibus. non enim ſolus animus eſt homo, aut ſolũ corpus, ſed quod ex ambobus cõficitur. Alioqui nihil attinebat corporatos cõdidiſſe homines: ſpiritus ſuffeciſſent nudi, ut in angelis, ſi corpora ſemel in morte occumbentia nunquã eſſent ſurrectura. Adde, quòd nos in homine animaduertimus uitam uegetantem in utero matris, uitam ſenſuum in infantia, uitam affectionum & rationis inferioris reliquo uitæ huius decurſu. reſtat uita mentis & rationis ſuperioris, quam quia hic nõ uidemus, alicubi certe futura eſt non ſolum in anima, ſed in ipſo etiã toto homine, in quo & reliquæ ſunt oſtenſæ ac exercitæ. Rectè Athenagoras: Appetitus æternitatis quoniã toti eſt homini inſitus, fit, ut totus homo immortalis ſit, reddetur ergo corpus luci ac uitæ. Et hominem totũ nõ in alienũ uſum Deus retulit, ſed ad actum procreauit naturæ ſuæ intimum & congruentiſſimum, ut Deum amet, imitetur, fruatur. Corpus autem & anima communiter ſunt in his operata, aut in cõtrarijs: communiter igitur B uel præmium accipient, uel pœnam. Quòd ſi homo integer non reſurgeret, fruſtra eſſet anima à corpore impedita, & corpus ab anima: hæc dum regit corpus, illud dum paret. Vnde multa utrique & grauia extiterunt, & permoleſta. Itaque dura conditione alterum eſſet alteri alligatum, & uenirent corpora in ſocietatem malorũ, non bonorum. Adde quòd leges in commune ſunt corpori & animo impoſitæ. Iam uerò uniuſcuiuſq; rei certus eſt finis: hominis nullus quidem certe eſt, niſi fœlicitas: homo ergo totus eius eſt capax, & ea fruetur. Sic colligit Athenagoras, ſapiens in Eccleſia CHRISTI adoleſcente. Cæterũ non eſſe poſſibilem reſurrectionẽ contendunt, qui Deum ipſum ſummum ac præpotentem limitibus naturæ huius concluſerunt, & tanquam carceribus coërcuerũt: abſurdiſſimumq; id uiſum eſt philoſophis Athenis, Paulo de religione differente. Atqui reddi-tos uitæ permultos ex Chriſtianis, annalibus cõſtat. hos nõ admittunt, admittamus nos ſuos ipſorũ. prætereo fabulas, ut Caliſthonis filium in uitam eſſe reductum à Ioue: tum etiam Pelopem, Alceſtem, ab Hercule: ab Æſculapio multos, uelut Hippolytum qui dictus eſt Virbius, Glaucum Minois filium, & Pollucem Tyndaridem. Sed Plato Herum quendã Pamphylium reuixiſſe ait, in extremo de Repub. Idem Plato ex diſciplina Pythagorica μετεμψύχωσιν ponit, genus quoddam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quoddam reſurrectionis. Theopompus ſcribit Zoroaſtris fuiſſe opinionem, omnes aliquando reuerſuros in uitam. Plinius in lucem rediſſe tradit plurimos, quorum duo exempla ſubieciſſe ſuffecerit. E duobus fratribus equeſtris ordinis Corfidio maiori accidiſſe, ut uideretur expiraſſe, apertoq; teſtamento recitatum hæredem minorem funeri inſtitiſſe: interim eum qui uidebatur extinctus, plaudendo cõcinuiſſe myſteria, & narraſſe à fratre ſe ueniſſe, commendatam ſibi filiam ab eo. Demonſtratum præterea, quo in loco defodiſſet aurum nullo cõſcio, & rogaſſe ut iſs funebribus quæ comparaſſet efferretur. Hoc eo narrante, fratris domeſtici propere annũciauere exanimatum illum, & aurum ubi dixerat repertum eſt. & paulo pòſt: Bello Siculo Gabienus Cęſaris claſſiarius fortiſſimus captus à Sex. Pompeio, iuſſu eius inciſa ceruice, & uix cohærẽte, iacuit in littore tota die. Deinde quum adueſperauiſſet, cum gemitu precibusq; congregata multitudine petijt, uti Pompeius ad ſe ueniret, aut aliquem ex charis mitteret: ſe enim ab inferis remiſſum, habereq; quod nunciaret. Miſit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit: Inferis diſs placere Pompeij cauſſas, & partes pias. Proinde euentum futurũ quem optaret, hoc ſe nunciare iuſſum. Argumentum fore ueritatis, quod peractis mandatis, protinus expiraturus eſſet. idq; ita euenit. Non
B diſputo de horum ueritate, ſatis eſt his exemplis nõ oportere uideri impoſſibile. & gentiles quidem quum illa dicebant, Nemo cõmouebatur: nos quum dicimus, Nõ poſſumus ferri. Audiamus iam cauſſam cur nemo poteſt mortuus in uitam remeare. A priuatione in habitum impoſſibilis eſt regreſſus. Axioma fragile, ad quod fulciendũ ſexcentis eſſet opus tignis. An non à tenebris ad lucem eſt regreſſus, à ſomno ad uigiliam, à quiete ad actionem, à cæcitate ad uiſum? Sed cauillantur, non à priuatione ad eundem habitum. quid refert, modo ad ſimillimum, ut idem prorſum uideatur. Qui enim amiſſum recuperat uiſum, recepiſſe dicitur. alioqui nec uiſum meũ hodie eundem eſſe dixeris, qui heri fuit. Argutiæ ſunt iſtæ ineptæ, ac pueriles. Quòd ſi poſſibilis eſt reditus à priuatione ad eum habitum qui perijt, aut certe ſimillimum, quanto erit magis à diſiunctione ad coniunctionem? neque enim aliud eſt mors, quàm diſiunctio, & diſſociatio: uita autem, coniunctio & nexus. itaque manente anima & corpore, perinde eſt ac ſi lapides in pila ſeparentur, poſtea rurſum componantur. Velim iſti intra ſe reputent atque expendant, utrum eſt difficilius dare animam nouam ei corpori quod antea nunquam hãbuit, an reddere illam ei quod habuit. Sed iſti quia alterum uident contingere, alterum non experiuntur, ſine cogitatione rationis ſequuntur ſenſus, & prius ducunt facillimum, alterum impoſſibile.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Atqui philoſophi eſt, ratione magis moueri quàm ſenſu: quam ra- A
tionem ſi imbecillitas ingenij eorum non poteſt exculpere, certe ſtu-
dium ſapientiæ oblatã atque oſtenſam debet amplecti. Sed quorſum
attinet ex principijs naturæ diſputare de eo, quod naturæ omnem
latitudinem excedit? & quidem ex principijs non manifeſtò naturæ,
ſed quæ ſibi homo aliquis cõfinxit uerifimiliter ad id quod ſe aſſequi
exiſtimabat. Quæſtio autem illa multos torquet, an idem reſurget
homo, eadem ne materia, eadem facie ac forma. Quî fieri poteſt? in-
quiunt. nam forma ſæpe eſt in homine eodem mutata: materia uerò
fluit in modum amnis. quæ erat ab hinc annos quattuor, iam nõ eſt.
ſucceſſit alia atque alia, ut aqua in flumine, & tranſit ad diuerſas for-
mas: ut quũ ex cadauere fit uermis, ex uerme anguis, ex angue lutum,
ex luto herba, rurſum ex herba comeſa ab homine caro humana, &
homines alij alios deuorarunt, & quotidie in quibuſdam regionibus
deuorant. Hæc & alia permulta congerunt quidam, partim admi-
rantes quó nam corpore redibimus ad uitam, partim de uniuerſali
reſurrectione multum ambigui. Verum omnia, ut aliæ ferè quę de ue
ritate ſuboriuntur ambiguitates, originem capiunt ab ignorãtia. non
enim conſiderant quid ſatis ſit, ut idem dicatur homo uarijs tempo-
ribus, quod ſermo communis non neſcit. Idem eſt homo exhauſta
per morbum carne, colore diluto, cæcus, & ſurdus, qui prius ſucci B
plenus, colore uiuido, compos uidendi atque audiendi ſenſu. Itaque
formæ ac faciei uariatio, tum mutatio materiæ ac corporis, non effi-
cit alium hominem, niſi alius ad adhærentia referatur: quemadmo-
dum alius dicitur qui ſententiam mutauit, aut affectionem aliquam.
Redibit igitur eadem anima ad materiam quam Deus dabit, & erit
idem homo qui prius quàm moreretur. materia autẽ erit eius ratio-
nis ac generis, cuiuſmodi eſt humanorum corporum, nempe ex qua-
tuor primis qualitatibus confecta, hac facie & figura, his ſenſibus, his
membris internis ac externis, hac compoſitione, contextura, propor
tione, harmonia, intus & foris, qua nunc ſunt homines. alioqui non
eſſent idem homines, ac ne homines quidem, ſed aliud quoddam ge-
nus. Audiamus Paulum, cõſcium maximorum arcanorum, de quo
philoſophus Æneas ſic loquitur: Paulus ſimilitudinem adfert de ſe-
mine, ut quiſq; ex eo quod uidet intelligat quod non uidet: & qualis
fit à Deo quottidiana generatio, talis erit illa extraordinaria. ex ſe-
mine arbor naſcitur & animans, ſic ex parua cuiuſque corporis parte
creſcet corpus, ut ex coſta Adæ corpus Euæ, de quo uir dicit: Ecce
nunc caro ex carne mea, & os ex oſſibus meis. ſic ille. Iam & in illo
hæretur, quid ijs fiet qui ſenſum adhuc habebant exiguum, ac propè
nullum? an ita reuertentur in uitam, quales ſunt infantes & fatui? In-
fantes

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A fantes uelut in herba habent ſuum ſenſum, accipient qualem erant in iuſta ætate habituri, quaſiq; herba ad frugem perducetur, & uiriditas ad maturitatem. fatui uerò, ſtupidi, dementes, non habent nullam mentem, ſed oppreſſam, atque impeditam: ſoluetur ac libe rabitur, quemadmodum oculi reddentur cæcis, & manus ac pedes mancis. perfecti homines reſurgent omnes. hoc nemini debet uideri admirabile, qui conſideret authorem illius reſurrectionis. Quippe imperfectiones corporũ, atque inde ſenſuum, & mentium humanarum in hac uita uel exiſtunt ab imbecillitate artificij naturæ, uel à caſu aliquo, uelut morbo aut læſione. Si ad uitam illam reduceremur à natura ipſa, & obnoxij eſſemus iniuriæ uariorum ca ſuum, talesq; haud dubie eſſemus, quales hic. Sed ſine miniſterio naturæ reddet nobis corpora & humanam uitam rex ille & dominus naturæ, in quem non cadit ignoratio, non infirmitas, ſupra caſus omnes. quocirca nihil eorum nobis tum accidet, quæ hic uel ab infirmitate, uel à caſibus eueniunt. Et mutatum iri humana corpora in conditionem longe hac noſtra potiorem, reputanti ſtatus illius excellentiam manifeſtiſſimum eſt. non enim magnitudo beatitatis animorum infirmitate, horum corporum uilitate, miſeria poſſet contineri & conſiſtere. Quid, quòd nec cœleſtis ille locus quem fu-
B mus habitaturi, hanc ignobilitatem & turpitudinem corporũ poſſet perferre.

DE CESSATIONE VICISSITVDINVM.

COrpora noſtra immortali Deo in ſempiterna beatitudine unita immortalia erunt, ut animæ ipſæ. Homo enim ex corpore conſtans & anima, medius inter mentes illas qui angeli dicuntur, & corpora ſublunaria, ut angeli, ita & ipſe ab animo immortalis eſt conditus: à corpore autem, quemadmodum hæc ſubcœleſtia caducus & mortalis, quoad uaga hæc infirma & peritura ſubcœleſtia ſtatuentur firma, ſtabilia, ſempiterna: tum & noſtra corpora, ſicut res illæ unde eſt deſumptũ fictumq; firmabitur in æternitate uitæ. Nec beati eſſemus, ſi rurſum eſſet nobis in uitam reuertendum. Nam uel morituri reuerteremur, & iterum ſurrecturi, uel poſt mortem nunquam reuicturi amplius, ſi rurſum exurgeremus eadem ratione & ſæpe & infinities, quod eſt ridiculum. Sin abſumptis corporibus ſoli remanerẽt animi, iam non homines eſſemus, ſed animi corporibus exuti. Quòd ſi ad eandem eſſemus uitam reuerſuri, quid miſerius, quàm iterum eoſdem labores, eaſdem calamitates ſubire? ſi ad aliam incertam, quid poſſit illis mentibus nunciari triſtius, quàm uenire rurſum in aleam infœlicita-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tis, in qua incertus sit exitus, utrum ad eandem reuolabunt fœlici- A
tatem, an in eam detrudentur miseriam, qua uident inimicos Dei
plecti? Hinc quum non possent se Pythagorici extricare, & philo-
sophi alij, qui reditus animorum in hanc uitam illis authoribus po-
suerunt, uelut Plato & Platonici, ijsq; non pauci poëtarum assensi,
flumen lethæum excogitarunt apud inferos, ex quo bibentes animi
obliuionem haurirent omnium rerum actionumq; transactarum,
rursus & inciperent in corpora uelle reuerti. Itaque quoniam beati
illi animi si se à beatitate illa casuros scirent, non possent plena fœ-
licitate perfrui, nescire illos hanc sortem uoluerunt. Quæso cuius
est impudentiæ, affirmare mentes illas corporibus, hoc est tene-
bris atque ignorantia exutas, in illa rerum omnium luce ac scientia
nescire quid sit sibi euenturum: nos in tanta caligine, seu uerius cæ
citate ad omnia, profiteri nos, quæ est hæc tam proiecta ad men-
tiendum impudentia scire? quis id edocuit? quis nunciauit? Sed for
tasse non omnino nec sciunt neque nesciunt, sed dubitant. atqui
uel ea ipsa dubitatio gaudia illa tam immẽsa diluit. Et si alios uident
ad uitam hanc redire, ex illis, possunt de se indubiam coniecturam
capere. Quæro iam, quod ob crimen ex tantis illis bonis rursum
ad ergastulum hoc, extremæq; miseriæ conditionem deuoluuntur?
nam nullo eorum commerito, non est credibile ab optimo Deo in B
mala hæc à fœlicitate illa deturbari. Delictum omne ex ignoran-
tia aut imbecillitate nascitur in illis animis puriſſimis ac purgatiſſi-
mis, quæ in scientia rerum omnium uersentur, in quibus nullæ sunt
prauæ cupiditates, nulli affectus qui uoluntatem sollicitent contra
rectum, ubi nulla ignorantia, nulla infirmitas in statu rerum, quo
nullum neque possent meliorem optare, neque uellent, quæ po-
test subire uel occasio peccandi, uel causſa? Adde his, quòd reditus
animorum in hanc conditionem corporum ac uitæ, contrarius ui-
detur esse rationi & causſæ, cur Deus hunc mundum condiderit,
de qua sumus superiore uolumine locuti: quæ quidem est, ut men
tes multas participes faceret suæ beatitudinis. quod ubi esset iam
perfectum, cuius foret libidinis puerilis ac lusus, rursus infectum fa-
cere, & ita uicibus cadendi & surgendi fœlicitatis ac miseriæ capi
ac delectari? uelut quùm pueri domunculas ex bacillis & ruderibus
componunt, quas subinde construunt & diruunt, atque in uarias
facies conformant, quarum nulla diu placet. Quòd si nostra corpo
ra immortalia erunt in cœlis, & Deo immortali summo ac præpo
tenti iuncta, quasiq; in eo absorpta, in quo uno sunt bona omnia,
non indigebunt profectò fulcimentis uitæ, nec ad crescendũ, nec ad
morbum propulsandum, nec ad mortem uel deuitandam uel diffe-
rendam.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A rendam. Cibus enim & medicina propter uitam ſunt reperta, quæ uita ſi propter coniunctionem cum ipſa immortalitate nunquam eſt defectura, nec externis alimentis aut adminiculis indigebit. Quocirca quæ ad uitæ huius noſtræ tranſigẽdæ uſum ac rationem pertinent, ſtirpium, animantium, florum, frugum, ortus, maturitates, interitus, opportunitates arandi, ſerendi, metendi, uigilandi, dormiendi: hæc ceſſabunt omnia, uidelicet quieſcet opus fine ſublato. finis enim natura & conditio eſt, agentem inſtigare ut inſiſtat & perſeueret in opere. Nihil ergo opus uere, æſtate, autumno, quæ ad percipiendas res hiſce uſibus neceſſarias ſpectant: non die, nec nocte, quæ ad actionẽ & quietem horum corporum. Curſus ergo & conuerſiones cœlorum ſiſtent. neque enim erit opus amplius ijs quæ per eiuſmodi motus fiunt uel ad uitæ neceſſitatem, uel ad contemplationem ingeniorũ, ut inde qualis eſſet author & rector uniuerſorum intelligerent, eumq; reuererentur pie ac colerent. Ea uerò non abolebuntur, quæ non ſunt noſtra, ſed mundi, ut cœleſtia corpora & eorum ſpecies ac ornatus, tum elementa mundi inferioris. Quale autem nunc cœlum perdurare cernimus, talis erit poſt reſurrectionem uniuerſalem mundus ſublunaris. In cœlis enim iam eſt munere conditoris ſui eſſentia immortalis cum qualitatibus mor
B talibus, nempe motibus & uiciſſitudine conuerſionum. ſub cœlo autem ſemina ſunt tantum immortalitatis, quæ tunc in ſtirpes & fructus conſurgent: quum erit Deus (ſicut Paulus inquit) omnia in omnibus, id eſt, Dei uita atque immortalitas per omnia communicata & diffuſa. Quòd ſi mortale ad immortalitatem adducetur, purum certe ac defecatum, & in ſua naturali eſſentia conſtituetur, detractis ſordibus. eluit quidem aqua, & emundat, ſed extima: ignis uero etiam intima perpurgat: ut experimur quottidie in aqua, uino, oleo, metallis, carnibus. Emundatio igitur horum elementorum à permiſtione ſordium, quas ex perpetuis generationibus & corruptionibus contrahunt, eo inſtrumento fiet, quo mundiſſime perpurgantur omnia, nempe igne. Tunc erit quies cœlorum, ſiderum, elementorum: & quemadmodum ille inquit, maximorum arcanorum conſcius, liberabitur creatura omnis à ſeruitute corruptionis, id eſt ab eo labore, quem propter res corruptibiles perpetitur. Exuſtionis huius mundi ſublunaris odor quidam etiam ad gentes manauit. Panætius Stoicus (ut Cicero tradit) metuebat, ne ad extremum mundus igneſceret. Et Plinius ait, Vergere mundum iam in uices ignis. & Ouidius, ex fatis indubie Sibyllinis ait, ſed poëtice,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus, A
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

DE IVDICIO IESV CHRISTI.

IN uita hac, & mundi huius decursu, omnia uidemus permista & confusa, bona malis, parua magnis, bonis damna accidere, malis commoda, & uice uersa. quæ res magnopere multorum perturbauit iudicia: adeò ut de prouidentia, qua uniuersitas continetur, male existimarent, & inducerent pro æterna illa & immensa sapientia fortunam & casum, & temeritatem. Par est ergo, & sapientiæ æquitatiq; rectoris omnium ualde congruens, ostendi hominibus, angelis, dæmonibus, distinctionem aliquam bonorum ac malorum: itaque iudicium illud extremum & uniuersale. Iudicauit quidem Deus initio mundi huius sathanam, & totam eius factionem, conscijs quidem angelis, sed non conscijs hominibus. iudicat unumquenq; statim à morte, sed in occulto. aliquod ergo restat iudicium uniuersis mentibus manifestum, ut boni iustitiam Dei laudent, mali de illa non possint conqueri. & in eo iudicio patefaciet Deus omnibus, quo cõsilio ea egerit, quæ stulti homines reprobabant, quum non intelligerent. B tunc simul ipse de uniuersis iudicabit, simul ostendet quàm praue sit de se à multorum dementia iudicatum. Conscientiæ omnium omnibus patebunt, ita momento temporis unusquisque de se pronunciabit. bonus accedet ad Dominum cum fiducia, malus autem metuet Deum, & ex metu oderit: odium autem inducet mœrorem, inuidiam, rabiem. & odium hoc nunquam restinguetur, quia in tanta acerbitate ac diritate tormentorũ nemo ad se unquam reuertetur, nec ad reputationem suorũ scelerum, & diuinæ iustitiæ. sed quod uidemus hic inter nos contingere, ut nemo sit tam nocens ac nefarius, qui in tormentis & cruciatibus meminerit legum, iuris, æquitatis, tum suorum cõmissorum scelerate, impie, nefarie, se iniuste torqueri clamat, & conqueritur: ita & dæmones, & impij dæmonum socij, in tormentis illis iniuriã sibi à Deo fieri clamabunt, & illum uelut iniquum incessent cõuicijs, ac oderint. Odium uerò æternum æternã quoq; pœnam efficiet. Res hæc est horrore plena, non solum illis miserrimis, sed nobis etiam, quorũ exitus est incertus. IESVS CHRISTVS uelit nobis adesse propitius & misericors, qui est futurus iudex uiuorum & mortuorũ, cui pater dedit omne iudicium, multis de caussis. primũ, quia ipsi pater subiecit omnia, & dedit eum caput uniuersitatis rerũ. tanquã dominus igitur & princeps,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A princeps, & caput, iudicabit reliqua. Ipſe redemit humanum genus à ſeruitute diaboli. libertos ergo ſuos iudicabit patronus. Ipſe eſt legislator ſupremus, de cuſtodia ſuarum legum iudicabit. Veniet iudex corporalis ad iudicãdos corporales: ueniet homo ad homines, ut ſimilis natura ſimilem poſſit iure arguere, abſoluere & condemnare, non ignara eorum quæ ſoleant in eiuſmodi natura incidere.

Sed quid fiet ijs, quibus non eſt Euangeliũ prædicatũ? aut quibus propter uetuſtatem excidit, iam pronepotibus, nec aliud audiuerunt quàm mores patrios? Hanc quæſtionem proponunt homines curioſi, qui relicto penſo ſibi iniuncto reſpiciunt ad aliorum labores. Audi Sapientem: Altiora te ne quæſieris. Tantum quæ præcepit tibi Deus, ea cogita ſemper, &c. Dominus in Euangelio huic curioſitati proſpexit. Nam quum dixiſſet Petro, Sequereme: is conuerſus, uidit diſcipulum quem diligebat IESVS, & dixit ei, Domine hic quid? reprobauit curioſitatem eius Dominus, nec reſpondere dignatus eſt, quid de illo eſſet futurum: Sed ſi ſic eum uolo manere, donec ueniam, quid ad te? tu me ſequere. Quomodo autem in iudicio quiſque tractabitur, non eſt ingenij noſtri dicere. Dominus ait, quòd remiſſibilius erit Tyro & Sidoni in die iudicij, & Niniuitis, &c. Non dubium eſt, quin auditores & neglectores uerbi grauius
B punientur. Paulus quoque ait: Gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, ipſi ſibi ſunt lex. Omnes ſeruat filius Dei, uel ſine humanitate, uel cum humanitate, per amorem & fiduciam in ſe.

DE PRAEDESTINATIONE.

MAgnus ſcrupulus & magna querela multorum, ſoli electi conſequentur beatitudinem. Sunt quidam prædeſtinati, alij reprobati. Sicut ſcriptum eſt à Propheta: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Magna diſputatio apud Paulum ad Romanos. Quid ergo prodeſt mihi labor, ſi non ſum prædeſtinatus? nihil proficiam. & ceſſanti offeretur beatitas, ſi ſim prædeſtinatus. Hæc omnia ignorantia inuoluuntur. de hac quæſtione locutus ſum libro ſuperiore. Verba noſtra pauca congruũt Deo, fore & fuiſſe nõ eſt in eo, omnia ſunt præſentia, cui hoc eſſe noſtrum uix competit, ut Plato, & Gregorius Nazian. dicunt. Opera quæ nobis ſunt ignota, nempe futura poſt decem annos, Deo ſunt iam præſentia. Itaque elegit Iacob, quia uidet eum bonum: reprobat Eſau, quia uidet malum (dicit propheta) quum nihil adhuc boni aut mali egiſſent ante Deum: id eſt quum naſcerentur, & nondum quicquam uel egiſſent, uel cogitaſſent. locutio eſt Hebraica. Mũdo erant paruuli,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

..uli, Deo iam ſenes: ſed ante Deum dicitur fieri, quod foràs pro- A
... Omnes ergo uocat Dominus, quoniam omnibus oſtendit &
..roponit magna bona. Electus autem, prædeſtinatus, præſcitus, no
ſtrorum ſunt operum. Deus omnibus ſe offert, hæc eſt uocatio: ſi
quis utitur, eſt electio: ſi uſquè in finem, prædeſtinatio: ſi quis reiẽcit,
induratio. Ex euentu ergo iſta iudicantur. ut quũ dicimus iram Dei,
furorem Dei, pœnitentiam Dei, &c. ex effectis. Tu ergo te facis præ-
deſtinatum, electum, aut præſcitum, induratum, &c. At gratia Dei
eſt quæ agit. Ita eſt, ſed ea parata eſt omnibus. Ego ſto ad oſtium, &
pulſo. Et illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Non
quin aliquibus offeratur maior gratia propter publicas utilitates, ut
Paulo, & apoſtolis: ſicut nõnullis perſpicacius & felicius ingenium,
corpusq; ad uirtutem flexibilius, ut qui ſortiti ſunt animam bonam.
Omnibus tamen tantum offertur, quantum ſi excolerent, & gratia
Dei in eis uacua non eſſet, ad perfectiora eueherentur, ut Abraam &
Centurio. Naturalia uaria ſunt, & ea quæ uocantur indifferentia,
aliĩ ſunt claudi, aliĩ cæci, aliĩ muti, aliĩ longæui, aliĩ breuis uitæ. quan
tum autem ad neceſſarium illud attinet, omnibus eſt proſpectum.
Deus enim omnes homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionem uerita
tis uenire. Sed in his omnibus ſatius eſt Domini conſilium adorare,
quàm ſcrutari. Ideo Paulus conſiderans noſtrorum ingeniorum te- B
nebras atque imbecillitatem, quanta autem firmitate & contentione
mentis, tum etiam luce opus eſſet ad hæc reputanda,
ſeuere reiecit eos qui ſe temerariè ingerebant
in eam quæſtionem. cuius con-
cluſio eſt, O altitudo di
uitiarum, &c.

LIBRI SECVNDI FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

IOANNIS LODOVICI VIVIS

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE

Liber Tertius, qui est contra Iudæos, quòd IESVS est Messias.

A MOLESTA pars huius operis & perplexa sequitur, disputandi aduersum Iudæos, genus hominum impudentissimæ peruicaciæ, quam odiũ exacuit contra nos & IESVM Christum Dei filium, ea uerò difficilius retunditur propter obscuritatem sanctarum literarũ ueteris testamenti, in qua tamen obscuritate postulant illi atque exigunt, ut à nobis ex prophetarũ uaticinijs & patrum figuris fiat liquidum, IESVM Mariæ filium esse Christum à lege & uatibus promissum: nec patiuntur nos quicquam iudicio ac ratione adhibita interpretari in illis oraculis, sed ut doceamus aperte & disertis ac simplicibus uerbis citra figurã id esse expositum & declaratum. in quo facile quiuis recte statuẽs intellexerit, stomacho illos atque odio ferri, non mentis iudicio aliquo & sententia. ita enim obstinarunt animis aduersari CHRISTO Dei, ut ad fulgorem lucis occludant oculos, & quæ apertissimè ac manifestissimè sunt dicta nolint audire, ne cogantur id confiteri quod abominantur. Capti uerò & deprehensi in mille sese formas conuertunt ut euadant, comminiscuntur nouas lectiones scripturarum, admittunt atque asseuerant absurdissima, & Deo ac lege sua indignissima, modo uel contra nos faciãt, uel ne pro nobis. Operosum est hos sanare, qui & medicinam oderunt, & medicum non aliter detestantur, quàm carnificem aliquem ad occidendum inductum. Nos tamen de caussa ita disputabimus, ut si quis non sit aliorum similis, malicia & maleuolentia sua perditus & deploratus, reduci ad mentem meliorem possit. Et quo manifestior fiat nostra ueritas, Christianum introducemus & Iudæum, sectam suã quàm fieri poterit acerrimè ac fortissimè propugnantem: sic tamen, ne obstinarit animo pernegare omnia etiã ueritatis manifestæ, sed qui cedat apertæ rationi, & homo cum homine humana ratione ac iudicio disceptante contendat. CHRISTIANVS.

B Quis nam est liber iste, quẽ habes in manibus? IVDAEVS. Est liber ueritatis, liber sanctus, lex nostra Hebraicè scripta. CH. Intelligis ne quæ isthic legis? an est liber tibi clausus, quemadmodum ille apud Esaiam: Et erit uobis uisio omnium prophetarum, sicut uerba libri signati, quem dabũt scienti literas, dicendo, Lege nunc istum. & dicet, Non possum, quia signatus est. IVD. Nauo certe operã, & id quanto possum studio laboro, ut aliqua intelligam. CH. Si eò usq; perueneris, ut uere & quemadmodum decet intelligas, ilicò eris Christianus, & baptismum petes, ut sis de grege Ecclesiæ catholicæ. IVD.

Quî

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Quî iſthuc? CH. Quoniam abs te & Iudæis omnibus nihil equidem aliud requirerem, quàm ut de Deo nõ ſentiretis aliter quàm & illum decet, & uoſmetipſos qui eſtis homines. IVD. Rem tantam promittis, ut uix mihi uel audiſſe, uel intellexiſſe credã. Dic quæſo te denuò, & explicatius. CH. Aio & cõfirmo unicam rem obſtare, quo minus ad profeſſionem Chriſtianæ fidei accedatis, quòd de Deo non ſentitis ut dignum eſt illo, & ut dignũ eſt homine mente ac ratione prædito. IVD. Atqui Deus id nobis iniungit, & nos id ſtudemus, & præſtare nos arbitramur. CH. Equidem præcipuã eſſe errorum atq; impietatis ueſtræ cauſſam reor, quòd de Deo indigne ad maieſtatem illam ſentitis. Nam ſi uti par eſt ſentiretis, quis ueſtrûm ferret literas ueteris teſtamenti ad humillimos atque abiectiſſimos ſenſus inuitas ac repugnantes eſſe detruſas? quis librum Thalmud, quo nihil excogitari poteſt in Deum cõtumelioſius? Cedò uero, quid tu cenſes eſſe hominem? IVD. Id quod uides. CH. Facilius ac melius tu reſpõdebis mihi docenti, quàm ſimpliciter roganti. An non homo ex corpore conſtat & animo? corpus eſt hoc cõcretum & aſpectabile: animus eſt qui non uidetur, niſi per actiones quas edit in corpore magnas atque admirabiles. IVD. Ita eſt. CH. Penes animum eſt ratio & imperium uoluntatis, in corpore autem ſeruitium. IVD. Facilè eſt hoc animad uertere. CH. Nemo eſt qui hæc nõ poſſit & euidentibus rationibus declarare, & multis uerbis extendere: idcirco à me dicentur breuius, quia nulli dubitata. In ipſo uero homine non annotaſti aliquãdo motus illos & tempeſtates iræ, inuidiæ, mœroris, odij, metus, cupiditatis, quæ perturbationes uel affectiones nominãtur? IVD. Quis non hæc ſingulis momẽtis & in alijs cernit, & in ſemetipſe experitur? CH. Poteſt ne inueniri aliquid miſerius aut calamitoſius, quàm ſic iactari & agitari illis intemperijs, & quaſi furijs? IVD. Nihil planè, quoniã quidẽ nihil poteſt beatius fingi, quàm illis carere, ſedata & tranquilla eſſe prorſum omnia in humano pectore. CH. Eſt ita ut dicis. eáq; de cauſſa ſapientes quidam de gentibus, humanã beatitudinem in pace & quiete animi collocarunt, quam illi græco uerbo εὐθυμίαν nominabant. IVD. Nos quoq; ex uetuſtiſſimo patrum noſtrorũ more nihil poſſimus cuiquam optare felicius, quàm pacem: exiſtimo de cordis pace eſſe intelligendũ. CH. Quid corpus, quale uidetur tibi eſſe? IVD. Fex & ſordes. CH. Planè olidum ſterquilinium pellicula contectum. quanta in eo miſeria, quàm uaria, quàm ſingulis urgẽs momentis, quàm inexplicabilis neceſſitas edendi & bibendi, egerendi, dormiendi, morbi, debilitates, mutilationes, infirmitates? Talis eſt homo. qualem porrò cenſes eſſe angelum, an ijs miſerijs ſubditũ? IVD. Non ſat ſcio. CH. Atqui ratio ipſa facile te deducet ut ſcias. angelos nónnne illos eſſe exiſtimas, qui in cœlis aſtant Deo beati iam, & de

ſorte

A ſorte ſua certi ac ſecuri? IVD. Eos uocãt angelos ſacræ literæ nõ uno in loco. CH. Si Deo ſunt proximi in cœlis,& ea cauſſa beati,iam ad eos non poteſt malum pertingere,nec ulla ex noſtris his miſerijs: futuros alioqui nõ beatos, ſed miſeros,uti nos ſumus.Non ergo ſentiunt corporum noſtrorum incommoda, non animorum ſæuos motus atque agitationes. Aſcendamus iam ad cognitionem Dei aliquam. Quanto uos illud ore detonatis, Notus in Iudæa Deus,& in Iſraël magnum nomen eius. Atqui pudet dicere, ſapientius & religioſius philoſophi quidam gentiũ ſentiunt & loquuntur de Deo,quàm Rabini ueſtri.Nam plerique ueſtrûm Deum ſibi fingunt,regem quendam paulò potentiorem Alexandro aut Iulio Cæſare, paulò ſapientiorem Solomone,paulò meliorẽ Abraamo uel Dauide. Sunt etiam qui hominem eſſe arbitrentur, & humanis membris compoſitum, & ſedem eius eſſe in cœlis ſupra Hieroſolymas,quæ ſint terræ umbilicus,ut olim apud gentiles Delphos. Quòd ſi corporatus eſt,imaginem habet. contrà eſt apud Eſaiam: Cui aſſimilaſtis,inquit,Deum, & quam illi imaginem ponetis? Cur autem uetamini ſimulachrum ullum in templo ueſtro ponere,niſi quia ſolũ Deum iuſſi eſtis colere? huius autem nulla eſt facies,nulla forma,qui ſpiritus ſit corporis omnino exors.Quærã autem de forma.non dubium quin dicetis eſſe
B humanam,iuxta illud,Creauit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. quòd ſi ea ſit figura & compoſitione corporis,quid reliqui eſt quo minus ſit homo, & hominis imago grata ſit illi, & ſub ea coli & adorari ſe nõ uetet,nempe ſimili eſſentiæ ac naturę ſuæ, quæq; ipſum uerò ac propriè referat,& ad memoriæ ueſtræ monitionem tale ſimulachrum ne reijciat,neque dedigneturꝰ Quomodo autem ſedet ſuper Hieroſolymas, qui dicit per Hieremiam: Cœlum & terram ego impleo? IVD. Iſthuc quidem certe ad uim & potentiam illius pertinet,quæ ſe per mundi uniuerſitatẽ latè pandit, ut regis per regnum. CH. Si uis & maieſtas præpotentis Dei per cunctũ orbem ſe tendit,cur peculiariter ſedere dicitur ſuper Hieroſolymas? quid refert ubi ſedeat? niſi fortè in potentiæ immenſitate melius auditurum eum aut uiſurũ opinamur de propinquo, quàm è longinquo: quod eſt dementiſſimum dicere. Quomodo enim gubernator eſſe mundi poſſet idoneus,aut iudex omniũ rectus,ſi non ſe æqualiter in omnia impenderet? multa profectò uelut derelicta prætermitteret, & negligentius curata, nec iudicare de omnibus poſſet æqualiter, qui non omnia æqualiter cognoſceret. audiret ille ſcilicet & uideret exacte ac ſubtiliter quæ agerentur, dicerenturꝙue Hieroſolymis,craſſius & neglectius quæ Romæ, aut in Perſia: quod cadere in uim illam ſapientiamq; infinitam, non dico philoſophi & homines ingenio aliquo præditi,ne aniculæ quidem imperitæ, aut rudes pueri exiſtimarent.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Quorſum uerò attinet ſellam illi ponere? nunquam'ne ſtat, nõ deambulat, non à ſede diſcedit ſua, nunquam ſe commouet? Quæ autem magnitudo corporis infinitæ illi naturæ cõueniet? finitum eſt enim, quicquid limitari ac determinari poteſt. Equidem uehemẽter miror in eo falli multos ueſtrûm unius ueri Dei cultores, qui legem ab eo & præcepta accepiſtis, qui tot habuiſtis prophetas, & ſanctos uiros, in quo gentiles non falluntur homines ſine Deo & pietate. IVD. Quid uos, an non idem ſentitis? CH. Deus meliora. IVD. Nónne CHRISTVM hominẽ Deum eſſe dicitis? CH. Ita planè. Verum membra illa humana non Dei ſunt, ſed humanitatis CHRISTI: nec Deus habet corpus, ſed adiunxit ſibi corpus, nõ ut eo ueſtiretur, quemadmodum hominis anima, ſed ut haberet ſibi applicita atque admirabili quodam nexu cõiuncta, liber tamen illis & ſolutus per ſe. IVD. Veriſimilius eſt quod dicis de ſpiritu Deo, & immenſa illa maieſtate condignius. CH. Pergamus porrò, an non eſt uirium ac potentiæ interminabilis? IVD. Sic uidetur, quia fecit cœlum & terram, & omnia quæcunq; uoluit. CH. An non regit & gubernat omnia? IVD. Quid ni? CH. Inſpicit'ne cogitatus hominum? IVD. Scrutans corda & renes Deus. CH. Ergo eſt ſapientiæ immenſæ. IVD. Magnus Deus noſter, & magna uirtus eius, & ſapientiæ eius non eſt numerus. CH. Audi Eſaiam, ut una concludamus ſententia. Deus æternus dominus, qui creat terminos terræ, non deficiet, nec laborabit, & non eſt inueſtigatio intelligentiæ eius. Quòd ſi omnia poteſt, nihil ad eum accedet mali, nihil incommodi, ille enim poteſt auertere, ne ad ſe perueniant. Nam quibus mala contingunt, ex imbecillitate ac impotentia contingunt, quippe nollent ea perferre: ſed non tantum habent uirium, ut ualeãt deuitare aut reſiſtere. Si uero eſt ſapientiæ infinitę, præuideret omnia. IVD. Mille anni in conſpectu Domini ſicut dies heſterna quę præterijt. CH. Præuidet ergo, & prouidet, ne damna ulla ad ſe perueniant. Malum ergo & incommoda & damna, & res triſtes, quę omnia ſunt ex infirmitate, lõgiſſime abſunt ab illa infinita ui & facultate. Nemo ſibi accerſit malũ ultro: at inferre illi malum inuito, qui ſit immenſus potentia & uiribus, nulla res poteſt. ſicut ſcriptũ eſt, Voluntati eius quis reſiſtit? IVD. Nõ uidetur aliter poſſe uel fieri, uel cogitari. CH. Ergo quæ ſunt infirmitatis ac miſeriæ humanę, non cadunt in Deum: contrahi mœrore aut odio, dilatari lætitia, exultare, efferueſcere in iram, cõtabeſcere liuore, extolli ſuperbia & arrogantia, quæ nos miſerrimos ac infœliciſſimos efficiunt. IVD. Non uideret̃ beatus, ſi hiſce tempeſtatibus quateretur, quibus nos. CH. Hæc quæ poſuimus omnia ſi uera ſunt, ſi maxime rationi conſona, & ingenijs recte de diuina illa natura ſtatuentibus, quomodo animi ueſtri ad Thalmudi blaſphemias atque impietates non

A non cohorreſcunt, in quo libro deſcribitur Deus propemodū miſe-
rior homine, dolens, flens, lachrymās, pœnitēs, afflictās ſe, iratus, sæ
uus. pœnitet propter mala Iſraëlis, & lachrymat̄ ſemel quot idiē. An
non ipſe ſciebat ea euentura? & ſi ſciebat ſe tantū dolituruū, cur permit
tebat? quæ erat ignorantia, ſi neſciebat? uel imprudentia, ſi nō norat
modū euitandi? uel impotentia, ſi ultro in eam ſe miſeriā conĳciebat,
modo præſenti animi impotentiæ obſequeretur? Et iracundus eſt
Deus, ſemel quottidie iraſcitur, quum galli criſta expalleſcit: quia le-
gitur apud Iob, Quis dedit gallo intelligentiam? Qualis eſt autem ſa-
pientia, quottidie aliquid legere in Thalmud tanquā diſcipulū, nem-
pe primis quattuor horis diei: & quum Hieroſolymis templum fuit
euerſum, non remanſerunt Deo niſi tres cubiti ſoli, aut quattuor, ubi
ſederet lecturus in Thalmudo. Ergo uel rabini qui Thalmud confla
runt, ſapientiores ſunt Deo: uel Deus obliuioſus eſt, qui non recorda
tur, quæ ipſe illis inſpirarit. Additis Deo inuidentiam & metum, ut
quum reliquit foramen ad ſeptentrionē ad experimentū diuinitatis,
ſi quis alius ſe Deum eſſe iactaret, ut iuberet lacunā illā implere. Quid
referam uos Deum dicere mentitū, & peccaſſe, quòd lunā minorem
feciſſet ſole? Deſcēdit eadē cæcitatis procacitas ad angelos, ad cœlos,
& lunam facitis calumniā de ſole ad Deum detuliſſe, unde ſit lumine
B diminuta. Tum de Adam, quòd fuerit geminæ naturæ, & quòd rem
habuerit cum omnibus animātibus: quòd uero nullum eſſet ingenio
ſuo ſatis aptum, creatam eſſe fœminam. de zelotypia corui aduerſus
Noam in archa, quæ portēta uos nō pudet in literas ſacratas mittere,
me in hac diſſertatione pudet referre. Et trāſeo nugas pluſquam pue-
riles, ut de cōuiuio omniū circumciſorū, quæ omnia breuiter percur
ro: nam tibi ſunt multo quàm mihi notiora. tum hiſtorias & rerū nar
rationes nō ſolum apertiſſime mēdaces, ſed ineptiſſime ac ſtultiſſime
narratas: uelut de Og rege Baſſan, de Tito Veſpaſiano, deq; excidio
Hieroſolymorum. & ad hæc adeò ridicula nō uereminī detorquere
maieſtatem ſanctarū literarū. Cōgeritis loca ex Iob, Eſaia, Pſalmis, &
quæ ſancti homines per metaphorā, ut mos tum erat loquēdi, ad ſpi-
ritalem referebant intelligentiā, uos in cœnum carnalitatis impie atq;
impudenter detruditis. quæ ne pueris quidē aut uetulis poſſent per-
ſuaderi, niſi cōſuetudo & affectus recto iudicio officeret. Et hæc non
docēt cerdones, aut culinarij, aut fex uulgi, quod uix eſſet tolerabile:
ſed proceres & rabini, ingenti ſupercilio atq; arrogātia, de qua nemo
poſſit ſatis loqui pro indignitate rei. Fuerunt enim inter uos rabini,
quos in ueneratione atq; admiratione habetis, fatui, temerarij, impu-
dentiæ proiectiſſimæ, qui auxerunt impietatem & tenebras ueſtras,
blaſphemi in patriarchas, in prophetas, in ſanctos omnes, in legem,
in Deū ipſum. alij tradiderūt prophetas mētitos, alij ſe audiuiſſe Deū

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

plorantem. alius uidit eum afflictantem se, quòd iurarit se nociturum A
Israëli, & quærentem à suo iureiurãdo absolutionẽ. alius se ait adeò iu
stum & sanctum esse, ut posset in die iudicij diuini liberare mortales
omnes, qui post se essent nati, quòd si unà iungeret Ionathan Vziel,
possent genus humanũ uniuersum seruare ab Adam usq; ad postre-
mum hominẽ. Esset ne inuenire furiosos, mente captos in uinculis,
quibus in uiolẽtia furoris talia uenirent in mentẽ: qualia hæc uidentẽ
tibi? IVD. Per Deum pudenda. CH. Vide quid facit affectus, &
quantopere iudiciũ inflectat. nullus est Iudæus, qui quum hæc audit
in synagoga in calore illo animi, in flãma odij aduersus IESVM &
Christianos, à q̃ sacrificia uestra omnia auspicamini, non suspiciat &
adoret. eadẽ si ardore illo refrigerato foris audiat, suffundet rubore,
quòd eiusmodi recipiat & approbet. Profectò si quid haberetis men
tis ac iudicij, si quid in priscis scriptoribus legisset is, si ingeniũ habe-
retis in re aliqua sublimi & prẽstãti uersatum & excultũ, is unus liber
Thalmudi satis esset ad animos uestros à iudaismo auertendos, & à
doctrina & fide uestrorum rabinorũ. Sed uos ad omnia estis cæci &
surdi, præterq; ad quæstũ pecuniæ. Leuior mihi & expeditior esset
cum gẽtili cõcertatio. adferũt hi ad disceptationẽ ingeniũ, iudiciũ, co
gnitionem rerũ uariarũ, omnisq; memorię antiquitatis notitiã, atten
tionem animi ac moderationẽ. uos nihil nisi obstinatã pertinaciam, B
ignorantiã uniuersorũ, & rabiẽ cuncta damnãdi. IVD. Omitte ista
quæso odiosa, & ad institutũ reuertere. CH. Colligamus ergo nos
ipsos. Est æternus Deus, immẽsæ potestatis, sapiẽtiæ, bonitatis, sibi
per se sufficiens, bonisq; uniuersis ex se cumulatissimus, atque hac de
caussa summe beatus: maior deniq; & melior per omnia, q̃ uel cogi-
tari ab humano possit animo. Si optimus est, nemini inuidet: nec est
caussa cur inuideat, si potẽtissimus, & cuius uolũtati nihil potest obsi
stere, obtẽperant cœli ac terra. mitissimus est igit̃, & mansuetissimus.
Quòd si est optimus, uult benefacere omnibus: & quia potest & uult,
profectò benefacit ijs omnibus qui se illius beneficijs nõ subtrahũt. li
beralis est, igit̃ & mitissimus. Quę omnia nõ ut de homine dicunt̃ ali
quo, sed de natura infinita infinitè, nõ admistione cõtrarij cuiusquã,
ut in nobis, sed pura sunt illic omnia, nec aliusmodi esse possunt. non
enim optimus est Deus, ut homo, in quẽ aliquid incidit malitiæ, uel
potest incidere. pura sunt in illo omnia, & perfectissima. talia fuerũt
ab æternitate, talia perseuerabũt seculis interminabilibus. an nõ talis
uidetur tibi infinita illa & suprema natura? IVD. Ita profectò. CH.
Nec aliud est dignũ de illa uel sentiri, uel cogitari, uel existimari. IVD.
Mea quidẽ sentẽtia nefas esset inexpiabile, aliter de illo cogitare. CH.
Planè grãde nefas. Sed nec te rem credas maximã præstare, quòd ita
de Deo sentias, ut par est. fecerũt hoc idem nõ pauci de gẽtibus, quo-

rum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A rum patribus nec erat Deus locutus, ut uobis, nec legẽ tulerat. IVD. Atqui res eſt mihi utiq; nõ parua, ut ſunt plericq; noſtrum in hac de diuinæ ſubſtãtiæ ſentẽtia craſſi, & nõnihil uti iam intelligo, ſi modo eloqui liceat, impij, ac in Deũ blaſphemi. CH. Atqui pietatis totius fundamentum primũ & baſis eſt, de Deo, uti dignũ illo eſt, ſentire: tum de homine: de quo quid exiſtimes, peruelim audire. IVD. Quid exiſtimarem aliud, quàm de animali infirmo & miſero? quemadmodũ Iob eum deſcribit: Homo natus de muliere, breui uiuẽs tempore, repleẽ multis miſerijs. CH. Etiã, ſed aliquid maius eſſe ac præſtabilius oportet, de quo idem uir Dei dicit: Etiã ſuper hunc aperuiſti oculos tuos, & me adduces in iudiciũ tecum. & Dauid: Quum uideo cœlos tuos, opera digitorũ tuorũ, lunã & ſtellas, quæ tu es fabricatus: quid eſt homo quòd memor es eius, aut filius hominis quòd uiſitas eum? Res eſt profectò excellẽtiſſima, cum qua Deus dignaẽ loqui, uerſari, legem ei ferre, pactũ & fœdus cum eo ferire. Cedò, ex quibus tandẽ partibus homo eſt compoſitus? an nõ homo ex animo & corpore? IVD. Nemini hoc eſt dubitatũ. CH. Corpus nónne caducũ eſt, & mortale? IVD. Ita eſt planè. CH. Animus an nõ ſempiternus? IVD. Nondũ id quidẽ ſatis inter noſtros conſtat, propter dictũ illud Solomonis in Eccleſiaſte: Quia exitus eſt filiorũ hominũ ſicut exitus brutorum. CH. Totã ipſam ſententiã mihi excute, & expẽde diligẽtius, quæ altius repetita ſic habet. Et uidi amplius ſub ſole, in loco iudicij impietas, & in loco iuſtitiæ iniquitas. quod quũ ad rationis æquitatisq; normã reuocarem, intellexi nõ eſſe diuinæ iuſtitiæ hæc ita præterire, ſic cõfuſa. itaq; iuſtum & impiũ, quos humana cenſura nõ diſtinguit, ſed permiſcet, Dominus ipſe qui eſt iuſtiſſimus iudicabit: & ueniet tempus, quum de ſingulis rebus pronũciabitur iuſtũ iudicium à iuſto Deo. Interea uerò dedit Deus homines in uita hac ſimiles brutis, ut qui rem oculis tantũ corporis animaduertat, nihil exiſtimet inter hominẽ & belluã intereſſe ortu, occaſu, progreſſu, nec poſt mortẽ uidet ſpiritũ filiorũ hominũ ad conditorẽ ſuum redire. cogitatio hæc tentatio eſt Domini, ut uideat an homo ſic reputãs ſupra belluã ſe eriget, an abijciet ſe in uoluptates corporis, & in curã ſolũmodo rerum præſentiũ. Hic quidẽ uidetur mihi eſſe ſenſus loci illius. nam idẽ Solomon in eodẽ opere apertius, & quidẽ ubi ſe colligit, & loquitur iam ſine perſonis & dialogiſmis: Et reuerteẽ, inquit, puluis in terrã unde fuit, & ſpiritus reuerteẽ ad Deũ, qui dedit illũ. Itaq; de animæ immortalitate non quæro quid aliqui ex plebe ueſtra delyrent, ſed quid ipſe cum ſanioribus ueſtrorũ rabinorũ ſentias. IVD. Animos profectò nõ interire cũ corporibus, ex pietate noſtra eſt. Nã in aduẽtu Meſſiæ reſurgẽt pij omnes, & in terra promiſſionis affluẽt copijs bonorum omniũ, uiuentq; tranquilliſſime, ac beatiſſime. CH. Quid mali, non etiam reſurgent? IVD. Non omnes, ſed quidã ex illis, ut ſit iudicium

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Domini,& uideãt mali beatitudinẽ bonorũ, qua cruciẽtur. quemad A
modum eſt in pſalmis: Peccator uidebit,& iraſcetur. CH. Multa uideo eſſe in iſta opinione abſurdiſſima & impia. Primum quòd Solomon in Eccleſiaſte, ſicut dicebã modò, poſteaq; uniuerſa dixiſſet eſſe confuſa in hoc æuo & permiſta, ad poſtremũ ait reſeruari omnia ad iudiciũ Dei futurũ, quod non poſſet eſſe uniuerſale & æquũ, ſi aliqui malorũ reſurgerẽt, nõ omnes. & in pſal. 62. Tu domine reddis cuiq; iuxta opera ſua. Quid uerò neceſſe eſt malorũ aliquos reduci in uitã, uidelicet ut ſpectatores ſint fœlicitatis bonorũ: an nõ plurimi ſemper erunt adhuc mali & profani, ritus impios ſectantes, qui id uideant, ſi quid hoc ad rẽ facit. Iam & malos iſtos, qui uiuẽt Meſſiæ tẽporibus, qui perſequentur pios, & illorũ fœlicitate torquebũtur, quando iudicabit Dominus? Adde his, quòd ſi omnes qui aduentũ Meſsiæ ueſtri expectarunt, reuerſuri ſunt ad hanc lucem, ut fruãtur uitæ bonis cum Meſsia, quę Palæſtina illos capiet, etiã ſi cõſtipentur, ut fici aridæ, uel uuæ paſſæ in fiſco ſparteo? quæ alimẽta illis ſuffecerint? nec minus caperet mundus malos, ſi multi eorũ redderẽtur uitæ. Age uero quid facient boni in terra promiſſionis? IVD. Fruentur bonis. CH. Quibus tandẽ bonis? IVD. Voluptatibus per uniuerſum corpus, copijs rerũ omniũ, auro, argẽto, domibus, ſupellectile, & inſtrumẽto domeſtico, cibis, iucundiſſime ſine ulla interpellatione per ſummã quietẽ & ſecu B
ritatẽ. CH. Atqui ſancti & pphetæ & optimo quiſq; ingenio ac præſtantiſſimo, eiuſmodi corporis uoluptates maxime ſunt ſemp aſpernati: unde ampliſſimã aſſecuti ſunt & laudẽ apud homines, & apud Deũ cõmendationẽ: ut Hieremias, Eſaias, Heliſeus, Daniel, & alij q; plurimi. Quòd ſi illa eſt hominis beatitudo, pfectò Deus in hac uita guſtũ eius aliquẽ charis illis ſuis prębuiſſet, ut ſcirẽt iam nũc qd eſſent ab eo poſt fata expectaturi. Quæro aũt, an in illis hominib. qui bonis eiuſmodi fruent cũ Meſſia, mãſura ne ſit hæc naturæ cõditio, an penitus ſint immutãdi? IVD. Hæc eadẽ. CH. Ita uidetur. nã alioqui non ducerẽtur ijs rebus, quibus nũc natura hæc noſtra capit, ac delectat. Si ergo ingeniũ hoc idẽ in illis erit, neceſſe eſt ut exurgãt animorũ motus, in alijs arrogãtię, in alijs inuidię, in alijs prauæ cupiditatis aut iracundiæ, quæ interturbẽt requiẽ illã & beatitudinẽ. IVD. Nõ erit ita. nã omnes erũt boni. CH. Quantũuis ſint boni, nõ erũt meliores q; Adã, cuius tamẽ probitas & recta ratio ab animi perturbatione uicta & proſtrata eſt. Age uero num nõ exiſtimas Meſſiæ temporibus futuros aliq̃s in alijs ſectis & religionibus, qui cũ animi quiete maximis uitæ huius bonis perfruãtur? num nõ & inter uos eſſe aliq̃s cenſes? iſti ergo fœlices ſunt ſine Meſſia. & aliæ res poſſunt dari homini, maximum illud q̃d uos per Meſſiã unicũ aſſecuturos uos ſperatis. IVD. Quid uos de CHRISTO ueſtro? nónne cõceditis poſſe ſeruari aliquos, qui nihil de illo audierint? fruſtra ergo uenit. CH. Nihil hoc habet

A habet cum eo, q̃d dicebã, cõmune. Nam qui ſeruatur, Dei munere ac ope ſeruat̃, qui Deus eſt CHRISTVS noſter. ita q̃d nos colimus apertius, ille colit obſcurius & tectius. quid ſimile habet in illis uitę cõ pŕjs Meſſias ueſter? De fœlicitate autẽ bonorũ Eſaias dicit, quòd nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor & cogitationes hominum aſcenduńt, quæ ſuis præparauit Dominus. Sunt ne hæc corporalia, quę nec cogitatione poſſumus cõſequi? Sed Meſſias tamen iſte uiuet ꝑpetuò, an morieť aliquãdo? IVD. Noſtrorũ eſt ſententia, morituũ eum, ſed progenie illius ei fore perſimilẽ, quæ in illis nos bonis tuebit̃ ac cõſeruabit, ad quæ Meſſias nos adduxerit. CH. Atqui in pſalmo ſeptuageſimo primo dicitur, annos illius per omnes generationes duraturos, ut in perpetuũ ſedeat corã Domino. Quid uero obſtat, q̃ minus & poſteri illius ſint etiã Meſſiæ? quandoquidẽ nõ parũ eſt parta ſemel bona cõſeruare. Quòd ſi Meſſias morietur, nõ dubiũ eſt, quin ſitis uos etiã tũ morituri. nõ enim meliore eritis cõditione, cꝫ ille. IV. Nihil dubiũ. CH. Quæ ergo eſt fœlicitas hæc, diluta metu amittẽdi? Iam ergo & erũt illic cõnubia, & ortus ac interitus: quid attinebit mortuos in uitã reuocare, quũ progenies per generationẽ poſſit reparari? ut in hoc mũdi curſu? & de mortuis redibit eadẽ quæſtio, & tota res eódem recidet, ut inter uitã hanc & alterã illã ſempiternã ſuperflua ſit
B illa reſurrectio ad edendum ac bibendũ, ceu quis ex ſuaui & cõtinuo ſomno ſurgat de media nocte ad potandũ, ut rurſum obdormiſcat. Animus enim poſt hoc Meſſiæ regnũ nónne permanebit in omnem deinceps æternitatẽ? IV. Sic creduńt multi noſtrorũ rabinorũ. CH. Neceſſe eſt omnes id credere, quod eſt ſacris literis aperte traditũ & explanatũ. in pſalmis enim dicit̃, Iuſtos in perpetuũ uicturos, & precioſam eſſe in cõſpectu Domini mortẽ ſanctorũ eius, & mortem peccatorum peſſimã. Cur hæc peſsima, ſi nihil poſtea ſequit̃? aut cur illa precioſa? Imò uiliſsima eſt, ſi nõ aliter iuſtus extinguitur, q̃ animal mutum, cuius nihil reſtat. Daniel quoq; 12. Et multi dormiẽtes in terræ puluere expergiſcentur, hi ad uitã æternã, illi ad opprobriũ & cõtemptum ſempiternũ. Baal item gentiliũ propheta, non delicias uitæ huius optat, ſed, Moriatur (inquit) anima mea morte iuſtorum, & fiant nouiſſima mea horum ſimilia. Poſtremò ex cõſideratione humanæ conditionis ac præſtantiæ, tum diuinæ magnitudinis ac potẽtiæ ſatis declaratur, non in corporis huius commodis ſitam eſſe beatitudinem, ſed in eo quod in homine eſt potiſſimũ ac excellentiſſimũ, nẽpe in animo: & nõ in uitæ huius curriculo laborioſo atq; ærumnoſo, ſed in bonis ſempiternis: idq; magnitudinẽ illã & munificentiã Dei amicis ſuis dare pro pietate erga ſe, æquius eſt ac decentius. IVD. Nullum ne præmiũ dabitur corpori, ſocio atq; adminiſtro laborũ animi? CH. Dabitur ſanè. ſed te ipſum uelim cõſultum, quale præmiũ dares corpori obſecundãti animo ſuo in omni ꝓbitate ac religione? nónne

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quod eſſet ei optimũ & optabiliſſimũ? IVD. Quid ni? CH. Perpẽde A
quæſo, utrũ ſit corpori melius eſſe, bibere, dormire in hac cõditione
uitæ uiliſſima ac miſerabili, an ſolui iugo iſto ſeruitutis, trãſire ad con
ditionem uitæ liberã ſine afflictione morborũ, abſq; neceſſitate edẽdi
& bibendi, ut ſe tueat? Quis eſt hominis ſenſu præditus, & animo ad
humanitatẽ informato atq; imbuto, qui nõ uideat hoc eſſe potius atq;
optabilius? Viuet igitur uitã beatiorem quàm ut cogitari poſsit, non
in cura & ſolicitudine uerſabit, quo prementibus hiſce neceſsitatibus
ſatisfaciat, & expleat inanes ſemper uoluptates, ſed tranquilliſſime &
ſuauiſſimo quodam ſenſu in æternitate ſua perſeuerabit, nõ amplius
mancipiũ animi ſui, ſed ſocium & compos fœlicitatis. Huic animi &
corporis beatitudini eſt ne aliquid quod poſsit cõparari? ſicut Eſaias
ſcripſit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec aſſequi mens po
teſt, quæ Deus amicis ſuis præparauit. IVD. Nõ uideo quid poſſit
dici ſublimius aut præſtabilius, mihi uero præclare uidẽtur hæc dici
omnia, atq; etiã optabiliter. CH. Iſthuc ergo maximũ eſt & excellen-
tiſſimum, q̃d homini dari à Deo poteſt munus. IVD. Ita uideť. CH.
Iam ne intelligis, nihil tam cõuenire uel hominem à Deo beneficẽtiſ-
ſimo poſcere, ac ſperare, uel Deum amicis ſuis tanq̃ beneuolẽtiæ ſuæ
ſummũ ac abſolutiſſimũ donũ promittere, atq; elargiri, cẽq; uitã illã in
cœlis immortalẽ: & hoc eſt utroq;, tũ dante, tũ accipiẽte, dignũ. cæte- B
ra inferiora ſunt multo & hominis dignitate, & maieſtate Dei: haud
ſecus q̃ ſi quis à maximo & potẽtiſſimo principe pro ingentibus ſuis
erga illum meritis ac officijs, uel fiducia regalis munificẽtię fretus, cal
ceos aliq̃t poſcat ueteres ac detritos: rex uero in eo cõcedẽdo munere
intentus eſſet atq; occupatus. Quid enim humana omnia uitæ huius
præ illa immortalitate ſunt aliud, q̃ nobis ueteres calcei, aut panni ui-
liſſimi, quę Deum promittere pro religionis præmio, uel hominẽ po
ſtulare, quid aliud eſt, cẽq; & diuinã & ſuã dignitatẽ conculcare, atq; ha
bere pro nihilo? IVD. Repugnãt quidẽ noſtri, & furenter reclamãt,
ſed mihi certè iſthuc fit probabilius. CH. Hæc ergo crebro apud ani
mum tuũ recole, reuolue, reputa. Nam ſi tenueris, maxima erit tibi ad
Chriſtianiſmũ uia cõfecta. IVD. Teneo equidẽ, ſed eam iſtã de Chri
ſtianiſmo uiã nondũ perſpicio. CH. Faciã ut uideas. Nõne ponebať
nobis dudum, ſpiritũ eſſe Deum ſimpliciſſimũ, incorporeũ, nullius
omnino rei indiguũ: rerũ aũt uniuerſarũ, quarũ cõditor eſt & guber
nator, potentẽ? IVD. Poſitũ eſt. CH. Quòd ergo ut ne ueſcaris por
co, neue linũ & lanã conſuas præcipiat, quęro an referat ad utilitatem
aliquã & uſum ſuũ? IV. Abſit, ut ille his uel utať, uel indigeat. CH.
Quid porrò ad tuũ uſum, illũ dico præſtãtię tuę, hoc eſt animi ac men
tis tuæ immortali ac prope diuinæ cõgruentẽ & condignũ? Tu æter
nę beatitudini es cõditus, illuc tendis: illuc ut pueniás, Deo te adiũgis
cultu & amore. quæſo te, quid ad iter illius fœlicitatis uel eſus porcinę
facit,

A facit,uel lana lino affuta, & alia quę ſunt in lege ueſtra eiuſmodi innumerabilia? Nam ſi è dignitate & decẽtia eſt tum magnitudinis & bonitatis Dei immenſæ ad beatitatẽ illam uocare, tum hominis ratione prædiți,& ad immortalitatẽ facti,eam quærere ac ſectari,reliqua ſunt infra dignitatẽ.Iſta profectò quæ ad fœlicitatẽ illã nihil omnino pertinent, uilia atq; abiecta ſunt,& cura Dei præcipientis indigna. nimis enim hominẽ deijcitis, nedũ Deum ipſum, ſi occupatũ utrunq; in re tanta quãta eſt immortalis & ſempiterna beatitudo,Deum ut tradat, hominẽ ut accipiat,ad res reuocatis ac retrahitis à tanti boni cura alienas atq; abhorrentes,& quidẽ ſub ſpecie religionis,quæ uia eſt ad immortalitatẽ unica. Quòd ſi Deus tãtus eſt,quantũ eum exiſtimari fas iusq; eſt, non de rebus uiliſſimis aut ſuperuacaneis tradiderit uobis præcepta pietatis,ſed de maximis, & ſe & ueſtris animis qui immortales ſunt dignis. Hoc ſi ita eſt, apparet profectò illa omnia de ſue,de lepore,de cibis,de ueſtimẽtis, nõ corporaliter eſſe accipiẽda, ſed ſpiritaliter,non ad carnem, ſed ad mentẽ referenda:ita demũ fiunt & Deo apta,& homini. IVD. Atqui utile eſt nõ ueſci porco,ex cuius eſu fiunt homines leproſi. CH. Ridiculũ prorſus. quaſi de eo quod corpori eſt utile, uel noxium, conſtituta ſint præcepta religionis ſummi Dei.Mitto diſputare de eſu porcinæ, quam Hippocrates, Galenus,
B & medici ſuper cæteras omnes cõmendãt:& alius eſt ſapor porcinæ in alijs regionibus,alia utilitas. quid de lepore,quid de alijs auibus & piſcibus? ſed prætereo hæc, quæ medicorum ſunt præſcribere.neq; enim tradebat uobis Deus rationẽ uictus, ſed legẽ mẽtis,qua ipſum coleretis.Quid dicã de oblationibus,de cæremonijs?quæ conſideret quis quantũ uoluerit, & uertat omnem in partem,nullã rationẽ inueniet,cur ita potius pręceptũ ſit quàm aliter:nec Deo ſunt accõmoda, nec animis noſtris ad probitatẽ conducũt, nec ad ualetudinẽ corporibus,nec in ullũ uitæ uſum ualẽt,niſi interpretatio altior & ſublimior ſpiritalis acceſſerit, quæ faciat bonis noſtris congruere, Deo & mentibus noſtris eſſe conſentanea,quæ antea ex craſſo literæ ſenſu nepueris quidem erant uel digna uel congruentia.

DE INTELLIGENTIA SACRARVM LITERARVM.

IVD. Atqui nolo ego in uerbis Domini mei inquirere, ſed obſeruare ea quæ ſcio mihi eſſe à Deo tradita:nec uolo rationẽ meã efficere menſurã & normã uerborũ Dei, ſed ſubdo eam Deo.nam Deus eſt ſapiẽtiſſimus : ego uero,ſicuti eſt in pſalmis, Vt iumentũ factus ſum apud te. CH. Iſta tanta ſimulatione modeſtiæ uel ſocordi, uel uafra ac ſubdola (nam non ad modeſtiã ſpectat, ſed ad odium noſtri, uel ut torpori ingeniorum ueſtrorum in rebus præclaris indulgeatis) efficitis,ut dum timetis ne aſpiciatis

aſpicitis illicita, nec aſpiciatis neceſſaria. Nullo modo poteſtis legere A
ſacras literas, quin adhibeatis mentẽ, & iudiciũ, & rationẽ tanq; ducẽ intelligentiæ. alioqui nõ eſſet legere, ſed ludere puerorum more, qui grandia trutinant uerba ſine ſenſu ullo. IVD. Nos ſeruamus ea ut iuſſa ſunt nobis, & tradita. nolumus interpretatione humana, diuina uerba quò nobis libitũ eſt detorquere. CH. Dictum ridiculũ, & eo magis, ſi ex animo diceretis, & non temporis gratia. Cur ergo apud maiores ueſtros fuerũt ſcribæ & phariſæi, qui legem enarrarent? cur deinceps tot rabini? ex quibus collectũ Thalmud: quorũ ſi interpretationes perſequi cœpero, fiet infinitũ. quiſq; uia ſua inſiſtit: & qui inter eos paulò ſunt ſaniores, chriſtianiſſant. Ergo inter uos ſacræ literæ admittũt ex iudicio ſapientũ enarrationẽ, ad nos non admittũt. num non ſentitis loqui uos ex animi libidine, nõ ex ratione? At uerò cuiuſmodi in lingua nõ uultis explanationẽ adhiberi? Primũ an non in ueſtra, ſicuti in quauis alia, uocabula ſunt rara & inuſitata, quæ nõ omnes capiunt? ea uero an nõ egent explicatione? Iam loquẽdi formulæ obſcurę, iam diſtinctio, & interpũctio. quid, quòd olim carebatis uocalibus, in quarũ loca ſucceſſerũt punctula. tanta ambiguitas, & tam breuis trãſitus ad ſignificationes uerborũ diuerſiſſimas, notula una uel elemẽto addito, detracto, inuerſo. quid orationis cõciſio, & infantia? adde his translationes tam crebras, adde ænigmata: quæ ſi ſunt B
in lingua ulla, maxime in ueſtra. quo fit, ut nulli ferè duo Hebræi in ſenſu ſacrarũ literarũ paululũ obſcuro cõſentiant. Hæc omnia ſimpliciter ſunt recipienda, & nudè, explanatione quacunq; ac declaratione detracta & reiecta? Quid autẽ illa figurata? quæ ſi ſimpliciter, & naturaliter, & ſine tropo intelligãtur, nihil ſit nõ modo abſurdius, ſed nec magis impiũ, nec cauſſa pluriũ errorũ & maiorũ. Faciamus, inquit, hominem ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã. Habet ne Deus imaginem hominis ſimilem? Brachiũ, oculus, auris, digitus, cor, ira, pœnitentia, labor Domini, quoties in ſacris literis occurrunt, intelligemus iſthæc omnia ſimpliciter, naturaliter, ſine figura? IVD. Omnia illa ſunt per translationẽ intelligẽda. CH. Ita eſt planè, & hoc ſolũ uolebã ex te audire. ergo eſt opus ſanctis literis explanatione aliqua. IVD. Ita planè uerborũ, non ſenſorũ. CH. Ex quibus uero cõſtant ſenſa, niſi ex uerbis? Quid autẽ, an nõ in ſenſu eſt obſcuritas pleriſq; in locis? ut in illo ipſo, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã: &, Pœnitet me feciſſe hominẽ, Laborare me feciſtis in ueſtris excogitatis, Feſſus ſum, & alia, quæ in Deũ nullo modo poſſunt cõpetere: gladius Domini, arcus Domini, ſagittę Domini. an etiã gladiũ habet Deus omnipotẽs, & arcũ, & pharetrã cũ ſagittis, ut Cupido gẽtiliũ? Quòd ſi brachiũ Domini p translationẽ dicit de eius potẽtia, & oculus de ſciẽtia rerũ uniuerſarũ, & gladius de iuſtitia & ultione, qui ſcis

an

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A an etiam quum uetaris uesci porco, porcus pro immũdicie sumatur, sicut leo pro atroci, lupus pro uoratore? IVD. Non sumitur. CH. Qui scis? quæ norma distinguet hæc? IVD. Magistri sunt qui docẽt. CH. Magistri isti nónne docẽt adiuti ratione, iudicio, doctrina, quæ ratione elicitur? IVD. Etiam. CH. Sensim ad me deflectis. hæc ipsa erit dux in sacris literis intelligendis. IVD. Atqui debet ratio nostra subdita esse rationi diuinæ. CH. Etiã profectò, dum de ratione diuina constat, deq; eius sensu. Sed interea dum non constat, non habemus aliam seu intelligendi uiam, seu normã, quàm mentem nostram. IVD. Vin tu ergo rationem tuam mensuram rationis diuinæ facere? CH. Absit, nolo ut ratio mea plus ualeat apud me, quàm ratio Dei. Sed in omni præcepto considerantur duo, intelligentia & caussa. ut, Diliges inimicum tuum: quid sit diligere, & quis inimicus, si Deus di serte non explanauerit, ratio me mea docebit. cur uero diligam, & cur mihi præcipitur, non inquiram. IVD. Atqui ego tanto melior atq; obsequentior, qui pareo ijs quæ non intelligo, nec inquiro in rationẽ Dei. CH. Quomodo ergo scis te Deo obtemperare, si nõ intelligis, & ratio repugnat esse à Deo? Age enim si dicat tibi Deus, nunc esse medium noctis, oculi uero tui uident esse medium diei, quid facies? IVD. Non credã esse Deum, qui id dicat. CH. Fac constare tibi non
B minus, quàm constat Deum dedisse legem uobis per Mosen. IVD. Quæram ex eo dicti sui intelligentiam, sensum, mentem. CH. Fac recessisse statim, sicut data lege, ne sit amplius facultas conueniendi. IVD. In angustias me redigis. CH. Age uero, quum dicitur tibi uerbis Dei, Populus hic in tenebris ambulat, quid intelligis? an ambulare illos in nocte obscura sine lucernis & facibus? IVD. Nihil tale, sed cæcitatem & ignorantiã mentis. CH. Si illud intelligas par est, esse mediã noctem, tenebras uersari in animis densissimas. IVD. Quid ni? CH. Quis te id docet? IVD. Video quò me adegeris, ratio. CH. Hæc est ergo doctrix, hæc uia, index, canon. Id autem minus eris admiratus, si scias quid sit ratio nostra. IVD. Quid tandem est? CH. Radius quidam immensæ illius diuinæ lucis deriuatus in nos, eaq; de caussa quo hic radius purior est & copiosior, hoc conformior fonti suo: & quo conformior, hoc ad ueritatem propinquior. ita mens exercitata & exculta recte institutione altius se attollit, quàm deiecta & torpens. atque eo magis, si affulgeat aliquid diuinæ lucis, quæ se per uniuersum genus humanum spargit. sicut in Psalmo dicitur, Qui docet hominem scientiam. qua scientia bene usi multi extra Israëlem ad fauorem Dei peruenerũt, sicut Iob, & princeps omniũ Abraam. IVD. Atqui uetant sacræ literæ, ne quid uel addatur, uel detrahatur uerbis Dei, ut in Deuteron. & Prouerb. & Esaia. CH. Cur ergo Thalmuth auxit præcepta ad numerũ 117, quæ seruatis accuratius, quàm

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quàm diuina illa expreſſa in lege? IVD. Et uos quid feciſtis? an non A
ad Euangelium adieciſtis quàm plurima? CH. Multo diuerſa eſt no
ſtra cauſſa, neque nunc id agimus. de illa enim, quum uoles, nunc de
ueſtris pergamus dicere, ſicut inſtituimus. Nos quidē fatemur, men-
te, & iudicio, & ratione opus eſſe ad noſtra intelligenda atque inue-
ſtiganda, quemadmodum ad res alias omnium artium & diſciplina-
rum quaſcunq;. Expende porrò uerba ipſa legis ueſtræ: Non adde-
tis, neue detrahetis ad uerba hæc. interpretatio uero & declaratio di-
cti alicuius nihil addit, nihil detrahit, nec ſenſum mutat, ſed explanat,
& intelligentiam obſcuritate oppreſſam profert in lucem, quo me-
lius quod iuſſus es facere exequaris. Si quis enim dicat, tege caput ga
lero, ignoret alter quid ſit galerus, ſi ego id explico, uideor ne tibi ap-
ponere aliquid præcepto, uel auferre, & non potius præceptum cla-
rius reddere, & ad obeundum expeditius? Si quis dicat proclui in
uoluptates ac libidines filio, ne fias porcus: explano ego, ne fias ſordi-
dus, obſcœnus, immundus: non muto conſilium, ſed efficio, ut poſ-
ſit prodeſſe expoſita intelligentia. Deus enim, qui populo ueſtro de-
dit legem per Moſen, & nobis gratiam ſuam per filium ſuum, idem
dedit homini mentem, & opus mentis præcipuum rationem. Itaque
præcepta ſua quū dicat ea menti (loquitur enim ad cor) uult ut mens
non examinet atque expendat menſura ſuæ intelligentiæ, ſed ut intel B
ligentia tanquam manu porrecta accipiat, ratione recolat, meditetur,
tractet, uerſet, & in opus quum uſus poſcit transferat. Quoties ipſæ
ueſtræ ſacræ literæ uos coarguūt, quòd capite in terram deiecto mo-
re pecudum, non uultis mentes ad intellectum diuinorum præcepto-
rum attollere? quod uelut conquerens Dei nomine ac perſona dicit
Dauid: Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in uia hac qua gradieris,
& firmabo ſuper te oculos meos. Quoties Deus & ſancti eius pro-
phetæ intelligentiam ſuorum dictorum in uobis deſiderant, & con-
queruntur de uobis, quòd oculis quidem uidetis, & auribus auditis,
intelligentia tamen caretis eorum quæ oculis & auribus non perci-
piuntur, ſed ſola mentis agitatione atque exercitatione? Id ſi quan-
do aliàs, hoc certe tempore maxime in uos competit. Dominus per
Eſaiā dicit: Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quòd non
haberet ſcientiam: & populus glorioſus eius, populus famelicus: &
multitudo eius, populus aridus ſiti. & per Oſeam 4. Succiſus eſt po-
pulus meus, quia eſt abſque ſcientia: quia tu ſacerdos ſcientiam repu
liſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi. Quanti uerò facienda
ſit ſcientia atque intelligentia ſacrorum oraculorum, per Hieremiam
Dominus demonſtrat, qui magni muneris loco promittit: Dabo uo
bis paſtores iuxta cor meum, & paſcent uos ſcientia & intellectu. &
quidem de tempore Meſſiæ hoc dicitur. prius enim dixerat: Conuer

timini

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

timini filij rebelles, dixit Dominus, quia ego dominatus sum uobis, & assumam uos unum de ciuitate,& duos de familia, & introducam uos in Sion. An non affirmatis uos futurũ iuxta Esaiæ & Hieremiæ uaticinia,ut in aduentu Messiæ omnes sint docti à Deo, nec proximus necesse habeat proximo suo dicere, doce me. Omnes enim cognoscent Dominum,à maximo ad minimum. Ergo interea dum ille uenit, hac doctrina mutua & intelligentia caretis. quomodo illius particulam potestis aliquam aliter consequi, quàm ductu rationis? quæ quum sit hominis maximum in hac uita bonum,profectò si cui est usui tributa à Deo, non tam ad cibum aut potum,ad tegumenta & ædificia paranda pertinet,quàm ad scrutationem inuentionemq; rerum maximarũ & excellentissimarum. Quorsum enim datur optimum instrumentũ,nisi ad optima? Quid uero est inter res præstantes religione præstabilius? Huc ergo ratio, uis, claritas est humanæ mentis applicanda & accommodanda,ut illud probe intelligamus, quod intelligi exercerique tantopere nostra refert. Quid dicam, quòd prophetæ ipsi uisiones suas uix intelligunt? Daniel enim ait: Et audiui,& non intellexi,& dixi,Domine quid in nouissimo horum? & dixit, Vade Daniel, quia clausa sunt & signata uerba usque ad tempus finis. Nónne inter uos alij alijs plus ualent ingenio, plus iudicio, studio,industria, diligentia? quos uos tanquam magistros & doctores
B aliorũ recipitis: & quæ omnes in synagogis uestris de lege Domini auditis,illi interpretantur, explanant,& iudicio uestro lucem obscuritati adferũt. IVD. Vera sunt hæc omnia. Sed quorsum pertinent? CH. Ad rem maximam,ut ratione & explanatione uerisimili adhibita legantur,tractenturq; sacræ literæ,nõ rudi illa intelligentia uerborum,qua nihil potest fieri absurdius. Et hæc fuit caussa cur nec uos, nec patres uestri agnoscitis Messiam, quia non uultis erigere uos ad considerationem rationis spiritalis,sed hærere crassitiæ literæ puerilis ac ineptæ,cõtra id quod decet hominẽ ac Deum. Quod si tantum malum patribus olim uestris accidit cæcitate uolũtaria,quum adhuc obtinerent Hierosolymas, & haberẽt peritiam legis,& doctores,qui dies ac noctes in scrutatione sanctarum literarum uersabantur, in patrijs sedibus, præsentibus ac integris tribubus, quid fiet uobis in isto exilio dispersis tribubus,ac penè extinctis,in ignorantia quę uos premit,imò opprimit? præsertim quòd post IESVM CHRISTVM, & Hierosolymorum excidium, non dederũt operam Rabini uestri, ut explanarent sacros libros,& dilucidiores traderent legentibus, sed ut omnia detorquerent ne quadrarent in IESVM. is fuit scopus interpretationũ ac declarationũ omniũ. Quòd si in hoc unum operam suam impenderũt,ut dictis per se obscuris caliginẽ atq; obscuritatem offunderent, cogita tu quantas effecerũt illas tenebras, quàm deflexe-

R runt

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

runt quæ erant recta, & quæ explicata intricarunt: præsertim quòd A
exoleuit paulatim inter uos lectio sanctarum literarū, illas tanquam
rem uetustate exanguem & languidam reliquistis, amplexi enarra-
tiones, commenta & somnia uestrorū rabinorum, ex quibus conflа-
tum est Thalmud, quod maioris esse apud uos authoritatis cœpit,
quàm ipsa Dei oracula. Et inter cætera ignorantiæ ac maliciæ uestræ
inuenta illud est unum, nullum esse locum in mysticis literis, qui non
possit septuaginta modis exponi. Accessit tantis demētijs authoritas
rabini Solomonis Galli, hominis non solum stulti, sed etiam furiosi,
qui interpretatiunculis partim impijs, partim ridiculis libros omnes
sacros fœdauit. & aiunt uestri, non posse illos intelligi sine huius ex-
planatione. Hæc quum scias esse uera omnia, quo ore audes à me po
scere ac exigere, ut ex dictis sanctarum literarum sine ulla interpreta-
tione, sine coniectura uerisimili, sepositа ratione omni, euincā ea quæ
proposui? Si ergo meministi te esse hominem, ad mentem debes re-
uocare tua omnia, quæ est optima & præcipua tui pars, & ex qua so-
la omnia in homine nascūtur bona & mala. Si recte sentitis de Deo,
ad spiritalem intelligentiam debes attollere eius uerba, non ad carna-
lem ruditatem, ac crassiciem. quanto esset pulchrior, & magnificen-
tior, perscrutatio mysteriorum sanctarum literarum ad sensum excel
sum & cœlestem, in quo ipsa inquisitio cum admirabili delectatione B
ac fructu pasceret animos? Quòd si uir sapiens, aut matrona casta ali-
quid dicat uel humile uel ineptum, uel subobscœnum, denique sua di
gnitate inferius, iniuriam nos illi remur facere, nisi id ad saniorem al-
tioremq; sensum transferamus: quod & uos facitis in Canticis Solo-
monis, sicuti par est. quàm id cōgruentius est in ijs agere quæ à Deo
ipso dicūtur? Græci Homerum suum, quòd tanti facerent, à fabellis
& rebus leuiculis ad grauissimas sententias traduxerūt, ut redderent
admirabiliorem, & ostenderēt iure ab se amari ac suspici. uos parem
ueneratiōnē diuinis uerbis negatis, in quibus quæ per metaphoram
sunt dicta, accipitis ad literam, & simplicem intellectum: imò detru-
ditis in cœnum. sicuti quod est apud Micheam, Deponet iniquita-
tes nostras, & proijciet in profundum maris: id uos re uera putatis fu
turum, deq; eo celebratis festum mense Septembri. Et quia dicit psal-
mus, Omnia mea ossa dicent, Domine quis similis tibi? concutitis to
tum corpus in quadā solennitate festi. Philo Iudæus in libro de Con-
templatione, acumen Christianorum in intelligētia scripturarum ue
hementer cōmendat, atque admiratur: quas beneficio apostolorum
melius intellexerunt Iudæi, qui illis temporibus uixerunt, nondum
confictis absurditatibus Thalmudicis.

QVO-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A QVOMODO DISPVTANDVM.

IVD. Vehementer probatur mihi iſtud uelut proludium ſermonis noſtri, quem una ex cauſſa mancum fore atque impeditũ tīmeo. CH. Qua tandem? IVD. Quia uideo te à cognitione linguæ Hebraicæ inermem. CH. Quid tum? IVD. Quomodo poteris citare loca ex ſacris literis, quę lingua ſunt Hebræa conſcriptę, & cõſignatæ? CH. Faciam quod ſolent homines, qui per nationes alienas peregrinantur, ut ſecum aliquos ducant interpretes, qui & ipſorum & aliorũ linguas norint. illi eis hoc præſtant, ut ex ignorantia ſermonum illarum gentium nihil incõmodi accipiant. IVD. Ita eſt planè. ſed neſcio quo pacto ſi tu me non intelligas, ægre inter nos poterit uel contractio uel communicatio procedere. CH. Non eſt id quidem dubium. ſed interpretationis beneficio fit, ut nihil ſit in intelligentia uerborum impedimenti. ut ſi tu de barbaro quopiam uel ſericum, uel aromata empturus, roges quanti ille uerò lingua ſua dicat, piper octo denarijs in libras ſingulas: interpres tibi id tua lingua referat, preciumq; uideatur tibi immodicum, & liceare denarijs quinq; aut ſex, erit ne de intelligẽtia cõtrouerſia, an de re ipſa? IVD. De re, non de ſenſu uerborum. CH. Ad eundem modum, quum citandi erunt ſacri libri, aſciſcam mihi interpretes do
B ctiſſimos quoſque, & diligentiſſimos in ſcrutatione ſermonis ueſtri, quantum quidem ego aſſequi potero. nam neq; hoc iudicare rite poteſt, niſi in eo ipſo eruditus. IVD. Iſthuc quidẽ probe. ſed quos tandem ſcies tu eſſe peritos linguæ noſtræ, cuius ipſe es ignarus, in tantis præſertim illius obſcuritatibus, ac difficultatibus, quæ ſenes etiam & ueteranos illius magiſtros plerunque irretiunt ac confundunt? CH. Tu quidem obſcuritates uocas ſanctorum librorum, ego uerò tenebras, & obſcuram noctem. non animaduertiſti quàm occurrãt in eis paſſim loca dura, difficilia, intricata dicta, obliqua, ambigua, ad uarios & diuerſos ſenſus flexibilia? unde inter rabinos ueſtros tantam uides diſcordiam, tot controuerſias, tot diſcrepantes ſententias, imò repugnantes, maximeq; cõtrarias. IVD. Equidem aduerti animum quandoq;, & miratus ſum noſtros hæc non cogitare. CH. In uia igitur tam ardua, difficili, obliqua, uaria, cœlo obſcuriſſimo, quomodo cenſes eſſe ingrediendum? IVD. Nimirum face aliqua prælucente, & duce præeunte. CH. Planè uideris mihi reſpondiſſe, ut homo bene uerſatus in uſu uitæ communis. Quale uerò uideretur tibi, ſi tenebris adderemus tenebras? IVD. Conducibile hoc quidem, ſi uelis longius aberrare. CH. Ergo quũ ea uia incedimus tam tenebricoſa, auferendæ ſunt procul animorum tenebræ, ira, odium, inuidia, arrogantia, pertinacia, quæ etiã rebus dilucidiſſimis, atq; in ipſo meridie tetram caliginẽ denſasq; tenebras offunderẽt. Hæc in primis neceſſe

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

eſt iubeamus conquieſcere, imò abeſſe quàm longiſſime, dum de ſanctis oraculis differimus. Nec incendaris animo, quòd Chriſtianus aliquid dicat contra receptas uobis opiniones, contra ueſtrorum rabinorum dogmata. ſi non lubet ſtatim aſſentiri, neque id ego abs te exigo: at ſuſtine te pauliſper, & audi æquo animo, ut poſſis expendere, quid ſit quod dicatur, & quale. IVD. Video ſummota impedimenta, quæ nam nunc adiumenta adfers? CH. Nempe de luce ac duce loqueris. IVD. Etiam, de his ipſis. CH. Lux & dux, quando uerba ipſa non ſufficiũt, erit nobis illa, quam dudum dicebam accenſam in noſtris pectoribus ex diuino illo & ſempiterno igne rationem, ſiue examen iudicij. Hanc dedit nobis Deus pro ingenti munere ducẽ ac lucem actionũ omniũ uitæ. & in rebus perplexis, intricatis, obſcuris, arduis, difficillimis aliam rem ullam eſſe inter nos non reperio, qua poſſimus pro luce & duce uti, quàm rationẽ uel noſtrã, uel alienam: & in aliena quoq; noſtra eſt opus. neque enim aliena nobis perſuadebit, niſi cõgruat cum noſtra. IVD. Noſtros quidẽ homines, ut ſunt in rebus eiuſmodi duri atq; inexorabiles, haud ſanè experireris in iſtis quæ poſtulas ualde cõmodos. ſed mihi tamen uidentur iſta quæ poſuiſti æqua in primis, & ad ueri inueſtigationem apta & cõducibilia. CH. Planè eſt ita. nam quis, malùm, furor eſt, in dicto obſcuro & difficili dicere, ego ſic intelligo, nullã adferre aliam intelligentiã? Exquiſitio, expenſio, ratio, nugæ, blaſphemiæ, impietas. Si tam uos Deus formauit homines quàm nos, ſi ueſtra (ut uultis) meliora ſunt quàm noſtra, ſi ratio ipſa recta eſt, & æqua, nempe à Deo nobis indita tanquam re præſtantiſſima, & diuina, quid quæſo cauſſæ eſt, cur ſuſpicemini rationem potius à nobis ſtare, quàm à uobis? imò tanto plus cauſſam ueſtram adiuuabit, quanto & ea eſt melior, uerior, ſanctior: & ratio eiſdem qualitatibus prædita applicabit ſe, uidelicet ratio ad ſimilem ſibi naturam, eamq; amplexabitur, tuebitur, fouebit.

DE FINE AC PRAEMIIS LEGIS.

REdeamus igitur, ſi placet, ad propoſitum. IVD. Redeamus. CH. Via ergo ad Chriſtianiſmum certiſſima atq; expeditiſſima, ut dicebã, hæc eſt, hominem à Deo optare, quod ſit excellẽti ſuæ naturæ & ſublimibus deſideriis conueniens, & ſperare ab illo, deq; illo ſe accepturum cõfidere id munus, quod magnitudine & potentia illius cõdignum ſit: nempe à fœliciſſimo fœlicitatem, ab immortali immortalitatẽ. quibus rebus duabus fictus, appoſitus, natus eſt homo. in quo & animus ratione eſt ornatus, & uoluntas capaciſſima. quæq; nullis poſſit rebus cõditis impleri, ſolo Deo acquieſcit, & cuius natura atq; eſſentia ſempiterna eſt durationi apta. IVD. Cur non hæc apertis eloquebatur uerbis? cur ſemper

A ſemper terrena promittuntur in lege? CH. Quia loquebatur pueris rudibus, nondũ capacibus rerum cœleſtiũ. & ita ueſtra lex in cortice puerilis eſt, intus latet nucleus ſpiritus, quem CHRISTVS protulit ac oſtendit mundo. Pueros enim ad literas primaq; illa formandorũ morũ exercitamẽta, non allicimus oſtendendo opes, decus, & ampla illa quæ uirtutẽ ſequuntur præmia: ſed pyro aliquo, aut panis cruſta mellita, aut pollicẽdo calceos elegãtes. ita uos allicebamini ad culturã legis, rebus ſenſui expoſitis: nos uero CHRISTVS aſſuefecit æternitatem beatitudinis intelligere, cupere, ſperare. IVD. Promittitur corporalis res, & temporaria, quomodo igitur res ſpiritalis rependitur, & ſempiterna? CH. Quia & puero laganũ pro ſtudioſo labore proponitur, per quem laborem grande poſtea decus & magnæ opes comparãtur. Adducit Deus pater indulgẽtiſſimus & ſapientiſſimus homines corporeis rebus aſſuefactos, promiſſione illarum, ut poſtea id largiatur, quod uix eſſent ipſi auſi optare. IVD. Id ſi ita eſt, quid cauſſæ eſt quo minus aperte dixerit? CH. Non eſt ea dubitatio ingenio tuo digna. nam ſi ei qui ſupra ſenſus & res corporales ſenõ erigit, de ſpiritalitate dicatur, quid aliud fuerit quàm ſemoto colore quo alliciebãtur ſenſus, fructum omnẽ ſermonis perderet? mens illa nondũ capit: detractis autem ijs quibus tenebantur ſenſus, nihil ſupereſt iam
B quo res nitatur, ita cõcidat per ſe ipſa neceſſe eſt. Si tu quum puſioni tuo pyra & laganum oſtendis, ut itet ad ludũ literariũ, pariter de opibus, de uirtute, deq; ingenti uirtutis præmio facias mentionem, quid profeceris aliud, quàm ut parua cõtemnat, & magna nõ aſſequat? ita confundas omnia, nec ille quod tu cupis efficiat: quia nec grãdia intelligit, & parua iam pro nihilo habet. Ita ſi uobis ſpiritaliter eſſet locutus Dominus, excæcaſſet ueſtros oculos, uelut prolata luce fulgẽtiſſima. ideo dixiſtis Moſi, Ne loquatur nobis Dominus, loquere tu. & in eius ſignũ uelũ faciei ſuæ prætendit Moſes, in quam faciẽ radijs fulgentem intẽdere oculi ueſtri non ualebãt. Auſcultate Eſaiã manifeſtis uerbis de uobis teſtantẽ: Quem docebit, inquit, ſcientiã, & quẽ intelligere faciet? quod audiuit, ut pueri ſunt ablactati à lacte, auulſi ab uberibus. Nã ut mos eſt pueris, datur eis præceptũ poſt pręceptũ, præceptum poſt pręceptũ, linea poſt lineã, linea poſt lineã, parũ ibi, parum ibi, quia balbutientibus labijs & lingua altera loquetur propheta ad populũ iſtũ. Hactenus Eſaias. Si proponebant uobis rudia & craſſa, quia ſpiritaliũ nõ eratis capaces, quæ ratio fuiſſet enunciãdi ſpiritalia? IVD. Nullus ne tandẽ erat tum capax, omnes erãt pueri? etiã Moſes, etiã Dauid, Helias, Heliſeus, & alij prophetæ? CH. Erãt quidẽ in illo populo nonnulli, qui aliquid ſpiritalius de Deo, uti par eſt, ſaperent: ſed populus tamen nihil ſupra ſenſus aſſurgebat. quod oſtenderunt in deſerto, quando in tanta multitudine nemo inuentus eſt idoneus,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

qui loqueretur cum Deo, præter Moſen. ille autem, ac prophetę, qui A
erant ſapientiores, quibuſq; ſe apertius communicabat numen, altius intuebantur quàm populus: de qua ſcientia dicit Dauid, Incerta & occulta ſapientiæ tuæ docuiſti me. & in alio pſalmo: Retege oculos meos, & cõſiderabo mirabilia de lege tua. & in eodẽ pſalmo: Super ſenes intellexi, quia mandata tua dilexi, & ad ueram legis cuſtodiã da mihi intellectum, & cuſtodiã legem tuam, & cuſtodiam toto corde. Et quum Eſaias dicat, daturum Dominum ſperantibus ea quæ ſolus ſcit ipſe Deus, humanũ uero oculum nunquam uidiſſe: nõ dubium eſt, quin nõnulli de tantis illis bonis & cogitarint, & bene ſperarint. Sed quũ uobis loquebãtur ſapientes illi, planè uerbis & ſermone ſuo toto demonſtrabant uos eſſe pueros, puerilia promittunt pro executione diuinarum præceptionum, & ea dicunt de Deo tam craſſa, tam abſurda, ut uos intelligatis, quæ ſaniores philoſophi gentiũ erubuiſſent dicere: omnia humana membra, omnes affectiones ac miſerias noſtras Deo tribuunt. nónne hoc eſt ad pueros uerba facere?

DE ABROGATIONE LEGIS.

IVD. Vt fatear peccare noſtros in legis intelligẽtia, certe uos multo peccatis grauius, qui legem hanc nõ ſeruatis, quũ eſſe à Deo datã confiteamini. CH. Quia lex ea erat temporaria uſq; ad Meſſiæ aduentũ, qui illã prę ſentia & B
doctrina ſua illuſtratam ſuſtulit, repoſita alia multo excellẽtiore, magiſq; & ad hominis excellentiã accõmoda, & ad Dei maieſtatẽ. IVD. Atqui lex hæc noſtra ſæpenumero à Deo ipſo æterno nominatur & fœdus perpetuum, & pactum ſempiternũ, quaſi nunquã finiendũ. CH. Magis tu mihi argumentũ iſtud obijcis, uel perturbãdi mei gratia, qui ignarus ſum ueſtræ linguæ, uel ut tu mihi elabaris, quàm ut ualidũ eſſe arbitrere. neq; enim potes tu ignorare id, de q̃ uideo inter omnes cõſtare, qui quidẽ hebraicè norint, uocẽ illam Adolam, quod noſtri aliàs in æternũ, aliàs in ſempiternũ, aliàs in ſeculũ uertũt, non ſimpliciter dici de tempore, cuius finis ſit nullus, ſed uel de lõga duratione, uel indefinita, uel de eo q̃d cõtinenter duraturũ eſt ſine interpolatione: cuiuſmodi ſunt itẽ apud Latinos & Græcos, perpetuũ, perenne, iuge, infinitũ, de quo multa ſunt in ſacris literis exẽpla, ut Exodi 21. Seruiet ei in æternũ. nẽpe cũ diu uiuet, uel uſq; ad annũ Iubilæi. & Hiere. 25. de migratione Babylonica: Ponã, inquit, in his regionibus ſolitudinẽ ſempiternã. hoc eſt, uel diuturnã, uel perennem uſq; ad reditum è Babylone. nã ſtatim addit, Seruiẽt gentes iſtę regi Babylonis ſeptuaginta annis, & cõtinuò poſteaq̃ fuerint impleti ſeptuaginta anni, uiſitabo regẽ Babylonis, & gentẽ ipſam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & terrã Chaldæã, & ponã illã in ſolitudines ſempiternas. Iſthæc aũt ueſtra ſacrificia æterna nominant, quaſi cũ diu durabit lex nun-

A nunquã ceſſatura, nec intermittẽda ſuis tẽporibus, q̃bdiu eſſetis ubi li ceret exequi. alioqui Babylone ceſſarũt, etiã tot annorũ centenis inter uos: & Daniel ca. 12. prædixit. IVD. Quid ergo eſt uarietas in Deo atq; incõſtantia? CH. Vnde id colligis? IVD. Quia præcipit quod aboliturus eſt, fert legẽ quam ipſe idẽ ſit abrogaturus. CH. Eſt incon ſtantia in medico, ſi hodie iubeat ægrũ ſumere caſſiã, cras aloën: eſt in te inconſtãtia, ſi diſcedens domo præſcribas miniſtro, ut computet ra tionẽ hebdomadis, poſtea lectũ ſternat, tum uerrat cubiculũ, inde pa ret prandiũ? Eſt uarietas aut mutabilitas in Deo, quòd nunc arbores & ſtirpes omnes frondẽt, ac florẽt, poſt quatuor menſes erũt nudæ? IVD. Nõ ſunt hæ incõſtantiæ, quæ ſub eadẽ cõſtitutione cõprehen dunt. CH. Eundẽ in modũ ſub eandẽ Dei conſtitutionẽ uenit, ut uo bis traderet lex aſpera & dura, umbra ſpiritalitatis uobis cõgruẽs, po ſtea daretur ſpiritalitas uniuerſo hominũ generi. nec aliter in hoc ado leſcit mens & ſapientia humani generis, q̃p in unoquoq; hominũ, qui Dei cõſtitutione primũ infans eſt, hinc puer rudis atq; imperitus, tũ uir ingenioſus, eruditus, prudẽs. IVD. Explicatius aliquid & diluci dius uellẽ audire de ratione ferẽdæ legis. nã mirari ſatis nõ poſſum tra di legem à Deo, quã ipſe ſit mox abrogaturus. CH. Nõ poſſunt hæc paucis uerbis doceri, quę ingẽtia in ſe atq; admirabilia claudũt myſte
B ria: ingenio eſt opus, & ſedula attẽtione. IVD. Ecce me attentiſſimũ, & cunctũ in hoc ipſum. CH. Miſſurus Deus Meſſiam ſuũ, hoc eſt, ſeruatorẽ redẽptorem q̃ humani generis, uoluit eſſe populũ aliquẽ pe culiarem ſibi, in q̃ naſceretur & educaret, & uitã tranſigeret mortalẽ. Hunc autem populũ inſtrueret ornaretq; cognitione ſui, & cultu, ut quum is ſolus eſſet uera ſanctaq; religione prædítus, nulla relinqueret alijs populis querela, quòd ex ſe orta nõ eſſet ſalus Domini, nõ apud ſe educata, non ſe docuiſſet. ille enim populus ad hæc omnia emine bat, & erat aptus præ cæteris, in q̃ uno eſſet ueri Dei cultus ac pietas. ideoq; Dominus noſter natus inter Iudæos reliquas nationes fecit in hoc æquales, ut ipſe nullã omnino adiret, profeſſus ſe ad ſolas ueniſſe oues quę aberraſſent ex domo Iſraëlis: apoſtolos deinde ſuos miſit in orbẽ uniuerſum. Vos autẽ ut ſibi eſſetis populus & hæreditas, nõ ele git ex omnibus tanq̃ optimos. ſcis enim q̃ties illi maiores ueſtri pecca rint, quę ſint & q̃ acerbæ in ſacris literis de duricia cordis ueſtri, de im pietate ueſtra querimonię: quas nihil attinet referre, paſſim ſunt cuiq; obuiæ. Placuit aũt illi fides Abraæ, ꝓbauit integritatẽ Iſaac, grata fuit ſimplicitas & mãſuetudo Iacob, ꝓpter eos ſtirpẽ Iacob ſumpſit ſibi tanq̃ gentẽ ſibi dicatã & ſacrã: quẽadmodũ, ꝓpter memoriã Dauidis noluit omnino tollere regnũ è familia Solomonis, ut maneret lucerna Dauid. Deute. 4. Quia dilexit patres tuos, & elegit ſemen eorũ poſt eos. & 4. Regũ: Miſertus eſt Dominus Iſraëlis, & reuerſus eſt ad eũ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

propter pactum ſuum, quod habebat cum Abraam, Iſaac, & Iaacob. A
IVD. Cur ergo tulit hanc legẽ, & talẽ legem tam durã & temporariã?
CH. Imò id maximè decebat Deum optimũ, ut temporaria eſſet lex, quæ & dura. primum omniũ uoluit uos tanq̃ oues ſigno ſuo aliquo notare, & à cæteris gregibus ſeparare, ideo legem tulit. tum quia ex ignorãtia & prauitate morũ maiores ueſtri in Ægypto nõ unũ habebant Dei colendi ritũ ac morẽ, & ad prauas cæremonias delabebãtur pleriq̃, præſcripſit ſepta quæ nõ egrederemini. Maxima tamen legis ferẽdæ cauſſa fuit, incredibilis Dei fauor erga uos, qui uos tanq̃ filios chariſſimos aberrãtes uoluit in uiam reducere, & imperitos erudire. Olim maiores ueſtri, quòd Deus eſſet locutus progenitoribus gentis, & circunciſionẽ feciſſet uelut fœdus quoddam inter ſe ac illos, illa freti fiducia, omnia ſe abũde cõſecutos in religione exiſtimabãt, nulla erat mentio de imploranda Dei miſericordia, reliquas nationes aſpernabãtur tanquã profanas & impias, ſe eſſe exiſtimãtes ſanctos Dei & ſacroſanctos. hanc tam ſtolidã arrogantiã uolẽs illis Deus adimere, & inſtituere ad ſapientiã, dedit eis legẽ: quam quũ uiderẽt ſe nõ cuſtodire, intelligerẽt quantũ deeſſet ſibi ad perfectionẽ iuſtitiæ, & uerum cultum diuinitatis: diffiſi humanis facultatibus, confugerent ad Dei opem & miſericordiã, implorarẽt Meſſiam, & auide expectarẽt, per quem fieret recõciliatio, & aſſequerẽtur ſalutẽ ſempiternã. Et locutus B
ſum de lege illa facili, miti, expedita, decẽ præceptorũ: quæ quum ſit expedita & facilis, maximeq̃ cõformis naturæ, eamq̃ ipſam nõ poſſitis præſtare, docet uos quãtopere Dei gratia egeatis, tum illo per quẽ reditus nobis patet ſemper ad gratiã Dei. Nam illa alia de ritibus & cæremoniis, tam multa, tam uaria, grauia, moleſta, intolerabilia, non ſunt uobis data ut per ea fieritis meliores, ſed ne peiores, ſcilicet procliues in idololatriã, & cultũ peſſimorũ dæmonũ: ut ab ea nefaria conſuetudine abſtraheret, iuſſit quẽ cultũ idolis eratis præſtaturi, ſibi uni præſtaretis. alioqui enim quorſum opus eſt immolationibus naturæ illi ſummæ & omnipotẽti? quis ſanẽ mẽtis exiſtimet placari illũ ſanguine, & nidore animaliũ? quod ne ignoretis, ſatis ſuperq̃ traditũ eſt uobis, & inculcatũ, eiusq̃ rei prophetarũ omniũ ſunt referti libri. In pſalmo enim 50 dicitur, Quoniã non uis ſacrificiũ, nec dabo, holocauſtũ tibi nõ placet: ſacrificia Dei ſpiritus cõtritus, cor cõtritũ & cõfractum Deus nõ deſpicies. & in alio pſalmo, Holocauſtum & ſacrificiũ pro peccato non poſtulaſti. & pſalmo 49. Audi populе mi, & loquar Iſraël, & teſtificabor aduerſum te: Deus Deus tuus ego ſum. Non ſuper ſacrificia tua arguã te, nec ſuper holocauſta tua, quòd nõ fuerunt coram me ſemper, non accipiã de domo tua iuuencũ, & de ſeptis tuis hircos: & quæ ſequuntur. Tum ad impium conuerſus, oſtendit non placere ſibi malos, quantumcunq̃ in lege ac præceptis eius ſedulos:

Ad

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A Ad impium uerò dixit Dominus, Quare tu prædicas legem meam, & fœdus meum labijs tuis uerſas? Eſaias quoq; dilucidiſſime, & quidem initio ſtatim ſui uaticinij, tanquam lapidem fundamenti huius ponit: Audite uerbū Domini principes Sodomæ, auribus percipite legem Dei noſtri populus Hamorrhæorum. Quorſum mihi offertis multitudinem ueſtrarum uictimarum? dicit Dominus. Satur ſum. holocauſta arietum, & adipem bubalorū, & ſanguinem uitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Quum in conſpectum meum ueniretis, quis hæc de manu ueſtra requiſiuit, ut ſic atria mea conculcaretis? ne pergatis ſimulatum ſacrificium offerre. Suffitus abominatio mihi eſt. Neomenias & ſabbatum, quibus cœtus iniquos conuocatis, ferre nō poſſum. Neomenias ueſtras & ſolennitates ueſtras odio habuit anima mea, oneri mihi ſunt. Laboraui, ut ſuſtinerem. Quid ergo poſtulet Deus ab homine, audite. Lauamini, mundate, auferte malíciam operum ueſtrorū, deſinite male facere, diſcite benefacere, quærite iudicium, dirigite oppreſſum, iudicate pupillo, iudicate uiduæ. Idem Eſaias in capite duodeſexageſimo: Interrogant me iudicia iuſtitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & non es intuitus? affliximus animas noſtras, & ignoraſti. Ecce in die ieiunij ueſtri, quicquid eſt uobis animo collibitum facitis, & debita ueſtra
B repetitis, litigatis ieiunātes, & contenditis, & inuicem inique cædítis. Ne ieiunetis uti nunc, quum in excelſis auditur clamor ueſter. Nō eſt id genus ieiunij, quod eſt mihi cordi, affligere hominē in die animam ſuam, incuruare ueluti runcum ceruicem ſuam, in ſacco & cinere ſterni. Nunquid iſtud appellatis ieiunium, & diem Domino acceptabilem? An non hoc potius eſt ieiunium quod elegi, ut ſoluas colligationes impietatis? Tum addit alia, quæ ad Dei & hominum charitatem faciunt: quæ quoniam tibi nota eſſe ſcio, non adiungam. Idem agit cap. 66. Michæas quoque cap. 6. Quum adhortatus eſſet populum, ut gratum ſe erga Dominum pro ingentibus beneficijs exhiberet, & iuſtitiam intelligeret ac ſectaretur, ut ueram doceat gratitudinem ac iuſtitiam, dicit: Quo placabo Deum? curuabó ne me Deo excelſo? nunquid placabo eum holocauſtis & uitulis anniculis? Nunquid uolet Dominus millia arietum, & decem millia torrentium olei? Nunquid dabo primogenitum meum pro præuaricatione mea, fructum uentris mei pro peccato animæ meæ? Nunciabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirit à te: utiq; facere iudiciū, & diligere miſericordiā, & humiliare te, & ſequi Deum tuum. Pſalmiſta crebro nos admonet, ut ſacrificemus ſacrificia iuſtitiæ. IVD. Illud tamen adhuc me torquet, cur hæc qualiſcunq; lex eſt, quū ſit Dei, antiquet? CH. Facilem mea quidem ſententia, & explanatam quæſtionis huius rationem tibi edam.

DE

DE VOCATIONE GENTIVM. A

QVid tu de gentibus & nationibus cenſes, an non & illi ſunt homines haud ſecus quàm uos? IVD. Quis de hoc ambigat? CH. Præditi ſunt ratione, iudicio, conſilio, uoluntate, amore, perpetuitate animorum. Illorũ Deus conditor eſt & pater, ut ueſtri. IVD. Id quoq; conſtat. CH. Credibile eſt igitur, Deum, qui ſit optimus, beneficentiſſimus, nemini inuidẽs, & iſtos quoq; ad gratiã ſuam & æterna munera uelle aſciſcere: quod oraculis eſt ſanctorum prophetarum teſtatum. Iaacob moriens prædicit, Meſſiam futurum expectationem gentium. & in Pſalmo idem Meſſias precatur, Libera me à populo cõtradicente & repugnante, ſtatue me caput gentium. Cui pater reſpondet per Eſaiam capite 49. Et dixit Dominus, inquit, exiguũ eſt ut ſis mihi ad ſuſcitandas tribus Iaacob, & ad conuertendos deſolatos in Iſraël. dedi etiam te in lucem gentium, ut ſis ſalus mea uſq; in extremũ terræ. Non poteſt locus hic de alio quàm de Meſſia intelligi, in quo Deus uelit oſtendere opulentiam ſuæ miſericordiæ, & magnitudinẽ ſuæ potentiæ. ideo dicit leue & exiguũ opus eſſe, ſi id modo illi tribuatur, ut ueniat ad utilitatem ſolius Iudææ gentis: ad uniuerſitatẽ humani generis mitti eum conuenit. & id decet Deum illum, qui author eſt paterq; hominum cunctorum. Hac ipſa de re ſunt & alia in eodem capite, ut illic: Ecce ego leuabo ſuper gentes manũ meam, & ſuper populos exaltabo uexillum meũ. Tibi uero homini in ſacris literis adeò exercitato, ſatis eſt locum uel digito ſignaſſe. Nec ſolũ prædicunt prophetę uocãdas eſſe nationes ad Dei ueri & ſummi pietatẽ, ſed prælatũ iri uobis. Eſaias capite ſexto & quinquageſimo, uerbis Domini promittit eunuchis & alienigenis, qui Dominum rite coluerint, potiorem locũ in domo Dei, quàm ipſis filijs & filiabus. IVD. Minatur ſe Dominus ad gentes tranſiturũ, ut nos adducat in zelum. ut apud Eſaiã, Propter peccatũ Iudæ, dicit Dominus, quærere me feci ab ijs qui non interrogauerunt, inuenire me feci ab alijs qui nõ quæſierãt me. dixi, Ecce ego ecce ego, ad gentẽ non uocatã meo nomine. CH. Atqui hæc nõ comminatio eſt, ſed prophetia rei euenturæ, ut aliæ de quibus ſumus locuti. Sed uos uelletis Deũ miſereri ueſtri, quũ ſitis peſſimi: nõ uultis aliarũ nationũ miſereri, nõ peiorum quàm uos eſtis. IVD. Si ut nos adducat in zelum, tranſit Dominus ad gentes, nõ tranſiſſet, ſi nos illi non peccaſſemus: uel certe quũ illi recõciliabimur, repudiabit gentes tanq; pellicem, & cunctus ad ſponſam ſuam ſynagogã reuertetur. CH. Faceret hoc quidem Deus, ſi ueſtri eſſet ſimilis: uos non faceretis, ſi illius eſſetis ſimiles. Quæſo te, credis tu cadere in Deũ tam uilẽ & abiectũ affectum, qui in bonũ & ſapientẽ uirum nõ cadit, ut ex æmulatione, aut inuidia, aut ira benefaciat, ut alteri doleãt oculi, cui male uelit? Natura

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tura eſt ille beneficus & munificentiſſimus, & omnibus largiter com modat, non ut alterum lædat, ſed ut omnibus proſit. Itaq; ſi uos non peccaſſetis, non utique non tranſiſſet Deus ad gentes, & extendiſſet miſericordiam ſuam in omnia, quorum eſt Deus. Sed uos fuiſſetis principes, reliqui autem ueſtra uelut acceſſio. Nunc contrà contigit. nam ſi qui ex uobis ſeruãtur, is ad gentes accedit, ſicut in Deuteron. ſcribitur: Si auſcultaris domino Deo tuo, ut cuſtodias omnia præce pta eius, ponet te Dominus ſibi populum ſanctum, & ponet te Dominus in caput, & non in caudam, & eris ſupernus, non infernus. Quòd ſi non obedieris uoci Domini Dei tui, peregrinus qui eſt in medio tui, erit te ſuperior, tu uero illo inferior. Ipſe mutuabit tibi, nõ tu illi. ipſe erit caput, tu cauda. Hæc & alia ibi Moſes uerbis Domini. Quum autem reconciliabitur uobis Deus, nõ deſinet eſſe miſericors in eos qui quærunt eum, ſed erit tum & in uos.

RVRSVM DE ABROGATIONE LEGIS.

QVòd ſi Deus gentes quoque ad ſuum complexum, ad amicitiam gratiamq; ſuam aſciſcit, par eſt, ut ea lex eis feratur quæ ſit omnibus apta & congruens, qualis certe non eſt lex ueſtra. Lex ueſtra erat ne uniuerſalis omni-

B bus nationibus ac gentibus, an peculiaris uni populo? IVD. Vniuerſalis, quia Dei, qui eſt dominus uniuerſorũ. CH. An ſi medicus ſit aliquis publicus, ea de cauſſa quia publicus, quicquid uni ægro præſcripſerit, ad ægros omnes credetur pertinere? IVD. Non arbitror. CH. An quia Dominus aliquid præcipit uni ſeruorum, idem protinus alij omnes præceptum ſibi eſſe debent interpretari? IVD. Minime uerò. CH. Ita Deus medicus & dominus uniuerſorum, medicinam applicat unicuique congruentem, quæ ad alios nõ pertineat. de ueſtra autem lege expreſſe ſcriptum eſt, Qui annunciat uerbum ſuum Iacob, præcepta & iudicia Iſraëli. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. & in alio pſalmo: Notus in Iudæa Deus, & in Iſraël magnum nomen eius. Si lex erat uniuerſalis, cur non iuſſi eſtis eam explicare omnibus? Volo ex te audire, an uos diuulgetis ueſtram legem? IVD. Minime. CH. Prædicaſtis ne Babylone, aut Romæ? IVD. Non. CH. Imò nec uerſabamini inter gentes, ut eos poſſetis docere. an ijs qui uiderunt uos, & agnouerunt Deum uerũ colere, ſuaſiſtis ut ad uos tranſirent? Moſes ſocero ſuo Ietro nunquam ſuaſit, ut ſecum permaneret, ſed in patriam illum remiſit, ſacerdotem idolorum. ut antea Solomon non ſuaſit reginæ Sabba, ut fieret iudæa: nec Daniel Nabucodonoſori, aut Dario: nec ſeptuaginta ſenes Ptolomæo, à quo tanti fiebant. Hoc iſto tempore myſteria ueſtra occultatis: & diris deuouetis, ſi quis enunciet tan-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tantummodo.pertinaciter aſſeueratis non eſſe ſalutem,niſi inter uos. A
Quid,quòd omnia per quæ lex & ceremoniæ ueſtræ exercẽtur,decla
rant aperte, ad unũ tantũ populũ illa omnia pertinere: ea uero ſunt,
ſacerdotiũ ex una certa tribu,unum templum in una ciuitatũ,omnia
definita & deſcripta ad terrã illam promiſſionis & 12 tribuum. Ex pe
culiaribus item præceptis ſatis colligitur, ingenio ueſtro eſſe accõmo
datam legem. Nam quòd eſtis natura zelotypi, permiſſus eſt uobis
libellus repudij: ut citius eijceretis uxores, quàm occideretis. Quia
proni ad uſurã,permiſſum ut fœneraremini extero,modo abſtinere-
tis à fratre. Quia crediili in malũ,uoluit uos abſtinere Deus à cõmer-
cio idololatrarũ, ne illi pertraherẽt uos in ſuos ritus. Tu medicinam
hanc ei adhibeas, qui poſtquam edoctus fuerit unum eſſe Deum,ua
na eſſe idola,periculum nunquam ſit,ne in cultum falſorum deorum
reuoluatur: & ſi cum alijs impijs uerſetur, ipſe facilius eos ad ſuam
pietatem transferat, quàm ad eorũ impietatẽ tranſeat: quod inquam
plurimis Chriſtianis compertum eſt experimẽto, ut unus ſolus uni-
uerſum ſæpe populum ad ſuam pietatem traduceret. Iam quid opus
eſt lege de zelotypia,uel fœneratione,ei genti quæ nec zelotypa eſt na
tura,neq; fœneratrix: Lex quę datur uni populo,cõformis debet eſſe
ingenio illius, ad mores illius reddendos meliores. Lex quæ uniuer-
ſis datur,conformis debet eſſe toti generi humano. Nihil porrò iſto- B
rum exteriorum accõmodari uniuerſis poteſt, propter diuerſitatem
ingeniorum in diuerſis regionibus ac temporibus. Ergo Dei eſt,qui
author eſt naturę,unusq; regiones, tempora,hominũ ingenia perno
uit,eam ferre legem, quæ apta ſit omnibus ætatibus, ſexibus, regio-
nibus,temporibus: qualis eſt lex CHRISTI, quæ omnibus con-
gruit:idq; argumentum eſt, eam eſſe generalem. In qua illud uelim te
animaduertere, nullum eſſe præceptũ, quod non uniuerſis cõgruat,
nullum ei poſſe excipi ætate, ſexu, loco, tempore, ualetudine. IVD.
Quî iſthuc fieri poteſt: an non habetis uos ieiunia, & dies feſtos, &
præcepta de connubijs,& alia permulta,à quibus excipitis multa ho-
minum genera: & ueſtri põtifices multos uel pecunia, uel gratia ſol-
uunt legibus & canonibus. CH. Fando tu quidem nonnulla de le-
gibus atq; inſtitutis noſtris fortaſſis audiuiſti, ſed nihil ut uideo exa-
ctius uel accuratius. CHRISTI præcepta ſunt,ut de ſe omnia ſpe
remus,& fidamus,qui patri Deo pro omnibus ſatisfecit: hinc ut ame
mus Deum pluſquam noſmetipſos, & proximum non aliter quàm
nos ipſos. Hæc eſt ſumma legis CHRISTI,à qua nullũ genus ho-
minũ,nulla cõditio poteſt excipi. Patres deinde & rectores eccleſiarũ
quaſdã attulerunt regulas,quæ uelut manu ducerent ad faſtigiũ hoc
pietatis, ut de ieiunijs, de ocio feriarũ,de audiẽda miſſa, de precibus,
de cõiugijs. Lex diuina,ut ſapientiſſimi authoris omniũ,omnes com

prehen-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A prehendit, omne tempus, omnẽ locũ. Lex humana, ut hominis non omniũ capacis ac prouidi, multas exceptiones uel ipſa ex ſe recipit, uel ab eo ipſo patitur qui legem ſanxit. Sed attende quæſo, & intelliges quantum inter leges noſtras & ueſtras interſit. Quis eſt uerus Dei cultus? IVD. Quem Deus ipſe præſcripſit, & ſtatuit. CH. Ecquem Deus ſtatuit? IVD. Quem legis in libris Moſis. CH. An non paulo antè ex pſalmis & prophetis docuimus, ueram religionem eſſe animi puritatem, & iuſtificationem, non uictimas atq; imolationes animalium? Cedò, eſt'ne aliquid quod ego tibi poſſim gratius facere, & per quod magis tibi concilier, quàm ſi dem operã, ut tibi fiã quàm ſimillimus? IVD. Nihil, ut uidetur. CH. Poteris tu me magis diligere aliqua ratione & uia, quàm ſi uelut teipſum in me cõtempleris? IVD. Quorſũ id tandem? CH. Quia nulla eſt religio, nullus cultus Deo acceptior, quàm ſi te illi efficias ſimilem, quãtum quidem præſtare poſſis. ſimilitudo autem hęc in ſanctificatione non corporis, non rerum exteriorum, ſed animi exiſtit. Sancti (inquit) eſtote, quia ego ſanctus ſum. Quale hoc tibi uidetur? nam ſi quid in eo uel hæres, uel requiris, ſatisfaciemus tibi, priuſquam progrediamur ulterius. IVD. Nõ uidẽtur mihi abſurda, nec à recto iudicio aliena: & multas in ſacris libris ſententias memini legiſſe me,
B quæ hoc ipſum teſtificentur. CH. Similitudo igitur parit beneuolentiam inter te & Deum, & is Dei cultus multo optimus, imò ueriſſimus ac ſolus. Scito igitur amorem ipſum maiorem ſimilitudinem gignere, & magis copulare animos, & ex duobus unum prorſus effi cere. IVD. Hæc ſunt nimium profunda. CH. Etiam uobis quibus data eſt lex terroris, de amore nihil unquam auditis. quæ coniugant & deuinciant corpora, multa ſunt: quæ uero animos ac ſpiritus, quid tandem eſt? IVD. Neſcio. CH. Credo. nihil enim ſcitis uel acutum uel reconditum, uel excultum expolitumq;, uel ab ingenijs, uel ab eruditione, à qua uelut dedita opera longiſsime abeſtis. nunquam'ne audiuiſtis, amicitia coniungi homines, ut amicus amico ſit alter ipſe? amor igitur non ſolum efficit animos ac ſpiritus ſimiles, ſed unum prorſum. Quòd ſi uerus Dei cultus eſt, ut eius fias ſimilis, & ex ſimilitudine gratior, nihil eſt quod maiorem gratiam conciliet quàm amor. amore enim amor gignitur. quod ſi ames, redamaberis. amor hic nexus eſt animorum. fies unum cum Deo, ac proinde uelut Deus quidam. Hæc eſt æterna hominis beatitudo. uel aperte, uel tacite huc uota omnia humani cordis tendunt. Cõſer iam leges. ueſtra nunquam ferè de amore loquitur: & ſi quando, breuiter id et obſcure, ſemper de metu ac terrore. Deus uobis eſt magnus dominus, pugnator, ultor, zelotes, quæ omnia in ſeruilem affectum deijciunt animos. nobis omnia ſunt de amore Dei & proximi. no-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſter Deus mitis, miſericors, blandus, indultor, pater, quæ om- A
nia in filialem habitum componunt animos noſtros. Quæcunque in Euangelio præcipit CHRISTVS, ad amores iſtos pertinent, quæ rectores Eccleſiarum ad uerum Dei cultum referunt. Ieiunamus enim, ut ſpiritus ſe ad Dei contemplationẽ extollat: precamur, ut incendamur charitate: feriamur, ut animus curis uitæ huius ſolutus, liberius de Deo cogitet: interſumus miſſæ, ad memoriam redemptionis noſtræ. IVD. Quid uero leges pontificiæ de ſacerdotijs, de initiationibus? CH. Non differimus hic de politicis legibus, quarum uſus eſt in foro, & ciuitate, ſed ſacris ritibus ac ceremonijs, quæ ad cultũ diuinũ ſunt conſtitutæ. Profer huc ueſtra. non ueſci porco, non lepore, non anguilla, nõ adſuere lanam lino, quam ſimilitudinem Dei adfert, quam iuſtificationem, aut purificationem mentis, quam beneuolentiam conciliat cum Deo? Iam uero quantũ intereſt, oſtendere ſimpliciter uiam qua ad Deum peruenias, per amorem ſcilicet, quod fecit CHRISTVS: & onerare miſerum animum immenſa præceptorũ multitudine, quæ ſatis ſit negocij uel memoria poſſe continere. quod contigit uobis per manum Moſis, in quo planè eſtis tractati ut nequã mancipia, quæ plagis emendãtur, ita præceptis minæ ſunt atroces additæ: & uobis, quia non bene cõ mittebatur ocium, datum eſt negocium quo diſtineremini, lõgum, uarium, moleſtum, odioſum, non eo fine ut id ageretis, ſed ne contraria. non ut Deum coleretis, aggerata ſunt tot præcepta, tam mina B
cia: ſed ne uacaret uobis relabi ad idololatriam. ita circumſepſit uos Deus ſuis præceptis, ne locus patêret alienis. IVD. Hæc indigent magna ſpeculatione. CH. Nec omnino nulla, nec fortaſſe tãta, quã ta nunc tibi uidetur. comprehendiſti ne memoria? IVD. Etiã. CH. uideris tibi facile retenturus? IVD. Ita planè. CH. Domi ergo ſolus per ocium recolita. Iud. Faciam. CH. Itaq; quum apertæ fuerunt ianuæ diuinæ benignitatis, ut per eas ingrederentur gentes, lex ueſtra antiquata eſt, & data noua à Deo ipſo toti humano generi, congruens uniuerſis, ut olim uobis, quæ apta ingenio eſſet ueſtro. id quum ratio ut factum ſit euincit, neq; aliter de ſuprema eſt illa ſapientia cogitandum, tum oracula ſunt prophetarum. Malachias enim dicit primo capite: Non eſt mihi uoluntas in uobis, dicit Dominus exercituum, & munus nõ uolam de manu ueſtra. Ab ortu enim ſolis uſq; ad occaſum eius magnũ eſt nomen meũ inter gentes, & in omni loco incenſum offertur nomini meo. & oblationem mundam offeretis, quia magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Perpende prophetiæ huius ſingulas ſententias. acceſſum gentium ad Dei cultum prædicit, in quo iam uos cum ueſtris ſacrificijs, ritibus, ceremonijs oſtẽdit minime placituros, nec munus iux-

ta

A ta legem Moſis gratum futurũ: ſed ſi in illo Dei cultu uniuerſali uultis placere Domino, offerte (inquit) non immũdum ſacrificium adipis, ſanguinis, medullarum, ſed oblationem mundam. quid enim poteſt dici immundius, quid tetrius aut fœdius, quàm illa tanta & tam iugis tot animalium carnificina? quid erant aliud pontifices & ſacerdotes olim ueſtri, quàm lanij perpetui & coqui? Itaq; mundum ſacrificium, ad mundiciem & animorum pertinet & manuũ. Nec uideo quod in tempus referri poſſit, quod Eſaias inquit Cap. 66. quàm in hoc, quum tantis uotis expectatis Meſſiam, & fingitis uobis reditũ in Palæſtinam, & tanto molimine apud animos ueſtros & ſermonibus inter uos ædificatis templum. Sic dixit Dominus, inquit, cœlũ eſt ſolium meum, & terra ſcabellum pedum meorum. Quæ eſt iſta domus quam ædificabitis mihi, & quis eſt locus quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & extiterunt hæc, dicit Dominus. Hinc ſubdit, quod nos dicimus, purum & ſanctum animum uerum eſſe Dei templum: & cũ toto hoc, inquit, reſpiciam ad pauperem, & contritum ſpiritu, & trementem ſuper uerba mea. De ſacrificijs autẽ, per quæ uos in æde illa ingentem apud illũ gratiam quæſituros confiditis, pergit dicere: Qui imolat bouem, ac ſi interfeciſſet uirũ: qui immolat pecus, perinde eſt ac ſi deceruicaſſet canem: qui offert oblationẽ, eſt ac ſi offerret ſanguinem ſuillum: qui ſuffire facit tus, eſt ac ſi bene diceret idolo, & abominationibus ſuis anima illorum delectata eſt.

B ſic ille. Et Hieremias uerbis multo apertioribus ceſſationem legis denunciat: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & feriam cũ domo Iſrael & cum domo Iuda fœdus nouum, non ſecundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die quum apprehendi manũ eorum, ut educerem eos de terra Ægypti, quia ipſi irritum fecerunt pactum meum, et dominatus ſum eis, dicit Dominus. Sed hoc erit fœdus quod feriam cum filijs Iſrael, poſt dies illos (dicit Dominus) dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum ſcribam eam, & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et quidem hæc prædicit futura poſt diſperſionem Iudeæ gentis, & poſt exilia per orbem totum, & poſt illud magnum & nouum, quod Dominus facturus eſt ſuper terram, ut fœmina circundet uirum. IVD. Iſtud ad Meſſiã noſtrum pertinet. CH. Nondum de Meſſia diſputo, ſed de legis ceſſatione, quam uides aperte prædici, tanquam medicamentũ ad tempus aptatum morbo ueſtro. Et ne te defatiges, deq; Dei cõſtantia & ſtabilitate in propoſito ſis anxius, neu legem tuã deplores tanquam reiectam prorſus & extinctam, ſcito abrogationem illius eſſe factam ad ſenſa literæ, non ad ſenſa ſpiritus. IVD. Quid ego audio? CH. Dicam apertius. Lex quã populo iudæo dedit Deus per manus Moſis, diuina eſt adhuc & perdurat, & ueri Chriſtiani eam obſeruant.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

IVD. Eſtis ergo Iudæi ut nos. de quo eſt igitur controuerſia? CH. A
Vos legẽ illã corporaliter obſeruatis, qualem exhibuit Moſes: nos ſpiritaliter, quemadmodum CHRISTVS, & eius diſcipuli enucleārunt. & abſtinemus nos etiam porco & lepore, & offerimus hoſtias in lege præſcriptas, ſed ad ſenſum diuina tum magnitudine, tũ etiam præſtantia humana dignum. Abſtinemus enim porco, id eſt immundicia carnis: & mactamus Deo pecudes, id eſt belluinas noſtras affectiones. ſed longum eſſet perſequi ſingula. Et ueri Chriſtiani ſunt Iudæi ſpiritales, & filij Iſraelis, & ſemen Abraæ, progeniti ab illis non ſecundum opus belluini corporis, iuxta quod genitus eſt etiam Iſmael & Eſau, ſed ab excellentiore parte, nempe ab animo, per imitationem uirtutum illorum. Ergo oſtenſa eſt eadem lex uobis quidẽ à Moſe tecta uelo, nobis autem retecta & reuelata à Domino noſtro IESV. IVD. Quomodo poteſtis uos obſeruare, quæ nõ modo negligitis, ſed etiam contemnitis? perſuaſum enim eſt uobis, legem noſtram non modò mortuam eſſe cum ueſtro IESV, ſed etiã poſt eius reſurrectionem mortiferam. CH. Nos id ſentimus de lege ueſtra carnali, ſeu ſimpliciter ſumpta, & ſine figuris: ſpiritalis autem adhuc uiuit. IVD. Atqui uulgus Chriſtianorum & doctorũ ex uobis uel plerique, uel non pauci, ritus & ceremonias noſtras ignorant: quomodo poſſunt quod neſciunt, uel ſcire quorſum pertineat, uel recte obſeruare? CH. Qui ex noſtris hominibus ſignificationes B
illas ſublimes & myſteria legis ueſtræ non intelligunt, obſeruant nihilominus quæ ſunt præcepta: quia quæ uobis in myſterijs ſunt & arcanis tradita, planioribus ſunt nobis uerbis iuſſa, & retectiore ſententia. ut ſi neſcio quid ſit porcus, nec quorſum pertinet non ueſcendum porco in ſenſu ſpirituali, obſeruabo nihilominus præceptum, ſi dicatur mihi non eſſe paſcendam mentem, hoc eſt inquinandã obſcœnitate atq; immundicijs, quales bruta et abiecta caro expetit. Nõ meminiſti te aliquando didiciſſe literas in ſyllabas coniungere, ſyllabas autem in uerba? IVD. Non ſatis cõmemini, ſed in multis pueris id obſeruaui. CH. Nõ animaduertiſti quot formulæ, quot uiæ oſtenduntur eis à ludimagiſtris, ut recte elementa inter ſe applicent? ea omnia ubi iam perdidicerunt, legere obliuiſcũtur, & nihilo ſecius expeditius legunt, quàm cum illis formulis: quas omnes & ſi aliud agentes, nec animum ad eas aduertentes, obſeruant tamen in legendo. Puerũ quoq; imprudentem aliquid acturum multis inſtruimus conſilijs, & præceptis, & cautionibus: quæ omnia unica illi prudentia, quum eam tempore atq; uſu rerum parauit, ſuppeditat. ſic præcepta & formulæ uiuẽdi, & ratio colendi numinis multis uerbis explicantur, & proponuntur ijs qui carent ſpiritu Dei, hoc eſt fiducia & amore erga Deum, quæ uniuerſa Dei amor latenter docet, & quum

uſus

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A usus poscit subministrat. Quod si multa illa præcepta atque institu-
ta eò pertinent ut rite colatis numen, numen autem similitudine illi-
us optime colitur, quia sic cõciliatur amor: supremum aũt est amor,
qui efficere potest ut amemus, is optimam uerissimamq; colẽdi Dei
rationem tradit, & quicquid alijs uerbis, ritibus, institutis, ceremo-
nijs explicari potest, concludit & comprehendit. Nostra uerò lex
eò tendit tota, sic nobis proponit Deum, sic nos afficit, ut uere & to-
to pectore amemus. Nec ullus uestrorum rituum datus uobis fuis-
set à Deo, si & illum, & proximum uestrũ uere atq; ex animo dilexis-
setis. Quæso te, ut liber aliquando & solutus curis expendas atque
examines uim omnem præceptorum uestrorum, & legis uniuersæ,
tum dicta, monita, cohortationes prophetarum: inuenies ad hos
duos uelut scopulos dirigi amorem Dei & proximi. qui tamen ita
sunt duo, ut in unum coeant & coniungantur. IVD. Isthæc omnia
noua sunt mihi prorsus atque inaudita, difficile est mihi de eis quic-
quam statuere. CH. Id uero magis mihi placet, ut per ocium exa-
ctiore iudicio adhibito ista perpendas. Nam quæ fortasse prima au
ditione propter nouitatem absurda, & à ueritate abhorrentia tibi ui
derentur, ea si accuratius altiusq; scruteris, inuenies ueriſſima esse
& sanctissima. neq; hunc tantum locum uelim sic abs te recoli & re-
tractari, sed cunctam hanc nostram dissertationem.

DE EXILIO IVDAEORVM PERPETVO.

B EXilium quoque istud uestrum ab auitis sedibus, mani-
festò ostendit legem quam obseruare solebatis, quamq;
adhuc tuemini, & retinetis mordicus, esse antiquatam.
sacra enim, ritus, ceremonias, concluserat Deus una re-
gione, & ex ea una in ciuitate, uno in templo, sub uno summo sacer-
dote, ex tribu Leui, ex familia Aaron. Templum est dirutum, ciui-
tas subuersa, uos arcemini procul à Palæstina, clausit Deus omnia
isthæc uestra definitis limitibus loci, ut loco uobis penitus adẽpto,
illa etiam omnia sciretis adempta, quæ illic continebantur. Accedit
his, quòd simul cum lege constituturus est summus sacerdos, qui sit
uelut præses custos & tutor legis. eum autem uidetis sublatum, ex
quo licet intelligere & legem esse abolitam. quod Dauid prædixe-
rat, constitutum esse Messiam sacerdotem à Domino, & quidem
iureiurando, & quod nunquam sit mutaturus, & sacerdotem sem-
piternum non secundum ritus Aaron, sed Melchisedech. IVD. Bo-
na uerba. quid tu de exilio nostro æterno loqueris? Nos uero uatũ
nostrorum oraculis confisi, restitutum iri nos speramus. fiet aliquã
do, etiam si ex Dei consilio inscrutabili differatur. CH. Ipsa expul-
sionis caussa & ratio liquidò ostendit, uos nunquam restitutum iri.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quæro enim, quamobrem exulatis tamdiu? IVD. Propter idololatriam in deſerto. Nam ea de re Exod. 32. ſic ſcribitur: Ego autem in die ultionis uiſitabo ſuper eos peccatum eorum. CH. At uide quid ſequatur: Percuſſit ergo Dominus populum, eo quòd fecerant uitulum, quem conflarat Aaron. Num non propter ſcelus illud occiſa ſunt tot millia? num ingreſſus eſt aliquis eorum in requiem Domini? non Moſes, non Aaron, nullus præter Ioſue & Caleph. Quale uero eſt, poſt centũ generationes meminiſſe ſceleris, quum aliæ omnes mediæ euaſerint pœnam? Ego ſum, inquit, Deus fortis, zelotes, uindicans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, iis qui oderunt me: & faciens miſericordiam in millia, iis qui diligũt me. non dicit, in centeſimã generationem. Quid, quòd uos nõ uidemini ex iis qui illũ oderunt, ſed qui amant & colunt: fertis patienter exiliũ tam longum, et ſuſtinetis illũ, expectatis dum dignetur uos reſpicere, non eſtis idololatræ, quin ergo facit miſericordiam uobiſcum? Iam uero quũ totus Iſrael deſciuiſſet à Domino, idq; tanto tempore omnes reges Iuda idolorum cultui dediti fuerint, præter Dauidem, Ezechiã, & Oziam, ducti eſtis Babylonem, habuiſtis nihilominus illic iudices ueſtræ gentis & prophetas, qui uos conſolarentur: manſiſtis ibi annos ſeptuaginta, & reducti eſtis in patriam antiquam. nunc agitis per orbem diſperſi, ſubditi, ſerui, extremæ ac miſerrimæ conditionis, nullum habetis prophetam qui uos conſoletur, quũ non cõmittatis tam graue ſcelus idololatriæ quàm olim, nõ ſacerdotes, non annotationẽ et diſtinctionem tribuũ, ut ſciatis unde Meſſias ſit naſciturus. Sed nec eſt opus amplius. at quàm diligenter erat annotatũ ante CHRISTVM? Quid, quòd Cæſares Veſpaſiani iuſſerũt interfici omnes eos qui ſupereſſent ex familia Dauidis? Vos ad hæc omnia eſtis cæci & ſurdi, non uno aut altero anno, ſed mille quingentis. Ecquod tandẽ nefas non fuiſſet tanto tempore expiatũ? Illud quoq; uelim mihi dicas, ſi non eſt moleſtum, cur non ſollicitat uos nũc dæmon ad idololatriã, ſicut olim partes ueſtros? inter quos tantũ fuerunt tres reges obſeruatores legis Domini, quos modo cõmemoraui. IVD. Quia nõ ſumus tam acuti, nec tam ſolertes, quàm olim patres noſtri. CH. O egregiũ acumen, ô ſolertiã prædicandã, ſcire à Deo ad peſſimos dæmones deſciſcere. Igitur Achaz acutior, qui idolis ſeruiuit, quàm Dauid, qui Deo ſoli. Stupiditas eſt uidelicet, et dementia, uera pietas, nollem tale unquã dictũ ueniſſet tibi in mentẽ, nedũ ut protuliſſes. IVD. Quid ergo dixerimus eſſe in cauſſa? CH. Securus eſt de uobis diabolus, ſatis putat uos eſſe in partes ipſius pertractos: nec ulla eſſe potuit maior idololatria, q̃ ſpreuiſſe ipſum Dominũ et authorem uniuerſorũ, qui uobis ſalutem adferebat. Inſpicite iam quales eratis, quũ deleuit regionem ueſtrã Titus Veſpaſianus.

A sianus. A reditu è Babylone nõ fuerat inter uos cultus deorũ alienorum, conformiter et conſtanter Iſrael colebat Dominũ. Occidiſtis IESVM, qui ſe dicebat CHRISTVM. Is uero ſi nõ erat Meſſias, quemadmodũ ipſi affirmatis, nullũ poteratis opus facere Deo gratius, quoq; amplius demereremini fauorem illius, quòd hominem ſuſtuliſſetis in crucem contumelioſum in Deũ, & in Meſſiam eius. Nã ſi Phineæ filio Aaron confirmatũ eſt ſacerdotiũ à Deo propter zelum Domini, quem in uno filio Iſraelis oſtenderat puniendo, quibus præmijs eratis uos digni, crucifigendo eum qui Meſſiam ſe diceret, quũ non eſſet? quin & dicit per prophetã Dominus, Saluos faciam uos, non propter uos, ſed propter me, ne dicant gentes quòd Dominus eorũ nõ poteſt eos ſaluos facere: quanto magis nunc, ne dicant quod occidiſtis CHRISTVM domini, qui non erat? At uero poſt mortẽ illius uexati eſtis fame ſub Claudio, latrocinijs, diſcordia præſidũ, Fœlicis & tum bello ſub Nerone & Galba, excidio acerbiſſimo ſub Veſpaſiano, rurſum cæſi eſtis ab Adriano, iterũ à Gallo expulſi patrijs ſedibus, exciſa urbe et templo. Crudelius egerũt uobiſcum Romani, quàm cum alijs urbibus captis, ut appareat ultione Dei eſſe factũ. At dicitis uos habere regnũ ultra montes Caſpios. ô quàm multa extruxiſtis uana, ut excluderetis lucẽ ueritatis. Quis uidit? quis tradit: Sub Macedone Alexandro factum eſt. Hoc falſum. Nam quum eſtis de-
B uicti à Tito, omnes xij tribus erant in Palæſtina. Sed uos eſtis adeò impudentes, ut ſine uerecundia aliarũ nationum aſſeueretis id quod reliqui omnes manifeſtũ eſſe mendacium ſciunt. nec reueremini memoriam gentium, nec apertum illarum contra uos teſtimonium: omnes habetis pro canibus, non illorum merito, ſed procacitate ueſtra, & impudentia deplorata. Pulſi ergo eſtis in tam extremum exilium, quòd quemadmodum dixit CHRISTVS, non cognouiſtis tempus in quo Dominus ipſe ad conſolationem ueſtrã uos inuiſebat, de quo Hieremias queritur cap. 8. Etiam ciconia in cœlo cognouit tempus ſuum, & turtur, & grus, & hirundo cuſtodierunt tẽpus aduentus ſui: populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Ioſephus Iudæus ait, ſuſpicari quoſdam mortem Iacobi fuiſſe in cauſſa. An eſt credibile, propter mortem unius hominis quamlibet iuſti, gentem uniuerſam eſſe cæde primum & clade, hinc exilio tanto multatã? Mors enim Iacobi, mors CHRISTI, ſi non erat Meſſias, quid aliud erant, quàm mors hominis prophetæ? Propter mortem aũt Zachariæ, aut Eſaiæ, aut Hieremiæ non eſtis è patria exciſi. Audite Amos cap. 2. Super tribus preuaricationibus Iſrael, & ſuper quarta non parcam ei, eo quòd uendiderint argento iuſtum, & pauperem propter duo calciamenta. Precium uile ſignificat, ſicut olim numo ſeſtertio, nunc fruſto panis. Quis eſt iuſtus hic, cuius uendi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tionem tanti æſtimat Deus,& ita eam ulſcitur,niſi IESVS CHRI A STVS: qui uenit ad uos ſub pauperis imagine,mitis,demiſſus, & ſine ullis opibus? Prophetæ ueſtri, ſi uoluiſſetis oculos aperire, ſatis aperte expoſuerunt uobis, & exprobrarunt grande illud & nefarium facinus. Eſaias dicit cap. 8. Dominū exercituū ſanctificabitis, & ipſe timor ueſter, & ipſe pauor ueſter,& erit in ſanctificationē, & in lapidem offenſionis duabus domibus Iſrael, in laqueum & retę habitantibus Hieroſolymis, & impingent in id plurimi, & cadent, & conterentur,& irretientur, & capientur. Idem propheta cap.3. populum dicit eiectum,exciſum, & relictum ſine duce, & principe, & bellatore, & propheta, quia linguis et operibus ſuis irritauerunt Dominum,nec peccatum ſuum celauerunt, ſed aperte profeſſi ſunt. Ec quod tandem peccatum aperte profitemini, nec uos pudet, niſi de morte Domini noſtri IESV? & addit uates: Væ animæ eorū, quum reddiderunt ſibi ipſi malum. nempe quum dixerunt,Sanguis eius ſuper nos,et ſuper filios noſtros: quo nihil eſt euidentius,quàm ita eſſe. tum adijcit: Quū tamen in ea ſis calamitate, ut nec ſcientiam habeas,nec regnum,nec libertatem,nec iuſtitiam,qui te beatum dicunt, an non te ſeducunt? ij te fallunt, & uiam ſemitarum tuarum perdunt. Quid,an non id hodie non cernimus impletum,quum rabini ueſtri perſuadent uobis uos ſolos beatos eſſe,nempe qui ſoli uerum colatis Deum,et ueram ſanctamq; ſectemini ſpem de Meſſia:ita perdunt uias ueſtras: nam cogunt uos inſiſtere uia praua, nec uelle B ab ea egredi,quam exiſtimetis rectà ad beatitudinem ducere. an potuit apertius deſcribere, etiam ſi fuiſſet hiſtoricus, non propheta? In Deuteronomio exilium hoc ueſtrum, & extremæ conditionis ſeruitus deſcribitur. inter cætera enim dicitur: Percutiet te Dominus amentia, & cæcitate, & ſtupore cordis, & palpabis in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine. Expendite totum illud caput octauum & uiceſimum, uidebitis nunquam potius execrationes illas quàm ad hæc pertinere tempora. nunc ergo cæci eſtis. Atqui deos alienos non colitis: & ſi unquam aliàs, zelatores eſtis legis. cæcitas ergo ueſtra eſt, CHRISTVM Dominum non cognoſcere. Hieremias aperte dicit, maius eſſe ueſtrum peccatum, quàm peccata patrum ueſtrorum. A die (inquit) qua egreſſi ſunt patres ueſtri è terra Ægypti uſque ad diem hanc, miſi ad uos omnes ſeruos meos prophetas per diem ſurgendo de mane, & mittendo, & non audierunt mihi, nec inclinauerunt aurem ſuam, ſed indurauerunt ceruicem ſuam, & peius faciunt quàm patres eorum. Si hoc peccatum eſt grauius, quomodo propter uitulum dicitis uos puniri? At explicatius capite quinto: Scrutamini in plateis Hieruſalem, & uidete nunc, & ſcitote, & quærite in plateis

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A teis eius, an inueniatis uirum, an ſit qui faciat iudicium, qui quærat ueritatem,& parcam ei.& ſi, Viuit Dominus, dixerint,uere menda cium iurabunt: Domine, oculi tui non ne ſunt ad res ſtabiles ? per cuſſiſti eos,& non doluerunt: conſumpſiſti eos,renuerunt accipere diſciplinam, duriores fuerunt facies eorum petra, renuerunt reuerti. Ego autem dixi, forſitan pauperes ſunt, ſtulti facti ſunt, quia non nouerunt uiam Domini, iudicium Dei ſui. Ibo ad maiores, & alloquar eos: ipſi enim cognouerunt uiam Domini, iudicium Dei ſui. ſed ipſi ſimul confregerunt iugum, ruperunt uincula. Sic ille. Quibus uerbis apertiſſime ſtatus horum temporum ueſter deſcribitur. Depicti eſtis, quod aiunt, ueſtris coloribus, uos ac rabini ueſtri. Idē propheta paulo pòſt exilium ueſtrum prædicit,& exciſionem à ſedibus, ſed ita ut non penitus ſoboles ueſtra intereat. & ſimul cauſſam adiicit, cur à fauore Domini exciderit is. Aſcendite (inquit) muros eius,& diſſipate, conſumationem autem ne faciatis, auferte minas murorum eius, quia non ſunt Domini, quia præuaricando præuaricati ſunt in me domus Iſrael,& domus Iuda, ait Dominus. negauerunt Dominum, dicentes, quod non ſit. quem uero dixerunt eſſe illū qui eſſet, niſi ſolum IESVM Dei filiū? Idem Hieremias cap. 12. de cauſſa deſolationis terræ loquēs ad Dominū: Nam & fratres tui, et domus patris tui, ipſi præuaricati ſunt contra te, ipſi congregati uociferati ſunt in te. Ne credas, quum locuti fuerint tibi bona. Tū uerbis Do-

B mini: Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meā in manū inimicorū eius, fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in ſylua, dedit cōtra me uocem ſuam, idcirco odi eam. Idem cap. 16. Et erit, poſtquam annunciaueris populo huic omnia uerba hæc,& dixerint tibi, quāobrem minatus eſt nobis Dominus tam graue malum hoc,& quæ tanta noſtra iniquitas, aut quod peccatum noſtrum quod peccauimus Domino Deo noſtro? dices ad eos: Propterea quòd dereliquerunt partes ueſtri me, ait Dominus, & abierunt poſt Deos alienos,& ſeruierunt eis,& incuruauerunt ſe illis,& me dereliquerunt, nec legem meam cuſtodierunt,& uos peiora perpetraſtis quàm patres ueſtri. Sic ille. Tum addidit hiſtoriā horum temporū: Et ecce uos ambulatis unuſquiſq; poſt duritiē cordis ſui mali, ut nō audiatis mihi. Et expellam uos de terra hac, quam nec uos nec patres ueſtri cognouerūt, ubi diis alienis ſeruietis die ac nocte, quia miſericordiam meam non impartiar uobis. Quomodo poterat explanatius declarare, uos eſſe à miſericordia Domini repulſos, nec Deum uerum ac uiuentem colere, ſed falſos deos, quos uobis confinxiſtis? Dicite quœſo, quod in tempus iſta competunt, niſi in hoc? Immenſum eſſet, ſi in ſingulis uelim pro dignitate immorari. Tu ipſe omnia examinato, quem uideo uerſatum eſſe in ſtudio ſancta-

ſanctarum literarum. Quintum caput Threnorum eiuſdem Hiere- A
miæ, eſt Iudæi populi miſericordiam petentis. in cuius extremo hęc
ſunt uerba: Vt quid in perpetuum obliuiſceris noſtri, derelinques
nos in longitudine dierum? Conuerte nos Domine ad te, & con-
uertemur: innoua dies noſtros ſicut ab initio. Sed reprobando re-
probaſti nos, iratus es contra nos uehementiſſime. Ea eſt libri
clauſula, qua ſtatus hic rerum ueſtrarum ſignificatur. Adde his,
quòd ſi Deus communicaturus eſt ſeipſum uniuerſis gentibus, ut
ſacra oracula teſtantur, hoc eſt, legem daturus uniuerſalem, quid o-
pus eſt iſta ueſtra? ſub illa ſcilicet altera uiuetis & uos. Hanc uero u-
niuerſalem ſi legem eſſe Meſſiæ dicitis, quid opus eſt uobis redu-
ctione? quid templo, & Hieroſolymis? Vbique poteſtis uiuere ſe-
cundum eam legem. quæ ſi uniuerſalis eſt, non alligabit utiq; ad u-
num templum, & unam ciuitatem. Quæro autem, an Meſſias legem
iſtam ueſtram ſit confirmaturus, an inducturus aliam? Hanc ueſtrã
oracula teſtantur abrogatum iri. quòd ſi aliam adferet, quid de IE-
SV CHRISTO conquerimini, qui non aliam intulit, ſed hanc i-
ſtam ad ſenſus homine & Deo dignos tranſtulit, ſeu potius erexit.
Quod ſi paulo attentius uelitis animaduertere, non erit uobis diffi-
cile inuenire, & cur olim ſitis electi ad peculiarem Domini hæredi-
tatem, cur conſeruati, cur poſtea reiecti, & repulſi. omnium cauſſa
eſt IESVS Meſſias. Voluit Deus, ut paulo antea dicebam, aliquẽ
unum eſſe in mundo populum, qui Deum cognoſceret, apud B
quem eſſent illius ritus, ceremoniæ, leges & præcepta, ex quo fi-
lius ſuus naſceretur, & in quo uerſaretur, ad excludendum quere-
lam aliarum omnium nationum. Ex hoc populo quæ tribus de
duodecim eſſet electa ad Meſſiæ generationem, & ſi aliquid attige-
rat Iaacob moriens, incertum tamen erat uſque ad Dauidem. huic
enim propter manſuetudinem renouata eſt promiſſio, quemadmo-
dum facta olim fuerat Abraæ propter fiduciam. Itaque populus e-
lectus eſt Abraæ per Iſaac & Iaacob, tribus Iudæ & familia Daui-
dis regis. Quomodo erudijt uos Deus, admonuit, caſtigauit, tulit
uſque ad Meſſiam? Expleto autem uſu inſtrumenti, abiectum eſt in-
ſtrumentum, tanquam deinceps inutile. Additi ſunt uobis quadra-
ginta anni, ut reſipiſcentes tranſiretis ad uniuerſalem uocationẽ cun
ctarum gentium. poſtea conſecuta eſt confuſio atque abolitio for-
tunarum omnium & diuini cultus, ciuitatis, templi, ſacrificiorum, ſa
cerdotij, tribuum. An non ex his aperte intelligitis, nullum eſſe am-
plius ueſtri uſum? Hieremias rabinos & ſapientes ueſtros ſic ob-
iurgat, capite octauo: Quomodo dicitis, ſapientes ſumus, & lex
Domini eſt nobiſcum? uere mendax eſt ſtylus, fruſtra ſunt ſcri-
bæ, pudore affecti ſunt, ſapientes perterriti ſunt, & capti ſunt, uer-
bum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A bum Domini reprobauerunt, & ſapientia in eis nulla. IVD. Magnas adfers rationes. & ſic à noſtris rabinis accepi, ueſtra omnia perualidis eſſe fulta rationibus per homines ingenioſos, quales habuiſtis inter uos quàm plurimos. CH. Quàm malitioſam calumniam, ut quando res ipſæ claro meridie ſe oculis ueſtris ingerunt, lucem ipſam accuſetis, quoniam aliud nõ ualetis. Primũ habuiſſe nos in religione noſtra acutiſſima ingenia quàm plurima, an exiguũ eſt argumentum uera eſſe quæ nos recipimus, quandoquidẽ à talibus ſunt ingenijs approbata? deinde ratio: num non res eſt æqua, uobis & nobis par, pro ueritate ſemper fortior ac manifeſtior? ſi pietas noſtra non eſſet uera, nullæ ſuffeciſſent rationes, nulla ingenia ad eã fulciendam, ſcilicet falſa & conficta ipſa per ſe paulatim laberentur. Opinionum commenta delet dies, ut inquit ſapiens quidam de gentibus: recta iudicia confirmat. Quid, quod rationi conforme eſt, nõ diſcrepat à Deo, ueritate, & unde manat ueritatis omnis ratio. Audiſti etiam cuiuſmodi genus hominum CHRISTVS ſibi aſciuerit, quàm non aptũ excogitandis pro ſe rationibus. IVD. Atqui nos ſumus populus Dei, & ſic ſemper uocamur, uel in ipſo exilio, & hæreditas illius, & uinea electa. CH. Sic uocamini propter primam electionem. ſicut apud Eſaiam: Iſrael me non cognouit, & populus meus non intellexit. An eſtis populus eius, quum eum non noſtis? De uinea autem legite quę ſunt apud Eſaiam cap. 5. quomodo exciderit
B eam Dominus. & Hiere. 2. Ego autem plantaui te optimam uitẽ, totam ipſam ſemen uerum, & quomodo conuerſa es mihi in ſarmentum uitis alienæ? IVD. Atqui reditio domum multis cœleſtibus oraculis nobis promittitur, ut in Deutero. et apud Eſaiam, Hieremiam, Ezechielem, Amos, & alios tam multis locis, ut ignorari non poſſint, nec ſit eos huc adferre neceſſarium. CH. Nihil neceſſe habes ea recenſere, ſatis commemini. de quibus antequam diſſero, uelim mihi dicas, quænam ſit futura reducendi ueſtri cauſa. IVD. Vt ſacrificemus Domino, per quæ ſacrificia fiemus grati Deo, uiuemus in libertate, in ocio & quiete, in copia rerum omnium, in delicijs. uel ipſa Eſaiæ uerba mirifice animos delectant: Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulẽta. CH. Duo eſſe uideo, quæ uos in reductione hac ſperatis, gratiã & fauorem Dei per ſacrificia, tum uitæ opulẽtiam & fortunarum omniũ copiam, quanta uel optari poſſit. IVD. Hæc ipſa. CH. Dicamus prius de ſacrificijs. Nõ credo excidiſſe tibi, quod dudũ inter nos cõſtabat, maximũ & præſtabiliſſimũ quod homini Deus poſſit præſtare, eſſe beatitudinem æternam: eam uero coniunctionem eſſe cum Deo: coniunctionem autem fieri amore, amorem cõciliari ſimilitudine animorum. Vos ergo per uniuerſam cuſto-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

custodiam legis quid amplius aut excellentius potestis à Deo con- A
sequi, quàm ut sitis illi amici? IVD. Nihil sanè neq; maius, neq; optabilius. CH. Quod si sacrificia hoc uobis dabunt, cur quum maxime uigebant illa Hierosolymis, plurimi erant sceleratissimi, paucissimi sapientes, pauciores prophetæ? Quid, quòd multo plures fuerunt iusti uiri ante sacrificia, quàm illis constitutis? Tu uerò nunc cũ non sacrificas, non'ne bonam spem habes te posse diem unũ uitam propagare? tu nescis, an possis tibi Deum amicum facere, & sustines uiuere. Sed consolabor ego te exemplo Hieremiæ, Ezechielis, Danielis, Ananiæ, Azariæ, qui & sancti, & sapientes, & prophetæ fuerunt sine Hierosolymis, sine tẽplo, sine sacrificijs, & ceremonijs. Quid, quòd à sacrificijs estis soluti permissu Dei, dum exulatis, aut peregrinamini. Esto igitur non bono tantũ animo, sed magno quoque. potes Deo amicus fieri absq; sacrificijs, sola uoluntate bona. Quòd si ita est, ut ratio & exempla & prophetæ docent ac ostẽdunt, nihil aut perparum facient externa sacrificia, ubi uoluntas intus fuerit uel à Deo aliena, uel cum eo coniuncta. Quod si aliud nihil est uobis Messias largiturus, quàm ut quiete sacrificetis, atq; ociose, frustra nimirum talem & tantam & tam tumultuosam operam sumet. nihilo enim plus dabit, quàm nunc existimatis uos habere, ut fauorem Dei possitis promereri iustificatione mentis. Iam de libertate, de diui- B
tijs, de opulentia, & uoluptatibus. Indignissima sunt hæc de quibus fiat mentio, dum de rebus cœlestibus & diuinis loquimur, quæ non raro separant à Deo, & ad diuinũ amorẽ impedimento sunt. IVD. Nunquam id nobis accidet, quia erimus iusti omnes, sapientes, prophetæ: quẽadmodũ non nocuerunt diuitiæ Abraam, Isaac, Iacob, Dauidi, Ezechiæ. CH. Eritis uos perfectiores quàm Adam: at illũ legitis unico desiderio abstractum à Dei tanta illa amicitia, quid fiet uobis inter tam multa & uaria desideria? & istis quos nominasti, an non putas impedimento aliquando fuisse opes, quo minus agerent quod decebat tam sanctos uiros? relege illorũ uitas, uidebis dissensisse Abraam à Loth. Dauidem ea commisisse, quorum illum postea grauissime pœnituit. Ezechiam opes suas ostentasse legatis Assyriorum, de quo est ab Esaia reprehensus. An non etiam sine diuitijs maximos illos & sanctissimos uiros futuros fuisse censes, ut Heliã, Heliseum, Hieremiam, & alios prophetas? IVD. Esto sanè ita, sed num non præstat bonitati adiungere libertatem & diuitias? CH. Atqui Solomon dicit, mundana omnia esse uanitatem. quid ergo utilitatis adferent uana? aut quomodo diuini cultus præmium erit res uana? An non tu, si esset optio, libens deligeres uitam Heliæ sancti & pauperis? IVD. Rogo te, ne mihi uia ulla paupertatem impreceris, qua nullum est malum grauius. hęc Minoritis aut Carthusiensibus tuis cane.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A cane. CH. Videlicet cura rerum uitæ huius tam acris, tam intenta & uehemens, non ſinit uos oculos ſurſum attollere: & dum prolixe ſit proſpectum arcæ, reliqua facilia eſſe ducitis, & quæ uirtutis ſunt aut uicij negligitis, ſubinde prouerbium illud uſurpantes, Omnia aſpera pane leniũtur. Hinc fit, ut quales uos eſſe uelitis, tales fingatis & Meſſiam & Deum. Prophetas quoque eoſdem faceretis, niſi quòd in his aperta ueritas refragatur. Deus autem non cernitur oculis corporis: Meſſias uero uenturus eſt. ubi certe poteſtis, infigitis mendaciũ tanquam cuneum affectionibus ueſtris ſeruiens. Itaque audi attẽtiſſime, quod tua & aliorum omnium gentis tuæ tam intereſt ſcire. Quod tu exiſtimas eſſe maius aut acerbius exilium, procul abeſſe à Deo, an à patria ubi nati ſunt maiores tui? IVD. Quis de hoc poſſit ambigere? malim multo exulare à patria, quàm à Domino. ſed ſi ſim in patria illa, propinquior ero Deo. CH. Id uero eſt quod Dominus per Hieremiam conqueritur: Nunquid Deus de propinquo ego ſum, dixit Dominus: & non Deus de longinquo? Dominus & propinqua & longinqua, & aperta & tecta contuetur, tam his adeſt quàm illis. ubi eſt illud, Cœlum & terrã ego impleo, dicit Dominus. Propinquior erat Deo Daniel Babylone, quàm multi in Iudæa & Hieroſolymis. Itaque uerum & lugendum exilium eſt, reiectos eſſe à Domino, pro-

B cul ab illo agere: uera patria, & ſacrificia, & pietas, & fœlicitas, cõiungi cum illo puritate animi, fiducia, charitate. quem oſtendimus eſſe cultum ueriſſimum, & Deo dignum, qualem ſancti uiri præſtiterunt in ſuis peregrinationibus: ut ij quos modò cõmemorauí, Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ananias, Azarias, & alij cõplures. Illa ergo optanda eſt uobis in patriã reditio, ut Deo coniungamini animis, qui unus & pater eſt ueſter, & patria. Quod ſi abeſſe à Deo exilium eſt germanum & uerum, accedere ad eum in patria uiuere, utique prophetæ & ſancti uiri Deo pleni, qui præcipua quæq; & ueriſſima hominibus tradebant ab ſpiritu diuino illis inſita & dictata, quod non inopiam ueſtram aut ſeruitutem humanam aut peregrinationem deplorarũt, & ſpem fecerunt uobis facilioris ſtatus & conditionis: ſed quod erat & ipſorum ſanctitate ac ſapiẽtia, & humana excellentia & diuina maieſtate dignum, acerbiſſimum exilium à Deo, grauem ſeruitutem ſub peccato, qua ſeruitute iam olim grauamini, deplorarunt: & lætiſſimã promiſerunt reductionem, non in Palæſtinã, & ad menſas & lectos, cæteraśq; corporis uoluptates, belluinis magis corporibus quàm humanis mentibus, hoc eſt planè cœleſtibus aptas & congruentes, uerum in gratiam & fauorem Dei per iuſtificationem cordium ueſtrorum. Hæc religio, & æternum religionis præmium eſt, terra illa promiſſa cœlitus Abraæ & patribus ueſtris, terra manans lacte & melle, id eſt bonis omnibus, quæ humana mens recte inſtituta poſſet exo-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ptare. Dum uiuebatis ſub lege nondum abolita, eratis quidem domeſtici, ſed ſerui: nunc alieni penitus, ſeu hoſtes uerius. cõuerſi autem ad Deum per uirtutes mentis, eritis liberi & filij. Hoc etiam Eſaias prædixit cap. 10. Et erit in die illa, non adijciet ultra reſiduum Iſraël, & qui euaſerit ex domo Iaacob inniti ſuper percutientem eum, ſed innitetur ſuper Dominum ſanctum Iſraël in ueritate. Reſiduũ Iaacob conuertetur ad Deum fortem: quia ſi fuerit populus tuus Iſraël uelut arena maris, reliquiæ conuertentur. Ex eo bona ſpes eſt de reditu ueſtro ad meliorem mentem, licet ſera. In quo uelim annotes, non dixiſſe prophetam, cunctum Iſraëlem ſaluũ fore, ut uos ſperatis per reſurrectionem & reductionẽ in Iudæam: ſed reliquias, nempe illas, quæ agnoſcent IESVM CHRISTVM. Conſidera tu tunc, quanto eſt reuerſio hæc ad Deum melior & optabilior, quàm reuerſio ad diuitias Paleſtinæ? quanta eſt in ſanctis uoluminibus mentio de miſericordijs Dauidi fidelibus, de ueritate Dauidi promiſſa ſtabili ac æterna? quanto hæ ſunt ueriores miſericordiæ, & utilior ueritas, reconciliari & coniungi Deo per CHRISTVM, quàm manere regnum ſoboli Dauidis, & conſeruari illius lucernam?

DE MESSIA IVDAEORVM.

AVeo iam ex uobis intelligere, qualem tandem Meſſiã tot annorum millibus expectetis. IVD. Nos expectamus ea quæ ſunt nobis à uatibus prædicta, & Dei nomine promiſſa, qui fallere non poteſt, quæ quòd nondum uidemus cõpleta, pro indubitato habemus euentura, quantumcunq; differãtur. Non ſunt diuino cõſilio præfiniendi ab homine termini. CH. Recte dicis. ſed quæ tandem ſunt iſta? IVD. Dicam ex Eſaia, Hieremia, Ioële, & alijs prophetis, tum traditionibus noſtrorum rabinorum certiſſimis: uenturum è genere ac ſtirpe Dauidis regis ducem, qui magna potentia, & ui armorum omnes qui ſupererunt ex progenie Iſraëlis, reducet in terrã patribus promiſſam. Ibi in libertate, imò in regno, in ocio, in opibus, in rerum omnium abundantia & copia reædificabimus templũ Hieroſolymis, & celebrabimus ſacra, ceremonias, dies feſtos. omnes erimus ſapientes, omnes prophetabimur, non ſolum patres familias, & prouectæ ætatis, ſed filij noſtri & filiæ noſtræ, etiã ſerui & ancillæ noſtræ. omnes enim erimus edocti à Deo, nec opus erit ut quiſquam dicat alteri, doce me, aut ueni docebo te legem Domini, omnes erimus in ea probe inſtituti. Huic ſiue regi ſeu duci ſubdentur cæteri omnes reges ac nationes, uenientq; illorum plurimi iuxta legem Domini ſacrificatum Hieroſolymas, & à Iudæis docebuntur. Hic eſt fidei noſtræ decimus tertius articulus, ſine quo ſalui eſſe nõ poſſumus. CH. Diſcutiamus ſi placet ſingula, & pedetentim, ne quò impingamus. Neque enim ignoras quàm obſcuri

A ſcuri & difficiles ſint prophetæ ueſtri, ut uates omnes: quàm etiã plerunque, niſi ex acri iudicio adhibeatur recta intelligẽtia, ut ſic dicam, inepti. Potentem quidem faciunt illum prophetæ, ſed diuina ui & poteſtate, & humanis opibus planè alienũ. ut Eſaias: Ecce ſeruus meus inuitat eò, electus meus, complacuit in eo anima mea, dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudiciũ gentibus in lucem proferet, non clamabit, neq; uociferabitur, neq; foràs proferet uocem ſuã, calamũ quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. & Zacharias: Exulta ualde filia Sion, iubila filia Hieruſalẽ, ecce rex tuus ueniet tibi manſuetus, ſeruator, humilis, equitans ſuper aſinum & pullum aſinæ. Oſeas quoq; expreſsius: Domus Iſraël, inquit Dominus, miſerebor, & ſaluos faciam eos in domino Deo ſuo, & non ſeruabo eos arcu & gladio, & bello, equis & equitibus. Iam de terra illa quam expectatis, audi Eſaiam 8. cap. Et tranſibit per terram ipſam induratus & eſuriens: & erit, quũ eſuriet iraſcetur, & maledicet regi ſuo & Deo ſuo, & reſpiciet ſurſum, & terram intuebitur, & ecce calamitas & tenebræ & obſcuratio, & anguſtiæ, & denſæ caligines. Locũ hunc uelim examines diligenter. Nam quæ dicũtur à prophetis, ad uos pertinẽt potiſsimũ, uidelicet dicta ueſtri uel cõmonefaciẽdi gratia, uel caſtigandi ac corripiẽdi, uel edocendi. In iſto rerum ueſtrarũ ſtatu unuſquiſq;
B ueſtrũ tranſit per terrã peregrinationis huius, de qua nihil potuit dici aptius q̃ tranſire. peregrini enim ſumus omnes, ut & patres noſtri. Tranſit itaq; Iudæus induratus & preſſus incõmodis uitæ. eſuriens autẽ, id eſt in arctũ rei familiaris adductus, nec Deum agnoſcet, nec Meſsiam ſuũ, omnes negliget & execrabitur, qui ſibi non aliã in rem ſperat fructuoſos, quàm ut plena manu largiãtur diuitias. Suſpiciens autẽ terrã: quæ eſt terra quæ trãſitur, niſi hæc ſaxoſa & lapidoſa? quæ autem illa quę ſuſpicitur, niſi cœleſtis patria cõmunis omniũ? de qua eſt in pſalmo: Spero uidere bona Domini in terra uiuentiũ. ad intuitum autẽ illius, id eſt, ad conſiderationẽ uerorũ bonorũ, ſtatim oboriuntur ueſtris animis caligo denſa, & tenebroſa nox. Sed audiamus alia. Vbi tandem futura eſt iſthæc tam deſiderata ſacrificatio? IVD. Hieroſolymis. CH. Vos ne cum uniuerſis nationibus gentium? IVD. Omnes pariter. CH. Quæſo te, quale uidetur tibi, cogi orbẽ terrarũ uniuerſum intra ciuitatis unius mœnia, intra templi unius parietes? qui clamores, qui ſtrepitus, boatus, balatus, mugitus, quæ cædes, quæ carnificina, qui cruor, quod faſtidiũ, quæ nauſea cruoris & ſordiũ tot animantiũ mactatarũ, quæ confuſio tot nationũ, ætatum, ſexuum? Sed ſi alibi uos exaudiri nefas eſſe ducitis, certe definitus ac determinatus eſt Deus ueſter loco aliquo, qui dicit, Cœlũ & terram ego impleo: nec uidetur uolũtate ſua liberrima conceſſurus in ea quę ab illo ſupplices poſtulabitis, ſed quaſi coactus & incãtatus, ut aliter

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

facere non poſſit, quando iam ſitis in loco illo. IVD. Atqui ſic eſt A
præſcriptũ in lege. CH. Etiam, ſed duodecim tribubus Iſraëlis, ne ſi
forte copia eſſet facta ſeorſim ſacrificãdi, ædiculas & cellulas & idola
uobis conſtitueretis, ut ille egit in libro Iudicum. Adde, quòd ut arca
fœderis erat uobis admonitio beneficiorum Domini, uoluit ad con-
ſeruationem recordationis ueſtræ, ac proinde gratitudinis, ibi ſacrifi
caretis Domino, ubi illa eſſet. ea uero nõ niſi uno in loco eſſe poterat,
eoq; ad unum locũ conferebantur ſacrificia. Qua ex ratione & cauſſa
ſatis poteſtis edoceri, in cultu omni ac ueneratione Dei non tam ſa-
crificia poſtulari, quàm gratam memoriã beneficiorũ illius, unde be-
neuolentia gignitur. Sacrificare enim quouis loco erat facile: ſed quia
id quod memoriam & conſeruabat, & renouabat, unum erat, nem-
pe arca, & quæ ex uetuſtis miraculis in arca continebantur, uirga &
manna, ad illius præſentiam cultus eſt omnis redactus. Meſsias au
tem adhuc expectatur. is ſi uenturus eſt, ubi ſunt ſancti & prophe-
tæ, nuncij illius ac præcurſores, quales omni habuiſtis tempore ante
IESVM CHRISTVM? per illos enim reuiſit Dominus, &
conſolatur, & corroborat ſuum populum. Itaque in pſalmo, uel ex
metu ac terrore, uel ex uaticinio horum temporum ueſtrorum dici-
tur: Iam non eſt propheta, & nos nõ cognoſcet amplius. Quotquot
autem inter uos de uenturo Meſsia poſt IESVM attentarunt ali- B
quid prædicere, deprehẽſi ſunt, ut par erat, uaniſsimi & impoſtores,
adeò ut iuſſi ſint omnes conticeſcere: & quidam exclamarit de uobis,
Væ animabus definientium tempus Meſsiæ. Colligere ex his quæ
diximus facile potes, quàm exiguæ rei quàm immanis ſit ueſtra ex-
pectatio de Meſsia: ut non immeritò competere in hoc negocium
poſſit illud de fabula,

Parturiunt montes, naſcetur ridiculus mus.

Noſter uerò Meſsias, quàm ampla, quàm expetenda ſunt quæ no-
bis attulit? ſolutionem à ſceleribus, mentem meliorem, reconciliatio-
nem cum Deo, ſpem certiſsimam æternæ fœlicitatis. Et idem uos di-
ceretis de ueſtro illo, niſi nos de noſtro dixiſſemus, ne ulla prorſum
de re nobiſcum conſentiatis. Sed hoc beneficium conueniebat adfer-
re ſecum illum, qui ſic promitteretur, ſic expectaretur. alioqui quid
erat opus tot oraculis, tanto apparatu, tam longa & diuturna prædi-
ctione? nõ eſt profectò tanti redire Hieroſolymas, ſed amicum Deo
fieri, & in ſempiternã beatitudinem adſcribi: hoc nimirum tanti eſt,
& pluris etiam. Quid, quòd Eſaias apertè de Meſsia
dicit, Poſuit Dominus in eo iniquita-
tem omnium noſtrũm.

DE

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

DE NOSTRO ET IVDAEORVM MESSIA.

A SEd ut manifeſtius utriuſque Meſſiæ cognoſcatur diſcrimen, ueſtri quem ſomniatis, & noſtri qui abhinc annos plus mille & quingẽtis uerſatus eſt inter homines, conferamus eos inter ſe, ut appareat Meſſiæ rationẽ & cauſſam in ueſtrum nullo prorſum modo cõuenire, conuenire per omnia in noſtrum. Principiò quid eſt Meſſias? IVD. Meſſias eſt apud nos, qui lingua ueſtra unctus, & græce (uti accepi) Chriſtus. unctio uero hæc eſt regiæ dignitatis ac imperij nota quædam & ſtabilimentum. CH. Omnis ergo rex unctus dicetur Meſſias? IVD. Omnis. Sed peculiari quadam appellatione, & uelut propria dicitur Meſſias ille, qui promiſſus eſt olim patribus à Deo, qui tam diu expectatus Iſraëli. CH. Oportet igitur maximum hunc eſſe atque admirabiliſſimũ regem, & utilitates quas adferet Iſraëli dignas eſſe, quum tanta expectatione totius gentis, tum uerò quod amplius eſt, multoq; pluris faciendum, promiſſione Dei. quantum enim futurum ſperari cõuenit, quod Deus ipſe promittat toties, tam multis, tam uarie? Vos uerò quod potiſſimum opus Meſſiæ fore creditis? IVD. Reductionem triumphantem & fœliciſſimã in patriam. CH.
B Quam in patriam? IVD. Iudæam. CH. Atqui opus noſtri Meſſiæ eſt peregrinatio atq; exilium huius terræ, & reductio in patriam cœleſtem. IVD. Itidem ille noſter faciet, quia ibi ſtatuet ubi rite ſacrificabimus, & erimus boni. CH. Quanto reductio noſtri Meſſiæ melior atque optabilior, qui Adam, Abraam, Dauidem, Danielem, & alios non reduxit ad uanitatem huius uitæ, ſed ad bona ſempiterna? Quæro autem, ubi agunt patres interea dum Meſſias iſte ueſter latet? ſi in cœlis cum Deo, quàm grauis eſt iniuria, illinc eos detrahere ad uitæ huius commoda, hoc eſt rem adeò inanem, ut dixit Solomon. quòd ſi in cœlis non ſunt, certe ubicunque agunt meliore ſunt conditione, quàm illa eſt Palæſtinica edendi & bibendi, & mactandi pecora ad ſacrificia. IVD. Redibunt fortaſſe ad gloriam Meſſiæ. CH. Videlicet & qui hinc diſceſſerant homines tenues, frugi, fortunarum rerumq; uitæ huius omnium contemptores ſtrenui, reuertentur accenſis in altera uita cupiditatibus, & incipient iam expetere cibos delicatos & exquiſitos, ornamenta elegantia, ædificia ſumptuoſa, & alia ſeruitutis huius corporis uilia miniſteria. nimirum ſument pharmacum aliquod, quo illis iam ſapiant, quæ prius ſolebant illis eſſe fatua & inſipidiſſima. Iam uerò quæ eſt gloria hæc Meſsiæ, ad quam honeſtandam, ornandamq; remittentur huc ſancti patres? Gloria, & decus, comitatus noſtrorum eſt mo

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

rum, non cœli. Neque enim illa in cœlis ſpectantur, cum multis A
quis ueniat, an cum paucis, cum quo hominum genere, quàm cul-
to & ueſtito, quæ inter nos homuli conſiderant, & magni faciunt:
non illi quidem cordatiores paulo, ſed de medio uulgo: nec decus
aut gloria eadem illic æſtimatur formula, qua apud nos. Deo eſſe
gratiſsimum, cæteris rebus omnibus detractis, unica eſt illic glo-
ria. comitatu nihil eſt opus. Sed quæ tandem eſſet æquitas, ſan-
ctos patres propter alterius decus aut honorem, ſuo ipſos iure de-
fraudari? Non ergo non introibant in cœlum, ut cum Meſſia redi
rent ad hanc lucem, ſeu uerius ad noctem hanc & tenebras, quem-
admodum uos fingitis: ſed arcebat eos aditu cœli peccatum, nec
aliud poterat obſtare, quo minus in cœlum fato functi reuolarent.
IVD. Atqui non pauci eorum immunes prorſum fuerunt omnis
noxæ, ut Hieremias, Helias, Daniel, & Ioannes, ſicut uos aſſeri-
tis. CH. Neque id nos negamus: ſed uel hinc colligas licet, non
ſolum abluendis maculis, quæ quiſque uoluntate ſua in ſe con-
traxiſſet, promiſſum eſſe inſtauratorem, & ſeruatorem: ſed illi po
tiſsimum, quam primus parens Adam in uniuerſam ſuam poſte-
ritatem diffudit. ob quam dictum eſt, Deteſtabilis terra in opere
tuo. quibus in uerbis, ſi acutius uelis ea examinare, deprehendes
naturæ eſſe corruptelam ſignificatam. Ex pſalmo etiam licet idem B
colligere, in quo de hominis natura integra dicitur, Quid eſt ho-
mo quòd memor es eius? &c. Cui tandem hominum ſubiecta ſunt
omnia? imò nulli prope minus. Sed locus hic diffuſè eſt à me tra
ctatus in diſputatione cum gentilibus: illinc petes, quum uoles.
Hinc & reliquis patribus oſtenſa eſt ſpes de reditu in gratiam cum
Deo. bonum ſunt animum habere iuſſi, per eum qui eſſet patri
gratioſiſsimus. Vides generalem fuiſſe medicinam, ut intelligas
morbum item fuiſſe generalem, & expectationem ſalutis omnibus
fuiſſe iucundiſsimam, quia nemo erat damni expers. omnes indi-
gebant inſtauratione ac reparatione, quia omnes ceciderant, &
omnes memoria promiſsionis fulciebantur ac recreabantur. Eſa-
ias non obſcuris uerbis expiationem hanc peccatorum expoſuit:
Quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum
eſt? Et aſcendit ſicut uirgultum coram eo, & ſicut radix de ter-
ra deſerti. Longus eſt ſermo huius prophetiæ, ſed non grauabor
referre: quoniam adeò in CHRISTVM noſtrum compe-
tit, ut non tam uideatur prænunciaſſe uentura, uelut uates, quàm
præterita deſcripſiſſe, ut hiſtoricus. Itaque pergo dicere: Non eſt
forma ei, neque decor. & uidimus eum, & non erat aſpectus: &
deſideraumus eum. Deſpectus eſt, & abiectus inter uiros, & uir
dolorum,

A dolorum, & expertus infirmitatem, & abſcondebamus faciem ab eo: deſpectus, & non reputauimus eum. Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros portauit, & nos reputauimus plagatum percuſſum à Deo, & humiliatum. Ipſe autem uulneratus eſt propter præuaricationes noſtras, attritus eſt propter iniquitates noſtras. Caſtigatio pro pace noſtra ſuper eum, & liuor eius ſanitas fuit nobis. Omnes nos tanquam oues errauimus, unuſquiſque ad uiam ſuam conuerſi ſumus, & Dominus peruenire fecit ad eum pœnam omnium noſtrûm. Oppreſſus eſt, & afflictus eſt, & non aperiet os ſuum. Sicut agnus ad occiſionem ducetur, & ſicut ouis coram tondente ſe obmutuit, & non aperiet os ſuum. De clauſura & iudicio ſublatus eſt, & generationem illius quis enarrabit? quia abſciſus eſt è terra uiuentium: propter præuaricationem populi mei, plaga fuit ei. Et dedit cum impijs ſepulturam eius, nec dolus fuerit in ore eius: & Dominus uoluit conterere eum, ægrotare fecit. IVD. Atqui rabini noſtri, quod uos tam appoſite congruere in Ieſum ueſtrum creditis, de populo Iſraëlitico afflicto & percuſſo à Domino exponunt. CH. Facile eſt quiduis confingere, ſi non ſis rationem cur id facias redditurus. An competunt in gentem ueſtram illa, Vere languores noſtros ipſe tulit? Quis enim il-
B lic loquitur, niſi Eſaias, qui eſt ex eodem populo? & gens Iudaica percuſſa eſt à Domino propter ſua ſcelera, non propter aliena. propter quod dicitur: Ipſe autem uulneratus eſt propter præuaricationes noſtras, attritus eſt propter iniquitates noſtras. Cedò uero, & id quod ſequitur, Caſtigatio pro pace noſtra ſuper eum, & liuor eius ſanitas fuit nobis: an hoc quoque de populo Iſraëlis? etenim nationes aliæ nihil emolumenti accipiunt ex ueſtris calamitatibus ac afflictionibus, utique haud magis quàm quum malus quiuis punitur, quod uident iuſtitiæ diuinæ experimentũ quoddam. Iam qui ſunt illi, Omnes nos tanquam oues errauimus? nónne propheta, & prophetæ populus? ut appareat manifeſtò, qui datus ſit in pœnam pro omnibus, alium eſſe à populo Iſraëlitico. Illud autem, Sicut agnus ad occiſionem ducetur, & ſicut ouis coram tondente ſe obmutuit, & non aperiet os ſuum: tantum abeſt ut uobis conueniat, ut à uobis nihil dici poſsit alienius, qui eſtis impatientes, maledici, diris atque execrationibus deuouentes uniuerſos à ſecta ueſtra alienos. Poſtremò apertiſsimè Propheta ſubdit, Propter præuaricationem populi mei uerberatus eſt: quæ ſententiola commenta ueſtra omnia & ſomnia manifeſtò confutat. Declarat enim eſſe alium quàm populum, qui ſit propter populi delicta percuſſus. Nec credo uos tracturos ad uos ipſos dictum illud, Eò

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quòd iniquitatem non fecerit, nec dolus fuerit in ore eius: quum pau A
lò antè de uobis dictū sit, Propter flagitia populi mei cæsus est. Sed multo fuerit facillimum discrimen inter nostrum Messiam, & uestrum tamdiu expectatum inspicere, si ambos inter se contulerimus. Primum ex te quæro, Messias an erit Deus? IVD. Absit, quorsum enim futurus esset Deus? CH. Quia sicut quum dabat uobis legem peculiarem, dignabatur signis quibusdam ostendere se præsentem, ac uelut conspicuum: ita quum daret legem uniuersalem, propius adesset nostris sensibus, & illum non iam per ignem & tonitrus conspiceremus, sed corpore indutum, & unicuique nostrûm similem. Esaias dicit uerbis Dei: Propterea cognoscet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar ecce adsum. Non possunt hæc de alio quàm de Deo intelligi, qui olim locutus est patribus, cuius uoces & tonitrua audiuistis in signa: postea uersatus est inter homines, homo factus. quod & Baruch dicit, propheta non paruæ apud uos authoritatis: Hic est Deus noster, & non extimabitur alius aduersum eum. hic adinuenit omnem uiam disciplinæ, & tradidit illam Iaacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc in terris uisus, & cum hominibus conuersatus est. IVD. Atqui scriptum est, Non uidebit me homo, & uiuet. Esurire autem & sitire, algere & æstuare, hæc in Deum non competunt: im- B
pium est, Deo hæc attribuere. CH. In loquendi ratione sita sunt illa, non in ratione intelligendi. Vos soletis dicere, septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum, & multæ animæ perierunt. atqui nec anima perit, nec ascendit aut descendit quóquam: sed loquendi consuetudine aliàs pro homine toto anima sumitur, aliàs pro corpore, interdum pro uita. Sic in CHRISTO nostro natura una est Deus, altera est homo: quemadmodum in homine pars una est corpus, altera est anima. Quod in CHRISTO oculis intuentium erat expositum, non erat Deus: sicut quod cernimus in homine, non est anima. Deus ergo nec esuriebat, nec algebat, sed homo ille Deo iunctus. de parte autem redundat appellatio tum in partem alteram, tum in totum: quemadmodum homo dicitur esurire ex corpore, & rationalis ex anima. IVD. At quæ aures possunt ferre, Deum esse actum in crucem, & mortuum? CH. Si non assuesses huic loquendi modo de homine, quæ aures ferrent dicere animas esse uenditas, & animas percussas pro homine ipso, & hominem esse claudum, cuius sit solus pes claudus? Re explicata adeò nihil est in intelligentia absurdi, ut mirer esse qui illa loquendi ratione offendantur: probent tamen eam, quæ est de homine. quòd si & illum loquendi morem inusitatū uestris auribus tantopere abomina-
mini,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A namini, nos certe in uerborum controuerſia moleſti uobis non erimus: utinam tam facile de rebus inter nos conueniat, quàm conueniret de uocibus. IVD. Oſtende mihi in hoc libro, prædictum eſſe Meſsiam fore Deum. CH. Oſtendi aliàs congruere ut ita eſſet, multis mea quidem ſententia & magnis argumentis, quæ (ſi uis) uel ex eo petes libro, uel hic aliqua attingamus. IVD. Mihi argumentis nihil eſt opus: explica mihi librum hunc ſacrum, & doce. CH. Quomodo poſſem efficacius docere, quàm demonſtrando ita congruere, ita oportere? quandoquidem Deus non agit, niſi quod maxime & congruit, & oportet. Si tantũ uos haberetis contra nos rationum, quantum nos contra ueſtras inanes perſuaſiones, quo ore, quibus uerbis rationis uim, præſtantiam, diuinitatem exaggeraretis? de literis ſacris ne mentionẽ quidem fieri pateremini. Sed ex ipſis tamen ſacris oraculis depromam tibi teſtimonia meæ ueritatis. Quid porrò ſi id quod confirmem, myſticis non eſſet literis expreſſum? an non plus eſt, ſcriptum eſſe à Deo in cordibus noſtris, quàm in ſaxis aut membranis? IVD. Non arbitror. nam eſt hic liber, liber ueritatis & uitæ: ut quod in hoc libro non ſit, nec pro ueritate haberi debeat, nec pro uita. CH. Quiſquilias & minutias quàm acute cernitis in fraudibus, in impoſturis, in ſordidiſsimis lucellis captandis, ad res magnas planè cæci.

B Si hic liber ueritatis eſt, fit, ut nihil in eo ſit falſum: quod planè ita eſſe, eſt mihi perſuaſiſsimum. Non cõſequitur autem, quòd nulla ſit extra illum ueritas. Volumina enim prophetarũ liber ſunt ueritatis, multa ſunt tamen uera extra illos: ut in libris Moſis, in Pſalmis, Parabolis, & eiuſmodi. quin & uos extra canonẽ ſanctarũ literarũ, multa credis eſſe ueriſsima in libris Thalmud. IVD. Omitte nũc iſta, & ex libro hoc perfice quæ inſtituiſti. CH. Vaticinia adferam ſanè non pauca, quibus ſi peruerſas & peruicaces interpretationes addere animo obſtinaueris, nihil eſt quod non poſsis ad ſenſus alieniſsimos longiſſimè detorquere, etiam in latinis & græcis ſcriptoribus, non ſolum in lingua ueſtra, cuius obſcuritas & intricatio in uerbis, in tropis, in ſententijs, & tota dictione magnam tibi ad coactas interpretationes anſam & facultatem præbebit. quo iniquius facis, dum contendis à me, ut lucem tibi puram & purgatam tantis è nebulis & caligine proferam. Quapropter admouenda eſt his tenebris noſtra lux, maligna quidem illa, & prætenuis, ſed adiumento tamen futura in hac obſcuritate. IVD. Et quæ tandem eſt lux iſta noſtra, quam diuinis rebus prætendemus? CH. Oblitus ne es conueniſſe inter nos dudum, lumen humanæ mentis de luce illa ſumma & ſempiterna deriuatũ, rationem eſſe. hanc nos in nocte iſta ſanctarum ſcripturarum accendemus, ut uideamus quis ſenſus maximè congruat prophetæ uerbis, dictis & præcedentibus & ſequẽtibus, quis ſit aptiſsimus myſterijs

&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

& rebus ſacratiſsimis, de quibus illic agitur: ne celſiſſimas & diuinas ſententias, quales ſunt in ſanctis oraculis, ad infimas ineptas atq; aniles interpretationes deflectamus, dum ſtomacho ſeruimus, non intelligentiæ. An non tibi hoc uidetur eſſe ad ſacras literas intelligendum peraccõmodum, & ex maieſtate ſermonum Dei? Quid taces? IVD. Quoniam elegantiam orationis audio, dicta autem uerborum Domini non audio. CH. Non potes de eo ipſo cõqueri. nam & auditi hactenus ſatis ſæpe, & audies, uti ſpero, poſthac. ſed res ipſa coëgit me hæc præfari, quæ non dubito, quin ipſe approbes. IVD. Nondum de eo conſtitui. CH. Approbaſſes ſi dixiſſet rabinus, & laudaſſes, & eſſes admiratus. ſed non iniuria illud dicunt, Longè aliter fauorem ſentire, quàm offenſionem. Tu uero quantum uoles induc in animum tuum eas affectiones, quibus ad rectam omnem rationem cæcum & ſurdum & ſaxeum omnino redactum cor: ego nihilominus exequar reliquum propoſiti. Vtinam uelles animi æquitatem ad pauculas horas ſumere. Sed nec prefatio hæc ſola ſuffecerit, ut ſunt uel ueſtra ingenia, uel obſtinatio contra ueritatem. Non arbitror te dubitare, quin ſcopus uaticiniorum omnium ſit Meſsias, ad illum omnia qua recta qua obliqua pertinere, per quem Deus promittit ſe Iſraëli miſſurum ſalutem, & prophetæ ipſi perſonam ſæpenumero induunt Meſsiæ, ſicut etiã Dei, quod eſt in linguis omnibus commune, ut amici amicorũ nomine ſæpenumero de ſeipſis loquantur. Dicit qui negocio non interfuit, magnam rem peregimus, multum profecimus: uel contrà, nihil potuimus impetrare, repulſi ſumus, contumeliam accepimus: de amico ſuo ſentiens, quem unum exiſtimat ſecum, amicitia illos uniente. Hoc ut frequens eſt apud prophetas, & pſalmiſtam, de rebus Meſsiæ: ita mirandum non eſt, quia uulgare admodum in quacunq; ſermonis & linguæ ratione. IVD. Satis id mihi quidem uidetur probabile. CH. Incipiamus igitur pedem conferre. Negas Meſsiam futurum Deum. erit ſacerdos? IVD. Ne hoc quidem ipſum. nam ex tribu Iudæ, nõ Leui. CH. Atqui pſalmus centeſimus decimus illius diuinitatem & ſacerdotiũ declarat. in quo Dauid, qui fuit rex Iſraëlis, ex cuius ſtirpe erat Meſsias naſcitu-
rus, dominum eum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo. Ma
ior ergo eſt hic dominus, quàm homo & rex & pater ſuæ humanitatis. quantuſcunq; enim fuiſſet, ſi modo homo ſolum, propheta & rex Iſraëlis, & progenitor ſuus filiũ illum potius appellaſſet, q̃ dominũ. quemadmodũ in pſalmo 44. quũ poſt regis mentionẽ, quem regem & dominũ & Deum uocat, cõuertit ſe propheticus ſermo ad reginã, quòd humanitas tantũ in illa ineſſet, ampliſſima quidẽ & excellentiſſima, nempe quæ aſtitit cõiunx ad dexteram regis cum aureo diademate, in ueſtitu uariegato, nõ tamen diuinitas, filiam illam nominat:

Audi

A Audí filia, & uide. Audiamus iam quid Dominus dicat Domino: Sede à dextris meis. Leue dictum, si caput in terrã deiícias, ut pecus: sed grande atque admirabile, si paululum erigas, si surſum attollas. Eccui tandẽ homini dixerit Deus, Sede à dextris meis? Nulla est tanta uel hominum uel angelorum magnitudo, quæ assidere possit Domino, & assidere ad dexteram. Cur enim cecidit lucifer, qui mane oriebatur, ut est in Esaia, nisi quia dixit: In cœlum cõscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, & sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendã super altitudinem nubium, similis ero altissimo. quod erat uelle Domino assidere. Nullus ergo sedet ad dexterã Dei, non homo, non angelus, nisi is qui diuinæ est particeps naturæ. De sacerdotio autem subdit, constitutũ esse illum à Deo sacerdotem, & quidem iureiurando, cuius nulla sit unquam futura pœnitentia: & non secundum ordinem Aaron, ne de tribu sis sollicitus, sed secundum ordinem Melchisedech. Sacerdotium Iudaicum ex tribu conferebatur, & ex familia. in sacerdotio autem CHRISTI non familia nec tribus spectata est, sed dignitas sacerdotis: & ut appareret ueteris pontificatus abrogatio, & sub pontificatu legis quoque & ceremoniarum, prætermissa est mentio Leui & Aaron: & allegatus est ritus sacerdotis qui ante legem & prophetas sacra faciebat Deo cœli. hic
B uero in Salem regnabat, quæ postea dicta est Hierusalem: & Abraæ ex cæde regum ex Pentapoli reuertenti bene precatus est, & panem ac uinum obtulit. cui & decimas omnium quæ possidebat, dedit Abraam patriarcha. Melchisech, quod tu melius nosti, interpretatur rex iustitiæ. Rex autem Salem, est rex pacis. sacerdotium eius nõ sanguine & dilaniatione pecorum exercebatur, sed iuuandis mortalibus cibo faustisq; ominationibus, quæ omnia mirifice in sacerdotiũ CHRISTI congruunt. huic se sacerdoti summittit Abraam pater non tam Iudæorum, quàm omnium credentiũ, & sibi ab illo fœliciter precari magni beneficij loco ducit, decimasq; bonorũ suorum suo & posteritatis suæ nomine illi impartitur. & Abraam fidei ac pietatis exordium, sacerdotem alium nec nouisse legitur, nec esse ueneratus præter hunc, in quo supremi ac unici sacerdotis adoraret imaginem, explicatam postea uerbis Psalmistæ. De CHRISTI etiam sacerdotio sunt illa apud Malachiam: Et scietis, quòd misi ad uos mandatum hoc, ut esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. Diligenter ea quæ subduntur animaduertito: intelliges nõ ad carnalẽ legẽ referri, sed ad spiritalem. nõ enim in nationẽ Leuitarum competunt hæc: Pactum meum fuit cum eo uitæ & pacis, dedíq; eas illi propter timorem, & timuit me, & à facie timoris mei cõtritus est. Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quitate. Labia enim ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam,& legem requi- A
rent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum eſt. Hæc Mala-
chias. quæ nec de Aaron dici poſſunt, nec de Phinees filio eius: nec
ullo unquam tempore tam ſancta fuit familia ſacerdotalis,ut magni-
tudo huius ſententiæ in eam cõueniret. Nec ſolum ſacerdos eſt Meſ-
ſias noſter,ſed etiam doctor,ut Ioëlis 2. Filiæ Sion exultate,& lætami
ni in domino Deo ueſtro, quia dedit uobis doctorem iuſtitiæ. Sed
ad CHRISTI diuinitatem reuertamur. Pſalmum 44. non dubi
to quin ſæpe recites, uideris enim mihi eſſe religioſus. Illius ſingulas
non modò ſententias, uerum etiam uerba uelim expendas. eſt enim
& ad regem, & de rege, hoc eſt de Meſſia: ad quem ſunt uerba illa,
Sedes tua Deus in ſempiternum, uirga æquitatis eſt uirga regni tui.
Quòd autem de Meſſia dicantur illa,hoc eſt de alio quàm de Deo pa
tre,nihil poteſt eſſe manifeſtius,ex ſequenti uerſu:Dilexiſti iuſtitiam,
& odiſti iniquitatẽ, propterea unxit te dominus Deus tuus oleo læ-
titiæ præ participibus tuis. Vides hic apertiſſime duas diuinitates
expreſſas,alteram ſedentis & regnantis in æternum, alteram ungẽtis
hunc regem.& quinto uerſu pòſt: Concupiſcet rex decorem tuum,
quoniam ipſe eſt dominus Deus tuus,inflecte te illi. Et Eſaiæ 9. Par-
uulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & erit principatus ſu-
per humerũ eius, & uocabitur nomen eius admirabilis,conſiliarius, B
Deus fortis,pater ſempiternus,princeps pacis. IVD. Sumitur quan
doq; Deus in ſacris literis pro principe, uel iudice, uel duce: ſicut in
illis locis,Aaron erit deus tuus, deus ſedit in ſynagoga deorum, &
dijs non detrahes. CH. Vides aperte grauem obſcuritatem & den
ſas tenebras linguæ ueſtræ, ut opus ſit ingenti ac fulgentiſſima luce
mentis ac iudicij. nam niſi rationẽ adhibeamus ducem ac magiſtrã,
quomodo ſcietur, quando per Deum intelligendus ſit Deus uerus
cœli & terræ conditor, quando homo princeps uel iudex? quando
per Iſraëlem Iacob filius Iſaac, quando eius progenies, quãdo decem
tribus,quando electi & Eccleſia ſancta? aliàs etiam Iſraël eſt CHRI-
STVS, ſicut Dauid, & eſt filius Ieſſæ, & eſt CHRISTVS ipſe
promiſſus, ſicut ſæpenumero in pſalmis & prophetis. Quis hæc &
ſimilia diſtinguet ſine lumine iudicij? & quidem quoad eius fieri po-
teſt perpurgato, & quàm proxime admoto? Quæramus ergo in ua-
ticinio Eſaiæ,intelligẽdum ne ſit de Deo ſummo & æterno,an de ho
mine principe. nam ſi de principe Propheta loquitur,quid magnum
de Meſſia dicit,quod eſt tam multis commune? Quid,quòd additur
Fortis, ad differentiã aliorum,qui ſunt infirmi atque imbecilles.ideo
& Fortis pro Deo omnipotenti in ſacris literis ſumitur. ut in pſalmo:
Sicut iurauit Domino, uotum uouit forti Iſraëlis. IVD. Sunt certè
quædam ſacræ literæ, quibus nomen ipſum ueri Dei & ſummi ſcri-
bitur,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A bitur,nec aliud ullum quod à uobis tetragrammaton dicitur, à nobis autem semhamphoras. CH. Non est istud perpetuum. sed & periti uestræ linguæ sic scribi in loco illo Esaiæ affirmant: quemadmodum Hieremiæ 35. Hoc est nomen quod uocabitur Deus noster. IVD. Non habetur Vocabitur,sed Vocabit. CH. Nullus est sensus in uerbo actiuo. & uestri aiunt,posse ac solere impersonaliter uerti,eumq; in modum sunt interpretati. & Targum Chaldaicum apud Esaiam sic legit, Vocabitur nomen eius de ante admirabilis,consiliarius,Deus fortis,permanens in secula seculorū Messias. IVD. Sunt ex nostris qui illud ad Ezechiam referunt. CH. Referetis uel ad mulos & asinos, modo ne quid in CHRISTVM nostrum sinatis congruere. Quomodo potest Ezechiæ accōmodari id quod sequitur, Multiplicabitur principatus eius, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, iam nunc usque in sempiternum. & 45. cap. eiusdem prophetæ: In compedibus transibunt,& tibi incuruabunt se,teq; deprecabuntur, tantū in te est Deus,nec est alibi quàm in te. Vere tu es Deus latens, Deus seruator Israëlis. Quis uero est Deus iste se abscondens? an non Deus olim satis se proferebat,magnisq; & uarijs signis testificabatur Deum esse se? & paulo antea di-

B xerat, Vt sciant ab ortu solis usq; ad occasum, quòd nō est præter me. ego Dominus, & non est amplius. CHRISTVS autem noster Deus est oculis corporū abditus, nec inueniri alius potest, in quem dictum illud congruat. Porrò ad tollendam sensuum persuasionem confirmat propheta dicens, Vere tu es Deus. Et quemadmodum Esaias uocat illum patrem sempiternum, sic Micheas egressum eius esse dicit ab initio à diebus æternitatis. Et Esaias 48. loquens de purgatione & sanctificatione Israëlis,attentionē ingentem postulat: Audite me Iacob serue,& Israël uocatus à me. Manus mea fundauit terram,& dextera mea mensa est cœlos: uoco eos, stabunt simul. cōgregate uos omnes, & audite, quis inter eos annunciabit ista? appropinquate ad me, audite hos. Non à principio in abscondito locutus sum, à tempore quo fuit ipsa prophetia ibi eram: & nunc dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quis est hic missus, qui fuit à tempore prophetiæ? non Israël: nam nec fuit, nec missus est, sed ad eum mittuntur prophetæ. Surgens, inquit, de mane mittebā prophetas meos ad illos. Duplex autem natura CHRISTI exposita est à Daniele, dicente: Videbā in uisione noctis, & ecce in nubibus cœli tanquam filius hominis ueniebat, & usque ad antiquū dierum peruenit, & coram eo appropinquare fecerūt eum,& dedit ei potestatē & gloriam, & regnū, & omnes populi tribus,& linguæ seruient ei. Potestas eius potestas æterna,& regnum eius quod nō corrumpetur. Non potest

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

hoc ullo mõdo intelligi de eo qui ſit ſolum Deus, nec qui ſit ſolũ ho- A
mo: ſed aperte duo deſignãtur, quorũ alter planè ſit Deus, alter ex hu
manitate & diuinitate conſtãs, quem ideo tanq̃ filiũ hominis uocat.
IVD. Quid ergo, eſſent multi dij? CH. Nõ eſſent, ſed unus tantum.
Nam qui gignit, & qui genitus eſt, diuerſi ſunt nõ eſſentia & natura,
ſed perſona. Et huius ſempiternæ generationis nec ignari fuerũt ſan-
cti patres, nec eam tacuerũt. In pſalmo enim 2. dicit: Narrabo fœdus
Domini mecũ: Dominus dixit mihi, Filius meus es tu, ego hodie ge-
nui te. in q̃ ſignificat naturalis generatio, non adoptionis. filius enim
qui adoptat, nõ procreatus à patre, aſciſcitur in iura familiæ: qui aũtẽ
à patre genitus eſt, naturalis eſt. Nec aliud ſignificare uoluit prophe
ta, quàm hunc cui Dominus ſit locutus, filiũ eſſe: ſed longè alia ratio-
ne, q̃ alios ſanctos homines, qui gratia & fauore Dei facti ſunt filij il-
lius, hic aũt generatione. Rurſum in pſalmo 72. Perſeuerabit nomen
eius in æternũ, ante ſolẽ filius eſt nomen eius. Vertũt alij genitus, alij
naſcens. ſimile eſt quod Zacharias ait: Ecce ego adducã ſeruũ meum
orientẽ, ſiue germinantẽ. Accedit huc, quòd ſanctũ illud nomen tetra
grammaton ſignificat eſſe, uel eſſentiã, ut in Exodo ad Moſen: Ego
ſum ens, ſiue ego ſum quod eſt, & quod eſt miſit me ad uos. tum etiã
generationẽ. in Parabolis quoq̃ Solomonis, quod nomẽ eſt eius, &
quod nomen filij ſi noſti: per quod oſtẽdit appellationẽ filij Dei eſſe B
ineffabilẽ, hoc eſt, humanis mẽtibus impoſſibilẽ cognitionẽ eſſentiæ
illius. nomen enim cuiuſq̃ rei uerum & accõmodatum eſt. per quod
cuiuſq̃ rei natura & ingeniũ explicat. ſicut in Geneſi: Adduxit Deus
omnem beluã ad Adam, ut ſingulis nomina imponeret. & ut quicq̃
ille appellauit, ita eſt nomen eius. Aliorũ autẽ filiorũ Dei, qui plurimi
ſunt approbatione uirtutis, nec nomen, nec eſſentia, nec qualitates
incognoſcibiles ſunt. Multitudinẽ autẽ eſſentiæ Dei attribui, nõ de-
bet uideri tibi uel impiũ, uel nouũ, qui tam es diligenter in ſacrorũ li-
brorum uerſatus lectione. In Geneſi enim dicitur, In principio crea-
uerunt dij cœlum & terram, quum conſtet, uniuerſa eſſe à ſolo Deo
ſummo & omnipotẽte cõdita, impiumq̃ eſſet aliter exiſtimare. ſicut
in pſalmo 32. dicit: Verbo Domini cœli fundati ſunt, & ſpiritu oris
eius omnis uirtus eorũ. & in eodẽ libro Geneſeos: Faciamus hominẽ
ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã. de q̃ paulo pòſt, Et formauit Deus
hominem è puluere terræ. IVD. Mos eſt loquendi regũ, ut plurali
numero utantur, quũ de uno loquuntur. CH. Eſt quidem, ut dicis,
mos principũ, ſed longè poſt Moſen repertus & introductus. neq̃
enim in Pentateucho, aut in reliquis ſacris uoluminibus, quæ omnia
poſt Moſen fuerũt ſcripta, eam tu ſermonis formã inuenies. Sed alia
adijciã his loca. Malachiæ primo: Si Domini ego ſum, ubi eſt timor
mei? & in pſalmo 135. Confitemini dominis dominorũ. Et adduco
hæc

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A hæc tibi, nõ quemadmodũ uerterũt noſtri, ſed ſicut uos in Hebræo legitis. & apud Hieremiã capite tertio & uigeſimo: Peruertiſtis uerba deorũ uiuentiũ, domini exercituũ Dei noſtri. & 2. Regum: Quæ eſt gens ut populus Iſraël, propter quam iuerunt dñ, ut redimeret ſibi populum. & in Deuteron. Scito hodie, & cum animo tuo reputa (qua præparatione uerborũ grande aliq̃d myſteriũ prolaturũ ſe ſignificat, quod eſſet oculis ſolũ mentis cernendũ, nempe quod ſequitur) quòd Dominus ipſe eſt dñ in cœlo ſuprà, & in terra infrà, & non eſt alius. Peto abs te, ut iterũ atq; iterũ conſideres, quid illud ſibi uelit Geneſis 18. quòd quum Dominus Abraæ apparuiſſet, ille tres uiros uidit, & tanquã unũ adorauit, & unitatis numero cõpellauit, Domine. Idem patriarcha miſſurus præfectũ domus ſuæ ad capiendã uxorẽ Iſaac filio ſuo: Pone, inquit, manũ tuam ſuper femur meum, & adiurabo te per Dominũ cœli, & Deũ terræ. Quid hic audimus? diuinũ aliquid eſt in femore Abraæ, ut id tangentes tanquam ſi arcã teneãt fœderis, iurent per Deum, nõ quemuis, ſed dominũ cœli & Deũ terræ. ſi hoc ad fidem & ſanctimoniã refertur uiri Dei, cur nõ potius tangitur manus dextera, uel pectus ſedes cordis, uel ipſum caput? Nihil tale: ſed id tangit, unde origo eſt Meſſiæ, in quo eſt Deus terræ, & dominus cœli. non iurando nominatur aut demonſtratur, niſi Deus, uel id in
B quo Deus habitare pro certo habetur: alioqui nefas eſt, & genus idololatriæ. In Eſaia cantio Seraphinorum erat: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus exercituum, plena eſt omnis terra maieſtate illius. trinitas ſancta expreſſa eſt, & dominus exercituum eſt CHRISTVS, cœleſtium & terreſtrium copiarũ caput & dux. in quibus uerbis niſi grande atq; inæſtimabile myſteriũ fuiſſet cõcluſum, non fuiſſet uox Seraphinorum, ordinis cœleſtiũ ſpirituum ſupremi. Quid, quòd nomen illud Semhamphoras, ſiue tetragrãmaton, Rabini ueſtri accurata & recõdita religione dignis tantum diſcipulis explicãt per nomina duodecim & quadraginta literarũ, quod ſic expoſitũ ſignificat patrẽ, filium, & ſpiritum ſanctum: & adhuc clarius & apertius, per nominationes quadraginta duarũ literarũ, quę ſenſum hunc cõficiunt, pater deus, filius deus, ſpiritus ſanctus deus, unitas in trinitate, trinitas in unitate. IVD. Nouũ eſt hoc omnino mihi, & inauditũ. CH. Quære ex doctiſſimis ueſtrorũ rabinorũ. & noſtri qui hæc de intimis ueſtris monumentis depromũt, affirmãt eſſe peruetus, obſeruatũ antequam omnia deprauaretis rabie & acerbitate odij erga nos. Vos autẽ nunc eſſe ferè antiquitatũ non alienarũ modò, ut alias ſemper, ſed ueſtrarũ quoq; ignaros conſtat. Si IESVS negaſſet ſe eſſe deum, uos aſſeueraſſetis Meſſiam debere eſſe deum, & dicta hæc à me citata, aliaq; numero ampliſſimo collegiſſetis. Sed quia ille Deum ſe eſſe dixit, abominatur hoc odium ueſtrũ, & Meſſiæ diuinitatẽ omnino tollitis.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

QVOMODO IESVS IMPLEVIT fidem uaticiniorum de Meſſia. A

SEd percurramus iam breuiter CHRISTI uitã,& conferamus cum uaticinijs quæ erant de ipſo. liquidũ profecto fiet, fuiſſe illum Meſſiã, qui omnia ut erant promiſſa præſtiterit. IVD. Si talis fuit CHRISTVS, qualem euangeliſtæ ueſtri referũt, plurima indubie uatum noſtrorũ oracula in illum competũt. ſed nos hiſtoriã illam euangeliſtarũ uelut falſam reijcimus, uel ab ipſis pro arbitrio confictam. CH. Veſtri rabini antiqui non negãt uera fuiſſe, quæ tradũtur à noſtris de CHRISTO, ſed in illum non congruere prophetias contendunt. arguere autem euangeliſtas uanitatis, recentiorum eſt, creſcente odij aduerſum nos rabie. quæ opinio ſi non eſt antiqua, unde potuerunt ueſtri iſti diuinare, falſam eſſe ab euangeliſtis contextam narrationem de IESV? Quid, quòd euangeliſtis non fuiſſet integrum quę uellent cõfingere, uiuentibus etiã tum compluribus & Iudæis & gentilibus, qui nouerant IESVM, à quibus potuiſſent coargui. ita tota fabula, uelut ridicula, fuiſſet exploſa. Nec pro re falſa & ficta uoluiſſent ſubire damna, contumelias, infamiam, tormenta, mortem. Quòd ſi fingere illis erat in animo, non eum finxiſſent, in quem uaticinia quadrarent, alia obliquè, alia obſcurè: ſed in quem rectè omnia, aperte, manifeſtò, ut B nullus uel cõtradictioni relinqueretur locus, uel dubitationi. IVD. Audiamus quœſo, quas habes pro te prophetias? CH. Primùm omnium, Deus fœmina cõcluditur: de q̃ eſt Hieremiæ 31. Nouum creauit Deus ſuper terram, fœmina circundabit uirum. ſi non de uiro illo magno atque admirabili, qui in ſe diuinitatem continet, intelligitur, quid poterat dici ineptius, aut puerilius? num non uir omnis de fœmina naſcitur, & à fœmina nouem menſibus geſtatur? & prodit uir ille non communi more de fœmina ex uirili ſemine, ſed de uirgine ſpiritu Dei authore. hoc erat imagine quadam expreſſum in Ezechiele capite quarto & quadrageſimo: Et redire fecit me (inquit) ad uiam portæ ſanctuarij exterioris, quæ ſpectat ad orientem, & erat clauſa. & dixit ad me Dominus, Porta hæc clauſa erit, non aperietur, & uir non ingredietur per eam, quoniam dominus Deus Iſraëlis ingreſſus eſt per eam. Cedo iam, quis alius eſt Deus Iſraëlis ingreſſus per portã clauſam, quàm IESVS CHRISTVS? Deus enim in æterna illa ſua & omnipotenti eſſentia ac natura nec ingreditur nec egreditur, ſpiritus immotus, implens & continens omnia. Hoc eſt quod Solomon ſibi dicit eſſe abſconditum, Prouerbiorum 30. Via uiri in uirgine ſua, quomodo in eam ingreſſus, quomodo ex ea egreſſus. Sed expreſsioribus uerbis Eſaiæ 7. Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel. IVD. Non eſt in Hebræo uirgo, ſed

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſed aalma, quod eſt puella. CH. Periti linguæ ueſtræ aalmam dicunt ſignificare uirginem adoleſcentulam abſconditam, & ſedula parentum cura cuſtoditam, nec uſquam in ſacris literis aalma denupta dici. Sed quæ tandem erat puella hæc, aut quis ſenſus uaticinij? IVD. Fore ut puella quædam, quæ erat in palatio Achaz, ferret uterum & pareret. CH. O ſenſum tanta prophetia dignum. quàm uerum eſt illud, Iram & odium oculos non habere. modò alij noceat, ſibi non parcit. dum uultis uaticinia auertere à CHRISTO, detruditis in cœnum & cloacas. Quæſo expendamus ordinẽ prophetię. Perrexit Deus loqui ad Achaz, dicẽs: Poſce tibi ſignum à domino Deo tuo, ſiue attollẽs te ad excelſa, ſiue in inferiora demittens. & dixit Achaz: Non petã, & non tentabo Dominum. & dixit: Audite ergo domus Dauid, nunquid pro nihilo eſt uobis moleſtos eſſe hominibus, niſi etiã moleſti ſitis & Deo meo? ideo Dominus ipſe dabit uobis ſignũ. Animaduerte ſingula diligenter. Dominus offert ſignum Achaz, ſiue in excelſis, ſiue in imis, quumq; ille ſignũ omne uel aſpernaretur, uel ſubterfugeret, conuocat propheta nõ unum aliquem de plebe infima, ſed domum uniuerſam Dauid, & eos ad audiendum atq; intelligendum hortatur & excitat. & quando rex ſignum ſibi nõ petierat, nec uolebat, affirmat Deum ipſum daturũ ſignum populo ſuo. rem
B grandem oportet ſubijci poſt conuocatam domum Dauid, ſignum admirabile, quod Dominus ipſe ultro daturus ſit illis. quod tandem eſt? prodeat. Ecce puella illa quam uidetis concipiet, & pariet filium. Imò uero parturient montes, & parient murem ridiculum. O clauſulam tantis præfationibus abſurdam & incõcinnam, ſi is eſt ſenſus. ſi non eſt, ô uos Iudæos pluſquã ſacrilegos & blaſphemos, qui ita contaminatis ſanctas ſcripturas. Virginem cõcipere, & parere Meſsiam liberatorem Iſraëlis, hoc eſt demum ſignum dignum Deo dante, dignum ijs quibus dabatur, nempe domo Dauid, dignum quod præcipuus propheta annũciaret mundo uniuerſo. Quid porrò ſequitur? Et uocabitur nomen eius Emanuel, quod eſt nobiſcũ Deus. & hoc nomen periti ueſtræ linguæ dicunt eſſe ſcriptũ literis illis, quibus nomen ſummi & ueri Dei conſignatur. Additur: Butyrum & mel comedet, ut ſciat reprobare malũ, & eligere bonum. Et iſtud quorſum pertinet? quare pér eſum mellis & butyri ſciet eligere bonũ, & reprobare malum? an non omnes pueri illis ueſcuntur? IVD. Edet dulce & amarum, ut eligat dulce, reijciat amarum. CH. Vtrum horum eſt amarum? IVD. Butyrũ. CH. Non certe in hac regione, nec uſquã. ſed de Domino eſt intelligendum, qui uocabitur Deus nobiſcũ conuerſans, conueſcens, agens. & ut ſciant omnes uerum eſſe hominem, uiuet non nouo & alieno & delicato quopiam more, aut cœleſti, ſed communi humano, & aletur puer eiſdem alimentis, quibus reliqui

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

pueri, melle & butyro. ſine diſcrimine uerſabitur, ut experimento re- A
rum noſtrarum in ſe ſumpto, depellat à nobis mala, adferat bona.
Nam idem propheta capite 53. dicit, expertũ illum eſſe infirmitates.
Sed pergamus. Naſcitur ſub Herode, quod tempus erat prædictum
Meſsiæ à Iacob moriente, Geneſis 49. Nõ recedet ſceptrum à Iuda,
& legislator è medio pedum eius, donec ueniat qui mittendus eſt, &
ad eum erit expectatio gentium. Herodes Aſcalonita fauore ducum
Romanorum tranſtulit in ſe regnum Iudæorũ, quum eſſet exterus
Idumæus. Herodes filius eius dictus Antipater, ſuſtulit Iudæorum
ſanhedrim, hoc eſt ordinarios iudices populi, ac legis interpretes, &
authoritatem puniendi legis tranſgreſſores, qui erant ferè de tribu Iu
da. His temporibus natus eſt Dominus noſter, fœlicitas ſumma, &
qui erat promiſſus, & in eo gentes ſperauerũt. Videtis enim quanta
eſt multitudo gentium in noſtram Eccleſiam ingreſſa. IVD. Atqui
ante natum IESVM Maccabæi tenuerunt res Iudaicas, qui fue-
runt ex tribu Leui. CH. Ex materno genere fuerunt de Iuda. & non
ignoras quod ſcriptũ eſt 4. Regum, tribus regalem & ſacerdotalem
fuiſſe commiſtas. Quid, quòd legumlatores & iudices, de quibus mo
dò loquebar, non defuerunt uſque ad Herodem, qui concilĩ LXX
prudentum ſuſtulit, iam inde à Moſe conſtitutum, qui erat uelut ſe-
natus principi additus: quod quum etiam in Babylonia captiuitate B
perſeuerarit, ab Herode abolitũ eſt. Idem Herodes poſt occiſos pue-
ros iuſsit occidi proceres omnes de familia Dauidis. Multis annis
pòſt Veſpaſiani pater ac filius, qui ex ſanguine Dauidis reſtarent,
omnes ſuſtulerunt, ne quis ſupereſſet ex regia ſtirpe. Hebdomades
Danielis 70. ad tempora IESV CHRISTI pertinent, & de
Meſsia eſſe prædicta ne ueſtri quidem dubitãt. Prophetæ uerba hæc
ſunt, ex reuelatione Gabrielis: Hebdomadæ ſeptuaginta definitæ
ſunt ſuper populum tuum, & ſuper ciuitatem ſanctam tuam, ad con-
ſumandum præuaricationem, ad abolendum peccatum, & expian-
dam iniquitatem, & ad ducendam iuſtitiam ſempiternam, & finien-
dam uiſionem & prophetiam, & ungendum ſanctum ſanctorum.
Hæc omnia tanta & tam magnifica nõ poſſunt niſi in Meſſiã compe
tere, & quidem in noſtrũ, nõ in ueſtrũ. nos enim noſtrũ eſſe dicimus
ſanctum ſanctorum, & illius fauore ac gratia apud Deum delicta ex-
piari, inq; illo eo finem accipere prophetarum oracula. Porrò 70. heb
domadæ de annorũ hebdomadis ſunt intelligendæ, quemadmodũ
Ezechielis 4. & Leuitici 25. Numerabis ſeptẽ hebdomades annorũ
ſepties ſeptẽ annos, & erũt tibi dies ſeptẽ hebdomadarũ annorũ 49
anni. Sed inter nos & eruditos ueſtros ſatis cõuenit, de ſeptenarijs an
norum locutũ eſſe Danielem. Quomodocunq; autem hebdomadæ
iſtæ computentur, ſiue à Cyri, ſiue à Darij temporibus, ad tempora
perti

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A pertinent CHRISTI noſtri. Et quum tam multa prophetarũ uaticinia in tempus illud cõgruerent, perſuaſiſſimum fuit Iudæis ætatis illius, Meſsiam tum eſſe uenturum. & multi, ex occaſione temporis, Meſsias ſe eſſe ſunt profeſſi: ut Iudas Galilæus, Ioſeph Benzara, qui ſub Meſſiæ nomine auſus eſt aduerſus Adrianũ Cæſarem rebellare, eumq; Iudæorũ pleriq; ſunt ſecuti. hunc in Bitera Adrianus fregit, & Iudæos omnes repulit procul à cõſpectu Paleſtinæ. inſtauraui t Hieroſolymã, & de ſuo nomine uocauit Heliam. Fuit alter Barcozibas, dux rei militaris peritus, qui propter uictorias creditus eſt Meſſias. in qua opinione diu perſeueratũ eſt, quouſq; illũ Adrianus idẽ propter ſcelera puniuit. Habes etiã apud Ioſephũ ueſtrum de multis, qui ſub ſpecie Meſſiæ ſeduxerũt populum, quos omnes Felix præſes Iudææ deleuit. Idem author gentis ueſtræ Ioſephus ſcribit, ætate illa repertũ in ſacris libris oraculũ, quòd illo tempore quidã ex Iudæa gente orbi eſſet dominaturus, cuius etiã uaticinij Sueton. Trãquillus meminit. quod in alium cõpetere nõ poteſt, q; in IESVM CHRISTVM. His tam multis tamq; euidentibus oraculis conuicti rabini ueſtri, ad figmẽta ſua cõfugiunt, natũ quidẽ fuiſſe CHRISTVM ſub Herode, ſed propter peccata populi occultari: ut alij dicũt, in Sion cũ angelis: ut alij, ultra montes Caſpios: ut alij, per orbẽ mẽdicare, proditurũ

B ſe, quũ Deo erit uiſum. Quod eſt, aut his mille annis fuit, tantũ ueſtrũ piaculum, ut propter illud Meſſias ueſter lateat? reuolue memoriam omnẽ ſuperiorẽ, nunq; inuenies uos minus aduerſus præſcripta deliquiſſe legis Moſaicæ, minus procliues fuiſſe ad cultũ idolorũ, magis zelatores fuiſſe legis, quàm hiſce annis mille. Si peccata ueſtra illum à uobis arcent, & iuſtitiæ ſunt reducturę, iam pridẽ oportebat eum uenisse. Ac ne in CHRISTI tempora cõferatur prædictio Iacob de regno tribus Iudę, cõfingitis regnũ habere uos ultra mõtes Caſpios, ſeptum undiq; mõtibus arduiſſimis, qui tranſcendi nõ poſſint. Facile eſt de ijs quæ nemo unquã uel uidit, uel audiuit, mentiri, nec eſt ullus qui impudentiã ueſtrã poſſit cõfutare. Sed ne tam licẽter mẽdacia nobis obtruderetis, redarguunt uos prophetæ ueſtri. ut Amos 9. cap. Ecce oculi Domini in regnum quod peccauit, & diſperdã illud de ſuperficie terræ: ueruntamen nõ delebo prorſum domum Iacob, dicit Dominus. & Oſeas cap. 3. Dies multos manebũt filij Iſraël abſq; rege & abſq; principe, & ſine ſacrificio, & ſine idolo, & ſine ephod & teraphim. poſtea reuertentur filij Iſraël, & quærẽt Dominũ deũ ſuum, & Dauid regẽ ſuum, & pauebũt Dominũ, & reuertẽtur ad eum, & ad domũ eius in nouiſſimo dierũ. Sic Oſeas: quæ ad hæc referri tempora manifeſtum eſt. nam in Babylone nec multis annis manſerũt, nec defuerũt eis principes. nunc uero neq; regẽ habetis, neq; principem, neq; ſacrificiũ, nec ornamenta pontificia, nec ornamẽta ſacerdotalia,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

nec idololatriã,& in nouiſſimis temporibus conuertemini ad Deum A
& ad Meſsiam eius. Fuerunt ex ueſtris qui eò dementiæ ſunt prolapſi,ut Danielem prophetam uirum deſideriorum tantæ ſapientiæ & ſanctitatis, cætera quidem bene dixiſſe affirment, in hebdomadibus falſum eſſe. Hæccine eſt tanta ueſtra ueneratio erga legem & prophetas? Sed uos modò ne nobiſcum cõſentiatis, parati eſtis ab his diſſentire, qui uobis ſunt ſacroſancti: tanto uidelicet eſt odiũ ueſtrum erga nos acrius, q̃ beneuolentia & pietas erga ueſtros. Quidã terminos omnes Meſsiæ aſſignatos confeſſi ſunt præteriiſſe, redemptionemq̃ & liberationẽ Iſraëlis in ſola pœnitentia reſtare. Alij execrati ſunt eos omnes, qui aduentui Meſsiæ terminos ponerẽt. quid facerẽt miſeri? magni & longi ſunt errores eorum, qui quod nuſquam eſt quærunt & ueſtigãt. Veritatis uia unica eſt & ſimplex: falſum uero multiplex, uaſtum, infinitum. Ante IESVM, Mariæ filium, nemo auſus eſt profiteri ſe Meſsiam eſſe: decus illud IESV CHRISTO ſeruatum eſt integrum. poſt illum uero multi dignitatẽ illam auſi ſunt impudenter uſurpare, quod cognoſcere eſt promptum ex monumentis ueteris memoriæ. uel dæmon quidam innumeram ueſtrorum multitudinem in mare demerſit, quos profeſſus Meſsiam eſſe ſe, aiebat ſe è Creta in terrã promiſsionis transferre. Quid quæris? tertio ab hinc anno CAROLVS Cæſar Iudæum quendam in Italia exuſſit, qui B
ſe cõſtanter Meſsiam eſſe ueſtrũ affirmaret. & inter uos quottidie eſt audire, natum eſſe Meſsiã, uel neſcio qua in regione ſe patefeciſſe, uel aduentare, uel cogere magnam manum ad bellum gerendum. Sed reuertamur ad inſtitutam narrationẽ de uita IESV CHRISTI. Mater illius fuit è tribu Iudæ, & familia Dauidis regis. ideo illa & Ioſephus in cenſu illo uniuerſali, qui ſub Auguſto factus eſt, uenerunt Bethleem, quę ciuitas eſt Dauidis, ad profeſsionẽ nominum. Dauidi enim erat promiſſus, idcirco & in Bethleẽ natus eſt, de q̃ Micheæ 5. Et tu Bethleem ephrata, parum eſt ut ſis è milibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui ſit dominator Iſraël, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ uerba conferri non poſſunt in Dauidem, qui uixit multis annis antea: nec de illo dici poteſt, quòd egreſſus eius ſit à diebus æternitatis. Puer autem octauo die eſt circunciſus, & appellatus eſt Ieſus, quaſi ſeruator. & quemadmodum Ieſus Naue populum Iudaicum in terrã promiſsionis corporalem & temporalem introduxit, ita IESVS CHRISTVS pios omnes in æternam illam cœleſtem, ut corpori reſpondeat imago. Sed in ſcripturis ſæpenumero CHRISTVS progenitorum ſuorum nomine ſignatur. nam & appellatur Dauid, & Iſraël, & Adam. Sicut quum dicimus, ex hoc Æneа multi Æneæ naſcentur. & apud Vergilium: Si quis mihi paruulus aula Luderet Æneas: quæ eſt loquendi phraſis linguis omni-

A omnibus communis. IVD. Nomen hoc IESV multi habuerunt ante filium Mariæ, multi cum illo, & multi poſt illum. Atqui Eſaias dicit, Vocabit tibi nomen nouũ, quod os Domini declarabit. CH. Gaudeo aliquando tandem dictũ eſſe abs te aliquid acute. Prætereo quod quidam ueſtræ linguæ eruditi affirmant, aliter ſcribi nomen IESV CHRISTI, quàm Ieſu Naue, aut Ieſu Sydrach, aut Ieſu ſacerdotis, uel aliorum. Illud tamen conuenit in memoriam reducere, de quo non eſt meum diſputare, qui Hebraeæ linguæ ſum prorſus ignarus, nomen cuique aptum & uerum eſſe, per quod illius eſſentia uel intimæ qualitates explicantur. Nomen quidem exterius præcipuæ CHRISTI actionis eſt IESVS, hoc eſt ſeruator. ſed eſſentia illius appoſitiſſime declaratur, ſi quis dicat eum Dei omnipotẽtis filiũ Deum & hominẽ: hoc nomen omnino nouũ eſt, neq; unquam antea eſt illo quiſquam nominatus. & os Domini illud declarat, qui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: nec poſſumus tantũ myſterium niſi Deo reuelante cognoſcere. excedit enim captũ mentium humanarum. Poſt dies autẽ quadraginta oblatus eſt templo, ſicut Aggæus promiſerat: Et ueniet deſideriũ omniũ gentiũ, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus exercituũ. maior erit gloria domus huius nouiſſimæ, quàm primæ. Velim dicas mihi, ſi nõ eſt moB leſtum, qua in re eſt maior gloria tẽpli huius, q̃ prioris? IVD. Alij ex rabinis noſtris dicunt gloriã eſſe ampliorẽ, quòd decẽ annis plus durauerit, quàm alterũ. alij, quòd melius eſſet ædificatũ. CH. In utroq; uero perexigua eſt gloria. neque enim in gloria domus uel ſtructura, uel ædificatio, ſed qui eam inhabitãt. Sed nec uerum eſt, melius fuiſſe conſtructum. nihil enim ſtructura templi poſterioris ad prioris diuitias & magnificentiã, quæ tanta fuit, ut prophanis legẽtibus penè uideatur impoſſibile. Et apud Eſdram legitur, ſenes qui Babylone redeũtes prioris templi meminiſſent, quũ ſtructuras & operis totiusq; ſacri inſtrumẽti magnificentiã copiamq; inter ſe cõpararent, illachrymaſſe atq; ingemuiſſe. Quod ſi ſpectetur autor, maior eſt prioris gloria, cẽq; poſterioris. illius enim fuit Solomon, huius aũt Zorobabel, & Ieſus filius Ioſedech. Sin opes & templi uaſa, nihil fuerunt poſteriora omnia præ prioribus. Sacrificia autẽ in prima domo multo plura, & quod ad rem magis facit ſanctiora, & quæ ſignis euidentibus approbarẽtur, ut igne cœlitus miſſo ad cõſumptionẽ holocauſtorũ. Gloria igiẽ maior ſecundi tẽpli, de qua Propheta loquiẽ, ad Meſſiæ aduentũ pertinet, qui præſentia ſua amplius & auguſtius reddidit templũ, cẽq; Solomon opulẽtia & miraculis. Abductus eſt puer à parentibus in Ægyptũ, ad Herodis fæuitiã deuitandã. illic mãſit annis plus minus decẽ. & quẽadmodũ pueritia corporalis Iſraëlis, hoc eſt populi Iſraëlitici naſcẽtis illic in Ægypto eſt tranſacta, ſic & ſpiritalis Iſraëlis trãſigeretur:

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſigeretur: & quemadmodũ ex Ægypto uocatus eſt Iſraël corporalis A
ad terram libertatis corporũ, uocaretur etiã Iſraël ſpiritalis ad libertatem animorum. Oſeas cap. undecimo inquit: Puer Iſraël, & eum dilexi, & ex Ægypto uocaui filium meum. Si dictum eſt de uero Iſraële, is eſt CHRISTVS: ſin de carnali, figura eſt quæ uim habet prophetiæ, ut mox dicemus. Sed de CHRISTO eſſe intelligendum, uerborum contextus declarat, quem animaduertas quœſo. Mane, inquit, ſuccidendo ſucciſus eſt rex Iſraelis. Conqueritur Deus, quòd Meſſias rex Iſraëlis ſtatim initio pueritiæ ſuæ, hoc eſt in ſuo mane & aurora, quæſitus ſit ad ſedem, & profligatus ex Iudæa. Iam hoc facto meruerat Iudæa gens illum amittere. uerum Dominus non quid ipſi meruiſſent recordatus, ſed quantũ gentem illam propter eius maiores ſemper dilexiſſet, reuocauit filiũ ſuum ex Ægypto & ex gẽtibus, & in Iudæam reduxit, quem reditum ſic optat Eſaias cap. 16. Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deſerti, ad montem filiæ Sion.

Reuerſus uero cum parentibus, habitauit cum illis in Nazareth Galileæ, unde & Nazarenus appellatus eſt. in quo Sampſonis imaginẽ expleuit, qui Sampſon uita & actibus ſuis CHRISTVM Iudææ genti repreſentabat. Hunc angelus Domini ad eius parẽtes miſſus, priuſquam gigneretur, iuſſit eſſe Nazaræum Domini. & apud Eſaiã loco illo capitis 11. Et egredietur uirga de ſemine Ieſſe, & ramus de ra B
dicibus eius creſcet. pro ramo ſeu flore aiunt uos in Hebræo legere, Nazaræus de radicibus eius creſcet. IVD. Eſt quod uelim tibi obijcere, antequam pergas ad reliqua. CH. Quid tandem? IVD. Quòd non uidentur multa prophetarum oracula fidem accepiſſe in ueſtro Meſſia. nam Eſaiæ 2. dicitur de Meſſiæ tempore, Et conflabunt gladios ſuos in ligones, & lanceas ſuas in falces. non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerari non nitentur. quod ait futurum in nouiſſimis diebus. in eandem ſententiam cap. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & uitulus & catulus leonis, iumentũ & bubalus ſimul, & puer paruulus ducet eos, & uacca & urſa paſcentur ſimul, accubabunt proles eorum, & leo ſicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens ſuper foramen aſpidis, & ſuper cauernam reguli ablactatus manum ſuam extendet, nõ nocebũt, & non periment in uniuerſo monte ſancto eius, quia repleta eſt terra ſcientia Domini, ſicut aquæ maris inundantis. In eandem ſententiam Micheas 4 capite. Addit etiam Eſaias, quòd montes humiliabuntur, & ualles extollentur: quæ omnia non uidemus in Meſſiæ ueſtri aduentu eſſe completa. CH. Dicamus paulatim de ſingulis. Primum de tempore non ignoras illud, Anni mille in conſpectu domini ſicut dies heſterna quæ præterijt. Nouiſſimi autem dies de ætate mundi poſtrema intelliguntur, in qua nos ſumus, non tam

certa

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A certa quadam & deſcripta annorũ ſupputatione, quàm ſeparatione rerum in tempore geſtarũ. Sic enim mũdi ætates diſtinguũtur. Sunt etiã apud prophetas dies nouiſſimi, extremũ tempus gentis & regni Iudaici in Palæſtina. Erit ergo, inquit Eſaias, in poſtremis diebus: nõ mundani temporis. quid enim gratia profuiſſet tam diu dilata? certe pauciſſimis. ſed in ultimis diebus prophetiæ & regni & ſacerdotij, quæ tria ceſſauerunt poſt IESVM CHRISTVM. Reliqua autem de pace, de cõcordia belluarũ, de montibus & uallibus, intelligis tu hæc omnia corporaliter, & non ſpiritaliter? IVD. Ego uero ſimpliciter, quemadmodũ lego: & religio eſt mihi, in uerbis Dei ac prophetarum nimis eſſe curioſum. CH. Quid ego audio? putas ne per Meſſiæ aduentũ mutatum iri hanc rerum naturã, ut leo ferociã ſuam & fæuitiam deponat, baſiliſcus uenenum, nec futuros mõtes neque ualles? quid ergo illud eſt, quod in pſalmo dicitur, Deferent mõtes pacem populo, & colles iuſtitiã. & Eſaias idem: Mons Domini eleuabitur ſuper montes. & in cap. 30. Erunt ſuper omnem montẽ excelſum, & ſuper omnem collem eleuatum riui aquarũ. Vides hic montes futuros & colles etiã in die illa, quum erit lux lunæ ſicut lux ſolis, & lux ſolis ſeptemcupla, in die qua alligauerit Dominus contritionẽ populi ſui, & percuſſurã plagæ eius ſanauerit. Eſaiæ 41. dicitur, Ecce poſui

B te, ut trahã uelut tribula noua habens ora, triturabis montes, & comminues colles ſicut quiſquilias pares. Vis ne hoc in ſenſu literali intelligere, ſicut Amos 9. Ecce dies uenit, dicit Dominus, & accedet arator cum meſſore, & calcator uuarum, comportantes ſemen, & ſtillabunt colles muſtum, & omnes colles liquefient. & Micheæ primo: Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, & deſcẽdet, & calcabit ſuper excelſa terræ, & liqueſcẽt mõtes ſubtus eum, & ualles ſcindẽt ſe ſicut cera à facie ignis, ſicut aquæ effuſæ in præceps. & illud in pſalmo: Flumina plaudunt manu, ſimul montes exultabũt. Quantumuis ſimplicitatem præ te feras, & obtendas religionem intellectui ſanctarũ literarum, nõ arbitror te tamen adeò eſſe ſtupidũ, ut hæc omnia eo ſenſu dicta accipias à prophetis, qui ſenſus etiam mulierculis & pueris eſſet ridiculus. ſed ſimulas tẽporis gratia, quia mecũ diſputas, tanquã cum prophano: inter tuos apertius ſententiã tuã proferres. IVD. Quorſum igitẽ cenſes hæc pertinere? CH. Ad ſignificandã æqualitatẽ, concordiam, & admirabilẽ ſub CHRISTI regno pacẽ. IVD. Atqui pax nõ eſt ſub ueſtro Meſſia perpetua. CH. Imò ſi animũ uelis aduertere, inuenies ſub illius regno maiorẽ & præſtantiorẽ, magisq; exoptandam omni hac pace corporum, quam regna inter ſe & nationes pactis & fœderibus ſanciũt. nónne pax conſenſio eſt & cõformitas? hæc autẽ uel corporum eſt, quum quieſcunt, nec inuicem contratendunt: uel animorum, quum inter ſe non concordãt, & bene uolunt.

Vtram

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Vtram harum ueriorem conſenſionem eſſe exiſtimas? IVD. Poſteriorem hanc, quæ animorum eſt. nam altera illa corporum ſimulata res eſt, atque adumbrata. CH. Illam ergo ueram & germanã pacem multo eſt cõgruentius à Deo & peti & dari. In ipſis porrò animis noſtris nunquam ne fando de affectibus & perturbationibus aliquid audiuiſti? IVD. Audiui nõ pauca. CH. Nulla eſt diſſenſio, nullum bellum grauius, nulla tempeſtas horribilior, quàm quum affectus illi in animo tumultuantur. Atrox eſt bellũ inter uicinas nationes, atrocius inter ciuitates eiuſdem prouinciæ ac gentis: ſuperatur hoc immanitate ac crudelitate à bello in eadem & intra eoſdẽ muros, quod eſt ciuile. Quid ſi intra eundem ſit hominem, atq; intra eundem animũ? appellatione caret tantæ atrocitati ſatis apta. Nõ exiguum adfert hominibus beneficium, qui illorum corporibus quietem inter ſe & conſenſionem conciliat. maiorem autem pacem inducit, qui in humanis pectoribus reciprocum amorem indit. qui uero tranquillitatem affectibus importat, is pacem incredibilem & unicuique hominum cum ſemetipſo infert, & hominibus inter ſe. quippe ex hiſce animorũ motibus exiſtũt diſſenſiones omnes, lites, iurgia, bella, cædes: ut merito pacem hanc CHRISTVS noſter uocet, Pacem quam mundus dare nõ poteſt, ſed ſolus Deus. Attulit igitur CHRISTVS pacem, quoniam amoris mutui legem in cordibus ſuorum inſeruit, qui animos affectusq; noſttos obtemperare ſupremæ rationi ac ueritati docuit, quibus ex ſeminibus pullulat pax & concordia inter homines firmior multo atq; ſtabilior, quàm pactis omnibus ſcientiſſime & cautiſſime præſcriptis, & ſanctiſſime iuratis. Idcirco Pſalmiſta eam pacem ſub CHRISTO orituram prædixit, quæ duret, quoad auferatur luna. Nõ mutabit leo feritatem ingenij ſui in aduentũ Meſſiæ, non complanabuntur montes, neque ualles intumeſcent: ſed homines qui leonina ſunt ferocia, audacia, crudelitate, ſi iugum CHRISTI lene & molle ſuper ceruices ſuas recipiant, hoc eſt CHRISTI doctrinam admittant in ſua pectora, exuent naturam & mores leoninos, habitabũt quiete & cõcorditer cum ouibus, hoc eſt cum manſuetis & ſimplicibus: inductaq; per CHRISTI doctrinam charitate mutua, montes, hoc eſt proceres populi ſuperbia depoſita infimis ſe patientur adæquari. quam tu pacem excogitare poſſes ueriorẽ aut maioremᵉ ad quam ex prioribus ſignis denotandam natus eſt Dominus noſter tempore pacis uniuerſalis, quemadmodũ ueteris memoriæ monimenta referunt. Quocirca quod Propheta dicit, Non exercebũtur ultra ad prælium: manifeſtã habet intelligentiã. hoc eſt, ubicunq; CHRISTVS regnauerit, ibi uerus erit amor, qui diſſenſiones omnes & bella excludit. & in qua lege præcepta omnia atque admonitiones tendunt ad beneuolentiam, nullum conueniebat eſſe

de

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A de bello aut belli exercitatione præceptum, quemadmodum ſunt in lege ueſtra: ut Iudicum 3. capite. Cedò autem, de regno Meſſiæ quid uos ſentitis? IVD. Quid aliud quàm quod eſt in pſalmo 72. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes ſeruient ei. CH. Quomodo ergo in alio pſalmo dicitur, Dominare in medio inimicorũ tuorum? Iſthuc quoque an ad literam, ut regnum CHRISTI ſuper omnes homines exteriore ſignificatione ſe diffundat, & pareant ei omnes, quemadmodum populus Iſraëlis Dauidi aut Solomoni fuit audiens dicto? quod Deo ipſi nondum contigit, cuius exterioribus iuſſis nunquam gentes omnes obedierunt. Ita maiorem regem faceret Deus Meſsiam, quàm ſe ipſum. Sed dic mihi, quomodo tantum regnum Meſſias parabit? IVD. Ingenti ui armorũ, Deo adiuuante. CH. Mahumetes quoque de ſe dicit, miſſum ſe à Deo per uirtutem armorum, Chriſtum uero miſſum per uirtutem ſignorum & miraculorum. Sed opus quod eſt multis commune, nõ creditur unius proprium: & quod aſſecuti ſunt latrones atque homines ſceleſtiſſimi, Deoq; inimiciſsimi, non eſt credibile eſſe id quod Deus chariſsimo ſibi homini tanquam peculiare & ampliſsimum donet munus. Viarmorũ multos ſcimus ualuiſſe homines impuros ac impios, curſumq; uictoriarum illorum nunquam eſſe interruptũ: uelut Alexandrum,
B Cæſarem, Achillem, Syllam, Dionyſium. & humanis uiribus uideri poſſet aſſignandum eſſe tantum opus Dei, ſicut de incrementis imperij Romani, quæ fuerũt maxima. & quantũcunq; CHRISTVS egiſſet ingentia miracula, ſemper ad poſteros manaſſet ſuſpicio, ſecutos illum homines fuiſſe uel metu tantæ potẽtiæ, uel ſpe maximarum utilitatum. Quid, quòd bellum genus immanitatis omne ac ſeuitiæ ſuperat. ea igitur re tam tetra atque atroci, credibile fit tibi Deum euecturum fuiſſe, quem unice haberet charum? Nam quòd gens olim ueſtra cœlitus adiuta eſt bello, factum id eſt propter ſcelera illarum gentium ad quas tranſibat. Adde, quòd carnales, & dubij, & meticuloſi Iudæi, niſi uires bellicas ſui Dei ſenſiſſent, ad alios ſtatim deos defeciſſent, quos exiſtimaſſent magis bellaces, ac proinde potentiores: ſicut fecit Achaz. Quanto ore intonatis uos, Deus ſabbaoth, Deus fortis in prælio? at nos dicimus, Deus pacis, Deus totius conſolationis. Quanto uerius oſtenditur opus & auxilium Dei, ſi, quod eſt illius proprium, ex rebus paruis magnas proferat, ex infirmis fortia, ex abiectis ſublimia? quod in CHRISTO eſt declaratũ, quem ex tanta humilitate euexit ad regnum incredibile: ut libere in animis dominetur potius, quàm ut cogat corpora. Vtrum tu tandem exiſtimas maius eſſe regnum, ac uerius, diuinoq; illi ſimilius, in beluas, an in homines? IVD. In homines, quia ſunt liberi. CH. Vtrum maius in corpora hominũ, an in animos? IVD. Eadem ratione in ani-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

mos. CH. Iure. Nam arma cogunt corpora, animos non cogunt. A
quippe usu euenit plerunque, ut pareant corpora, animi sint auersis-
simi atque inimicissimi. amplius ergo & excellentius regnum tri-
butum est CHRISTO à patre, ut in liberas mentes dominetur,
quàm esset uester Messias habiturus, aut Mahumetes habuit com-
mune cum tot latronibus. Dominatur ergo CHRISTVS noster
in illorum mẽtibus, qui gratiæ illius fidunt. corporũ etiam omnium
est dominus, quemadmodum dæmonum & malorum hominum
qui illi auersantur, per hæreditatem quam à patre accepit. de hoc testi
ficatur psalmus 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem, &
possessionem tuam terminos terræ. Nec solum in mentes omnes &
humana corpora accepit imperiũ, sed in ipsas naturæ leges, quas mu
tauit, quoties fuit ei usum, numerosa multitudine & uarietate miracu
lorum, quæ ille ad salutem omnium edidit, ut ostenderet se ad homi
nes corpore & animo seruandos uenisse, & de exteriori beneficen-
tia interiorem colligerent, amoreq; accenderentur erga Deum tam
benignum. de quibus tam admirandis portentis prædixit Esaias:
Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis, ecce Deus uester cum
ultione ueniet, & uidebitis retributionem Dei. Ipse ueniet, & saluos
faciet uos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum pa-
tebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & laudabit lingua muti, B
quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Res om-
nes CHRISTI & altæ sunt & profundæ, ut cœlum: quod & si
inferius uidetur esse sub nobis, ipsum tamen ex se ubique est excel-
sum. sic CHRISTI sublimitas fuit non possidere pecuniam, non
arma, non agros, nec familiam, neque domum, neque illis ullo mo-
do indigere, sed uiuere animum illum excelsissimum in se reductum,
& seipso contentum. Multi ei contradixerunt, multi affecerunt con-
uicio, insidiati sunt, detraxerunt: in quibus omnibus declarabatur
firmitas magnitudinis, quæ nullo moueri posset impulsu, & altiorem
esse illum quàm ut ad eum possent illa pertingere. Neque uero Do-
minus noster cursum uitæ suæ ad prophetarum oracula temperauit
atque accommodauit. non enim sic uixit, & magna illa egit atque ad-
mirabilia, quia fuerunt de se à uatibus prædicta: contrà potius præ-
dicta fuerunt, quia ille erat acturus. Non seruit similitudini aut ima-
gini ueritas, nec corpus umbræ, sed è contrario. Idcirco interdum
discrepantia est aliqua inter prophetiã & actionem CHRISTI,
quanta esse solet inter corpus & umbram siue imaginem. Alia est igi
tur quærenda ratio actorum CHRISTI altior & præstabilior,
quàm quòd ea essent de eo scripta. IVD. Non uenit unquam inter
nostros in controuersiam, quo minus facile credant magna esse à
CHRISTO edita prodigia, ad persuadendum mundo rem adeò
nouam

A nouam & inuſitatam, & tam pugnantem cum opinionibus receptiſſimis. CH. Quid tu de eiuſmodi miraculis cenſes? nam ego libro quodam meo manifeſtiſsimis rationibus uideor edixiſſe, non ui atque ope malorum dæmonum eſſe acta, ſed Dei. IVD. Quidam ex noſtris doctoribus longe diuerſam adferunt rationem & cauſſam miraculorum Ieſu. CH. Quam tandem? IVD. Vereor eloqui, ne tu mihi fortè iraſcaris. CH. Noua modeſtia. Dic omnia quantum uoles apertè. nam ueritas hominum commenta non reformidat. IVD. Alij aſſerunt magicas artes illum in Ægypto didiciſſe, quum eſſet puer. Alij narrãt, fuiſſe in tecto templi Solomonis margaritum quoddam ibi à Solomone collocatum, in quo rex arte & ſapientia illa ſua nomen Dei uerum inſculpſerit, quod legere quidem quiſq; poterat, ſed addita erat in eum execratio qui exſcripſiſſet aut didiciſſet. excubabant quoque leones duo pro templi foribus catenis alligati, quos ibi rex idem poſuerat, obſeruãtes num aliquis edidiciſſet. quòd ſi feciſſet, ita rugiebant atrociter, ut ille expauefactus obliuiſceretur. ſin uero exſcripſiſſet, partim ex leonum rugitibus, partim ex grauiſſima deteſtatione rumpebatur ilico medius. Ieſus autem ben Ioſeph, & ben Maria, pro nihilo execrationem habens & leones, deſcripſit nomen illud in ſchedula, & ne ab ſcrutantibus inter ueſtimenta de-
B prehenderetur, diſcidit ſcalpello aliquantulum ex pelle ſuræ, ibiq; conſuit. & quamuis in templi exitu ſupra ſolitum leones rugirent atque indignarentur, ille nihilominus magna uſus animi conſtantia euaſit illorum uim atque ferociam, & deinceps ope diuini nominis adiutus admirãda illa perfecit. CH. Lepidiſsimam profectò fabellam narraſti. rogo te, tu credis hæc? IVD. Quid ego credam nihil attinet dicere, ſcripta ſunt hæc quidem certe in libro magnæ authoritatis ac fidei. CH. In quo? IVD. In Thalmud. CH. Sed reuertamur ad calumnioſas ueſtras ſuſpiciones. Magiam dicitis Dominum noſtrum in Ægypto didiciſſe, & ex ea cognitione eſſe miracula quæ egit. Crimen hoc magis in ueſtro Moſe poſſet locum inuenire, quàm in noſtro IESV. non quòd Moſem uirũ Dei inſimulare uelim, aut præſtringere, quod eſſet nefas: ſed de iniquitate ueſtra conqueror, & damno uecordiam, qui id nobis obijciatis, quod in uos potius competat. Multa facta ſunt ſupra naturæ uires per manum Moſis, multa à CHRISTO. Moſes conſcripſit ſua, ſcripſerũt de CHRISTO ñ qui uiderũt, quiq; acceperunt ab ijs. qua igitur ratione Moſen Dei amicum creditis, nõ CHRISTVM? neq; enim certius habetis atq; euidentius argumentũ eorum quæ Moſes de ſe prodidit, quàm quæ ſunt de IESV memoriæ mandata. Quid, quòd CHRISTVS grandiora egit, & propinquiora diuinitati, & quidem ſine humana doctrina: quum Moſes omni Ægyptiorum ſapientia legatur inſti-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tutus,& ab Ægyptijs inſimulatus magię. quod facilius eſt credere de illo,qui in Ægypto natus, & educatus in regia,tempus omne uſq; ad ætatis maturitatẽ,quum à Domino uocatus eſt,in Ægypto tranſmi ſerit,quàm qui infans in Ægyptum ingreſſus ſeptimo ætatis ſuæ an no illinc diſceſſerit. Cõfer utriuſque & res geſtas & doctrinã inter ſe, propiorẽ inuenies magiæ Moſen quàm IESVM: tum etiã uitam innocentiorem,& puriorem doctrinam, ac magis cœleſtem. IVD. At contradicit Moſi. CH. Num non ſatis longo ſermone patefactum eſt, non illum Moſi contradicere, ſed Moſen approbare, ſed ſpiritali legis illius declaratione auguſtiorem ac diuiniorem reddere? Expende autem, quemadmodum Dominus noſter prodigia ediderit. nihil unquam fecit ut magus, non ex præparato, non ficte & impoſtura oculis facta, non quod magi ſolent, ad auram popularem captandam,& ad proferendum nomen,uel ad quæſtum aliquem pecuniæ. Omnia illius miracula ad utilitatem aliorum ſpectauerunt, & in rebus neceſſarijs fuerũt edita. Quod ſi CHRISTVS puer adhũc, annorum ſeptem, eam magiam in Ægypto accepit, per quam tam ſtupenda opera proferret: cur ſenes uniuerſa uita in ſtudio Ægyptiacæ ſapientiæ detriti,nihil illorum poterant præſtare? Non Pythagoras & Eudoxus & Plato, & reliqui Græci philoſophi, qui Ægyptum inſtitutionis gratia penetrarunt: non ijdem ipſi Ægyptiorum numinũ ſacerdotes. Iam uerò CHRISTI miracula ex magia ſunt, quid apoſtolorum miracula, & martyrum, quorum inirí numerus non poteſt? nam illos quoq; grandia & admirãda patraſſe opera neceſſe eſt,alioqui CHRISTO digreſſo tota paulo pòſt eius authoritas & prædicatio refrixiſſet. quomodo magia hæc ab alijs ad alios tradita eſt quaſi per manus? Quod porrò magiæ genus hoc,aut quæ utilitas,omnibus temporis momentis uenire propter CHRISTVM in periculum capitis & fortunarum, uitam per exquiſitiſsimos cruciatus amittere? Quòd ſi CHRISTVS hac fretus magia, uetere Moſis uia relicta nouã inſtituit, & ſemetipſum extulit ac celebrauit, cur non & martyres quoq; eandem peritiam nacti ad ſe atque ad ſua commoda magiam hanc referebant? quin mallebant ipſi beati uiuere,quàm atrociter pro CHRISTO interfici. Sed trãſitis ad opem nominis diuini: non poteſtis duo hæc pariter uincere, ut per magicam artem, & per Dei nomen operetur. tametſi fabellam iſtam de nomine Dei equidem non refutarem, niſi legeretur in libro tantæ authoritatis,& proferretur ſæpenumero à multis ueſtrorũ contra nos, tanquam res uel certa, uel ingenioſe ſaltem ficta. Primum omnium quæro ex uobis, quomodo tota hæc fabula nata eſt poſt CHRISTI aduentum? cur antea tam præclarum margaritum ignorabatur? & leones adeò zelatores decoris ac maieſtatis templi,rem ne tam grandem,

A dem, tam inusitatam, tam publicam nullis esse unquam literis proditam? quid leones illi, erantne immortales? tot annis potuerunt perdurare, quot inter Solomonem & CHRISTVM fluxerunt? quid illis factum est, quum caperentur Hierosolymæ, ab Ægyptijs & Babylonijs? cur non tunc rugiebant ualidissime, quum Ægyptij, quum Assyrij, quum Macedones, quum Romani ingrederentur, & polluerent omnia, & quum sola relinqueretur Hierosolyma? an leones illi semper ante templum excubabant? Iam margaritum illud nulla ex tot templi illius direptionibus sublatum fuit? Sed quid erat, quod lector nominis illius facere poterat miracula: Solomon, qui tam probe nomen illud nouerat, nullum legatur edidisse? Imò contrà, deerrasse ad postremum à recta pietate, & quam pater Dauid constanter fuerat secutus, ad idololatriam. Quæ autem erat inuidia Solomonis, prohibere, ne quis nomine Dei adiuuaretur, quum Deus uelit beneficia sua omnibus patêre? An si Deus aliquid condidit in communem usum, non est is inuidus, & scelestus, qui arcet alios? Quid incommodi nasceretur, si inuocatione diuinæ opis res admirandæ fierent? an non maior Dei apud homines authoritas & reuerentia, & auerterentur multi ab idololatria? Quod si extrà non licebat nomen illud efferre, sed in templo legere, ibi certe miracula fuissent à quouis passim acta: quod non fuit ita. Iam si alijs rugitu leonum territis sacrum nomen excidebat, quod edidicerant, cur non & CHRISTO? Si alij crepabant medij execratione illa, quin & IESVS? tanto peius usurus illo nomine, quàm alij omnes, nempe ad abrogationem legis diuinæ? Age uero, utrum Deus facit miracula propter nomen, an nomen propter Deum? est'ne Deus nomini suo alligatus, ut inimico & hosti suo capitali faueat, uelit nolit, solum quia nomen illud pronunciauit, & mutet naturæ ordinem? ea uero incantatio esset, non inuocatio: si certis præscriptisq; sonis mouetur Deus, ut canis, uel equus, quo nihil est magis impium. Vides fabellam male concinnatam, seipsam dissoluere. IVD. Præstabit, ut arbitror, de sacris literis loqui, quæ nobis sunt uobiscum communes, quàm de ijs quæ sunt nobis peculiaria & propria. CH. Loquamur sanè, nam id malo. sed nõ sum tamen passus ignorare te qualia essent, quibus tanto applausu assentiremini. Cum miraculis CHRISTI coniuncta est illius doctrina, uos Messiam uestrum non dicitis docturum. IVD. Non puto. CH. Videlicet nimium erit occupatus castrensi exercitatione, regno ordinando, iuri dicundo, & alijs quæ sunt regiæ potestatis. Sed de Messia tamen Esaias scribit: Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut alligarem contritos corde, ut prædica-

B

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

rem captiuis libertatem, & uinctis apertionem carceris: ut prædi- A
carem annum uoluntatis Domino, ut diem ultionis Deo uestro. ut
consolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, ut darem
eis gloriam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro
spiritu stricto. & uocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, ut
glorificer. Quid uero est euangelizare pauperibus, nisi afflictis &
miseris, & à ueris illis ac sempiternis bonis inanibus adferre nun-
cium, uenisse redemptionem ac salutem, ut per fiduciam & amorem
redemptoris iungantur cum Deo, & abundent ueris bonis ac maxi
me optabilibus: quanto hic nuncius melior, quàm ille, Redite Hiero
solymam, affluetis auro & argento, tritico, uino, lacte, melle, multis
pecoribus, quæ positis & in templo mactare, & deuorare ad satu-
ritatem. Pergo autem interrogare, Quis erit rerum status Messiæ
uestri, quæ conditio uitæ? IVD. Beatissima, in omni abundantia,
& copia earum rerum quæ desiderari possunt in uita, opibus, uolu-
ptatibus, honore, potentia. de quo scriptum est in psalmo: Gloria
& diuitiæ in domo eius. CH. Iam sæpe de eo uos reprehẽdi, quòd
nimis carnaliter omnia intelligitis. Agnoscetis ne illum quum uene-
rit? IVD. Etiam, & quidem lætitia incredibili perfusi. CH. At psal
mi & libri uestrorum prophetarum nihil ferè loquũtur aliud, quàm
Messiam laborum atque ærumnarum omni genere afflictum iri: & B
quæ Dauid, Esaias, Hieremias, & prophetæ reliqui de mœstitijs &
calamitatibus dicunt, ad CHRISTVM referuntur omnia, & de
illo scribuntur sub persona, neque in illos ipsos qui dicunt possunt
competere. sed sancti uiri ex zelo transferunt in seipsos, quæ uident
passurum CHRISTVM: & tanquam ipsi eadem patiantur, sic
scribunt. quod annotare est in multis psalmis Dauidis regis. Ex eo-
dem zelo sunt execrationes illæ & ultiones, quas à Domino petunt
de ijs qui tot afflictiones Messiæ erant adducturi. neque enim fuis-
set uel probitatis, uel mansuetudinis illorum, & potissimum Daui-
dis regis, qui de mansuetudine potissimum Deo placuit, ut inimi-
cis & hostibus suis tam dira imprecarentur. Et quòd non sitis Mes-
siam cognituri, uestri uates prænunciarunt. ut Esaias: Cur ueni, &
non erat quispiam: uocaui, & non erat qui responderet. & Hiere-
miæ decimoquarto: Expectatio Israël seruator eius in tempore cala-
mitatis, quare futurus es ueluti peregrinus in terra, & tanquam uia-
tor qui declinat ad pernoctandum? quare futurus es ueluti uir atto-
nitus, tanquam fortis qui non potest saluum facere? Tota eius uita
inter pauperes, & homines simplici ac demisso corde transacta est.
hoc est quod dicit Esaias, Ad annunciandum mansuetis misit me.
illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est, legibus & monitis
diuinis

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A diuinis accipiendis aptiores, quàm de opibus uel potentia turgidis, uel de literis, aut ingenio. Appetente autẽ ſupplicij tempore, quod ei erat à patre præſcriptum, Hieroſolymas eſt ingreſſus aſello uehẽs, cui obuiam proceſsit uniuerſa multitudo, & regia illum pompa excepit. de quo eſt illud Zachariæ: Exulta filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi manſuetus, ſedens ſuper aſinam. IVD. Cuiuſuis erat id facere, ſoluere aſellum, qui pro porta caſtelli alligatus erat in uſum publicum, & inſidentem in eo Hieroſolymam ingredi. CH. Si tam leue id tibi uidetur, & cuilibet factu facile, quid magnum aut animaduertendum prænunciat Propheta? Eſt quidem cuiuſuis aſino uehi, ſed non cuiuſuis ita mouere animos totius multitudinis, ut recipiatur more regio. Et hoc eſt magnum illud quod in prophetia continetur, quum filiæ Hieruſalem promittitur rex ſuus manſuetus, aſinæ inſidens. Sed quum ille uiam ueræ pietatis oſtenderet, & humanum ſupercilium concuteret, multaq; in eos diceret qui pro diuinis legibus inuenta & traditiones ſuas populo ſeruandas proponerent, exarſit in eum atrox illorum inuidia, qui populum prætextu religionis obnoxium ſibi habebat, nempe ſacerdotum, pontificum, ſcribarum & phariſæorum. ab illis igitur captus eſt, & ad Pilatum præſidem adductus. Ioſephus ſcriptor ueſter, decimooctauo Antiquita-
B tum diſertis uerbis ſcribit, inuidiam procerum ſynagogæ cauſſam fuiſſe mortis CHRISTI. IVD. Nulla ne fuerunt crimina? CH. Quænam uos dicitis fuiſſe? IVD. Hæc, quòd ſe Dei filium faceret patri æqualem. quòd ad uenerationem alterius Dei homines hortabatur, & legem Moſi datam abrogabat, contradicebat patrum traditionibus, uiolabat ſabbatũ: in eo enim ſanabat morbos, & quendam ſanitati reſtitutum iuſſit grabbatum ſum, in quo æger decubuerat, portare in ſabbato. profeſſus eſt poſſe templum Dei ſoluere, & triduo illud reædificare. CH. De diuina generatione ſatis diſputauimus, dicamus ſigillatim de reliquis. Primũ quidem crimen graue, & morte dignum, ſi modo uerũ. ſed ipſe ſemper eum à quo Moſes legem accepiſſet, uerum atque unicum eſſe Deum conſtanter affirmauit, illum eſſe patrem ſuum, illum ſe uenerari & colere, illum eſſe ab omnibus & amandum & colendũ. Quid tu dicis de alio deo colendo, aut de lege Moſaica antiquanda? eſſet hodie quiſquam in uniuerſo genere humano præter uos, qui legem ueſtram tam rigidam, aſperam, immitem, & multis locis ad literã puerilem, adduci poſſet ut crederet eſſe à Deo datam, niſi hoc CHRISTVS affirmaſſet? quem mentiri nefas eſt. non alium Deum docebat colere, ſed hunc ipſum ueſtrum & noſtrum recte colere: non aliam legem obrogabat, ſed huic iſti ueſtræ lumen & ſalem adferebat, ut Deum uere & ex animo coleretis, non intenti in hæc uitæ commoda, ſed ad bo-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

na illa cœleſtia & ſempiterna. In tota Euangelij hiſtoria nuſquam A
reperietis dictum aut iuſſum à CHRISTO, ut aliquid quod in
lege contineretur, quantumlibet leue, non obſeruaretis. quin ad eui-
tandam eiuſmodi calumniam noluit ipſe per ſe legem aduentu ſuo ſu
perfluam iam & mortuam abrogare, ſed poſt ipſum cœlo receptum
apoſtoli eius docente ſpiritu ſancto ſoluerunt genus humanum into
lerabili iugo ueſtræ legis. Traditiones uero patrum nec reijciebat,
neque infirmabat, ſed querebatur & reprehendebat, quòd homines
illis magis tribuerent, quàm præceptis ipſius Dei: & quod quum eſ-
ſent tam multa à Deo iuſſa, homines improbi atque importuni gra
uius adderent onus ex ſuis inuentis, quæ inuenta non illi ad cuſto-
diam pietatis, ſed ad gloriam & quæſtum ſuum excogitaſſent. Tum
demonſtrabat, quum res poſceret, non eſſe traditiones huiuſmodi
magnopere curandas. quæ ſpirituum puritati conuenirent, maioris
ſemper habenda momenti, quàm omnia corporalia. De ſabbato ue-
lim mihi dicas, an ſanare in eo ſit ſabbatum uiolare. quod enim opus
poteſt in ſabbato fieri excellentius, quàm hominis ſummæ neceſsi-
tati opem ferre? an non tu edis in ſabbato? IVD. Non poſſem ali-
ter uiuere. CH. Facile poſſes uiuere cum inedia unius diei. IVD.
Fortaſsis adirem periculum ſalutis & uitæ. CH. Maius adit pericu-
lum, & minus poteſt uiuere, niſi ſanetur. quid, non deambulas? non B
ueſtiris? non loqueris in ſabbato? an hæc ſabbatum non uiolant,
ſine quibus uiuere & ſaluus eſſe potes? ſummam opem & ſalutem
alicui adferre, uiolat? In ſabbato ipſo nónne tu ægroto tuo & ci-
bum & pharmacum porrigis ad morbum curandum? tibi hoc li
cet, & non licebit illi hunc totum morbum curare ac tollere? & tu
id facis pharmacis & manuum opere, ille ſolo uerbo. IVD. At
quidam in ſabbato lectulum ſuum geſtauit, illo iubente. CH. Tu
fers ut CHRISTVS tantopere ſit Deo gratus, ut naturæ leges
iubente illo mutentur: & non feres, ut poſsit in ſabbato aliquem
iubere lectulum ſuum tollere. quid ſi tibi erepta fuiſſet toga, & reſti-
tueretur in ſabbato, nónne reciperes & tolleres? non tu in ſabba-
to admoues ſellam menſæ ubi ſedeas? & poſtquam pranſus es, aut
cœnatus, ſurgis, & deponis? Sed puerilia ſunt hæc, nec intelligitis
quod ſabbatum eſtis iuſſi tam diligenter obſeruare, & qua ſanctifi-
catione: nempe requiem illam, qua poſt labores iſtos uitæ neceſſa-
rios conquieſcens animus & ſedatus, aſſurgit ad Dei contemplatio-
nem & amorem, de quo eſt illud in pſalmo: Vacate & uidete, quo-
niam ego ſum Dominus. Poſtremum crimen eſt, quòd dixerit, Poſ-
ſum deſtruere templum hoc, & tribus diebus inſtaurare. Equidem
non uideo quid atrocitatis aut inuidiæ habeat dictum illud, ut pro
crimi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A. crimine posſit arripi cruce dignum. quis unquam uerbi iactantiam, quæ ſine Dei blaſphemia aut ſeditione diceretur, capitaliter uindicauit: ſi præſtare CHRISTVS poterat, quod promittebat, admirandum erat uerbum potius, quàm infectandum: ſi non poterat, irridendum. Iuſſiſſent uidelicet pontifices, & alij, quibus erat inuiſus, ut minus aliquod templum extrueret anno uno. quod ni feciſſet, triumphaſſent de illo inimici ſui tanquam de homine uano & iactabundo, & omnem ei ad uulgum authoritatem detraxiſſent, quo nihil erat illis magis in uotis. Sed uerbum illud quem in ſenſum diceretur, parum intellexerũt in præſentia qui audierunt. nam quum ingreſſus eſſet IESVS templum, & turpem illinc nundinationem eieciſſet, rogarunt eum Iudæi, u. ſignum aliquod præberet argumentũ fiduciæ & poteſtatis ſuæ. IESVS more quum prophetarum omnium, tum ſuo, ſignum illis demonſtrat non friuolum, non temporarium, aut humile, quale ipſi poſcebant, ſed magnum, admirandum, ſempiternum, de reſurrectione ſui corporis futura triduò poſt eius mortem: quod quidem corpus uerius & appoſitius erat templum, quàm ſaxeum illud Hieroſolymitanum, in quo corpore propius & præſentius numen habitabat. Hæc quidẽ ad crimina, quæ inimici quidem eius requirebãt diligenter. ſed maximũ & grauiſsimum erat crimen,
B. excellentia ſanctitatis & doctrinæ, quibus & illorum coarguebat uitam, & iniquam autoritatem eleuabat. Sed quum tantæ eſſet uulgo exiſtimationis, non temere audebant in illum manus inijcere. Obſeruata eſt occaſio, qua id poſsit tute fieri. unus ex illius diſcipulis triginta argẽteis illũ prodidit. nec iſtud tacuerũt oracula, Eſaiæ undecimo: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis. & dixit Dominus ad me: Proijce illos ad theſaurarium, ad magnificentiam gloriæ, qua preciatus ſum ab eis. Captus autem, deſertus eſt à ſuis omnibus. de quo Zacharias idem: O gladie ſuſcitare ſuper paſtorem, & ſuper uirum ſocium meum, dicit Dominus. Percutiã paſtorem, & diſpergentur oues. Manifeſtum eſt, non de quolibet paſtore dici, ſed de Meſsia paſtore maximo, & Deo coniunctiſsimo. Ex lamentationibus Hieremiæ, ſi hoc uacat animaduertere, quod tanti eſt momenti, prima duo capita ad Eccleſiã uel animam pertinent, tertium ad labores & ærumnas CHRISTI, cuius exordium eſt: Ego uir uidi afflictionem in uirga afflictionis eius. quam afflictionẽ humani generis uir ille princeps uirorum miſeratus, caput ſuum moleſtijs & calamitibus huiuſmodi ſubiecit, & ſe pro hominibus, quorum eſſet caput, quaſi uicariũ tradidit. de quo dicit, Me duxit, & ire fecit in tenebras, & non in lucem. profectò contrà me conuerſus eſt, uertit manũ ſuam tota die, conſumpſit carnem meã & pellem meã, cõfregit oſſa mea: & quæ ſequunt̃, in nullũ alium q̃ in CHRISTVM cõgruentia. inter

quæ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

quæ ſunt,Fui ſubſannationi toti populo meo, cantilena eorum tota die,dabit percutienti ſe maxillam, ſaturabitur opprobrijs. & in quarto capite deſcribit exciſionem Hieroſolymitanam, quam lamentatur accidiſſe propter peccata prophetarum eius,& iniquitates ſacerdotum eius qui effuderunt in medijs Hieroſolymis ſanguinem iuſtorum: Mouerunt ſe,inquit,ut cæci in plateis, polluerunt ſe in ſanguine, ut non poſſent qui tangere uoluiſſent contingere ueſtimentum eorum. Iſtud de poſteriore excidio intelligendum eſt. nam prius illud regis Babyloniæ, omnes ad unum fatentur contigiſſe propter idololatriam regum Iuda. Iſte uero effuſus cruor, quo ſe Iudæi polluerunt, CHRISTI eſt,& apoſtolorũ eius propter CHRISTVM. Itaque & clauſula tantæ calamitatis hæc eſt: Spiritus oris noſtri CHRISTVS dominus captus eſt in foueis eorum. de quo dixeramus, Sub umbra tua uiuemus inter gentes. uidelicet Iudæi ipſi exciderunt ſibi maximam illam patrum omnium ſpem de ſalute Meſsiæ, qua una ita confidebant, ut munimento illius nihil uideretur eſſe tam graue & atrox, quod formidarent. Chriſti & domini multi ſunt,ſed CHRISTVS dominus ſpiritus oris noſtri unicus eſt Deus, per quem unum uiuimus ac ſpiramus. De Oſea intelligi non poteſt, qui captus non fuit. Zedechias autem non is erat,quem Hieremias propheta tam ſanctus & tam liber ſpiritum oris noſtri uocaſſet. Denique de illo Chriſto propheta loquitur, quem in foueis populi Iudaici captũ fuiſſe,cauſſa fuerit exciſionis totius gentis. Poſt captiuitatem & carcerem ſecuta ſunt irriſiones, conſputationes,alapæ,& contumeliæ,ac uexationes aliæ: de quibus eſt Eſaiæ 50. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem meam non abſcondi contumelijs & ſputo. De quo tandem hæc dicuntur? an de propheta ipſo? qui nihil tale paſſus legitur,& harum uiſionum tempore in magno erat honore apud reges Iuda. Sed præcedentia teſtantur de illo eſſe, qui dicit, Cur ueni, & non erat quiſpiam: uocaui, & non erat qui reſponderet. nunquid ad redimendum debilior facta eſt manus mea? aut non eſt in me potentia ad eruendum? Actus eſt in crucem. à ligno enim ſæpe extitit apud patres ſalus,imago & uaticinium ligni huius: ut in arca Noë,in arca fœderis, in uirga Moſis, & in ligno iniecto in aquam amaram. Eleuatus eſt, & quaſi oſtenſus uniuerſis gentibus ad ſalutem intuentium & confidentium: quemadmodum Moſes ſerpentem in deſerto propoſuit ſublimem & conſpicuum uniuerſo Iſraël, ad remedium eorum qui eſſent à ſerpentibus letaliter ſauciati. Tunc humanitas CHRISTI abiectiſsima uiſa, & hominibus infimæ conditionis inferior, ita ut ab eo territi & pudefacti fugerent propinqui ac neceſſarij. ſicut in pſalmo dicitur: Fugaſti à me notos meos, poſuiſti me abomi

A abominationem illis. Procul auertisti à me amicum, & notos meos in tenebris. & formosissimus omnium uirorum adeò tempore illo gratiam pulchritudinis amisit, ut esset illum cognoscere multo difficillimum, quemadmodum Esaias prædixerat: Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit ualde. Quemadmodum admirati sunt super te multi, sic corruptus est præ uiro aspectus eius, & forma eius præ filijs hominum. Sic asperget gentes multas, super eum claudent reges os suum. quia ij quibus non est narratum, uiderunt: & qui non audierunt, intellexerunt. & paulo pòst: Non est ei forma, neque decor: & uidimus eum, & non erat aspectus. despectus est, & abiectus inter uiros. IVD. Vaticiniũ hoc in Israëlem nostri conferunt, non in Messiam. CH. Cõfingunt uestri & asseue
B rant quicquid est collibitum. sed rationem & audiri & ualere æquius est, quàm asseuerationem uestrorum quantumcunque acrem & pertinacem, de eo quod capite Esaiæ tertio & quinquagesimo iam antea disputaui, satisq; multis uerbis, quod erat facillimum, demonstraui non posse illud ad gentem uestram conuenire. Neque istud alterum quod est Esaiæ 52. obscurius est. quando enim admirati sunt multi Israëlem, hoc est populũ Iudaicum: imò semper inuisi & exosi fuistis cunctis nationibus, maximeq; omnium uicinis. Quid grauius Ægyptij oderunt, quàm uos, quum illic peregrinaremini? In deserto non minus Palestinæ populis abominabiles atq; detestabiles, quàm ipsi Deo. In Palestina exosi, uexati, pressi à finitimis ciuitatibus. deinceps magnarum nationum præda uilissima, contempti & irrisi ab omnibus. Reuolue maiorum tuorum ueterem memoriam, nullum unquam inuenies tempus, in quo admirationi fuerit is non dico multis, ut est in uaticinio, sed uni aut alteri homini. Sed neque uos unquam admirationem meruistis. nunquam enim coluit Dominum Deum suum ad præscriptum legis Mosaicæ. Pontifices & principes populi magna conuicia & subsannationes iecerunt in IESVM cruci affixum, sicut præuidit Oseas: Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. super triticum & mustum collegerunt se, rebellauerunt contra me: ego erudiui, roboraui brachium eorum, & contra me cogitauerũt malum. Reuertentur non ad altissimum, fuerunt tanquam arcus dolosus. & Esaiæ 31. Quemadmodum rugiet leo & catulus leonis super prædã suam, cõtra quem clamatur à cõgregatione pastorum, à uoce eorũ non formidabit, & à multitudine eorum non demittit animum: sic descendet Dominus exercituum ad præliandũ contra montẽ Sion, & cõtra collem eius. & in psalmo 34. Subsannauerũt me subsannatione, frẽduerũt super me dẽtibus suis. De manibus autẽ Domini, & de latere lancea confixo Zacharias dixit: Effundã super domũ Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum

ritum gratiæ & precationis, & aſpicient ad me quem confixerunt, A
& plangent ſuper eum ueluti planctum ſuper unigenitum. Nec aliter hunc Dominum quem confixerunt reſpiciet Iudæa gens, quàm per ſpiritum gratiæ, quem Dominus illis impartiet, & ipſi precando augebunt non repugnãtes monitis cœleſtibus, ſed faciles ſe præbentes diuinæ uocationi obſequendo. alioqui cæci ſunt, nec unquam illum quem confixerunt, intuebuntur. Et plangent, inquit, ſuper eum Iudæi in ſua pertinacia & cæcitate. CHRISTI mortem plangunt propter pœnam conſecutam, qui uero ad frugem meliorem ſe receperunt, plangunt nefarium facinus maiorum ſuorum. Et in hoc Zachariæ uaticinio, ſi attentius libet animaduertere, geminam CHRISTI naturam, humanam & diuinam deprehendes. Qui enim loquitur, Dominus Deus eſt: qui uero configitur, homo IESVS.

Moriente autem illo, obductum eſt cœlum tenebris circiter meridiem: tanquam ſi ſol deficeret, quum eſſet tamen luna quinta decima, hoc eſt plena. Tremuit ingenti motu terra. de quo Ioël 3. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ ſplendorem ſuum retraxerunt, & Dominus de Sion rugiet, & ab Hieroſolymis emittet uocẽ ſuam, & contremiſcent cœli & terra. Hæc uero futura dicit propheta eo tempore, quo effundet Dominus ſpiritum ſuper omnem carnem, & quo conuertet captiuitatem Iuda & Hieruſalem. & Amos 8. Et erit in die B
illa, dixit dominus Deus, occumbere faciam ſolem in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis. Si quæris quo tempore id futurum ſit, ex propheta ipſo cognoſce: qui ait euenturũ hoc, quum uenerit finis ſuper populum Iſraëlis, nec adijciet Dominus ut ultra per eum tranſeat: & quum conuertet feſtos dies ueſtros in luctum, & omnia cantica ueſtra in planctũ. quod cœptũ eſt fieri paucis diebus poſt CHRISTI mortem, & adhuc uidetis perſeuerare. Perpende etiam, an eõdem poſſet referri, quod eſt Zachariæ quarto decimo: Et erit dies unus, ipſe eſt notus Domino, nõ dies integer, neque nox integra, & erit in tempore ueris erit lux. Crucifixus eſt Dominus extra portam, quemadmodum hoſtia illa quæ ad purgationem & ſanctificationem populi immolabatur, extra caſtra deducebatur à multitudine filiorum Iſraëlis, ſicut ſcriptum eſt 19. capite Numerorum. Vacca enim ruffa in conſpectu omnium mactabatur, ex cuius ſanguine cineribus & aqua fiebant emundationes. lege diligenter caput, & inuenies ad hoc CHRISTI ſacrificium admirabiliter conuenire. Eſt & altera figura, ſeu prophetia uerius, de celeritate ſupplicij domini IESV, qui captus de nocte, & ad pontifices ductus, poſtridie mane raptus ad tribunal præſidis, ſub meridiem cruci eſt affixus. Iubebantur filij Iſraëlis feſtum illum & ſalutarem agnum egreſſuri de Ægypto comedere ſtantes, & celeriter: nec eſt ouum (quod dicitur)

tam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tam ouo ſimile, quàm agnus ille paſchalis Seruatori noſtro IESV. erat enim maſculus ſine macula, & ſanguine illius intinctæ fores habitatorem à plaga tuebantur. nihil erat ex eo edendum crudum, nec aqua coctum, ſed igne aſſum. nulla Dominici corporis pars non eſt ingentibus doloris facibus aſſa atque exuſta. Vorauerunt eum filij Iſraëlis cum lactucis agreſtibus, hoc eſt animo amariſsimo, & immolatus eſt à cuncta multitudine filiorum Iſraëlis. quod factum eſt Hieroſolymis conſilio & uoluntate pontificum & procerum, id ſine dubio factum uidetur ab uniuerſo Iſraële. confixæ ſunt clauis manus & pedes illius, latus uero haſta perforatum. Os tamen in eo confractum non eſt, nec ueſcitur ex agno iſto immundus & incircumciſus: ſed circumciſus, id eſt animo purgatus, & receptus per fidem in familiam Domini. Poſtremo eodem die immolatus eſt, quo agnus ille ſolitus erat immolari, umbra & imago iſtius corporis. Et quemadmodum agni illius ſacrificium gratum fuit Domino, & poſt illud eductus eſt populus ex Ægypto: ita per CHRISTI ſacrificium reconciliatum eſt Deo humanum genus, & ex diabolica captiuitate aſſertum in libertatem. Tantæ huius ſanctificationis & pacificationis figuræ ſeu uaticinia potius fuerunt ſacrificiū Noë, propter quod negauit Dominus perditurum ſe rurſus ea quæ uiuerent in orbe: ſa-
B crificium Abraæ, propter quod conſtitutus eſt pater gentium innumerabilium: & alia ſacrificia quæ in lege continentur permulta, ad purgationem peccatorum, & repoſitionem in gratiam cum Deo.

Depoſitus de cruce, ſitus eſt in ſepulchro, de quo eſt in pſalmo 87. Obruta eſt malis anima mea, & uita mea ad ſepulchrum peruenit: Annumeratus ſum ijs qui deſcendunt in lacum, fui ſicut uir cui nulla eſt fortitudo, inter mortuos liber, quales ſunt dormientes in ſepulchris, & quorum amplius non eſt memoria, qui à manu tua abſciſi ſunt: Poſuiſti me in lacu inferiore, in tenebris profundis. Et dum corpus exanime iacet in monumẽto, anima deſcendit in eum locum ubi patres aſſeruabantur liberandi per ſacrificium mortis ipſius. Zacharias locutus de CHRISTI manſuetudine, de pace illius addit: Etiam tu ſeruata es Hieruſalem. in ſanguine enim fœderis tui emiſi uinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua. Conſidera ſingula. Qui à CHRISTO redempti & liberati ſunt ante illum mortui, nonnulli quidem ex nationibus fuerunt, ſed plerique tamen omnes ex Iſraël. ideo dicit, uinctos tuos filia Sion. & per ſanguinem fœderis CHRISTI ſunt liberati, nõ ui & armis, ut uos ſperatis. Et profunditas foueæ ſiue ergaſtuli, in quo patres detinebantur, ſignificatur, quum ſubdit, In quo non erat aqua: ut alterius generis ſignificet eſſe, quàm noſtra hæc ſubterranea, quæ horribiliora ſunt, quum tenebris accedit etiam aqua. Manſit corpus Domini in ſepulchro eam

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

partem ſexti diei, qua iam incipiebat eſſe ſabbatum uacatione ab A
operibus in populo ueſtro, hinc ſabbatum totum integrum. quo finito, multum mane reſurrexit: ut manifeſtum faceret, ſe Iudaicum ſabbatum ſecum conſepeliuiſſe, & redijſſe ad uitam in nouitate pietatis, & recõciliationis cum Deo, uetere ſynagoga relicta in ſepulchro, & noua Eccleſia excitata conſtituta. Idcirco Dominus ante mortem ſuam non abrogauit legem Moſaicam, quum ob alias cauſſas quas alibi attigi, tum quòd nõdum ſabbatum detulerat ſecum in mortem & ſepulturam. Quod autem non eſſet in monumẽto diu manſurus, Dauid cecinerat in pſalmo quintodecimo: Caro, inquit, mea fidenter conquieſcet, quoniam non relinques animam meam apud inferos, nec permittes ut ſanctus tuus uideat corruptionem. Quod ad Dauidem ipſum referri non poteſt, qui eſt in ſepulchro ſuo corruptus. Albeſcẽte autem die prima ſabbati, reduxit ſemet ipſe in lucem & uitam, quæ fuit lux noſtra, & reſurrectio à morte ſempiterna. Et ex perſona eccleſiæ Chriſtianæ dicitur Oſeæ 6. Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipſe rapuit & ſanabit nos, percuſsit & alligabit nos. Viuificabit nos poſt duos dies, die tertia ſuſcitabit nos, & uiuemus in conſpectu eius. efficiemur ſapientes, ut ſequamur & cognoſcamus Dominum. Compatitur & condolet Eccleſia CHRISTO, poſtmodum intelligit & prædicat ſalutem, quæ ex plagis & B
morte illius orta eſt, ſimul eruditionẽ & ſcientiam ueræ pietatis, quæ eſt Dominum cognoſcere & ſequi. Hiſtoriam Ionæ inter prophetias computatis. uelim ex uobis diſcere, ecquod ſit illic uaticinium aliud, quàm ſimulachrum reſurrectionis Meſsiæ: nam expoſuiſſe illum Niniuitis Domini mandata, prophetia non eſt, ſed rei geſtæ narratio. nec illa Niniuitis acciderunt quæ ipſe denunciabat, neque iam ad uos pertinebant, neque ad Meſsiam, nec ad tempora pòſt futura: ut cauſſa nulla ſit prorſus, cur in prophetis habeatur, niſi quòd à piſce eſſe illum abſorptum, in cuius uentre diebus tribus & tribus noctibus manſerit, poſtea eiectus eſt à piſce in arenã, & cœlo huic ac luci redditus. expreſsima eſt adumbratio CHRISTI poſiti in monumento, & reducti in uitam: eaq; eſt prophetia, quæ Ionam efficit prophetam. Neque enim uaticinia & prædictiones prophetarum ſimplices ſemper atque uniuſmodi fuerunt. plerunque enim illi uerbis quidem prænunciabãt euentura, ſed interdum aliàs notis rerum ipſarum, partim in alijs. ut Hieremias iubetur abſcondere lapides grandes in luto, capite tertio & quadrageſimo. partim in ſemetipſis, ueluti quum Ezechiel radit capillum ad barbam, quum Oſeas ducit mœcham. & ſi quis prophetarum uerba acute perpendat, intelliget nimirum in ſolo ſigno aut imagine ſitam eſſe prophetiã. nam quod additur, explicatio eſt potius uaticinij quàm uaticinium. uidelicet prophe-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A prophetia uiſio eſt, quæ in rebus potius uerſari ſolet, quàm in uerbis. ſed qui uiſiones ſuas explicant, ſolis nonnunquam utuntur uerbis: quibus interpretantur, quorſum rerum illarum ſpectaculum pertinebat. Teneamus ergo, quod res ipſa nos manifeſtò docet, prophetias & uerbis exponi, & figuris, umbris, notis rerum futurarum. Ne tu ſis admiratus, quum hiſtoriam & rem apud patres geſtam audis, quæ pro uaticinio à noſtris hominibus adducitur. pleraque enim illorum ad Meſsiam alludebant, & umbræ ac ſimulachræ erant Meſſiæ, qui fuit uelut corpus illorū omnium. quam enim in rem par erat referri acta illa patrū, quàm ad ſummam, præſtantiſsimā: nempe non Iſraëlis modo, ſed hominum uniuerſorum ſalutem ſempiternam?

IVD. Non uſque adeò uidetur imago illa de Iona cum corpore ſuo congruere. Ionas enim tribus diebus & tribus noctibus māſit in uentre ceti: non item Ieſus ueſter in ſuo monumento, ſed tantum ueſpere paraſceues, die ſabbati, & parte exigua primæ ſabbati.

IVD. Quidam ex noſtris perhibent corpus Ieſu ſurreptum ab apoſtolis è ſepulchro fuiſſe, & in herba proximi prati occultatum, repertum paulo pòſt ab exploratoribus, quos pontifices miſerunt.

B CH. Non cohærent artes mendacij male confícti. ſepulchrum enim erat obſignatum, & militaris cuſtodia à præſide miſſa pro ſepulchro excubabat. Iam uero cur pontifices cadauer non ſuſpendebant in foro? abolita fuiſſent ſtatim omnia. ſed fabulam hanc quo modo eſt à recentibus rabinis ueſtris inuenta, nec ullus eam ueterum ſcriptorum tradidit? Quod ſi priſci authores, & illius memoriæ æquales nihil de hoc mandarunt literis, quo modo poſt mille & trecentos annos eſt primum nata? manifeſtò apparet, totam eſſe cōmentitiam, & ab odij acerbitate confictam. Velim porrò mihi dicas, an cenſes uel CHRISTI apoſtolos, uel ullos omnino homines eò dementiæ ac furoris poſſe delabi, ut à patrijs moribus, à diuinis ritibus ac legibus recedant? Labores, afflictiones, ærumnas, cruciatus, mortem acerbiſſimam atque inimiciſsimam magno atq; inuicto animo perferant, pro fide reſurrectionis ac uitæ illius, cuius ipſi haberent cadauer? Quadrageſimo poſt ſuam reſurrectionem die reuerſus eſt in cœlum ad patrem ſuum, ad cuius dexteram ſedet in omnes æternitates, unde ad diſcipulos ſuos & inſequentem deinceps Eccleſiam miſit ſpiritum ſanctum magiſtrum & gubernatorem. de qua aſcenſione Pſalmiſta dicit in pſalmo 67. Aſcendiſti in ſublimia, triumphaſti de captiuitate noſtra, accepiſti bona pro hominibus. De ſeſsione autem idē Pſalmiſta: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis. Dextera autem patris ſunt præcipua illius bona, beatitudo, clemen-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tia, bonitas, munificentia, in quibus CHRISTVS ſedet diſpen- A
ſator & diſtributor, & regnum illius & liberalitas tantorum bono-
rum ſuper ſanctas & beatas mentes angelicas & humanas. de quo
in pſalmo quinto decimo: Dominus pars hæreditatis meæ & cali-
cis mei, tu es qui hæreditatem meam tueris mihi: hæreditatem nactus
ſum in præclariſsimis, & hæreditas mea pulcherrima eſt mihi. Spiri
tus quidem ſanctus perpetuò apud Eccleſiam manet inuiſibilis, ſed
ad apoſtolos decimo die poſt aſcenſionem Domini miſſus eſt con-
ſpicuus in linguis igneis. Hic ſpiritus & apoſtolis & deinceps uniuer
ſæ Eccleſiæ reducit in memoriam, quæ CHRISTVS ipſe docuit.
idem explanat atque interpretatur ex illis quæ uidentur intellectu
difficiliora, & controuerſiam poſſunt aliquam párere. De ſpiritu
hoc præuidit Ioël propheta, inquiens: Et erit poſt hoc, id eſt poſt-
quam acceperit Iſraël doctorem iuſtitiæ, ut quæ ille docuerit & re-
cordentur homines, & intelligant: Effundam ſpiritum meum ſuper
omnem carnem, & prophetabunt filij ueſtri, & filiæ ueſtræ: ſenes
ueſtri ſomnia ſomniabunt, iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt. Ita ſcili
cet factum eſt, ſuper omnem carnem effuſus eſt ſpiritus Domini, non
ſingulatim, ſed generatim, ſuper Iudæos, gentiles, ſenes, iuuenes,
uiros, fœminas, ſeruos, liberos, rudes, eruditos. neque enim uos
putatis futurum, ut quotquot in Palæſtina fuerint Iſraëlitæ, Meſsiæ B
temporibus habeant ſpiritum Dei, & donum uaticinandi: ſed erit
quemadmodum Eſaias inquit, qui relictus fuerit nationi, & reſiduus
in Hieruſalem, ſanctus uocabitur. omnis utique qui ſcriptus eſt in
uitam in Hieruſalem. Nam quod idem propheta dicit, Erunt omnes
docti à Deo: de illa doctrina manifeſtò intelligitur, quam conſequi
ab humanis magiſtris nunquam ualuiſſemus, Deus ipſe per ſe no-
bis illam tradidit. Itaque non docebit ulterius unuſquiſque fratrem
ſuum dicendo, Cognoſce dominum. Omnes enim cognoſcent me
à minimo eorum uſque ad maximum, ait Dominus. Olim homo
homini faciebat ſe authorem, ducem, magiſtrum pietatis, ut inter
philoſophos nationum: nunc uero & ſi homo hominem docet cul-
tum diuinitatis, non ſuam, ſed diuinam eſſe doctrinam profitetur. &
nemo eſt baptizatus in nomine CHRISTI, qui quidem per æta-
tem & ingenij captum poſsit conſequi, qui ignoret caput & metam
uniuerſæ philoſophiæ, nempe quis ſit hominis finis, quæ ſit uera
beatitudo quam expetit, quomodo conſequetur, & quorſum pietas
omnis pertineat: quod in gentibus nullus penè ſciebat, in ueſtro au-
tem populo pauciſsimi. quę maior aut præſtabilior inſtitutio, quàm
hæc? aut etiam efficacior? neque enim docturus erat ſuos Domi-
nus, quæ eſſent elementorum qualitates & commiſtiones, non tro-
pos & figuras rhetoricas, non denique uel diſciplinam ad agendum
aliquam,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A aliquam, uel artem quæ exerceatur manibus: ſed quod eſt ſummum & caput uitæ uniuerſæ, & ſine quo ſalui eſſe non poſſumus, quod nec ignorarunt gentium ſapientes, quorum eruditionis ſumma ad fines bonorum & malorum referebatur.

DE HIS QVAE POST CHRISTVM.

PErcurrimus breuiter uitam & mortem IESV CHRISTI, adiunximus ſingulis partibus uaticinia pro facultate & copia non rei ipſius, quæ eſt ampliſsima & uberrima, ſed ingenij noſtri atque eruditionis in ſacris literis. Sequitur deinde Eccleſiæ decurſus in peregrinatione hac, qua ad Dominum tendit. De diſcipulis Domini, & horum ſectatoribus, Eſaias uerbis CHRISTI prædixit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus, ut ſint ſigna & portenta in Iſraël, à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion. Quod portentum maius, aut ſignum euidẽtius, quàm apoſtoli & eorũ opera? pauciſsimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti, & alia quæ de illorum infirmitate exaggerari poſſunt: ediderunt miracula ſtupenda, & conuerterũt ad ſe ac ſuam pietatem ora atque ingenia hominum. hi ſunt filij qui Ec-
B cleſiæ dati ſunt pro antiquis patribus, ſicut Pſalmiſta inquit: Pro patribus tuis erunt tibi filij, conſtitues eos principes in uniuerſa terra. Eccleſia autem tametſi patres primoſq; extructores habuit ex Iudaiſmo, ipſa tamen potiſsimum ex gentibus congregata eſt, ex grege illo ſterili prorſus ac inutili, de quo Eſaias 54. Lauda ſterilis quæ es ut mulier quando peperit, decanta laudem, exulta quæ es ut mulier quæ non parturiuit, quia plures ſunt filij deſolatæ, quàm filij maritatæ, dixit Dominus. Dilata locum tabernaculi tui, & cortinas tabernaculorum tuorum extendent, ne prohibeas, elonga funiculos tuos, & clauos tuos conſolida. Ad meridiem enim & aquilonem dilatabis te, & ſemen tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates deſolatas inhabitare facient. hæc Eſaias. Idem uero cap. ſexageſimo: Pro eo quod fuiſti derelicta & exoſa, & non erat qui tranſiret, ponam te in gloriam perpetuam gaudium generationis & generationis. Parua familia erit in die illa, & parua familia erit in gentem fortem. Ego Dominus in tempore ſuo accelerare faciam illud. Synagogæ ueſtræ, & ſterilis huius quæ Eccleſiam CHRISTI ſuo fœtu auxit, figuram habetis non obſcuram in duabus uxoribus Helcanæ, Phenenna & Anna. Phenennæ, quæ de fœcunditate inſolenter gloriabatur, & ſterilitatem Annæ opprobrabat, liberi extincti ſunt ignobiles, & clauſus eſt eius uterus: Annæ autem ſterili nati ſunt fi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

lij, & uixerunt, quorum primogenitus fuit prophcta & iudex in A
Iſraël. Iſtud uero de duabus mulieribus quorſum pertineat in cantico Annæ, quæ eſt uenturæ ætatis uaticinium, non perplexè declaratur: Nolite, inquit, loqui magnifica, & ueteres ſermones diſcedant ex ore ueſtro, quia Deus ſcientiarum eſt dominus, & ipſi cognitæ ſunt cogitationes. arcus fortium confractus eſt, debiles autem accincti ſunt robore. qui ſaturi ſolebant eſſe, pro pane deinceps locauerunt ſuas operas: famelici autem ſaturati ſunt, quoad ſterilis peperit plurimos, & fœcunda filiorum reddita eſt effœta: Suſcitat è puluere pauperem, & de luto extollit mendicum. De his autem ueſtris & Eccleſiæ noſtræ temporibus, uaticinium eſt hoc apud Eſaiam. Nam poſteaquam ruinam calamitatemq; populi Iſraëlitici deſcripſiſſet ingentem, addit, Et apprehendent ſeptem mulieres uirum unum in illa die, dicentes, Panem noſtrum comedemus, & indumentis noſtris amiciemur: tantum inuocetur nomen tuum ſuper nos, auferopprobrium noſtrum. quo dicto dedecus & opprobrium grande ſignificatur ueſtræ gentis. At uero inter hanc ueſtram calamitatem quid futurum prænunciat? Erit, inquit, germen Domini in decore & gloria, & fructus terræ ſublimis in gloriam aſſertori Iſraëlis. Duplicem hic uides Iſraëlem: alterum carnalem, qui adeò erat oppreſſus & afflictus, ut ſeptem mulieres apprehendant B
uirum unum: alterum ſpiritalem, qui liberatur & ſeruatur à germine Domini. In quo annotabis obiter, Meſsiam appellari germen Domini, & fructum terræ, iuxta utranque generationem. Targum Chaldaicum pro germine Domini, uertit Meſsiam. De uobis autem idem propheta capite nono: Excîdit Dominus ab Iſraël caput & caudam, ramum & iuncum die una. ſenex & honorabilis uultu ipſe eſt caput, & propheta qui docet mendacium ipſe eſt cauda, & erunt qui beatum dicunt hunc populum, ipſi errorem inducent, & perdent eum quem beatum dicent. Vos autem cæci eſtis non ſolum ſuperſtitione, ſed odio & rabie contra nos: inde execrationes illæ & diræ ueſtræ in nos acerbiſsimæ, quæ ſunt à bonis & pijs uiris multo alieniſsimæ & ab ingenio Dei, quem uos exiſtimatis ſolos uos colere. qui per Hieremiam iuſsit olim patres ueſtros, migrantes Babylonem, ut pro pace illius gentis rogarent. Quanto nos aliter? qui pro ſalute & redemptione ueſtra precamur Deum noſtrum, quum uos habitetis in regnis noſtris: nec ignoremus, quid de nobis & ſentiatis, & loquamini, quid ſcriptis mandetis, quid liberos ueſtros doceatis de CHRISTO, & uniuerſo nomine Chriſtiano. In ſuperſtitione autem, eſſet ne inuenire furioſos, mente captos, uinctos, qui in uiolentia furoris talia excogitarent?

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A rent? O CHRISTE IESV, habemus tibi gratiam, qui nos ab hac tanta cæcitate ac inſania liberaſti. An non iſta ſatis arguunt, non relictos modò, ſed repulſos uos eſſe penitus à Deo, homines qui hæc de Deo loquuntur & aſſeuerant? Vosne talibus à pueritia opinionibus imbuti & immerſi, Meſsiam agnoſceretis, ſi rediret? Etiam ſi alius ueniat, qualem uos Meſsiam expectatis? oracula ueſtra ſunt, à gentibus receptum iri, à pleriſque ueſtrum non cognitum, reiectum, abominatum. Et ad illum conuerſio gentium, prædixit Iacob: quod iam factum eſt in CHRISTO Mariæ filio. ad illum enim conuerſa eſt multitudo gentium, & in eo ſperauit, quantam uos ad Meſsiam ueſtrum non putatis conuenturam. Ad Mahumetem uerò non facta eſt conuerſio, ſed cæca attractio, & uiolenta: qualis ad ueſtrum Meſsiam fieret, ſi talis ueniret aliquis, qualem uos depingitis & ſperatis. Hodie quoque omnes qui aliquid de IESV audiuerunt, præter uos, bene illi cupiunt, & illum uenerantur: Agareni, hæretici, idololatræ, exleges. Nec ullus poterit uenire, in quem tam conueniant prophetarum uaticinia, quàm noſter. Quòd ſi eſt ille à uobis ignoratus & repulſus, eundem in modum reſpueretis, quemcunque Deus mitteret. qua de re Amos dicit: Væ deſiderantibus diem Domini. ut quid hoc uobis,
B dies Domini? hæc tenebræ, & non lux. Et addit cauſſam: Quia replebit eos pauore & confuſione, & erit eis petra ſcandali: quomodo ſi fugiat uir à facie leonis, & occurrat ei urſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua parieti, & mordeat eum coluber, nónne tenebræ eſt dies Domini, & non lux? & caliginoſa, & non eſt ſplendor ei? quod ad caliginem & tenebras mentis pertinet, de iis qui non agnoſcunt diem uiſitationis & beneficij Domini, quum filium ſuum miſit ad ſalutem cunctorum. nam iis qui receperunt Dei liberalitatem, dies ille ſplendor eſt, ac lætitia. Dic quæſo, quid diſplicet uobis in Meſsia noſtro, quo minus & uos eum amplectamini, & uenereminí? Imò quid in illo eſt, quod nõ ſit digniſsimum illo nomine & maieſtate & promiſsione Dei? Primum natus eſt ex uobis, inter uos altus atque educatus. ſanctitas uitæ, etiam inuidiæ omnem calumniæ occaſionem captanti inculpabilis. dignitas & authoritas in ſermone ac præceptis: poteſtas multo maior, quàm uos etiam fingendo Meſsiæ ueſtro tribuitis. oſtendit enim ſe dominum elementorum & naturæ, miraculis tot, tam uariis, tam ſtupendis. Legis ueſtræ non abrogatio, ſed illuſtratio: ut ex tenebroſa fieret lucida, ex uili præſtans, ex aſpera leuiſsima. Doctrina omnis Deo congruens, precium religionis homini optabiliſsimum. Gentes & nationes omnes ad illum conuerſæ, ueſtra lex chara illis,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

& ſacroſancta propter CHRISTVM noſtrum: quid tandem an A
notatis in eo Meſsia indignum? nihil certe, niſi quòd non eſt ſimilis
ueſtri, auarus, ambitioſus, uoluptarius, quòd non ſplendebat byſ-
ſo, ſerico, auro, argento, gemmis, quòd non comitabantur eum ſa-
tellites & miniſtri purpurati, quòd non promittebat delicias & oble
ctamenta corporis. At quanto amplius eſt quod ille promiſit? Sed
ne ſperetis uenturum à Deo aliquem, qualem uos fingitis. nam De-
us ſpiritus merus, ſpiritalibus delectatur bonis. corporalia iſta, quæ
brutis magis congruunt, quàm homini, negligit, auerſatur. Exem-
plo ſint uobis prophetæ ueſtri, qui miſſi uobis à Deo in excellentia
mentis, & humilitate carnis, ea ipſa de cauſſa offenderunt animos
maiorum ueſtrorum, & ab eis male accepti multatiq; ſunt, quorum
factum an nõ uos reprehenditis, atque abominamini? uidelicet non
ignoratis, mitti à Deo homines faſtus & inſtructionis uitæ huius
ac corporis contemptores, ſimiles illius à quo ſunt miſſi. Sed in po-
tentia etiam corporeis oculis conſpicua ueniet in fine ſeculorum, iu-
dicatum uniuerſos homines. Solomon in Eccleſiaſta, quum ſæpe
ſiue ſua, ſiue aliena perſona queſtus eſſet, omnia in uita haceſſe permi
ſta & confuſa, nec quicquam inter bonum & malum, inter ſapien-
tem & inſipientem, pium atque impium intereſſe, omnia omnibus
ſimiliter euenire, ſatisfacit huic querelæ, quòd nunc tempora ſuntua B
riarum rerum uaria, futurum aliquando tempus unum rerum om-
nium, quo cenſebũtur à Deo humana opera & actiones. & libri clau
ſula eſt, Occulta quidem nobis eſſe hic omnia, Dominũ uerò addu
cturum omne humanum opus ad cenſuram ſuam, & quæ nos latent
retecturum, ſiue bona ſeu mala. Eſaias autem capite tertio duo ponit
Dei iudicia: Stat ad iudicandũ Dominus, & ſtat ad iudicandũ popu
los. hoc eſt iudicium quottidianũ uniuſcuiuſq; à morte ſua, quod di
uinitatis eſt: ideo dicit, Stat. Sequitur autem quod erit humanitatis
CHRISTI, Dominus ad iudiciũ ueniet cum ſenibus populi ſui,
& principibus ſuis. Aſſeſſores enim dantur CHRISTO prophe-
tæ & ſancti, ad pudefaciendam & frangendam contumaciam malo-
rum. diuinitati autem aſſeſſores dare, fas non eſt. Et quia prius iu-
dicium quottidie exercetur, idcirco propheta dicit, Stat: poſterius,
quia ſemel aliquando cõtinget, dicit Veniet. Terribilem diem illum
futurum, propheta idem ſignificat, dicens: Vlulate, quia prope eſt
dies Domini, ueluti præda ab omnipotẽti ueniet, ecce dies Domini
uenit crudelis, & indignatio & ira furoris, ut ponat terram in ſolitu-
dinem, & peccatores eius diſperdat ex ea. Quoniam ſtellæ cœlorum
& orion eorum non lucere facient lumen eorum. Obſcurabitur ſol
quando egredietur, & luna non ſplendere faciet lumen ſuum. & ui-
ſitabo

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſitabo ſuper orbem malum, & ſuper impios iniquitatem eorum, & ceſſare faciam ſuperbiam ſuperborum, & ſuperbiam fortium humiliare faciam. Precioſiorem faciam hominem magis quàm obrizum, & hominem magis quàm aurum Ophir. Idcirco cœlum mouere faciam, & contremiſcet terra de loco ſuo propter iram Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. Hæc ille. Vides quàm inuite prophetias ueſtras ad Meſsiam quem uos fingitis uenire inuitas, ad noſtrum uero quadrare. Quòd ſi quis non adducitur, ut IESVM eſſe credat CHRISTVM promiſſum in lege, niſi ei uideat ſcripturas omnes aperte & exacte in illum conuenire, in tanta obſcuritate & perplexitate illarum literarum, nihil prorſum ex lege Iudaica credat neceſſe eſt, nec Deum eſſe qui illa oracula dictarit, nec euenisſe, aut euenturum quicquam ex his quæ prophetæ prænunciarint. cæterum ex manifeſtis ſumat de obſcurioribus coniecturam, rationis luce ac iudicij adhibita. Iterum admonebo te eius quod in principio poſui, ne ſignum aliquod aut alterum, aut etiam tria uel quattuor ex ſacris literis loca, quæ non ita ſunt à nobis tractata, ut tu cuperes, nec tibi ſatisfaciunt, nec protinus diſputationem omnem reijcies, in qua non tam ſingulæ ſpectandæ & perpendendæ ſunt

B partes, quàm ſumma ipſa rei totius. quam nolim ex hac ſola auditione cenſeas, ad eam uel abijciendam uel approbandam: ſed quod in re tanti momenti fieri par eſt, eam to tam ad ſubtile ac exactum iudicij examen crebro reuocato.

LIBRI TERTII FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

IOANNIS LODOVICI VIVIS

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE

Liber Quartus, contra ſectam Mahumetis.

PRAEFATIO.

TANTA pars generis humani ſtultitiæ Mahumeticorum ſomniorũ eſt addicta, ut nihil ſit rem attentius perpendenti miſerabilius, quodq; ſit magis mirandum, ſeu miſerandum uerius. Ea ſunt illis perſuaſa, quæ uel ſola confutentur relatione. ipſa enim ſemetipſam contundit, & confringit: neq; nos adeò cum ea pugnamus, ut ipſa ſecum. Vtinã tam facile uelint auſcultare, quàm facile coarguerentur.

CHRISTIANVS, ALFAQVINVS.

QVàm tibi uiſæ ſunt hæ deambulatiũculæ iucũdæ? quàm gratum huius fluuioli murmur inter ſcrupulos placide decurrentis? AL. Iam olim nullo aſpectu ſum æquè recreatus. ô admirabilem cœli faciem, & admirabilem picturam ſoli. CH. Nempe admirabilis opificis opus. AL. Indubie. CH. Quanto arbitrare tu illum præſtabiliorem hoc ſuo opificio? AL. Quantum æſtimare nemo poteſt. CH. Quid tu tantum eſſe authorem illum rerum omnium cenſes? AL. Ego uero, niſi me iudicium fallit, maius eſſe, amplius, melius deũ eſſe reor, quàm quod comprehendere ualeat humana mens. CH. Si ita eſt, oportet illum infinitum eſſe & eſſentia & potentia. AL. Ita planè. CH. Et optimũ & ſapientiſſimum & beatiſsimum, & hæc omnia ſupra quàm cogitari poſsit. AL. Eſt ille profectò iſthæc omnia. quid an tu nõ idem de illo iudicas? CH. Ego uero nihil me tenere uerius aut certius cenſeo. ſententiam tamen tuã audire uolui, quam facito ut in ſequẽti collocutione memineris ac teneas, nec ab ea ullo prorſum modò diſcedas. AL. Nihil erit periculi. Sunt enim iſta animo meo iam inde à pueritia impreſſa & infixa, quæ à magiſtro quodã meo accepi, homine multæ ac uariæ peritiæ, quiq; non noſtris modò, uerum etiã ueſtris & Iudaicis erat imbutus. CH. Quod eſt ſanè inter uos perrarum. Sed tu probe facis, & non leuiter gaudeo te aliquid foris uidiſſe. De homine uero ipſo quid ſentis? AL. Idem ille meus inſtitutor referebat, Abdallam quendam è noſtris ſapientem interrogatũ, quid maxime uidiſſet mirabile? reſpondiſſe, maximum in orbe miraculum uiſum ſibi eſſe hominem. In eo eſſe præcipuã partem mentem ſiue rationem, tum affectus, hinc corpus. hoc eſſe animæ uel inſtrumentũ uel habitaculũ, uel ut ſapientibus quibuſdã ex antiquis ſit uiſum, carcerem. Affectus ſeu perturbationes animi cõmunes nobis eſſe cũ belluis: quæ niſi regantur à ratione, nihil inter hominẽ & belluã intereſſe. degenerare homi-

nem

A nem in mille ſpecies ferarum. CH. Oportet magiſtrum illum tuum egregie fuiſſe in cognitione naturæ rerũ philoſophatũ. Quid porrò dicebat eſſe in mente? AL. Voluntatem dominã omnium, ex cuius actibus uel boni dicamur, uel mali. intelligentiã, qua quid in re quaq; uel uerum ſit, uel falſum, bonum aut malũ prouideamus, hinc memoriam tanquam theſaurum omniũ, quæ res ante actas reſpiciat. CH. Perge porrò. nam mirifice me ſermo iſte tuus delectat. Quid de morte ipſius hominis ſentiebat? utrum uim illam & facultatem adeò excelſam & planè diuinã, interire unà cum corpore affirmabat, an uiuere corpore relicto? AL. Tunc demũ uiuere, & eſſe immortalem. CH. Quam ob cauſam, & quem finẽ exiſtimabat hominẽ eſſe à Deo conditum? AL. Vt bene illi eſſet per obedientiã diuinæ legis. CH. Vt bene illi eſſet hic, an in futura immoralitate? AL. In altera. nam in iſta permiſta & cõfuſa eſſe omnia, & bonis & malis tum bona tum mala eueniũt. CH. Probè dicis. nam & hominis immortalis bonũ conuenit eſſe immortale, id autẽ eſſe niſi in immortalitate nõ poteſt. Sed ad immortalẽ hanc beatitatẽ qua tandẽ uia licebit peruenire? AL. Cultu Dei, & obſeruatione legis illius. CH. Ecquæ tandẽ eſt lex illius? nam nos chriſtianã eſſe dicimus, Iudæi Moſaicã, uos Mahumeticã. Quid dicebat præceptor tuus? AL. Ille uero Mahumeticã probabat, & ue
B tabat nos ex iuſſis Mahumetis ipſius quicquam de illa diſputare, aut inquirere, ſed tenere firmiter traditiones patrũ, nec ab illis uel latum unguem eſſe deflectendũ. Pater meus fuit Mahumeticus, ego illum ſequar. CH. Si exiſtimarem te hominem eſſe ingenio uel tardo uel iacenti, quales ſunt pleriq; omnes ueſtræ ſectæ, uerbum unum dictis non adderem, ne tempus & operã inaniter conſumerẽ. Sed quum te & acutũ eſſe hominẽ animaduerto, & non omnino eorũ quæ ſunt in uita & natura rudem atque imperitum, nõ grauabor paulo diffuſius tantis de rebus tecum colloqui.

QVOD SIT DISPVTANDVM DE RELIGIONE.

ASſideamus quœſo in hac herbula, ſub hac diffuſa arbore. AL. Id quidem pro arbitratu tuo. Sed me in diſputationem de lege noſtra ne uoces, quod uehementer legislator noſter uetuit fieri. CH. Nolo diſputare ego nunc tecum de ſecta ueſtra, quandoquidẽ (ut ais) tam accuratè, tam minaciter eſt uobis à ueſtro legislatore prohibitũ. tantũ abs te peto, ut cõmuniter quæramus rationẽ, cur ille uobis diſputationi omni tam diligẽter interdixerit. nã non eſt credibile ſine cauſa eum id feciſſe. AL. Indubie, nõ ſine cauſa. CH. Quã tandẽ eſſe illã exiſtimari cõuenit? AL. Quia ſunt in populo permulti, ac pleriq; potius imperiti, tardi, excordes, à quibus ſi ratio expoſcèret rerũ adeò ſublimiũ, perturbarent, & iniice

retur

retur eis ſcrupulus, facerentq; pietatis ſuæ iacturã. An non uos etiam A
uetatis de fide ueſtra diſputari? CH. Non eſt profectò quod negem periculoſum eſſe, rudes atque ignaros homines de myſterijs religionis differere. ſed id eruditi & prudentiores & cordatiores in populo ſine periculo tum poſſunt facere, tum etiam debent. AL. Quis eſſe tam doctus & tam cordatus poteſt, qui conſilia Dei & arcanas illius actiones norit? CH. Dic mihi, in pingẽdo, in fuendo, in extruendo, nónne ingenium hominis quædam aſſequitur, alia reſtant ad quæ non pertingit? AL. Etiam. CH. In domo & familia, in ciuitate gubernanda alij plus, alij minus uſu & experimentis ſibi compararunt, nemo peruenit ad ſummum. AL. Ita eſt. CH. Quid naturæ opera, nónne ſacra ſunt & recondita? curſus cœlorum & ſiderum, mutationes elementorum uitæ, uires plantarum & animantium, aliaq; innumera. exercet ſe in ijs ingenium humanum. progreditur quantum poteſt, quæ abſtruſiora ſunt dimittit. eundẽ in modum contingit in omni arte, diſciplina, prudentia, cognitione. AL. Ita uidetur. CH. Et quũ ratio uel petitur ab ingenio, uel redditur, ea eſt quam uis mentis optimam & puriſsimam poteſt exculpere. Sic omnino de religione quum ratio illius poſtulatur, non id petitur quod certiſsimum eſt atq; abſolutiſsimum, ſed quod humana ualeat ſolertia cõſequi. Cedò uero, nónne ſunt multa quæ primo aſpectu animus non uidet, inten B
tione autẽ diligentia uſu tandem perſpicit? AL. Etiam. CH. Quæro ex te, magna attentione & diligenti, & collatione rationum quid excuditur, uerum an falſum? AL. Dic explicatius. CH. Si oculus in uidendo, & auris in audiendo remiſsius agant & ſegnius, an non in multis fallentur, ut uel uidiſſe ſe uel audiuiſſe credant, quæ nec uiderunt, nec audiuerũt, uel non tantum, uel non tale? AL. Sæpenumero. CH. Sin uero expergiſcantur, & attente uel intueantur uel auſcultent, nónne omnia uidebunt & audient certius, minimeq; patientur? AL. Non eſt dubiũ. CH. Attentio igitur & inquiſitio ad inueniendam ueritatem ualet, mendacium uero in ſegnitie ac negligẽtia ſubrepit. fit ergo ut ingeniũ ſi remittas, ſi de re quapiam nõ inquiras, nec ſcruteris, facile ſubeat deceptio: ſin ſpeculeris, & rationes cauſſasq; inquiras ac cõferas, ut ueritas ſeſe proferat enucleata tanquam detractis putaminibus. Quòd ſi quis nouum aliquod inuentũ adferret ac oſtenderet tibi, iuberet tamen te illud conniuentibus oculis aſpicere, imò propè clauſis, & obturatis auribus audire, quid tu de cõmento illo poſſes ſuſpicari? an non fraudem ſubeſſe aliquam? AL. Magna eſſet ſuſpicio. CH. Quid ſi adferens leges ac uiuendi formam, rationemq; colendi numinis nouam, atque à ſuperioribus diuerſam, nihil dicat aliud, niſi hæc ſunt uera, credite, Deus iubet: quemadmodum Mahumetus facit in Alcorano loquentem ad ſe Deum, Si quis tecum

uolue-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A uoluerit diſputare, dic te faciem tuam ad Deum, eiuſq; ſequaces conuertiſſe, quod agendo tam periti legum quàm ignari bonam legem ſequentur. Hæc uero quis impoſtor aut ſcurra non poſſet dicere, & aſſeuerare, ſi id ſolum ſufficit? AL. Atqui ſunt ex Deo, idcirco ratio non eſt petenda. CH. Quomodo conſtat eſſe ex Deo? non rationes admittit, non fulcit miraculis, non ſignis efficacibus, quæ nulla egit, & ſe non miſſum cum poteſtate prodigiorum fatetur. Quis eſt qui ad omnia ſua figmenta non poſſit addere, hoc eſt uerum, certum, ex Deo eſt, nolite dubitare, nolite inquirere. Tutiſſimum mentiendi genus eſt, nolle rationem eorum quæ dicas reddere, & ueritatem dictorum ad Deum referre authorem, quem nemo de ueritate poſſit interrogare. AL. Putas tu tam proteruum atq; impium hominẽ fuiſſe Mahumetem, ut mendaciũ ſub Dei perſona poneret? an non metueret graue pro tali noxa ſupplicium? præſertim quum dicat: Quis mortalium uel nequior uel peior, quàm qui Deo mendacium attribuit, et ſe nuncium eſſe ab eo miſſum cõfirmat, qui miſſus non ſit? an nõ aperte oſtendit ſe à tali mendacio abhorrere? & alijs in locis mendaces maxime deteſtatur. CH. Nimium es ſimplex, ſi modo ex animo loqueris: uel ruſticus potius. Quid nam aliud dicunt mendaces omnes, quàm ſe eſſe ueraciſſimos, & abominantur mendacium,
B & grauibus conuicijs mendaces impetunt. pœnam autem ſceleris tanti uel nullam credebant futuram, uel nolebant in mentem reuocare. leuiſſimorum commodorum gratia plurimi in uobis ac nobis facinora capitalia ſuſcipiunt, & ſe inexplicabilibus delictis inuoluunt. Quid Mahumetes ageret regni cauſa, pro quo ſolo uiolandum eſſe ius quidam dixerunt? Vtinam noſtris temporibus non haberemus tam multa, & ſæua exempla. Ad intelligenda omnia quę à Deo ſunt condita, quatenus quidem nobis conducit, attributa eſt homini à Deo, quod et tu dudum præclare dicebas, lux ingenij, & facultas cognitionis, tum præſentium rerum, tum præteritarum. hiſce muneribus homo inſtructus, multa in his inferioribus aſſequitur, & ex inferioribus ad ſuperiora ſe ſuſtollit: ſicut uidemus in curſu ipſo ſtudiorum & uitæ totius, ut exercitatio ingenij perducat à paruis ad magna, ab humilibus ad ſublimia, ab apertis dilucidisq; ad obſcura & recondita. Qui ergo ueritate ſua fidit, nihil reformidat examen ingenij: imò aduocat, & quantum poteſt exacuit. Veſter autem legislator conſcius quam legem ferret, quam uitæ ac pietatis formulam induceret, non ſolum à cogitatione et conſideratione uos arcuit, ſed mutos et cæcos & ſaxeos effeciſſet, ſi potuiſſet. Ille uos de legibus nõ patitur diſſerere, aut quid & quãobrem quicq; dicat expendere, proceres ſectę ueſtræ à literis uos & omni generoſa ſpeculatione arcent, nec memoriam rerum geſtarum concedunt, tanquam mutæ eſſetis

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

animantes, ſine mente, ſine memoria. Sed Mahumetes idem magna A
uti ſolet inconſtantia, alio in loco dicit: Omnes homines, præter ma
los, honeſtis uerbis diſputando ſemper alloquere. diſputationem i-
gitur non omnino reſpuit. Velim autem ex te audire, quando quidē
non es prorſum expers ſapientiæ, quid eſſe exiſtimes oculo gratiſſi-
mum et cōgruentiſſimum? AL. Intueri uiuidos uarios eleganter cō-
poſitos colores. CH. Quid auri? AL. Audire ſonorum concen-
tum, aptum & concinnum. CH. Habet ergo unaquæq; animantis
facultas certum aliquid, maxime naturæ ſuæ conforme ac conſenta-
neum, quo unice capiatur. AL. Habet. CH. Quid dicemus habe
re memoriam? AL. Res geſtas. CH. Quid ingenium? AL. Veri-
tatem in quaq; re. CH. Cur ergo et memoriā in rebus ſuperioribus
non exercetis, & ingenium in rerum perſcrutatione? Sed nimirum
intelligunt principes ueſtri, & præcipui Alfaquinorum, hiſtoriam,
artes, diſciplinas, omnem deniq; cultum ingenij Alcorano ueſtro eſ-
ſe contraria atq; inimica, ideo procul uos ab illis abducunt. Noſtræ
religioni nulla ars, nulla cognitio contraria eſt. amica eſt potius, uti-
lis, accommoda: quoniam ueritas ueritati nunquam aduerſatur, con
ſentit ſemper, & ſubſeruit. ueſtrum autem mendaciū ab omni uerita-
te oppugnatur. quo fit, ut eruditiſſimi in nobis ſint religioſiſſimi: in
uobis autem ſi qui paululum literas & peritiam rerum aliquam de-
guſtarunt, ij continuo à recepta in uobis perſuaſione deſciſcunt. B

DE MAHVMETE.

EXcutiamus primum dignitatem legislatoris, inde enim
prima authoritas legibus: ut facile intelligatur, miſſus
ſit à Deo inſtitutor, magiſterq; uitæ mortalium, an à ſe-
ipſo potentiæ atq; imperij auidus affectator. Prima ætate
Mahumetes fuit pauper, et exercuit latrocinia. tum nactus opulētas
nuptias, militauit ſub Heraclio Imperatore inter populares ſuos Ara
bes. in ea militia occaſionem principatus ac potentiæ inuenit. Nam
quum Arabes irati Heraclio, diſceſſionem ab eo feciſſent, hic ſe ordi
nibus iratorum militum admiſcuit, eorumq; animos aduerſus im-
peratorem exacuit, & in defectione confirmauit. Tum creatus eſt à
parte quadam militum dux Mahumetes, quemadmodum ij ſolent
in omni ſeditione extolli, qui praua multitudinis conſilia compro-
bant, potentesq; & principes inſectantur. Humilitatem generis et ui
tæ prioris ſordes multi in nouo duce aſpernabantur. ipſe, ut ab illo
ſe contemptu uindicaret, quod eſt apud ſtolidam plebem facillimū
atq; efficaciſſimū, diuinitatem ſuis actibus prætendit: non iam ſe du-
cem & principem ferens militari fauore electum, ſed prophetam &
nuncium Dei omnipotentis, ut obtentu diuinitatis omnes haberet
dicto audientes. quis enim audeat contrauenire conſilijs & uolun-
tati

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tati Dei, & illi quem fabricator cœli ac terræ dignum duxerit ſua legatione? Vetus ea ars eſt, exercuerũt eam Minos, Lycurgus, Numa, Scipio, Sertorius. AL. Nihil horum norat Mahumetes. CH. Facile credo, & quidem iniurato. non ergo ex illorum arte commentũ ſum pſit, ſed quod nebulonibus & latronibus, quando aliud deeſt quò ſe tueantur, nihil eſt æquè promptũ. Aetate noſtra uidimus in Hiſpania duces ſeditionũ, qui ſe diuinitus ad id miſſos confirmarent, & agi diuinis præceptis, nihilq; non ex Dei præſcripto aggredi. Sed iſtis inuẽtum ceſſit infeliciter, Mahumeti felicius. Caput uero negocij erat, Deum miſiſſe primo humano generi Moſen, hinc CHRISTVM IESVM, inſtructos facultate prodigiorũ. homines illis non ſe præbuiſſe obſequentes. ſtatuiſſe Mahumetẽ mittere ſine miraculis, armatũ, ut quos non mouiſſent miracula, cogerent arma. ſe eſſe poſtremum nuncium, nec futurum poſtea alium, prædictum à CHRISTO in Euangelio, prænunciatum luce admirabili, quæ ab Æua per ſucceſſionem generis in omnes mulieres tranſierit uſq; ad matrem ſuam. non'ne hęc ſunt in Alcorano? AL. Sunt, & quidem ueriſſima omnia, & ſancta. CH. Alia deinceps paulatim attingemus, nunc de iſtis.

DE ARMIS.

B ARma quorſum pertinent? AL. Ad uim, & ad cogendum. CH. Quòd ſi Deus aliquem uult cogere, quid illi opus eſt armis? an non qui cõdidit & ſuſtentat, flectere & cogere poteſt, quomodo cunq; fuerit collibitũ? Vtrũ eſt præſtabilius, adducere animos in ſuam ſententiam perſuaſione, an cogere corpora? AL. Perſuadere. CH. Lex cui datur, corpori an animo? AL. Animo. CH. Et ex animo cui parti? memoriæne, an intelligentiæ, an uolitioni? AL. Huic tertiæ. CH. An uero poſſunt arma aut ullæ uires humanæ cogere? AL. Minime. CH. Quo modo ergo adducitur? AL. Monẽdo, ſuadẽdo, rationibus, ſignis. CH. Nihil poteſt dici eruditius. eſt ergo Dei legem ſtatuentis, non uiolentia armorum cogere corpora, ſed miraculis et ſuaſionibus adducere animos. Hoc fecerunt Moſes & CHRISTVS. Nam quòd Mahumetes dicit homines illis nõ obediuiſſe, manifeſtiſſimũ eſt mẽdacium, quippe & Moſi dicto audientes fuerunt Iudæi, & totus penè orbis CHRISTO, ut nunc plurimæ adhuc gentes, & quũ Mahumetes uiueret pleræq; nationes. Rogo te quomodo manifeſtius poterat demonſtrare à Deo eſſe miſſum ſe, quàm ſi ea ageret quæ ſolus poteſt Deus, quęq; illis ſolis tribuit quos ipſe ad ſalutem hominũ mittit? Nam quod ait, incredulis nulla miracula prodeſſe: ſe ipſe non intelligit, ut in alijs ſuis dictis. Quos enim uocat incredulos? ſi illos qui nullo modo ſunt credituri, ad iſtos non modo miracula, ſed nec arma quicq; profecerint. ſin increduli ſunt qui non credunt, aut qui

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

bus difficile perſuadeť,iſtis certe efficaciora fuerint miracula quàm A
arma: & mundus ad mirabilia CHRISTI atq; apoſtolorũ opera reſi
puit,nõ ad uictorias Perſarũ aut Romanorum. Sed Mahumetes cõ-
ſcius ſibi nõ habere donum illud cœleſte, efficiẽdi quæ naturæ uires
ſupèrarent,quod erat in prõptu,miſſum eſſe dixit ſe ferro munitum.
Atqui armatus hic uictus eſt aliquãdo,& luculentũ uulnus in ore ac
cepit,unde molares aliquot & dentes amiſit, & in foſsã eſt deiectus,
& uictus turpiter,& quidẽ quum pridie uictoriã ſibi & ſuis ex cœle-
ſti oraculo promiſiſſet. quin etiã quũ adhuc eſſet latro, cæſus ſæpe
eſt à Drianitis, quorum camelos inuadebat Mecha redeuntes.& ci
uitas illa quæ nunc eum adorat, capitis eum aliquãdo dãnauit, ut la-
tronem pernicioſum:& præmiũ propoſuit,ſi quis in poteſtatẽ uel ui
uum uel mortuũ redigeret. Hic eſt miles ille Dei, latro primũ,mox
ſeditioſus miles & trãsfuga, tũ imperator exercitus defectoris. Sed
fac fuiſſe inuictũ:quid plus habet quàm Alexãder, uel Iulius Cæſar,
uel alij multi duces inuicti? quorum tamẽ gloriã militarẽ & præcla-
ra facinora Mahumetes,qui arma ex cœlo acceperat,nunquã æqua-
uit. Quid, quòd in armis ſæpenumero uidemus accidere, ut peior
cauſſa uincat meliorẽ? ut intelligas nõ eſſe diuinæ æquitatis bella,ſed
humanæ maliciæ. Verum nõ ignorauit Mahumetes manſuetudinẽ,
clementiã,humanitatem eſſe potius diuina arma, quàm iſta ferrea &
chalybea, fabrorum manibus cõflata.idcirco ait:Miſſus ſum à Deo B
ad homines cum pietate & miſericordia. Itẽ perſuaſionẽ eſſe potius
diuinitatis,quàm uiolentiã,& coactionẽ.idcirco alio in loco inquit:
Nulla uiolẽtia eſt in fide.& rurſum: Vim nequaquã propter legẽ in-
feratis,quum recta prauaq; uia patefactæ ſint. Sed nimirum ſi hoc ip
ſe obſeruaſſet, inualidum fuiſſet regnum prophetæ, & deſertus prin
cipatus. perſuaſione enim nemo eſſet unquã ad aſſentiẽdum ſectæ in-
ductus,tã abſurdæ ac puerili. At ferri quis fuiſſet uſus,ſi nemo coge-
retur:& res nõ eſſet gladijs gerẽda,ſed rationibus? Idcirco tanq; ſui
oblitus,alibi dicit:Niſi meã ſcripturam receperis, & credideris cœli
tus eam eſſe ad me miſſam,meq; cõfeſſus fueris prophetã eſſe Dei le-
gatum,diripiã ſubſtantiã tuam omnem,uxorem & liberos tuos cap-
tiuos abducã,teq; ipſum interficiam.& itẽ: Viri boni,quid uobis eſt
cum illis incredulis cõmercij? cum nemine illorũ cõtrahatis uel nego
ciũ,uel ſocietatẽ, uel amicitiã,niſi prius recta Dei uia pugnatũ aut pre
datum uobiſcum exeat. quod ſi facere rẽcuſarit,eos ſi fieri poſſit,ubi-
cũq; inueneritis occidite. Hæc ille. Quid poteſt dici uel Deo uel pro-
phetæ congruentius? Ideoq; lingua ueſtra eo nomine appellatis eos,
qui uobis ſe adiungunt, quo denotatur illos ſe ac rem ſuam & fami-
liam cõſeruaſſe Mahumeticæ legis profeſſione. Sed quid ſi nõ poſſit
pugnare aut prędari,ſenex aut inualidus? quid ſi nolit & abhorreat à

ſan-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A sanguine & cæde? non in illius arbitrio id ponitur, ut faciat, sed in uestro, ut cogatis eum facere. hæc est illa securitas & negligẽtia, qua negat se quenquam trahere inuitum, omnia relegat ad authoritatẽm uoluntatemq; illius à quo sit missus. non intelligis, non solum uerba cum factis pugnare, sed etiam cum ipsis uerbis: ut nec in loquendo, quod est facilius, seruare constantiam potuerit. Missurus rex nunciũ aut legatum aliquem, non ne eum deligit potissimum ex suis omnibus, qui maxime sit ex sua dignitate? AL. Planè. CH. Quẽ ergo cõuenit mitti à Deo, nisi qui Dei sit simillimus sanctitate, innocẽtia uitæ, sapientia, & alijs uirtutibus, quæ in Deo sunt eximiæ & infinitæ? qualis fuit Moses, & Mose melior CHRISTVS, uel uestri legislatoris testimonio. Mahumetes ipse antequam ad legationẽ Dei nomine obeũdam ueniret pessimus, in legatione ipsa peior fuit. Ipse homo apertus & simplex profitetur quę negare non poterat, quum tot haberet conscios & testes suorum flagitiorum, peccatorem se à primo fuisse, & hominem facinorosum, sed condonata sibi esse à Deo peccata. Quæ tandem fuerunt priora illa scelera? erat prædo, raptor uiolentus, homicida, adulter impurus. eadem illa postquam è cœlis descendit, obtinuit, nec quicquã mutauit de solita impuritate ac crudelitate. deniq; talis fuit, qualem tu filium tuum esse nolles. Quis credat à Deo esse electum aliquem ad munus tantum, nec ab eo esse meliorem redditum? potest quicquam tanta bonitas contingere, quin
B bonum faciat? potest tanta puritas, quin purget? At uerò ne quis scelera & flagitia, quæ palàm propheta designabat, auderet carpere aut uituperare, authoritatem diuinam omnibus interposuit, & se à Deo iussum id facere cõfirmauit: bella, cædes, rapinas, adulteria. nec satis illi fuit malũ & sceleros um esse, nisi etiam nequitiæ ac scelerũ suorum authorem causſamq; Deum faceret, patrem bonitatis & iustitiæ, osorem uitiorum. Mouet bella, agit, rapit, occidit, ait se cũ potentia bellica à Deo missum, incestat, aduleratur, polluit uirgines & maritas, facit Deũ lenonẽ suum, & ait sibi datam à Deo uim generandi quantũ hominibus quadraginta. quid potest dici obscœnius? quorsum hæc generandi tam immanis potestas, nisi ut non solũ impune ac licenter, sed cum aliquapiã religionis cogitatione à muliebri simplicitate & superstitione admitteretur ad concubitũ, sinente marito aut patre, atq; etiã authoritatem numinis reuerente, à quo esset illi tale munus cõcessum? AL. Furari non ne tu turpe ducis? CH. Etiã. AL. At Deus filijs Israelis id permisit, quũ ex Ægypto egrederentur. Potuit igitur & Mahumeti in libidine indulgere. CH. Multũ inter furtũ & uenerẽ interest, quæ semper habet immundiciem, & si in muliere est aliena & obscœnissima. & hæc auri atq; argenti surreptio in aliquem usum digniorem concedebatur, nempe ut illinc tabernaculum con-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſtrueretur Domino. Immodica autem illa Mahumetis libido, & effre A
natiſſima, quem erat fructum habitura, præſertim quum nihil unquã
præter filiolam genuerit? Et erat furti illius ſignificatio ſublimior, ut
qui ab Ægypto ad terram promiſſionis, hoc eſt à carne traducũtur
ad ſpiritum, ſpolient carnem ijs omnibus quæ deſeruire ac prodeſſe
poſſunt ſpiritui. Quod ſi à Deo munus illud conceſſum eſt Mahu-
meti, tanto nuncio ac prophetæ, cur nulli unquam aliorum prophe-
tarum non dico tantum, ſed nihil omnino eſt permiſſum tale? Quod
ſi donum eſt hoc & Deo dante & propheta accipiente dignum, ne-
mo non deberet expetere, & ſe in cœnum illud fœdiſſimum immer-
gere. Quod ſi uos diuinæ naturæ atq; ingenij uel minimam ac tenuiſ
ſimam particulam mente ac cogitatione comprehendiſſetis, agno-
ſceretis continuò, qualis eſſet ueſter iſte diuinus nuncius, qui uim il-
lam & facultatem tantæ turpitudinis, & licentiam adeò pecuinam ac
effrenem à Deo ſe accepiſſe gloriaretur. Si tam propinquus, tam ac-
ceptus, tam charus erat Deo, impartitus illi fuiſſet Deus nõ cupidinẽ
opum, non uoluptatum, non rapinarum, ſed de ſua excellentia uir-
tutum, quemadmodum Moſi, CHRISTO, Ioanni, & alijs, quos
uos ipſi charos fuiſſe Deo perhibetis. AL. Non negant quidam
noſtrũm, nequam & perditum hominem fuiſſe noſtrum nuncium.
Sed Deus eligit quos uult, non eſt ab eo ratio eorum quæ agit repo-
ſcenda. CH. Abſit. ſed certe tanta cum angelis & cum Deo familia B
ritas, tam crebra colloquia, lex ipſa cœlitus ipſi miſſa, feciſſent eum
ſanctiorem. Quale autem eſt, formulam recte uiuendi, pietatis, ſancti
tatis dare Deum hominibus per hominem ab illis uirtutibus alieniſ-
ſimũ, ut nihil magis à norma illa diſcreparet, quàm uita legati? Quid
uero poteſt eſſe æquius, quàm ut homines ad exemplum ſe illius cõ-
ponant, quem uideant admitti ad conſortia angelorum, ad collo-
quia Dei, præfici mundo à Deo ipſo, ad leges uitæ et ſanctitatis con-
dendas? Cuius tandem uitam & mores imitabuntur homines, ſi hũc
reſpuunt, & contemnunt? Quàm ſtulta autem & impia eſt fabella il-
la de luce, quæ ſi in Alcorano contineretur, multis à me confutaretur
uerbis. ſed quia inuentum eſt quorundam ex ueſtris, breuiter attin-
gam. Narrant lucem conditam eſſe in Adam incredibilem, ſemen at-
que originem Mahumetis. hanc, quum eſſet genitus Seth, tranſiſſe
in Euam, ab hac in Seth, ab illo in uxorẽ concepto illo qui propaga-
turus eſſet genus, ita deinceps ordine per genitores uſque ad Mahu
metem: & hanc lucem tantam fuiſſe, ut omnes animantes eam ſint
admiratæ. oportet igitur maiorem fuiſſe, quàm lucem ſolis: nam hũc
ſolarem ſplendorem non admirantur brutæ animantes. quis unquã
rei tam inuſitatæ, tamq; ſtupendæ meminit? uidelicet prætermiſiſ-
ſet tam grande miraculum Moſes, qui de patribus etiam minutiſſi-

ma

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ma perſequitur. prætermiſiſſent ſcriptores alij penè infiniti, qui à condito orbe fuerunt ad ortum Mahumetis. Quid uerò luce opus fuit ad Mahumetem declarandum? quaſi Moſes & CHRISTVS nuncij Dei non fuerint, & ſine luce. Quum autem uentum eſt ad Abraam, non ad Iſaac migrauit ſplendor ille per Saram, ſed ad Iſmaelem per Agar. Atqui ſoboli Saræ factæ ſunt promiſſiones, non generi Agar: & ex Sara per Iſaac traxerunt originem Moſes & CHRISTVS, quos Mahumetes ipſe maiores ſe & ſanctiores fuiſſe confitetur. Tandem lux hæc peruenit ad matrem Mahumetis, à qua in Mahumetem prorſum demigrauit, ibiq; conquieuit. Si hæc lux à patentibus fuit Mahumetis, quomodo puer fuit idololatra & graſſator? quin potius à conceptu ipſo ſanctus & uenerabilis? quis non illum adorabat, ut cœlitus demiſſum, in quo tam admirabile ſignum conſpiciebat fauoris diuini? quid opus illi fuit alijs miraculis, aut alijs argumentis diuinæ legationis? Negat ſe inſtructum diuinitus poteſtate miraculorum: quod miraculum iſto maius, aut euidentius? Sed de luce hac ſatis: quod adeò eſt puerile ac abſurdum, ut non dubitem, quin pleriſque ueſtrûm attentius rem perpendentibus tale uideatur. Venio ad id quod dicitis, promiſſum fuiſſe à CHRISTO Mahumetem, id uero eraſum à noſtris. nam illo loci, quo dicitur, Et mittam uobis ſpiritum conſolationis: Mahumetem erat adſcriptum, deletum autem à uobis, odio ueſtri. Quæro ante omnia, quí nam erant ſerunt? priores Mahumete, an poſteriores? Prioribus nulla erat cauſſa: neſciebant enim quis aut qualis Mahumetes erat futurus, imò crediturí erant optimum & diuinum prophetam futurum, qui eſſet à CHRISTO non ſolum commendatus, ſed iuſſus expectari. Poſteriores non fecerunt: nam Mahumetes ipſe iam de eo conqueritur. Quid, quòd extant Euangelia ſcripta ante Mahumetis ætatem, nec ulla eſt in eis mentio Mahumetis, nec ulla eo loci eraſio. Tot ſcriptores Chriſtiani præceſſerunt Mahumetem, tam diuerſi opinionibus, ſectis, affectibus, quis unquam illorũ meminit Mahumetis? Quod ſi Mahumetem IESVS CHRISTVS iuſſiſſet expectari, tantum nobis

B fuiſſet nefas, illum priuſquam ueniret non expectare, & poſtquam uenifſet, non recipere, quàm CHRISTVM ipſum abnegare. Magnũ & atrox uideo eſſe inter ueſtram gentem & noſtram odium. alteri alteris non ſumus pro hominibus, ſed pro canibus, exuta omni humanitate. Idem nobis & Iudæis contingit, idem Iudæis & uobis. Mahumetes ait Moſen miſſum eſſe à Deo, IESVM uero uerbum Dei natũ ex Maria uirgine. putaret aliquis ueſtrûm fas ſibi eſſe aliter ſentire, aut loqui? AL. Imò grande nefas. CH. Vtiq; nõ amore noſtri, aut CHRISTI, ſed propter teſtimonium ueſtri prophetæ. AL. Ita eſt. nam ſi propheta noſter non eſſet teſtificatus, nihil tale crede-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

remus. CH. Idem ipſum de nobis exiſtimare te par eſt. Nos ueteris A
inſtrumenti libros legimus, ueneramur, oracula eſſe Dei omnipotẽ-
tis pro certo habemus. Moſen uirum Dei, prophetas ſanctos homi-
nes fuiſſe credimus ex teſtimonio IESV: qui ſi Mahumetem nobis
cõmendaſſet, ſanctior etiam nobis eſſet illis omnibus. quemadmo-
dum Ioannes baptiſta, de quo elogium fuit CHRISTI, Inter na-
tos è mulieribus non ſurrexiſſe maiorem. nec aliter expectatus &
deſideratus fuiſſet à noſtris Mahumetes, quàm ſpiritus ille conſola-
tionis ab apoſtolis, qui decimo poſt CHRISTI aſcenſionem die
diuinis muneribus apoſtolos repleuit.

QVOD CHRISTVM CONVENIEBAT VENIRE POSTREMVM.

VOs dicitis poſtremum Dei nuncium fuiſſe Mahumetẽ,
nec poſt eum alium futurũ, illum attuliſſe pietatis formu-
lam conſumatam & uniuerſalem: nihil in poſterum ei ad-
detur, aut detrahetur: non ne? AL. Ita eſt. CH. Eſt ergo
legatio Mahumetis ut poſtrema, ita præcipua & conſumata. AL. Eſt
planè. CH. Quæſo te in omni prudentia & uſu uitæ, iudicio, ratio-
ne, præſtantiſſimam legationem cui conuenit tribui, niſi præſtãtiſſi-
mo legato? Quum res eſt abſoluenda ingens & maximi momenti, &
ad ſummam regni pertinens, quis mittitur, niſi regi proximus & inti B
mus? uel interdum rex ipſe uenit in colloquium cum iis quibus cum
agitur. primum enim res per inferiores tractatur, ad ultimum uerò
ut plena ſit in conſumatione authoritas, per eum qui ſummæ ſit au-
thoritatis. Conferamus iam CHRISTVM cum Mahumete, non ex
noſtra prædicatione, ſed ex Alcorano & ſecta ueſtra. CHRISTVS
uerbum Dei, Mahumetes homo merus. CHRISTVS Meſſias,
promiſſus patribus, nũciatus ab angelo uirgini excellentiſſimæ: Ma
humetes obſcurus, & ignobilis. CHRISTVS ſemper ſanctus,
Mahumetes aliquando orfanus, & erro, & latro, & idolorum cul-
tor. CHRISTVS doctor ſapiẽtiſſimus, Mahumetes omnis eru-
ditionis prorſum expers, nec ſuum ipſius Alcoranum intelligens.
CHRISTVS de ſe & de ſuis certus, Mahumetes incertus, ut ipſe
in Alcorano confitetur. CHRISTVS uiuens, uel ut uos dicitis,
raptus in cœlum à Deo: uel ut nos, reductus in uitam: Mahumetes
mortuus & computrefactus. Denique nec Mahumetes negat, mul-
to ſe eſſe inferiorem IESV CHRISTO. Vtri ergo par erat po-
ſtremam legationem mandari, in qua ſigillum eſſet addendum nor-
mæ pietatis & uitæ totius? conueniebat profectò uel Mahumetem,
ſi nuncius eſſet Dei, cum reliquis prophetis ueniſſe ante IESVM,
uel poſt IESVM neminem mitti. Accedit his, quòd CHRI-
STVS

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A STVS ad diuinæ ſuæ legis confirmationẽ ea adſerebàt, quæ uidẽtes dubitare non poſſent diuinitus fieri, & facultatẽ naturæ omnẽ ſuperare. Vos enim de illo teſtificamini, quòd reddiderit lumẽ cæcis, ſanitatem leproſis, ſurdis auditũ, mortuis lucẽ & uitã, & alia innumera. propheta ueſter nulla ſe ait miracula feciſſe, quũ id tamẽ ſit præcipuũ diuinitatis ſignũ: nempe oſtendere uel ſe, uel eũ à quo ſit miſſus, maiorem & potiorem eſſe naturæ legibus. quod & uos quantumcũq; ignari, etiam inconſiderantes, ſatis tamen aſſequimini, qui prophetæ ueſtro, utcũq; neget ſe miracula edidiſſe, aut ſibi eã uim à Deo conceſſam, miracula nihilominus aliqua attribuitis, ſed abſurda aut incpta, quæ ſatis appareat eſſe conficta: ut fractã aliquãdo fuiſſe lunã, & partem eius decidiſſe in manicã Mahumetis, ipſum uero eã partẽ cœlo reddidiſſe, & lunam integraſſe: et quòd camelũ fœminã loqui fecerit, & quidẽ noctu, quẽ in uſum: lupũ quendã ex ululatu cognouit principẽ eſſe aliorũ luporũ. qs poſſet ad hæc riſum cõtinere? AL. At poſt Chriſtum dicitis uos miſſum eſſe ſpiritnm ſanctum, alius ergo uenit poſt eũ. CH. Nõ eſt hic alius, ſed idẽ CHRISTI ſpiritus. et hic uenit non ut Mahumetes, ſtatim pòſt diſceſſurus: ſed qui perpetuò maneret in Eccleſia doctor et cõſolator, ſuppleretq; abſentiã humanitatis CHRISTI. Itaq; lõge alia eſt ſpiritus paracleti ratio, q̃ Mahumetis. id eñ præſtat nobis ille ſpiritus, q̃d præſtare Mahumetes nõ quiuiſſet.

B DE ALCORANO.

VEniamus ad legẽ quam ſibi dicit cœlitus traditã, ut cõmunicaret hominibus, in qua eſt mira eius incõſtantia. aliàs enim dicit ſe gentẽ habere peculiarẽ, cui ſit miſſus: & neminem intellecturum ſuũ Alcoranũ, niſi ſit Arabs, aut ſci at arabicè. aliàs dicit, omnibus ſe gentibus ferre leges. AL. An non Ieſus ueſter dicebat ſe non ueniſſe, niſi ad filios Iſraelis? CH. Simia uoluit eſſe Mahumetes CHRISTI IESV, quia hoc ille dixerat. & Mahumetes gentẽ ſibi peculiarem ſumpſit: CHRISTVS uenit ad filios Iſraelis, quia ipſis promiſſus merito progenitorũ Abraam, Iſaac, Iacob, Dauidis: & quia unica gens erat in orbe terrarũ, quæ Deum noſſet. ad Arabes autem quo merito ueniret peculiaris nũcius Dei? et CHRISTVS, quod dixit, pręſtitit, nullis prędicauit niſi Iſraelitis, diſcipulos aũt miſit per uniuerſum humanũ genus. Vide aũt quantũ inter Euangeliũ noſtrũ & Alcoranum ueſtrum interſit. Veſtrũ obſcurum, difficile, intricatũ nemo intelliget niſi Arabs: noſtrũ uero planum, facile, nihil fieri poteſt in qua cũq; lingua dilucidius, ut ea philoſophia aperta eſſet omnibus, quæ ſaluti omniũ euulgabatur. Quid, quòd & ipſe idẽ Mahumetes ait ſe nõ totũ Alcoranũ intelligere, nec alium præterq̃ Deũ intellecturũ. quis ergo eſt futurus uſus eius hominibus, quod homines non intelligunt? Rogo te, quũ uir ſapiens loquitur

quitur rudioribus,& præcipit ut aliquid agant,accõmodat'ne ad ſuam excellentem intelligentiam quæ dicit, an potius ad captum eorũ quibus loquitur? AL. Nimirum ad captum iſtorũ,ut par eſt. CH. Deum ergo quum hominibus loquitur, quomodo cenſes & uerba & dicta uſurpare:utrum ea quæ congruentia infinitæ ſuæ ſapientiæ nemo ſit intellecturus, an quæ apta & conuenientia ſint humanis ingenijs? AL. An tu cauſas intelliges diuini conſilij,& cur quicque à Deo fiat aſſequeris? CH. Aliud eſt multo,in cauſas diuinorũ operum penetrare mentis noſtræ uim:aliud, quæ ille nobis dicat intelligere. Quod ſi de cauſſis & ratione qua quicque à Deo fiat, ſcribebat Mahumetes,quis eum ita loquentem intellexiſſet? ſed id non eſt Alcorani proprium, in omni naturæ actione atque opere quis poteſt cauſſas exculpere de cœlis, de elementis,de animantibus,de noſtris corporibus. Verũ Mahumetes nihil pẽſi habet quid loquatur, aut quomodo:quemadmodũ procedente ſermone fiet tibi liquidũ.

DE CORRVPTIONE VTRIVSQVE TESTAMENTI.

AL.Non eſt mirandum diſcordare Alcoranum à ueſtris libris,quos uos corrupiſtis & deprauaſtis. CH. Quis hoc dicit:an Mahumetes? AL. Nõ ille quidẽ, ſed nos deprehendimus poſt eum. CH. Videlicet hoc argumento:Alcoranũ & utrunq; teſtamentũ inter ſe diſſentiunt: Alcoranũ neceſſe eſt eſſe uerũ, integrum, ſincerũ: utrũq; ergo teſtamentũ neceſſe eſt eſſe deprauatum & inuerſum. AL. Argumento nimirũ inuincibili. CH. Quin potius in contrariũ reflectebatis:Alcoranũ & utrũq; teſtamentum diſcrepant inter ſe:utrũq; teſtamentũ deductum à primis originibus,manet integrũ atq; inuiolatũ, ac proinde uerum:Alcoranũ igitur eſt deprauatũ,detortũ,falſum. AL. Nefas eſt nos ſic colligere. CH.Nefas eſt uobis ſic colligere,et nefas eſt alijs ſic collectũ admittere. AL. Agareni alios non curàt. CH. Non ergo ueritatis uia deducit uos in eã perſuaſionẽ, ſed ueſtra ſuperſtitio. Verũ ad rem accedamus. Dicitis utrũq; inſtrumentũ eſſe deprauatum,loquamur prius de Euangelio.Dominus noſter nihil ipſe ſcripſit:quæ inter homines geſſit,mandarũt literis nõ unus aliquis, ſed quatuor diuerſis & tẽporibus & locis,quæro an ab iſtis corruptum eſt Euangeliũ:Iſti non potuerũt corrumpere,quoniã ab ipſis manauit,& ipſi authores fuerũt, alioqui ubi eſt iſtud Euangeliũ quod Mahumetes uocat librum uitæ ſalutis directionis? neq; enim ante hunc librum Euãgelij alius fuit, ut poſſit dici hunc eſſe deprauatum, illum uero alterum fuiſſe librum ſalutis. Adde quòd ſcripta ſunt hæc Euangelia uiuentibus adhuc permultis eorum qui Dominum noſtrũ nouiſſent,eſſentq; cum eo uerſati, nec in deprauationem potuerunt con-

A consentire tot tam uarijs locis et temporibus scribentes. Quid, quòd Euangelia hęc scripta sunt & approbata ab ijs uiris, quos Mahumetes commendat, dicens: Iudæos fuisse erga CHRISTVM incredulos, uiros tamen quosdam in albis uestibus secutos fuisse illum in nomine domini, de apostolis sentiens, & Petri, & Iacobi, & Iudæ epistolis, qui ex uiris illis fuerunt candidatis, & cum quatuor Euangelijs consentiunt. Quod si ante Mahumetem corruptum est utrunque testamentum, cur ad testimonium suorũ dictorum remittit uos ipse ad legem & Euangeliũ? cur non certiores reddebat suos, corruptos haberi eos libros? & admonebat, cauerent, ne illorum fraude caperentur? Post Mahumetem autem non potuerunt corrumpi. nam omnia quæ ante Mahumetem à nostris sunt scriptoribus prodita, conformia sunt huic Euangelio, quod nunc habemus: nec tanta librorum multitudo, tot locis dispersa, potuit uno consensu uiciari. Quid, quod Euangelia extant etiamnum, scripta ante Mahumetem linguis plurimis, græce, latine, chaldaice, syriace, persice, etiam arabice, ne elemento quidem uno ab ijs discrepantia, quibus nunc utimur, quod quidem ad rei summam pertineat, & ad sententias fidei necessarias. uel in ijs regionibus quæ iam inde à Mahumete sub imperio & ditione gentis uestræ fuerunt, reperiuntur uetustissima Euangelia, qualia sunt hæc nostra quæ uersantur in manibus. Ne existimetis Mahumetem adeò uel negligentem fuisse, uel uerecundum, ut si corruptum censuisset utrunq; testamentum, fuisse tid silentio præteriturus, quod ad rem suam tantopere conueniret. Quod si Euangelium nos uerum non habemus, ubi est liber hic directionis & salutis, tantopere à propheta uestro commendatus? AL. In Alcorano. CH. Quomodo ergo eos qui Alcorano fidem non haberent, remittit Mahumetes ad testimonium Iudæorum & Christianorum? Vides rem à seipsa confringi: & quoniam pietas nostra inimica est prorsum regno ac potestati diabolicæ, semper hostis noster quibuscunq; artibus potuit, oppugnauit eam atque infestauit. multas inter nos seuit dissensiones ac discordias, suscitauit sectas, et absurdissimas de fide opinationes. qui has tuebantur, odio & rabie plusquam capitali ferebãtur in eos qui rectius sentirent, & argumenta omnia conquirebãt ad fulciendam sectam. nemo illorũ obiecit nobis, Euangelium esse corruptum: de sensu uerborum fuit controuersia, non de uerbis ipsis. & si una secta aliquid uiciasset, parati erãt aduersarij, qui illos falsarios esse criminarentur. Iam uerò deprauandi Euangelij quæ potuit esse causa, quis fructus? an scientes & prudentes deprauassent illi eam scripturam, pro cuius unoquolibet dicto, unaqualibet sententiola sanguinem & uitam erant parati profundere? quòd si erant aliquid mutaturi, ea mutassent potissimum, quibus

B ipsi

ipſi uel commodius agerent, uel facilius alios in ſuam ſententiam pel A
lexiſſent: nempe laxiorem uiuendi rationem, magisq; ad oblectamẽ-
ta & uoluptates appoſitã ſtatuendo: uel ea dicendo de CHRISTO,
quæ minus hominum aures offenderent, & magis pronis auribus
reciperentur. uos uero è contrario in ijs maxime arguitis, nos Euan
gelium deprauaſſe, quæ & nobis maius odium hominum concilia-
rent, & plurium animos à religione noſtra auerterent: nempe de
diuinitate et morte CHRISTI mutaſſent ea, in quibus uidentur in
ter ſe Euangeliſtæ diſſentire, uel à ſententia ueteris teſtamenti, quæ
fuit inimicis noſtris materia inſectandi noſtri. Sed ea ipſa quaſi diſ-
ſonantia, ualidius argumentũ eſt, integra, ſincera, intacta eſse Euan
gelia per ætates omnes iam inde à primis originibus ad nos perdu-
cta, magnaq; religionis obſeruatione omnia eſse integra & immuta-
bilia conſeruata.

DE HISTORIIS AL-CORANI.

NEc minus ſecure infinita mendacia in Alcorano confin-
git, partim ex Thalmut Iudæorum, quæ tamen ipſe ma-
gis corrupit, ut de Adam, de Cain & Abel, de prædica-
tione Noe, de morte Moſis, de Pharaone, qui iuſsit ſibi
ædificium uſq; ad cœlum extrui, ut uideret Deum Moſis: de Solo-
mone, quòd haberet exercitum hominum dæmonum & auium ip- B
ſum glorificantium. de Dauide, cui montes & aues obediebant. Iam
quæ ſunt aperte planis uerbis in uetere teſtamento explicata, ipſe de-
prauat, & narrat falſò: ut de Moſe, de Pharaone, de Gedeone & Sau
le, de Noe & arca, de Abraam & Loth, de Ioſeph. de quo relaturus hi
ſtoriam, ita præfatur, & quidem uerbis Dei: Nunc omnium uerbo-
rum tibi miſſorum pulcherrimum enarrabo. quid ad ipſum quid di
cat? fundit ſine mente ſonum. cur hoc reliquis eſt pulchrius? quid ha
bet pulchrius quàm illa admirabilia quæ egit Deus, quum educeret
populum de Ægypto? De nouo autem teſtamento narrat falsò na-
talem Domini, & de Ioanne Baptiſta. Dixit (inquit) Deus ad Za-
chariam, habebis filium nomine nũquam antea cuiquam impoſito.
id falſum eſſe, ſi quid in ſacris literis legiſti, ſatis intelligis. & addit,
ſuper Ioannem ſediſſe ſalutem Domini in die natiuitatis, mortis, &
reſurrectionis eius. Quando quæſo Ioannes reſurrexit? Nec ſolum
de utroque teſtamento tam licenter mentitur, ſed de hiſtorijs genti-
um. Alexandro ait tributam à Deo ſcientiam rerum omnium. quis
unquam id tradidit inter tot latinos ſcriptores & græcos, qui illius
uitam & res geſtas memoriæ mandarunt? Fieri profectò non poteſt,
ut Mahumetes legerit utrunq; teſtamentum. Nam & ſi ego de illo
peſſime ſentio, nõ tamen arbitror fuiſſe tam excordem, ut ſic aperte
muta-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A mutaret & detorqueret, quæ nihil ipſi oberat integra relinquere. in quibus etiã ſi fuiſſet error, nõ tamẽ erat is tanti, ut diuina correctione indigeret. Sed de utroq; teſtamẽto partim ipſe fando audiuerat nonnulla, quæ praue retinuerat: partim Chriſtiani & Iudæi perſuaſerant ſic habere. Itaq; ea ſcripſit, per quę manifeſtò uanitas & imperitia illius ſe patefaceret, & ueritas eſſet ad percipiendũ non difficilis. nec ipſe quid ſit Euangeliũ nouerat, quanq; ſæpe dicit CHRISTO eſſe datũ librum euangeliũ à Deo: an putat ita Deũ CHRISTO dediſſe Euangeliũ, ut ego tibi trado huc floſculũ? Nullũ librũ Deus dedit CHRISTO, nec ipſe Euangeliũ ſcripſit, ſed lętiſſimum nunciũ attulit generi humano, reconciliationem fieri hominis cũ Deo, & placatam iram Dei, ceſſare ultionem, reditũ ad gratiam patẽre: quo nullus eſt nuncius melior. Euangeliũ enim bona eſt annunciatio. Eiuſdem notæ eſt & illud, quòd ait Dauidi miſſum eſſe Pſalterij librũ: quum ille ſigillatim pſalmos compoſuerit, & cecinerit Domino. At quo ore, quanta impudẽtia, quaſi nihil mutaſſet, Si quid (inquit) dubitatis in his, quę rite ab ijs qui librum legerũt ante nos, quærite ab ijs qui legẽ & euãgelium legerũt, hoc eſt à Iudæis & Chriſtianis. Hunc tu putes uel frõtem habuiſſe, uel cor? Neceſſe eſt uel illũ nihil legiſſe, ſed quæ accepiſſet ab alijs habuiſſe pro indubitatis, in quo eius tarditas & ſocordia oſtẽditur: uel ſi quid legit & nouit, nõ proiectæ ſolum & profligatę,
B ſed dementiſſimæ eſt impudentiæ, eos pro ſe teſtes adducere, quorũ teſtimonio ſciat ſe condemnatum iri. Profectò alterũ neceſſe eſt, uel ipſum beluam fuiſſe, uel eos quibus loquebatur habuiſſe pro beluis.

DE DEO.

VIdeamus iam qualem facit Mahumetes Deum, quàm abſurdum, quàm non ſolum alienum ab eo qui ipſe eſt, ſed omnino diuerſum & contrarium. Primum facit corporalem, quod eſt contra rationem omnem, & philoſophiam. nam dicit eum habere manum, & uectari ab octo angelis in ſella geſtatoria. Manu ait ſe à Deo tactum, quæ erat frigidiſſima. atqui ſatius fuiſſet, eam calidiſſimam dicere. Deus enim in cœlis, in lumine, in charitate, citius fuerit calidus quàm frigidus: & in ſacris literis dicitur, Deus noſter ignis conſumens eſt. Iam quemadmodum Plutarchus ſcribit, Pythagoram ex proportione pedis Herculis ad alios pedes deprehendiſſe, quãto eſſet Hercules maior quàm reliqui homines, & ſtadium quod decurriſſet ſtadijs alijs longius: Ita ſi Deus habet manum, ex ea colliget, quantum ſit reliquum eius corpus: quãtum cunq; autem fuerit, non erit infinitũ: finitus ergo erit Deus. cuius contrarium ſi recte meminiſti initio poſuimus. Finitum quoq; eſſe, ex angelis qui illum baiulant, poteſt colligi. Nã & ſi magni ſunt angeli illi, uaſti, immanes, finiti ſunt tamen. quod ſi finiti, & finitum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

esse illud necesse est quod ipsi possunt portare. nam inter finitum & A
infinitum, nulla est neq; uirtũ, neq; magnitudinis, nec ullius mensuræ proportio. de Deo autem uerbum Mahumetis est sacrosanctum, & quasi tetragrãmaton illud Iudæorum, ut mirum sit non diffindi lapides et montes, quoties profertur ab ore dũtaxat alicuius in religione uestra præcipui. Non est Deus nisi Deus: quid potest fingi ineptius? quis hoc nescit? quis Iudæus, quis Christianus, quis gentilis non idem diceret & fateretur? imò uero nec est homo nisi homo, nec asinus nisi asinus. At quicquid animo Mahumetis est collibitum, id ad Deum authorem & iussorem refert, bella sua, rapinas, libidines, incestus, uiolentias: ut non uideatur alium in usum habere Deum, quàm ad prætextum flagitiorum suorum ac scelerum, quemadmodum regem puerũ aut dementem rector & administrator regni improbus. Et Deũ hunc, cui censet impũssimum dare socium, inducit loquentem sæpe numero plurali, diximus, iussimus. AL. Est mos loquendi regum. CH. Si Mahumetes hæc scripsisset, foret aliqua excusatio. nũc Deus scripsit hęc, quem decet maxime proprie loqui. nam numerus hic pluralis modestiæ caussa ponitur à regibus & priuatis. Nec potest de Deo & angelis intelligi. sunt enim quędam quę ad solum conueniunt, ut, Diximus angelis ut adorarent Adam, nos creauimus cœlum & terram, & iustificamus impium, & misimus Iesum Christum Mariæ filium. At qualem huic Deo suo affectum tri- B
buit? nimirum qualem ipse idem gerebat, sæuum & sanguinarium. Infidelium, inquit, non nisi lapsum & præcipitiũ diligit Deus. Quãto aliter Paulus noster, et bonitati diuinæ cõgruentius: Deus uult omnes homines saluos esse, et ad agnitionem uenire ueritatis? Quod si infidelium nõ nisi præcipitiũ diligit, cur nuncios suos ad illos mittit? & Mahumetus idem præceptũ sibi esse ait, ut legem suam prædicet infidelibus. Et de remissione delictorum, eius est sententia, Deũ grauia peccata hominibus non condonare. audierat uidelicet de cõmisso in spiritum sanctum, de quo dicit Dominus noster, quòd nec in hoc sæculo, nec in altero condonatur. Quærendum ex eo restat, quæ tandem uocat grauia peccata, quod ipse nunquam definiret. atqui homicidia, rapinæ, incestus, adulteria, periuria, idololatriæ, omnia sunt plurimis hominum à Deo remissa, ut patet ex sacris libris: nec Mahumetes negat, qui ait in se esse expertum. Quę sunt ergo ista delicta grauia, ueniæ omnis expertia? Atqui Mahumetes ipse alio dicit loco: Gens quæ nefanda peccata perpetrauit, ne desperet. Sed huic homini nihil uidetur fuisse suauius, quàm asserere pugnantia. Et in mysticis literis habetur, Deum, quum iureiurando amicis suis uellet nonnulla confirmare, quod nihil esset eo maius aut sacratius per quod iuraret, per semetipsum iurasse, ut Abraæ; At Deus Mahume-

ticus

A. ticus iurat per uentos,& angelos,& montem Sina,& per ſtellam matutinam: quemadmodum dij gentiles iurabant per Stygiam paludem,Dij cuius iurare timent & fallere numen: & Ægyptij per canes,& catos.

DE CHRISTO.

NEgat CHRISTVM eſſe Dei filium,& Deum. Nihil, inquit,præter opinionem ſuam ſequũtur, dicentes Deũ ſumpſiſſe ſibi filium, quo non indiguit: an habent rationes, quibus id poſſint euincere? an Deo quod neſciunt imponunt? ſic ille. Argumentũ hoc in uniuerſum Alcoranum poteſt reijci: an habet Mahumetes rationes, quibus tot & tã manifeſta mendacia non dico demonſtrare poſſit, ſed tueri? Verũ audiamus ipſius acumen dialecticum. Filius Deo tribui non poteſt: neq; enim habet Deus uxorem,ut poſſit procreare. & in hoc argumento mirifice ſibi placet, tanquam id ſit ad quod ne hiſcere quidem nos poſſimus, quũ nihil uel ineptius dici queat,uel puerilius. AL. An nõ tibi ſatis recte uidetur dici,gignere neminẽ poſſe,niſi qui habeat uxorẽ? CH. Quid ſi ſit cœlebs,non progignet? AL. Etiam, ſed non ſine fœmina. per uxorem autem intelligas oportet omnem fœminam: ſed honeſtius uxor dicitur,quum de Deo loquimur. CH. O hominem in loquẽdo educatum,& circumſpectum,Mahumetem. atqui tam prudentis
B educationis obliuiſcitur, quum Deum lenonem ſuũ facit. Sed ad rẽ. Quis dedit uiro & fœminæ uim generandi? an non Deus ipſe? AL. Ipſe idem. CH. Quod ergo ille dedit alijs,non habet ipſe quũ uult? Quod ſi poteſt fœmina ex uiro gignere,propter eam uim & facultatem quã à Deo accepit, tum uir gignere in fœmina ob eãdem ipſam, poterit certe & Deus ipſe in fœmina gignere quod uolet, ſine uiro, & ex uiro ſine fœmina, & ſine utroq; quum ei collibitum. nihil ergo neceſſaria eſt fœminę applicatio Deo,ut gignat. Non ne ſine uiro & fœmina Adamum creauit, & Euam abſq; fœmina ex ſolo uiro, & CHRISTVM (ut uos fatemini) ex ſola fœmina citra uirum? Quanquam Mahumeti non eſſet admodum contẽdendum,Deum carere uxore,qui faciteum corporeum, & homini prorſum ſimilem. Nam ſi manum habet & pedes & caput, conſequens eſt ut habeat etiam collum & thoracem; & ſi ſedet, habet nates,& crura,& uentrem,& quod eſt in imo uentre, & uſum horum omnium: nec uideri debet Deus ab ea uoluptate abhorrere,quam præcipuam in cœlis largiturus eſt amicis ſuis,& qui illius ſimillimi fuerint. Sed Mahumetes homo carneus, nihil prorſum habens mentis, non intellexit rationem gignendi in Deo proportionem conformitatemq; habere cum illius natura & eſſentia, hoc ſi in Deo non aſſequebatur, nec craſſa illius ac

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

terrena mens eò assurgebat, at ex ijs naturis deprehẽdisset inter quas A
uersamur, si modo animum sustinuisset applicare. sed homini militari, & in gerendo bello occupatissimo, minime ad alia oculos conuertere uacabat. homo & animantes quadrupedes ex commistione uiri & fœminæ propagant sobolem: mures partim ex eadem ipsa, partim ex putrefactione. Pisces multi non egent mare, ipsi oua intra se concipiunt, unde pisces formæ eiusdem generantur. muscæ & culices et pulices non habent sexum, apes incognita homini ratione sufficiunt prolem. & Deus horum omnium est caussa & effector. Si ergo unaquæque natura iuxta facultatem, uim, ingenium sibi à Deo attributũ producit fœtus, an nõ par erat Mahumetem cogitare, Deũ si generaturus sit, non iuxta hominis aut equi aut tauri conditionem, sed iuxta diuinam rationem summam, ineffabilem, admirandam generaturũ? Verum homo simplex, & ex disciplina illa castrensi modum unicum generandi nouit, quo ipse utitur sæpe ac multum, seu tentatuerius, sed parum fœliciter. Gignit ergo Deus deum, mens rationem & sapientiam, æternus æternum. & qui ad agendum adiutorio nullius omnino reiindiget, per se absque admistione alterius gignit filium illum adeò sibi similem, ut eadem prorsum sit essentia. Addit aliud argumentum non minus inuincibile quàm prius. Si Deus haberet filiũ, totus mundus esset in periculo. In quo tandem periculo? AL. Ne cupidine regnandi dissiderẽt, & fieret seditio inter angelos & homines. CH. Meritò metuit Mahumetes ne mundo accidat, quod uidit in B
exercitu Heraclij accidere. & ipse probe cauit sibi, qui filium non habuit, ne ut seditione creuerat, alia inter ipsum & filium seditione dominatum amitteret. Si talem tu facis Deum, & eius filium, quales estis tu & Heraclius, metuenda est indubie seditio. sed si tu talem Dei filium statuis, qualem ipsum esse Deum omnis recta ratio nos docet, nõ potest in tanta conformitate uoluntatis existere dissensio: imò ucrò non est conformitas, sed una atq; eadem uoluntas, sicut una essentia: nec aliter possunt Deus & filius eius dissidere, quàm mens & sua cogitatio. Sed argumentum hoc, ne nihil putemus Mahumetem audiuisse, ex gentilium fabulis arripuit, quas audiuit fortasse quum adhuc esset idolatra. Iouem cepisse arma ferunt aduersus Saturnum patrem, & eũ de cœlo depulisse, & à Saturno exectum patrem Vranum, & Iouem deuitasse concubitus cum Thetide, quòd in fatis esset fore illius filium patre maiorem. Quod si talem Deus haberet filium, qualem genuit Saturnus, timebat Mahumetes, ne inter se cum ingenti totius uniuersitatis discrimine mouerent bellum, nec ipse homo iustissimus & inusitatæ religionis satis sciret utras partes sequeretur, utri Alcoranum suum acceptum ferret. Sed CHRISTVM tamen esse Deum, multis Euangelij & apostolorum dictis colligitur. Nec caussa erat

A rat cur Christiani Deum esse CHRISTVM affirmassent, nisi ad hoc essent inducti traditione quum euangelistarum atque apostolorum, tum CHRISTI ipsius: adde etiam rationibus maximis atq; euidentissimis, quarum nonnullas opere quodam meo attigi, ex eo sumemus illas quum uoles. Quid enim consequantur commodi uiri Christiani, si Deum esse prædicassent, quem Deum esse nescirent? primo magnum fuisset nefas diuinitatem ei attribuere, qui Deus non esset, nec se religiosissimos omnium mortalium tam nefario scelere passi essent alligari, qui uitam libenter amittebant, ne quid uel facerent uel dicerent seq; ac Deo indignum. Quid, quòd fauorabilius fuisset ad Iudæos & nationes omnes nullam distinctionem, nullas personas in Deo ponere, sed ueritas pro qua moriebantur, cogebat eos id asseuerare. AL. Christus nusquam se esse Deum dixit. CH. Quis hoc ait? AL. Mahumetes. CH. Si proferamus loca ex Euangelio, dicetis nos illa deprauasse. Erit ergo Mahumetes idem testis, actor, iudex: & quod ille contra nos dixerit, absque ulla contradictione uerum erit. quæ potest esse maior licentia fingendi quicquid libuerit, quàm ubi contradictio non sit locum habitura? Quid ais tu, CHRISTVS nunquam se affirmauit Deum esse? Cedò istud quomodo examinabitur, si dicis, Satis est me hoc dicere, quid opus est pluribus? Si aliqua restat discutiendi uia, uideamus
B quænam sit. CHRISTVS iam conueniri atque interrogari à nobis non potest, eorum qui illum audierunt nemo iam olim uiuit, restat unicum refugium memoria antiquitatis consignata literis. ea uero si non est apud Euangelistas & Apostolos illius, ubi tandem erit? unde illam Mahumetes hausit? quonam remittit eos, qui fidem non sint sibi habituri? Sed fac CHRISTVM nunquam dixisse se esse Deum, quid erat opus illi prædicatione de semetipso, ubi opera id apertissime declarabant, quæ nemo edere poterat, nisi esset Deus? Itaque si qua est adhuc apud uos fides Euangelio, quam esse magnam Mahumetes ipse est uobis author, & operibus CHRISTI, & sua ipsius prædicatione Deum illum esse docemini. Dicitis uerbum Dei esse CHRISTVM, & uerbo Dei omnia esse condita. Si quis Mahumetem ipsum de hoc interrogaret, subtilius non magis se ex eo suo dicto posset extricare, quàm ex alijs permultis, quæ ponit absurda & puerilia. Quod uerbum est CHRISTVS, utrum corporale, quod prolatum dissipatur & transit: an mentale, quod conceptum in animo ibi imprimitur ac manet? Corporale uerbum non potest esse CHRISTVS, qui est natura permanens: nec Deo est attribuendum tale uerbum. Negatis enim uos Deum habere filium, quòd non habeat

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

uxorem, multo minus habebit uerbum & ſpiritum, qui non ha- A
bet pulmonem, collum, fauces. Quid, quòd ſi corporale eſt, ex
Deo, & Dei ſubſtantia prodijt. Quid autem eſt, in Dei ſub-
ſtantia, quod non ſit idem Deus? An etiam Deum compingetis
ex rebus diuerſiſſimis, atque inter ſe contrarijs, ut hominem, uel
capram? Quod ſi ſpiritale eſt uerbum, & mentale, apparet pro-
fectò, & ſemper in mente manere patris, nec aliud eſſe quàm na-
turam eandem atque eſſentiam, quæ eſt pater. AL. Chriſtus eſt
uerbum Dei, quia per uerbum ab eo productus. CH. Acuta
interpretatio. Erit ergo ſella hæc aſcia & dolabra, quia per illa in-
ſtrumenta effecta eſt à fabro. & pictura erit penicillus. Quod ſi
uerbum Dei eſt CHRISTVS, quia per illud genitus, &
piſces & arbores & lapides eandem habebunt dignitatem. Om-
nia enim per uerbum Domini ſunt condita, ſicut ſacræ lite-
ræ teſtantur. AL. Quomodo poterat eſſe Deus, qui edebat,
bibebat, dormiebat? CH. Leue eſt telum iſtud, & obtuſum.
qua parte erat Deus, nec edebat, nec bibebat, nec dormiebat,
ſed qua homo. ſicut nec rationabilis eſt, qua parte edit ac bibit:
ſed quia corpus id facit, totus homo dicitur id facere, actionibus
& qualitatibus à parte ad totum, uel à parte ad partem, uel à toto
ad partem loquendi more translatis. AL. Non eſt credibile, tan-
tum uirum, quo maior in genere humano fuit nullus, cruciatus il-
los & mortem acerbam, quam uos dicitis, & ignominioſam uo- B
luiſſe perferre à Iudæis, hominum genere deterrimo. CH. Quid
de hoc ſentit ueſter Mahumetus? AL. Nihil cum eſſe tale perpeſ-
ſum, ſed ludificatum Iudæorum odium & malitiam, ſubſtituiſ-
ſe alium loco ſuo, ipſum uero in cœlum ſe ſubduxiſſe: alterum uero
illum paſſum eſſe omnia illa, quæ uos de IESV CHRISTO
traditis, & Iudæos falſos ſæuitiam ſuam in ſuppoſititium illum exer-
cuiſſe. CH. Nimirum Mahumetes, cui omnia erant poſita in cor-
pore & rebus uitæ huius, ſi labores & ærumnas tribuiſſet CHRI-
STO, quem tantopere laudibus euehebat, & ſi infra meritum,
non ſatis uiſus ſibi eſſet conſtare. Nam ſi illum, quem Dei nun-
cium fuiſſe affirmabat, & quidem ex prima & ſuprema nota, exer-
citum perhibuiſſet afflictionibus & tormentis, admirati fuiſſent a-
lij, cur ipſe alios perſequeretur ac interficeret, & non potius tole-
rantiam manſuetudinemq; illius imitaretur & præſtaret. Non uult
aliquid eſſe paſſum incommodi, quia tam charus & proximus e-
rat Deo. Cur ergo prophetis & ſanctis uiris alijs, tametſi non tam
Deo propinquis, multa tamen acciderunt aſpera & dura? Quod ſi
nec percuſſus nec occiſus eſt, quia non id talem decebat uirum, tota

eius

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A eius erit uita retexenda, certe nec decebat eum esurire, nec delassari, nec sitire, nec alia naturæ incommoda, quæ Euangelij narratione continentur, non esse, non bibere, non uentrem aut uesicam exonerare, non dormire: quæ sunt omnia non excellentiæ, sed infirmitatis humanæ. Mortem autem illius cur tantopere Mahumetes abominatur, quum illum dicat in fine seculorum moriturum, non ut obediat patri, non ut peragat redemptionem, non ut adferat simul & exemplum & solatium, quemadmodum olim, sed ut possit Deus gloriari, se tanquam crudelem carnificem nihil reliquisse uiuum. Quid autem est mortis illius ignominia præ gloria & magnitudine resurrectionis? quid deinceps fuit amplius, præstabilius, sacratius morte illa? Age uerò quum homines & Christiani & prophani CHRISTVM illa fuisse perpessum, & in cruce extinctum semper crediderint, quomodo de repente Mahumetus extitit, qui illud uanum esse commentum affirmaret? AL. Deus illi patefecit. CH. Cur illi tandem post annos sexcentos, & non prius? non alicui ex ijs qui sunt CHRISTVM in candidis uestibus simpliciter in nomine Domini secuti, ut ipse dicit Mahumetes? Quid, quòd Deus quæ agit in nobis, non propter se agit, sed propter nos: ille nihil eorum indiget, nos indigemus. Quod si Deus IESVM CHRISTVM tormentis & neci subtraxit, nec tamen id fuit
B cognitum, perinde est ac si non fuisset factum, nec ullus ad nos redijt fructus ex tanto Dei nuncio. Nam ubi ex persuasione nascitur Dei cultus & omnis pietas, nihil refert generis humani, sit ne aliquid factum, an credatur, imò plus est in eo quod creditur.

DE RĒRVM NATVRA.

IN ijs autem quæ sunt naturæ rerum, ita loquitur, ut appareat eum non missum à Domino naturæ, sed ad focum à largiore cœna inter puellas sedentem fabellas ridiculas narrare. Vetas nos uesci siuilla, cedò caussam? Quoniam, inquit, quum animantes omnes essent in arca Noë, elephantus excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando uertebat stercus. unde natus est mus, qui stupas quibus tabulæ nauis erant compactæ arrodebat: hinc terror ingens Noe. à quo Dominus consultus attulit remedium iam propè deploratis rebus, iussit ut Noe feriret leonem in fronte. ex leone concitato felis prosilijt per nares, is murem uenatus est, & liberauit genus humanum tanto discrimine. non sunt ergo felis & porcus animantium formæ de principio à Deo conditæ, sed casu extiterunt, & quidem porcus ex stercore elephanti.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Mirum eſt eos qui alunt elephantos, non percipere ex illorum ſtercore eam utilitatem, nec ullum poſtea porcum eſſe ſic natum. A
Vnde autem tam ſubitæ inimicitiæ inter felem & murem? quid porro fele erat opus? an non aliæ animantes potuiſſent murem interficere, ac etiam deuorare, ut leo ipſe, uel muſtela? nam & caniculum uidi ipſe Louanij muricipem. De homine prætereo, quod in libris Temporum ueſtrorum ſcribitur, Deum quum uellet Adamum condere, collegiſſe pugno ſuo puluerem multicolorem: unde factum ſit, ut alij homines ſint albi, alij nigri, alij fuſci, alij rufi, alij boni, alij mali, alij acuti, alij tardi & ſegnes. Quæſo an non te dixiſſe hæc puderet? Primùm incorporeus eſt Deus, nec pugnum habet. Corporum autem colores ex habitu ſunt cœli cuiuſque regionis, ut Æthiopes eſſe nigros, & Germanos albos: uel ex infectione atque intinctu materiæ, qui neque eſt pro cœli habitu, nec pro ſimilitudine gignentium. qualitates autem animi uel ex corporis ratione, uel ex aſſuefactionis & morum finguntur. Sed ipſe ueſter legislator, quomodo hanc rationem explicet, audiamus. Creauit (inquit) Deus Adam de limo, limus autem erat de ſpuma, ſpuma de procellis, procella de mari, mare de tenebris, tenebræ de luce, lux de uerbo, uerbum de cogitatione, cogitatio de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Aptiſſima ſunt hæc ad riſum mouendum. Hæc uidentur citius congeſta, ut figura quadam dicantur, quàm ut quid aut quomodo diceretur expenſum. Limus, inquit, de ſpuma erat: imò potius ſpuma eſſe ex limo ſolet. Mare cur dicatur de tenebris, tu uideris: quum aqua ad ea referatur corpora, quæ ſunt pellucida. Terram tu potius dixeris tenebroſam: nam aqua ſplendorem facile & recipit, & tranſmittit. Tenebræ autem cur potius ſint de luce, quàm lux de tenebris? quemadmodum in principio ſacrarum literarum dicitur, quòd creauerit Deus cœlum & terram, Terra autem erat uaſta atque incompoſita, & tenebræ erant ſuper faciem profunditatis illius, quam iuſſit Dominus lucem exiſtere. Sed nihil hoc ad rem, neque enim tenebræ ex luce naſcuntur, ut ex ſua origine: nec lux ex tenebris, utique non magis quàm uel bonum ex malo, uel malum ex bono, uel cæcitas ex lumine, aut lumen ex cæcitate. Niſi forte conſecutio uiciſſitudinis intelligatur: quo pacto non minus ex tenebris naſcitur lux, quàm ex luce tenebræ: ſicut dies ex nocte, & nox ex die. Hic autem de origine, & quaſi manatione, tanquam ex fonte, aut elementis. Sed quid hæc ad uos, aut ueſtrum legislatorem? Tu quidem homo ingenioſus, & aliqua luce doctrinæ perfuſus, uides uerè hæc à me dici: ille autem ueſter riſiſſet hæc omnia, B

&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A & claſſico interpellaſſet ſermonem tam odioſum. Cogitatio, inquit, de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Dixit ille hæc quidem, uos quærite qualia ſint. Sed nec noſtra refert inquirere. ſint reliquis illius luſibus ſimilia. Audi alia. Ait Iudæus, quid poſthæc operatus eſt Deus? reſpondit, Tabulam & calamum. ait, Quam tabulam, et quem calamum? reſpondit, Tabulam in qua ſcriptum eſt, quicquid fuit, eſt, & erit in cœlo & in terra. Codex eſt rei familiaris, qualē habere ſolēt diligentes patresfamilias, ne quid eos fallat. prudenter facit, frugi eſt: ſed moleſtum eſt tot folia & flores ſubinde aſſcribere & expungere. Calamū uerum de luce clariſſima. ait, Quæ longitudo calami? reſpondit, Itineris quingentorum annorum. latitudo uero, itineris octoginta annorum. Cui? pediti, an equiti? ueredario, an ſpaciatorio? parū diligens interrogator erat Adias Iudæus, & ſi Mahumeti non parum ſæpenumero moleſtus. Sed pergit inſanire. Qui calamus octoginta dentes habet, qui non ceſſabunt ſcribere quicquid fit in mundo, uſq; in diem iudicij. ait. Et tabulæ unde? reſpondit, De ſmaragdo. uerbum eius de margaritis, dorſum eius de pietate. Talia narrant uetulæ pueris, quum uolunt eis ſomnum inducere. Si talem mente concepiſſes Deum, Mahumetes qualis eſt, quantum quidem captus eſt humanæ mentis, nihil uidiſſes huic opus eſſe tot calamis & pugillaribus, memoria illi æterna atque immenſa inſtar eſt omnium chartarum, & omnium calamorum. Ait Iudæus: Cœlum iſtud ueſtrum dic
B unde creatum eſt? reſpondit, Primum de aqua uiridi, ſecundum de aqua clara, tertiū de ſmaragdo, quartū de auro puriſſimo, quintū de hyacintho, ſextum de nebula lucida, ſeptimum de ſplendore ignis. Ait, Quid ſuper cœlos ſeptem? reſpondit, Mare uiuificiū. ait, Et deinceps quid? reſpondit, Mare nebuloſum. ait, Proſequere per ordinem uſque ad ſummum. reſpondit, Procedit deſuper mare aërium, deſuper mare lapideum, deſuper mare tenebroſum, deſuper mare ſolatij, deſuper luna, deſuper ſol, deſuper nomen Dei, deſuper ſupplicatio, deſuper Gabriel, deſuper pergamenum raſinum, deſuper mare plenum, deſuper ſeptuaginta interualla lucis, deſuper ſeptuaginta milia interualla uirtutis, deſuper ſeptuaginta milia montium, deſuper mille ſpacia, in unoquoq; ſeptuaginta milia turbæ, in unaquaq; turba quinq; milia angelorū nunquā ceſſantium laudare Deū, deſuper interualla de margaritis, deſuper interualla gratię, deſuper interualla potentiæ, deſuper interualla deiatis, deſuper interualla diſpenſationis, deſuper ſcabellum, deſuper ſolium, deſuper domus uniuerſitatis. Hęc neq; poteſt quiſquam dicere ſeriò, nec audire. ſicut illud, Vbi ſolere? ſpōdit, In fonte calido, fons calidus in colubro, coluber in interuallo, interuallum in monte Caff. Caff aūt in manu angeli tenentis mundū uſq; in diē iudicij. Iam et illud; Dic deinde quis modus deferentiū ſedē

Dei?

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Dei: respondit, Capita eorum sub sede Dei, pedes sub throno. Tan A.
ta siquidem ceruicis amplitudine sunt, ut si cõtinue uolaret auis, uix
mille annis ab una aure perueniret ad aliam. Cornua sunt capiti eorũ
implicata: quorum prima acies, cuius dimidium nix, dimidiũ ignis.
non tamen ignis niuem consumit, uel nix ignẽ extinguit. Secunda a-
cies, cuius dimidium tonitruus, dimidium fulgur: immixta tertia, cu
ius dimidium gleba, dimidium unda, non tamen uel unda glebam di
luit, uel undam ebibit gleba. Quarta, cuius dimidium uentus, dimi-
dium imber, incommota ibi ad inuicem. Quinta, cuius dimidiũ fer-
rum, dimidium ignis, inconfusa ad inuicem. Sexta, cuius dimidium
aurum, dimidium argentum. Septima, cuius dimidiũ laus, dimidiũ
gloria. Octaua, de fulgentissimo splendore. Dic quid sub monte: re
spondit, Terra. ait, Quod ei nomẽ: respõdit, Vuile. ait, Quid sub ea:
respondit, Mare. ait, Quod ei nomen: respõdit, Alliason. ait, Et quid
infrà, ut omnia per ordinem edisseras: respõdit, Terra Alioulẽ, infrà
mare Zeyt, infrà terra, infrà terra Heribet, infrà alia terra nomine A-
giba, alba ut lac, redolens ut muscus, mollis ut crocus, lucida ut luna.
super hanc cõgregabit Deus omnes iustos. infrà hanc mare Albim-
liam, infrà piscis nomine Albelibŋt, cuius caput in oriente, cauda in
occidente: suprà cuius dorsum terræ & maria, tenebræ, aer & mon-
tes usque in finem seculorum. Infrà piscem uentus piscem sustinens,
infrà mons, infrà tonitruus, infrà fulgur, sub his mare sanguineum.
Infrà infernus confusus, infrà mare igneum, infrà opacum, infrà ma- B
re potentiæ, infrà mare nebulosum, infrà laudes, infrà glorificatio,
infrà solium, infrà tabula, infrà calamus, infrà maius nomen Dei. ait.
Et quid infrà: respondit, Infinita quærendo prosequeris Abdia. quis
ultrà potest, præter quod æqualis est undique uersum omnipotentia
Dei: AL. An non similia sunt permulta in prophetis, & Apocaly
psi uestra: CH. Sunt quidem, sed dissimiliter posita. illi enim uisio-
nes referebant, uester autem descriptionem naturæ rerum exponit.
illi res sibi ostensas narrabant, hic uero naturam, originem, situ, faciẽ
rerũ profert, & quasi depingit. Iam quas formas, quas uastitates atq;
enormitates angelorum ostendit: monstra sunt hæc, non angeli. &
tamen hæc quæ sunt absurdissima, & exomniatæ stoliditatis, citius
inueniunt fidem apud rudem plebeculam, quàm ipsa ueritas naturæ.
multitudo enim, ut affectibus ducitur, & mẽtis principatum parũ ha
bet acrẽ ac uigentem, iudicio est ad deprehendendã ueritatem inuali-
do. & ut de principibus uiris, de sapientibus, de angelis, de Deo sen-
tiunt uti par est magnifice, omnia illorum existimant esse immodica,
inusitata, immania. si quid de illis narres moderatũ, & ab humanarũ
rerum uel forma uel cursu non abhorrens, sordet hoc illis, nec uerum
esse rentur, tanquam dignitate & maiestate illorum inferius. sin ea
quæ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A quæ omnem rationem modumq; & fidem excedant, quæq; fieri non
poſſint, ea demum amplectuntur tanquam opinioni de illis ſuæ aptæ
et congruentia, ijs demũ amplitudinẽ eorũ exiſtimant impleri, illam
quam ſibi animo confinxerũt: quũ eos in illa ipſa uana & fictitia ma-
gnitudine anguſtiſſimos ſibi proponãt. neq; enim inde eos contem-
plantur & cenſent, unde magni ingentesq; ſunt: ſed eã ſibi fingũt ma
gnitudinem, quam ſolam norunt uel ex mole corporis, uel ex pecu-
nia, uel ex familia, ex robore, & uiribus, celeritate, pugnis, uictorijs,
regno. AL. Vis tu populum eſſe ſapiẽtem? CH. Vellem equidem,
fieri ſi poſſet: ſed certe uos populi præſides, legislatorẽ ipſum & Dei
nunciũ, uelim. Addit aliud ſuis ſimile, quòd Deus ſeuocato Adamo
tradiderit rerum omniũ uocabula, tunc prouocauit angelos ad diſ-
putandum cum eo, cui cum pares non eſſent, iuſſit eos reuereri atq;
adorare illũ. quod fecerunt quidem omnes, Beelzebud autem renu-
it, & defecit à Deo. Quàm paucis uerbis quàm multa flagitia? Eſt ui
delicet Deo contentio aliqua cum ſuis angelis, aut factio, qui docuit
Adamũ? Deus ſummus et æternus, an non idẽ angelos edocuit, quo
rum omniũ & author eſt, et parens? quid habet homo quod à Deo
non acceperit? quid angelus quod non ab eodem? & hoc utriq; liben
ter agnoſcunt, ac præ ſe ferunt. Naturam uerò angelicam quis igno-
rat tanto eſſe humana uel dignitate uel ſapientia & cognitione rerum
B excellentiorem, quanto eſt humana quàm belluina præſtantior, idq;
etiam Dei munere? Poterat Mahumetes admoneri dicto pſalmiſtæ,
ſi modo pſalmum ullum unquam legit: Quid eſt homo, quòd me-
mor es eius, aut filius hominis, quoniam memor es eius? minuiſti eũ
paulo minus ab angelis, gloria & honore coronaſti eum. nec conue-
niebat, ut quem Deus ipſe excellentiorem condidiſſet, ſubijceret po-
ſtea naturæ inferiori abſq; ulla cauſſa. Sed fortaſſe audierat Paulũ ſcri
pſiſſe ad Hebræos, Et quũ iterum introducit primogenitum in or-
bem terræ, dicit, adorent eũ omnes angeli eius: exiſtimauit Mahume
tes primogenitũ introductũ in orbem terræ eſſe Adam, quæ dici ab
Apoſtolo de CHRISTO, manifeſtius eſt quàm differi debeat. ea e-
nim quæ precedũt, & quæ ſequuntur, liquidò id docent. Iam illud q̃
impiũ, quòd Deus uelut glorioſulus quidã pædagogus et magiſter,
inſtruit alumnũ ſuũ ad certamen, ut inde ad eũ honor aliquis redeat,

DE IIS QVIBVS PERSVASIT SE-CTAM SVAM.

INter eos quorum erat dux, alij erant idolorum cultores: & quicquid quiuis de uno Deo dixiſſet, ueriſimilius eſſet uiſum & decentius, quàm idololatria, quemadmodum in iſtis nouis Inſulis, leui oſtenſa probabilitate tranſit, & quidem populariter, à uano illo cultu ſimulachrorum, ad pieta-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

pietatem unius Dei. Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Chri A
ſtianiſmo, qui ut diſceſſerant à Romano imperatore, in odium illius nihil fuit illis promptius, quàm renunciare etiam pietati, quam ille tueretur. AL. Quid etiam ſi gerebatur bellum cum homine, decebat́ne continuò geri cum Deo? CH. Minime omnium decebat quidem, ſed ita fit ſæpe quum odium exacerbatur: ut quum artem ſabrilem in odium fabri alicuius, aut philoſophiam offenſi philoſopho odimus, quod uſu uidemus quottidie euenire. Tribus Iſraelis quum defeciſſent à domo Dauidis ad Roboam, paternam item legem ſpreuerunt, & à cultu Dei unius ad inuocationem dæmonum tranſierũt. Aſizini quoq; in Aſia, quum pietatem noſtram & baptiſmum recepiſſent, miſerunt Hieroſolymam legatos ad patriarcham, qui eos de fide exactius inſtitueret. in reditu quum legati eſſent ſpoliati & uiolati à Chriſtiano quodam, in eam iram exarſerunt, ut pietati & baptiſmo renunciarent propter unius Chriſtiani iniuriam. Deniq; eos habuit Mahumetes auditores rudes & craſſos, qui de bello & armis facilius iudicarent, quàm de lege & myſterijs Dei, de ueritate, de ſapientia, de iuſtitia. Si qui inter eos fuerunt paulo cordatiores, commento perſpecto, à Mahumete diſceſſerunt: quod tradunt illius ætatis ſcriptores. Sed nihil neceſſe habemus uetera citare teſtimonia. hodie quoq; prudentiores inter uos, qui paulum modo legem ueſtram accuratius expendunt, parum recte de illa ſentiunt: nulliq; ſunt pertinaciores in ſecta quàm cæci & ſurdi, qui nihil omnino neq; audire B
uolunt, nec uidere. Nec ſolum tales nactus eſt ille auditores, tam dociles & idoneos ſuis figmentis, ſed in tempora incidit ipſi appoſita, nobis infeliciſſima. Erat ætas illa, & fuit deinceps poſt illum, plena inſcitiæ, extincta luce omni literarum, Chriſtianorum armis afflictis & implicatis bello grauiſſimo, aut prorſum quieſcentibus & conſopitis, ut in Hiſpania ex longa pace ac deſuetudine inualuit ille ſine repugnantia ingeniorum & lacertorum.

DE SOCIIS EIVS.

IPſe homo illiteratus prorſum, habuit magiſtros & conſultores Chriſtianos duos, Sergium Arianum, & Ioannem Neſtorianum: quibus poſtea ſuperuenit Iudæus Thalmudiſta. unuſquiſq; horum ubi uidit materiam in Mahumete, plurimos mortalium traducendi in ſuam opinionem, inſtillauit ei ſuam ſectam: nec aliud quiſque eorum exiſtimauit Mahumetem traditurum ſuis, quàm quod quiſque admonuiſſet: Sergius pertinaciam Arianam, Ioannes Neſtorianam, Iudæus commẽta Thalmudica. ipſe ratus ſe non ſolum ſocijs gratificaturũ, ſed pellecturum facilius ad ſe omnes nationes, omnia eſt complexus. ita ex

Iudæo

Iudæo tradidit circunciſionem, ex Chriſtianis frequẽtes ablutiõnes, & quaſi baptiſmata, & CHRISTVM negauit eſſe Deum, & ſi Dei uerbum eſſe fateatur. Et quoniam à Moſe & CHRISTO diſcebat, quod circunciſionem tamen ſtatueret, legem ſuam uocauit legem Abraæ. nõ eſt ergo lex cœlitus data Mahumeti, ſed lex Abraæ. quid ad ipſum quomodo loquatur? lex ergo eſt Abraæ propter circunciſionem. ſit itidem lex Moſis, quòd à porco abſtinetis: & lex Nazarenorum, quia à uino: & cuiuſcunq; erit præceptum aliquod, illius nominetur uniuerſa lex. Quid, quòd nec legem obſeruatis circunciſionis, quæ data eſt Abraæ? cui dictũ eſt, ut octauo die amputaretur præputium pueri. AL. Nos circuncidimus anno decimoquarto, quum ea ætate circunciſus eſt pater noſter Iſmaël. CH. Quàm ſtulte hoc, ut cætera. Lex de octauo die ſancita eſt: Iſmaël autem nõ potuit circuncidi octauo die, quoniam quatuordecim erat annorũ, quum præceptum à Deo datum eſt patri eius Abraæ. ſi fuiſſet octo dierum, tunc eſſet circunciſus. quoniam uerò lex deprehendit eum anno decimoquarto, ea ætate circunciſus eſt, ſine derogatione legis. nec enim factum illius tollebat uim legis: citius dubitari poterat, an ipſe eſſet legitime circunciſus, quàm ut eius anno decimoquarto circunciſio infirmaret legẽ, quæ diſertis uerbis de octauo die iubebat. Sed Mahumetes ueſter, qui legem ferebat iis qui nihil eſſent inquiſituri, nihil in contrarium audituri, ſecurus de iſtis omnibus loquebatur.

DE LEGIBVS ET VITA SARRACENORVM.

IAm inſpiciamus, ſi lubet, quas leges dixit ſibi datas, & quidem à Deo ipſo ſummo, potentiſsimo, iuſtiſsimo, beneficentiſsimo ac benigniſsimo, quas uniuerſo generi humano ſanctas & perpetuas eſſe uellet? Ipſe uero eas tulit, quibus maxime gratificaretur deſideriis eorum apud quos captabat principatum, nempe Arabum. Hominibus egenis, & rapto uiuere aſſuetis, rapinas permiſit, & ultionem etiam lege ſanxit. Inferentem, inquit, uobis iniurias & moleſtias, conſimilibus malis afficite. Atqui non ſolum ſacra & manſueta pietas, ſed philoſophi ipſi gentium docent, melius eſſe ac ſanctius lædi quàm lædere, iniuriã accipere quàm facere. qualis author pacis & cõcordiæ, quàm Dei ſimilis? quo nihil fieri poteſt clementius. Quando ergo finis retaliandi, aut inimicitiarum & uindictæ modus, ſi cuique permittitur, ut dolorem ſuum ulciſcatur, quem unuſquiſq; ſemper maximum grauiſsimumq; eſſe iudicat: quo fit, ut iudex eſſe illius æquus non poſsit ad reponendam iniuriam. Multas uxores permiſit, more Africæ totius peruetere, & diuortium leui de cauſſa, & reditionem domum perfacilem. De uxoribus leges ciuiles quod eſt ipſis uiſum ſtatuerunt. Romulus Romæ

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

uoluit, uiro licere omnia, mulieri nihil. Germani uxores ſuas habent A
pro ancillis. Dei uero nuncium non decebat ſpectare quid maiorum
conſuetudine, quid legibus tanta in re eſſet receptum, ſed quid deco-
rum ac pium poſtularet, quid uniuerſo humano generi conueniret:
quoniam quidem leges uniuerſis ferebat Dei nomine, cui uir & fœ-
mina pares ſunt: utriuſque iuſtitia eſt ei ex æquo grata, & ingrata ini-
quitas, qui Deus eſt pacis. AL. An non tibi ſcite ac prudenter cau-
tum uidetur iſtud de uxoribus, primum ut plures ſint uni uiro: unus
enim multas poteſt implere, q̃d fructuoſius eſt quàm perire ſemen.
Tum, ſi qua ſit parum morigera, aut commoda in conuictu, non re-
tinetur inuita ab inuito, ſed lege diuortij pellitur domo. Iam ſi illa ad
meliorem ſe frugem poſtea recepit, aut impetu animi eiecta eſt à uiro,
patet ad reconciliationem uia. quid poteſt dici aptius? CH. Nihil
quidem in caupona, non tamen domi atque in re familiari. AL. Ede
ergo cauſas, quibus tam cõmodam inſtitutionem non probas. CH.
Faciam equidem lubens ut cætera, & meminero me non cum ſue ali
quo, hoc eſt homine uſus omnis & doctrinæ experti loqui, ſed cum
eo qui iudicio eſt præditus, nec rerũ uſu omnino caret. Tu qui initio
ſermonis huius tam ſcienter hominem exponebas, ignorare non po-
tes homini eſſe appetitus quoſdã qua parte eſt animal, alios uero qua
eſt homo. & animales illos longe eſſe humanis inferiores ac debilio- B
res, inter quos eſt appetitus ſobolis procreandæ: de quo ſapienter di
xit quidam è gentilibus, interrogatus quando eſſet coëundũ, Quum
uoles (inquit) fieri te inferior. & in hoc quidem appetitu uel delecta-
tio tantum ſpectatur, uel ipſe finis, qui eſt propagatio generis. Dele-
ctationi, utpote belluinæ, nullus eſt modus nec ratio. huic non ſolum
quatuor aut quinque aut decem nõ ſuffecerint, ſed ne mille quidem,
aut decem millia. Ex humanis expetitionibus eſt ſocietas conuictus
ad beneuolentiam & opem mutuam, in quo genere primum locum
obtinet coniugium, ſicut à Moſe ſcriptum eſt in Geneſi dixiſſe Do-
minum, non cõuenire Adamum ſolum agere, quærendũ illi coadiu-
uam ipſi ſimilem. tam appetitus hic uitæ communionis, quàm ille al-
ter propagãdi generis. oſtendit manifeſtò uni uiro unam fœminam
connubio debere iungi, & uni fœminæ uirum unum, primũ forma
ipſa coniunctionis ad procreandum admonet duos tantum eſſe, nec
tertium aut quartum poſſe interuenire. Quòd ſi ita uiſum eſſet regi
uniuerſitatis, ut uiris ſingulis quaternæ aut quinæ & denæ & uicenæ
aſſociarentur fœminæ, eam in natura legẽ tuliſſet, ut longe fœmina-
rum maior eſſet quàm uirorũ prouentus, & numerus fœminarum
ſummam uirorum ſeſcuplo atque etiã decuplo excederet, quod non
uidemus euenire. Societas autem tum beneuolentiæ, tum auxilij &
miniſterij mutui, ueriſsima ac certiſsima eſt duorum, maximasq; &
fidiſsi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A fidiſsimas amicitias inter duos ſemper conſiſtere & audiuimus, & uſus uitæ nos docuit. Atqui legislator ueſter etiam quieti domus uoluit proſpicere, Tot(inquit)habebitis uxores, quot poteritis alere ac tueri facultatibus,& manu regere ac coërcere. Concordiam uidelicet ſancit in domo, ſine qua uita omnis & publica & priuata miſerrima eſt. Sed quæ poteſt eſſe intra eos parietes concordia, in quibus ſit inuidia & zelus,& inde rixæ perpetuæ? Duorũ inter ſe amor optimus & tranquilliſsimus eſt. duorum autem, aut plurium ad unum,æmulatione non caret. Et in amicitia plurium unuſquiſque unumquemq; uel quiſq; alios omnes reſpicit,& eorum ſingulos,non omnes unum tanquam dominũ famuli,ſed quaſi in repub.communione quadam iuris & uitæ uſus. duos uero aut tres aut plures ad unum ſpectare,ea uero non amicitia eſt æqualis,ſed riualitas aut dominium alicuius in multos: unde inuidentia ſolet exiſtere,& ſimultates,quum quod euenire eſt neceſſe,uel fauor à multis expetitus, uel certe fauoris ſignum magis unam aliquam in partem inclinat. Mulier in quam maritus uidetur animo propenſior, tanquam uictrix aliarum inſoleſcit atque inſultat eis,nec habet pro ſocijs,ſed pro ancillis. ea uero cui non tam fauetur, inuidet alteri, etiam ſi æqualiter omnibus bene uelit uir, omnes tueatur,curet,omnibus benefaciat: quod eſt tamen factu perdiffi
B cile,non poteſt tamen id perſuaderi illis. Non ſolum uxores,ſed nec famuli qui agunt ſub eodem domino, nec filij ſub eodẽ patre, ut maxime tractentur æqualiter, non tamen ſe æqualiter tractari credunt, ut eſt quiſq; in ſeipſum quàm in alterum propenſior. hinc odium inter ipſas & rabies,quæ in caput quoq; mariti ipſius redundat, nec rem familiarẽ, nec liberos curabit mulier æſtro illo zeli percita,quaſiq; furijs & intemperijs agitata. nec priuignos uolet nouerca alere aut educare, ſed illis quantum poterit incommodabit, atque eo magis uiuente matre,quam habebit nõ pro ſocia,ſed pro pellice. Quòd ſi exemplum & tanquam naturalem conſtitutionem quærimus in exordio generis humani,uni uiro unam fœminam dominus applicauit Euam Adæ, quem morem deinceps inſecutæ gentes omnes ſeruauerũt, præter Afros. Et de Eua dixit Adam, Ecce nunc os ex oſsibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur uirago,quia de uiro ſumpta eſt. propter hoc relinquet homo patrem & matrem,& adhærebit uxori ſuæ,& erunt duo in carne una. Quæſo animaduertas in hiſce uerbis,quæ ſunt ueluti lex coniugiorum in orbis primordio lata, non habetur tres aut quattuor fore in carne una, ſed duos tantum: & ſicut Adæ una eſt data Eua, ita Noë & ijs qui arcam illam ſunt ingreſsi ad reparationem humani generis, ſingulis ſingulæ ſunt uxores attributæ, ut in Geneſi Moſis legitur. AL. Quid olim patres Abraam,Iaacob, Dauid, Solomon,& alij,hos an non habu-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

isse plures legimus? CH. Habuerunt ex eis nonnulli parum sanctè, ut Solomon: qui ad exemplum uocandi non sunt, quoniam eorum factum improbatur, de alijs, quorum sanctitas spectata, credimus nihil egisse intemperanter, sed sine aliquo præstantiore quàm humano. Abraam promissæ stirpi seruiebat, Iacob multiplicationi electæ gentis: Dauid ut familia esset illa quàm numerosissima, quæ & ad regnum gentis esset delecta, & ad Messiæ generationem. AL. Quid diuortium, an ne in officio continet fœminas? CH. Id uero non minores adfert & rei familiari clades, & uitæ tranquillitati, quàm uxorum multitudo. Vxor non est seruitij nomen, sed societatis & amoris. Diuortium efficit, ut uir seruilem in modum uxore abutatur, minitans subinde quod minari solemus famulo, se illam domo exacturam, qui amor potest coalescere inter eum qui ita despicit, & quæ ita despicitur? quòd si non contemnat, suspicax est genus fœminarum, omnia in tristiorẽ partem deflectit. Olim dixit quidam de gentibus, Ama ut osurus, quod à sapientibus alijs uehementer est reprehensum. tolli enim aiebant eo dicto beneuolentiam, omnem usum & societatem è uita. nam quem tandem diligã bona fide, si cogitem posse illum mihi fieri inimicum? ita est in diuortio connubij. quem uere & ex animo amabit maritum uxor, si illud reputet secum, posse se rixula aliqua, aut mariti animo perturbato pelli è penatibus, nec amplius illum maritum sibi futurum? Sed neque rem ipsam familiarem tanquã suam tuebitur, nec liberos ut suos educabit, quæ omnia relinquenda sint illi, simul primùm marito collibuerit, Iam quot eijcerentur immeritæ, uiris aut à sua libidine, aut à praua aliqua animi perturbatione concitatis & impulsis? Nec solum hæc sunt in re familiari ac uniuerso uitæ usu ex repudio cõmoda, sed ipsa coniugij apud omnes gentes ratio omnem aduersus diuortiũ aditum uidetur præsepire. Primùm consensione uoluntatum, qua efficitur peculiariter in connubio quod futurum Adam prædixit, ut sint duo in carne una, hoc est in homine uno, iuxta morem loquendi Hebræum. Sequitur quod uidemus omnes, complexus maritalis, qui penè ob oculos repræsentat unitatem illam hominis, tum communio rerum ac fortunarum uitæ uniuersæ, postremò pignora liberorum: quæ ita rursum coniungunt & conglutinant parentes, ut nullo prorsum modo patiantur diuelli. quomodo enim discindentur filij, si parentes disiungantur? AL. Patrem sequitur soboles. CH. Etiã iure ciuili, sed non iure naturæ, non æquitate ipsa & iustitia. ex duobus pariter genitus est infans, duorum est pariter. AL. At multa paria non sunt apte ad gignendum composita. CH. Non spectant leges paucitatem, sed uniuersitatem. & quemadmonum prudens quidam dixit, nulla lex satis commoda omnibus est. Nec matrimonium pro meta sua & tanquam

A quam albo præſtituit ſibi generationẽ, ſed uitæ amicã, atq; indiſſolubilem ſocietatẽ, de qua dictũ eſt à Deo: Non eſt bonum ſolum agere Adam, faciamus ipſi ſociũ ipſi ſimile. AL. At fructuoſius eſt non perire ſemen illud. CH. Habes tu domi equũ uectorẽ, & equũ admiſſarium. admiſſariũ cupis eſſe quàm fœcundiſsimũ. quid, de uectore es ne adeò ſollicitus? AL. Non perinde. CH. Quid in hoc curas potiſsimum? AL. Vt ſit ad uehendũ maxime idoneus. CH. Quid ut progeneret? AL. Si id cõtingat, nõ ægrè ferã. CH. Sed non ea erit tua cura. AL. Imò interdũ, atq; adeò plerunq; à generando arcebo illum, ut melius me uehat. CH. Quid in uiro? quid ſpectabis, quid curabis? utrũ ut quàm plurimas fœminas impleat: an ut ſit prudẽs, moderatus, ſapiens, doctus, pius? AL. Hæc nimirũ quæ ſunt hominis propria. CH. Si gignat liberos, non aſpernaberis: ſi nõ gignet, feres facile. imò ut de equo dicebas, à danda liberis opera ſæpe abduces, ut melius hominis muneribus fungatur. Nam probitatẽ, modeſtiã, pudorem, pudicitiã, deniq; uirtutẽ omnẽ frangi ac debilitari neceſſe eſt in tam profuſa libidine. nec de pietate & ſanctimonia & ulla re ſumma atq; excelſa cogitare poteſt is, cui tantus uxorũ & ancillarũ numerus ſit & curandus, & quod obſcœniſsimũ eſt, implendus. Sed uide quæſo quantũ ad multiplicationẽ generis attinet, quàm eſtis in hac
B uxorũ multitudine decepti. frequẽtiores ſunt eæ regiones, in quibus cõiugia ſunt duorũ, quàm ueſtræ: ut Europa, cẽq; Africa uel Aſia. atq; adeò Aſia ipſa, quæ nunc eſt Turcia, minus eſt urbibus & cultoribus celebris, poſteaq; ſenas & ſeptenas uxores quiſq; accipit, quàm olim quũ ſingulis erant cõtenti. AL. At multorũ coniugia uidemus male cohærere ob diuerſitatem ingeniorũ & morum, non uis illis ſuccurri ſeparatione, nullũ relinquis remediũ? CH. Legislator noſter CHRISTVS uult ſuos modeſtiæ ac moderationi aſſueſcere, tum magnitudini animi, qua facile ſi quid moleſtiæ incidat in uitã, deuorẽt, ac tranſmittant. nõ ſinit eos eſſe querulos & moroſos, quiq; paſsim inueniãt ſpinas quibus pungantur, & lapides in quos impingant. inſtruit eos mutua beneuolentia, quæ eſt magnanima & patientiſsima, nec ſentit quaslibet offenſiones. iſtis tolerabile fit ac leue, quod alijs uidẽ grauiſsimum. Iubet nos Deus noſter eſſe mites, & inuicẽ offenſas facile condonare, & ad parua errata cõniuere. tum quæ uidẽt eſſe grauia, facere nobis leuia charitate uel hominis uel certe Dei. Nõ ergo aſſuefacit nos ad leuiſsimam quamq; offenſiunculã reſilire, & nodum beneuolentiæ reſcindere, qd facit ueſter: ſed ferre, & animũ incõmodis illis aſſuefacere, quæ ferendo multũ indies amittunt de odio atq; aſperitate ſua, & merces laboris magna eſt remunerãte Deo. AL. Quid ſi ea ſit diſcordia & diſſenſio uoluntatũ inter coniuges, ut animi tranquillitas perturbetur penitus, & pietas detrimentũ accipiat? CH. Re-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

bus tam afflictis remediũ eſt ab Eccleſia paratũ politicis conſtitutio- n
nibus. At de ueſtra recõciliatione, quum coniuges diſſociati decreue
runt in gratiã redire, nolo quicquã loqui, ne pudeſias. quid enim po
tuit cogitari ſpurcius? te quidẽ puderet: illum, ut qui ageret inter be-
luas, reſpectumq; exuiſſet Dei atq; hominũ, nihil pudebat. Tranſea-
mus ad ieiuniũ, quod ueſter legislator quũ ſtatuit, aperte oſtẽdit ſe,
ut nec reliqua omnia, ſic neq; ieiuniũ ſcire quid eſſet, aut in quem finẽ
paratum. quœſo quid eſt ieiuniũ? AL. Abſtinentia à cibo. CH. Ni
hil reſpõderi potuit ſimplicius, aut naturalius. ſed hanc ſtato tempo
re à cibis abſtinentiã quo fine indixit Deus hominibus? an ut medi-
cus, quia utile eſt nõ niſi hac aut illa hora ueſci: an ut magiſter animo-
rum, quia expedit bonæ menti hoc aut illo tempore nihil ſumere?
AL. Iſtud crediderim potius. CH. Alimentũ autẽ qua parte officit
menti? an qua alit & uegetat corpus? AL. Minime uerò hac, imò &
mentem ipſam exhilarat ac fulcit. CH. Qua ergo ratione? AL. Qua
uel immodicus ac redundans, uel qualitate ſua corpus afficiens men
tem obtundit ac perturbat, ne poſsit de Deo, de cultu eius, de pieta-
te & uirtute omni cogitare. CH. Erit ergo ieiunium animis noſtris
conducens, ab iis ſe incõmodis homines abſtinere. AL. Nimirum.
CH. Et hoc indicere nuncio & propheta Dei eſt dignũ, quomodò
ergo legislator ueſter ad crapulam uos & ingluuiem quaſi adhorta B
tur & inſtruit? Primũ iubet cibis abſtinere uſq; ad ſerum, ueſpere au
tem quaſi detractis frenis & ſublatis repagulis emittit edendi auidos
ad præſepe belluinũ. Edite, inquit, & bibite uſq; ad aurorã. quid po-
teſt dici immoderatius, aut magis pecuinũ, quàm ſtratos menſis ac-
cumbere à ſole occidente ad orientem? hæc nõ eſt ieiunij lex, ſed ſagi
næ magiſteriũ & officina. AL. Quid inter uos nõ fiunt ſimilia? CH.
Fiunt quidẽ plura quàm cõueniret. ſed nos hic non quærimus quid
noſtri faciant aut ueſtri, ſed quid legislator iuſſerit. nam quod noſtri
homines legi nõ obtemperãt, culpa eſt eorũ, non legis. quod uerò fa
citis uos, ex præſcripto legis facitis, ut culpa iam legis ſit, ſeu legisla-
toris potius, nõ ueſtra, niſi quod malæ ac impuræ legi paretis ſine ul
la mente. At ebrietatẽ uitat, uinũ detrahit ſuis. cuius cauſſam prodũt
quidã, quod ipſe aliquãdo uino madẽs ea deſignarit facinora, quorũ
poſtea per uitã uniuerſam pœnituerit. Sed addit more ſuo fabellã ſa-
nè quàm lepidã. Ait Abdias Iudæus: Quum in paradiſo uinum eſſe
deſcribas, quid operis ibi habet, ſi uinũ illicitũ eſt? Si autẽ licitũ, cur
in hoc ſeculo prohibes uinũ? reſpondit: Tam argute quæris, ut una
interrogatione geminã neceſſariò reſponſionẽ extorqueas. Vtrunq;
ergo exponã, & illic eſſe licitũ, & hic illicitũ. Erant enim angeli Dei
duo, Horroth & Maroth, miſſi olim à Deo de cœlis in terrã, guber-
nando & inſtruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occi-
derent,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A derent, aut iniuſte iudicarẽt, nec uinũ biberent. Multo itaq; tempore ſic habiti, quũ noti eſſent iudices uniuerſo orbe, uenit ad eos quadã die mulier præ cunctis fœminis omnimode pulcherrima, cauſam habens aduerſus maritũ. quæ ut cauſſæ ſuæ accõmodaret iudices, quadam die inuitauit eos ad prandiũ: quibus epulantibus, ipſa epulas & pocula uini apponit, aſtat miniſtrans, offert crebro, inſtat ut ſumãt. quid plura? Vicerunt blanditiæ mulieris. Inebriati poculis in hoſpitam formoſam incaluerũt, uicti accubitum petierunt. Spondet conditione, dũmodo alter uerbũ doceat per quod aſcendebant in cœlũ, alter uerbum per quod deſcendebãt. placet cõditio. quum ergo didiciſſet, eleuata eſt ſubitò, & aſcẽdit in cœlos. quod quũ uidiſſet Deus, explorata cauſa, poſuit eam Luciferum, ita pulcherrimã inter ſtellas, ut fuerat inter mulieres. Illis in iudiciũ euocatis, propoſuit eis Deus, ut eligerent inter pœnas ſeculi huius, & alterius. elegerunt hanc. Suſpenſi ſunt ergo per catenas ferreas, demiſſis capitibus in puteo Behil, uſq; in diem iudicij. Quid ergo Abdia, nónne ſufficiens uidetur cauſſa, cur in paradiſo licitũ ſit uinum, & hic illicitum? ait, Vera ſatis, & meritò. ſic ille. Quid primum aut potiſsimũ ex tam multis flagitijs ac inſanijs reprehendã? defeſſus ſum ſeriò refutãdis ijs, quę per ludicrũ dicta uideri poſſunt. quis enim non exiſtimet hæc fabellas eſſe
B ad trahendum tempus & riſum mouendum conficta? Angelos dicit regendo humano generi præfectos: & ut ſciatis illum rem certam & exploratã adferre, etiã addit nomina. quis unquam hæc ſcripſit, quis dixit, quando auditũ aut lectũ? res tanta quomodo potuit obliuionis tenebris tam diu obrui, & deleri nomina prætorũ generis humani: quum hominũ regum, imperatorũ, conſulum, prætorũ unius cuiuſpiam ciuitatis omniũ nomina memoriæ ſunt mandata? Iam uerò edunt angeli, & bibunt, & quidẽ re uenerea utuntur: agũt ergo hæc eadẽ in cœlis? Quod ſi illic nõ agunt, nec poſſunt agere, quæ cõditio mutauit eos, ut hic agerẽt quod eſſet cõtra illorũ habitũ naturalem? neſcio quid Mahumetes reſponderet, qui ait nullũ oblectamenti genus in cœlo defuturũ. Habẽt ergo & illi ſuas dapes, & ſua conuiuia, & ſuos concubitus, & alij ſunt uiri, alij fœminæ & uirgines: niſi forte ad noſtras fœminas ueniũt, & eam iniuriam faciũt uiris hominibus. Apage impiã obſcœnitatẽ, quam nec Mahumetes quidẽ poſuiſſet, quũ nihil omitteret, quodcunq; ſomniaſſet. Sed quid ſequitur? Capti ſunt uino, & exarſerũt: uinũ ergo prohibẽdũ. quid poteſt fingi acutius? etiã capti ſunt forma mulieris: uetãda igitur. Placet ne uſu omni interdicere eius rei, quæcunq; aliq̃ modo poteſt lædere? nihil relinquet: panis, lac, caſeus, carnes, fructus, aqua, omnia poſsũt nocere, & nocent ſumẽtibus modo ac tempore quo nõ expedit. Vinũ modicũ utile eſt, immodicũ lædit, ut panis, ut alia omnia. Quid maiora attulit

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

damna hominibus quàm aurum in cauſſa, & ferrũ in effectu: cur au A
rum expetis, & ferro uteris? Sed quid opus eſt in loco immorari adeò
noto omnibus? quis ignorat, non protinus rem aliquã damnari de-
bere ac tolli, quòd eius uſus poſſit eſſe noxius? rectus uſus demõſtran
dus eſt, nõ res auferẽda. Quòd ſi uino interdicis, quòd angeli inebria-
ti ſunt, cur non etiam mulieribus interdicis, & maiore de cauſſa, quia
propter mulierẽ id contigit? Sed Mahumetes mulieroſus erat, nõ ui-
noſus: & ipſi & Arabibus leuius fuiſſet à uino abſtinere, quàm à mu
lieribus. Et factum hoc quũ ante Moſen cõtigiſſe fingatur, cur nõ ue
tuit Moſes uinũ in lege, cur nõ CHRISTVS in Euangelio? Ebrie-
tatem utercp prohibuit, uinũ reliquit ad multa nõ ſolũ utile, ſed non-
nunquam etiã neceſſariũ. Quale autem illud, quòd certis prolatis uer
bis putat angelos inter cœlum & terrã ultro & citro cõmeare, quaſi
non ui naturæ ſuæ aſcendãt & deſcendãt, ſed carmine aliquo tanquã
incantatiuncula: & Deus tam inſcius eſt eorũ quæ geruntur in mun-
do, ut illi inopinanti obtulerit ſe in cœlo mulier derepente.

DE DIE IVDICII.

EX narrationibus praue & auditis & intellectis collegit
diem iudicij, quo nihil inculcat crebrius. facit hoc enim
ad incutiendam animis religionem. de hac audiamus fa-
bellam more ſolito. Ait Iudæus: Diem iudicij oro planè B
deſcribas. reſpõdit: De illo mandabit Deus angelo mortis, ut omnẽ
creaturã ſpiritũ habentẽ interimat, tam angelos omnes quàm omnes
diabolos, omnesq; homines, oues, piſces, belluas & pecora. ſic enim
ait in Alchoran: Omnia mortua præter Deũ. Poſt hæc uocabit an-
gelum mortis, dicẽs: O Adriel, eſt ne quid ſuperſtes ex omni creatura
mea? dicet, Nihil domine mi, præter me ſeruũ tuũ imbecillem. Tunc
dicet ei: Quoniã omnem creaturã meam occidiſti, abi hinc inter pa-
radiſum & infernum, & poſtremo occide te ipſum, & morere. Abi-
bit infelix, atq; in præſcripto interuallo proiectus humi alis ſuis inuo
lutus ſuffocabit ſeipſum cum tãto mugitu, quo & cœleſtes ſpiritus,
& terrena animalia ſi uiuerent exanimaret, ſtabitq; totus mundus ua-
cuus per quadraginta annos. Poſt hæc cœlum & terram pugno con
tinens dicet Deus, Vbi nũc reges, principes, & potẽtes ſeculi huius?
cuius eſt regnum, imperiũ, & rerum potentia? dicite, ſi ueridici eſtis.
& his uerbis ter repetitis, Seraphuelem ſuſcitabit, dicetq; ei: Accipe
tubam hanc, & deſcende in Hieruſalem, & clange. Tunc Seraphuel
accepta tuba, cuius longitudo itineris quingentorũ annorum, ſtans
in Hieruſalem inſufflabit tubam, & efflabit ex intus omnes animas iu
ſtas, quæ euolantes in omnem terrã, quæcq; ad corpora ſua ubicunq;
ſint diſpergentur, atq; ad primũ hunc ſonitũ omnia oſſa cõgregabun
tur. Tranſactis quadraginta annis iterũ ſonabit, ad quem ſonitum

oſſa

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ossa carnẽ assument. atq; inde post quadraginta annos, quũ tertiò so-
nuerit, omnes animæ suo corpore induentur. Sic facto, ignis ab occi
dente succensus omnes creaturas Hierosolymã agitabit. quò quum
omnes peruenerint, cessabit. hic ergo quũ per quadraginta annos in
sudore suo natauerint, expectantes iudiciũ, tot tandẽ miseriis affecti,
appellabũt Adam, dicẽtes: Pater Adã, ad quid nos genuisti huiusmo
di tormentis atq; miseriis? Ita ne pater filios sub incerto inter spem &
metum fluctuare pateris? Planè interpella Deũ, ut planè finiat de no-
bis, quicquid inter paradisum & infernum facturus est. respondebit
Adam: O filij, scitis quòd suadẽte diabolo Dei præcepto inobediẽs
fui. idcirco ite ad Noë. Conuersi ad Noë dicent: Intercede pro nobis
electe Dei pater Noë. respõdebit, Feci quod potui, saluaui uos in di-
luuio, hic mihi nihil supereſt officij, sed ite ad Abraam. Appellabunt
ergo Abraam, dicentes: Pater fidei & sanctitatis Abraam respice nos
miseros, & miserere. Quibus Abraã: Quid me petitis? Non recolitis,
quòd diu uagabundus idololatra incircũcisus errauerim? Non suffi
cio, sed appellate Mosen. Appellabunt Mosen, dicentes: Dilecte Dei
nuncie & propheta, famule Dei audi nos. respondebit, Quem appel
latis? Nónne uobis legem dedi, miraculis confirmaui, nec tamen cre
didistis? Si mihi credidissetis, facerẽ quod postulatis. sed ite ad Iesum
B Christum. Conuersi ad Christum dicent: Iesu Christe spiritus, uer-
bum & uirtus Dei, moueat te pietas tua, & intercede pro nobis. Tũc
dicet eis: Quod à me petitis, ipsi amisistis. Missus quidẽ uobis fui in
uirtute Dei & uerbo ueritatis, & aberrastis, & me plusquã ego prædi
cauerim uobis Deũ uestrũ fecistis. Hic itaq; beneficiũ meũ amisistis:
sed ite ad ultimum prophetarũ, hunc significans cum quo loqueris,
ô Abdia. Ad quem cõuersi dicẽt: O nũcie fidelis & amice Dei, quàm
male quidẽ peccauimus, & ideo quòd tibi nõ credidimus, exaudi nos
pie propheta, spes una superstes. nam post te non est, in quo sperabi-
mus, exaudi nos, potẽtia tibi à Deo collata. Aderit itaq; Gabriel, nec
impotentẽ sinet amicũ suum, procedẽt socij ante faciẽ Dei, dicetq; eis
Deus: Scio ad quid uenitis. Absit itaq;, ut fidelis nuncij mei uotũ in
aliquo cassem. Hic ergo ponte facto super infernũ aderit statera, qua
libratis uniuscuiusq; factis ambulabũt super pontẽ. Sancti ergo tran-
sibunt, damnati in infernũ decident. Attingamus breuiter nõnulla.
Mandabit Deus angelo mortis, ut omnẽ creaturã spiritũ habentem
interimat. quid opus est morte animarũ & angelorum, qui immorta
les sunt cõditi? Sed audierat Paulũ dicere, morituros omnes, idcirco
& angelos & ea quæ sunt à Deo cõdita immortalia morte una inuol-
uit. quemadmodũ quòd de tuba Paulus fecisset mentionẽ, tubã dedit
angelo immanem, qualem horreant facile imperiti, docti derideãt. &
facit angelũ mortis, ut habeat Deus suũ carnificem, quemadmodum
prætо-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

prætores noſtri. Quid opus eſt angelo mortis, quum nullus ſit angelus procreationis? & maiore de cauſſa deberet eſſe generationis, quàm interitus. Naturæ legibus naſcitur quicq̃, adoleſcit, ſeneſcit, interit, non admiſcetur angelorum miniſteriũ, niſi ſi quid à Deo fit priuatim extra naturæ curſum. & hoc de angelo mortis & Moſe, eſt narratiuncula aptiſsima ad terrendum puerulum aliquem proteruum. Moſes, inquit, quum ſolus per deſertũ uagaretur, forte ſepulchrum inuenit apertum & uacuum, recte ad quantitatem ſuam effoſſum, quod admirans cœpit ad propriam ſtaturam metiri. Interea angelus mortis uenit ad interficiendum Moſen. quem quum cognouiſſet Moſes, quæſiuit, Ad quid ueniſti? reſpondit, Miſſus ſum pro anima tua. cui Moſes, Quomodo ergo putas eam eripere? per os enim non poteris, quo locutus ſum cum Deo; neque per aures, quibus uocem Dei audiui: neque per oculos, quibus faciem Dei uidi: neque per manus: quibus donum Dei recepi, neque per pedes: quibus montem Sinai aſcendi. habes iuſtas cauſas, ob quas per membra illa non poſſet mors irrumpere. Sed ſi miſer Moſes odorem aliquem præſtantem & ex illis diuinis eſſet odoratus, nõ habuiſſet mors qua in illum penetraſſet. His ergo auditis, abiit angelus Domini, formaq̃ mutata, attulit pomum de paradiſo. quod quum olfaciendo porrigeret, recepit Moſes. quumq̃ naribus apponeret, arripuit eum angelus tanquam bubalum per nares, per quas tanquam emungens animã eius extorſit. ſic manſit corpus eius in ſepulchro nunquam reperto. Sed mirandum eſt odorem ſacri ſuffitus in ſacrificijs non illi eſſe opitulatum, nec odorem fumi reſilientis ab igne, in quo Dominus deſcenderat in Sina. Quòd ſi ille quibus partibus cum Deo eſſet uerſatus, mortem non poterat recipere, quomodo mortuus eſt Mahumetus, qui uidit, audiuit, allocutus eſt Dominũ, & quidem tetigit eum Dominus? qui tactus, non morbum debuit illi importare, ut uos dicitis, & cerebri debilitatem, quod eſt Deo indignum: ſed quod uita & ſalute omnium fas eſt credi, ſalutem atque immortalitatem. Sed ad iudicium reuertamur, & interitum rerum cunctarum. Et tanquam ingenti edito facinore inducit gloriantem Deum, Vbi ſunt reges & principes & potentes ſeculi huius? quaſi prius fuiſſent, & exuti corporibus adhuc in regno & principatu perſeuerent: aut quaſi nõ plus ſit illa omnia condere & cõſeruare, quàm interimere. quòd ſi tantum eſt facinus abolere, etiam ad angelum mortis aliqua pars gloriationis pertinebit, uelut miniſtrum tanti operis. Quid uero neceſſe erat Deo iactabunda illa exprobratione uti, quaſi ſit aliquis qui neſciat, id Deum poſſe facere quoties uelit? Sed nimirũ Mahumetes, quod ipſe in prælio feciſſet, exiſtimauit facturum Deum. & bellum ſemper ſomniabat, in quo pulchrũ & decorũ habetur interfeciſſe quàm plurimos.

A rimos. Quàm uerò egregia ratio reparandi animas, & deo digna, exſufflari eas ab angelo tanquã plumas per tubam? Quí nam uero ſunt iſti qui expetunt iam tandem diem iudicij? nõ uidentur eſſe boni, ſed mali. nam ita reſpondetur eis à Moſe & Chriſto tanquam malis, & qui adduci ad credendum nequiuerũt. quomodo ergo rigorem ſententiæ iſti expetent, quibus ſatius eſſet in ſuo ſudore natare? Sed Moſes & CHRISTVS non exaudirentur pro incredulis, exauditus eſt Mahumetes tanquam uir melior, quem imparẽ Moſi & CHRISTO bonitate & coniunctione cum Deo neque uos negatis. Cæterum cur Moſes & Chriſtus denegant ſuam operam? utrum propter ſuam indignitatem, an propter duriciem cordiũ aliorum? AL. Propter hanc ipſam duriciem. CH. Quid? etiam Mahumeti defuerunt, qui fidem non haberent. quòd ſi incredulitas & prauitas aliorum Moſen & Chriſtum quaſi confringebant, ne Deum interpellarent, quid cauſſæ quin etiam Mahumetem? Sed nimirum non apud Deum uolebat eſſe Mahumetes fauorabilior quàm CHRISTVS, ſed apud ſuos exercitus quàm Heraclius. Surgent omnes in ſtatura Adæ, in forma Ieſu Chriſti, inquit. Audierat Paulum dicere de plenitudine ætatis CHRISTI, addidit ipſe de ſuo ſimilitudinem Adæ. Sed quomodo iſtuc? nam ipſe narrat diſcipulos rogaſſe
B Chriſtum, ut narraret ſibi de arca. etenim ait: Nam Ieſus Chriſtus dum rogaretur à diſcipulis, ut modum arcæ Noë habitumq; ſuperſtitis in ea generis humani exponeret, rogantes audiens, formulam ex luto inter manus ſuas confectam proiecit humi, & ait: Surge in nomine patris mei, & ſurrexit homo canus. Cui Chriſtus: Tu quis es? reſpondit, Ego ſum Iaphet filius Noë. cui Ieſus: Itá ne canus mortuus es? reſpondit, Nequaquã. ſed in ipſa hora putans me ad diem iudicij ſurgere, metu canus effectus ſum. Si ille metu falſo incanuit, quid alij facient uero? Dabitur liber cuique de ſuis actis, & iudicium durabit quinq; millibus annorum. Si ea examinatio cuiuſq; criminum debet fieri illic, quæ in noſtris foris, non eſt mirum durare iudicium non dico quinque, ſed quingentis millibus annorum. At quomodo placat iram iudicis? Tunc, inquit, Mahumetes dicet Deo domino: omnes iſti recta facie librum hunc accipere properarunt. quaſi uero neſciat, aut oblitus ſit Deus qui ſint iuſti, admonetur à Mahumete tanquam aſſeſſore. Sed captat gratiam ſuo libro, tanquam clipeo fortiſsimo aduerſus iratum Deum. Poſtremo, inquit, mutabitur mors in arietem, adducetuŕq; inter paradiſum & infernũ. quid hoc puerilius? & quòd populus paradiſi metu mortis optabit morti interitum: quaſi uero de ſua immortalitate illi non eſſent certi iam, & ſecuri.

DE

DE BEATITVDINE.

EAm beatitudinem posuit, quæ magis porco quàm homini cõuenit. Paradisi, inquit, solum aureum smaragdis & hyacinthis crebro interpositis est distinctũ, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia quidem lac, alia mel album, alia uinum purissimum fundunt. Nescio qua naturæ parte statuat paradisum. nam hæc de cœlo dicta absurdissima sunt. dies, inquit, eius erit mille annorũ, annus quadraginta millium annorum, quæ proportio inter diem & annum tam docta, & ex astronomorum regulis desumpta, ut non amplius quàm quadragies maior sit annus die. Sed quæ potest in cœlis esse nox, ubi semper splendeat sol, nec se unquã illinc aufert uel recondit? dies autem si solis est præsentia, semper est in cœlo dies: sin conuersio cœli naturalis, horis quatuor & uiginti conficitur. Addit: Vestientur illic omni colore, præterquam nigro. primus missus in mensa erit iecur piscis albisbusi: credo quòd palato Mahumetis erat gratissimus. sed non est omnibus idem palatum, nec idem sapor. quid illis fiet qui à pisce omni abhorrent? Quid uerò opus est alimento ijs, qui sunt immortales? quid re uenerea ijs qui non progignunt? & uoluptates illæ gustus tactusq; in uicio sunt, nempe intemperantiæ, nisi ad necessitatem referantur propagandæ uel uitæ uel sobolis, eamq; ob rem inditæ sunt illæ nobis à natura, ita ut delectationes gustus tactusq; non sint actionibus sensuum illorum finis, sed contrà potius actiones sunt delectationum metæ, & quasi scopi. non enim ut oblectemur, gustum & tactum fabricata est natura in animante, sed delectationem ingenuit, ut uelit ea agere, quibus ipsum se sustentet, & simile progeneret. Quanto acutius Epicurus? qui quũ beatitudinem in delectationem posuisset corporis, animam fecit mortalem. uidit enim eiusmodi uoluptates locum non habere in immortalitate. Sed nimirum ista placebant crassis illis militibus, & talia post mortem optabant, & homines stultissimi quænam aliæ possent esse delectationes non assequebantur. Quid porrò? nullusne erit edendi & bibendi & amplexandi fœminas finis aut modus? nunquam erunt saturi, semper noui & appetentes accumbent? an erunt saturi, & fastidient aliquando, & erunt crudi, & languebunt? Quomodo autẽ concoquent & excernent? ubi erunt foricæ, ubi feces? Mahumetes medicus solers prospexit huic labori: Per sudorem, inquit, emittẽtur excrementa. quantum illic sudabitur: & periculum est ne quis à sudore algeat, si se denudarit. Iam uerò si uiris erit beatitudo ex multitudine uirgunculorum, quæ erit fœminis? nisi fortè fœminæ quæ Alcorano paruerint, non sint futuræ beatæ. Quòd si ista sunt beatitudinis cœlestis, cur prohibentur in hac uita? quin mores æui huius, quantũ præstari

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A ſtari poteſt, ad illos immortalitatis accommodamus? quid poteſt di
ci melius aut præſtabilius, quàm cœleſtem uitam exprimere, & per
ſimilitudinem illius ad eam peruenire? atqui tu ipſe ea perhibes in uí-
ta hac tanquam flagitioſa, quorum maximam copiam eſſe in altera
uita doces. Ergo Chriſtus, & Diua uirgo, & prophetæ, & ſancti o-
mnes qui ſobrij, moderati, caſti fuerunt in hac uitæ huius utilitate at-
que imperfectione, in illa cœleſti perfectione erunt ebrij, & libidino-
ſi, & intemperantes, alioqui non futuri beati. & qui hic uixerunt in-
nixi mente, illic erit eis à mente deſcendendum ad corpus, & à qua-
licunq; hominis perfectione tranſibunt ad imperfectionem. At dicit,
nullum oblectamenti genus illic defuturum. Quid ergo, etiam iacu-
labuntur multi, & ludent aleam, & erunt illic balnea & funambuli
& petauriſtæ? nam his multi delectantur. Muſicæ autem eſt oblitus,
cuius non eſt delectatio poſtrema. ſed fortaſſis ipſe, & Arabes, homi
nes militares & craſſi, non capiebãtur muſica: ut rex ille Scytharum,
qui hinnitum equi malle ſe audire dixit, quàm citharœdum Philippi
regis. Quid, quòd etiam illic erunt textores? nam ueſtientur panno.
& infectores: nam omni colore præterquam nigro. quid, omnes ne
laneo, an etiam ſerico & byſſino? & alij alijs inuidebunt uel colo-
rem, uel texturam, uel materiam. quid poteſt dici anilius? Indumen-
B tum repertum eſt aduerſus iniuriam cœli æſtus aut rigoris, uel ad ue
landa ea quæ patefacta pudorem incutiunt. illic nullus erit pudor,
nec rigor aut feruor. Quid opus erit in illa beatitudine indumentis,
quæ terræ ſunt, non cœli: & infirmitatis noſtræ, non illius perfectio-
nis? uidelicet nec Adam & Eua antequam peccaſſent induti erant,
ſed peccatum quod pudorem & debilitatem atque infirmitatem at-
tulit, & omnifariam miſeriam, uelamenta dedit corporibus. & ho-
mo conſultiſſimus naturæ rerum in cœlis dicit, dies futuros mille an-
norum, & annos quadraginta millium annorum: quaſi uerò illic ſit
nox. quòd ſi dies eſt una cœli conuerſio, annus autem curſus ſolis,
nec maior nec minor erit dies aut annus in cœlo, quàm in terra. qua-
dragecupla ſolum proportione maiorem facit annum quàm diem.
Quid autem hic curat quid loquatur? eodem loci erant illis quattuor
quo quadraginta. At quaſi homo totus eſſet corpus ſine mente, ni-
hil reliquit menti, in qua una ſunt præcipuæ delectationes in homine
dignæ, ſolidæ, puræ, perpetuæ. Nullum genus oblectamenti aberit.
ita planè, ſi ad mentem refers uoluptates. eæ ſunt enim in mente de-
lectationes, quæ inſtar ſint omnium quæcunque uel expeti uel cogi-
tari poſsint. Et ueſtri ſapientes, Auerrois atq; Auicenna, confeſſi ſunt
meliorem ac ueriorem beatitudinẽ tradi ab Ariſtotele gentili, quàm
à ueſtro legumlatore: nempe mentis actionem circa res maximas &
pulcherrimas. Nam in eo quod eſt in homine optimum, par eſt ſta-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

tui illud quo nihil eſt homini melius, nempe fœlicitatem: nō in parte A
fœda & brutali, & qua homo nihil differt à bellua. AL. At Chriſtus
etiam de ſempiterna fœlicitate uerba faciēs, de corporis oblectamen-
tis loquitur. CH. Primum nunquam de rebus uenereis, quas ſem-
per in uicio ponit, præter coniugales, quæ uitæ huic ſeruiunt. de
quibus dicit, quod in cœlo homines non contrahent matrimonia,
ſed abolita lege ſexuum erunt ſicut angeli Dei. Ciborū autem abſti-
nentiam & ſobrietatē omnem quum ipſe præſtitit ſeueriſsime, tum
diſcipulis ſuis indixit. De mensa uero regni cœleſtis meminit inter-
dum, ex recepta apud Iudæos conſuetudine, qui per eſum illum ſpi-
ritales ac ſempiternas delicias ſignificabant. Ipſe tamen loqui ſe figu
ratè, ſæpe eſt teſtatus: & illo potiſsimum loco, Multa habeo quæ uo
bis dicam, ſed eorum nō eſtis in præſentia capaces, ſpiritus autem pa-
racletus dōcebit uos omnia. ita poſt receptum ab apoſtolis ſpiritum
ſanctum, omnia fuerūt explicatiora. tunc intellectum eſt, per cibum
in uerbis Domini intelligi eum fructum, quem quiſque ex operibus
ſuis colligit, ad quem nos ipſe hortatur: Operamini cibum qui non
perit: &, Ego alium cibum habeo edere, quem uos ignoratis. Veſter
autem Mahumetes ſine translationibus, ſine figuris, ſimpliciter &
naturaliter refert omnia ſe ita habere, tanquam qui rei hiſtoriam con
texit. Nec mirum eſt eum talem finxiſſe beatitudinem, qui cœlum fa- B
cit ut aulam magni alicuius principis, in quo omnia gerantur more
humanæ conditionis. Dicit dæmones olim ſolitos cœlum conſcen-
dere, exploratum quid ageretur in conſilio Dei. Deum uerò quum
aliquoties patefacta ſentiret hoſtibus ſua arcana, iratum deprehen-
diſſe fraudem. tunc appoſuiſſe cuſtodes & ianitores diligentes, qui
excubarent, ne quis dæmon poſſet in poſterum fallere. & creaſſe ſtel
lam lucidiſsimam, quæ exploratores dæmones patefacit & perſequi-
tur. Quid fingi craſsius potuit, & minus Deo conueniens? quaſi fal-
li poſſit Deus ratione ulla, aut ignoret quid angeli & homines cogi-
tent, non ſolum agant? aut ianitoribus ille indigeat, aut dæmones in
cœlum conſcendant poſt caſum: aut Deus ita de rebus agendis con
ſultet, ut qua de re deliberet, aut quid ſtatuerit, cognoſci poſsit. Sed
illud adriſum mouendum perfeſtiuum, reputare, quemadmodū inſi
diatores dæmones cœlum clanculum aſcendant, ſuſpenſo ueſtigio
ingrediātur, quomodo fallant cuſtodes: alia ex parte Deum iratum,
& dubitantem, & quærentem intra ſe, num quos habeat in conſilio
parum fidos. Aliam quoq; narrat fabellam more ſuo. Ait quippe Iu
dæus: Vbi eſt quem Deus euocabit poſt diem iudicij? reſpondit, In
medio inferni eſt uallis, in ualle gurges, in gurgite puteus, in puteo
arca, in arca uinctus catenis, adſtrictus compede ſuo, qui ſtans per
mille annos inceſſanter Dei miſericordiam appellabit. ait, Quid er-
go

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A gò faciet ei Deus? respondit, Post mille annos faciet eum sibi adduci, dicetq; ei: Quid tibi uis miser, qui aures meas inquietare non finis? quæ te fiducia ducit? quo merito speras? Respondebit gemens: Domine Deus meus, ego non habeo præter te, qui misereatur mei. Tu satis habes præter me ubi uindices iram tuam. Miserere mei domine, miserere mei. Sed Deus iubebit eum reddi inferno. Abducetur ergo, nec adhuc misericordiam Dei inuocare cessabit. Misertus tandem Deus, eripi eum præcipiet. Quumq; pice nigrior infernalis eum tingat color, interrogabunt angeli qualiter paradisi incolis misceri possit. Tunc lauari eum præcipiet Deus in fonte aëreo, fietq; albus totus præter maculã in fronte. Mũdatus ergo incedet per paradisum, in publico conspectu omnibus notabilis. Hic ergo assignabunt eum inuicem omnes uidentes, ereptumq; inferno quasi improperando hinc inde murmurabunt. Ille uerecundans in tantum pudore uincetur, quousq; dicat, mallem reddi inferno, quàm huiusmodi probra longius ferre. Dicet itaq; Deus angelis, ut iterum illum quinquies lauent in fonte eodẽ. quo facto, tolletur macula, reddeturq; paradiso, & cessabit opprobriũ. Vides hic sanctos illos spiritus factos à Mahumete tuo irrisores & inuidos & superbos, quales nec boni uiri sunt inter nos, & quod flagitiosius est, damnantes consilium & uoluntatem & misericordiam Dei ac domini sui. Iam quid opus erat fonte
B ad eum abluendũ? aut ubi est is fons in cœlo? quàm uero apte rogat: Mortuus ego nõ habeo præter te, qui misereatur mei. tu satis habes præter me, ubi uindices iram tuã. quasi in hoc sit intentus Deus, tanquam sæuus latro, aut tyrannus carnifex, ut iram suam expleat ultionibus. Sed si hæc ceperimus expendere, nullum exitum inueniet oratio. plenus est istis Alchoranus.

DE ALCHORANO.

DE quo loquar nunc paucis, postquã ostendi qualia contineret. Hic est uester Alchoranus, cuius uel caput unum negat Mahumetes posse ab hominum uniuersorum & dæmonum ingenio confici, etiam si cuncti pariter conspirarent, & prouocat omnes Dei uerbis, ut id faciãt. Sed quis nam erit iudex? tuus ensis. Tametsi non dubito quin uerum sit quod dicit. Nemo enim adeò insulsum falsum & sibi repugnantem librũ conscriberet. Planè non est humanæ sapientiæ talem librũ componere, sed stultitiæ & impudentiæ. AL. Atqui dicit, Adferte librum meliorem isto, & beneuole sequar. CH. Quis erit iudex? ipse uult se esse iudicẽ, & reum, & actorẽ. Si homines non admittitis, saltem sit ratio naturalis iudex, & effectum est. non adferemus Euangelium, nec eo dedecore illud afficiemus, sed minimum cuiuslibet gentilis philosophi opusculũ. Pergit porrò, & quidẽ ut solet uerbis Dei, Si librum

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

hunc ſuper montem aliquem miſiſſemus, uidiſſes eum flecti præ de- A
uotione. Atqui hoc nec de Euãgelio, nec de Vetere inſtrumẽto, aut Pſalmis eſt unquam dictum. Cur uero id nõ faciebat? ingentem ſibi paraſſet authoritatem. & addit: Si mendacium unum in eo inueniretur, aperte oſtendi non eſſe à Deo. Atqui nos quàm multa eſſe in eo oſtendimus: quot repugnãtes locos? nimirum mendacem oportet eſſe memorem. Sed audi egregiam clauſulam: ſi hic liber à Deo non eſſet, quàm multas contrarietates contineret? quaſi uero ſcribi liber ſine contrarietatibus non poſsit, niſi à Deo ſit miſſus. Ingenij eſt, diligentiæ, attentionis, ſolertiæ, ſibi non contrauenire. Nec fuerunt adeò fatui omnes ueſtri Alfaquini, ut non intelligerent eſſe falſa multa & pugnãtia, idq; cõfeſsi ſunt. Et Mahumete mortuo, Agareni à ſecta deſciuerũt, tanquam friuola. retenti ſunt tamen armis ſucceſſorum: qui facere ad ſtabiliendam potentiam ſuam ſunt rati, ſi eum principatum populi crederent inſtitutum fuiſſe à nuncio Dei omnipotentis. Quid, quòd Alcoranum correctum eſt, & mutata in eo multa à ſequentibus? Liber enim ille cœptus eſt à Sergio monacho, continuatus à Iudæis, poſtea ab ipſis eiſdem Iudæis mutatus ſub Hali filio Abitalib. ita plenus eſt fabularum ſimilium Thalmudicis: &. inducitur diſputans Iudæus cum Mahumete, omnia concedens, etiã ſtultiſſima, de Deo, de angelis, de rerum natura, & ad poſtremum B
quòd IESVS Mariæ filius ſit Meſſias. quod etiam ſi eſt maxime uerum, non fuit tamen à Iudæo admittendum. alioqui quid cauſſæ erat, quin Iudæus ille efficeretur continuò Chriſtianus, ſi agnoſceret IESVM eſſe Meſſiam à lege & uatibus promiſſum? At uero, ſi mutata eſſe in Alcorano multa confitemini, ubi eſt liber ueritatis, miſſus à Deo ad ſalutem hominum?

QVOD HOMINES POSSVNT IN quaque lege ſeruari.

SEd ut ſuos in opinione ſua confirmaret, deuitaret autem moleſtias diſputationum, & quæſtionum ab alienis, ait unumquemq; poſſe in lege ſua ſeruari, præterquam ſi ab Alcorano deſciſcat ad aliã legem. Sciendum eſſe illud, inquit, quòd in uniuerſum omnis rècte uiuẽs, ſiue Iudæus, ſiue Chriſtianus, ſeu lege ſua relicta in aliã tranſiẽs, indubiè diuinã charitatem aſſequitur. & ut Chriſtianis ſacerdotibus utatur ſibi facilioribus, dicit, Chriſtianorum ſacerdotes ac præſules non indignantes aut arrogantes, quum uerbum audiunt poſitũ ſuper prophetas, ueritatemq; cognoſcunt, lachrymantur, & dicunt, ô Deus nos cum illis bonis hominibus credentes te nos illis aſſociaturos ſumme ſperamus. hoc autẽ uerbo paradiſum merẽtur. ſic ille. Si Chriſtiani ſcirent uerbum Domini factum ſuper Mahumetem, quæ cauſſa eſſet indignationis? num

A num in Deum ſtomacharentur, & illius iudicium ac uoluntatem reprehenderent? Indignãtur autem, quia Mahumetes id fingit, & mendacia ſpargit ſub Dei titulo. Iam uerò ſi Alcoranum eſt ſola ueritas, ſi ueritatem cognoſcãt, non Chriſtiani erunt, ſed Agareni. Quid uero eſt illud, Nos cum illis bonis hominibus credentes? ſi credunt id quod uos, an non Mahumetici ſunt ut uos? non ergo beneficio ſuæ legis ingrediuntur paradiſum, ſed ueſtræ. Quid, quòd dicitis alias omnes leges eſſe deprauatas, uos ſolos habere legem puram & integram? Quomodo autem poteſt quiſquam ſeruari, niſi in uero Dei cultu? uerus autem Dei cultus quomodo eſſe poteſt, niſi in ueritate, ut ita de Deo & rebus diuinis ſentias, quemadmodum res habet? Si enim alium ego eſſe Deum exiſtimo, quàm ut eſt, quomodo potero eum rite colere? atqui nos & uos contraria de Deo ſentimus. non poteſt ergo utrunq; eſſe uerum. quod ſi alterutri uerſamur in mendacio de Deo, quomodo rite & uere eum colemus? Iam nos & uos quantum à gentilium ſententia, ritu, ſacrificijs diſtamus? quomodo poſſumus omnes bene colere numen, quod nos unum credimus, illi multa? Quod ſi omnes naturaliter ſeruamur, qui ſunt iſti, qui in iudicio extremo condemnabuntur? quid opus fuit legibus, inſtitutis, ſacrificijs? Quid Moſe, quid Chriſto, quid Mahumete & Alcorano? Nam

B ſi id nõ eſt aliquid certi & ueri & explorati, eſſe oportet in diuino cultu, cuius beneficio ad immortalitatẽ reuolemus. Sed hæc eò tendunt omnia, ut nec Iudæus aut Chriſtianus negocium faceſſat Agareno: nec Agarenus de meliore pietate ſollicitus ſit, ſecurus de ſua, & alij homines uelut cõmuni bono applaudant. Tametſi in hoc eadem eſt quæ in alijs inconſtãtia, ſeu uerius diſſenſio. nam alijs locis ait, uiros legibus imbutos & fide non poſſe ad perfectionem peruenire, niſi teſtamenti & Euangelij & Alcorani præceptis obtemperẽt: tum filios Iſraëlis ob duriciem animi repulſos à Dei beneuolentia, ſicuti teſtificatus eſt Deus per linguam Dauidis regis, & Chriſti Mariæ filij. quaſi uero de Iudæorum repulſa non plura Eſaias & Hieremias dixerint, quàm Chriſtus & Dauid. Sed quàm iſta ſint conformia ſuperioribus, ipſe iudicato.

MVLTI AGARENI.

HÆccine potuerũt capere ac detinere tantam portionem generis humani, & quidem poſt oſtenſum lumen? profecto oportet fuiſſe ultionem ſcelerũ, quòd homines reliquerint ſuæ ſententiæ, quemadmodũ in gentilitate, ſicut Paulus inquit: qui in priſcis temporibus paſſus eſt gentes ingredi uias ſuas. Quid aliud quàm exclamemus cum eodem Paulo, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & uiæ illius nõ inueſtigabiles. AL. Atqui uides

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ſectæ noſtræ incrementa admirabilia, ut appareat eam diuina ope A
eſſe auctam. CH. Multitudo non arguit bonitatem, plures fuerunt olim gentiles, abſurdiora quandoq; genus humanum uniuerſum credidit. & in inſulis iſtis nouis, quas ab Hiſpanis quotidie inueniri audis: & quod magis admireris, decem tribus Iſraëlis poſt receptam à Deo legem, & cognitionem unius Dei, ad quam alioqui ſatis propendet ingenium humanum, odio regis Iudaici ad cultū dæmonum & rerum inſaniſsimarum tranſijt, uocante rege Roboam, & multis pòſt annis plurimi Iudæorū coacti armis Antiochi à patria lege defecerunt. Inter ipſos gentiles, inter Chriſtianos, inter uos Agarenos, quanto ſunt boni quàm mali pauciores? Merito quidā è gentilibus ſapiens dixit, nunquā tam bene agi cum rebus humanis, ut meliora pluribus placeāt. Et in ueſtra ſecta alij tenentur errore quodā tradito per manus à maioribus, & ignorantia meliorum: alij metu, alij cupi ditate opum, alij illectamētis uoluptatum. Sunt enim omnia quæ ille præcipit eiuſmodi, ut homines nec pœnis legum poſſint ab eis auerti ac coërceri, ut mirandū non ſit craſſos illos & rudes ad id ſe quod ſuadet libido adiunxiſſe. Et quemadmodum imperium ui atq; armis retinetur, ita etiam ſecta. quod præuidens ueſter legislator dixiſſe fertur, tam diu legem ſuam duraturam, quàm diu uictoriam ſuorum. ſcilicet conſcius erat ſibi, non in recti perſuaſione illam eſſe ſitam, ſed in B
uiolentia. Idcirco qualem ferret legem perpendens, quatuor illam uallis ſepiuit, ne aditus patêret ad eam ſubuertendam. Primum, quod iubet eos interfici qui Alcorano contradicerent. Alterum, quòd uetat, cum hominibus diuerſæ ſectæ diſputatione congredi. Tertium, ne credant cuiquam niſi Agareno. Quartū, ut ſegregent ſe prorſum ab alijs, & dicāt, Mihi lex mea, tibi tua. uos ab eo quod ipſe operor eſtis liberi, ego inuicem ab eo quod uos operamini.

Quibus munimentis tuta erit cuiuslibet
ſcurræ, aut lenonis, aut tyranni inſtitutio.

LIBRI QVARTI FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A

DE VERITATE FIDEI CHRISTIANAE
Liber Quintus, qui est de præstantia doctrinæ CHRISTIANAE.

MVLTI, quum genus hominum, tot dissectum opinionibus sententijsq; de religione contemplantur, attoniti ac dubij exclamant, quidnam horum est uerum, quid sequendum? Sunt qui in discordia contraria sentientium coarctati, quasiq; in magnas adducti difficultates, dum non ferunt pondus aliquod cogitationis & considerationis, ut cognoscant quid in quaque insit opinione ueri, damnant omnia, nullum ritum colendi numinis uerum esse, & pietatem ipsam fictum esse nomen pronunciant absque re ulla, & eos qui rationem aliquam pietatis tradiderunt hominibus, uafros fuisse homines atque impostores, ut Mosen, IESVM, & Mahumetem. Mosen fucum fecisse filijs Israëlis, CHRISTVM nobis, Mahumetem Arabibus. nec populos regi posse, & quò uelis adduci, nisi specie quadam religionis: cuius rei plurima sunt exempla, uelut Minois, Lycurgi, Sertorij, Africani maioris: eamq; ad rem utilem esse formam
B religionis aliquam. ad quod dictum non ratione impelluntur ulla, sed rabie quadam & odio aduersus cultum omnem diuinitatis. De Mahumete paulo pòst. Certe Moses non tam per desertum continuit populum illum contumacem religionis obtentu, quam illi toties spernebant, quàm ui & admirabilitate prodigiorum. Quod si Moses ac IESVS CHRISTVS impostores fuerunt, omnes ergo quotquot ad religionis rationem aliquam homines sunt adhortati, eodem concludentur uicio: quoniam religio nihil est, nec Deus curat res humanas. Itaque philosophi omnes deceptores, tum & ij quoque qui uirtutem docent, animosq; formant ad rectum & ad humanitatem. quippe amota pietate, & quod ad eam sequitur Dei prouidentia, quæ potest uirtus post rectum superesse? imò nec animus ipse est aliquid: & si quid habemus ingenij, id totum consumendum est in conquirendis corpori utilitatibus & uoluptatibus. Legum latores igitur, parentes, educatores, magistri, non impostores modò, sed sæui ac crudeles, qui libidines animi coërcent, & unumquemq; ita formant finguntq;, ut publico bono magis seruiat, quàm proprio. Sed quid homines ad æstimationem reuocamus? Deus ipse primus deceptor & maximus, qui religionis cupiditatem respectumq; humanis mentibus indidit. Sed istis ut religio & mens nihil sunt, ita nescio an aliquod sit numen.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

Qui nam igitur reſtant uere ſapientes, laude omni digni, quibuſq; humanum genus nunquam ſit ſoluendo, duces ad omne bonum? Apicius uidelicet, qui de cupedijs ſcripſit: Ouidius, qui amatoria: M. Ambiuius, & Menas Licinius, tum C. Mutius, quibus ſtudium fuit, ut inquit Columella, piſtoris & coqui, nec minus cellarij diligentiam ſuis præceptis inſtruere. Adde his mimos, ſcurras, ſeruos atque adminiſtros cupiditatum corporis. hoc boues dicerent & ſues, & iſti qui ſe non alio ducũt loco quàm boum & ſuum. At Mahumetes obtentu religionis Arabas ſuos fefellit. quid tum? An quia uir malus bonum eſt aliqua in re æmulatus, imitatio protinus mali uiri bonum uirum malum reddet? Pharmacis utitur bonus medicus ad ſalutem ægri, eiſdem utitur malus ad perniciem, num ea res uicio uertetur bono medico? citiùs tu Mahumetem bonum feceris, quia in re aliqua bonum Chriſtum effinxit, & ſi diſſimillime, quàm CHRISTVM malum, quia illum Mahumetes malus uoluit imitari. Nõ æmulatur ueritas mendacium, aut uicium probitas, ſed contrà potius uicium & mendacium probitatem & ueritatem: non filium pater, ſed è conuerſo. prior eſt enim filio pater, & falſitate ueritas, & probitas uicio. Nec dicimus, ueritas mentitur fallaciam, ſed fallacia ueritatem. quod ſit in uniuerſum dictum de omni bonorum ac malorum ſimilitudine. B Nam quod aiunt, non aliter gubernari populos & gentes religionis ſpecie, quàm equos freno & calcaribus, eumq; in uſum conducibilem eſſe religionem: hoc uero religionis uim & naturã non tollit, ſed confirmat. oſtendit enim, adeò eſſe religionis reſpectum humanis pectoribus inſitum, ut uel ſola religionis ſpecie homines ducantur, ſicut facie uirtutis, & arte prudentiæ. Quòd ſi quis dicat, ſine prudentia regi cœtus hominum & contineri non poſſe, quid conſequitur? an ideo prudentiam eſſe omnino nihil? quis ſic colligat? imò potius, prudentiã eſſe magnam ingenij humani uim, lucem, facultatem. Itaque naturalis eſt homini pietas: ſed humana ignorantia, ut rectæ prudentiæ alijſq; artibus aliquid admiſcet praui, quo uiciantur, ita & religioni, quo illa in ſuperſtitionem ſæpe degenerat. Sed pergit impius quærere, & putat ſe urgere grauiter: Iudæi aſſeuerant ritus illos ſuos eſſe à Deo: Agareni, maior pars humani generis, ſuos præferunt: uos Chriſtiani in ueſtra ſola pietate ſalutem eſſe ſitam: alij alia iactant. quod tandem iſtorum eſt uerum? cui accedam? Si mens ueſtra ſuſtinere poſſet exiguum cogitationis ac reputationis laborem, non fieret uobis quæſtio hæc adeò difficilis. Quid ageretis, ſi inter accuſatorem & reum ſederetis iudices? an ſuſpenſam teneret ſententiam ueſtram, quòd actor

A actor affirmaret, negaret reus? & tanquam in anguſtias redacti exclamaretis, hic ait factum, hic negat factum, quid tenebo? quò me uertam? pro quo pronunciabo? Demens audi, conſidera, confer, perpende rationes utriuſque, tum inuenies uerum facile, & recte iudicandi facultatem. Ad eundem modum in diſſenſione ſententiarum de pietate, uide quas tandem rationes pro ſe adferant Iudæi, quas Agareni, quas Chriſtiani: & ſi iudicium uolueris adhibere, non erit operoſum profectò, quid ueriſimillimum ſit inuenire. Nam huic parti facile nos ſuperioribus libris ſatisfeciſſe confidimus.

EPILOGVS SVPERIORVM.

ET ſi libris ſuperioribus quattuor ſatis aduerſus peregrinas doctrinas eſt à nobis diſputatum, illarumq; ſententiæ atque opiniones cognitatæ: poſita autem eſt noſtra, & conſtabilita tamen, uolumine hoc operis huius poſtremo: quædam ex ante dictis ueluti epilogo quodam in memoriam reducemus Lectori, adiectis nonnullis quæ pertinere uidebuntur ad rem propoſitam. Itaque conſiderare conuenit ante alia omnia, qualis ſit Dei natura & uirtus. Eſſe illum qui præſit
B mundo optimum, maximum, æternum, infinitum, beatiſsimum, ita eſt humanis animis inſitum atque informatum, ut non à magiſtro ullo & doctrina acceperit, ſed id ſecum eduxerit ex matris utero, inſculptum à natura ipſa in corde uniuſcuiuſq;. Secundum hoc conſiderandum eſt, qui nos ſimus: hoc eſt, quæ res tandem ſit homo ipſe, conſtans ex corpore & animo. potiorem illius partem eſſe animum, ideoq; ad huius cultum & curam præcipuas eius cogitationes debere referri. Animum autem immortalem eſſe, diuinæ beatitudinis capacem, ad quam conſequendam omnes neruos uiresq; debet intendere. Aſſequi autem eam non poteſt, niſi cum Deo ita iungatur, ut quodam modo fiat Deus. Coniunctionem hanc nullum glutinum poteſt præſtare, niſi ſolus Dei amor. Quòd ſi religio uera ad coniunctionem cum Deo debet tota ſpectare, ut homo per eam uelut Deus quidam fiat, & beatitate diuina fruatur æuo ſempiterno: fieri non poteſt aliter, quin religio uera uniuerſa, qua rectà qua obliquè, ad Dei amorem pertineat. Nec quenquam poſſe uiâ hanc religionis tradere, hoc eſt colendi numinis, & ſe illi applicandi & coniungendi, niſi is qui probe & hominem norit & Deum, & ſciat quo nodo poſsint connecti, qualis eſt ſolus Deus: nec quenquam poſſe æterna illa bona polliceri homini, qui ſit locuples ſatisdator, niſi Deum. Idcirco Deum ipſum amo-

reno-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

re noſtri adductum ueniſſe ad nos, ut eſſet tanti boni magiſter: & A
legem amoris tulit charitatem reſonantem, charitatem ſpirantem, charitate accenſam & inflammatam. & quo uerius & meliore fide amaremus Deum, oſtendit CHRISTVS ſe & patrem ſuum mitiſsimos ac leniſsimos, non potentes, non ultores, ut in lege Moſis: non uult terreri nos, quia ſcit quanta animorum peſtis ſit odium Dei, ut in dæmonibus & damnatis. At uero quia tantum amorem nullus habet mortalium, qui ad coniunctionem cum Deo ſit ſatis, CHRISTVS miſeratus hominum genus uenit, ut amorem illum ſuppleret in ijs, qui in ipſo uere confiderent. Finis autem amoris huius tanti non eſt temporarium aliquod in uitæ huius celeritate præmium, ſed ſummum in cœlis, atque immortale. Hæc eſt pietatis noſtræ ſumma.

DE RELIQVIS DOCTRINIS.

RElíquæ autem doctrinæ qualem faciunt Deum? Tranſeo illos, qui nullū ponunt, ut quos Græci uocant ἀθέους: tum & illos qui talem faciunt, ut præſtitiſſet in totum tollere, uelut Epicuræos. Plinius poſt multas de diſs ca uillationes, ad extremum ita concludit: Deus eſt, mortalem mortalem iuuare. Miſer Plini, qua tandem re poteſt mortalis mortali prodeſſe, ut meritò ſit illi pro Deo? poteſt dare ingenium, uirtutem, ſanitatem, uires, ea denique quæ ſunt potiſsimum expetenda? Quid aliud poteſt dare, quàm pecuniam, aut præficere prouinciæ, quod tibi Veſpaſianus contulit? ſi id ſenſit uir doctiſsimus, quid ſceleratius? ſi dixit, ut imperatoribus ſuis blandiretur, quid in homine (ut ferunt) graui, turpius & flagitioſius? Egregiam nimirum uitæ & gubernandi formā imperatoribus ſuis tradebat, ſi illos in hanc adducebat opinionem, eſſe ipſos deos, nec ullos habere alios ſupra ſe. Cicero tolerabilius, in Officijs: Quum uero iurato dicenda ſit ſententia, meminerit ſe Deum adhibere teſtem: id eſt, ut arbitror, mentem ſuam, qua nihil homini dedit ipſe Deus diuinius. Quid erat neceſſe reuerentiam iuris iurandi & totius pietatis transferre illum à Deo ad mentem uniuſcuiuſque, id eſt ad unumquemq? quaſi uero magis ſeipſum ſit homo reueriturus ne peccet, quàm Deum iudicem & ultorem. Alij ſapientiæ ſcrutatores Deum finguntplenum humanis affectibus, ſæuum ultorem, ſanguinarium, horribilem: ex quo metu facile in odiū tranſitur. in quo genere ſunt Iudæi. Alij ſeptum neceſsitate ineuitabili, ut Ariſtoteles. Recte, qui dixit, Ariſtotelis doctrinā facere impios, Platonis uero ſuperſtitioſos & dæmoniacos. Nos Deum omnipotentem eſſe dicimus, & ultro ac uoluntate

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A luntate ſua talem largitorem bonorum omnium. Sunt qui abeo opes & fortuita expetant, & expectent: uirtutem, bonam mentem, & alia in homine præſtantiſsima, non à Deo, ſed à ſemetipſis. ut qui dixit, Fortunam Iuppiter, uirtutem ego met mihi ipſe parabo. Et Scipio Africanus, reſpondens legato Antiochi regis, ſententiam ponit & contumelioſam in deos, & homine in illis ritibus perquàm religioſo indignam. Romani, inquit, ex ijs quæ in deorum immmortalium poteſtate erant, ea habemus quæ dij dederunt: animos, qui noſtræ mentis ſunt, eoſdem in omni fortuna geſsimus, gerimusq;. Sed quid mirum eos talia dicere, quum Tullius (ut Auguſtinus inquit) philoſophaſter, poſuerit in tertio libro de Natura deorum: Quis agit Ioui gratias quod ſit bonus? hoc enim ſibi debet. Quomodo de Deo ſuo poterant ſentire abiectius, qui illum facerent uelut œconomũm fortunæ, diſtribuentem res uiles & deſpicabiles: maximas autem & præcipuas unumquemque ſibi parare, ac debere, non illi principi domino rectori uniuerſorum? O cæci, quid magis conueniebat illius beneficijs acceptum referre? Cõtrà enim fuiſſet ſatius dicere, fortuita illum negligere, magna & excelſa largiri. hoc certe fuiſſet Deo dignius. Sed cedò, unde habes corpus? an non ab illo? unde animum, unde mentem? nónne ab illo? unde pronitatem ad bo-
B num, unde facultatem? An non uidere ab eo habes, qui eſt oculos in te fabricatus? Eundem in modum uſus uirium animi illius eſt, à quo mentem accepiſti. Sed quemadmodum uidere debes naturæ, non uidere autem quum libet, tibi ipſi: ita etiam uirtutem & ſapientiam, & alia quæ per animi facultates aſſequeris, Deo debes, à quo ſunt illæ facultates: non uti autem illis, aut prauè uti, tibi ipſi. quod nec iſti ignorant. Nam qui dixit, Fortunam Iuppiter: idem ipſe alio loco, uelut ſui oblitus, dicit,

Orandum eſt, ut ſit mens ſana in corpore ſano.

& idem Cicero: Eam illi mentem dederunt dij. quod frequens eſt apud Homerum, ut ſeruis dimidium mentis Iouem eripuiſſe. Sed Plato in Memnone expreſsius ait, uirtutem nec parari exercitatione, nec diſciplina, ſed Dei dono. Nos à Deo expectamus felicitatem æternam, rem & dante & accipiente dignam. alij ob corporis commoda Deum colunt, ut appareat eos ea ipſa commoda chariora habere, quàm Deum: ſicut propter opes & copias uitæ, principes affectantur & colunt.

CHRI-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

CHRISTVS ATTVLIT LVCEM. A

HÆc & multa alia abſurdiora dicuntur ab impijs; & dicebantur longe plura ante aduentum CHRISTI. Sed CHRISTVS, ut ſol, nõ modo hemiſphærium ſuum compleuit luce, hoc eſt Eccleſiam ſuam, ſed partem alterius, hoc eſt homines aliarum ſectarum. Poëtæ enim poſt CHRISTVM pudefacti ineptijs & dementijs ſuperiorum poëtarum ad altiores ſenſus conati ſunt illorum nugas traducere. De Platonicis hæc dicit Æneas quidam illorum aſſectator: Poſteriores Platonici multum à mente & ſententia Platonis diſceſſerunt, & quæ uident abſurde eſſe dicta à Platone, uelut de tranſitu animarum ex corporibus in corpora, uelant interpretationibus, & aliquid ſacratius latêre docent, nomina mouentes, ſenſus miſcentes, ueteres autem nihil mutauerunt. ſic ille. Veteres uocat, qui ante CHRISTVM fuerunt. Itaque dicunt iam & gentiles & Iudæi, quæ nunquam illorum maiores ne ſomniarant quidem: ut de animæ immortalitate, quòd unus ſit Deus princeps omnium, quòd illi curæ ſunt omnia, homines potiſsimum, quòd is optime colitur puritate animi & ſanctimonia, quòd præmium pietatis ſit uita ſempiterna. Philoſophorũ ueterum quàm perplexa ſunt omnia, & ſolis acutis atque exercitatis hominibus congruentia, & præter hæc etiam obſcura, dubia, incerta? nunc B reconditiſsima myſteria ſcitu digna & neceſſaria melius noſtræ mulierculæ intelligunt, quàm maximi olim philoſophi. Quæ ſapientia poteſt eſſe maior quàm ea quę ſic tum res abditiſsimas expoſuit, tum mentes reddidit ad maxima & ſublimiſsima capienda perdociles? non longo tempore & cum maxima difficultate, ſed facile, ſed breuiter, ſed confeſtim. Quid, quòd lex ipſa naturæ adhuc ignoraretur, propter corruptiſsimos mores, qui erant apud nationes omnes recepti. CHRISTVS eam ipſam legem repurgauit, ſpectandamq; præbuit omnibus. Ergo quam prius multum & diu quæſitam non inueniebamus, puram & ſinceram nunc oblatam oculis agnoſcunt omnes, atque amplectuntur, ingrati aduerſus authorem tanti beneficij. Non docuit nos CHRISTVS ſingula per ſe, ſed prolato in uniuerſa ſplendore ſuo omnia ſumus contuiti. Sapientes ex ſeculo alij alia tradiderunt de curſu cœlorũ & ſiderum, de cauſsis in natura occultis & latentibus, de uiribus herbarum & lapidum, de morbis, de ædificijs, de emendo, uendendo, contrahendo, de arando & ſerendo, de ſutoria & textoria, deq; alijs quæ ſunt encyclopædiæ. Magiſter cœleſtis ſapientiæ ad ea ſola tradenda uenit, ſine quibus extrema in miſeria maximisq; malis uiueremus: quemadmodum uidelicet ad æterna illa rediremus bona, unde decideramus. hoc ſolum docebat

A decebat illum exhibere. cætera humiliora, quæ ad uitæ huius decurſum pertinerent, humani ingenij ſolertiæ reliquit.

DE IIS QVAE SVNT IN ANIMO.

COntulimus ea quæ à noſtris, quæq; ab alienis ſentiũtur dicunturq; de maieſtate numinis, & fine bonorũ. deſcendamus nunc ad ſingula hominis, ac uitæ. De mente Ariſtoteles dicit, pluris æſtimare nos ſi quid ſumus in altiſſimis aut reconditis rebus aſſecuti, quàm in iſtis obuijs atque expoſitis. Quæ igitur contemplationes æquari poſſunt ijs, quæ habentur de Deo, de rebus diuinis, maximis ac ſempiternis? Iam alij alias artes ac ſcientias reijciunt, ut Epicurus dialecticen & mathematicas. Agareni prohibent diſputari de ſuis placitis. nobis ſcientiæ omnes ſunt apertæ, omnes licet * propterea quòd quum uerũ ſciamus nos tenere, nullum aliud uerum reformidamus. uerum enim uero non eſt contrarium. Sunt ex impijs qui obijciant nobis, fuiſſe in religione noſtra uiros cõplures ingenijs & doctrina præcellentes, per quos noſtra omnia ualidis ſint rationibus fundata & communita. id uerò nos libenter agnoſcimus atque amplexamur, fuiſſe permulta magna & præſtantia ingenia tum naturæ acumine, tum doctrinis ex-

B culta, & prædita, quæ pietatem noſtram ſint uenerata. Ecquod argumentum efficacius, noſtra eſt ueriora? & in alijs ſectis ac religionibus, quo quis uel ingenij acumine, uel beneficio peritiæ longius cernit quàm alij, eo minus religioni ſuæ tribuit: in noſtra uerò, ut quiſque eſt illius callentiſsimus, ita & chriſtianiſsimus. Et poſt fidem noſtram auditam & propagatam, eruditio omnis & excellentia ingeniorum ad noſtros homines demigrarunt. qui enim ex noſtris fuerunt doctiſsimi, idem fuerunt totius humani generis, ſua utique ætate. Iam uerò quid maius aut amplius dici poteſt pro noſtra ueritate, quàm firmam omnem & ualidam rationem cum ea conſentire? Poſt ingeniorum cultum affectus ſequuntur, magnæ humani animi & atroces tempeſtates: quas ideo Stoici conati ſunt prorſum reuellere. ſed hi hominem ab homine tentabant ſeparare. Nulla poteſt res affectiones tollere, niſi illa quæ hominem extra humanam conditionem ponat, nempe dementia aliqua, uel ſtupor animi perpetuus. Aſt alij quàm uarijs rationibus occurrebant hiſce motibus, ne ſæuirent? quot adhibebant remedia morbo tam multiplici, tam multis locis tam uarie uexanti atq; erumpenti? ſed dum ſingulis nituntur mederi, res facta eſt infinita, ac proinde deſperata. Si quis autẽ inter affectus exiſtat affectus potentiſsimus, is cohibet ſub ſe reliquos omnes, ac cõtinet. ſi is ſit bonus, ſub bona erunt gubernatione cæteri; ſin malus, ſub mala. Qui ergo affectũ hunc animo immiſerit

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

bonum, is nimirum certam expeditamq́ medicinã tot morbis ſemel attulerit. Quæramus igitur qui ſit affectus ualidiſsimus, quiq́ maximas in animo uires obtineat, & regnum firmiſsimum. Cõſtat inter ſcrutatores animi atq́ ingenij, omniũ animantiũ hunc eſſe amorem, qui alios ex ſe omnes parit, ad ſe trahit, in ſe cõtinet, moderatur, regit. Quis autem amor Dei amore fortior, aut firmior? aliarũ enim rerum dilutus eſſe poteſt: quippe in unaquaq́ eſt aliquid quod poſsit diſplicere, & illius diluere charitatem. In Deo autem omnes amãdi inſunt cauſſæ, & quo plus noris, magis atq́ ardentius amabis, nec ullus eſſe poteſt ex illo amandi finis. Amore autem Dei quid ſanctius, purius, rectius, cõpoſitius? qui eſt ueritatis & ſapiẽtiæ & rectitudinis cultus ac dilectio? Pietas igitur Chriſtiana, quæ amorem hunc inſerit humanis pectoribus, ea profectò affectibus medetur omnibus, eosq́ in recto & legitimo officio continet. Cui erit ergo unice charus Deus, in eo erunt illi deliciæ omnes & bona conſtituta, omniaq́ quæ expeti poſſunt: nec in animum poterit ſubire aliquid quo ſollicitetur aut perturbetur, ſed mira erit quies & tranquillitas, quæ uera eſt εὐθυμία. Nam illa quam ueteres philoſophi nominabant magis quàm præſtabant, ex hoc ſolo amore, nec aliunde poteſt naſci. nec ulla eſt uirtus, niſi in amore hoc. Virtus enim coli non poteſt bona fide ab homine, quem reſpectus aliquis numinis nõ tangit. Enimuero ſeipſum & conſcientiam ſuam non reuerebitur, qui deos & homines non curat. Ideoq́ inefficaces ſunt philoſophorum præceptiones de uirtute, quòd non firmis ſolidiſq́ fundamentis innitantur. Et hæc medicina animorum, hoc ſtudium ſapientiæ, non ijs præceptionibus traditur, ad quas pauciſsimi poſſunt pertingere: ſed ita explicate & commode, ita ad humani ingenij naturã uimq́ apte & appoſite, ut in promptu ſit non uiris modò, ſed pueris & mulierculis, largiſsime ex hoc haurire fonte uberrimo, & quantũ uelint philoſophari.

DE OPIBVS.

OPes ſunt agri, uillæ, domus, ſerui, ædificia, metalla, ueſtes, gemmæ. hæc omnia Iudæi & Agareni mirifice conſectantur, & quærunt: philoſophi nationum ſpreuerũt, tanquam inutilia ſectatori ſapientiæ. Sed nec hi, nec illi, facti ſui poſſent rationem cauſſamq́ probabilẽ reddere: quippe qui certum fixumq́ ſcopum non habeant, in quem dirigant cogitationes coniecturasq́ animi ſui. Quantum enim ad philoſophos attinet, multi egregie ſunt in ſtudijs literarum uerſati, probe opulenti & numoſi, ut Ariſtoteles, Seneca, Cicero, Plinius. Multis uiciſsim obfuit inopia. Sed ut philoſophis fortaſſe ſint iſta impedimento, non erunt certe hominibus politicis. Iudæi autem & Agareni ita uerſantur in

uitæ

A uitæ huius commodis, tanquam corpus ſolum habeant, non animam: adeò extrema eſt, uel nulla potius, eorum quæ ad mentem pertinent cura. Nos autem pietas ſancta edocuit, homini, quod eſſet corporatus, corporalia hæc eſſe à Deo condita & tributa, ut eis utatur: hominem autem in uita hac ſiue peregrinari, ſiue exulare, tendentem ſemper ad uitam alteram, hoc eſt ad patriam. Idcirco non aliter debere nos quæ ſint huic uitæ utilia ſumere, quàm quæ ſunt uiæ, neceſſarium uidelicet uſum. reliqua uel prætermittenda omnino, uel neglectim poſsidenda: ut in domum quidem admittas, nõ in animum. nec ſic illis implicemur atque irretiamur, ut à recta nos uia & à cura reuerſionis in patriam abducant. quemadmodum nos hortatur Paulus: De reliquo fratres, tempus breue eſt, ſupereſt ut qui habent uxores, ſint tanquam qui non habent: & qui plorant, tanquam qui non plorant: & qui utuntur mundo hoc, tanquã qui non utuntur. Quàm laudatur illud quod Catoni ſeni adſcribit M. Tullius? Ego, inquit, ſic exeo è uita, tanquam è diuerſorio. non addit tamen, quod erat maius, & ad ſciendum conducibilius, quò tenderet. Quanto ſapientius noſter Paulus? Non habemus hic ciuitatem manentem, ſed futuram inquirimus. Nos ergo ſoli his rebus uitæ recte utimur, qui quorſum

B pertineant nouimus: quod ignorãt profani. Iudæi & Agareni nobis obijciunt, quũ hæc omnia propter hominem ſint creata, quorſum attineat repudiari? Nos uero non repudiamus, ſed recte utimur. ſumimus ad neceſsitatem, non admittimus in affectum. imò addam aliud, quid illi magis admirentur: nos, qui uſum illarum rerum capimus, magis illis frui, & ſuauius, quàm qui anxie quærunt & complectuntur. torquentur enim illi, non fruuntur: & ſollicitus ſemper animus & intentus uel in quæſtum, uel in cuſtodiam, non poteſt guſtare quæ ſit in utendo iucunditas. Nec nos poſſeſsiones noſtras uel ad uanitatem conuertimus, uel ad ſuperbiam, uel ad obſcœnas uoluptates: quod qui faciunt, rectum uſum corrumpũt eorum quæ Deus eſt homini largitus. Sed nec in quantitate opulentiæ ſita eſt illarum utilitas. uſus enim naturales exigui ſunt, facile naturæ ſatisfit, ut opinioni ægerrime. Mea nihil refert, ſi quum ego pane uno indigeam, ſumam ex panario ubi duo ſint panes, an ubi ſexcenti: uno certe eſt opus.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

ET hæc quidem ad eas neceſsitates pertinent, quas impoſuit natura. Sunt neceſsitates aliæ, quas ipſi conſinximus, genus, dignitas, honor, potentia, gloria: quæ alij ſimul admirãtur uehementius, ſimul expetunt auidius, quàm neceſſaria naturæ. Aduerſus hæc multa dixerunt ſapientes nationum, & conati ſunt aures ſuorum ad uoces has populi tanquam ad cantus Sirenarum obturare, ſicut Vlyſſes fecit. Sed quorſum hæc deuitãtur omnia, ſi nihil eſt præter hanc uitam? Dicunt, ut hic uiuas quietius. Quid ſi cum his uiuam quiete? doce tu me in tranquillitate animi uiuere, reliqua erunt facilia, ſiue caream ſiue poſsideam. Dolor corporis grauiter omnes percellit ac commouet. hunc quàm frigide adorſi ſint philoſophi lenire, dici non poteſt. Tertius eſt Tuſculanarum quæſtionum Ciceronis, in quo ille ueterum remedia collegit ad ſedandum dolorem, quod citius certe ex officinis medicorum perfeciſſet, quàm philoſophorum. adfert enim ea quæ neminem poſsint iuuare. Ad curam nos honeſti reuocat, non eſſe uiri gemere, aut afflictare ſe in dolore: quaſi in cura honoris & decoris uerſari poſſit animus, quum acerbi dolorum faces admouentur corpori. Ferre autem dolorem grauiter aut patienter, non ex præceptis eſt aut monitis philoſophiæ, ſed B ex corporis uiribus, uel diuturna aſſuefactione. Ita ut urgens cruciatus in corpore imbecillo ac tenero facile in deſperationem ageret animum, nihil altius quàm hæc humana reputantem. ut minus mirandum ſit, fuiſſe in gentibus tam multos, qui uitæ renunciarint ex dolorum impatientia, ut ſibi manus uiolentas intulerint. Nos autem, quos CHRISTVS noſter intentos ſemper eſſe in patriam, hoc eſt in Deum iubet, proſpera uitæ omnia tanquam ſuperflua nihili pendimus. quid poteſt accidere in hac peregrinatione uitæ, quod nobis uel attollat animos, uel deijciat, modo de reditu ad immortalitatem bona & firma ſit ſpes in noſtris pectoribus? Proſpera & aduerſa illi habent, qui affectus in rebus æui huius defixerunt: nobis talia eſſe nequeunt, qui animos gerimus alibi fixos & conſtitutos, nempe in Deo, re firma, ſtabili, & ſempiterna, & de qua malum nuncium audire non poſſumus, qui animos noſtros conturbet, niſi noſipſi ultro faciamus. In doloribus autẽ quod lenimentum, quanta conſolatio, immitti eos à ſinente Deo, patre noſtro indulgentiſsimo, interdum quoque approbante & iubente, ad noſtras utilitates ingentes, ut corpore & uita hac deſpecta atque etiam inuiſa, de altera cogitemus crebro, eamq; optare conſueſcamus. Plurimos terrent incerta futurorum, ita ut alij ad magos & chaldæos cæterosq; diuinaculos confugiant, alij angoribus confi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A conficiantur ſuſpenſi noctes & dies, intentiq; in exitum ſuarum rerum, aut eorum quos habent charos. Nos uero magiſter & legislator noſter iubet diligentes quidem & aſsiduos eſſe in rebus præſentibus, & nauare quam poſsimus operam: ſed curam eorum quæ euentura ſint, ad ſe unum remittere. nam in nobis uana eſſet, & ſuperuacanea: ſe unum uentura cognoſcere, & poſſe qualia uelit præſtare: nosq; peculiari ſibi eſſe curæ, à quo ſumus in hanc corporis animiq; præſtantiam educti. Quod ſi tantæ ſumus curæ parentibus, qui corpus hoc genuere: quanto illi oportet nos maiori eſſe, qui eam parentibus facultatem tribuit, & corpus ipſum formauit, & indidit animum, qui alit quottidie, qui ſuſtinet, cuiusq; ope uitam propagamus? Dicat mihi iam aliquis, in qua tandem philoſophia, in qua religionis ſpecie tam excellentia ſint ad uirtutem omnem præcepta exhibita, tam ualidæ conſolationes in aduerſis, tam præſentia morbis remedia, tam certa, efficacia, expedita ad ſummi boni conſecutionem conſilia.

DE MORTE.

B SEd uitæ exitus grauiſsimè omnes perterrefacit: nec quicquam eſt homini horribilius, quàm è uita diſcedere. eaq; de cauſſa innumera ſunt à philoſophis excogitata munimenta, quibus nos aduerſus tantos terrores ſepirent: ſed omnia tamen, mea ſententia, infirma & ruinoſa. qua de re qũoniam maximi eſt momenti, uolo paulò quàm in cæteris, diutius immorari, & diffuſius locum hunc tractare. Nam ſi de alijs uitæ commodis aut incommodis longe profanos omnes recte præcipiendo ſuperamus, in hac certe conſolatione maximis eos interuallis à tergo relinquimus. Sic ergo illi diſputant, & has adferunt cõſolationes. Primum ex hac uita, quòd morbos & cruciatus uel iam urgentes, uel certe impendentes per mortem effugimus, tum ſenectutem, quæ & ipſa non iniuria morbus nominatur, & in quam uelut in ſentinam defluit quicquid poteſt in corpore incommodorum excogitari, affligi ualetudinem, debilitari ſenſus, tolli memoriam, hebetari iudicium, frangi uires, denique non ſecus cõcuti hominem totum quàm infirmam domum, ſi ingenti ſit tormento icta. hinc moroſitatem naſci, & cõtinuas querelas, odiumq; aliorum, & ſuimetipſius, ut omnibus ſit & ipſe ſibi intolerabilis. An non, inquiunt, eripi tantæ imminenti tempeſtati, & in portum ſubito transferri, ingentis beneficij loco reponendum eſt? Addunt humanos caſus, qui in longam uitam incurrunt, egeſtatem, infamiam, odium, luctus ſuorum, ſeruitutem, exilium, carcerem, metus. In ipſa quoque uita quamlibet iucũda, do-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

cent quàm multo ſint plura amara quàm dulcia, ut momentaneæ ſunt uoluptates, at diuturnæ ægritudines corporis & animi. Iam quærunt quid moriens metuat, an ea quæ ante mortem, an quæ poſt mortem. Ante mortem eſt uita, in morte leuis eſt uelut obdormitio: ut multi ſint in uita maiores cruciatus, quàm mors ipſa. Poſt mortem uero eſt æternitas. in qua ſi omnia cadant ſimul cum corpore, infœlices non ſumus futuri, nec aliud erimus quàm eramus antequam naſceremur, nec aliter illa ſentiemus quàm profundum aliquem ſine inſomnijs ſomnum. ſin animus immortali ſumptus origine immortalis perſeuerat, magna nos & expetenda manet fœlicitas, ad quam celerrimo eſſet curſu properandum. Hæc illi. quæ dilatant, amplificant, exornant, repetunt, retractant, infigunt: ſed hæc tamen ſumma eſt omnium, quæ amplis uoluminibus ſunt à maximis ingenijs cum ſumma facundia tradita. Sed illi quòd procul à uero abeſſent lumine, coniecturas quæſierunt in tenebris, quæ nihil eſſent magis ualituræ, quàm ut in affectum cuiuſque animum incidiſſent: & tantum haberent ponderis, quantum quiſque apud ſe habere pateretur. Excutiamus, ſi placet, ſingula. Non eſſe refugiendam mortem ais, quòd morbis & corporis doloribus ſubducit. Quid dices ei qui bene ualet, qui eſt iuuenis ſolido & firmo corpore? Is certe reſpondebit tibi: Atqui ſine me uiuere quàm diu hoc in me robur manet, quoad hoc corpus, hic animus uiget: morbis ingreſsis cedam lubens è uita. Senectutem autem quum appetentem è proximo uidero, ſi tantum eſt quantum prædicas malum, lubens morte commutaro. Quanquam quid eſt quod ſenectutem tantopere extimeſcamus, quum in ea uideamus complures integris & uegentibus fuiſſe corporibus? non proferã tibi magnos illos, Gorgiam, Iſocratem, Sophoclem, Catonem: non ipſum eundem Socratem, qui apud Xenophontem libenter ſe de uita exire dixit, ut incommodis ſenectutis ſubtraheretur: ibiq; ea percenſet multa ſanè & horribilia, ſed quorum ſenex ipſe ſeptuageſimum prætergreſſus annum nullum ſenſerat adhuc. De uulgo in urbibus, in uicis, uillisq;, oſtendam tibi octogenarios permultos tam integro corpore, quàm quum uiceſimũ agerent annum. An non celebre eſt apud uos illud Gorgiæ, credo, dictum? à quo quum eſſet quæſitum, cur tam diu uellet uiuere: Nihil habeo, inquit, quod ſenectutem inculem. ne iubeas me propter ſenectutis incõmoda ſenectutem morte commutare: doce potius ſobrie ac temperanter uiuere, quo minus in illas ſenectutis moleſtias & uoragines incurram. nam intemperans iuuenta corpus tradit effœtum ſenectuti. Libellus eſt M. Tullij, qui Cato inſcribitur, in quo ſenex ille apud adoleſcentes Scipionem

&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A & Lælium cauſſam ſenectutis defendit: tam refertus bonarum rerum, ut Græcis uiſum ſit illum in ſuam linguam uertere. itaque græce nunc habetur. Eum librum ſi quis legit, ſatis ſibi uidetur aduerſus mala ſenectutis armatus. Quid, quòd natura eo ſingula artificio compoſuit, ne quid in contraria ſubito tranſiliret, nec ullam admiſit repentinam rerum mutationem. non ignem aquæ admouit, ſed medium interiecit aërem, ita deſcendentem ab igne ut ſenſim fiat aqua, ita aſcendentem ad ignem ut ſenſim fiat ignis. Nec decembrem ſequitur ſtatim iunius, ſed uer eſt mediũ: cuius prima pars hyemi eſt ſimillima, poſtrema æſtati, media ex utroque eſt uelut commiſta & temperata. Sic in uita hac noſtra non tranſitur à uirore illo inuentæ ad aridítatem ſenectutis, uno gradu: ſed ita ſeneſcimus, ut ſenuiſſe nos intelligamus, non ſentiamus ſeneſcere. Itaque extrema pueritia aſſuefacit nos primæ adoleſcentiæ, hæc mediæ, media ultimæ, tum hæc firmæ ætati: paulatim ad ſenectutem progredimur tanta ſimilitudine uicinitatis, ut quæcunq; duo cõiuncta non duo eſſe uideantur, ſed unum. quum ergo tam faciles ſint, molleſq; gradus, priora ſemper ſunt adminiculo ſequentibus, ut illis aſſuefacti minus hæc dura ſentiamus. Accidentia uero ſenectutis eleuauit copioſe Cicero, & quas ſecum utilitates adfer-

B ret expoſuit. Itaque cum cauſſa illa perorata ſit à tanto patrono, & quidem aſsignata Catonis perſonæ, ego liberatum me hoc onere exiſtimare debeo ſenectutis defendendæ. Liber enim eſt in omnium manibus. Caſus nobis humani ob oculos proponuntur. Quid facias illis qui procul à ciuitatum inuidia & fauore in agris & ſolitudine uiuunt, ſuo acquieſcentes, eoq; minimo? quiq;, ut Vergilius inquit,

Nec doluit miſerans inopem, nec inuidit habenti.

Sed ut metu iſtorum accidentiũ mortem non reformidet is, quem uos adhortamini, oportet efficiatis, ut hæc illi grauia & propè intolerabilia uideantur. Ergo fruſtra conſumpta eſt uobis tanta oratio, dum perſuadere omni ingeniorum ui contenditis, hæc mala non eſſe, & recipienda à ſapiente ſi eueniant, & non ſolum æquis perferenda eſſe animis, uerumetiam lætis atque alacribus. quod ſi fecerit, & ita animo & corpore aſſueuerit, non plus iam hæc ueſtra poſterior oratio perfecerit, quàm ſi conemini perſuadere ne mortem expaueſcat, quòd illa eum liberabit à deambulatione uel ſeſsione. neque enim homini oratione ueſtra perſuaſo & permoto, alio erunt loco mala illa, quàm ſedere uel ambulare. inter media enim poſuiſtis. Certe qui mala dixerunt, ferenda uoluerunt eſſe magno animo & libenti. nec ab ea ſententia Epicuræi diſcrepant, milites uoluptatis. Age uerò, an non meminiſtis totam homi

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

num uitam ſpe fulciri, uelut fundamento quodam? ruituram protinus, ſi ſpes detrahatur. Metuenda eſt egeſtas, at ſperandæ etiam opes. times infamiam, ſpera decus. formidini exilij, carceris, orbitatis, ſeruitutis: oppone fiduciam dignitatis, in patria, uitæ tuorum, libertatis. Quorum eſt dictum illud, an non à uobis profectum? Senex diu uiuendo multa uidet quæ non uult. At & multa quæ uult. Hic audio exempla eorum, quos longa ætas uertenti fortunæ tradidit. Priamus commemoratur, Cyrus, Pompeius, Craſſus. quaſi uero non in utrunque ſint infinita exempla eorum, & qui in ſenecta ex fortunatis facti ſunt infœlices, & qui rurſum ex infimis abiectisq; ad fortunæ culmen ſunt euecti. Marius poſt exilium & paludes conſul Romæ fuit, & proſcriptor poſtquam proſcriptus. Sylla itidem proſcriptus proſcripſit. Auguſti fœliciſſima fuit ſenecta, poſt tot in ipſum coniurationes. Tyberius à Rhodienſi exilio ad imperium uenit. Claudius aulæ ludibrium, princeps fuit orbis. Veſpaſianus poſt Neronis inimicitias, imò contemptum, imperauit. Sic uiſum eſt res humanas temperare illi, qui quū nihil ſine maximo faciat conſilio, nos tamen Fortunam nominamus, quòd conſilia non aſſequimur. Non ergo immerito exclamat Tragicus ille, A

Nemo confidat nimium ſecundis, B
Nemo deſperet meliora lapſis:
Miſcet hæc illis, prohibetq; Clotho
Stare Fortunam, uerſat omne Fatum.

Iam uerò qui eſt fortunatus, iſtis tuis ad mortem exhortationibus illud unum reſponſum opponat: Quæ nunc habeo bona uideo, ſentio, fruor, & maiora ſpero, certe puto hæc me conſeruaturum: illa quæ tu oſtendis mihi mala, in incerto. cur iubes me certa & præſentia deſerere metu incertorum, & quæ fortaſsis nunquam contingent? An non eſt ignauus miles, qui prædam relinquat incerto metu hoſtium, quum adhuc nullum uideat, nec ſpeculator aduentare nunciarit, ſed tantum uulgarit rumor poſſe uenire? adde etiam, ſi tibi hoc placet, ſolere? Ego ne ut metu incommodi ſpem commodorum abijciam? & metu ne ſim infœlix, ut certam & præſentem fœlicitatẽ uidens prudensq; deponam, & moriar metu mortis? uideam ſaltem hoſtes, ſatis tunc fugiam in tempore, quum pugnare cœperimus, quum nullam proſpiciam reliquam ſpem ſalutis. nam illa quæ tu mihi horrenda proponis mala, quorum euitandi gratia iubes me alacri & fidenti animo mortem oppetere, ſi quo uel fortunæ beneficio, uel conſilio, uel arte humana detur effugere, iſta ipſa uelut condimenta ſuauiorem mihi in poſterũ reddent fœlicitatem, ut cœli ſerenitas poſt nubila & tempeſtates tetras longe

gratior

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A gratior est. Hæc si quis illis respondeat, quid poterunt ipsi adijcere, nisi hominem hunc esse uoluptarium, non satis fortem, insipientem? Sed pergunt nos cõfirmare: quid times, quod ante mortem? Ego uero id non timeo, imò amplector & amo. Mortem ipsam timeo, & magis quod mortem sequitur, quomodo metũ mihi hunc eximitis? Mortem uelut obdormitionem esse dicitis. Nescio, non credo, abominor. intolerabiles uideo esse cruciatus, quum anima ab una aliqua corporis parte separatur: quanto acerbiores esse oportet, quum tota à toto corpore diuellitur? Quòd si in sene fortasis leuis est dissolutio, quia naturalis: in iuuene uerò non potest non esse atrocissima, quem uos ipsi confitemini sic mori, quomodo poma uiridia adhuc & immatura, ui quadam ex arbore euellun tur, quum matura, hoc est senes ipsi, decidant sponte sua. Iam post mortem magno me iubetis esse animo, hoc dilemmate: Aut senties aliquid, animusq; immortalis erit: aut penitus cum corpore extinguetur, ut simul sensus omnis intereat. Miror homines adeò ingenioso s & doctos, hoc esse dilemma magno consensu amplexatos. nihil'ne est tertium, ut aliquandiu post corpus maneat, & mor
ti sit obnoxius? quod Stoicis uideo placere. ut si iungat se cœlo pu
B rus, sit immortalis: sin impurus, & scelere maculatus, aërem hunc perrumpere non possit, det pœnas, postea moriatur. hanc secundam mortem magis adhuc timeo, quàm priorem. Iam quid si nihil sentiam? non eris infœlix, non magis quàm antequam nascerere. Hoc dicere homines sapientiæ professores? Antequã nascerer, nullum habebã uitæ sensum: nunc posteaquam sum natus, expertus sum nõ solum uitam, sed ea quibus uos ipsi affirmatis nihil esse maius aut præstabilius, sensus, mentem, rationem, iudiciũ, hanc mundi uarietatem & pulchritudinem sum contemplatus, hoc admirandum naturæ theatrum uidi, tetigi, mente & ratione multa sum consecutus, & consequor: istis me orbari tantis bonis, hoc uero ita mihi uidetur malum, ut nullam inueniam consolationem. Puero, uel dementi, ijs denique qui uita solum corporea usurpant, & uoluptatibus dediti uiuunt, fortasis non molestum fuerit eodem esse loco post mortem, quo ante uitã fuerint. mihi uerò, qui ratione, qui iudicio innixus uiuo, intolerabile. non quòd tum post mortem, uelim nolim, si nullus est sensus, alia futurus sim cõditione: sed quòd nunc mihi reputanti nullum potest solatiũ adhiberi, nisi saltem in uita manere quàm diu licet, & bono isto tam simili diuinæ naturæ quàm diutissme perfrui. An nescitis duriorem esse egestatẽ ei qui aliquando fuerit diues? nunc uitæ dulcedinem expertus, quam sapientes maiorem percipiunt quàm stulti, miserrimũ uidetur in illas incidere tenebras, in quibus bonis istis omnibus priuer, imò nihil futurus sim

ſim repente ex tanto & tam admirabili. cogito quid tandem illud A
futurum ſit, quum nihil ſentiam. Chaos uidetur mihi eſſe horri-
bile, non aſſequor, terretur animus, uel ſolam cogitationem refu-
git ac reformidat, nec pati poteſt. quanto magis aditum? At ſomni
ſpecies eſt ſuauiſsimi ſine inſomnijs, à quo nemo uellet libens exci-
tari. Quis id dicit? Socrates. Miror, ubi? in foro, ad iudices. Cre-
do. quanto aliter in carcere ad diſcipulos, homines ſapientiæ ſtu-
dioſos, quàm ad profanam & uoluptariam plebem? Quis enim
ſapienti laudaret longum ſomnum, & quidem ſine uiſis ullis atque
inſomnijs, qui ſciat & perſuaſiſsimum habeat, uitam uigiliam eſſe,
& quo diutius uigilet, hoc ſe magis uiuere? ſomnum abhorrere,
uelut morti ſimillimũ. ut in uita homines ſint ſapientes, Deo pro-
ximi: in ſomno nihil diſtent ab ſtirpe, aut ſaxo. Negat Cicero eſſe
ullum qui Endymionis uitam uelit uiuere, uidelicet quòd actionem
tanquam rem iucundiſsimam amplexamur, perpetuam illam &
æternam quietem non ſecus ac maximum quoddam malum refu-
gimus. An Socrates ipſe quattuor dies ſic uoluiſſet dormire ſuaui-
ter ſine inſomnijs, qui etiam in eo ipſo foro uitam ſe ea lege acce-
pturum negat, ſi ſibi quieſcendum ſit, nec inſtituendum ciuitatem?
Verum quid ſi ſentiam, & immortalis ſit mens, maxima propoſi-
ta gaudia, non uides te ad æternam quandam beatitudinem mi- B
grare. Nulla eſt in hoc dubitatio? an non ſunt ijs qui peſsime uixe
runt ſupplicia? Non diſsimularunt eſſe, ſed ita tradiderunt, ut hæc
fabuloſa ſint eorum ſapientibus uiſa. Ixion, & Siſyphus, & The-
ſeus, & Phlegias poëtis ſunt relicta, à philoſophis reiecta & irriſa:
nec inuenerunt fidem, quæ Plato & alij quidam philoſophi de præ-
mijs uirtutis, de pœnis ſcelerum balbutierunt. Ipſi enim idem non
ſatis ſuis ipſorum uerbis & doctrinæ aſſentiebantur. Cur Cicero
inter tot conſolationes nunquam illa ſua utitur ſententia, è ſexto
de Republica: Omnibus qui patriam conſeruauerint, adiuuerint,
auxerint, certum eſſe & definitum in cœlis locum, ubi beati ſem-
piterno æuo fruantur? quia uidelicet, ut alia permulta, dixerat ore,
non pectore. Declamatum eſt à magnis oratoribus ætate Senecæ,
an Cicero roget ab Antonio uitã. omnes ſunt in hoc toti, ne faciat:
& proponunt ei ob oculos gloriã. Quid homini, qui duos libros
de Gloria ſcripſit, ſeu potius cõtra gloriam, cum gloria? Cur nullus
eorum ex ſuis Ciceronis uerbis Ciceronem ad uitæ contemptum,
& alterã uitam expetendã erigit & confirmat, omnibus qui patriam
conſeruarint, adiuuerint, auxerint? Quocirca relicta eſt conſolatio
philoſophorum de morte, latroni grata, bono uiro ſuſpecta. Quid
enim magis gaudeat homo nefarius, quàm per mortem uel adi-
mi ſenſum ſceleratæ uitæ, uel facinoribus ſuis paratam fœlicitatem
ſempi-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A sempiternam? bonus uero uir quum dubie uidet proponi dilemma, & sub conditione, non tam de propositis præmijs lætatur, quàm de suspicione interitus animi sui solicitus est, ac mœstus. Ergo istorum sapientum consolatio aptior est homini sceleroso, ad eum in facinorosa uita confirmandum, quàm probo uiro ad solatium exitus de uita. Quid enim aliud latroni & parricidæ dicas, quàm si eum nutantem uideris, parantem ad meliorem se frugem recipere metu supplicij: Quid tu homo ignauissime supplicium times? quod te uel liberabit à maximis malis, si totus moreris: uel ad incredibilia bona transferet, si tui melior pars remanserit. Quemadmodum ferunt Dionysium Syracusanum, quum uideret bouem à coquo suo mactari, & tam celeriter extingui, dixisse, Propter rem adeò breuẽ ut est mors, deponemus tam pulchrum imperium & regnum? Nulla est ergo uera & certa bonis consolatio, nisi quæ sumitur ex spe alterius uitæ: quòd Deus mundi præses & iudex omnium afficiet præmijs immortalibus uirtutem, supplicijs autem uicium. Itaque illa Pauli ad Thessalonicenses est uera & sapientissima cõsolatio: Fratres, nolumus uos ignorare de dormientibus, si enim credimus, quòd IESVS mortuus est & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt per IESVM adducet cum eo. Hæc una tam breuis, tam simpliciter proposita, o-
B mnia omnium philosophorum tam acute excogitata & inuẽta superat. Quum autem ad mortem uentum est, quantum solatiũ, quæ tranquillatio animi, quum recordamur CHRISTVM pro nobis dependisse, illum esse interpretem & deprecatorem nostrum apud patrem efficacissimum, illius fultos uera fiducia ad æternitatem & patriam nostram nos reuerti? Quid adferent uniuersæ philosophorum scholæ, non dico huic simile, sed quod ulla sit ex parte comparandum? Ergo quòd scimus pijs hominibus sempiternæ beatitudinis locum esse in cœlis paratum, non quidem uitam odimus, aut reijcimus, sed non auide amplectimur ac retinemus, desiderantes coniunctionem cum Deo. Hæc demum est una maxima consolatio in egestate, in exilio, in carcere, in morbo, in cruciatibus, in grauescente per senium corpore.

DE REPVBLICA.

Peræprecium est expẽdere, quàm de rebus nostris homines impij non modo & ratione, sed stomacho pronunciant. Nam quũ eos mores lex nostra in animos hominũ inuehat, quos descripsimus, ipsi tamen ineptos aiunt esse nos ad rempublicam, hoc est ad cœtus & congregationes celebrandas & colendas. Alij grande in nos maledictũ rentur se iacere, quòd idoneos esse negent bellis gerendis: quia nostra lex nihil iubeat accuratius quàm amorem & patientiam, prohibeat odia atque ultiones? perinde

perinde ac si dicãt, nos parum esse ad exercenda latrocinia accommo A
dos. quid enim aliud est bellũ, si res examinetur subtilius? Sed quæ-
stionẽ hanc in præsentia omitto, quòd non est instituti huius. loquar
de ciuitatibus, hoc est, de hominum consociatione. Cuius originem
progressus exitusq; si quis animaduertat, nihil aptius uidebit illi pos-
se excogitari, quàm legem nostram, & homines nostra lege edoctos
instructosq;. Non congregãtur homines propter uitæ necessitates,
ut est à philosophis animaduersum præclare, sed quòd homo est à
Deo conditus animal societati aptissimum: idq; duabus potissimum
rebus declaratur, beneuolentia & sermone. Deinde congregati iam,
& domicilijs collatis, quoniam affectus in animo tumultuantur, pra
uæq; cupiditates corda exagitant, necessaria fuit iustitia, quæ omni-
bus in commune consuleret, motus illos animorũ temere concitatos
cohiberet, & parêre cogeret rectæ rationi. Iustitia autẽ & legibus est
explicata, & prudenti alicui ac bono uiro commendata est, ut illam
adhibitis publicis uiribus ac potestate tueretur. Atq; ut maximum ci
uitatis bonum est pax & concordia, ita maximum est malum dissen-
sio, & odia publica & priuata. unde nascũtur simultates, inimicitiæ,
lites, iurgia, & illatio manuum ad pugnam, & cædes. Odia autem na
scuntur uel ex superbia, & inuidentia, uel ex prana rerum cupiditate.
Quæro iam, qui nam erunt ad uicia hæc procliuiores? ij ne qui solu B
tos habent affectus ab imperio rectæ rationis, extimulatos autem im
modico amore sui met ipsorũ, & infinita cupiditate rerum omnium:
an ij qui ex lege sua peregrinos se esse in uita meminerunt, & repu-
tant, cupiditatesq; habent uel omnino nullas, uel perexiguas, intenti
semper & incumbentes in reditum ad patriam? Quid uero ij qui reli
quis omnibus hominibus conglutinati sunt beneuolentia? CHRI-
STVS in amore Dei & hominum dicit legem suam uniuersam esse
sitam, iubet nos Deũ plus amore quàm nosmetipsos, homines uerò
ut nosipsos: nec solum amicos redamare, sed diligere etiã & bene cu-
pere inimicis, quiq; in nos infestissimo sunt animo, & opera exhibẽt
quoad possunt malefica. hoc est præceptũ cui maxime repugnat ca-
ro & reluctatur, seq; uelut indignissimis deuinciri compedibus cla-
mat: Ego ne illum, qui me infestat, urget, lædit, placide ut aspiciam,
& non referam gratiam quando possim, aut saltem pessime cupienti
non male uelim? adeò ut quidam contra naturam omnem esse præ-
ceptum illud caussificentur. Sed certe naturalissimũ est reductum à
CHRISTO Domino, & reparatũ cum natura ipsa. Quid enim est
in quod fertur nostra mens, & quo fit præstãtior atq; excellẽtior? an
non lux & cognitio? quid quo uoluntas, an non amor? nam odium
carnificina est illius, & tyrannus. tam ad naturam est uoluntatis
amor, & odium contra naturã, quàm intelligentiæ nostræ cognitio
&

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A & ueritas, tenebræ autem & falſitas cõtra naturam. Videtur ergo tibi naturæ eſſe conſentiens ac conforme, uelle me in ignorantiam et caliginem incidere, quòd aliquis alius incidit? an imperfectionem mentis meæ in ſua ignoratione tollet aut excuſabit aliena ignorantia? uicium alterius non diluit meum, nec purgat: qui odit in uicio, in morbo eſt uoluntatis. An non contra naturã eſt uelle ægrotare, quòd inimicus meus ægrotat? & quoniam is qui mihi male uult, abijcit perfectionem ſuæ mentis, tanquam ita mihi ſatisfiat, abijcere me etiã meam? Furor eſt hic potius, quàm ultio: uel uoluntas praua, infligere te tibi ipſi magnam plagam, quia id uoluit alius facere? & cupere te miſerum eſſe, quia ſit tuus inimicus. Ergo uocat nos Chriſtus, ſeu reuocat uerius, ad integritatem naturæ noſtræ, ad ſimilitudinem patris ſui & noſtri Dei: quem & ſi oderunt dæmones, atq; hominum multi, ipſe tamen nihil odit, omnia diligit, rebusq; omnibus quantum per ipſas licet benefacit. Charitate hac tam diffuſa, tamq; late patẽti ſtabilita inter homines, quæ leges erunt opus in cœtu omni & communicatione uitæ? Recte Boëtius: Quis legem dat amantibus? maior lex amor eſt ſibi. Matri nullæ ſunt humanæ leges aduerſus filiũ, quoniam natura indidit eius pectori talem amoris legẽ, ut reliquæ omnes ſint ſuperuacaneæ. Cupiditatibus, inuidiæ, iracundiæ, ſuperbiæ, rapacitati, am
B bitioni hominum iniecti ſunt legum freni, ubicunq; amor uiget, abſunt hæc omnia: quo fit, ut leges ſint minime neceſſariæ. Quis iraſcitur ei cui bene uult ex animo? quis poſtulet ei antecellere, quis ulciſci ſe de illo, cuius bona & mala pro ſuis ducat? quis ab eo rapere, quis iudicio repetere quod dicat ſuum eſſe, quum omnia quæ poſſidet putet eſſe illius, nec minus credat eſſe apud ſe quæ apud illum, quàm quæ habet domi, & in arcis clauſa: ut iam ea non uideatur eſſe ciuitas, ſed domus una, fratrum optime conſentientium. Optabat Plato, quo firmius in ciuitate conſtabiliretur concordia, ut duo illa uerba ex uſu uitæ tollerentur penitus, Meum & tuũ. hoc non perficient unquam leges, aut humana ſolertia, amor perficiet: quem indit animis nõ præcepta & uoces philoſophiæ inanes, quia fundamẽto carent, nec quid aut quamobrem ſequamur oſtendunt, ſed præceptum CHRISTI, quod & naturale id eſſe docet, & propter Deũ fieri iubet, maximũq; eſſe propoſitũ præmium demonſtrat. Videlicet Epicuræi erunt meliores ſocietati, qui nec Deos reuerentur, ac ne habent quidem, & omnia ad uoluptatem & ad ſua cõmoda referunt. quo magis miror fuiſſe olim plurimos, qui id genus philoſophiæ ac uitæ profiterentur cũ gloria, nec eſſe ab hominum cœtib. & communitatibus eiectos. quæ enim iuſtitia poteſt eſſe in ijs, qui amicitias, pietates omnes, qui ſanctũ omne ac iuſtum ad utilitates & delectationes referrent, haud quidẽ ſuorum animorum, ſed corporum? Qui ergo aptiores ad ſocietatem

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

& cõmunicationem, quàm qui nec nocebunt ijs quos oderunt, & A
proderunt ijs quos amabunt: est enim amor animo & frenum, ne ue
lit malefacere: & stimulus, ut adiuuet ac subueniat. Erunt quidem le-
ges in hac repub. & uita, non quibus cohibeatur malicia, quæ nulla
erit, sed quibus interdum gubernetur ignorantia. Hoc est uerè sæcu-
lum aureum, nõ illud Saturno rege. existit enim hoc non ex abundã
tia & soluta rerum omnium licẽtia, ut olim fabulantur: sed ex animis
puris, candidis, pulcherrima flamma incensis ad concordiã, pacem,
hilaritatem, gratificationem, & beneficentiam. Hæc uel ridicula ui-
debuntur, uel difficilia pleriscp mortalium, ut nunc sunt mores homi-
nibus frigidissimis, quos nulla unquam sancti amoris scintilla calfe-
cit. Non dubito quin multi sint admirati, cur in Christianis ciuitati-
bus non est inuenire concordiam istam, et mutuam beneuolentiam,
aliascp eximias uirtutes, quas nos tantopere ex lege nostra prædica-
mus: ut uideatur nostra respublica esse similis Platonicæ, quę tota si-
ta est in legibus & præceptis, non in re & usu uitæ. Scio dubitatione
hac multorum animos uehementer angi. Nos quidẽ non de his mo-
ribus atcp hisce hominibus loquimur, sed de illis moribus quos lex
CHRISTI in animos inuehit, & de ijs hominibus qui se legi prębent,
obsequentes, quales multi sunt in unaquacp ciuitate, & si minus appa
rent in tanta malorum turba & multitudine: quales etiam fuerunt in
prima illa nascente Christianitate, quum in pectoribus piorum ferue- B
ret adhuc sanguis Domini, de quibus est in Actibus apostolorum,
quòd credentium erat cor unum. Glisscente autem ecclesia, & popula-
tim recepta pietate, magna hominum sex est admissa, qui secum uicia
gentilitatis in cœtus religiosos importarunt, quæ non solum reti-
nuerunt atcp exercuerunt ipsi, sed in alios quocp quasi contagie trans-
miserunt. Et lex quæ animis datur facilius uiolatur, quàm quę sita est
in certis cõstitutiscp actionibus externis. Animos enim habemus ma
gis contumaces, minuscp obsequentes imperio rationis, quàm actio
nes & operas: minorecp negocio assuefacimus corpus ad quodcũcp
est collibitum, quàm animum ferocem, turbulentum, plenũ motibus
temerarijs. idcocp humanis legibus, quæ exteriores actus indicunt, ci
tius diutiuscp obtemperamus, quàm diuinę, quæ regimen inducit in
turbas illas affectuum. Accedit huc, quòd magna & diligenti pro cu
ratione dæmonum efficitur, ut mores Christianorum sint & publice
& priuatim praui ac corruptissimi, impiorum autem integri, & lau-
dabiles: ut si quis communitatem uitæ, totamcp consociationem mul
tarum ciuitatum hominum profanorum conferat cum nostris, scele-
ratissimi omniũ mortalium, maximecp immanes atcp inhumani prę il-
lis censebimur. quod est annotare quũ in cœtib. & cõgregationibus
olim gentiliũ, tum hac etiã ætate inter Agarenos, & insulas illas con-
tinen-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tinentemq́ huius Noui orbis. Sed dæmon, qui eſt hoſtis Dei & hominũ, illud præcipuè laborat, ut homines ab amicitia & coniũctione Dei quàm lõgiſſime amoueat. quũq́ nulla ſit maior hominis & Dei diſiunctio, quàm impietas, cuius caput eſt Deum uerum nõ agnoſcere & colere: hunc potiſſimum errorem cupit dæmon hominũ animis iniectũ. idq́ ſi perfecerit, non eſt de reliquis uicijs et ſcelerib. admodũ ſollicitus. quoniam quidem hoc erroris iacto fundamẽto, quicquid proborũ morum uirtutũq́ ſuperſtruxeris, nihil prorſum ad immortalem beatitudinẽ cõfert. Itaq́ ſinit eos bonis naturæ uti, imò adiuuat ſæpenumero: quemadmodum è contrario impedit nos atq́ intertur bat, ut profanorũ moribus totaq́ uitæ ratione cũ noſtra collata, ubi conſpicitur illos antecellere, & noſtri offendãtur, inijciaturq́ eorum animis ſcrupulus de lege noſtra: & alieni nos deſpiciant atq́ abominentur, cõfirmenturq́ in ſua ſuperſtitione atq́ impietate, noſtrã uero religionẽ tanquam uanam & inutilem reſpuant, quæ profeſſores ſui non poſſit meliores efficere. Sed profitemur nos quidem, quod non poſſum ſine graui dolore dicere, profitemur CHRISTI legem, non præſtamus. quæ lex in quibus animis obſequium inuenit, efficit eos quales declarauimus. Nec ſolum ſic ſe inter ſeipſos gerunt homines uerè Chriſtiani, in eadem ciuitate & conſociatione, ſed erga homines
B alios cuiuſcũq́ gentis beneuolentiã exercẽt, & opera benefica. Olim uidebãtur homines ex patria contrahere inimicitias naturales, ut Aſianus cũ Europico, Græcus cum Barbaro, Iudæus cum gentili, inter quos nõ uidebatur poſſe interuenire reconciliatio: imò fas & piũ erat inter illos odiſſe mutuo, nefas conuerſari, cõuiuere, colloqui. CHRISTVS lege ſua diſtinctiones iſtas omnes ſuſtulit, et ſepta quibus gẽtes ſeparabantur diruit, hominem quemcunq́ cuicunq́ alteri coniunxit & conglutinauit bona uoluntate: docens fratres illos eſſe omnes inter ſe, qui filij eſſent eiuſdem patris Dei. Inter Socratis oracula illud refertur, quòd interrogatus cuias eſſet, non Athenienſem ſe eſſe reſponderit, ſed mũdanum: quod indignũ duceret, hominem ſapientem, mundi ciuem, mœnibus ciuitatis unius includi: humanæ menti mundũ ipſum eſſe patriam, per quẽ uagatur libere tanquã per ſuã ciuitatem, ſeu potius domũ. homo Chriſtianus mundanũ ſe eſſe exiſtimat, nõ contemptu ciuitatis ſuæ tanquã exiguę, ſed amore pectoris ſui in cũctos ſe homines diffundẽte. Ante CHRISTVM quàm molęſtę diſputationes de cõparatione honeſti ac utilis, quàm operoſa deliberatio: propterea quòd nec honeſtũ norãt, nec quod uerò eſſet utile. quàm uarij ac incerti fines bonorũ, qui humanas mentes diſtinebant ambiguas? Omnia expediuitatq́ explicauit CHRISTVS. nouimus iã uerũ finem, ſcimus quæ uia ad illũ ducat, quid honeſtũ ſit, quid utile, quid dãnoſum; deliberationes apertæ ſunt, perſpicuæ, facilimæ.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

DE FVNDAMENTO FIDEI CHRISTIANAE.

HÆc eſt fides noſtra certiſſima atq; indubitabilis, quia certiſſimum atq; infallibile habet fundamentū, nempe bonitatem, ſapientiam, & potentiam Dei: tum noſtrorum animorū excellentiam, quibus nihil eſt neq; uerius, nec humanis mentibus certius. Atqui uirtutibus illis Dei fides noſtra inniti tur, & reputatione ad res nos eſſe factos non caducas & uiles, ſed diuinas & ſempiternas. Nam ſi ſapientia eſt in Deo, & bonitas, proſpicit humanis rebus: ſi proſpicit, eſt cultus illius aliquis in humanis animis, & religio: ſi religio, hæc noſtra. nulla enim alia inueniri poteſt aptior & cōgruentior, quæ uiam & finem ſtatuit religionis maxime & religioni aptos, & homini conducentes. Si enim Deus beatus eſt & bonus, uult nos participes eſſe ſuæ beatitudinis, & nos illius ſumus idonei ac capaces. Si autem uult, dat modum optimum, quē ipſe nouit ſolus. Non eſt aūt excogitare modum meliorem hoc, quem tot rationibus atq; argumentis declarauimus. iſte eſt igitur. & in diuerſum res quoq; idem efficit. Si hunc non uult, nec eſt alius hoc melior, & Deo dignior: nullum uult ergo, nec nos beatos. quo fit, ut uel neſciat modū, quod eſt inſipientiæ: uel nolit nos beatos, quod nō eſt bonitatis, nec amoris: uel nō poteſt, quod eſt infirmitatis. quę omnia B quū à diuina illa maieſtate procul abſint, neceſſe eſt profectò & ſcire illū, & uelle, & poſſe. unde naſcitur, ut & fiant quoq;, & fieri tā ſit uerum, certum, indubitatum, quàm illa quæ prius dicebam, ſapientiā, bonitatem, & potentiam eſſe in Deo, & præſtantiam animi humani. Itaq; complicata & connexa eſt fides noſtra cū ijs quæ dubitari non poſſint ab homine, niſi exuerit humanitatē. Iam ex uita ipſa Chriſtiana poteſt ſumi argumentum ad conſtituendam & ſtabiliendā fidem. eſt aūt ea uita, purgatio animi ad capiendū atq; amandū Deum. quo quum ſit nihil ſublimius, nec Deo propinquius, à falſo uenire nō poteſt: quippe falſum eſt à Deo alieniſſimum, nec Deus per fallaciā induceret in humanos animos tale & tam excellens uitæ genus, nec fraudi ac mendacio faueret aduerſus bonos, ſimplices, ipſiq; ſimillimos, & quatenus fieri poteſt proximos. Quo quis Chriſtianior, hoc Deo ſimilior, ac proinde melior ac diuinior. optimus ergo et diuinus CHRISTVS, caput illius, author, exemplar. Hæc fides talis eſt, ut quemadmodum expedit generi humano Deū qui mūdo præeſt eſſe optimū, ſapientiſſimū, potentiſſimū, & optabile eſt eſſe talem etiā ſi quis crederet non eſſe ita, & fidem noſtrā utiliſſimum eſt humano generi eſſe ueram: atq; etiam ſi de illius ueritate aliquis ambigeret, optare tamen deberet ut eſſet uera. Alioqui enim miſerrimum eſt humanū genus, quòd ad finem qui eſt ſe indigniſſimus ſit conditū. O cæci & dementes,

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

A tes, uult uobis Deus diuitias bonitatis & ſapientiæ ſuæ oſtendere ac cõmunicare, uos reiſcitis. Sine CHRISTO, uniuerſa uanitas eſt omnis homo uiuens, ut inquit Pſaltes. per CHRISTVM, nec infans unius horæ cadit in terram, tanquam tener flos à Borea deiectus. is enim cui mens talis contigit, nihil ut à bruto differat, ſeruatur tamen per CHRISTVM. Quanta uero omnium conſolatio, quæ quietatio animi, quum uentum eſt ad exitum uitæ? quum reputamus ætatẽ in uiciis, in flagitiis, in ſceleribus tranſactam, ſeruari tamen & fieri cõpotem fœlicitatis ſempiternæ, per fiduciã in illũ qui pro nobis omnib. dependit, & patri ſatisfecit. Hoc tantũ munus reiſciat aliquis, niſi inſanus: hoc non amplectatur: ſaltem uoto hoc nõ optet eſſe ueriſſimũ ac certiſſimum: Quòd ſi expedit omnibus, profecto factum eſt ab illo potentiſſimo et optimo, qui bonitate ſua nobis omnibus bene cupit.

Poſt rationes quæ factæ ſunt de fide, qui iam credit, quum ſcrupulus ſubibit aliquis de iis quæ ſunt habenda pro certiſſimis, ne laboret paſſim adhiberi rationem, & quaſi punctioni quantulæcunq; malagmata apponere: quod eſſet quum infinitum, tum etiam periculoſiſſimũ. propterea quòd hoſtis noſter aſtutiſſimus eſt, & callidiſſimus, nec unquam quieſcit, quiq; nõ ſolum intentus eſt ac imminet ſemper ſuæ occaſioni, quũ nos illam damus, ſed facit ipſe ſibi occaſiones mil
B le modis per ſingula temporis puncta. Huius ars eſt, eiuſmodi dubitationes crebro excitare, ut ſubinde cũ eo in diſcrimen certaminis ueniamus. ſperat enim, ut ſi ſæpe prælietur, uincat aliquando. Quocirca receptæ iam & confirmatæ ſententiæ acquieſcendum & ſtandum firmiter: proponenda ob oculos, quæ fas eſt unumquemq; ſentire de Deo & homine, quod eſt fidei noſtræ ſtabiliſſimum fundamentum: cogitandum etiam, bona omnia eſſe à Deo. Et ſi alia ex illius bonitate ac munificentia nobis contingunt, quanto hoc magis rectæ perſuaſionis, tantum, tam excellens, tam homini neceſſarium: itaq; ad eũ cõfugiendum eſt, & rogandum, ut largiatur hoc donũ, & conſeruet, & in tentatione (quod inſtar eſt prælij) ut adſit & tueatur, illuſtretq; mẽtes noſtras luce illa ſua, quæ nos fulcit & firmiores efficit, quàm rationes humanæ qualeſcunq;. Nam nõ raro accidit, ut qui rationibus de pietate aſſentitur, poſtea de illarum ipſarum ui & firmitate dubitet. à Deo eſt opem implorandum: quod fecerunt Apoſtoli, qui poſt cœleſtis magiſtri doctrinã, & tam ſtupenda prodigia, petunt tamen, Domine adauge nobis fidem. Hæc aũt ſcripta ſunt nobis, ut fidẽ Chriſtianã ſciamus ueram eſſe, & uelimus à Deo petere, qui dat omnibus abundanter, nec unquam exprobrat, ut Iacobus inquit.

Maximas attulimus rationes, quæ omnes perpendendę ſunt, et cõſiderandæ. Nam quemadmodũ Deus ex collatione multarũ rerũ ab eo cõditarum facilius cognoſcit, uelut ex ordine toto uniuerſi, ex de-

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

curſu anni,& eiuſmodi:ita ueritas Chriſtianę fidei,nõ ex uno aliquo A
eſt loco,ſed ex ipſa tota elicienda,partibus inter ſe collatis:& CHRI-
STI diuinitas ex ordine uitæ illius, & Eccleſiæ. Sed quantumuis per-
ſpicuas & ualidas rationes attulerimus,non deerunt à quibus fidẽ nõ
impetrabimus,partim inueterata conſuetudine audiendi & credendi
contraria,partim ſtupore cordis, & mẽtis hebetudine:tum uicijs in
diuerſum torquentibus. de quibus dicitur in pſalmo: Vir inſipiens
non cognoſcet,& ſtultus non intelliget hæc Dei opera admirabilia.
Hi ſunt,in quos pars illa dominatur, quæ eſt nobis communis cum
brutis: quos Paulus animales homines nuncupat, nec intelligere ea
quæ ſunt ſpiritus Dei,eſſe enim illis ſtultitiam. Mira dictu res, quum
tot habeat ratio árgumẽta pro ueritate, ut obliuiſcatur omnium una
leuiſſima coniecturula tentationis. uidelicet inuiſam habet rationem
affectus: ideo nihil eſt tam paruum, quin ſufficiat ad concitationem
eius aduerſus rationem. ut in bello ciuili quiuis conſtituitur dux, mo
do cõtra aduerſarios aliquid loquatur. Illudq; eſt in rebus pietatis mi
ſerrimũ,& quod magna arte curat noſter hoſtis,ut ijs qui ſi quid qua
cunq; de re loquãtur, ridebũt omnes, de cœlis,de elementis,de mori-
bus,de ciuitate,ſine literis,ſine ingenio et iudicio omnia inepta et ſtul
ta,ſi quid dicant aduerſus pietatẽ, auſcultãt multi, & ſcrupulis ſe tor-
quent. Alij magnã ſapientiæ opinionem captant,nihil credendo. alij B
filij huius ſeculi,in rebus uitæ acuti,in religione nihil cernentes, quã
alij eis tribuunt de ingenio exiſtimationem in rebus uitę,tribuunt in
rebus pietatis. De nulla re audet pronũciare, niſi doctus, exercitatus,
prudens: de pietate quilibet, qui nec habet exercitium,nec ſpiritum.
Alij nollent audire: qui, ſicuti eſt in libro Iob, dicunt Deo,Recede à
nobis,ſcientiam uiarum tuarum nolumus. Sũt, quibus Deus huius
mundi per præſtigias ſuas & dolos faſcinauit corda, & odio ſanctæ
religionis,quam rationem in alijs rebus erubeſcerent petere, efflagi-
tant in myſterijs diuinis. Vtcunq; res ſe habeant,nos,quantũ fuit
facultatis noſtræ,lucẽ protulimus. Si qui uel claudent oculos,uel nõ
proferent,quo minus ſit illis uſui, nec noſtra fuerit culpa, nec ipſius
lucis:non tamen ſine dolore noſtro. Dominus IESVS,qui cæco-
rum oculos aperuit, dignetur ſanare oculos omnium, atq;
aperire, ut ſanctam ſuam & ſaluberrimam
intueantur lucem.

LIBRI QVINTI ET VLTIMI DE VERI-
TATE FIDEI CHRISTIA-
NAE, FINIS.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

LECTORI TYPOGRAPHVS.

Quum præclarum illud de Veritate fidei Christianæ Opus, ultima authoris manu caruerit, nimis immatura scilicet morte præreptu, amice lector, fieri nõ potuit, quin hinc inde remanerent quamlibet paucæ illæ quidem, sed qualescunq; tamen ueluti labeculæ, cuiusmodi inter scribendum subterfugere aliquando eruditissimorum quorumcunq; etiam, ad metam subinde urgentium cogitationem ac studium solent: quas ipse tamen facillime emendaturus, si licuisset, erat. In eas igitur, uel uti tollerentur prorsus, uel in melius corrigerentur, etiam ubi nullius id negocij fore uidebatur, nihil nobis ipsi inter excudendum permittere uoluimus, ne uidelicet (quod dici consueuit) Sutores ultra crepidam uoluisse sapere diceremur: libero ad hæc obseruanda recognoscendá ue relicto, ijs qui hæc sunt pio animo lecturi, iudicio. Tantum leuiora quædam erratula, quæ inter imprimendum caueri ob incuriam operarum non omnino potuerunt, annotare hic libuit: quæ tamen ipsa quoque non iniquo animo feret, ac facile restituet, candidus ac studiosus horum lector. Vale, ac operam nostram qualemcunque boni consule.

Pag. 6. uers. 9. fortè legend. auctis 16. ult. sanctissimæ &, constitutione 23. 33. Academici 40. 32. interminabile 47. 24. Accedit 112. 19. possumus 128. 24. collatum 143. 22. lapides lydios 150. 20. nec instrumentis 151. 19. fortè legend. nunc uicinus 156. 3. fortè desideratur locus ex Psal. 49. Deus manifestè ueniet, &c. 183. 3. quottidie 198. 29. ad olam 200. 27. fieretis 205. 27. coniungant 227. 24. Melchisedech 229. 2. semhamephoras 255. 38. accepisti dona

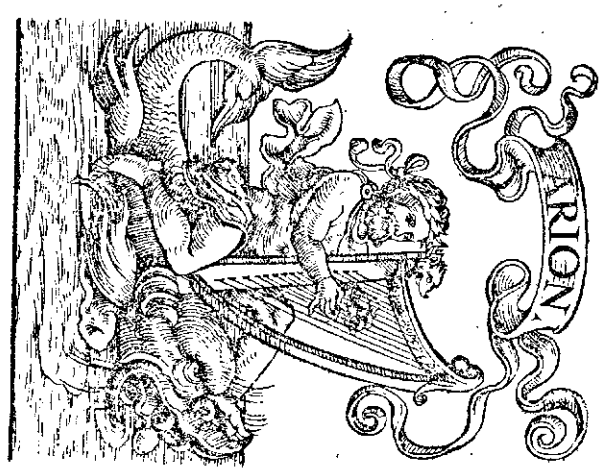
SERIES CHARTARVM.

a A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z Aa Bb Cc Dd Ee. Omnes terniones, præter Ee duernionem.

BASILEAE, EX OFFICINA
IOANNIS OPORINI, ANNO SA-
LVTIS M D XLIII.
Mense Ianuario.

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

INVIA VIRTVTI

NVLLA EST VIA.

Fata viam inuenient.

Inuitis piratis euadam.

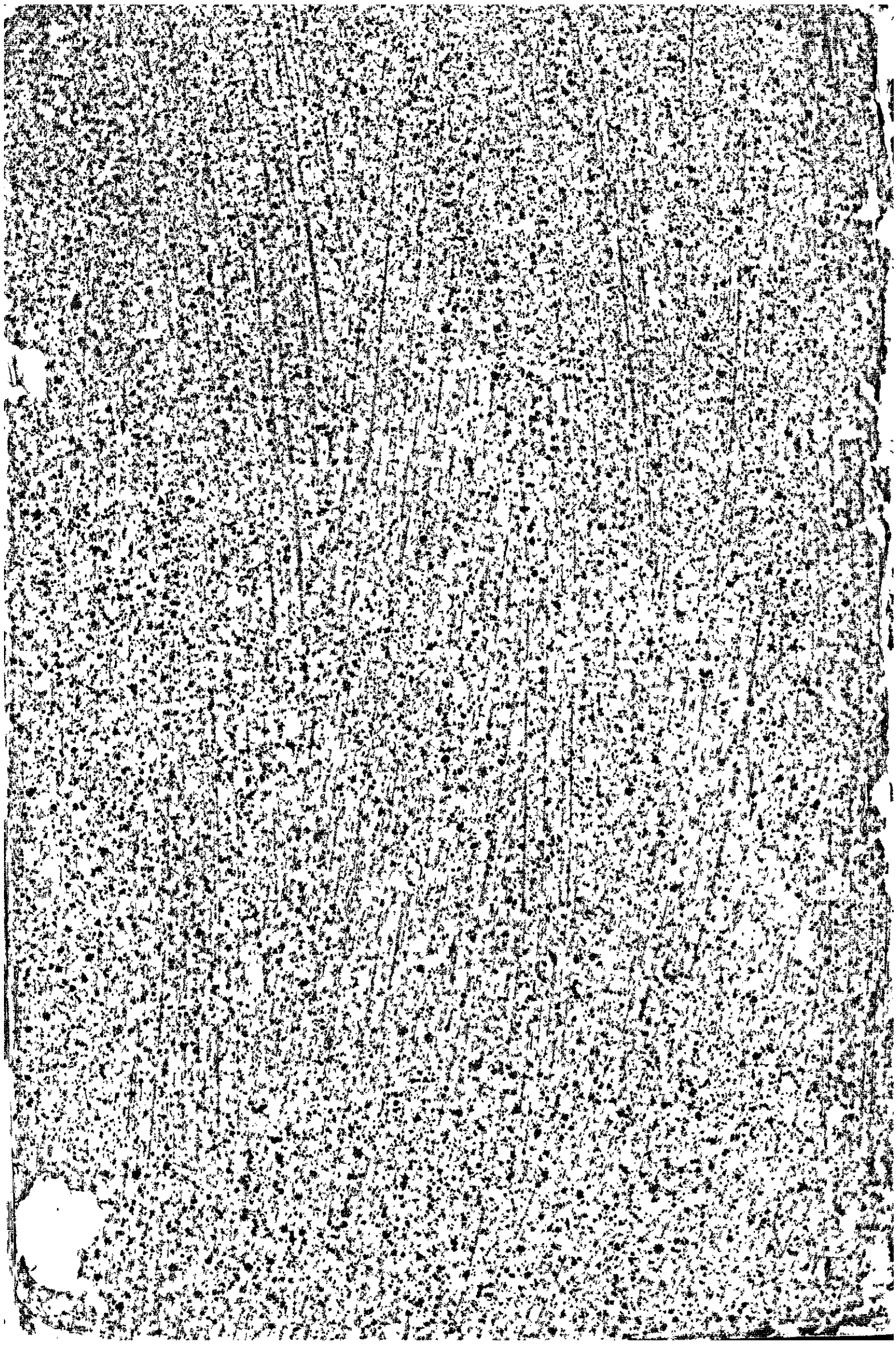
© Centre d'Etudes Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

66/I 43_

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance

© Centre d'Études Supérieures de la Renaissance